

ČESKOU MINULOSTÍ

1929

1929

3656-I

1 9 2 9

JAN LAICHTER V PRAZE

1206/1

PRÁCE

VĚNOVANÉ PROFESORU KARLOVY UNIVERSITY

VÁCLAVU NOVOTNÉMU

JEHO ŽÁKY K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM

USPOŘÁDALI: OTAKAR ODLOŽILÍK,
JAROSLAV PROKEŠ, RUDOLF URBÁNEK

L. Václ. Novotný

Josef Schráníl:

Jak přispěla prehistorie k řešení otázky pobytu gallských Bojů v Čechách.

»Archaeologové mohou ovšem a mají právo odpovídati i na ethnologické otázky a také se jim nevyhýbají. Ale vždy si mají býti vědomi, že pozitivní odpověď nastoupiti může teprve, je-li archaeologická podstata jasná, je-li archaeologický závěr správný a nesporný, a dá-li se uvést v nezvratný soulad s historickými zprávami.«
L. Niederle.

Napsal-li Jos. Dobiáš, že zprávy o nejstarších dějinách českých jsou chudičké a že jsou vyčerpány kriticky, t. j. že jsou probrány takřka veškeré možnosti jejich výkladu¹⁾, platí to zvýšenou měrou o nejstarším dějinném úseku, kdy se v pramenech objevuje jméno prvního historického kmene, gallských Bojů, jejichž sídla bývají od většiny historiků kladena na území dnešních Čech v plném rozsahu nebo jenom do určité části.

Nemám v úmyslu (a není také úkolem tohoto přehledného článku) rozmnožovati beztak hojný počet různých kombinací zpráv a výkladů přesunování sporných bodů. Výsledek kombinací kusých historických zpráv bude udávat vždy jen osobní stanovisko historikovo a důraz, jaký položí na to či ono znění pramene, jehož vnitřní charakter se sice nemění, avšak ve spojení s jiným nabývá větší nebo menší průkaznosti. Po kritických výkladech českých pracovníků J. L. Píče, L. Niederla, V. Novotného, B. Horáka a J. Dobiáše, kteří přihlíželi pilně také k pracím cizím, dostačí, srovnáme-li výsledky, k jakým došli, a vytkneme hlavní otázky, před které nás staví daný úkol.

Tyto otázky se dají shrnouti stručně ve třech bodech :

1. Kdy osadili gallští Bojové Čechy?
2. Na jak dlouho se tu usadili a v jaké dějinné souvislosti opustili tuto zemi?
3. Spadá historické Boiohaemum do rámce dnešních Čech?

Poslední otázka měla by býti vlastně položena na první místo, leč povaha

¹⁾ Jos. Dobiáš: K Tacitově Germanii, kap. 42, Č. Č. H. XXXIV (1928), 343.

celého problému odsunuje ji na konec, poněvadž úzce souvisí již s následujícím obdobím germánské kolonizace.

Na prehistorickou archeologii, která si v určitých bodech vytýkla podobné úkoly jako historie, pohlíželo se ještě do nedávna s nedůvěrou, zejména z kruhů historických badatelů domácích. Právem. Neboť výsledky, které přinášela, neuspokojovaly, a naděje, které byly vkládány do jejích závěrů, byly zklamány velmi rychle se měnícími názory v samotných kruzích prehistoriků, kteří dospěli, právě tak jako pracovníci historičtí, k několika pravdám — subjektivním. A přece měla prehistorická archeologie tolik materiálu, materiálu nesporného a souvislého. V čem tedy spočívala vina klamných závěrů? Příčina tkvěla ne v materiálu samotném, jehož podstata zůstává — právě tak jako u zpráv historických — táž, ale ve způsobu, jakým ho bylo užíváno. Nebyl ještě vypracován přesný metodický postup, jaký už dávno byl historikovi běžný, t. j. spolehlivá vnitřní kritika a edice pramenů. Proto i výsledky, které spočívaly na nezpracovaném materiálu, byly namnoze pochybené a bylo těžko z celé řady názorů vybrati si nejpřijatelnější. A situace byla také tím zhoršena, že při tomto, se stanoviska archeologického nesprávném postupu přibírány ještě na pomoc kusé prameny historické, které spíše sváděly než uváděly na správnou cestu. Dnes však po řadě desetiletí, která nás dělí od prvých pokusů řešiti archeologicky otázku pobytu Bojů v Čechách, můžeme zaujmouti klidnější a bezpečnější stanovisko proto, že chyba metodického postupu byla napravena a pramenný materiál, pečlivě zpracovaný a roztríděný, stal se alespoň v určitých bodech bezpečným základem.

Od dob Vocelových, který se prvý pokusil řešiti problém Bojů také archeologicky se širokého hlediska evropského, zůstávalo stále jen při pokusech až do dob, kdy se zemřelý prof. J. L. Píč ujal tohoto úkolu a organicky spojil — získav důkladný a ověřený materiál vlastními výkopy, dále soustavnou prací srovnávací v cizích museích — výsledky historické i archeologické práce ve svém životním díle. J. L. Píč se nikterak netajil tím, že metoda jeho práce je metodou dějepisnou, a pravěké památky byly pro něho jenom nutným doplňkem pramenů dějepisných. Píč vychází od Liviovy domnělé tradice, na jejímž základě klade příchod Bojů do Čech do IV. stol. před Kr., a koncem kolonizace jest mu rok 58. před Kr., kdy Bojové odešli do Norica. To jsou výsledky historického studia pramenů. Archeologická část, tvořící doprovod této konstrukce, je věcně a na svou dobu velmi kriticky založena. Píč připisuje Bojům v Čechách usedlým kostrové hroby s t. zv. kulturou latěnskou neboli marnskou, jejichž časové rozpětí spadá od IV. do I. stol. před Kr. Hlavním kriteriem, jehož použil Píč pro datování (alespoň konce gallské kolonizace), byla spona. Srovnáním hrobového inventáře z českých a francouzských nálezů v povodí Marny podařilo se mu vytknouti společné znaky obou oblastí a ukázati, že tvoří

uzavřený celek také národopisně. Slabším a méně průkazným bylo tvrzení o příbuznosti českých nálezů se skupinou severoitalskou v okolí staré Felsiny (Bonnonie), kde gallská kultura nabyla — jak doložil L. Niederle — místního, odlišného zabarvení.²⁾

Proti názoru Píčovu, který v celkových rysech zastávali v jeho době z německých prehistoriků M. Hoernes a P. Reinecke, postavili novou thesi zástupci universitní školy, prof. L. Niederle a K. Buchtela. Niederle se vyrovnal s historickými problémy nejstarších českých dějin v známé své práci v Č. Č. H.,³⁾ kde se sice nevyjádřil určitě o počátcích gallské kolonizace, avšak konec její klade na základě zprávy Caesarovy do poloviny I. stol. před Kr. V archeologické pak úvaze odstoupil Niederle od svého staršího a, jak dnes můžeme posouditi, správnějšího názoru a rozvinul novou thesi o trvání latěnských hrobů kostrových, které klade podobně, jak to činil jeho spolupracovník Buchtela, značně výše proti datování Píčovu, od I. stol. před Kr. do I. stol. po Kr. Tak se mu ovšem objevil značný rozpor mezi zprávami historickými a výsledky archeologickými, který ho vedl k závěru, že „tolik je jisto, že thesi o příslušnosti hrobů těchto Bojům musíme odstaviti na tak dlouho, dokud se nepodaří dokázati nálezy novými, že hroby zvané galskými sahají u nás svým počátečním vývojem aspoň do 4. stol.“⁴⁾ Tehdy ještě neodmítal názor, že historické Boje bylo by možno hledati v jihočeských a západočeských mohylách nejmladšího stupně, neboť k tomu byl veden jednak úvahou o jiho-německé kolébce Keltů, jednak pak kombinací na základě zprávy Poseidoniovy u Strabona, že se srážka mezi Boji a Cimbrý udála na českém pomezí, při dnešní jihozápadní hranici. V pozdějších pracích Niederle upustil od přesného národopisného rozboru, omeziv se výhradně na problémy archeologické.⁵⁾ Tím se přiblížil ještě více stanovisku K. Buchtely, který, vycházeje z představy místního, konservativnějšího vývoje, kladl kostrové hroby gallské značně vysoko, mezi polovinu I. stol. před Kr. a I. stol. po Kr. kdy jejich zbytky podlely již vlivu kultury provinciálně římské.⁶⁾

Z archeologů moravských byl to ve své novější práci J. L. Červinka, který přejal hypothesu Niederlovu, že historickým Bojům náležela kul-

²⁾ L. Niederle, Datování gallské kultury v Čechách a na Moravě. Pravěk 1909, 200.

³⁾ L. Niederle, O počátcích dějin zemí českých. Č. Č. H. VI. (1900).

⁴⁾ Počátky 48.

⁵⁾ Srov. zmíněný již článek: Datování gallské kultury a Rukověť české archaeologie (Praha 1910), 58.

⁶⁾ K. Buchtela, Vorgeschichte Böhmens I (Praha 1899), 41: „die Herrschaft der Latène-Kultur, welche in Böhmen ungefähr vom J. 50 v. Chr. bis 100 n. Chr. gewährt hat, überdauerte und ganz allmählich den gewaltigen Einwirkungen der römischen Kultur, vielleicht im 2. oder 3. Jahrg. n. Chr. unterlag.“ Srov. také Die Lausitzer und schlesischen Brandgräber. Jahrbuch d. k. k. Zentralkommission IV. 1906, N. F., 46.

tura jihočeských a západočeských mohyl, kdežto kostrové hroby s kulturou latenskou, které posunuje do II. až I. stol. před Kr., náležely asi Markomanům.⁷⁾ Tento svůj názor pozměnil Červinka velmi podstatně v poslední době, kdy se vrací k starší formulaci Píčově a Reineckově a klade počátek bojského osídlení v Čechách do IV. stol. před Kr. a Bojům přiřítá kostrové hroby s kulturou latenskou.⁸⁾ Tím předvedli jsme si alespoň v základních rysech hlavní a vedoucí názory jednotlivých badatelů, které se, jak vidíme, rozcházejí podstatně, a je naším úkolem, abychom vytkli příčinu těchto neshod a ukázali na správnou cestu.

Vrátíme-li se zpět k oněm třem otázkám, jež naznačují podstatu historického problému, tu shledáváme hned při prvním bodu, že odpověď na základě známých pramenů nemůže být přesná. Odmítneme-li domnělou tradici o rozchodu galských kmenů, o které mluví Livius, jak to činí Niederle i Novotný, pak zůstane jediným pramenem zpráva Poseidonia Apagejského, která však dokládá pouze existenci Bojů v lese Hercynském ve II. stol. před Kr., ale neví nic o jejich příchodu. Stejně nejisté a nejednotně znějí odpovědi na otázku druhou, kde nacházíme domnělý rozpor mezi zprávou Caesarovou z r. 58 před Kr., v kteréžto době už Bojové v lese Hercynském neseděli, a mezi zněním pramene stejně významného, Tacita, který uvádí v souvislost odchod Bojů z Boiohaema s narázem germánských Markomanů. Vytkl jsem úmyslně „domnělý“ rozpor, poněvadž, jak chci dovodit novým výkladem na základě archeologického, skutečného rozporu zde není. Třetí otázka, zásadně nejdůležitější, zjišťuje, zda Boiohaemum, území Bojů, kryje se buď úplně nebo alespoň částečně s územím dnešních Čech. Správně upozornil již B. Horák,⁹⁾ že „lokalisace Boiohaema je závislá na lokalisaci sídel Markomanů“, čili otázku bojskou třeba řešit v souvislosti s otázkou markomanskou. Také historie nepodává v tomto bodě naprosto uspokojivé odpovědi, třebaže jest pramenů více. Chybí prostě opěrný bod geografický, o který by bylo možno opřít všeobecné pojmy, jimiž se vyjadřují zprávy starověkých spisovatelů.

V celku vzato, může historik uzavírat své úvahy jenom hypoteticky, neboť pro absolutní jistotu není podkladu.

Vraťme se nyní k vlastnímu úkolu: osvětliti, jaký je dnešní stav archeologie, zda může s určitou bezpečností být pramenem poznání i pro historika a státi se oporou tam, kde prameny nemluví dosti průkazně anebo připouštějí několikerý výklad. Naznačil jsem výše několikerý výklad hmotných památek z období t. zv. latenského, který jasně nasvědčuje

⁷⁾ J. L. Červinka, Kultura galská na Moravě. Č. M. M. Z. XIV (1914), 158 d.

⁸⁾ Reallexikon der Vorgesch. II, 101.

⁹⁾ Bohuslav Horák, Gallové v českých zemích (Brno 1923), 15.

tomu, že nebylo jistoty v časovém zařazení nálezů. Dnes však, když byly vykonány pečlivé práce analytické J. Déchelettem, R. Beltzem, O. Tischlerem a P. Reineckem, jest možno posuzovati bohatý materiál domácí s určitou jistotou, zejména po stránce chronologické.

Kultura kostrových hrobů galských s kulturou t. zv. latenskou náleží k velkému oddílu mladší doby železné, který časově zaujímá dobu mezi V. stol. před. Kr. a rozhraním naší éry. Studium drobného kulturního inventáře, zejména spony, která je nejdůležitějším ukazatelem chronologickým, byla kultura latenská rozdělena na 4 velké skupiny: I. nejstarší (500—400 před Kr.), II. starší (400—300 před Kr.), III. střední (300 až 100), IV. mladší (100 až naroz. Kristovo). To je rozdělení všeobecně přijaté německými prehistoriky a systém Déchelettův, který je poněkud jednodušší (spojuje v jeden stupeň I. a II. skupinu), se v absolutní chronologii nikterak neliší.¹⁰⁾ Toto chronologické rozdělení není již budováno jen na pouhé spekulaci a vzdálených analogiích, nýbrž se opírá o pevně určitelné nálezy předmětů antických v hrobech latenských, zejména v Porýní (na př. v Klein Aspergle u Ludwigsburgu). Tím nabýváme také důležité pomůcky pro časové zařazení domácích nálezů, od kteréhožto základního poznatku je možno teprve postupovati dále. Latenské hroby kostrové v Čechách spadají časově do II. a III. skupiny, t. j. mezi r. 400—100 před Kr. Tvoří dva souvislé vývojové stupně, na sobě závislé právě tak, jako v sousedním Německu a ve Francii, z nichž starší je charakterisován sponkou, jejíž volná patka je zpět k luku zahnutá, mladší pak typem t. zv. spony středolatenské, s patkou k luku připevněnou. Poslední zmíněná forma spony je nejmladším tvarem, který se vyskytuje v hrobech kostrových, a neznáme dosud (při mnoha stech nálezech!) ani jediného případu, který by se vymykal z tohoto chronologického rámce.

Kostrové hroby latenské rozkládají se v severní úrodné polovině Čech a nejjihněji zasáhly až do okolí Blatné. Výprava jejich svědčí, že zde byl pochován lid bohatý a bojovný. V jižních a jihozápadních Čechách jsou nálezy z tohoto období velmi vzácné, zejména hroby (zde žárové), a co je důležité, chybějí dosud nálezy z období středolatenského, t. j. z let 300—100 před Kr. Vezmeme-li nyní za základ zprávu Poseidoniou, která dosvědčuje pobyt Bojů v Hercynském lese ve II. stol. před Kr., pak mohla by se vztahovati jenom na lid, jehož pozůstatky uloženy jsou v kostrových hrobech severní poloviny Čech. Tím byla by dána také archeologií odpověď na prvou otázku, kdy obsadili Bojové naši zemi, neboť nejstarší pohřby tohoto druhu svědčí pro IV. stol. před Kr.

¹⁰⁾ J. Schráníl, Vorgeschichte Böhmens und Mährens (Berlin u. Leipzig 1927), 227.

Poněkud složitější je výklad o konci bojské kolonisace, ne sice archeologický, který jasně ukazuje, že kol r. 100 před Kr. gallské obyvatelstvo z Čech z valné části vymizelo a zůstala jen residua, soustředěná v jižních Čechách, charakterisovaná nejmladším stupněm kultury latěnské (u nás nazvané stradonické), ale historický, narážející na obtíže při výkladu zprávy Caesarovy a Tacitovy. Zde nezbývá historikovi, než rozhodnouti se pro jeden nebo druhý pramen, nechce-li násilně a proti skutečnosti posunovati příchod Markomanů zpět, k polovině I. stol. před Kr. K tomu nyní přistupuje také poznatek archeologický, že gallské hroby kostrové, o nichž předpokládáme, že náležely Bojům, končí kol r. 100 před Kr. Tak vzniká zdánlivý rozpor mezi archeologickými výsledky, větší než mezi oběma zprávami historickými. Zpráva Caesarova má význam potud, že potvrzuje — jak správně ukázal Novotný — že v době Caesarově r. 58 před Kr. Bojové už v bývalých svých sídlech neseděli. Neříká, kdy odešli, a tak nestaví se proti tomu, co ukazuje archeologie.

Daleko určitěji však hovoří druhý zpravodaj, Tacitus, který přímo spojuje odchod Bojů s příchodem Markomanů, čímž se posunuje hranice jejich pobytu v Čechách do doby krátce před Kr. narozením. Kdybychom se měli opírat o poznatky, které ještě do nedávna měli prehistorikové po ruce, tu byl by jakýkoli pokus o archeologický výklad zpráv nemožný a každý pokus by ztroskotal. Do řady archeologických dokladů, jimiž možno uzavřítí kruh důkazů, chyběl důležitý článek, který poskytlo teprve žárové pohřebiště u Podmokel nad Labem, nová, dosud v Čechách neznámá skupina archeologická, která svými počátky spadá na konec středolatěnské periody (III. 300—100 před Kr.) a trvá až do mladší periody (IV. 100 až rozhraní naší éry). Jsou to žárové hroby germánské, odlišné svou úpravou i kulturním obsahem od pohřbů gallských, jejichž postup na území dnešních Čech spadá do doby nárazů Cimbrů a Teutonů na gallské Boje. O jejich národopisné příslušnosti nemůže býti nejmenších pochyb, neboť se úplně shodují s podobnými pohřby v středním Německu a nesou rázovité znaky vlivů severského okruhu doby železné.¹¹⁾ Prehistorie nám tedy ukazuje, že se germánský prvek objevil na půdě Čech dříve, než bylo předpokládáno na základě zpráv historických, již v době nárazu Cimbrů, kteří, rozraziyše usedlé kmeny v středním Německu, uvedli některé z nich do pohybu a zatlačili je až do těsného sousedství s kmeny gallskými. Tak tomu bylo i v Čechách. Archeologie ukazuje dále, že tento prvý pokus o kolonizaci germánskou nebyl trvalý a že nově příchozí nezůstali tu sedět po celé IV. období latěnské, nýbrž

jen po jistou jeho část. Pak, soudím, není nepřipustný ani výklad zprávy Tacitovy v tom smyslu, že je v ní zachována skutečná historická tradice, že to byli Germáni, pod jejichž tlakem Bojové ustoupili k Dunaji. Archeologicky je tu jasně podepřen závěr B. Horáka.¹²⁾ Neznáme ovšem jména kmene, který ze Saska pronikl podél Labe na české území a stal se příčinou odchodu dosavadního obyvatelstva bojského, jistě již zeslabeného bojem s Cimbrů. Nebyli to však ještě Markomané, kteří podle zpráv historických i výsledků archeologického studia přišli teprve krátce před Kristovým narozením. Není pochyby o tom, že Tacitus, tento přesný zpravodaj, měl zprávy, že Bojové byli vypuzeni Germány. V době, kdy psal své dílo (ke konci I. stol. po Kr.), zaujímal bývalá sídla Bojů pouze germánský kmen Markomanů, takže je nasnadě, že spisovatel spojil starou tradici s jménem bojovného kmene, který již celé století seděl v Boiohaemu a byl tak nebezpečný římskému imperiu.

Zbývá ještě odpovědět na poslední otázku, zda je možno klásti bývalé Boiohaemum na území dnešních Čech. Historie nepodává tolik dokladů, aby poloha Boiohaema mohla býti pevně stanovena, a napsal-li B. Horák, že „lokalisace Boiohaema je závislá na lokalizaci sídel Markomanů“, byl to bystrý postřeh, jež mohla doložit zase jenom archeologie a ne historie, která připouští několikery výklad. Opěrný geografický bod, kterého bylo třeba, podaly důležité výkopy na římském kastelu Mušově na Moravě,¹³⁾ kde nalezena vojenská stanice římská z II. stol. po Kr., zbudovaná X. legií proti Quadům. Žárové hroby z doby císařství římského (I.—IV. stol. po Kr.) rozkládají se v Čechách na témže území jako hroby s kulturou latěnskou. Rozbor archeologický pak bezpečně svědčí, že podklad, z něhož se mimo území Čech vyvinuly, je kultura latěnsko-germánská a že příchod této nové kultury spadá krátce před narozením Kristova. Hranice Markomanů proti Římanům nebyla v I. až IV. stol. při Dunaji (tam byla přesazena jenom osobní družina Katwaldova a Marobudova), kdežto jádro markomanských sídel zůstalo v úrodné severní části Čech, jsouc odděleno od Římanů těžko prostupnými hvozdy jihočeskými. Tato situace, kterou nám předvádí archeologie, úplně odpovídá představám, jež o způsobu sídlení Germánů uvedl Tacitus. Nesnášeliť přímého a těsného sousedství nepřítel, tím méně nepřítel tak nebezpečného, jako byla vojska římská. Že čas od času pronikali i do jižních Čech, tomu nasvědčují ojedinělé nálezy v těchto končinách. Avšak jádro obyvatelstva sedělo po celá 4 století nepřetržitě v severní úrodné části země. J. Dobiáš

¹¹⁾ L. c., 13.

¹²⁾ J. Dobiáš, Nález římských cihel u Mušova. Niederlův sborník (Praha 1925), 24; Anton Gnirs, Limes und Kastelle der Römer vor der norisch-pannonischen Donaugrenze. Sep. ze Sudety IV (Elbogen 1929).

¹¹⁾ P. Rienecke, Zu den Gräberfunden von Bodenbach. Wiener präh. Zeitschrift II (1915), 15; Oswald Menghin, Einführung in die Urgeschichte Böhmens und Mährens (Reichenberg 1926), 90.

ukázal, že jenom v takovéto kryté pozici bylo možno, aby odolávali po dlouhá staletí římským legiím, které nemohly proniknouti do samotného ústředí jejich sídel. S archeologického hlediska je dnes naprosto vyloučeno, abychom mohli hledati sídla Markomanů jen v jižních Čechách a sousedním pásu při Dunaji, poněvadž tamní nálezy jsou nepatrné a ukazují tutéž kulturu, která je bohatě zastoupena na četných sídlišcích i rozsáhlých pohřebištích severní poloviny Čech, jež dosvědčují, že jsou tu zachovány zbytky mocného a bojovného kmene, který byl v prvních desetiletích našeho letopočtu v čilém kulturním spojení s říší římskou.

Závěr, k němuž dospíváme na základě dnešního stavu prehistorického badání, vede tedy k tomu, že severní část Čech, ve které jsou pohřebiště markomanská, jest historické Boiohaemum, kde také sídlili gallští Bojové. Těmto náležejí kostrové hroby s kulturou t. zv. latenskou III. a II. časové skupiny (mezi IV. a I. stol. před Kr.). Prehistorie ukazuje, že příchod Bojů spadá do IV. stol. před Kr. a že to byl teprve náraz germánských kmenů, které se dostaly pochodem Cimbrů a Teutonů do pohybu, jímž bylo ukončeno panství galské na české půdě a který zahájil nové období dějinné — dobu panství germánských kmenů. Nelze však se dívat na pohyb kmenů v těchto dobách jako na úplné vylidňování kraje, nýbrž jako na odchod hlavních mas, zůstávajících po sobě menší zbytky obyvatelstva, které později splynulo se záplavou nových kolonistů. Svědčí tomu galská hradiště, obchodní to a tovární emporia, z nichž se některá udržela až do příchodu Markomanů (na př. Stradonice). Prehistorie doplňuje naše vědění také v tom bodě, že se nepřímý tlak Germánů začíná o celé století dříve, než by se dalo usuzovati podle historických pramenů. Poněvadž tyto závěry spočívají na pevně skloubeném systému chronologickém, nelze čekati, že by příští nálezy mohly podstatně změnit celkový obraz i jeho základní rysy, jež jsme tu nastínili. Spíše můžeme očekávati prohloubení našich poznatků, které přinesou soustavné práce na germánsko-římských pohřebištích, nové kritické prozkoumání hradiště stradonického a další výkopy v oblasti římských kastelů na Moravě a na Slovensku.

Josef Dobiáš:

Expeditio Germanica secunda et tertia.

Když koncem roku 176, oslaveného opožděným triumfem císaře Marka a jeho syna Commoda nad zadunajskými Germány a Sarmaty, byly raženy peníze s nápisem Pax aeterna Aug.¹⁾ a Securitas p u b (l i c a),²⁾ sotvakdo se nadál, že „věčný mír“, který měl býti těmito mincemi zvěčněn, nepotrvá ani jediný rok. Již r. 177 zuří v Podunají nová válka s týmiž národy, o kterých se soudilo, že devíti lety bojů v prvním období válečném (166—175) jsou úplně zkroceni.

Prameny literární se omezují skoro výhradně na vyložení známých příčin nové války,³⁾ o ní samé se zmiňují jen několika slovy. Vlastně jediný, kdo o ní mluví, je Xifilinos, který ve své epitomě Cassia Dióna zachoval aspoň obsah jeho vypravování:⁴⁾ „Když si válka skythská (*τὰ Σκυθικά*) vyžádala znovu jeho přítomnosti, zasnoubil proto Crispinu se synem časněji, nežli měl v úmyslu. Neboť Quintiliové nemohli, ačkoli byli dva a ačkoli vynikali moudrostí, statečností i velikou zkušeností, přivést válku ke konci. A proto se z nutnosti vypravili do pole císařové sami osobně. — Vrhnuv zkrvavené kopí u chrámu Bellonina na [supponované] území nepřátelské, vypravil se [Marcus] do pole, a dav Paternovi veliký oddíl vojenský, poslal jej do boje. A barbaři odolávali celý den, byli však od Římanů všichni pobiti a Marcus byl po desáté nazván imperatorem. A kdyby byl déle žil, byl by všechna ta území podmanil. Zemřel však 17. března.“

Životopis Markův neví o tomto období nic víc, nežli že císař vedl po tři léta válku s Markomany, Hermundury, Sarmaty a Kvády, a kdyby byl žil

¹⁾ H. C o h e n, Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain III² (Paris 1883), 36, č. 360—362.

²⁾ Tamtéž III², 59, č. 588—591.

³⁾ Srov. o nich V. N o v o t n ě h o, České dějiny I, 1 (Praha 1912), 129 n.

⁴⁾ Cassii Dionis Cocceiani Historiarum romanarum quae supersunt. Ed. U r s. P h. B o i s s e v a i n III (Berolini 1901), 667.

jen o rok déle, že by byl proměnil jejich území v římské provincie.⁵⁾ Ze shody tohoto místa s jinou zprávou Životopisu, že podobný plán měl Marcus již r. 175 a že mu v jeho provedení zabránila jen vzpoura Avidia Cassia na východě,⁶⁾ lze soudit, že Marcus, poučen čerstvou zkušeností, navázal výpravou na podnik přerušovaný r. 175 a chtěl opravdu aneksi území sarmatského, které hlubokým klínem vnikalo mezi Dácii a Pannonii, a kvádského v nynějším Slovensku dosáhnouti pro imperium přirozené hranice karpatské a přivtělením Markomanů ji rozšířiti ještě na západ o hranici sudetskou.

To je vše, co o nové fási Markomanských válek v letech 177—180 podávají starověké zprávy literární. Vše, co o ní můžeme povědět navíc, zakládá se na pramenech epigrafických a numismatických. Jsou to sice zprávy velmi skoupé, ale při nedostatku jiných jsou i ony vítány, tím spíše, že tu běží o prameny primární a tedy hodnověrnější jiných.

Nápisy rozhodují především otázku, s kterými národy byla vedena nová válka. Protože výpočet jejich v Životopise není zcela nepodezřelý,⁷⁾ zbývá z literárních pramenů jediné zpráva Diónova, která jako soupeře Římanů v těchto bojích uvádí jen Skythy, t. j. Sarmaty. Jako o válce sarmatské mluví o tomto období Markových válek i jeden nápis.⁸⁾ Ale z toho nenásleduje, že Sarmati byli jediní nepřátelé, s kterými bylo oběma císařům bojovat. Jiné nápisy mluví o výpravě (nebo vítězství) proti Germánům a Sarmatům,⁹⁾ jiné dokonce jen o druhé výpravě germánské.¹⁰⁾ Bojovali tedy Římané i tentokrát s oběma skupinami kmenů zadunajských, které jim daly tolik práce již v prvním období válečném, se Sarmaty, t. j. Jazygy mezi Dunajem a v Potisí až k hranicím Dakie, i s Germány, t. j. Kvády a Markomany.¹¹⁾

⁵⁾ *Scriptores historiae Augustae* IV. 27, 10: *Triennio bellum postea cum Marcomannis, Hermunduris, Sarmatis, Quadis etiam egit, et si anno uno superfuisset, provincias ex his fecisset.*

⁶⁾ *Vita Marci* 24, 5: *Voluit Marcomanniam provinciam, voluit etiam Sarmatiam facere et fecisset, nisi Avidius Cassius rebellasset.*

⁷⁾ Není totiž jisté, zdali výpočet kmenů v Životopise 27, 10 (srov. výše pozn. 5) není jen zjednodušeným opakováním výpočtu, podaného dříve (22, 1) pro první období válečné.

⁸⁾ *CIL* X. 408 = H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae* I, č. 1117: *L. Fulvio... Bruttio Praesenti, ...comiti imp. p. Ant[onini] et Commodi Augg.] expeditionis Sarmaticae.* Možná sem patří i nápis *CIL* VI. 1540 = Dessau 1112.

⁹⁾ *CIL* VI. 1540 = Dessau 1112(?); *CIL* VI. 1599 = Dessau 1326; *CIL* VI. 31856 = Dessau 1327.

¹⁰⁾ *CIL* II. 4114 = Dessau 1140; *CIL* VI. 8541 a V. 2155 = Dessau 1573 n. (srov. níže str. 31 s pozn. 87); *CIL* VIII. 17900 = Dessau 1436.

¹¹⁾ Účast obou těchto kmenů suevských na válkách, vedených Římany v Podunají v letech 177—180, by byla dosvědčena výslovně, kdyby na ně bylo možno s jistotou

Mnohem více poučení nežli nápisy poskytují mince obou císařů, kteří vedli druhou válku germánskou. Jen mincím, jejich přesnosti v udávání titulů i v datování a výraznosti i věcné obsažnosti scén na jejich reversech děkujeme za to, že známe hlavní pevné body pro chronologii Markomanských válek poměrně velmi dobře. Ony tvoří vlastně základní kostru událostí, na kterou jest teprve třeba navlékati události známé z pramenů jiných.

Hned pro první rok nové války poskytují mince obou císařů velmi důležitý fakt, o kterém literární prameny úplně mlčí: Na titulatuře Markově přibývá totiž k osmé imperátorské salutaci devátá a ke Commodově první akklamaci druhá jako svědectví nového vítězství. A lze dokonce určit ještě přesněji, kdy ho bylo dosaženo: Poněvadž z 59 různých typů Markových toho roku se titul IMP VIII objevuje jen na 7, vyplývá z toho — i když tento poměr nebudeme příliš urgovati, protože návrat císařů z orientu a jeho triumf 23. prosince 176 si vyžádaly mimořádnou pestrost ražeb na počátku toho roku —, že nového vítězství nad barbary bylo dosaženo někdy v pozdním létě nebo na podzim 177.¹²⁾

Zásluha o toto vítězství bývá skoro obecně přičítána oběma Quintiliům zprávy Diónovy. Jeho výrazem *οι Κωντίλιοι* jsou míněni Sex. Quintilius Condianus a Sextus Quintilius Valerius Maximus, bratři, pro něž epitheton „nerozluční“ není přeháněním.¹³⁾ Spolu úřadovali v Achaii, spolu byli r. 151 řádnými konsuly, společně spravovali nějakou provincii někdy v letech 160—169, oba provázeli císaře Marka na jeho výpravě na východ, a vrátivše se, vedli společně válku s zadunajskými barbary.¹⁴⁾

vztahovat nedávno objevený nápis africký, který mluví o vojenských vyznamenáních *M. Rossia Vitula ob expeditionem felicissimam Quador(um) et Marcomannorum*. Viz o něm níže str. 32 n.

¹²⁾ C. Harold Dodd, *Chronology of the Danubian wars of the emperor Marcus Antoninus. The Numismatic Chronicle* IV. Ser. XIII (1913), 306 a 320 a *On the coinage of Commodus during the reign of Marcus. Tamtéž* IV. Ser. XIV (1914), 42.

¹³⁾ *Cassius Diōn* LXXII. 5, 4 praví o nich u příležitosti jejich společné smrti kolem roku 182: *Καὶ οὕτως αὐτοὶ, ὡς περ ἔζησαν ἀμα, οὕτω καὶ ἀπέθανον... Διαπρεπέστατα γὰρ τῶν πάποτε ἐφίλησαν ἀλλήλους καὶ οὐκ ἔστιν ὅτε οὐδὲ ἐν ταῖς ἀρχαῖς διεχωρίσθησαν. -καὶ ἕρχολομοὺ καὶ παρήδρευον ἀλλήλους.* *Ammianus Marcellinus* XXVIII. 4, 21 uvádí vzájemnou lásku obou bratří již docela příslovečně: *Ita concordēs, ut Quintilios esse existimes fratres.*

¹⁴⁾ Životopisná data obou bratří shromáždili P. de Rohden-Herm. Dessau, *Prosopographia imperii romani III* (Berolini 1898), 116 n. (č. 19) a 117 n. (č. 24). Úřední postavení, v jakém byli pověřeni svým úkolem v Podunají, je nejisté. Th. Mommsen, *Röm. Staatsrecht* II. 2³ (Leipzig 1887), 852 pozn. 1 je pokládá za mimořádné císařské legáty, kteří se rovnoprávně dělili o velitelství. Méně pravděpodobné je mínění, které vyslovil na př. F. V. Režabek, *Markomannskija vojny. Zapiski imper. novorossijskago universiteta* LXVIII (1896), 195, Emil Ritterling, *Die Statthalter der pannonischen Provinzen. Archaeolog.-epigr. Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn* XX (1897), 30 n. nebo L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgange der Völkerwanderung* II. 2 [Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie. Herausgeg. v. W. Sieglin. Heft 27]. Berlin 1913, str.

Jediný důvod, který se uvádí ve prospěch domněnky, že Quintiliům přísluší zásluha o novou akklamaci obou císařů, je však velmi slabý. Je to jen pochvalná jejich charakteristika u Dióna: *φρόνημα καὶ ἀνδρείων ἐμπειρίαν τε πολλὴν ἔχοντες*, nad to ještě oslabená dovětkem, že přes to nedovedli přivést válku ke konci. Mnohem oprávněnější nárok na zásluhu, která je v případě Quintiliů tak slabě odůvodněna, má jiná osobnost, o jejíž účasti v druhé výpravě germánské zachoval velmi důležitou zprávu nápis z římského fora Traianova, věnovaný M. Bassaeo M. f. St[el.] Rufo, pr(aefecto) pr(aetorio) [im]peratorum M. Aureli Antonini et [L.] Aureli Veri et L. Aureli Commodi Augg., [c]onsularibus ornamentis honorato [e]t ob victoriam Germanicam et Sarmaticam [A]ntonini et Commodi Augg. corona [m]urali vallari aurea, hastis puris IIII [to]tidemque vexillis obsidionalibus [abiisdem] donato... [Huic sen]atus auctoribus imp. Antonino et [Comm]odo Augg. statuam auratam in foro [divi Traia]ni et aliam civili amictu in templo [divi Pii], tertiam lorikatam in tem[plo] ? ? ponendas [censuit].¹⁵⁾

Datum Bassaeova „vítězství germánského a sarmatského“ je dáno zhruba zprávou nápisu, že to bylo společné vítězství Markovo i Commodovo v době, kdy Commodus byl již Augustem. Tím je dán časový interval let 177—180. Omezit jej dále dovoluje zpráva nápisu, že Rufus byl ještě za Commoda praefectus praetorio. Protože r. 179 jimi byli již Tarrutenius Paternus a (Tigidius?) Perennis,¹⁶⁾ z nichž Tarrutenius dosáhl vítězství na jaře t. r., které vyneslo oběma císařům po nové akklamaci imperátorské, a protože

189, že každý z obou Quintiliů byl místodržícím jedné z obou Pannonií. Takový úřad by byl poněkud nízký pro muže, kteří bývali konsuly již r. 151. Ritterling, l. c. a Die legati pro praetore von Pannonia Inferior seit Traian. *Archaeologiai értesítő* XLII (1927), 291 pokládá Diónovy Quintilie za syny Quintiliů, konsulů r. 151, z nichž Maximus byl konsulem r. 172, Condius r. 180. Ale právě Diónův plurál *οἱ Κωνντίλιοι* a výraz *δὲ οὐνεκ* svědčí, že běží spíše o dvojici bratří, které Dión sám uváděl jako vzor nerozlučnosti. Námitka, že r. 177 byli konsulové z roku 151 již velmi staří, nemá ovšem váhy. Právě naopak pro ně svědčí Diónova slova *φρόνημα... ἐμπειρίαν τε πολλὴν ἔχοντες*.

¹⁵⁾ CIL VI. 1599 = Dessau 1326. F. V. Režabek, *Markomanskija vojny*, 192 n. s pozn. 134 datuje Bassaeovo vítězství ještě před rok 176. Proti spojování vítězství Bassaeova s devátou akklamací Markovou a druhou Commodovou namítl C. H. Dodd, *Chronology of the Danubian wars of the emperor Marcus*, 311 pozn. 176, že Commodus dostal titul Augustus až r. 178. Soudil proto, že zpráva Bassaeova nápisu se týká nějakého neznámého vítězství r. 178 nebo 179. Ale toto mínění je nesprávné. Srov. Jos. Mich. Heer, *Der histor. Wert der Vita Commodi in der Sammlung der Scriptores historiae Augustae*. *Philologus*. Suppl. IX (1904), 29 nn. Ostatně C. H. Dodd, *On the coinage of Commodus*, 40 nn. poznal sám, že Commodus užíval titulu Augustus již r. 177.

¹⁶⁾ Viz níže str. 22 s pozn. 40.

r. 178 nedobyli Římané žádného vítězství,¹⁷⁾ zbývá pro Rufovo „germánské a sarmatské vítězství“ jen rok 177. Z vysokých vyznamenání, která za ně dostal, lze soudit, že to bylo vítězství aspoň na první pohled znamenité. S tím by bylo v dobré shodě, že by pro ně byli císařové přijali novou akklamaci.

Své vítězství však Bassaeus Rufus dlouho nepřežil. Kombinací zprávy právě citovaného nápisu, že mu na návrh obou císařů senát dal zříditi v Římě tři sochy, se zprávou Markova životopisu 22, 7: *Et multi nobiles bello Germanico sive Marcomannico, immo plurimarum gentium interierunt, quibus omnibus statuas in foro Ulpio collocavit*¹⁸⁾ by se dalo při přísném výkladu dokonce soudit, že ve válce padl. Poněvadž na jaře 179 je praefektem praetorio již Tarrutenius, stalo se to nejpozději r. 178.

Spojíme-li tedy fakt nové akklamace r. 177 se zprávou Diónovou o Quintiliích, můžeme si vývoj událostí představit asi takto: Někdy na podzim r. 177 dosáhl Bassaeus Rufus vítězství nad zadunajskými Germány i Sarmaty, ale dlouho je nepřežil. Jeho smrtí se situace na bojišti docela změnila. Quintiliové přes všechny své vynikající vlastnosti nedovedli válku zkoncovat, takže císař Marcus pokládal za nutné vypravit se i s Commodem na bojiště osobně. Zdá se dokonce, že Diónův výraz *Οἱ γὰρ Κωνντίλιοι οὐκ ἠδυνήθησαν... τὸν πόλεμον παῦσαι* je hodně eufemistický. Lze tak soudit ze zvláštního zjevu v mincování obou císařů: Na jejich titulatuře mizejí totiž na samém počátku roku 178 tituly

¹⁷⁾ Viz níže str. 21 n.

¹⁸⁾ Z literárních pramenů víme o jediném Markově vojevůdci, kterému se dostalo této pocty. Cassius Dión LXXI. 3, 5: *Τῶν δὲ Μαρκομάνων εὐτυχησάντων ἐν τινὶ μάχῃ καὶ τὸν Οὐίνδικα τὸν Μάρκον, ἑπαρχὸν ὄντα, ἀποκτείναντων, τοῦτω μὲν τρεῖς ἀνδριάντας ἔστησε.* — Podle zachovaných nápisů byli takovými sochami na náměstí Traianově poctěni za své zásluhy ve válkách Markomanských: 2. M. Claudius Fronto, který padl pro r(e)p(ublica) fortiter pugnans r. 170 post aliquot secunda proelia adversum Germanos et Jazyges (CIL VI. 1377 = Dessau 1098). 3. Generál neznámého jména v letech 175—177 (CIL VI. 1549 = Dessau 1100). Snad to byl M. Poncius Laelianus z nápisu CIL VI. 1497 = Dessau 1094. Jediná námitka, kterou proti spojení obou zlomků nápisů, nalezených na foru Traianově, uvádí Ritterling, *Legio in R.-E.* XII. 2 (1925), 1605 pozn. *), že totiž muž nápisu VI. 1549 byl poctěn sochou habitu civili, což prý se málo shoduje s představou starého generála, osvědčeného ve válce parthské, a někdejšího místodržitele dvou nejdůležitějších vojenských provincií, padá analogií případu 4. T. Pomponia Procula, kterému postavil senát někdy v letech 177—180 dvě sochy, u[na]m habitu milita]ri in foro divi Traiani, alteram habitu civili in pron[ao] aedis divi Pii (CIL VI. 1540 = Dessau 1112) a 5. M. Bassaea Rufa, kterému pořídil sochy tři, auratam in foro [divi Traia]ni et aliam civili amictu in templo [divi Pii], tertiam lorikatam in tem[plo] ? (CIL VI. 1599 = Dessau 1326). Důvody tohoto rozlišování sochy v uniformě a v civilu nám ovšem unikají. 6. M. Bang, *Epigraphisches vom Forum Romanum*. *Mitteilungen des kais. deutsch. Archaeologischen Instituts*. *Roem. Abt.* XXIV (1909), 268 n. (č. 11) = *L'Année épigraphique* 1910, č. 178: Zloměk, kterým je zachován jen konec nápisu, bez jména poctěné osoby: *Huic sen[atus auctore] imp. Anton[ino...] post morte[m] statuam...* in foro divi [Traiani...] ponendam [censuit].

Germanicus a Sarmaticus, které přijali r. 175.¹⁹⁾ Patrně se na jaře r. 178, po zahájení nové válečné sezony, utvářela v Podunají situace pro Římany tak, že užívati ještě dále obou vítězných titulů se skrupulosnímu Markovi musilo zdáti trapným.²⁰⁾

V plném uvědomení vladařské povinnosti rozhodl se tedy císař zakročiti v poli osobně. Jako by tušil, že tentokrát se již nevrátí, a aby zajistil nástupnictví i dětem svého syna, oženil jej nachvat s Crispinou, dcerou L. Fulvia C. Bruttia Praesenta,²¹⁾ který pak svého mladičkého, teprv sedmnáctiletého, zetě doprovázel do války.²²⁾

Otázka, kdy se oba císařové vypravili do pole, je sporná, poněvadž přesné datum, 3. srpna r. 178, uvádí jen životopis Commodův,²³⁾ nikoli Markův. Protože pak z Diónova *ἀναγκαίως αὐτοὶ οἱ αὐτοκρατορεὶς ἐξἑστράτευσαν* nevyplývá nutně, že oba císařové odešli současně, soudilo se, že Marcus se vypravil do pole dřív, již na konci roku 177.²⁴⁾ Rozhodnutí bychom mohli čekati od mincí obou císařů. Ale bohužel právě v této otázce naše numismatické prameny selhávají.

Commodovy mince s typickou scénou *Profectio* jsou datovány 4. rokem jeho tribunské moci a byly proto kladeny do roku 179. Protože však je

¹⁹⁾ C. H. Dodd, Chronology of the Danubian wars, 307 pozn. 163 a On the coinage of Commodus, 41 n.

²⁰⁾ Je známo, že po smrti svého adoptivního bratra a spolucísaře L. Vera r. 169 odložil M. Antoninus tituly *ARMENIACUS PARTHICUS MAXIMUS*, za které děkoval jen úspěchům Verovým, poněvadž sám se orientální jeho výpravy neúčastnil.

²¹⁾ Kromě Cassia Dióna mluví o tomto sňatku i Vita Marci 27, 8: *Filio suo Brutii Praesentis filiam iunxit nuptiis celebratis exemplo privatorum; quare etiam congiarium dedit populo. Toto congiarium, ačli neběží o pouhou mýlku s 7. congiariem Markovým a s 2. congiariem Commodovým z roku 177, nebylo do počtu congiarií obou panovníků na mincích počítáno. Jos. Mich. Heer, Der historische Wert der Vita Commodi, 32 nn.*

²²⁾ Nápis CIL, X. 408 = Dessau 1117 jej nazývá *comes imp. Ant[onini et Commodi Aug.] expeditionis Sarmaticae a socer imp. [Caes. Commodi Aug.]*.

²³⁾ Vita Commodi 12, 6: *Iterum profectus III. non. Commodias Orfito et Rufo consulibus. — Jméno Commodus zavedli císařovi lichotníci místo Augustus pro měsíc srpen. Vita Commodi 11, 8. Cassius Dión LXXII. 15, 3. Srov. J. M. Heer, l. c., 162 n. Sex. Aurel. Victor, Liber de caesaribus 17, 2 spojuje přejmenování měsíce září na Commodus s Commodovým vítězstvím nad Kvády: *Bello plane impiger; quo in Quados prospere gesto Septembrem mensem Commodum appellaverat. Podobně Eutropius VIII. 15. Opravíme-li (podle Cassia Dióna a Životopisu) Septembrem v Augustum, není nemožné soudit, že jméno Commodus dal císař srpnu proto, že toho měsíce vytáhl na výpravu, která se úspěšně skončila. J. M. Heer, l. c., 162 pokládá za důvod změny, že v srpnu se Commodus narodil.**

²⁴⁾ Th. Mommsen, Der Marcomanen-Krieg unter Kaiser Marcus. Die Marcus-Säule auf Piazza Colonna in Rom (München 1896), 28 = Gesammelte Schriften IV (Berlin 1906), 496 n. [v článku *Das Regenwunder der Marcus-Säule*, Hermes XXX (1895), 94 = Ges. Schr. IV. 502 však datuje odchod Markův již 3. srpnem 178]; V. Novotný, České dějiny I. 1, 129 pozn. 2.

málo pravděpodobné, že by se byl mladší z obou císařů po svém odchodu v srpnu r. 178 vrátil zase do Říma a znovu odešel do Podunají, byla tato mince záhadou.²⁵⁾ Ale její výklad není příliš těžký. Commodův 4. rok tribunské moci běžel již od 10. prosince r. 178. Mince mohla tedy být ražena ještě toho roku; její zpoždění proti oslavované události o čtyři měsíce není nic zvláště nápadného.

Nápadnější je, že nemáme žádnou minci Markovu, kterou bychom mohli s jistotou vztahovati na *profectio* obou císařů. Neboť právě medailon Markův²⁶⁾ stejného typu, jaký mají mince i medailony s legendou *PROFECTIO AUG.*, a který lze pro titul císařův *SARMATICUS*, získaný v létě r. 175, spojovati s touto výpravou,²⁷⁾ postrádá výjimečně přesnějšího data.

Rozhodnutí našeho problému, které nepodávají mince, poskytuje však životopis Commodův 2, 5: *Profectus est cum patre et ad Germanicum bellum*. Chronologický postup v kap. 2 i parallelismus jejich zpráv s kap. 12 svědčí, že se tato slova netýkají již první výpravy Commodovy na Dunaj, nýbrž až druhého tažení z roku 178.²⁸⁾ Vypravil se tedy Commodus do pole současně s otcem, 3. srpna r. 178. Mlčení životopisu Markova proti této výslovné zprávě nemůže rozhodovati.

Jakýsi zmatek byl vnesen do tohoto řešení výkladem mincí Markových i Commodových, datovaných udáním let tribunské moci do roku 177 a 9. (resp. 2.) akklamací imperátorskou skoro přesně do doby kolem října t. r., jako by se jejich scéna a nápis *VOTA PVBLICA* vztahovaly na veřejné obřady, konané před odchodem císařů na frontu.²⁹⁾ Poněvadž doba mezi říjnem a srpnem je velmi dlouhá, mohlo by se takového výkladu uvedených mincí užít za doklad, že Marcus se vypravil do pole již r. 177, hned po vykonaných obřadech. Tento výklad mohl pak být podporován i tím, že *vota*, vykonaná před odchodem Commodovým, byla zvěčněna překrásným medailonem se složitou scénou obětní před chrámem za přítomnosti vojska, datovaným rokem 178,³⁰⁾ kdežto pro Marka takový medailon z toho roku znám nebyl.

Proti tomuto výkladu svědčí však nejen to, že votivní mince z konce roku

²⁵⁾ P. v. Rohden, Aurelius 89) v R.-E. II. 2 (1896), sl. 2469.

²⁶⁾ Fr. Gnecchi, I medaglioni romani II (Milano 1912), 31 (č. 32).

²⁷⁾ Srov. Jos. Dobráš, Příspěvky k numismatice římské doby císařské. Numismatický časopis československý V (1929), 19 pozn. 29.

²⁸⁾ Tak vykládá na př. P. v. Rohden, Annius 94) v R.-E. I. 2 (1894), sl. 2303. F. V. Režabek, Markomanskija vojny, 199, podrobněji J. M. Heer, l. c., 35 n.

²⁹⁾ H. Cohen, l. c. III². 102, č. 1026 a 355, č. 981. C. H. Dodd, Chronology of the Danubian wars, 308 a 320 a On the coinage of Commodus, 44.

³⁰⁾ H. Cohen, l. c. III². 354, č. 977 má omylem TR. P. IIII a datuje tedy medailon nesprávně rokem 179; C. H. Dodd, On the coinage of Commodus, 44. Tab. V. 6; Fr. Gnecchi, I medaglioni romani II. 70, č. 166. Tab. 89, 2.

177 se zachovala i pro Commoda, který se přece vypravil určitě až r. 178, ale i apriorní pochybnost, proč by byl Marcus odešel do pole přímo po tom, co jeho vojevůdci dobyli vítězství a kdy tedy jeho přítomnosti nebylo nutně potřeba, nad to pak právě na zimu, kdy útočné operace nebyly u Římanů ve zvyku a kdy útoku zadunajských nepřátel se po čerstvě dobytém vítězství nebylo třeba obávat. Rozhodnutí však přinesl nový nálezný medailon Markova z roku 178, jehož revers je úplnou obdobou votivního medailonu Commodova.³¹⁾ Přítomnost signiferů při obětní scéně naznačuje zcela určitě, že jde o vota před odchodem do pole. A parallelismus ražení obou císařů poskytuje po zprávě Commodova životopisu nový důkaz, že oba se vypravili do pole z Říma společně. Peníze s jednoduchou obětní scénou z roku 177 bude třeba vykládat na vota jiná.³²⁾

Kromě zpráv souvisejících s odchodem obou císařů z Říma nezachoval rok 178 v pramenech literárních vůbec stopy. Protože pak ani nápisy nepřinášejí nějakou zprávu ani změnu v titulatuře, jsme pro vyplnění této mezery odkázáni zase jen na prameny numismatické.

Ještě před 15 lety mohlo být proneseno politování, že ani jediný typ Markova a Commodova mincování neprozrazuje nějakou novou fási válečnou.³³⁾ Ale i když nehledíme k Markovu medailonu s typem profekčním, který jsme do roku 178 položili jen z domněnky, přibýlo zatím několik jiných typů, pro náš účel velmi poučných.

Je to především medailon císaře Marka, datovaný 32. rokem tribuniciae postestatis do doby od 10. prosince r. 177 do 9. prosince 178. Na jeho rubu je zobrazen císař Markus ve vojenském odění, držící v levici oštěp a pravíci vztahující k polonahé klečící postavě, která před sebou drží veliký oválný štít. Vedle ní leží na zemi helma. Smysl tohoto reliefu vystihuje nápis na úseku (exergue) medailonu: CLEMENTIA AVG.³⁴⁾ Ať už klečící postava představuje personifikaci přemožené země,³⁵⁾ zajatého Germána či přímo poraže-

ného krále, dějinný podklad scény se tím mnoho nemění. Scéna představuje akt milosti, který prokázal M. Aurelius přemoženým nepřátelům. Velmi podobný typ měly mince Markovy z 24. roku jeho tribunické moci (172), do kterého připadlo konečné pokoření Germánů (*Germania subacta*). Jejich reliefy³⁶⁾ symbolisují patrně zjednodušenou formou to, co je předmětem několika historických reliefů Markova sloupu i triumfálního oblouku, a stejně jako ony ilustrují slova Životopisu: *Aequitate autem etiam circa captos hostes custodivit*.

V 32. roce tribunické moci Markovy byl dále ražen jiný Markův medailon, na jehož rubu je zobrazen císař (?), držící v levici oštěp a pravíci se opírající o vysoké tropaeum, u jehož paty sedí dva spoutaní zajatci.³⁷⁾ Není to sice typ docela originální — opakuje v podstatě revers medailonu Antonina Pia z roku 156³⁸⁾ —, ale proto nepozbývá svého významu historického jako symbol, který měl zvěčnit úspěch nad barbary.

Je otázka, k jaké události nové války lze vztahovat reliefy těchto dvou nových medailonů. Znamenají snad nové úspěchy, získané r. 178? Je to velmi málo pravděpodobné. Znění zprávy Diónovy skoro vylučuje, že by byli Quintiliové dosáhli nějakého vítězství před příchodem obou císařů. Jestliže se však Marcus a Commodus vypravili z Říma teprv 3. srpna, zbývalo jim do nového (XXXIII. resp. IV.) roku tribunické moci, který se počínal 10. prosince r. 178, odečteme-li čas potřebný k dosažení Dunaje, k dopravení zprávy odtud do Říma a k přípravě matric pro nové ražby, sotva více než dva měsíce k válčení. A kdyby byli dosáhli nějakého úspěchu i v této krátké lhůtě, byl by zanechal

Friedr. Weber † II (München 1909), 82. Tab. XIII. 1274; E. Babelon, Quelques monnaies de l'empereur Domitien (*Germania capta*). Revue numismatique IV. Sér. XXI (1917—1918), 33 nn. Tab. I. 9; H. Mattingly-Edw. A. Sydenham, The Roman Imperial Coinage II (London 1926), 187 (č. 258), 190 (č. 285) a 194 (č. 318). Tab. VI. 95; Paul Couissin, Les triomphes de Domitien. Revue archéologique V. Sér. XXVIII (1928), 71 s pozn. 1.

³¹⁾ H. Cohen, l. c. III². 6, č. 27: „Marc Aurèle en toge, debout tenant une haste et appuyant le coude droit sur un bouclier oblong; devant lui, une figure à demi nue à genoux.“ — Nemožné je vykládati náš medailon na milost prokázanou účastníkům nějaké domácí vzpoury, jak to činí C. H. Dodd, Chronology of the Danubian wars, 197 nn. v příčině mince z roku 172 a F. Quilling, l. c., 215 pro náš medailon [pomýšlí na udělení milosti městu Antiocheii nebo Alexandreii pro účast na vzpouře Avidia Cassia]. Na mincích, zvětňujících udělení milosti stoupencům usurpátora Avidia Cassia po likvidování jeho vzpoury r. 176 (Cassius Dión LXXI. 27, 3 a 28, 2; Ióánnēs Ant., frg. 118 [FHG IV. 582 n.]. Srov. Vita Marci 29, 4), je alegorická postava Clementie s žezlem a obětní miskou. H. Cohen, l. c. III². 6 (č. 28) a 36 (č. 358 n.).

³²⁾ Zachoval se ve třech exemplářích: Svůj vlastní, nalezený v Římě 1892, publikoval Fr. Gneccchi, Scavi di Roma nel 1892. Rivista italiana di numismatica VI (1893), 128. Tab. IV = I medaglioni romani II. 29, č. 23. Tab. 60, 9; druhý, někdy v sbírce konsula Webra, Jac. Hirsch v dražebním katalogu této sbírky, str. 105. Tab. XX. 1603 (s nesprávným datem TR. P. XXXI). Třetí je ve Florencii.

³³⁾ Jac. Hirsch, l. c., 101. Tab. XIX. 1548; Fr. Gneccchi, I medaglioni romani II. 17, č. 70. Tab. 50. 7.

³¹⁾ Fr. Gneccchi, I medaglioni romani II. 34, č. 60. Tab. 63, 9 (unikát sbírky někdy Gneccchiho, nyní v římském Museu delle Terme).

³²⁾ Mince s jednoduchou scénou obětní a nápisem VOTA PVBLICA, jako r. 177, byly raženy i r. 178. H. Cohen, l. c. III². 102, č. 1027 n. a 355, č. 979 n. a 982.

³³⁾ C. H. Dodd, Chronology of the Danubian wars, 312: „For 178 there is no single type indicating any fresh phase of the war.“

³⁴⁾ Zachoval se jen ve třech exemplářích: a) Vídeňský, velmi špatně zachovaný, uvádí Jos. Eckhel, Catalogus Musei Caesarei Vindobonensis numorum veterum II (Vindobonae 1779), 229 (č. 288); b) Frankfurtský publikoval F. Quilling, Ausgewählte röm. Münzen und Medaillons der städtischen Münzsammlung in Frankfurt a. M. Zeitschrift für Numismatik XX (1897), 208—215. Tab. VII. 2; c) Madřídský, poměrně nejlépe zachovaný, uveřejnil Fr. Gneccchi, I medaglioni romani II. 27, č. 4. Tab. 59, 6. Závěry, které odvozuje Quilling z exempláře frankfurtského, jsou falešné, zakládají se na nesprávném datování (TR. POT. XXXI).

³⁵⁾ Tak tomu je patrně na minci Domitianově, která byla našemu medailonu předlohou. H. Cohen, l. c. I.² 510, č. 488—490; Jac. Hirsch, Sammlung Consul Ed.

stopu po sobě spíš v řádném a běžném mincování nežli na medailonech.

Uvážíme-li dále, že na obou medailonech má Marcus cognomina GERM. SARM., která odložil, jak bylo již řečeno, na samém počátku roku 178, zbývá sotva jiný závěr, nežli že obě mince byly raženy velmi brzy po 10. prosinci r. 177, kdy se počínal XXXII. resp. III. rok tribunské moci obou císařů, a že se tedy i ony týkaly ještě vítězství, které vyneslo Markovi a Commodovi IX. resp. II. akklamaci imperátorskou.

Ani nové medailony Markovy nerozmnožily tedy zásobu fakt pro válečné události roku 178. Protože pak při množství typů tehdy ražených nelze to pokládat za pouhou náhodu, vyplývá z toho, že rok 178 nepřinesl na bojišti žádnou událost, která by byla pro Římany příznivá. V té příčině nezpůsobil ani osobní příchod obou císařů na bojiště okamžitý obrat. Teprv následujícího roku 179 přibývá v titulatuře obou císařů nová imperátorská akklamace (X. resp. III.), o níž mluví i Cassius Dión a kterou poměr mincovních typů toho roku — jen 2 z 10 různých typů mají ještě nápis IMP VIII, 8 má již IMP X — datuje pravděpodobně hned do jara t. r.

Za vítězství, které mu získalo tuto akklamaci, byl Marcus povinen díkem Tarruteniovi. Byl to onen Tarrutenius Paternus, který na počátku války jako přednosta latinské kanceláře císařské (a b e p i s t u l i s l a t i n i s) byl pověřen velením nad Kotiny, když slibovali, že pomohou císaři proti Markománům.³⁹⁾ Svého vítězství dosáhl Tarrutenius pravděpodobně již v úřadě praefekta praetorio, kterým byl jmenován již od M. Aurelia⁴⁰⁾ a kterým zůstal i za Commoda, skoro až do svého zavraždění někdy r. 182.⁴¹⁾ Svě praktické znalosti vojenské uložil i v teoretickém spise *D e r e m i l i t a r i*.⁴²⁾

Teprv Tarruteniův úspěch bylo lze pokládat za rozhodující vítězství a za poslední krok k provedení plánu, který Marcus jen nerad přerušil, změnit totiž země zadunajských Germánů a Sarmatů v římské provincie.⁴³⁾ Na toto vítězství lze s největší pravděpodobností vztahovat římský nápis, vytesaný do

³⁹⁾ Cassius Dión LXXI. 12, 3: Κοτινοι δὲ ἐπιγγεῖλαντο μὲν αὐτοῖς [t. j. Ἀστίγγους] ὄμοια, Ταρρουτήνιον δὲ Πάτερνον, τὸν τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ τὰς λατίνας διὰ χειρὸς ἔχοντα — také řeckého kancléře měl Marcus ve svém hlavním staně, jak svědčí Filostratos, Βίοι σοφιστῶν II. 5, 3 (II. 77 ed. C. L. Kayser). — παραλαβόντες ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς Μαρκομάνους αὐτῶν συστρατεύσοντες, οὐ μόνον οὐκ ἐποίησαν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκείνον δεινῶς ἐκάκωσαν καὶ μετὰ ταῦτα ἀπώλοντο.

⁴⁰⁾ Vita Commodi 14, 8: Praefectos Paternum et Perennem non diu tulit, ita tamen, ut etiam de his praefectis, quos ipse fecerat, triennium nullus impletet. Paterna i Perenna neučinil tedy praefekty praetorio Commodus sám, nýbrž je převzal v tomto úřadě již po otci. Srov. J. M. Heer, l. c., 55.

⁴¹⁾ Cassius Dión LXXII. 5, 2 a 10, 1; Vita Commodi 4, 1 a 7.

⁴²⁾ Srov. H. E. Dirksen, Der Rechtsgelehrte und Taktiker Paternus, ein Zeitgenosse der Antonine = Hinterlassene Schriften II (Leipzig 1871), 412—434; Martin Schanz, Zu den Quellen des Vegetius. Hermes XVI (1881), 137—146.

⁴³⁾ Srov. výše str. 13 n. s pozn. 5.

skály trenčínské na oslavu VICTORIAE AVGVSTORV(m), který zároveň ukazuje, jak hluboko do zadunajského území vnikla vítězná vojska římská. Jaký podíl na vítězství měl onen oddíl 855 vojáků II. legie Adiutricis, který tenkrát držel strategickou posici trenčínskou (Laugaricio), a legát této legie [Const?]ans, který dal nápis vytesati,⁴⁴⁾ nelze bohužel říci.

Tarruteniovo vítězství připadlo hned na počátek roku 179. Čím byl vyplněn jeho zbytek, můžeme se jen dohadovati.⁴⁵⁾ Pravděpodobně byly postupem okupace zjednávány předpoklady pro uskutečnění plánu proměnit země zadunajských Germánů a Sarmatů v římské provincie, neboť podle zprávy životopisu Commodova nebyl Marcus již dalek provedení tohoto úmyslu,⁴⁶⁾ když jej 17. března r. 180 zastihla smrt.

Do posledních měsíců života Markova připadlo ražení mince, kterou lze patrně vztahovati na jeho pobyt v Podunají. Je to medailon, datovaný 34. rokem tribunské moci Markovy do doby od 10. prosince r. 179 do 17. března r. 180, na jehož rubu je alegorická postava říčního boha v typické pololežící posici, levým předloktím opřeného o převrženou urnu, z níž vytéká voda, a s pravíci ležící na obrubě lodí s vysokým zobcem. V pozadí přepíná řeku most lomeného profilu, opřený o pilíř (?) a opatřený roubením.⁴⁷⁾

Tento relief je obvyčejně vykládán na alegorii Tiberu. Tak bývá opravdu Tiber znázorňován na mincích, které jej přímo jmenují,⁴⁸⁾ ale všude chybí most, který je v pozadí na našem medailonu. Kdyby běželo o nějaký most

⁴⁴⁾ Srov. J. o s. D o b i á š, Dva příspěvky k topografii válek markomanských a kvádských. ČČH XXVII (1921), 143—156.

⁴⁵⁾ Fr. G n e c c h i, I medaglioni romani II. 30, č. 26. Tab. 61, 3 uvádí pro rok 179 medailon s nápisem M. ANTONINVS AVG. ARM. PARTH. MAX. na líci a P. M. TR. P. XXXIII IMP. — v úseku reversu, na němž je zobrazen M. Aurelius, konající oběť nad trojnožkou před chrámem. Z toho by se mohlo souditi, že se císař vrátil na čas do Říma a před novým odchodem vykonal oběť (vota) podobnou, jakou zvětčují naprosto shodnou scénou i medailony z let 167 a 168. J. o s. E c k h e l, Doctrina numorum veterum VII. 53; C. H. D o d d, Chronology of the Danubian wars, str. 166. Nelze však pochybovati, že G n e c c h i četl nápis na úseku prvního medailonu, velmi droboučký a nezřetelný, špatně. Spojení titulů ARM. PARTH. MAX. na líci s 33. rokem tribunicie potestatis, t. j. s rokem 179, na rubu je zcela vyloučeno, protože se císař všech těchto titulů po smrti Verově r. 169 vzdal. Srov. výše str. 18 pozn. 20. Pochází tedy i medailon, který G n e c c h i datuje rokem 179, z roku 167.

⁴⁶⁾ Vita Commodi 3, 5: Bellum etiam, quod pater paene confecerat, ... remisit. Srov. Sex. Aurel. Victor, Epitome de caesaribus 17, 2: Cum in supremis moneretur [t. j. Commodus] a parente, attritos iam barbaros ne permitteret vires recipere, responderat atd.

⁴⁷⁾ Exemplář pařížský: H. C o h e n, l. c. III. 2 39 n., č. 384 = Fr. G n e c c h i, l. c. II. 29 n., č. 24 (Tab. 61. 1). Exemplář berlínský: Fr. G n e c c h i, l. c. II. 37, č. 79 (Tab. 66. 2). G n e c c h i jej popisuje, jako by to byl typ odlišný od prvního, s rubem bez nápisu. Ale tento nápis zmizel velmi silným otřením celého rubu; přes to však je i na reprodukcí viděti stopy legendy C]OS I]II.

⁴⁸⁾ Na př. na medailonu, sestercích i dupondíích Antonina Pia. H. C o h e n, l. c. II. 2 351, č. 817—824. Vyobrazení podává M a x B e r n h a r t, Handbuch zur Münzkunde der röm. Kaiserzeit. Tafelband. Halle (Saale) 1926, Tab. 77. 6 a 8.

v Římě, sotva by mohl být — při prostoru, který je k dispozici — odbyt formami tak jednoduchými, jaké vidíme na našem medailonu. Jak znázorňovaly mince monumentální mosty v Římě, vidíme nejlépe na medailonu Hadrianově, zobrazujícím most Aeliův,⁴⁹⁾ a na medailonu a mincích císaře Septimia Severa z roku 208.⁵⁰⁾ Běží-li však na medailonu z roku 180 o lehkou, jak se zdá, dřevěnou stavbu,⁵¹⁾ lze se stěží vyhnout myšlence, že běží o alegorii Dunaje, nikoli Tiberu.⁵²⁾

Jiná je ovšem otázka, v jakém vztahu je Dunaj zobrazený na tomto medailonu k římské výpravě proti Germánům. Byla vyslovena domněnka, že snad jej lze vykládati jako alegorii nového přechodu přes Dunaj na počátku roku 180, ještě před smrtí Markovou.⁵³⁾ Námitka, že most znázorňují římské mince zcela jinak a že záhadné pozadí našeho medailonu představuje jeskyni, z níž se pramení Tiber,⁵⁴⁾ je sice nyní vyvrácena lepší publikací Gneccchiho, na níž je most vidět zcela zřetelně;⁵⁵⁾ ale proti výkladu, že běží o přechod řeky, lze uvést námitku jinou: Že právě mince Markovy znázorňovaly přechod přes řeku způsobem mnohem konkrétnějším, průvodem císaře a reprezentantů vojska přes opravdový roubený most, spočívající na pontonech.⁵⁶⁾ Na loďkový most by pak bylo lze most našeho medailonu vykládat jen tenkrát, kdyby bylo lze pokládat to, co jsme výše v jeho popise označili s projevem pochybnosti za mostní pilíř, za zobanovitou příď lodice, zobrazenou přesně en face.⁵⁷⁾

Proti výkladu, že by pařížský (a berlínský) medailon alegorisovaly nový přechod vojska přes Dunaj, jest však možno uvést i námitky rázu věčného. Jestliže byl císař r. 180, ještě před svou smrtí, tak daleko, že mohl pomýšlet na proměnu zadunajských zemí v provincie, musil mít severní břeh Dunaje zajištěn již od vítězství získaného předešlého roku; neboť je velmi málo

⁴⁹⁾ Fr. Gneccchi, I medaglioni romani II. 8, č. 51 (Tab. 42, 4).

⁵⁰⁾ H. Cohen, l. c. IV.² 54 n., č. 521—524; Fr. Gneccchi, l. c. II. 75, č. 22 (Tab. 94, 1).

⁵¹⁾ Také M. Besnier, Pons v Dictionnaire des antiquités grecques et romaines IV. 560 pozn. 37 ji vykládá jako „un pont de bois sur pilotis“.

⁵²⁾ Tak soudí J. M. Heer, l. c., 40 a Max Bernhart, l. c., 114.

⁵³⁾ J. M. Heer, l. c., L. Schmidt, Gesch. der deutschen Stämme II. 2, 190.

⁵⁴⁾ Tak soudí C. H. Dodd, Chronology of the Danubian wars, 316, který vztahuje medailon na obilní obchod v ústí Tiberu v Ostii.

⁵⁵⁾ M. Bernhart, l. c., 114 pokládá přes to výklad, že běží o mosty (sic!), za sotva oprávněný a vykládá pozadí medailonu jako „die gegen Marcomannen und Quaden erbauten Sicherungen“. Ale jak vypadala tato obranná zařízení, ukazují nejlépe reliefy sloupu Markova, s nimiž nemá rub našeho medailonu nic společného. Srov. Die Marcus-Säule, tab. 5—8 s výkladem Eug. Petersena, Beschreibung der Bildwerke tamtéž, str. 51 n.

⁵⁶⁾ H. Cohen, l. c. III.² 99 n., č. 999—1001 a M. Bernhart, l. c. Tab. 89. II. Aureus a sestercie z roku 172.

⁵⁷⁾ Analogie k tomu bychom mohli vidět na reliefech sloupu Markova. Die Marcus-Säule, tab. 9B a 88B.

pravděpodobné, že by byl úspěch, dovolující mu chovati plány tak dalekosáhlé, získal teprv někdy v zimních měsících na rok 180. A kdyby ho byl dosáhl, je takřka vyloučeno, že by se po něm nebyla zachovala stopa na mincích. Oslavovat tedy nějak přechod přes Dunaj r. 180, kdy byl jeho severní břeh již v pevném držení Římanů, nebylo žádného důvodu. R. 172 byla situace naprosto jiná: Tenkrát běželo, po obtížném vyčištění římských provincií podunajských od zadunajských vetřelců, o přenesení války na vlastní jejich území, o přechod, který znamenal obrat ve válce a který byl pravděpodobně vybojován vítězným utkáním.⁵⁸⁾ Naproti tomu mohlo na jaře r. 180 běžet jen o zesílení posádek, které ležely za Dunajem již od minulého roku, silami, které ztrávily zimu v táborech (h i b e r n a) na jižním břehu řeky.

Lze tedy míti s jistotou za to, že za života Markova nebylo r. 180 dosaženo již žádného významnějšího vojenského úspěchu. Jeho smrt neznamenala však konec války. Že Commodus, vlastně ovšem jeho vojevůdce, dobyli ještě r. 180 nového vítězství, lze souditi z toho, že k třem imperatorským akklamacím mladého, tenkrát devatenáctiletého císaře přibývá toho roku akklamace čtvrtá.⁵⁹⁾ Někdy bývá tato akklamace vztahována na uzavření míru s Germány a Sarmaty, ale neprávem. Vyplývá to nejen z důvodů formálních, z významu titulu i m p e r a t o r, ale i z výslovné zprávy pramene skoro současného, Héródiana: Císař prý, dav po nějakých rozpacích přednost naléhání těch, kteří ho měli k návratu do Říma, před radami vůdců, kteří chtěli v intencích Markových dokončit plán přivtělení zadunajské Germanie a Sarmatie k říši římské — byl to hlavně jeho švakr Claudius Pompeianus —, rozeslal listy, kterými ukládal ochranu dunajských břehů a odrážení barbarských vpádů osobám, pověřeným tím úkolem, a nařídil návrat domů. A jeho náměstci provedli svůj úkol: V nedlouhé době přemohli většínu barbarů zbraněmi, jiné pak velikými penězi snadno přiměli k přátelství.⁶⁰⁾ Na základě těchto vítězství získal Commodus svou čtvrtou

⁵⁸⁾ Srov. Vita Marci 21, 10: Marcomannos in ipso transitu Danuvii delevit. Z toho ovšem nevyplývá, že tuto zprávu životopisu jest nutně spojovati s mincemi z roku 172.

⁵⁹⁾ H. Cohen, l. c. III.² 228, č. 3: Atventus Aug.; 248, č. 165: Fort(unae) red(uci); 332, č. 783, 788; 352, č. 963. Vše ještě před změnou praenomina Lucius v Marcus.

⁶⁰⁾ Héródianos I. 6, 8: 'Εκπέμφας δὲ γράμματα καὶ διανείμας οἷς ἔδοκίμασε τῆς ὀχθῆς τοῦ Ἰστροῦ τὴν πρόνοιαν, προστάξας τε αὐτοῖς ἀνέχειν τὰς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομὰς, ἐπαγγέλλαι τὴν ἔξοδον. Οἱ μὲν οὖν διόκουσι τὰ ἐγκεχειρισμένα· οἱ καὶ οὐ πολλῶ χρόνῳ πλείστους τῶν βαρβάρων ὄπλοις ἐχειράσαντο, τοὺς δὲ ἐπὶ μεγάλας συντάξεις ἐς φίλιαν ἐπηγάγοντο ῥᾶστα πισσαντες. Že běželo o úspěch vojenský, dokazují ostatně i mince z roku 180, na jejichž rubu s legendou TR. P. V. IMP. IIII. COS. II. P. P. S. C. je zobrazen Commodus na koni, jak oštěpem sráží nepřítele. H. Cohen, l. c. III.² 333, č. 794. — Pochybnosti, které o Héródianově zprávě pronáší Joh. Zürcher, Commodus. Ein Beitrag zur Kritik der Historien Herodians v Untersuchungen zur röm. Kaisergeschichte. Herausgeg. von Max Büdinger I (Leipzig 1868), 233 n. nebo L. Schmidt, Geschichte der deut-

akklamaci imperátorskou, pravděpodobně již dosti dlouho před 22. říjnem r. 180, kdy — asi se vstoupením do císařské residence na Palatiu — změnil své praenomen Lucius, kterého užívá ještě na mincích, označených již titulem IMP IIII, v Marcus.⁶¹⁾

Válka byla vedena, aspoň v poslední své fási, veskrze na půdě nepřátelské. Svědčí pro to zpráva Diónova, že Markomani neměli co jíst pro neustálé puštošení jejich země⁶²⁾, i mírové podmínky z roku 180, podle nichž Commodus stáhl ze zadunajského vnitrozemí všechny své posádky.⁶³⁾ Za jednu z těchto posádek lze pokládat 855 vojáků II. legie, ležících na Trenčíně, o jiné podává svědectví africký nápis Tiberia Plautia Felixe Ferruntiana, velitele vexillace (t. j. detachmentu) legie III. Aug. z alžírské Lambaesis a p u t M a r c o m m a n o s. Že její pobyt v Zadunají připadl do druhé výpravy germánské, lze souditi z toho, že Ferruntianus dostal vojenská vyznamenání teprv od Commoda.⁶⁴⁾

Z jiných účastníků této války známe L. Ragonia Urinatia, plukovníka legie XIV. Geminae, ležící tenkrát v Carnuntu, jenž byl rovněž vyznamenán až od Commoda,⁶⁵⁾ C. Annia Flaviana, který byl vyznamenán b e l l o G e r [m a] - n i c o II pravděpodobně jako tribun raetské legie III. Italicae,⁶⁶⁾ Tib. Clau-

schen Stämme II. 2, 191 pozn. 1, pokládám za neodůvodněné. Že mezi zprávou Héródianovou a Diónovou LXXII. 1, 2 a 2, 2 není třeba viděti nepřeklenutelný rozpor, ukázal F. V. Režabek, Markomanskija vojny, 208 n. pozn. 164.

⁶¹⁾ Vita Commodi 12, 7. H. Cohen, l. c. III.² 228, č. 3: Atventus Aug. a 248, č. 165: Fort. red. Srov. J. M. Heer, Der historische Wert der Vita Commodi, 39 nn.

⁶²⁾ Cassius Dión LXXII. 2, 1: "Οτι οι Μαρκομάνοι οδρε τροφήν οδρ' άνδρας συχνοϋς ύπό τε του πλιθους των απολλυμένων και ύπό της έσει των χωρίων κακώσεως έτι είχαν. — Souditi z těchto slov na nesmírné oslabení Markomanů (tak činí na př. Th. Mommsen, Röm. Geschichte V² (Berlin 1885), 214: „Die Marcomanen wurden durch Schwert und Hunger fast aufgerieben“ nebo E. M. Šimek, Čechy a Morava za doby římské [Práce z vědeckých ústavů filosof. fakulty university Karlovy I]. V Praze 1923, 152 nn., nepokládám za správné: Dión líčil zadunajské Germány jako úplně vysílené, aby se ve světle tím horším jevil zbabělý rozhodnutí Commodova, který přerušil válku, έξερράσασθαι αυτόους δυνάμενος ραδίως. Že měli oba germánští národové mužstva ještě dost a dost, o tom svědčí, že se Kvádové odhodlali vydati Commodovi 13.000 mužů, Markomani o něco méně. Cassius Dión LXXII. 2, 3. Srov. Jos. Dobiáš, Nález římských cihel u Mušova. Obzor praehistorický IV (1925) = Niederlův sborník, 37 n.

⁶³⁾ Cassius Dión LXXII. 2, 4.

⁶⁴⁾ CIL VIII. 619 (11780) = Dessau 2747. O osudech členů této africké vexillace v Podunají se zachovalo dosti mnoho zpráv na nápisích. Srov. Ritterling, Legio v R.-E. XII. 2 (1925), sl. 1449 n. a 1500.

⁶⁵⁾ CIL V. 2112, VI. 1502 [= Dessau 1124] a 1503. Srov. Jos. Klein, Die Verwaltungsbeamten der Provinzen des röm. Reichs bis auf Diocletian I. 1 (Bonn 1878), 266 n.; F. V. Režabek, Markomanskija vojny, 207 pozn. 163; Nagl, Ragonius 5) v R.-E. I A 1 (1914), sl. 129; Ritterling, Legio. Tamtéž XII. 1 (1924), sl. 1306 a XII. 2 (1925), sl. 1741.

⁶⁶⁾ CIL VIII. 17900 = Dessau 1436. Srov. Ritterling, Legio v R.-E. XII. 2 (1925), sl. 1535.

dia Candida, velitele copiarum (t. j. smíšeného sboru) expeditio-nis Germanicae secundae⁶⁷⁾, a snad ještě L. Julia Vehilia Grata Juliana, velitele vexil[la]tion(ibus) tempore belli [Germanici II].⁶⁸⁾

Commodus, vlastně jeho vůdcové,⁶⁹⁾ nezvítězili ovšem jen zbraněmi, nýbrž i diplomatickým jednáním, při kterém neposlední úlohu hrály peníze. Není příčiny nevěřit této zprávě Héródianově, která má ostatně svůj protějšek, věcně a zčásti i rétorickým výrazem zcela shodný, v Commodově životopise.⁷⁰⁾ Jestliže však o tom oba tyto prameny vypravují se zřejmě odsuzující tendencí, nevedou si dosti objektivně. Neboť docela stejně jako Commodus si v té příčině počínali římscí císařové již od I. stol. po Kr. Už Tacitus mluvil o penězích, jimiž udržovali Římané své vasaly za Dunajem proti vlastním jejich poddaným,⁷¹⁾ penězi si vykupoval mír i spojenectví zadunajských Germánů M. Aurelius⁷²⁾ a nejinakým způsobem si hleděl zajistit přátelství tamějších knížat i Septimius Severus. Neboť sotva lze pochybovati o tom, že vládcové „kmenů, poddaných Římanům na severní hranici imperia“, k nimž poslal Severus r. 193 ze svého hlavního stanu v Carnuntu poselstva, aby si pro svůj pochod na Řím zajistil tyl, a které se mu podařilo velikými slibů přivésti na svou stranu, byli králové germánských kmenů, sídlících za Duna-

⁶⁷⁾ CIL II. 4114 = Dessau 1140.

⁶⁸⁾ CIL VI. 31856 = Dessau 1327. Doplnění belli [Germanici II] místo dříve uznávaného belli [Britannici] navrhl Ant. v. Premerstein, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Marcus. Klio XII (1912), 159. S ním souhlasí Ritterling, Legio v R.-E. XII. 1 (1924), sl. 1304.

⁶⁹⁾ Pozdní zprávy Sex. Aurelia Victora, Liber de caesaribus 17, 2: Bello plane impiger; quo in Quados prospere gesto Septembrem mensem Commodum appellaverat a Eutropia VIII. 15: Nihil paternum habuit, nisi quod contra Germanos feliciter et ipse pugnavit' není třeba vztahovat na dobu samostatné vlády Commodovy. Mohou se vztahovat na války, vedené ještě za života Markova v letech 175—180.

⁷⁰⁾ Srov. Héródianovo I. 6, 9: Κόμμοδος... τὸ ἀμέρομνον ἀνούμενος ἀπειδῶς τε ἔχων χρημάτων, πάντα ἐδίδου τὰ αἰτούμενα se zprávou Životopisu 3, 5: Bellum etiam, quod pater paene confecerat, legibus hostium addictus remisit. Srov. ostatně níže str. 35 n. — Obě tyto zprávy odmítá na př. Conrad, Mark Aurels Markomanenkrieg. Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht vom Friedrich-Wilhelms-Gymnasium in Neu Ruppin 1888/89, 19 n.

⁷¹⁾ Tacitus, Germania 42: Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum...; iam et externos patiuntur, sed vis et potentia regibus ex auctoritate romana. Raro armis nostris, saepius pecunia iuvantur, nec minus valent. Srov. Jos. Dobiáš, K Tacitově Germanii, kap. 42. ČČH XXXIV (1928), 325.

⁷²⁾ Cassius Dión LXXI. 11, 1 a 12, 2. Vzhledem k těmto místům je nesprávné podezírat zprávu Héródianovu I. 3, 5, že Marcus τούς μὲν πειθοί ἐς συμμαχίαν προσηγάγετο, jak činí Joh. Zürcher, l. c., 229.

jem naproti Carnuntu, tedy především králové Markománů a Kvádů.⁷³⁾ Že pak Severus své sliby plnil, lze snad souditi z toho, že členové královské rodiny germánské ze severního břehu Dunaje, kteří zřídili svému bratru náhrobek v Carnuntu, nesou vesměs rodové jméno Septimius, svědectví to, že od císaře Septimia byli obdařeni římským občanstvím: D(is) [M(an)ib(us)] Sept(im)io Aistomodio, reg(i) Germ(an)orum, Septimii Philippu[s] et Heliodorus fratri incompar(abili).⁷⁴⁾

Skoro obecně se soudí, že ukončením Markomanských válek nastal na středním Dunaji na delší dobu klid.⁷⁵⁾ Toto mínění potřebuje opravy: Nejen v Dolní Pannonii proti Sarmatům, ale i v Horní Pannonii proti Germánům byly ještě za Commoda vedeny nové boje.

O prvních podává zprávu Commodův životopis 6, 1: *Eo tempore in Sarmatia res bene gestas per alios duces in filium suum Perennis referebat.* Běží jistě o tutěž válku, o které mluví i Cassius Dión LXXII. 8, 1: *Ἐγένοντο δὲ καὶ πόλεμοι τινες ἀπὸ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τὴν Δακίαν βαρβάρους, ἐν οἷς ὁ τε Ἀλβίνος καὶ ὁ Νίγρος* [to jsou alii duces Životopisu] ... *εὐδοκίμησαν.*

Z tohoto místa by se na první pohled mohlo zdáti, že běží o boje se Sarmaty v rovině moldavské, za dáckými Karpatami. Že však jde o tytéž Sarmaty, s nimiž bojoval už M. Aurelius, tedy o Jazygy v rovině mezi Dunajem a Tisou, vyplývá z Héródiana, který vypravuje (I. 9, 1), že praefectus praetorio Perennis *τοῖς τε υἱοῖς αὐτοῦ νεανίαις οὖσιν ἐγχειρίσαι πέλθει τὸν Κόμοδον τὴν πρόνοιαν τῶν Ἰλλυρικῶν στρατευμάτων.* Srov. i § 4: *Οὐ τε παῖδες ἀπὸ τὴν Ἰλλυρικὴν στρατιὰν ἀναπέθουσιν.* V § 7 se mluví o Perennově synu v singuláru: *Ἦλθον γὰρ μετ' οὐ πολὺ στρατιῶται τινες λαθόντες τὸν τοῦ Περεννίου παῖδα καὶ*

⁷³⁾ Héródianos II. 9, 12: *Ὁ δ' ὡς ἔγνω τὴν τῶν Παιόνων γνῶμην, διέπεμπε καὶ ἐς τὰ γεινιῶντα ἔθνη καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἄρχοντας τῶν ὑπ' ἄρκτω Ρωμαίοις δουλεύοντων ἔθνῶν, μεγάλας τε πάντας ὑποσχέσεσι καὶ ἐλπίσιν ἀναπέθων ῥαδίως ὑπηγάγετο.*

⁷⁴⁾ CIL III. 4453 = Dessau 856. Theodor von Grienberger, Aistomodius. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur XVIII (1894), 393—397 pomýšlil na původ z národa Kvádů nebo Luthungů [ale ti bydleli dále na západ, až proti hranici raetské, a vystupují v dějinách až mnohem později. Srov. Schönfeld, Luthungi v R.-E. X. 2 (1919), sl. 1347 n.]; Martin Bang, Die Germanen im röm. Dienst bis zum Regierungsantritt Constantius I. (Berlin 1906), 15 n. A. Domaszewski i, Ausgrabungen in Carnuntum 1885. Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn X (1886), 17 pokládá Aistomodia za vyhnance, kterému císař vykázal Carnuntum za útlek.

⁷⁵⁾ To pokládá za hlavní zisk markomanských válek Th. Mommsen, Der Marcomanen-Krieg unter Kaiser Marcus. Die Marcus-Säule, str. 28 = Gesammelte Schriften IV. 497. Téhož mínění jsou ještě V. Novotný, České dějiny I. 1, 132, Ludwig Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme II. 2, 192 n., Friedrich Kauffmann, Deutsche Altertumskunde [Handbuch des deutschen Unterrichts an höheren Schulen V. 1] II (München 1923), 83 i E. M. Šimek, Čechy a Morava za doby římské, 154 n.

νομίσματα ἐνόμισαν ἐκτετυπωμένα τὴν ἐκείνου εἰκόνα. Syn, o němž se tu mluví, je jistě onen, kterému Perennis podle Životopisu přičítal vítězství nad Sarmaty. Protože pak termin *Ἰλλυρικόν* znamená u Héródiana pravidelně Pannonii a protože ze Sarmatů hraničili s touto provincií jediní Jazygové, je jisté, že úspěchy, které Perennis přičítal svému synovi, byly získány nad těmito obyvateli nynější roviny maďarské.

Z podílu, který měl na těchto bojích podle Dióna Niger, t. j. C. Pescennius Niger, později (v letech 193/4) proticísař Septimia Severa a tenkrát pravděpodobně místodržící tří provincií dáckých,⁷⁶⁾ a z účasti místodržícího pannonského, syna Perennova⁷⁷⁾, kterou nelze popírat, i když snad neměla pro konečný úspěch rozhodující význam, jaký jí přičítal Perennis, vyplývá, že tentokrát byli Sarmati napadeni s obou boků, od západu z Dolní Pannonie i od východu, z Dakie. Že byly boje s nimi pro Římany úspěšné, lze souditi jak ze slov *res bene gestas* v Commodově životopise, tak z výrazu *εὐδοκίμησαν* u Cassia Dióna.

O příčině nové války se Sarmaty nás poučuje řada stejně znějících nápisů, nalezených na pravém břehu Dunaje, na samém limitu dolnopannonském proti území Jazygů, datovaných desátým rokem tribunské moci Commodovy do doby od 10. prosince 184 do 9. prosince 185: *Imp(erator) Caes(ar) M. Aur(elius) Commodus Antoninus Aug(ustus) Pius Sarm(aticus) Ger(manicus), Brit(annicus), pont(ificus) max(imus), trib(unicia) pot(estate) VI, imp(erator) IIII, cos. IIII, p(ater) p(atriciae) ripam omnem burgis a solo extractis item praesidis per loca opportuna ad clandestinos latrunculorum transitus oppositis munivit per L. Cornelium Felicem Plotianum, leg(atum) pr(o) pr(aetore).*⁷⁸⁾

⁷⁶⁾ Na něj vztahují P. de Rohden-H. Dessau, Prosopographia imperii romani III (Berolini 1898), 24 (č. 185) a Anton von Premierstein, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Marcus. Klio XIII (1913), 102 n. nápis CIL III. 7750: *C. Pescennius [Niger?], leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) co(n)s(ularis) Dac(iarum) IIII, na němž bylo jméno po damnaci memoriae stesáno.*

⁷⁷⁾ Srov. E. Ritterling, Die legati pro praetore von Pannonia Inferior seit Traian. Archaeologiai értesítő XLI (1927), 292 n.

⁷⁸⁾ Z Matriky u Aquinka (Budína) pochází nápis CIL III. 3385 = Dessau 395. Z Intercisy (Duna-Pentele) je dosud známo nejméně deset exemplářů téhož nápisu: 1. CIL III. 10312; 2. CIL III. 10313 = Mahler Ede, Pannoniai feliratos emlékek. Archaeologiai értesítő XXVII (1907), 148; 3. a 4. Mahler Ede, Római feliratos kőemlékek dunapenteléről. Tamtéž XXIV (1904), 201 = L'Année épigraphique 1905, č. 114 = Dessau 8913; 5. Mahler Ede, Ujabb római feliratos emlékek dunapenteléről. Archaeologiai értesítő XXV (1905), 224, č. 3; 6. Mahler Ede, Dunapentelei ásátásaim 1908-ban. Tamtéž XXVIII (1908), 348; 7. Mahler Ede, Római feliratos kőemlékek dunapenteléről. Tamtéž XXIX (1909), 333 n., č. 10 = L'Année épigraphique 1910, č. 145; 8. Mahler Ede, Jelentése dunapentelei ásátásairól. Jelentés a Magyar nemzeti múzeum 1911. évi állapotáról. Budapest 1912, 153; 9. Dosud nepublikovaný

Příčinou válek byly tedy neustálé vpády Sarmatů na území římské, kterým ani podmínky míru, uzavřeného r. 180, nedovedly učiniti přítrž. Účel těchto vpádů označuje výraz *ad clandestinos latrunculorum transitus* velmi jasně. Aby těmto lupičským vpádům do provincie bylo zabráněno, rozhodl se Commodus zabezpečiti dunajský břeh účinnějším způsobem, než jakým byly mírové smlouvy, a uzavřel celou hranici dolnopannonskou proti Sarmatům takřka neprodyšně řadou drobnějších tvrzí (*burgi*) a kašáren (*praesidia*),⁷⁹⁾ pokračuje tak v politice ochrany severních hranic římských v Podunají, jakou zahájil, pokud víme, první císař Antoninus Pius.⁸⁰⁾

Protože po vybudování této opevněné hranice nelze již pomýšlet na nové vpády Sarmatů do Dolní Pannonie, lze rok 184/5 pokládat pro Commodovu novou válku sarmatskou za terminus ante quem. Přesněji lze určit její chronologii dobou dáckého místodržitelství Nigrova, rokem 183.⁸¹⁾ S největší

exemplář, nalezený r. 1912; 10. Paulovics István, A dunapentelei római telep (Intercisa) = Die röm. Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa). Archaeologia hungarica II (1927), 68 nn. (něm. textu str. 127 n.). Ze stejných nápisů pocházejí asi i drobné zlomky CIL III. 3330 a 3332. — Úplné znění podávají jen exempláře č. 3, 4, 5 a 7, ale mají zase, jako všechny exempláře z Intercisy, nesprávná čísla v titulech: TRIB. POT. VI. IMP. IIII. COS. IIII. První dva tituly se totiž hodí jen k roku 181, třetí k roku 183. Že však i na nápisech z Intercisy mělo asi být, podobně jako na exempláři z Matriky, TRIB. POT. X [IMP VII], kteréžto tituly přísluší roku 185, vyplývá z titulu Britanica, kterého dosáhl Commodus teprv r. 184. Z toho pak, že na některých exemplářích tento titul schází a na jiných je zjevně doplňován až dodatečně [viz vyobrazení v Archaeologiai értesítő XXVI (1906), str. 227, obr. 5 a XLII (1928), 76, obr. 29], lze snad soudit, že příslušné nápisy byly tesány r. 183 nebo 184, těsně před tím, nežli se do Pannonie dostala zpráva o novém titulu Commodově.

⁷⁹⁾ A. von Domaszewski, Studien zur Geschichte der Donauprovinzen I. Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn XIII (1890), 141 n. příkládá těmto opevněním příliš jednostranný účel celní, t. j. ochranu před podloudníky. Že však vlastním účelem bylo bránit loupežným vpádům Iazygů a že oni jsou míněni výrazem *latrunculorum*, vyplývá z jejich charakteristiky u Ammiana Marcellina XVI. 10, 20: *latrocinandi peritissimum genus* a XVII. 12, 2 n.: *Ad latrocinia magis quam aperto habilibus Marti*. Že se výrazem *latrunculi* nerozumějí jen podloudníci, svědčí ostatně i nápis z let 337—340, nalezený v Iglici, starověké Troesmis (Dessau 724): *Locum in parte limitis positum, gentilium Goth[orum]m [t]emeritati semper aptissimum, ad confirmandam provincialium suorum aeternam securitatem erecta istius fabri[c]ae munitione clauserunt latrunculorumque impetum perennis munimijnis dispositione tenuerunt*. Že se výrazem *latrunculi* rozumějí Iazygové, soudí také A. Alföldy, který o tomto kmeni chystá samostatnou studii.

⁸⁰⁾ Гаврилъ I. Касаговъ, Антични паметници изъ България VI. Izvestija na bulgarskija archeologičeski institut IV (1926-27), 107 nn. (č. 31) = Ant. Salač-K. Škorpil, Několik archeologických památek z východního Bulharska. Rozpravy České akademie věd a umění. Tř. I, čís. 74. V Praze 1928, str. 61 nn.: Císař Antoninus Pius *burgos et praesidia obtutelam provin(ciae) Thraciae fecit* (r. 155).

⁸¹⁾ A. v. Premerstein, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Marcus. Klio XIII (1913), 103 s pozn. 1.

pravděpodobností lze potom vztahovat na úspěchy jím dobyté VI. imperátorskou akklamaci, které dosáhl Commodus podle svědectví mincí právě r. 183.⁸²⁾ Není ostatně vyloučeno, že boje se Sarmaty trvaly již od roku předešlého a že pro ně Commodus přijal také již svou V. akklamaci r. 182.⁸³⁾

Jako Sarmati, nezachovali za Commodovy vlády klid ani zadunajští Germáni. Z literárních pramenů se o novém jejich hnutí nezachovala jiná zpráva, nežli zmínka Životopisu 12, 8: *Tertio medians de profectioe a senatu et populo suo retentus est*, kde po předcházejícím *Profectus in Germaniam XIII. kal. Aelias* (§ 2) a *Iterum profectus III. non. Commodias* (§ 6) nemůže být pochyby, že běželo o třetí výpravu proti Germánům.⁸⁴⁾

Ze slov Životopisu je patrné, že od své osobní účasti na třetí výpravě do Germanie Commodus upustil. Z toho však ještě nevyplývá, že nedošlo k válce vůbec.⁸⁵⁾ Neboť Životopis výslovně a opětovně uvádí, že všechny své války vedl Commodus prostřednictvím svých legátů.⁸⁶⁾ Ostatně lze na III. germánskou válku Commodovu vztahovat nápis z Torcella u Benátek: *Chaeronti, Aug(usti) n(ostri) disp(ensatori) rat(ionum) cop(iarum) expedit(ionum) fel(icissimarum) II. et III. Germ(anicarum)*.⁸⁷⁾ Zdá se pro to svědčiti vedle epitheta *felicissimae*, které

⁸²⁾ H. Cohen, l. c. III.² 229, č. 13 n.; 257, č. 222; 278, č. 377; 283, č. 417 [= Fr. Gneccchi, l. c. II. 58, č. 63], 418, 419 a 420 [= Fr. Gneccchi II. 58 n., č. 65]; 284, č. 423 [= Fr. Gneccchi II. 58, č. 64]; 313, č. 620—622 a 634; 319, č. 691 n.; 325 n., č. 729; 326, č. 732; 341 nn., č. 870—912.

⁸³⁾ H. Cohen, l. c. III.² 282, č. 415; 282 n., č. 416 [= Fr. Gneccchi, l. c. II. 58, č. 61 n.]; 319, č. 689; 337 n., č. 840—847. Srov. P. v. Rohden, Aurelius 89) v R.-E. II. 2 (1896), sl. 2474. A. v. Premerstein, l. c. pronáší domněnku, že do toho roku připadají boje, které vedl se Sarmaty Albinus, patrně hned po své aedilitě. Vita Albini 6, 6: *Aedilis non amplius quam decem diebus fuit, quod ad exercitum festino mitteretur*. Praetorem se stal Albinus ještě za Commoda, konsulát mu udělil teprv Septimius Severus. — Medailony z roku 183 a 184, představující Commoda s tropaeem, pod kterým sedí dva zajatci (H. Cohen, l. c. III.² 341, č. 868 a 346, č. 913 = Fr. Gneccchi, l. c. II. 68 n., č. 153—155), kopírují medailon Markův z roku 178, o němž viz výše str. 21 s pozn. 37.

⁸⁴⁾ Jos. Mich. Heer, Der historische Wert der Vita Commodi, III n.; Ritterling, Legio v R.-E. XII. 1 (1924), sl. 1306.

⁸⁵⁾ Tak soudí E. Ritterling, Die „Osi“ in einer afrikanischen Inschrift. Germania. Korrespondenzblatt der röm.-germ. Kommission I (1917), 132 n. pozn. 2: „Wenn damit die Notiz der vita Com. 12, 8... in Verbindung gebracht werden darf..., so ist dieser dritte Zug vor seiner Ausführung stecken geblieben.“

⁸⁶⁾ Vita Commodi 13, 5 n.: *Victi sunt sub eo tamen, cum ille sic viveret, per legatos Mauri atd. Pannoniae quoque compositae... Quae omnia ista per duces sedata sunt*.

⁸⁷⁾ CIL V. 2155 = Dessau 1574. Srov. CIL VI. 8541 = Dessau 1573: *D(is) M(anibus) Felici alumno Salvii dispensator Aug(usti) primae et secundae expeditionis Germ(anicae) fel(icissimae)*. Nápadný, ale ovšem nikoli nevysvětlitelný je tu singulár *Aug(usti)*.

je právě v poslední čtvrti II. a na počátku III. století velmi oblíbeno,⁸⁸) počítání tří germánských výprav, o jakém víme ze všech římských císařů jen pro Commoda.

Nejen rozhodný důkaz o opravdovém provedení třetí výpravy proti Germánům, ale i poučení o kmenech, proti nimž byla namířena, bychom získali, kdyby bylo možno přesněji datovati zprávu nedávno nalezeného nápisu afrického⁸⁹) o vojenských vyznamenáních M. Rossia Vitula ob expeditionem felicissimam Quador(um) et Marcomann(orum).

S jistotou lze o ní říci jen tolik, že připadla před rok 193, kdy byl Rossius Vitulus povýšen za praep(osita) ann(onae) exp(editionis) felicis(simae) urbicae, v době, kdy Septimius Severus táhl z Carnunta na Řím. Protože mezi Rossiovu účast na výpravě proti Markomanům a Kvádům a tuto funkci připadl jen úřad praef(ekta) alae praet(oriae) civium romanorum, který Rossius jistě zastával v Podunají a nikoli v Orientě, jak se někdy soudí,⁹⁰) je první možnost pro identifikaci jeho zadunajské výpravy rok 180.⁹¹) V tom případě by ovšem bylo třeba předpokládati, že zastával v dlouhém intervalu let 180—193 jediný, nanejvýš dva úřady, což je při pestrosti jeho kariéry velmi nápadné.⁹²) Posunutím účasti na válce markomanské a kvádské do pozdějších let vlády Commodovy by se jeho kariéra stala jistě přirozenější. Proti této možnosti lze ovšem zase na-

⁸⁸) Srov. CIL, XIV. 2922 = Dessau 1420: triumphifelicissimi Germanicisecondi [běží o Commodův triumf r. 180]; L'Année épigraphique 1914, č. 248: ob expeditionem felicis(simam) Gall(icam) [r. 196/7] — ob expeditionem felicissimam Quador(um) et Marcomann(orum) [r. 180 či 188?] — exp(editionis) felicis(simae) urbicae [r. 193]. Poslední doklad mně známý je Caracalova expeditio felicissima orientalis z roku 216. CIL, VIII. 2564 = Dessau 470.

⁸⁹) René Cagnat, La carrière du chevalier romain Rossius Vitulus. Académie des inscriptions et belles-lettres. Comptes rendus 1914, str. 132 nn. = L'Année épigraphique 1911, č. 7 + 1914, č. 248 = Inscriptions latines d'Afrique. Par R. Cagnat et Alfr. Merlin (Paris 1923), 132 n. (č. 455).

⁹⁰) To odůvodnil správně Wilhelm Kubitschek, Ein Kriegszahlmeister des Septimius Severus. Numismatische Zeitschrift XLVII. N. F. VII (1914), str. 193 s pozn. 8. Jinak soudí E. Ritterling, Die „Osi“, 133.

⁹¹) Tak datuje R. Cagnat, La carrière, 137 a E. Ritterling, Die „Osi“, 132 n. s pozn. 2 a Legio v R.-E. XII. 1 (1924), sl. 1306 a XII. 2 (1925), sl. 1449.

⁹²) Tuto námitku si uvědomil již W. Kubitschek, l. c., 193, ale důsledky z ní odvodil až Joh. Hasebroek, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus (Heidelberg 1921), 29 pozn. 5. — Patrně aby zkrátil dlouhý interval mezi rokem 180 a 193, prodlužuje Ritterling boje s Kvádými a Markomany až do roku 181. Proti tomu však svědčí, že triumf, kterým byla válka definitivně ukončena, slavil Commodus ještě r. 180. Hieronymus (Eusebius, ed. Alfr. Schoene II. Berolini 1866, str. 173) k roku 2196 od Abrahama a k 1. roku vlády Commodovy: Commodus de Germanis triumphavit = Eusebios (u Synkella 667, 20): 'Ο αὐτὸς κατὰ Γερμανῶν ἐθριμάβευσεν. Srov. Vita Commodi 3, 6 a CIL, XIV. 2922 = Dessau 1420: T. Flavio T. f. Germano, curator triumphifelicissimi Germanicisecondi.

mítnouti, že Commodus neuděloval vyznamenání za výpravy, kterých se sám osobně neúčastnil; aspoň nemáme ani jediný bezpečný doklad toho.⁹³) Zůstává tedy nový africký nápis pro rozhodnutí otázky o III. germánské výpravě Commodově bez užitku.

Datum chystané třetí výpravy germánské udává Commodův životopis zařazením do přesně chronologické řady událostí, vypočtených v kap. 12. Terminus post quem je 21. říjen 180 (Datus in perpetuum ab exercitu et senatu in domo Palatina Commodiana conservandus XI. kal. Romanas⁹⁴) Praesente iterum consule), terminus ante quem 5. duben 188 (Vota pro eo facta sunt nonis Pii⁹⁵) Fusciano iterum consule). A právě v posledním z let, připadajících do tohoto časového intervalu, mezi 10. prosincem 187 a 9. prosincem 188, byl ražen medailon, zpodobující na líci císaře a na rubu (s legendou P. M. TR. P. XIII. IMP. VIII. COS. V. P. P.) nesoucí scénu, od dob Neronových typickou pro zvětšování osobní výpravy císařovy do pole (Profectio): Císař v brnění a s kopím v pravici jede na koni, provázen třemi vojáky, z nichž první, kráčející před koněm, je ozbrojen štítem a oštěpem, druhý, za císařem, jen oštěpem, třetí, v pozadí, nese signum.⁹⁶)

Poněvadž se Commodův životopis o jiné jeho výpravě v této době nezmiňuje, jest třeba relief na rubu našeho medailonu vyložit jako předčasnou oslavu události, k níž však nakonec, prý na přání senátu a lidu, nedošlo.⁹⁷)

Jaké to bylo hnutí germánské, které by bylo málem císaře samého bylo přimělo k nové výpravě do pole, o tom mohl být ještě do nedávna spor. Bylo vysloveno mínění,⁹⁸) že běželo o potlačení vzpoury v provincii Germanii, tedy na Rýně, o němž mluví Životopis 13, 5: In Germania et in Dacia

⁹³) E. Ritterling, Zu den Germanenkriegen Domitians an Rhein und Donau. Jahreshefte des österr. archäolog. Institutes in Wien VII (1904), Beiblatt, sl. 30 pozn. 16, Die „Osi“, 132 n. pozn. 2 a Legio v R.-E. XII. 1 (1924), sl. 1306. Srov. Paul Steiner, Die dona militaria. Bonner Jahrbücher. Heft 114/115 (1906), 89 n.

⁹⁴) Romanus je jméno, které dal Commodus sám měsíci listopadu. Cassius Diōn LXXII. 15, 3. Srov. J. M. Heer, l. c., 163.

⁹⁵) Pius (Εὐσεβίης) pojmenoval Commodus podle Cassia Diōna l. c. měsíc duben.

⁹⁶) H. Cohen, l. c. III.² 303, č. 549 (exemplář pařížský); Fr. Gneccchi, l. c. II. 63, č. 100. Tab. 84, 10 (exemplář někdy Gneccchiho).

⁹⁷) Není také nemožné, že vota, konaná za Commoda 5. dubna 188, se týkala právě výpravy, na kterou se císař chystal. Je ovšem nápadné, že Commodova numismatika právě tato vota nemůže potvrdit, ačkoli dosvědčuje vota publica pro celou řadu jiných jeho let. Za jakousi náhradu tohoto typu mincí by bylo možno pokládat mince z roku 188 s nápisem FORTUNAE REDUCI (H. Cohen, l. c. III.² 246, č. 153 n.), ražené pravděpodobně jako projev přání, aby se císař ze zamýšlené výpravy šťastně navrátil. Takový výklad měl na mysli již P. v. Rohden, Aurelius 89) v R.-E. II. 2 (1896), sl. 2477, který však nespřávně pomyslel na hnutí v Horní Germanii.

⁹⁸) P. v. Rohden, Aurelius 89) v R.-E. II. 2 (1896), sl. 2477; J. M. Heer, l. c., 103 n., 112 a 176; Alfr. von Domaszewski, Geschichte der röm. Kaiser II (Leipzig 1909, 1921³), 236.

imperium eius recusantibus provincialibus, a že v souvislosti s tímto hnutím bylo obležení, pro jehož vítězné odvrácení dostala legie VIII. Augusta, ležící v Argentorate (Strassburce), kognomina Pia Fidelis Constans.⁹⁹⁾ Protože však nový náleznápis v Öhringen ukázal, že legie VIII. nesla toto kognomen již r. 187,¹⁰⁰⁾ mizí jakákoli možnost souvislosti revolučního hnutí v porýnské Germanii s profekčním medailonem z roku 188. Tím roste pravděpodobnost, že Germanií, kam se chystal Commodus po třetí vypraviti, se míní tatáž Germanie, která byla cílem dvou jeho výprav předešlých, t. j. území, osídlené Germány na levém břehu středního Dunaje.¹⁰¹⁾ Jistě na tyto boje a na jejich úspěšné zakončení se vztahuje stručná zpráva Commodova životopisu 13, 5: Victi sunt sub eo tamen, cum ille sic viveret, per legatos Mauri, victi Daci, Pannoniae quoque compositae... Quae omnia ista per duces sedata sunt. Z plurálu Pannoniae vyplývá, že znepokojování se týkalo obou provincií toho jména. Lze-li upokojení Dolní Pannonie vyložit úspěšnými boji Commodových vůdců se Sarmaty, nemohly se podobné boje v Horní Pannonii týkat nikoho jiného, nežli Germánů, sídlících v nynějším Slovensku a v zemích dále na západ odtud, tedy Kvádů a Markomanů; to by se mohlo uváděti ve prospěch pravděpodobnosti výkladu, který vztahuje zmínku výše uvedeného nápisu afrického o šťastné válce s oběma těmito národy na pozdější výpravu Commodovu.

Jedinou námitkou proti ní by mohlo býti, že pro ni císař nepřijal žádnou novou akklamaci imperátorskou.¹⁰²⁾ Protiváhou této námitky by však mohlo být, že právě na mincích z 14. roku tribunské moci Commodovy, t. j. z doby mezi 10. prosincem r. 188 a 9. prosincem r. 189, pocházejí mince s postavou bohyně Vítězství, držící nad oltářem, na němž leží dva štíty, oběma rukama diadém, a s legendou VICT(ORIAE) FELI(CI).¹⁰³⁾ Tento typ je pak tím nápadnější, že je od dob vítězství britanského r. 184¹⁰⁴⁾ a vedle něho v celé nesmírně bohaté serii Commodových mincí jediný, který zvětňuje alegorii i legendou výslovně „vítězství“. Na úspěšné skončení války lze dále vykládati i mince a medailony z roku 189, zobrazující jednak Marta v neobvyklé funkci

⁹⁹⁾ CIL XI. 6053: Quo [t. j. C. Vesnio Vindice] militante cum liberata esset nova [tak jest čisti místo Novia, z něhož byly odvozovány závěry o topografii bojů] obsidione, legio Pia Fidelis Constans Commoda cognominata est.

¹⁰⁰⁾ CIL XIII. 4, č. 11757. Srov. Ritterling, Legio v R.-E. XII. 1 (1924), sl. 1307 a XII. 2 (1925), sl. 1660.

¹⁰¹⁾ Ritterling, Legio v R.-E. XII. 1 (1924), sl. 1306.

¹⁰²⁾ Poslední svou akklamaci, osmou, přijal Commodus už r. 186, z důvodu nejistého. Srov. P. v. Rohden, Aurelius 89) v R.-E. II. 2 (1896), sl. 2476; J. M. Heer, l. c., 184 pozn. 414.

¹⁰³⁾ H. Cohen, l. c. III. 2 350, č. 948—950.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž 349 n., č. 945—947: VICT. BRIT.

boha míru (MARTi PAC. nebo PACATori), jak pravici s olivovou ratolestí vztahuje nad hromadu zbraní¹⁰⁵⁾, jednak vítěznou Minervu (MIN. nebo MINERvae VICTrici), stojící se soškou Viktorie v pravici před velkým tropaceem¹⁰⁶⁾. Nescházejí konečně ani mince, které svými legendami PACI AETERnae¹⁰⁷⁾, SECVRITas PVblica¹⁰⁸⁾ a dokonce SEC. nebo SECVR. nebo SECVRITas ORBis¹⁰⁹⁾ jsou úplnou obdobou mincí Markových z roku 176¹¹⁰⁾.

Změnilo se římským úspěchem, získaným r. 188 nebo 189, v něčem postavení zadunajských barbarů k Říši? Odpověď na tuto otázku poskytuje, tuším, epizoda, kterou pro samý počátek roku 193 vypravuje Cassius Dión. Q. Aemilius Laetus, poslední Commodův praefectus praetorio a vlastní osnovec jeho vraždy, opatřil jeho nástupci Pertinakovi, kterému sám dopomohl k trůnu, ve finanční nouzi prvních dnů jeho vlády peníze také tímto způsobem: „Zastavil barbarské poselstvo, vracející se z Říma do vlasti s velikými penězi, kterými si Commodus od jejich národa vykoupil zachování míru, a vyzádal si je zpět se slovy: ‚Povězte doma, že teď vládne Pertinax.‘ Neboť znali až příliš dobře jeho jméno z vlastní trapné zkušenosti z doby, kdy se účastnil výpravy Markovy.“¹¹¹⁾

Jméno barbarského kmene, kterému Commodus platil za to, aby neobtěžoval římské hranice, Dión neudává. Ale již a priori by bylo lze pokládat za možnost pravdě nejpodobnější, že běželo o hranice Římu nejbližší, tedy o Podunají. A tuto domněnku mění takřka v jistotu Diónova zmínka o starších bojích Pertinakových s oním národem, ještě za vlády císaře Marka Antonia. Nelze pochybovati o tom, že běží o úspěchy, kterých později císař dobyl podle svědectví Diónova a Héródianova hned na počátku válek Markomanských¹¹²⁾ a

¹⁰⁵⁾ H. Cohen, l. c. III. 2 273, č. 349—353; Fr. Gneccchi, l. c. II. 56, č. 45 n.

¹⁰⁶⁾ H. Cohen, l. c. III. 2 275 n., č. 364—374; Fr. Gneccchi, l. c. II. 57, č. 48—51.

¹⁰⁷⁾ H. Cohen, l. c. III. 2 279 n., č. 393—395; Fr. Gneccchi, l. c. II. 57 n., č. 54—57.

¹⁰⁸⁾ H. Cohen, l. c. III. 2 320, č. 702 = Fr. Gneccchi, l. c. II. 65, č. 124.

¹⁰⁹⁾ H. Cohen, l. c. III. 2 320, č. 695—699.

¹¹⁰⁾ Viz výše str. 13.

¹¹¹⁾ Cassius Dión LXXIII. 6, 1: 'Ο δὲ Λαίτος τὸν Περτίνακα δι' εὐφημίας ἤγε καὶ τὸν Κόμμοδον ὕβριζε. Βαρβάρους γοῦν τινὰς χρυσίον παρ' αὐτοῦ πολλὸν ἐπ' εἰρήνην εἰληφότας μεταπεμφόμενος, ἔτι γὰρ ἐν ὁδῷ ἦσαν, ἀπήτησεν αὐτὸ εἰπὼν ὅτι „Λέγετε τοῖς οἰκοῖ Περτίνακα ἄρχειν“. Ἦιδεσαν γὰρ καὶ πάνυ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξ ἂν ἐπεπόνθεσαν, ὅτε μετὰ τοῦ Μάρκου ἐστρατεύετο.

¹¹²⁾ Cassius Dión LXXI. 3, 2: Οἷς [t. j. Ἰάζυξί τε καὶ Μαρκομάνοις] ὁ Μάρκος ἀντεπιών Πομπηανόν τε καὶ Περτίνακα τοὺς ὑποστρατηγούς ἀντικαθίστη. Καὶ ἤριστευσεν ὁ Περτίναξ, ὅσας καὶ ὕστερον αὐτοκράτωρ ἐγένετο (srov. Vita Pertinacis 2, 4 n.); Héródianos II. 1, 4: Ἦν δ' ὁ Περτίναξ τὸ μὲν γένος Ἰταλιώτης, ἐν δὲ πολλαῖς στρατιωτικαῖς τε καὶ πολιτικαῖς εὐδοκίμησας πράξεις, πολλὰ δὲ κατὰ Γερμανῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν βαρβάρων ἐγείρας τρόπαια αὐτὸς καὶ ἐπὶ τῶν Ἰταλιῶν. Ἦιδε δὲ [t. j. Severus] πάντας τοὺς κατὰ τὸ Ἰλλυρικὸν στρατιώτας μεμνημένους τῆς Περτίνακος ἡγεμονίας· ὑπὸ γὰρ Μάρκου βασιλεύοντι πολλὰ ἐγείρας σὺν αὐτοῖς κατὰ Γερμανῶν τρόπαια, στρατηγὸς τε καὶ ἡγεμὼν τῶν Ἰλλυρικῶν κατασταθείς, ἀνδρείαν μὲν πάσαν ἐν ταῖς μάχαις πρὸς τοὺς πολεμίους ἐπεδέδεικτο, εὖνοιαν δὲ... τοῖς ἀρχομένοις παρέσχητο.

jejichž dějiště označuje přesně Pertinaxův životopis 2, 6: *Marcusque imperator... praetorium eum fecit et primae legionis regendae inposuit, statimque Raetias et Noricum ab hostibus vindicavit. Proti hranici raetské a norické nemohlo běžeti o žádný jiný národ nežli o Hermundury a Markomany. Že pak Pertinax bojoval i s Kvády, dosvědčuje jeho účast v proslulé episodě zázračné bouře.¹¹³⁾*

Jestliže ještě na konci své vlády si Commodus vykupoval na zadunajských Germánech mír penězi, je patrné, že ani válkou, vedenou proti nim r. 188 až 189, se na jejich poměru k Říši od roku 180 nic nezměnilo, ačli se situace Římanů proti nim dokonce nezhorsila. Tím by se vysvětloval skromný výraz Commodova životopisu 13, 5: *Pannoniae quoque compositae*, tím by se stávalo pochopitelnějším, proč i přes své „vítězství“ Commodus nepřijal tenkrát novou akklamaci, a tím by konečně padalo nové světlo na zvláštní krok, kterým v poměru k zadunajským barbarům zahájil svou vládu Septimius Severus.¹¹⁴⁾

¹¹³⁾ Cassius Dión LXXI. 8—10. Pertinax jako velitele Římanů uvádí ovšem jen Eusebios, Chron. II. 172 n. ed. A. Schoene = Eusebius Werke V. Die Chronik aus dem armenischen übersetzt von Jos. Karst [Die griech. christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte XX]. Leipzig 1911, 222 = Eusebius Werke VII. Die Chronik des Hieronymus. Herausgeg. von Rud. Helm [Tamtéž XXIV]. Leipzig 1913, 206n. = Eusebii Pamphili Chronici Canones latine vertit S. Eusebius Hieronymus. Ed. Ioh. K. Fotheringham (Londinii 1923), 289 = Chronicon paschale 486 n. ed. L. Dindorf = Synkellos 665 ed. G. Dindorf. Zpadělaný list císaře M. Aurelia o této události uvádí jako velitele Pompeiana (Πομπηϊανός, ὁ ἡμέτερος πολεμαρχός). A. d. Harnack, Die Quelle der Berichte über das Regenwunder im Feldzuge Marc Aurel's gegen die Quaden. Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1894 II. 878 (srov. str. 863n. s pozn. 3 a str. 866) = The correspondence of Marcus Cornelius Fronto. Edited and . . . translated into english by C. R. Haines II (London-New York 1920), 302.

¹¹⁴⁾ Viz výše str. 27 n.

Emanuel Šimek:

Levý Hradec — Pravý Hradec.

V práci o Praze a Vyšehradu¹⁾ jsem měl příležitost upozorniti na význam toku dolní Vltavy jako rozhraní kmenových držav v dobách před sjednocením celé dnešní země české pod vládou Přemyslovců. Z důvodů geografických i historických jsem dospěl k závěru, že původní území kmene Čechů nesahalo až do středu Kouřimska, jak se dosud mělo za to, nýbrž že bylo na východě ohraničeno Vltavou, jež byla rozhraním mezi ním a územím zlickým.²⁾ Tím jsem zároveň došel k závěru, že Vyšehrad nebyl založen kmenem Čechů, nýbrž lidem zlickým.³⁾ O zlickém původu Vyšehradu svědčí také to, že šikmo proti němu nad levým břehem vltavským bylo vybudováno hradiště pražské. Dvě hradiště tak blízko u sebe byla by v časnějším středověku, o něž tu jde, naprosto anomalií v případě, že by byla na území téhož kmene. Jejich vznik lze vyložiti jenom tak, že jedno bylo vybudováno proti druhému a že obě byla přední stráží dvou různých kmenů. Které z nich je starší, nelze dnes bezpečně říci. Není však pro mne pochybnosti o tom, že Vyšehrad patří vzhledem k volbě terénu a jeho rozloze, podobně jako Praha, k starším slovanským hradištím, vybudovaným před 10. stoletím.⁴⁾

Na druhou dvojici hradišť, která vznikla na rozhraní území českého a zlického z týchž důvodů, jako Praha a Vyšehrad, má upozorniti tato stať. Dříve, než přikročím k vlastnímu temat, je třeba, abych věnoval několik slov námitkám, které vyslovil G. Skalský proti mému výkladu o zlickém původu Vyšehradu, poněvadž mají zásadní význam i pro řešení otázky původu této druhé hradištní dvojice.

¹⁾ E. Šimek, Praha a Vyšehrad, Čas. pro děj. venk. XII (1925), 5 a d., 8, 9 a d.

²⁾ Můj názor došel souhlasu geografů i historiků; srov. V. Dědina, Které podmínky vedly k vzniku a vývoji Prahy? II, Vzděl. příl. Národ. Listů 15. XI. 1925, IV, tamt. 29. XI. 1925; J. Pekař, Rukopisy se stanoviska historického, tamt. 29. V. 1927.

³⁾ Šimek, srov. výše 71 a d. Také tento závěr byl přijat Pekařem i Dědinou; srov. pozn. 2.

⁴⁾ Jak důležitou polohou byla se stanoviska předhistorického osídlení vyšehradská skalní ostrožna, vybíhající přímo do toku Vltavy, toho dokladem jsou nejnovější nálezy, jež posunují nejstarší mez jejího osídlení až do mladší doby kamenné.

Skalský soudí,⁵⁾ „že důvody numismatické . . . rozhodnou . . ., je-li Vyšehrad původu slavníkovského či přemyslovského. Neboť, lze-li klásti některé denáry se jménem Boleslavovým z mincovny vyšehradské do doby před r. 995, kdy zničením Libice zaniklo knížectví Slavníkovců a tedy i případné jejich panství nad Vyšehradem, pak ovšem byl Vyšehrad v držení Přemyslovců již před tímto rokem a byl pravděpodobně i původu přemyslovského“. Celou tuto větu Skalský prokládá jako základní тези, od níž vychází. Již začátek a dovětek této these ukazují však slabinu argumentace Skalského, která sama sebou stačí na obhájení mého stanoviska, neboť, i kdyby se podařilo dokázat, že Boleslav II. razil mince na Vyšehradě již před r. 995, nebylo by to ještě důkazem, že Vyšehrad sám byl také původu přemyslovského. Toho nebude lze vůbec nikdy dokázat argumenty numismatickými. Zato důvody geografické i historické mluví nesporně pro zlický původ Vyšehradu. Dostal-li se do rukou Přemyslovců až po vyvraždění Slavníkovců či již o něco dříve, je při tom pro mne otázkou v celku vedlejší.⁶⁾ Okolnost, že se toto mohutné, na tehdejší dobu pro své skalní stěny skutečně nedobytné hradiště objevuje zcela náhle teprve po katastrofě libické v dějinách kmene Čechů, a to hned ve zvlášť důležité a se stanoviska naší otázky přímo nápadné úloze hradu, ve kterém se koná druhý obřad nastolení, resp. svolání za knížete v e d l e obřadu, jenž byl konán v Praze (na hradě Pražském),⁷⁾ je arci jistě příliš neobyčejná, aby nenutkala k myšlence, že sotva uplynula delší doba od jeho zaujetí Přemyslovci a že druhý obřad nastolení platil pro někdejší území slavníkovské.

Podrobnostmi článku Skalského se zde pro nedostatek místa nemohu blíže obírat. Pro řešení otázky původu Vyšehradu nemají ostatně, jak jsem uvedl, významu. Stačí, ukáží-li na dvou hlavních dokladech, o něž se opírá celá argumentace Skalského, jak vratký je i jeho domnělý důkaz, že Vyšehrad byl v držení Přemyslovců již před r. 995, před vyhubením Slavníkovců na Libici.

Základem vývodů Skalského je Hellichův nález hrobu u libického nádraží s 10 denáry Boleslava II., z nichž 9 se jménem Omerizovým pochází z mincovny pražské a jeden se jménem Zantovým z mincovny vyšehradské.⁸⁾ Skalský pokládá tento nález za důkaz, „že anglosaské denáry Boleslava II.

⁵⁾ G. S k a l s k ý, O denárech vyšehradských, Numism. čas. čl. III (1927), 173.

⁶⁾ Sám jsem vyslovil již v práci o Praze a Vyšehradu přesvědčení, že výboj Přemyslovců za Vltavou se již počal dříve, srov. Čas. pro děj. venk. XII, 73 a d.

⁷⁾ D ě t m a r VI, 12 (9); srov. k tomu N o v o t n ý, ČD. I/1, 693. K o s m a s nazývá Vyšehrad příznačně hned při jeho prvním objevení v dějinách českých u r b s; srov. I, 34, 35.

⁸⁾ J. H e l l i c h, Archeolog. výzkum ve střed. Čechách, Památky XVII (1897), 677 obr., 681 a d., Nálezy denárů Boleslava II. na Libici, Numism. čas. čl. I (1925), 38 a d., P í č, Starož. III/1, 90, 93, obr. 48. K výslovnosti jména ZANTA podotýkám, že by náslavné Z mohlo snad býti též po středověkém způsobu transkripce našeho S, podobně jako Z ve jméně BOLEZLAVS.

byly raženy před rokem 995, že té době jest také přidělení vyšehradské mince se jménem Boleslavovým a Zantovým a že tedy Vyšehrad byl již tehdy v rukou Přemyslovců“. Jaký význam Skalský tomuto svému závěru přičítá, je patrné hned z následující jeho věty: „Tím je ovšem vyvrácen názor Šimkův, že se Vyšehrad dostal teprve po vyvraždění Slavníkovců na Libici r. 995 do moci knížat českých, a, myslím, i vážně otřesena domněnka o zlickém původu toho hradu.“⁹⁾ A tento svůj názor dokládá Skalský dvěma větami: „Denáry ty byly vloženy do země jistě před r. 995, před katastrofou libickou, není mezi nimi jediné mince, již lze klásti . . . za rok 994. I když byla Libice později znovu zřízena, nelze mysliti, že by tu byla někdy hned po r. 995 pochována osoba podle úpravy hrobu význačná.“¹⁰⁾ Toto tvrzení, které je úhelným kamenem dalších vývodů Skalského, není ovšem ničím doloženo. O osudech Libice v dobách krátce po r. 995 nevíme z historie vůbec nic bližšího a nejsme proto také ničím oprávněni domýšleti se, že byla úplně rozkotána¹¹⁾ a zůstala pustá po delší dobu, a dokonce již toho ovšem nesmíme používat jako důkazu, že nebožtík, v jehož hrobě byly mince nalezeny, nemohl býti pohřben po r. 995. Pokud z historie můžeme usuzovati, je naopak spíše pravděpodobné, že Boleslav II. věnoval Libici Vršovcům hned po vyvraždění Slavníkovců jako odměnu za jejich vynikající účast¹²⁾ na činu, který dopomohl k tak radikálnímu rozšíření jeho panství, a že tedy byla zase záhy obydlena. Katastrofa libická by tudíž nemohla býti pokládána za bezpečný terminus ante quem pro libický hrob ani v případě, kdyby byl býval objeven přímo na libickém hradišti. Tomu však není tak. Hrob byl nalezen mimo oblast hradiště, na pohřebišti za libickým nádražím, a my dnes nemáme vůbec možnosti posouditi, byl-li nebožtík v něm pochovaný v nějakém poměru ke spálenému hradu, čili nic (bylo-li spáleno s vlastním hradem také předhradí, vůbec nevíme). Je tedy dobře možno, že hrob pochází také z let po r. 995. Pro určení jeho stáří a tudíž i pro vročení denárů Omerizových a — jmenovitě — jediného vyšehradského denáru se jménem Zantovým, který byl v hrobě nalezen, nemá okolnost, že v hrobě nebylo (podle mínění Skalského¹³⁾) žádné mince, kterou by bylo lze klásti za rok 994, nijakého zvláštního významu. Okolnost tato ovšem není nikterak prokázána, především již také proto, že hrob byl (již v staré době) vyloupen a že mince v něm nalezené tvoří patrně jen malou část těch, jež byly původně

⁹⁾ S k a l s k ý, sr. výše 176.

¹⁰⁾ Tamt. 175 a d.

¹¹⁾ K o s m a s I, 29 mluví toliko o spálení: „urbem comburunt“, což se v oněch dobách, kdy hrady byly téměř vesměs dřevěné (nebo alespoň z větší části ze dřeva zbudovány), dále jistě i jinde velmi často, aniž to mělo za následek zánik hradu, neboť bylo možno rychle jej znovu vybudovati.

¹²⁾ S r. N o v o t n ý, ČD. I/1, 650.

¹³⁾ S k a l s k ý chce tuto okolnost teprve prokázati, je tedy metodicky vadné, že jí už zároveň také používá jako důkazu.

dány nebožtíkovi do hrobu,¹⁴⁾ takže podle mincí v hrobě zachovaných vůbec jeho stáří nemůžeme posuzovat. Ostatně, i kdyby tvrzení Skalského bylo skutečně správné, bylo by na pováženou a zároveň dokladem naprostého nepochopení dob, o které tu běží, kdyby měly být argumenty numismatické takovýmto způsobem uplatňovány v otázkách historických. Oběh mincí byl v oněch dobách tak malý i pomalý, že by pro otázku, byl-li určitý soubor mincí uložen do země r. 995 nebo v letech následujících, bylo bez významu, i kdyby domněle nejmladší mince skutečně nešly za rok 994. Tato okolnost by měla jedině význam pro určení terminu post quem pro uložení nálezu do země, ale nic více.

Nepodařilo-li se Skalskému dokázat, že vyšehradské denáry Boleslava II. se jménem Zantovým pocházejí z doby před r. 995, nepodařilo se mu to rovněž ani s vyšehradskými denáry se jménem Nocovým, o nichž praví,¹⁵⁾ že pocházejí z doby po mincích Zantových a že byly poprvé raženy asi v r. 994.

Toto své datování opírá Skalský podle vlastních slov o „domněnku, že typ kříž-ruka a obráceně, význačný též pro denáry se jménem Nocovým, přichází po mincích rázu anglosaského (ruka-poprsí) a že rozhraní pro oba typy jest hledati krátce před r. 995, již vzhledem k obsahu nálezu libického a k okolnosti, že na některých mincích uvedeného typu ruka-kříž čteme na obou stranách zřetelně jméno Boleslavovo“.¹⁶⁾ Nálezu libického tu jako base pro datování nelze vůbec uváděti, poněvadž hrob, v němž byl uložen, může pocházeti, jak jsme poznali, také z doby po r. 995. A typologické pozorování, že vyšehradské denáry Nocovy mají podobné znaky jako denáry s Boleslavovým jménem po obou stranách, je pro přesné vrocení počátku ražby mincí Nocových rovněž bez ceny. Skalský přijímá dohad Smolíkův, že denáry s Boleslavovým jménem po obou stranách jsou společnou mincí Boleslava II. a Boleslava III. z doby jejich spoluvlády a že tato spoluvláda trvala od r. 994 až do konce života Boleslava II. r. 999.¹⁷⁾ Dohad tento není doložen, jak sám Skalský uznává,¹⁸⁾ ani jedinou historickou zprávou. Připustíme však, že Boleslav III. skutečně snad nějaký čas zastupoval ve vládě svého nemocného otce¹⁹⁾, — kde máme důkaz, že se jeho spoluvláda začala

¹⁴⁾ Hellich, Památky XVII, 682 a d. Hellich soudí — a podle stavu, v němž hrob nalezl, asi právem — že mince byly původně ve váčku, který zetlel. Po jeho rozpadnutí zapadly některé mince pod zbytky těla a tak se nám zachovaly, kdežto ostatní byly uloupeny.

¹⁵⁾ Skalský, v. výše 181.

¹⁶⁾ Tamt. 177.

¹⁷⁾ J. Smolík, Nález denárů v Chrástanech u Č. Brodu, Rozpr. Č. Ak. tř. I. r. VI, č. 3 (Praha 1898), 4, Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje, tamt. VII, č. 2 (1899), 39, 74, Skalský, v. výše 174, 180 a d.

¹⁸⁾ Tamt. 180.

¹⁹⁾ Srov., co proti tomu uvádí Novotný, ČD. I/1, 646, pozn. 2.

již r. 994 a že také hned toho roku razili oba Boleslavové společnou minci? A kde máme důkaz, že ražba vyšehradských denárů Nocových s Boleslavovým jménem po jedné straně se musila začíti současně s ražbou denárů, patřících domněle oběma Boleslavům? Pouhé příznaky typologické bez pevné opory historických zpráv pro řešení těchto otázek naprosto nestačí. Závěry, opřené jen a jen o znaky typologické, nejsou nikdy tak bezpečné, aby na nich bylo lze budovati chronologii až do všech těch podrobností, jak činí Skalský. Tato zásada platí pro všechny druhy archeologie a platí i pro numismatiku. Jde-li o dvě různé mincovny, jak je možno i v našem případě, nelze nikdy bezpečně říci, že jejich mince, i když nesou některé stejné nebo podobné znaky, byly také skutečně raženy současně. Tu je vždy nutno připustiti, že mincovna, která napodobovala minci cizí, mohla tak učiniti i později. Interval několika málo let, jako v našem případě (jde pouze o dobu mezi r. 994 a — nejvýše snad — 999), nemá tu vůbec žádného významu. Nemáme tedy ani při vyšehradských denárech se jménem Nocovým žádného důkazu, že se jejich ražba začala již r. 994, jak se domnívá Skalský, a nikoli o něco později, po r. 995 (nebo snad již koncem r. 995).

Ze všeho, co zde bylo pověděno, vysvítá základní nedostatek statí Skalského: domněnka, opřená o nesprávný nebo nezaručený předpoklad, stává se mu v zápětí jako nepopiratelný fakt oporou jiné domněnky, a tak je složena celá budova zamýšleného důkazu, že vyšehradská mincovna Boleslavů začala pracovati již před katastrofou libickou a že tedy (!) Vyšehrad nebyl slavníkovský, nýbrž přemyslovský. Jest toho litovati, neboť stať Skalského jest jinak velmi zajímavá, ukazujíc, jaké bohatství numismatického materiálu může podat již za doby Boleslavů období několika málo let. Základní myšlenku statí se Skalskému nepodařilo prokázat, a tak trvá dále možnost, že vyšehradská mincovna Boleslavů začala pracovati teprve po katastrofě libické, po níž se Boleslav II. ujal vlády v knížectví slavníkovském. Výklad, že to snad bylo příčinou vzniku druhé přemyslovské mincovny na Vyšehradě vedle mincovny pražské,²⁰⁾ zůstává i nadále pravděpodobnějším než výklad Skalského, že Boleslav II. chtěl mincí raženou na Vyšehradě konkurovati s mincí slavníkovskou.²¹⁾ To mohl zajisté stejně dobře činiti i s mincí, raženou v Praze (hradě). Jiného zabarvení se arci dostane věci, připustíme-li, že Vyšehrad byl dříve zlický a že z toho důvodu mohla na půdě slavníkovské říše dojiti spíše obliby mince ražená na Vyšehradě než mince pražská. Tím se však ocítáme zase tam, odkud jsme vyšli: Vyšehrad byl původně zlický a nikoli přemyslovský.

Lze tedy úhrnem říci, že námitkami Skalského nebyl otřesen můj výklad o zlickém původu Vyšehradu. Jenom tak si nejlépe vyložíme existenci tohoto hradu v tak blízkém sousedství hradu Prahy a jenom tak si nejlépe vyložíme

²⁰⁾ Šimek, v. výše 76 a d.

²¹⁾ Skalský, v. výše 188.

těž okolnost, že kníže je nastolován nejen v Praze, nýbrž také na Vyšehradě.²²⁾

Ke dvojici hradišť Praze-Vyšehradu se nám zachovala zajímavá analogie níže po toku Vltavy při jejím ohbu za Roztoky.

Údolí Vltavy tu má podobu kaňonu, zaříznutého do skalního masivu, který na několika místech tvoří stěny, jimiž se tato část vltavského toku řadí k nejmalebnějším partiím povltavským a k nejkrásnějším říčním partiím v Evropě vůbec.²³⁾ Kaňon, který tu Vltava vytvořila, je názorným dokladem pro mou these, že v dobách kmenového zřízení byla Vltava geografickou hranicí takového významu, že se nutně musila státí rozhraním kmenových držav. A právě při něm, u klecanského ohbu vltavského meandru, zachovala se druhá dvojice hradišť: hradiště u Klecan a Levý Hradec. Prvé je na pravém břehu Vltavy právě při jejím ohbu k západu, druhé na levém břehu, o něco níže po vodě, podobně jako Hradčany jsou níže po toku řeky než Vyšehrad.

Pozornost odborných kruhů i širší veřejnosti byla dosud věnována téměř výhradně jen Levému Hradci, známému ze zpráv o nejstarších dějinách kmene Čechů, o bojích s Lučany za knížete Neklana,²⁴⁾ o založení prvního křesťanského kostela v Čechách (přesněji bychom měli říkati: na území kmene Čechů),²⁵⁾ o volbě sv. Vojtěcha za biskupa.²⁶⁾ Hradiště klecanské bylo sice také v literatuře registrováno,²⁷⁾ ale jinak si ho dosud nikdo blíže nepovšiml.

²²⁾ A tím si ovšem také dobře vyložíme, že na Vyšehradě mohly býti uloženy lýkové střevice domněle Přemyslovy, o nichž se zmiňuje Kosmas I, 7. Pro přemyslovský původ Vyšehradu sotva jich lze vážně použítí jako důkazu, jak činí Skalský, v. výše 172. A dokonce již ne vývodů Lippertových, jichž se Skalský také dovolává. Skalský tu neporozuměl základní tendenci Lippertovy práce „Die Wyschegradfrage“, MVGDDB 32 (1893/4), 213 a d., neboť Lippert v ní nedokazoval, že Vyšehrad je daleko mladší než Praha (srov. Skalský, l. c. 172 a d.), nýbrž jenom, že historií není odůvodněno ono nemírné přeceňování jeho významu na úkor Prahy; jinak uznával jeho předhistorické stáří a stavěl jej po bok jiných starých hradišť, srov. tamt. 230 a d.

²³⁾ Romantickou skalní scenerii po obou stranách řeky ničí několik kamenných lomů politování hodným způsobem. S historického stanoviska zvláště škodlivý je lom státních drah, který ničí skalní hřeben, uzavírající spolu s levohradeckou ostrožnou ústí kaňonu Žalovského potoka v soutěsku, jež měla kdysi velký význam pro obranu Levého Hradce.

²⁴⁾ Kosmas I, 10: „populi primates... parvo clausi in oppido, quod dicitur Levigradec“; 12: „dux eorum Neclan... in castro supradicto delituit“.

²⁵⁾ Friedrich, CDB, I, č. 124, str. 130: „in Levo Gradec... ubi christianitas incepta est“; pouhé jméno Hradec má Kristián 2 (Pekař, Die Wenzels- u. Ludmila-Leg. 93): „tribuens ei... Caich. Quique reversi in sua, in castello, cui vocabulum inerat Gradic, supradictum sacerdotem statuunt, fundantes ecclesiam in honorem beati Clementis“; Diffundente sole 3 (Fontes I, 193): „... Caych... reversi ad sua in castellum, cui vocabulum erat Hradecz supra Multaviam, statuunt sacerdotem, fundantes ecclesiam in honore b. Clementis“; Dařimil 23 (Fontes III, 49): „Prvý kostel v Hradci u postavi, svatému Klimentu jej oslaví“.

²⁶⁾ Kosmas I, 25: „Facta est autem hec electio non longe ab urbe Praga Levigradec in oppido“.

²⁷⁾ Píř, Arch. výzkum 1893, 16 a d. (Památky XV, 1891, 368 a d.), Starož. III/1, 374.

A přece také tomuto hradišti náleží zajímavý podíl na dávné historii Čech.

Levý Hradec nese v podstatě charakteristické rysy hradišť kmene Čechů. Byl vybudován na ostrožně, vytvořené hlubokými kaňony Vltavy a Žalovského potoka. Prvý ohraničuje hradiště se strany severní, druhý v podobě obráceného S na straně východní a jižní. Celková hlavní osa hradiště jde od jihozápadu k severovýchodu, k někdejšímu ústí Žalovského potoka. Čelo ostrožny v podobě nepravidelného lichoběžníku, odděleného od ostatního jejího trupu přirozeným (a z části snad též uměle vyhloubeným) zářezem, směřujícím od Vltavy napříč přes ostrožnu ke svahu nad Žalovským potokem, zaujmají zbytky vlastního, „vnitřního“ hradiště. Od předhradí je odděluje vysoký, mohutný val, který ponechával nad samým okrajem kaňonu Žalovského potoka úzkou mezeru pro bránu, jíž se vstupovalo (v týchž místech jako dnes) do vlastního hradu. Z opevnění na ostatních stranách se zachovaly jen nepatrné zbytky valů na okraji srázu nad Vltavou a nad ústím kaňonu Žalovského potoka. Na plochu tohoto „vnitřního“ hradiště se především vztahují báje o studni levohradecké a j., zde bylo vlastní sídlo Neklanovo, o němž se zmiňuje Kosmas, zde vystavěl vévoda Bořivoj kostelík, zasvěcený sv. Klimentu²⁸⁾, a zde také byla podle všeho konána volba sv. Vojtěcha za biskupa. Vykopávkami tu byly zjištěny zbytky kamenného paláce knížecího na ploše mezi (dnešním) kostelem a valem nad Vltavou, kostrové pohřebiště z první doby křesťanské, datované nálezy mincí z doby Vratislava II. a Vladislava I., a j.²⁹⁾

Na širším zbytku ostrožny bylo vybudováno první předhradí (se stanoviska hradu a snad i chronologicky), mající opět podobu nepravidelného lichoběžníku, jehož základnu tvořil druhý příčný val, kdysi taktéž velmi mohutný,³⁰⁾ který se východním koncem připínal ke skalní rokli, spadající do kaňonu Žalovského potoka, a na západě (sz.) končil na skalním hřebenu nad Vltavou. Jak byly vybudovány hradby na obou bocích předhradí, dnes již bezpečně říci nelze. Meze nad úbočím vltavským mohly by nasvědčovati tomu, že také alespoň s této strany stály dřevěné hradby na valovém podkladě. Vchod do tohoto předhradí byl rovněž nad okrajem kaňonu Žalovského potoka. Jak

²⁸⁾ Srov. k tomu z rozsáhlé literatury: H. Jireček, Kaple a kostely sv. Klimenta, Památky III (1859), 231, Píř, Starož. III/1, 144 a d., Novotný, ČD. I/1, 439 a d., Podlaha, Posv. místa V, 102 a d., Birnbau, Dějep. výtv. umění, seš. 1, 23, K otázce našich rotund, Památky XXXV (1926), 168 a d., 176 a d., Guth, České rotundy, Památky XXXIV (1924), 115 a d., 159, 180.

²⁹⁾ Píř, Nový výzkum na Levém Hradci, Památky XXII (1906), 103 a d., Starož. III/1, 76 a d., 222, 259, 304 a d., 310, 376 (tam v. i drobnou starší lit.), z ilustr. srov. zejména plánek 243, obr. 140 a půdorys paláce 302, obr. 178.

³⁰⁾ V poslední době byl tímto valem prokopán průchod k pískovně a poslední dobře zachovaná část valu mezi tímto novým průchodem a starým vchodem do předhradí (u kříže) byla poškozena za války (asi r. 1916) při stavbě sousedního domku. Hradiště vůbec silně trpí malým porozuměním části místního obyvatelstva.

ukázaly jmenovitě vykopávky Č. Ryznera, bylo také toto předhradí obydleno.⁸¹⁾

Další, druhé předhradí se mně podařilo zjistit na rozšířené, značně rozsáhlé ploše, která spojuje hradištní ostrožnu s ostatním terénem, stoupajícím znenáhla směrem jižním i západním (k Řivnáci) do výše. Také toto předhradí bylo na zevní straně chráněno dlouhým valem, který ve velkém lomeném oblouku spojoval kaňon Žalovského potoka se srázy nad Vltavou. Jeho zbytky uzavírají větší část dnešní obce Žalova.⁸²⁾ Jeho trať v části nad Vltavou byla zřejmě určována počátkem úvalu, který sestupuje ve velkém oblouku pod skalním hřebenem, na němž končil zevní val prvního předhradí, k někdejší úrovni hladiny Vltavy (k dnešnímu žalovskému nádraží). Tento úval umožňoval zcela pohodlný, se všech stran chráněný sestup k řece, takže měl pro hradiště jisté velký význam. Kolik vchodů mělo jinak druhé předhradí s plochého okolního terénu, dnes bezpečně posoudit není možno. Byl zde alespoň jeden vchod, snad opět nad okrajem kaňonu Žalovského potoka v místech, kudy jde dnešní cesta od Roztok ke kostelu a hřbitovu; ale při délce zevního valu je také možné, že v něm bylo i několik bran. Délka tohoto valu a rozsah území, které jím bylo k hradišti na vlastní ostrožně připojeno, je podle mého soudu důkazem, že toto předhradí nevzniklo jen z důvodů strategických, neboť délka hradby byla velkým nebezpečím pro úspěšnost obrany. Vedle snahy připojit k hradišti úval, jímž šla cesta k Vltavě, rozhodovaly tu nepochybně i jiné důvody, zejména snad okolnost, že počet obyvatelstva předhradí vzrostl do té míry, že bylo potřebí připojit k němu novou, co možná velkou prostorou. Počal se tu patrně v době, kdy byl Levý Hradec sídlem vévodským, vyvíjeti zárodek velké osady, města, jež by se bylo mohlo znamenitě šířit na pláních na všech stranách ode dnešního Žalova i na druhé straně Vltavy, kdyby byl Levý Hradec zůstal trvale sídelním hradem Přemyslovců. Nestalo se tak, sídlem českých knížat se stala Praha, a tak byl vývoj osady levohradecké přerušen. Po někdejším rozkvětu nastal úpadek a pozvolný zánik hradu i osady v jeho předhradí.

Protějšek Levého Hradce, hradiště u Klecan, zaujímá ostrožnu, jež se sklání k Vltavě jako výběžek vysoko položené terasy klecanské právě v místech, kde se tok řeky náhle obrací v pravém úhlu na západ, k Levému Hradci a k Podmoráni, kde se meandr říčního toku znovu lomí k severu a severovýchodu. S boků je ostrožna ohraničena jednak (na sz.) úvalem klecanského Háje, jednak (na jv.) hlubokým kaňonem Klecanského potoka, ústícího v Klecánkách do Vltavy. Nad Vltavou končí ostrožna širokým, v několik výběžků rozeklaným čelem, k jehož úpatí dosahovala kdysi hladina řeky

⁸¹⁾ Srov. Píč, Památky XIV (1889), 473, 579 a d., Starož. III/1, 376 a 243, obr. 140 (plánek).

⁸²⁾ Srov. Šimek, Čas. pro děj. venk. XII, 69, pozn. 50.

podobně jako u Vyšehradu (dnes je koryto říčního toku z přirozených příčin i následkem umělé regulace zaříznuto hlouběji a zúženo, takže vzniklo mezi ním a úpatím skal dosti široké pobřeží). V místech, kde se výběžek klecanské terasy lomí a přechází v zešikmenou plochu ostrožny, vynikal nad povrch příčný pás skalín, od nichž sestupovala v příkrém spádu rokle do kaňonu Klecanského potoka (ústí do něho u Skalního mlýna). Tím byl hřbet silně zúžen a vytvořena velmi příznivá situace pro jeho umělé přepažení valem, čehož budovatelé hradiště také skutečně využili. Ostrožna, takto od ostatního hřbetu oddělená, upomíná velmi silně jak svým útvarem (kromě svého zešikmení), tak také polohou nad pravým břehem Vltavy na ostrožnu vyšehradskou. Má podobu nepravidelného obdélníka, dlouhého asi 300 m a širokého v průměru asi 200 m. Podélná osa jeho jde od severovýchodu k jihozápadu. V lidové mluvě se proň zachovalo označení „Na hradišti“, jež je zaznamenáno též v katastrální mapě. Název „Ve valech“, který zaznamenal Píč ve svém Výzkumu r. 1891,⁸³⁾ byl-li skutečně lidový (na katastrální mapě z r. 1892 zaznamenán není), upadl již v zapomenutí. Někdejší valové opevnění hradiště je, bohužel, již silně zničeno lámáním kamene i polními pracemi, přece však se jeho zbytky nebo alespoň stopy uchovaly jak na přepážce hřbetu, tak také na všech ostatních stranách (jmenovitě též na pokračí skalních stěn kaňonu Klecanského potoka). Byly tedy vybudovány hradby kolem celého hradiště, i tam, kde mu příkré nebo i kolmé skalní stěny zaručovaly dostatečnou bezpečnost, z čehož můžeme bezpečně soudit, že byly zvláště silné hradby zbudovány v místech přístupnějších, zejména na přepážce, oddělující hradištní ostrožnu od ostatního hřbetu, a nad částí svahů v Háji. Místní označení „Na hradišti“ je v katastrální mapě zaznamenáno (po druhé) i na ploše, zaujímající hřbet mezi přepážkou a starou částí Klecan, ale tu se mně nikde nepodařilo najít bezpečných stop opevnění a také ráz terénu se tří stran poměrně lehkou přístupného sotva nasvědčuje tomu, že by zde bývalo někdy vybudováno opevněné předhradí. Je tedy pravděpodobno, že tu jde o pouhý přesun jména i na tuto polohu bez skutečného důvodu historického. Dnes se pro tuto polohu ustálily dva názvy, a to „V nových domcích“ pro vlastní rovinu hřbetu a „Na vinici“ pro východní svah jeho. Stará obecní cesta, která dělí obě tyto polohy a vstupuje na půdu vlastního hradiště při hořejším konci rokly, spadající do kaňonu Klecanského potoka, ukazuje, kde asi byla brána, kterou se vstupovalo do hradiště s klecanské terasy. Kromě toho byl do hradiště alespoň ještě jeden vstup, a to od Vltavy romantickou stezkou mezi dvěma skalními hřbeny, t. zv. Čertovkou, jež umožňovala obyvatelům hradiště bezpečný a velmi rychlý sestup k vodě. Tato okolnost byla pro obyvatele hradu ze dvou příčin velmi důležitá: zaručovala jim stálé a snadné zásobování vodou a usnadňovala jim

⁸³⁾ Píč, Památky XV, 368.

velmi podstatně ovládnání plavby po řece a brodu, který právě v těch místech asi křížil Vltavu.³⁴⁾

Poloha hradiště je neobyčejně romantická. Lze s něho přehlédnouti velkou část vltavského toku, který se právě pod ním lomí v pravém úhlu, a to jednak směrem ku Praze, jednak k Levému Hradci a za něj k ohbu u Podmoráně, a lze s něho přehlédnouti i celé protější území za Vltavou až k vrchům u Ůnětic a k Řivnáči za Levým Hradcem. Tato znamenitá a pro účely, jimž měl hrad sloužiti, neobyčejně výhodná poloha byla nepochybně vedle vlastního útvaru hradištní ostrožny hlavní příčinou, že byl hrad právě v těchto místech vybudován. Kdy se tak stalo, nelze prozatím s jistotou říci. Střepy ze slovan-ské doby hradištní, jež se mi podařilo na hradišti nalézt, jsou dokladem, že bylo obýváno v téže době jako přemyslovský Levý Hradec.

O obou hradištích, Levém Hradci i hradišti u Klecan, platí totéž, co jsem řekl o Praze a Vyšehradu. Blízkost jejich³⁵⁾ a poloha s obou stran vltavského kaňonu jsou zřejmým svědectvím, že také tu šlo původně o dva po- mezní hrady namířené proti sobě, Levý Hradec na území českém, hradiště klecanské na půdě zlické. Také u nich nemůžeme dnes bezpečně říci, které je starší. Kdežto o Levém Hradci máme několik historických zpráv, nezachovala se nám ani jediná historická zmínka o jeho protějšku. Zřejmě z téhož dů-vodu, jako u ostatních i největších hradišť zlických, na př. u hradiště nad Zá- vistí, u Starých Šancí u Hryzel, u Staré Kouřimě a j., o nichž se nám v ději- nách rovněž nezachovalo jediného slova, ačkoli již sám jejich rozsah a im- posantní zbytky komplikovaných opevnění jsou nesporným svědectvím o jejich někdejší velkém historickém významu.³⁶⁾ A z téhož důvodu, pro něž se ne- dovídáme také o Vyšehradu až do konce slavníkovské říše ani jediného slova (kromě umělé báje Kosmovy o jeho založení v době dívčí války), ačkoli byl toliko řekou dělen od Prahy a byl pro své skalní stěny hradem na tehdejší dobu tak pevným, že by byl měl pro knížata přemyslovská neocenitelný vý- znam. Všecka tato hradiště resp. hrady byly v „cizí“ zemi zlické³⁷⁾, a tak neměl ani Kosmas, kronikář kmene Čechů a jeho panovnického rodu, ani legendisté příčiny se jimi obírat. Hradiště klecanské bylo ovšem jak svým určením, tak také jistě i svými osudy těsně spjata s Levým Hradcem, podobně jako Vyšehrad s Prahou. Pokud se týká Levého Hradce, dovídáme se z histo- rie alespoň o jedné události, která spojuje jeho dějiny s jménem Slavníkovců. Je to při volbě Vojtěcha Slavníkovce za biskupa. Proč byl Vojtěch volen právě na Levém Hradci a nikoli v Praze, jež přece byla už sídlem biskupa

³⁴⁾ Srov. k tomu Dědina, *Národ. listy* 22. XI. 1925.

³⁵⁾ Vzdálenost jejich jest ještě menší než u Prahy a Vyšehradu (1.7 km, kdežto přímá vzdálenost hradu Pražského a Vyšehradu činí 2.9 km).

³⁶⁾ Více o tom v. Šimek, *Čas. pro děj. venk.* XII, 70 a d., *Hradištní soustava nad Závistí, Niederlův Sborník (Praeh. obzor. IV, 1925), 213 a d.* (tam v. i starší lit.).

³⁷⁾ Srov. k tomu Šimek, *Čas. pro děj. venk.* XII, 1 a d.

Dětmara a stala se pak také sídlem Vojtěchovým? Je ovšem možná domněnka, že se tak snad stalo proto, že Levý Hradec měl dosud alespoň s církevního stanoviska jakýsi význam jako kolébka křesťanství na území kmene Čechů,³⁸⁾ ale tento význam jeho nesmíme přeceňovati. Volba Vojtěcha byla, jak již ukázal Novotný,³⁹⁾ především otázkou politickou, doba sama sotva připouští důvody, prýstící ze sentimentality, a nějakých tradičních důvodů pro volbu biskupa na Levém Hradci nebylo. Nezbyvá tedy než domýšlet se, že snad k volbě na Levém Hradci došlo spíše jen pouhou shodou okolností. Při tom je možná domněnka, že Vojtěch byl z toho či onoho důvodu přítomen na Levém Hradci, ale zajímavá slova Kosmova o „uchvácení“ kněžíce Vojtěcha a jeho násilné volbě proti jeho vlastní vůli nevykládají ani jiných možností. Nebylo by možná Kosmova slova „i u venem nimis renitentem rapiunt“⁴⁰⁾ vykládati také doslovně tak, že Vojtěch byl právě přítomen na slavníkovském hradě proti Levému Hradci a že došlo k jeho volbě skutečně snad po jakémsi přátelském násilí, jímž byl na Levý Hradec přiveden? Kos- movo drastické líčení volby, uvážíme-li celé její politické pozadí, ani tohoto dohadu nevykládá.

A nejen osudy, i jménem byla spjata obě hradiště. Toho bezpečným dokla- dem je název Levého Hradce. Přídavné jméno L e v ý nutně vyžaduje proti- kladu P r a v ý. A celé jméno Levý Hradec nezbytně předpokládá jako pro- tějšek Pravý Hradec.⁴¹⁾ Jen tak, že proti českému hradci na levém břehu Vltavy byl jiný hradec na pravém břehu, lze vyložití vznik jména Levého Hradce. A jméno Pravý Hradec se může vzhledem k tomu, že jiného pro- tějšku k Levému Hradci na pravém břehu Vltavy nebylo, vztahovati jediné na hradiště u Klecan. Který z obou hradců byl vybudován dříve, není zatím možno s bezpečností říci, nelze tedy také říci, který z obou hradců jako mladší dal příčinu k rozlišování na „pravý“ a „levý“. Kosmas cituje jméno Levý Hradec již ve svém vypravování o bojích mezi Čechy a Lučany za Neklana a Vlastislava. Tím ovšem není řečeno, že hrad tímto jménem označený skutečně již i v oněch dávných dobách musil tak býti nazýván. Se stanoviska kmene

³⁸⁾ Srov. listinu z l. 1125—1140, Friedrich, CDB. I, 130: „in Levo Gradech... ubi christianitas incepta est“.

³⁹⁾ Novotný, *ČD.* I/1, 607 a d.

⁴⁰⁾ Kosmas I, 25: „i u venem nimis renitentem rapiunt et adducunt in medium atque inquit: »Nolis, velis, noster episcopus eris et Pragensis vel invitus episcopus vocaberis...«“

⁴¹⁾ Srov. Pekař, *Die Wenzels- u. Ludmila-Leg.* 198. Jiný výklad jména Levého Hradce podali, pokud vím, Smolík a A. Šín. S m o l í k, *Památky XII* (1883), 197 vyklá- dal vznik adjektiva „Levý“ tím, že hradiště je nad levým břehem Vltavy, kdežto Šín, *Tajemství řeči*, 1. seš. (Kyjov 1928), 28 ztotožňuje „Levý“ se „lví“. Oba tyto výklady neuspokojují. Prvý proto, že poloha hradiště na levém břehu řeky sama o sobě vůbec nijak vznik epitheta „Levý“ neodůvodňuje. Jméno „Levý Hradec“, utvořené jen z toho důvodu, mělo by asi stejně málo smyslu, jako by měl název „Levé Hradčany“ pro hrad Pražský. A výklad Šínův je již dokonce nemožný jak svým obsahem tak také formulací.

českého je naopak spíše pravděpodobné, že Levý Hradec jako zvlášť důležitý a po nějakou dobu dokonce i sídelní hrad českých vévod byl nazýván prostě jen Hradcem bez ohledu na to, stál-li již proti němu na druhém břehu hradecký zlíček, čili nic.⁴²⁾ Jméno Levý Hradec mohlo nejspíše vzniknouti teprve tehdy, když i v očích příslušníků českého kmene poklesl význam hradu jím označovaného na úroveň významu hradce na protějším břehu. A k tomu mohlo dojíti teprve nějakou dobu po trvalém přenesení sídla českých vévod do Prahy, a zejména ovšem, když přešel i Pravý Hradec do rukou Přemyslovců. Kdy se tak stalo, dnes arci pověděti nedovedeme. Posledním termínem je tu rok 995, jímž se dostala trvale celá někdejší država slavníkovská do moci Přemyslovců. Ne-li dříve, tedy jistě záhy po tomto datu začalo rozlišování obou Hradců na Levý a Pravý.

A tímto datem se také nepochybně počíná jejich pozvolný zánik, neboť oba ztratily po upevnění moci Přemyslovců i na území někdejší říše Slavníkovců a jmenovitě po úplném splynutí držav obou vévodských rodů v rukou Přemyslovců původní, vlastní účel svého bytí jako pomezí hrady. Na rozdíl od Prahy a Vyšehradu, které sice také byly kdysi podobně jen pomezími hrady, ale kterým se dostalo nové historické úlohy jako společnému ústředí celé sjednocené země české v dnešním smyslu toho slova,⁴³⁾ zbyl oběma Hradcům již jen podružný význam hradů při brodu přes Vltavu. A tu při jejich blízkosti je pochopitelné, že se jeden z nich stal vlastně zbytečným. Který z nich počal dříve upadat, ovšem nevíme, je však pravděpodobno, že asi Přemyslovci spíše dbali o udržení Levého Hradce jako svého rodového hradu. Ještě po smrti Kosmově, za vlády Soběslava I., byl Levý Hradec nazýván „castrum“, ale jeho význam byl již pravděpodobně neveliký.⁴⁴⁾ Ne-li dříve, tedy jistě s příchodem doby gotické, jež přinesla úplně nové metody boje a s nimi ovšem také radikální změnu ve způsobu stavby hradů, zanikl také úplně. Jako svědek jeho někdejší slávy udržel se až do druhé polovice 17. století kostelík sv. Klimenta v původní podobě románské rotundy⁴⁵⁾ a v témže století zanikla také stará levohradecká fara.⁴⁶⁾

Název dnešní osady Žalova, rozložené hlavně na obou předhradích, ukazuje — ač je snad sám také starý a vzhledem k někdejšímu významu místa jistě

⁴²⁾ Srov. Kristián 2, Diff. sole 3, Dalimil 23.

⁴³⁾ Více o tom Šimek, Čas. pro děj. venk. XII, 77 a d.

⁴⁴⁾ Srov. Friedrich, CDB. I, 130; že by byl již ve 12. století zbyl z Levého Hradce pouhý selský dvůr, jak soudil Lippert, Wschehradfrage, MVGDDB 32, 231, z listiny Zbyhněvovy patrno není a odporuje tomu i zápis Kosmův I, 10: „parvo clausi in oppido, quod dicitur Levigradec“, z něhož je zřejmo, že Levý Hradec ještě v době Kosmově byl „parvum oppidum“.

⁴⁵⁾ T. Pešina z Čechorodu, Phosphorus septicornis (Praha 1673) 120: „templum s. Clementis stat adhuc integrum more veteri in forma rotunda exstructum.“

⁴⁶⁾ Sedláček, Místop. slov. 510, Podlahá, Posv. místa V, 97, 104 a d.

zajímavý —, že jméno Levý Hradec, jež se kdysi přirozeně vztahovalo i na předhradí, v době jeho vzniku tkvělo již jenom na kostelíku sv. Klimenta a jeho nejbližším okolí. Mezi někdejší osadou v předhradí Levého Hradce a dnešním Žalovem, který vyrostl na jejím místě, není tedy pravděpodobně přímé souvislosti.⁴⁷⁾

⁴⁷⁾ Sedláček v Místop. slov. Žalova vůbec neuvádí; srov. Palacký, Popis kr. čes. 12.

Karel Guth:

Počátky Prahy.

Pokud se věřilo v pravost rukopisů Královédvorského a Zelenohorského, nebylo třeba řešiti otázku doby vzniku Prahy a Vyšehradu. Nejlepším dokladem toho je, jak opatrný Tomek¹⁾ líčí počátky obou hradů. „Ze sedé mlhy prvověku, ozářené nejistými pověstmi národními, vystupuje nejprve jméno Vyšehradu, jakožto nejstaršího sídla panovníků českých, nejstaršího politického a náboženského střediska národu.“ Praha je pro něho mladší, ježto ji podle Kosmy založila Libuše. Když však rukopisy zmizely jako historický pramen, přišel Lippert²⁾ s teorií, že Vyšehrad je mladší nežli Praha. Tím zdála se býti tato otázka vyřešena na delší dobu, aniž by se však někdo pokoušel o bližší určení doby vzniku Prahy. Teprve v poslední době obíral se otázkou stáří obou hradů Emanuel Šimek,³⁾ který dospěl k velmi zajímavým, byť i ne zcela udržitelným výsledkům. Vycházejí z předpokladů geografických a historických — archeologických užívá nejméně, ač je prehistorikem — dochází k přesvědčení, že Praha i Vyšehrad byly pohraniční hrady dvou kmenových území, oddělených tokem Vltavy. Praha patřila Čechům, Vyšehrad Zličanům. Jedním z důvodů je mu i vyšehradská mincovna Boleslava II., která byla pokračovatelkou mincovny slavníkovské. Tento důvod však vyvrátil G. Skalický⁴⁾ důkazem, že Přemyslovci razili na Vyšehradě minci ještě před zničením panství slavníkovského. Těžce lze vyvrátiti i námitku, proč Slavníkovci, měli-li v rukou Vyšehrad, jehož nikdy nebylo dobyto, seděli na Libici mnohem méně chráněné, kde byli poměrně snadno pobiti. Podle Šimka byla Praha založena v pohraničním pralese a měla delší dobu menší význam než Libušín, který pokládá pro onu dobu za nejdůležitější „hrad český“.⁵⁾ Upozorňuje na podobnost situace Libušína a Prahy a přijímá tradici zachovanou u Kosmy, že Libuše založila Prahu z Libu-

¹⁾ Dějepis města Prahy I. (2. vyd., Praha, 1892), 3 a d.

²⁾ Julius Lippert, Die Wyschehradfrage v MVDGB. XXXII (1893), 214 a d.

³⁾ Praha a Vyšehrad: Časopis pro dějiny venkova. XII (1925), 1 a d.

⁴⁾ O denárech vyšehradských: Numismatický časopis československý. III (1927), 172 a d.

⁵⁾ Podobný názor vyslovil Josef Braniš, Staročeské hrady (Praha 1909), 14.

šina, vidí v pražském hradišti přímou kopii hradiště libušínského. Z toho usuzuje, že obě hradiště vznikla v dobách od sebe nemnoho vzdálených. V době luckých válek vidí však „hlavní politické ústředí“ české na Levém Hradci. Důvodem k tomu byla prý jeho pevnost a odlehlost od luckých hranic. Teprve po zdolání Lučanů začíná růsti význam Prahy, poněvadž nyní obrátil se zájem českého kmene na východ za Vltavu. Doby založení Prahy Šimek přesněji neurčuje. Právě jen, že je to „teprve po vzniku knížectví“, kdežto Libušín vznikl těsně před tím. Potvrzuje mu to i archeologický materiál, který byl na pražském hradě nalezen.

V jednom úplně souhlasím se Šimkem. Praha nebyla nejstarším ústředím kmene Čechů. Jsem však přesvědčen, že stáří Prahy, t. j. přibližnou dobu jejího založení, lze dnes určit přesněji, a to jak na základě historických pramenů, tak ještě o mnoho bezpečněji pomocí archeologických nálezů z let 1925—1928.

Z legend líčí založení Prahy legenda Kristiánova.⁶⁾ Čechové, žijící beze vsí vlády, byli postiženi morem. Na radu věštkyň založili město, které nazvali Praha. Pak zvolili si knížetem moudrého Přemysla, který si vzal za choť onu věstkyni. Po druhé mluví Kristián o Praze, líče následky křtu Bořivojova. Tento byl vyhnán a na jeho místo dosazen Strojmir,⁷⁾ který dosud žil ve vyhnanství u Němců. Po přemožení přívrženců Strojmirových straníky Bořivojovými — obě strany sídlily v Praze⁸⁾ — byl opět

⁶⁾ J. Pekař, Die Wenzels- und Ludmilalegenden (Praha 1906) 91: „At vero Sclavi Boemi, ipso sub Arcturo positi, cultibus ydolatrie dediti, velut equus infrenis sine lege, sine ullo principe vel rectore vel urbe, uti bruta animalia sparsim vagantes, terram solam incolabant. Tandem pestilencie cladibus atriti, quandam phitonissam, ut fama fertur, adeunt, postulantes spem consilii responsumque divinacionis. Quo accepto civitate statuunt, nomenque inponunt Pragam. Post hinc invento quodam sagacissimo atque prudentissimo viro, cui tantum agriculture officium erat, responsione fitonisse principem seu gubernatorem sibi statuunt, vocitatum cognomine Premizl, iuncta ei in matrimonio supramemorata fitonissa virgine.“

⁷⁾ Pekař l. c. 93: „Que cernens perfidus chelindrus, propriis atriis superatus, antiqua bella repetit. Populum cunctum Boemorum in furorem principis accendit, eo quod paternos mores relinqueret et novam atque inauditam sanctitatis legem christianorum arripere. Surgunt adversus eum uno animo eademque sententia suisque eum a finibus perturbare conantur seu eciam vitam auferre moliantur. Quo agnito princeps sese ab eis removit rursusque regem Zwatopulc seu pontificem Metudium Moravie repetivit . . . At vero plebs prefata in nequicia sua permanens, quendam ducem Ztroymir . . . qui apud Theutonicos profugus exulabat gente ex sua, missis legatis, ad propria eum reducant sibi que principem statuunt . . . Nam isdem eorum electus dux licet ex eisdem genitus foret, diuturna tamen exulatio eum proprii privaverat labii eloquio.“

⁸⁾ Pekař l. c. 94: „Verum quoniam pars quam maxima perfidorum tyranno favebat, ineunt consilium partibus ex utrisque, quo civitatem metropolim, Pragam scilicet, egredientes, in campo, quid sibi gerendum foret, perquirerent . . . Quoniam vero isdem princeps Moravie degens, omnipotenti deo votum voverat, videlicet quo si eum dominus ad propria cum honore reduceret, basilicam in honore beate dei genetricis et perpetue virginis Marie edificaret, reversus sine mora votum suum implere studuit in ipsa civitate Pragensi.“

povolán Bořivoj, který v Praze vystavěl votivní kostel P. Marie. První kostel založil již dříve na Levém Hradci.⁹⁾

Kosmas mluví o založení Prahy Libuší.¹⁰⁾ Ve válce s Lučany byl Neklan podle Kosmy uzavřen na Levém Hradci,¹¹⁾ avšak hlavu syna Vlastislavova přinesl Durynek Neklanovi do pražského paláce.¹²⁾

Kristiánovo líčení založení Prahy ukazuje naivní snahu, pomoci si z rozpaků,¹³⁾ a také líčení Bořivojovy historie je příliš legendární.¹⁴⁾ Lze-li v Kristiánově vypravování hledati zrnko pravdy, pak bližší snad by byla domněnka, že to byla politická nebo rodová revoluce a nikoli reakce náboženská. Vznikl-li však odboj proti Bořivojovi, proč měla být tehdy Praha méně bezpečná než Levý Hradec? Okolí Bořivojovo bylo jistě stejně věrné v Praze jako na Levém Hradci. Hradiště pražské pak bylo pravděpodobně bezpečnější než Levý Hradec. Pro určení absolutního stáří Prahy je tedy Kristián úplně bez významu. Z toho, že však první kostel vznikl na Levém Hradci a teprve druhý v Praze, lze usuzo-

⁹⁾ Pekař I. c. 93: „Quique reversi in sua, in castello, cui vocabulum inerat Gradic, supradictum sacerdotem statuunt, fundantes ecclesiam in honorem beati Clementis...“

¹⁰⁾ B. Bretholz, Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, MGSS, N. S. II (Berlin 1923), 18: „Inter hic primordia legum quadam die predicta domna phitone concitata presente viro suo Primizl et aliis senioribus populi astantibus sic est vaticinata: Urbem conspicio, fama que sydera tanget, est locus in silva, villa qui distat ab ista terdenis stadiis, quem Wlitaui terminat undis. Hunc ex parte aquilonali valde munit valle profunda rivulus Bruznica; at australi ex latere latus mons nimis petrosus, qui a petris dicitur Petrin, supereminet loca. Loci autem mons curvatur in modum delphini, marini porci, tendens usque in predictum amnem. Ad quem cum perveneritis, invenietis hominem in media silva limen domus operantem. Et quia ad humile limen etiam magni domini se inclinant, ex eventu rei urbem, quam edificabitis, vocabitis Pragam... Continuo itur in antiquam silvam et reperto dato signo in predicto loco urbem, totius Boemie domnam, edificant Pragam.“

¹¹⁾ Bretholz I. c. 23: „... parvo clausi in oppido, quod dicitur Levigradec, hostium incursiones timerent oppido;“ I. c. 26: „... in castro supradicto delituit.“

¹²⁾ Bretholz I. c. 30: „... et invenit ducem in Pragensi palatio cum omnibus residentem comitibus in concilio.“

¹³⁾ V. Novotný, České dějiny I. 1, 250.

¹⁴⁾ Pekař I. c. 93. Kristiánovo vypravování o bojích mezi Bořivojem a Strojmiřem z důvodů náboženských je velmi nepravděpodobné. Bořivoj byl podle něho vyhnán, poněvadž se dal pokřtiti, a byl povolán na trůn Strojmiř, který jistě nebyl pohan, když žil ve vyhnanství v Německu tak dlouho, že zapomněl svou rodnou řeč. Stačí vzpomenouti případu Privinova. Když ho Mojmiř vypudil z Nitry, utekl do franské říše. Byl přijat králem Ludvíkem Němcem a na jeho rozkaz pokřtěn. Viz Fr. Pastrnek, Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda (Praha 1902) 269. — Na zcela analogické líčení bojů mezi Přemyslovci 12. století v kronice Dalimilově (FRB III. 152) upozornil již J. Dobrovský Kritische Versuche I (Praha 1803), 37, kde vystupují proti sobě Stanimír a Fridrich, syn Soběslavův. Tato událost, vymyšlená Dalimilem, měla se státi v letech 1173—1178, kdy vládl Soběslav II.

vati, že Praha neměla tehdy toho významu jako Levý Hradec,¹⁵⁾ anebo vůbec neexistovala.¹⁶⁾

Podle Kosmy lze sestaviti pořadí: Libušín—Praha a mezi ně nutno nějak vsunouti Levý Hradec. Braniš¹⁷⁾ i Šimek, opírajíce se o Kosmovo označení Libušína jako „urbs tunc potentissima“, vidí v něm centrum vznikající moci knížecí. Braniš se při tom opírá o různá označení hradišť Kosmou. „Urbes“ a „civitates“ jsou mu velké kmenové a později i krajské hrady jako Libušín, Praha, Vyšehrad, Žatec, Boleslav atd. Hrady a hrádky knížecí, označené jako „oppida“, „castra“, „castella“, jsou mu Krokov, Kazín, Tetín, Levý Hradec, Pšov atd. Při Libici upozorňuje, že Kosmas ji nejdříve označuje jako „urbs“, kdežto v roce 1108 již jen jako „villa“. Ovšem Braniš si nevšiml, že Kosmas v proroctví Libušíně užívá i pro Libušín označení „villa“. Snad by se dalo namítnouti, že Kosmas ve veršovaném proroctví nechtěl dvakrát užití označení „urbs“. Pak však mohl užití i jiného označení stejného významu. Jisto však jest, že nelze se do všech důsledků spoléhati na terminologii Kosmova. Jeden velmi důležitý poznatek udělal Braniš při Libušíně, na který, zdá se, neklade Šimek váhy, nebo si ho snad nepovšiml. Braniš první a dosud jediný rozlišil dva typy hradišť, jejichž reprezentanty jsou mu Libušín a Budeč. První je podle něho účelně založené vladařské sídliště, kdežto druhý jest veliké útočiště, na němž později vzniklo dočasné knížecí sídlo.¹⁸⁾

Z vypravování Kosmova nelze zjistiti, čím byl Libušín v jeho době. Vztahuje se „urbs tunc potentissima“ jako celek na dobu Libušínu, nebo jen přívlástek „tunc potentissima“? V tomto druhém případě byl by ještě za Kosmy Libušín „urbs“, kdy „urbs potentissima“ byla již Praha.

Nevystačíme-li s pramenem historickým, musíme se ohlížeti po jiných dokladech. Těmi jsou archeologické nálezy. Není jich mnoho. V roce 1835 kopal na Libušíně, a to severně od kostela sv. Jiří, zemský advokát Dr. Matyáš Kalina z Jäthensteinu.¹⁹⁾ Našel zde střepy nádob — podle něho popelnic — popel, uhlí, zvířecí kosti a železné předměty. Byla to jehla, nožík, zlomek domnělé spony a hrot nějaké zbraně. Střepy z tmavě šedé hlíny byly zdobeny vlnovkami a mělkými vodorovnými rýhami. V týchž místech nalezl i Píč v popelu hradištní střepy, a to tenké s vlnov-

¹⁵⁾ To naznačil již v roce 1917 prof. F. Tile v předmluvě k „Pověstem z Hájkovy kroniky“ (Umělecké Snahy sv. 67), str. XX: „Čechové se zavřeli na Levém Hradci, zdá se, jakoby v době, o níž pověst tato mluví, pražský hrad byl ještě bez významu a Levý Hradec — k němuž ukazuje také první kostel v Čechách — hlavním sídlem.“

¹⁶⁾ Tuto hypotézu vyslovil jsem ještě před výzkumem pražského hradu v článku „České rotundy“ v P. A. XXXIV, 169.

¹⁷⁾ I. c. 14.

¹⁸⁾ I. c. 15.

¹⁹⁾ Böhmens heidnische Opferplätze, Gräber und Altherthümer (Praha 1836), 105 a d.

kou a silné tuhové.²⁰⁾ Šimek vidí v těchto nálezech doklad oprávněnosti své teorie, ač neprávem. Střepy, které našel Kalina, jsou, soudě podle popisu, s největší pravděpodobností stejné se střepy Pičovými. Tyto jsou zachovány v historicko-archeologických sbírkách Národního musea. Nejsou však naprosto předhistorické, nýbrž mnohem mladší, většinou z 11. až 12. století. Tím není nijak potvrzen předpoklad většího stáří Libušína než Prahy. Zbývá ovšem nesporná podobnost celkové situace obou hradů, k níž se však ještě vrátíme.

Druhý hrad, který nutno posuzovati ve vztahu k Praze, je Levý Hradec. O něm se zmiňují legendy Kristiánova a „Diffundente sole“, které jmenují Bořivoje zakladatelem kostela sv. Klimenta.²¹⁾ Pravdivost zprávy Kristiánovy nebo aspoň přesvědčení, že se křesťanství šířilo z Levého Hradce a nikoli z Prahy, máme dokázáno ještě z první poloviny 12. století v zakládací listině kanovníka Zbihněva.²²⁾ Kosmas uvádí Levý Hradec dvakrát²³⁾: po první při líčení války mezi Neklanem a Vlastislavem Luckým, kdy Čechové se uzavřeli „parvo in oppido, quod dicitur Levi-gradec“; po druhé mluví o něm při volbě Vojtěcha za biskupa pražského, což se stalo „non longe ab urbe Praga Levigradec in oppido“. Ze všech těchto zpráv vysvítá, že před Bořivojem nevyrovnala se Praha svým významem Levému Hradci, byla-li ovšem již tehdy opevněným hradištěm. Ani koncem 10. století nezmizel ještě zcela význam Levého Hradce, i když centrem byla již Praha.

Archeologicky lze osídlení Levého Hradce dokázati velmi dávno. Byla zde nalezena jordansmühlská a platěnická keramika. Největší množství nálezů jest však až z doby knížecí z 10.—12. století.²⁴⁾

Nejstarší zprávy o Praze uvedl jsem již výše a ocenil jejich význam pro její stáří. Zbývají nyní jen nálezy archeologické, ovšem pokud se staly jen na hradním hřbetu, nikoli v nejbližším jeho okolí, jako tomu bylo v královské zahradě a v jízdárně, kde nalezeny křesťanské hroby kostrové s nádobkami.²⁵⁾ Na vlastním hradě našel při výkopech před

²⁰⁾ Starožitnosti země České III/1 (Praha 1909), 306.

²¹⁾ Viz pozn. 10 a FRB. I, 193: „Quique reversi ad sua in castellum, cui vocabulum erat Hradecz supra Multaviam, stutuunt sacerdotem, fundantes ecclesiam in honore b. Clementis...“

²²⁾ G. Friedrich, Codex diplomaticus I, 130: „In Levo Gradech terra aratrum, ubi christianitas incepta est...“

²³⁾ Bretholz l. c. 23, 47.

²⁴⁾ Píč l. c. 276. — Albín Stocký, Pravěk země České I (Praha 1926), 78 a d. Josef Schráníl, Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens (Slavischer Grundriss, Berlin a Lipsko 1927—1929), 59.

²⁵⁾ Píč (l. c. 127, obr. 81) reprodukuje dvě nádoby nalezené v kostrových hrobech křesťanských v královské zahradě, a podobný hrob objevil se i v protější jízdárně v r. 1919. Podle svého laskavého sdělení odnesl p. Dr. Šimek kosti z hrobu a nádobku

rokem 1925 hradní stavitel arch. K. Fiala nordickou nádobku, úplně neporušenou. Ani tento nálezný není však dokladem starého osídlení hradního ostrohu. Přesné naleziště není známo a tím méně vrstva, v níž nádoba ležela. Pravděpodobně to byl pozdní násyp při nějaké nivelaci III. hradního nádvoří v 16.—18. století. Za plné čtyři roky velmi bedlivě vedených výkopů nebyl nalezen ani jediný střípek, který by se blížil stářím této nádoby, a proto je nejpravděpodobnější domněnka, že nordická nádoba přišla do novověkého zásypu snad z nějaké sbírky všemožných rarit a starožitností světského nebo církevního sběratele, bydlícího na hradě.

III. hradní nádvoří bylo prozkoumáno velmi podrobně a ve značném poměrně rozsahu. Úprava nádvoří vyžadovala prokopání až na skálu obou ramp podél kostela sv. Víta a jižně i západně od budovy bývalého probošství. V ostatní prostora byly zakládány betonové pilíře až do skály a v několika desítkách sond bylo možno probádati všechny vrstvy zde uložené. Ač střepového materiálu bylo nalezeno obrovské množství, přece nebyl objeven ani jediný doklad pro osídlení předvěké. Vše mluví až pro 10. století a stěží by se dalo uvažovati o století 9.

Dnes lze si již zrekonstruovati poměrně jasný obraz Prahy od 10. století. Úzký hřbet ze zahořanské břidlice, místy s křemencovými žilami, jest nejširší pod příčným křídlem paláce mezi II. a III. nádvořím. Sahá od průjezdu při vchodu do bytu presidenta republiky na sever před nové průčelí domu. Sklepy v tomto křídle jsou již vysekány ve skále. Odtud se táhl hřbet k starému probošství a zdá se, že zde byl původně jeho nejvyšší bod, takže při pozdějších úpravách nádvoří byl vršek skály odkopán. Od probošství klesal hřbet na východ poměrně mírně, kdežto asi od jižní třetiny nádvoří klesal prudce k jihu. Klesání skály k severu do Jeleního příkopu není tak bezpečně zjištěno, jako na jižní straně, avšak v domě starého děkanství čp. 37 je sklon skály od zdi domu asi 45°. Zajímavý útvar skály byl zjištěn jižně od „zlaté brány“ Karlovy stavby sv. Víta. Zde byla objevena románská chodba, vedoucí od severu k jihu, která se na jihu připojovala k románskému kostelíku neznámého zasvěcení. Kostelík byl postaven asi v polovině 12. století, chodba na konci téhož století. Kostelík má abnormálně hluboké základy. V sondách, provedených v něm i kolem něho, se shledalo, že se zde táhla od severu k jihu mělká rokle stoupající opět na východ k předsíni vladislavského sálu. Stoupání toto bylo možno sledovati i v uličce mezi sv. Vítem a ohradní zdi dvorku na sever od vladislavského sálu.

Na této holé skále, vyprahlé sluncem a splachované deštěm, jen na krytých místech větrala skála v jíl, a usazovalo se v příční rokli bláto.

u nich nalezenou do stát. památkového úřadu. Kostí tam zůstaly uloženy dodnes, ale nádoba se ztratila. Tím zmizel i doklad pro datování hřbitova.

Na skále rostlo snad jen tu a tam něco trávy a jen v blátě rokle zachytilo se několik stromků. I ty však živořily, takže zbyly po nich jen nepatrné kořeny. Zde založil některý Přemyslovec, snad koncem 9. století, své sídlo. A nový hrad na vyprahlé skále nazvali Prahou.²⁶⁾

Rozsah hradu v 10. století byl značně menší než dnes. Na západě bylo valové opevnění v místech příčného traktu mezi II. a III. nádvořím. Brána do hradu byla v rohu jižně od průjezdu u vchodu do bytu presidenta republiky. Od ní se táhl na pokraji jižního svahu val směrem východním. Kde byl val na severní straně, nevíme, právě tak jako nemůžeme zatím určití východní konec hradu. Neznáme ani konstrukce valové z nejstaršího opevnění hradu. Zdá se, že se ho zachoval nepatrný zbytek v jihozápadním rohu nádvoří blízko bývalé brány. Byl pravděpodobně jen z hlíny bez zvláštních ztužovacích konstrukcí. Tehdy hlavní obranou byly strmé stráně hradního vrchu. Knížecí palác byl asi v místech dvoru severně od vladislavského sálu a snad zasahoval až pod trakt zemských desk. Byl-li dřevěný neb kamenný, nelze dnes ještě bezpečně říci. Nebylo po něm dosud nalezeno ani stopy, a proto se musíme spokojit jen historickými zmínkami o něm. V legendě „Crescente fide“ praví se o mladém Václavu,²⁷⁾ že „conscendens superiore palatium, suspiciensque per fenestram uni discipulo narravit dicens“. Druhá zmínka je u Kosmy²⁸⁾ při nastoupení Břetislava I. na trůn. Po pohřbu Oldřichově v kostele sv. Jiří odvedl Jaromír Břetislav „ad sedem principalem: et sicut semper in electione ducis faciunt, per superioris aulae cancellos decem millia nummorum aut plus per populum spargunt, ne duces in solio comprimant, sed potius sparsos nummos rapiant“. Obě zprávy mluví o prvním patře knížecího paláce. Rozhodující je ovšem Kosmova, aspoň pro dobu konce 11. a začátku 12. století. Tehdy byl palác jistě jednopatrový. Byl-li kamenný či dřevěný, nelze rozhodnouti. Kamenná stavba, i když je zbořena, nezmizela nikdy beze stopy. Totéž platí do jisté míry i o dřevěné stavbě, pokud nad ní ihned narůstala půda. Stejně není vyloučeno, že by dřevěný palác nemohl býti jednopatrový. Píčov²⁹⁾ nálezy zbytků

²⁶⁾ S filologického hlediska dospěl k tomuto závěru Ant Profous, Co znamená jméno Praha ve Věstníku ministerstva vnitra republiky československé VIII, 325-31, 369-76: „Naše hlavní město má své jméno Praha odtud, že bylo založeno na praze — na místě vyprahlém, na (vy)prahlině. Hradčanský vrch má spodek opukový a je tedy pravdě podobno, že na něm mohla býti větší poloha od slunce vyprahlá, neporostlá, suchá...“ Závěr zcela správný až na omyl, že hradní vrch není z opuky, nýbrž z břidlice.

²⁷⁾ FRB. I, 184.

²⁸⁾ Bretholz l. c. 78.

²⁹⁾ L. c. 305 a d. Píč předpokládal na Levém Hradci nález dvou paláců z různých dob. Z vrchního našel skutečně zdi z kamene na sucho kladeného a podlahu z drobného kamene a hlíny, smíšené s vápnem. Pod tím v hloubce asi 1 m našel popeliště v délce 13 m a šířce 4.50 m s odpadky kuchyňskými a hradištními střepy, „kdež patrně byla větší

staveb na Libušině, Budči a Levém Hradci nemluví ani pro ani proti. Jedině zbytky paláce na Vraclavi ukazují na stavbu přízemní.³⁰⁾ Byl-li však v době Kosmově na hradě jednopatrový palác, není tím ještě dokázáno, že byl i v první polovině 10. století. Legenda „Crescente fide“ není pro to rozhodující, protože vznikla v Bavořích a ne v Čechách, takže nelze u ní předpokládati bezpečnou znalost poměrů.

Stejně nelze dáti bezpečnou odpověď na otázku, měl-li palác knížecí své vlastní opevnění a jak velká byla area tohoto vnitřního hradu. Při zjištění příční rokle pod románskou chodbou a kostelíkem vyslovil jsem domněnku, že rokle byla přirozeným příkopem, za nímž na východ hlíněný val zesiloval bezpečnost knížecího paláce. Tento val nepodařilo se mi však nalézt. Také neznáme pokračování rokle pod chrámem svatého Víta,³¹⁾ ač se zdá, že pokračuje až do Jeleního příkopu, kde později byla uzavřena t. ř. Mihulkou. Severně od knížecího paláce stál trůn, kde se konal obřad nastolení nového knížete. Bylo to snad v místech dnešního chóru svatovítského, nebo o málo východněji na dnešním náměstí U sv. Jiří. To ohraničoval na východě kostel sv. Jiří a později i budova klášterní. Díváme-li se na plán hradu, zdá se, že snad už za klášterem byl konec vnitřního hradu. Nasvědčovalo by tomu i značné klesání dnešní ulice Jiřské, které se právě v těchto místech začíná. I kdyby nad roklí nebylo valového opevnění, chránícího vnitřní hrad, přece je jisto, že v místě, ohraničeném na západ roklí a na východě předpokládaným mnou opevněním za klášterem svatojiřským, seskupeny byly všechny důležité budovy církevní i světské. Zde stál knížecí palác a všechny kostely. Před roklí, případně v ní, byly hospodářské budovy, roubené ze dřeva. Na jaře roku 1928 byly jejich zbytky nalezeny přímo pod románskou chodbou. Trámy nebo spíše kmeny, částečně zpracované, ležely přímo v rostlém jílku, který byl dokonce místy odkopán, aby byl spodek srovnán. V jedné části budov byly nalezeny zbytky přehrad pro dobytek a koryto pro krmení v zemi vyhloubené a prkny vyložené. Všechny tyto dřevěné stavby zmizely v 11. století, nejpozději při novém opevňování Prahy na konci vlády Břetislava I.

budova dřevěná“. Je to jen dohad, nepotvrzující naprosto ničeho. I kdyby dřevěná budova zde byla shořela, přece v zásypu silném 1 m byly by se našly nějaké její zbytky, po případě otisky trámů v zemi. Také nákrasy Píčov — kreslené pravděpodobně laborantem V. Landou — nepodávají žádné opory pro bezpečný úsudek o těchto stavbách (PAM. XXII, 105 a d.).

³⁰⁾ V. Birnbau, Románská Praha v Ročence Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1923 (Praha 1924), 17 uvádí, že dřevěné hradní paláce domácího typu byly snad jen přízemní. Ovšem připouští i domněnku, že pražský palác mohl býti i z kamene.

³¹⁾ Nebyla-li řádně prozkoumána půda v r. 1928 při nálezu východní krypty románské basiliky a zbytku rotundy svatovítské, pak vznikla tím nenahraditelná škoda pro vědu, protože tato otázka nebude snad již nikdy zodpověděna.

Západně od dřevěných staveb na kopci, stoupajícím od západního valu, byl nejstarší hřbitov hradní. Byla ho nalezena poměrně malá část na jihozápad od starého proboštství. Mrtvoly byly zde pohřbívány hustě, v několika vrstvách nad sebou. Neměly u sebe nic než nožičky. Mimořádný význam měl zde však hrob, nalezený v červenci roku 1928. Do rostlé půdy byl vykopán veliký hrob a vyložen i přikryt prkny. V hrobě ležela kostra bojovníka s mečem, dýkou a zbytky koženého váčku, snad s ocílkou. U pravé nohy stály zbytky dřevěného věderka. Nad hrobem byla pravděpodobně nasypána mohylka. Je to v Čechách zcela ojedinělý nálezy, obdobný nálezům v Jarohněvicích na Moravě.³²⁾ Pohřeb patřil jistě vynikající osobě z doby kolem roku 900. Toto poměrně vysoké vročení uvádím proto, že nálezy věderka ukazuje na vlivy pohřbívání pohanského, jež na hradě v blízkosti centra církevní správy i před zřízením biskupství jistě byly radikálněji potlačovány než v místech vzdálenějších. To nutno předpokládati již v době Václavově. V mimořádném uložení mrtvol v hrobu, lišícím se od ostatních, bylo by možno předpokládati, že i nebožtík byl z nejvyšší společenské vrstvy, snad dokonce z rodiny knížecí. Byl-li jím skutečně, pak zesilovalo by to jen vysoké vročení, kdy i v rodině knížecí, nedávno před tím pokřtěné, byly pohanské zvyklosti ještě příliš vžitě. Hřbitov zmizel nejspíše v 11. století. Jeho nejvyšší část na kopci, kde nyní stojí staré proboštství, byla odkopána. Část, klesající k západu, byla jen snížena a při tom zmizela i mohyla, takže hrob — který zatím se propadl a byl zavalen hlinou dovnitř sesutou — zůstal ležeti přímo pod povrchem nádvoří.

Koncem první třetiny 10. století stály na hradě tři kostely: P. Marie, sv. Jiří a sv. Víta. Nejbezpečněji známe situaci i vzhled sv. Víta. Byla to kamenná rotunda s dvěma, později třemi apsidami. Jižní z nich nalezl roku 1911 arch. K. Hilbert ve svatováclavské kapli.³³⁾ Václav vystavěl zde první kamennou stavbu v Čechách, právě tak jako razil první českou minci.³⁴⁾ Tyto dva činy stačí, aby byl Václav označen jako první kulturní osoba v Čechách. O obou starších kostelích jsem přesvědčen, že byly ze dřeva. Kostel sv. Jiří, založený Vratislavem I., stál přibližně v místech dnešní basiliky svatojirské. Naproti tomu o poloze kostela P. Marie možno vyslovovati pouze dohady. Již o jeho zakladateli se zprávy rozcházejí. Byl jím buď Bořivoj nebo Svytlah, ale v každém případě to byl první kostel na hradě pražském. Zdálnivě jasně zní vypravování Kosmo-

³²⁾ Schráníl l. c. 291 a d.

³³⁾ Viz můj článek o rotundách 118 a d. a V. Birnbaum, K otázce našich rotund, PA. XXXV, 167 a d.

³⁴⁾ Viktor Katz, Denár knížete Václava svatého a denáry Soběslava Slavníkovce. Zvl. otisk z „Věstníku numismatické společnosti československé v Praze“ 1923.

vo,³⁵⁾ podle něhož biskup Kosmas r. 1092 vítal Břetislava II. v bráně před chrámem P. Marie. Tomek³⁶⁾ vykládá tuto zprávu ve spojení s Dalimilovým³⁷⁾ označením „ot velikých vrat inhed na dráze“, že kostel P. Marie stál „blíž samých velkých vrat čili přední brány hradské v cestě“. Birnbaum³⁸⁾ se pokusil o situování kostela P. Marie v místě západního choru románské basiliky sv. Víta, zasvěceného také P. Marii, a vyslovil domněnku, že zasvěcení bylo přeneseno na chor ze zbořeného kostela P. Marie. Toto řešení má některé obtíže, také chronologické, které se snažil Birnbaum vysvětliti a odstraniti. Nyní k tomu přistupují obtíže další, vyvolané výkopy. Ty se pokusím uvést v soulad se zprávou Kosmovou.

Brána ve valu byla v jihozápadním rohu dnešního III. nádvoří. Od ní vedla severovýchodním směrem cesta k starému proboštství, kde v době Kosmově již stála budova biskupství. U biskupského paláce stála však již tehdy kaple sv. Mauricia a cesta vedla podle hřbitova, který byl na jižní straně kaple. V důsledku této situace kostel P. Marie — kdyby byl stál v místech západního choru basiliky sv. Víta — byl by stál úplně mimo cestu, vedoucí od jihozápadní brány k trůnu na náměstí východně za chrámem sv. Víta. Pak ovšem nebyl by mohl Kosmas napsati, že biskup vítal knížete „in porta civitatis ante templum sancte Marie“. Je však možné i jiné řešení. Na hrad vedla ještě jedna cesta, a to z Malé strany, podél jižní strany středověkého paláce. Bylo jí užíváno ještě v době králů z rodu jagellovského. Pro pokročilé 12. století je tato cesta dokázána branou v přízemí věže, jejíž nejvyšší část se zachovala ve zdech předsíně vládslavského sálu. Byla-li zde cesta po vystavění Soběslavových hradeb, lze s největší pravděpodobností předpokládati, že zde byla i již dříve za valového opevnění. Pak ovšem musela býti i ve valovém opevnění brána, vedoucí od jihu k severu. Situujeme-li bránu do těchto míst, je jí stolec, kde byl kníže usazen, mnohem blíže než bráně v jihozápadním rohu III. nádvoří. Poněvadž pak vzdálenosti jsou zde mnohem menší, lze dobře vysvětliti Kosmovo označení: „in porta civitatis ante templum s. Marie“. Kostel v tomto případě stál by skutečně blízko brány uvnitř hradu a jako první hradní kaple i blízko knížecího paláce. Tento dohad posiluje ještě jedna okolnost. V nově vystavěném paláci Karla IV. byla vedle velké síně

³⁵⁾ Bretholz l. c. 157: „Ipse autem Cosmas episcopus cum clero et magnifica processione suscipiens eum in porta civitatis ante templum sancte Marie, deducit ad solium, et secundum ritum huius terre ab universis comitibus et satrapis est intronizatus dux iunior Bracizlaus XVIII kal. Octobris.“

³⁶⁾ Dějepis města Prahy I, 13.

³⁷⁾ FRB. III, 49.

³⁸⁾ Stavební povaha nejstarších českých basilik, ČSPSČ. XXVII (1919), 17 a d., Románská Praha 4.

kaple P. Marie,³⁹⁾ kde se konaly také přísahy, uložené zemským soudem. Kaple zmizela patrně při vladislavské přestavbě, avšak je uvedena ještě kolem r. 1480 ve svatovítském misále XVI A 17 v knihovně Národního musea.⁴⁰⁾ V něm na fol. 86 jest poznámka: „Post missam itur ad capellam sancte Marie secundum antiquam rubricam. Que quia postea rupta et translata est ad aulam regalem castris pragensis . . .“ Rozhodujícím by zde bylo chronologické určení pro „antiqua rubrica“, abychom mohli aspoň přibližně zjistit dobu zboření kaple P. Marie. Mohlo se to státi až za Karla IV., ale není vyloučena ani doba přestavby hradu za Přemysla Otakara II., kdy se palác rozšířil také k severu. Vždy lze však předpokládati, že to nebyla původní stavba dřevěná, nýbrž pozdější stavba kamenná, po níž ovšem také nenalezeno dosud stopy.

V polovině 11. století změnil se po prvé radikálněji vzhled hradu. Břetislav I. na konci svého života přikročil k tomu, aby změnil a zesílil opevnění hradu, které v konstrukci, staré přibližně půl druhého sta let, nevyhovovalo současným potřebám. Je to opět Kosmas, který při nastoupení Spytihněva II. r. 1055 vypravuje anekdotu o peci abatyše svatojiřské a jejím shození do Jeleního příkopu.⁴¹⁾ Zpráva byla dříve vykládána v ten smysl,⁴²⁾ že Břetislav stavěl kamenné hradby, zvláště když již Kanaparius v legendě o sv. Vojtěchu⁴³⁾ praví, že klášter sv. Jiří za života Vojtěchova „firmissimis moenibus vallatur“. Teprve Birnbaum⁴⁴⁾ ukázal na to, že první kamenné hradby, zděné na vápno, vystavěl až Soběslav I., kdežto starší mohly býti jen z kamene. R. 1926 byly v jižní polovině III. nádvoří nalezeny zbytky velmi komplikovaného valového opevnění. Na svahu skály byl nasypán mohutný val z hlíny, klesající ve dvou obloucích, oddělených výžlabkem, v němž snad byly zaraženy koly. Horní oblouk vrcholil hliněným poprsníkem, za nímž byl pruh parkánu. Nad tím vyrůstala mírným obloukem zpět opuková zeď na hlínu, která tvořila silnou plentu na

³⁹⁾ Tomek II, 75 a 275. — Fr. Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy II (Praha 1884), 322. Ani Tomek ani Ekert nespojují této kaple P. Marie s nejstarším kostelem P. Marie na hradě.

⁴⁰⁾ Děkuji za upozornění na tuto zprávu p. dr. J. Květovi, adjunktovi histor. archeol. sbírek Národního musea.

⁴¹⁾ Bretholz l. c. 104: „Nam dum pater eius Bracizlaus reedificaret menia tocuis urbis Prage per girum, et hic supradictus heros a patre sibi concessam Satc haberet provinciam, forte exiit, ut cum suis circa sancti Georgii claustrum componeret murum. Et cum nullo modo recte poni posset murus nisi destrueretur fornax abbatisse, qui ibi forte stabat, iactata fune in media tunc aliis hoc facere cunctantibus accessit natus herilis et quasi risum sibi faciens, cum magno cachinno iussit eum deicere subito in torrentem Bruznicam . . .“

⁴²⁾ Tomek I², 13, Jos. Kalousek, Stručný přehled dějin hradu Pražského v souborné publikaci „O král. hradě Pražském. Dobrá zdání, jež podali zemskému výboru Království Českého profesori Čelakovský, Kalousek, Rieger a Stupecký“ (Praha 1907).

⁴³⁾ FRB I, 252.

⁴⁴⁾ Románská Praha 15 a d.

mohutném hliněném valu, nasypáném za ní. Spodní val byl zesilován velikými plochými kusy opuky a trámy, jež ležely buď volně, buď byly spojeny v konstrukce kotvové nebo komorové.⁴⁵⁾ Vnitřní val s opukovou zdí couval do nádvoří za linii nejstaršího opevnění. Tím bylo vysvětleno i Kosmovo líčení, že novému opevnění Břetislavovu překážela pec klášterní, jež jistě nestála vně starého opevnění. Komplikovanější systém nového valového opevnění potřeboval více místa, které nemohlo býti získáno na srázném svahu, nýbrž jen na úkor vnitřní prostoty hradní. Proto u sv. Jiří mu za oběť padla pec, kdežto na III. nádvoří byl jím zabrán pruh volné půdy nad svahem hradního vrchu. Také v otázce techniky Břetislavova opevnění shoduje se nález se zprávou Kosmovou. Spytihněvovi, jež měl svůj úděl v Žatecku, byl přikázán k „stavbě opevnění“ úsek kolem kláštera sv. Jiří: i „exiit, ut cum suis . . . componeret murum“. Jde zde zřetelně o zemskou robotu. Nelze předpokládati, že by obyvatelé Žatecka byli zedníky, nýbrž prováděli zde práce nekvalifikované, nádenické, jako bylo nasypávání hliněných naspů a skládání zdiva na sucho nebo na hlínu.

Další důležitá změna ve vzhledu dnešního III. nádvoří stala se tím, že se stavby přesunuly na západ od rokly. Před polovinou 11. století byla vystavěna malá kaple, později zasvěcená sv. Mauriciu, a u ní dům biskupův,⁴⁶⁾ který byl pak přestavěn v druhé polovině 12. století. R. 1060 zbořil Spytihněv⁴⁷⁾ rotundu sv. Víta a vystavěl spolu s Vratislavem II. velkou, trojlodní basiliku, která překročila rokli na západ až k biskupskému paláci. Tehdy po prvé přikročeno k úpravě prostoty III. nádvoří. Zbořena dřevěná hospodářská stavení v rokli, která byla částečně zasypána, a zřízena v ní cesta, krytá prkny. Podobná cesta zřízena i od jihozápadní brány směrem k biskupství. Na jejím místě byla již v 10. století cesta, krytá kusy opuky a místy břídlou. Tato kamenná cesta byla podél kaple biskupského paláce zasypána a na ní zřízen již v prvé polovině 11. století hřbitov. Druhý hřbitov povstal pak v pokračování k východu podél jižní strany basiliky sv. Víta. V 11. století, zdá se, byl zrušen také nejstarší hřbitov jihozápadně od biskupství a jeho terén částečně srovnán s okolím.

V tomto vzhledu zůstal hrad až do Soběslava I., jež r. 1135 počal opevňovati hrad⁴⁸⁾ „more Latinarum civitatum“. Tehdy Praha přestává býti ranně historickým hradištěm a stává se středověkým hradem.

Pro vzhled Prahy v druhé polovině 10. století je důležitá zpráva afric-

⁴⁵⁾ Bližší bude doloženo plány i fotografiemi v publikaci o výkopech na pražském hradě, mnou připravované.

⁴⁶⁾ Karel Fiala, Bývalý dům biskupův na hradě Pražském v PAM. XXXIV (1924-25), 418 a d. V cit. čl. datování některých částí je mylné a rekonstrukce vzhledu vymyšlená.

⁴⁷⁾ Bretholz l. c. 108. — O stavbě a vzhledu kostela viz pozn. 38.

⁴⁸⁾ FRB. II, 222.

kého židovského obchodníka s otroky Ibráhíma ibn Ja'qûba, který byl v Čechách asi r. 973. Práví, že Praha jest vystavěna z kamene a vápna a je největším tržištěm v slovanských zemích.⁴⁹⁾ Zpráva tato lákala a byla přijímána bez námitek.⁵⁰⁾ Kriticky se jí teprve obíral Birnbaum.⁵¹⁾ Dospěl k názoru, že některé stavby, zvláště církevní, byly asi kamenné, avšak hradby mohly býti jen z kamene na hlínu nebo na sucho, nikoli však zděné. Dnes po prozkoumání III. nádvoří nutno posuzovati průkaznost zprávy Ibráhímovy ještě opatrněji. Z kostelů byl pravděpodobně jen jeden kamenný, palác byl asi dřevěný a valy byly jen z hlíny. Birnbaum právem připomíná, že od Ibráhíma nelze žádati naprostou přesnost v rozeznávání zdí, dělaných na hlínu nebo na vápno. Dívám se na zprávu Ibráhímovu ještě skeptičtěji, protože důvody, proti němu mluvící a částečně opřené o nálezy, jsou pádnější než jeho svědectví, které se nám zachovalo jen z druhé ruky. Je uvedeno v knize Abû 'Obaid 'Abdallâha al-Bekrî-ho — zemřel r. 1094 — tedy v pramenu snad o 100 let mladším. Nemohl zde vzniknouti nějaký omyl? Podobné nepřesnosti najdeme i v českých pramenech. Podle Pekaře⁵²⁾ psal Kristián svou legendu v letech 992—994. Praha byla založena asi o 100 let dříve a přece Kristián líčí se značnou dávkou naivnosti příčiny, které vedly ke vzniku Prahy.

Kosmas sestavil chronologické pořadí: Libušín—Praha, kdežto poměru stáří Levého Hradce k nim blíže neurčil. Probral jsem všechny důležité zprávy, k nim se vztahující, i archeologický materiál, v nich nalezený. Nevšiml jsem si zvláště poměrů geografických, pokud se přímo nedotýkají polohy a formy těchto hradišť. Při Libušíně vyzněl můj úsudek, že ani historicky ani archeologicky nelze dokázati jeho větší stáří proti Praze. Stáří Prahy, nehledíme-li k pověstem, zaznamenaným Kosmou, lze dnes posuzovati poměrně bezpečně podle výsledků pečlivě vedeného čtyřletého výzkumu. Podle něho lze vznik Prahy klásti kolem r. 900, nejvýše do sklonku 9. století. Zcela jinak je tomu s Levým Hradcem. Jeho absolutní stáří jako místa osídleného jest o staletí, ba o tisíciletí vyšší než Libušína a Prahy. Relativně větší jeho stáří jako slovanského hradiště lze dokazovati historickými zprávami. Pro archeologický důkaz bude nutný nový a přesný výzkum. Situačně a morfologicky se Levý Hradec značně liší od Libušína a Prahy. Levý Hradec je prostorná náhorní planina staršího typu hradiště-útočiště.⁵³⁾ Libušín i Praha naproti

⁴⁹⁾ G e o r g J a c o b, Arabische Berichte von Gesandten an germanische Fürstenthöfe aus dem 9. und 10. Jahrht. Quellen zur deutschen Volkskunde (Berlín a Lipsko 1927).

⁵⁰⁾ T o m e k I, 10 a 13, K a l o u s e k, l. c. 2.

⁵¹⁾ Románská Praha 15 a d.

⁵²⁾ L. c. 284.

⁵³⁾ Němci mají pro to výstižný termín „Volksburg“. Viz J. H o o p s, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde II, 434 a d.

tomu leží na úzkém skalním hřbetu, kde není příliš mnoho místa. Rozdíl mezi Libušínem a Budčí — která také byla útočištěm, na němž dodatečně vzniklo dočasné sídlo knížecí — vystihl velmi dobře Braniš,⁵⁴⁾ když prohlásil, že Libušín je účelně založené vladařské sídliště. Poněvadž pak vývoj šel od hradiště-útočiště ke knížecím hradům⁵⁵⁾ a nikoli naopak, není ani zde námitek proti většímu stáří Levého Hradce.

Zbývá ještě hypotéza Šimkova:⁵⁶⁾ v Libušíně nutno hledati politické ústředí kmene českého v době těsně před vznikem knížectví v plném smyslu toho slova a po něm a Praha byla založena z Libušína. Blíže nedatuje Šimek ani založení Libušína ani Prahy. Nejpozději, dohadují se, kladl by to do 8. století, snad i poněkud výše. Tak vysoko však nelze dnes klásti vznik obou hradů, poněvadž není pro to žádných důvodů, zvláště ne archeologických. Padá-li však hypotéza Šimkova vyvrácením jejích premis, musím se přidržeti stáří Prahy podle archeologických nálezů. Ihned se však vynoří otázka, proč tehdy vznikla Praha na místě, přírodou odlišném od starších sídel? Zde mohly rozhodovati geografické poměry, ovšem poněkud v jiném směru, než jak si to představuje Šimek. Pravděpodobně byly tu silnější důvody hospodářské než politické. V pražské kotlině se křižují a ústí všechny cesty zahraničního obchodu. V. Friedrich⁵⁷⁾ upozorňuje, že v místech, kde Vltava při svém rozšíření je nejvhodnější pro přechody, vzniklo hlavní město, protože zde již byly důležité komunikace, a nikoliv naopak. S cestami souviselo podle Ibráhíma ibn Ja'qûba důležité tržiště. Vše to nebylo ani u Libušína ani u Levého Hradce. Levý Hradec ležel mezi dvěma cestami, které obě vedly do Saska, jedna k severu na Ústí, druhá západněji na Žatec. Stejně bylo tomu i při Libušíně. Proto Levý Hradec mohl býti politickým centrem jen za primitivních hospodářských poměrů. Později, když česká knížata měla styky s cizinou, hlavně s Němci, jistě brzy pochopila význam pražského území pro své zájmy hospodářské i politické. Kdy se tak stalo, nelze dokázati pomocí zpráv historických. Archeologické nálezy mluví pro dobu kolem r. 900, tedy pro dobu, kdy vniká křesťanství do Čech se všemi důsledky pro civilisaci a kulturu. V úvahu přicházejí Bořivoj, Spytihněv a Vratislav. Snad byl to zpola legendární Bořivoj, u něhož však ještě nebylo západní orientace. Ta nastala teprve u jeho synů. Rozhodu-

⁵⁴⁾ Viz pozn. 18.

⁵⁵⁾ Užívám úmyslně označení „hrad“ již pro tato knížecí hradiště, protože jejich účel a celý jejich duch je bližší pozdějšímu středověku, kde označení hrad jest zcela běžné, než starému typu hradiště — útočiště. Viz H o o p s, Reallexikon II, 511 a d. (Herrenburgen) a III, 80 (Königshöfe).

⁵⁶⁾ L. c. 12—13.

⁵⁷⁾ Die historische Geographie Böhmens bis zum Beginne der deutschen Kolonisation. Abhandlungen der K. k. geographischen Gesellschaft in Wien, IX. Band, Nr. 3, 1912, 93.

jícím jest zde r. 895.⁵⁸⁾ Od Spytihněva bylo by možno očekávati i pocho-
pení významu Prahy. Zdá se však, že ani za Spytihněva ani za Vratislava
nezatlačila Praha úplně starší kmenová hradiště. Byl-li mladý Václav
poslán na vychování na Budeč, nebylo toto sídlo ještě bez významu. Na-
proti tomu za Václava jest jen útočištěm Drahomíry, ode dvora vypu-
zené. Tehdy již Praha jest skutečně v popředí všech českých hradišť, je
hlavním „městem“, kde Václav staví i první kamenný kostel ve své zemi.
Je-li má hypothesis správná — o její největší pravděpodobnosti jsem pře-
svědčen — pak je to další doklad státnického talentu knížete Václava
Svatého.

Zbývá ještě otázka, kdy byl založen Libušín. Odmítl jsem již dříve
výmysly Kosmovy. Archeologické nálezy movité jsou příliš mladého
data. Ovšem Kalina i Píč nalezli na hradišti také zdivo. Kalina⁵⁹⁾ viděl
severozápadně od kostela sv. Jiří základové zdivo bez malty. Píč⁶⁰⁾ našel
asi v témže místě podezdívky stěn čtyř místností a blízko domku hrobní-
kova půdorys zříceného kostelíka. R. 1920 a 1923 byly nalezeny zbytky
románských opukových zdí v blízkosti zdiva paláce, nalezeného Píčem,
pak ve valu u studánky a v druhém zevním valu.⁶¹⁾ Tyto nálezy dokazují,
že hradiště mělo skutečně značnou důležitost — ovšem až v době histo-
rické. Srovnáme-li tyto nálezy s nálezy keramiky, nedospějeme zase dále
než do 11. století, ne-li ještě do doby poněkud pozdější. Uvážíme-li ne-
spornou podobnost situace Prahy a Libušína a připustíme-li proto jejich
vzájemnou závislost formální a časovou, dojdeme k závěru, úplně odpo-
rujícímu dosavadním názorům. Praha vznikla podle hmotných dokladů,
jichž nevyvracejí zprávy písemné, asi koncem 9. století. Pro stáří Libu-
šína nemáme bezpečných zpráv psaných a nalezené památky ukazují až
na 11. století. V důsledku toho nutno pokládati Libušín za mladší Prahu
a formálně závislý na ní. Platnost tohoto názoru mohly by vyvrátiti jen
nálezy, získané při výkopu přesně vědecky provedeném, který ovšem
předpokládá znalost historických problémů, spojených s hradišti tohoto
typu, a náležitou zkušenost.

⁵⁸⁾ Novotný, České dějiny I. 1, 421 a d.

⁵⁹⁾ L. c. 108.

⁶⁰⁾ L. c. 305—306. Půdorys kostelíka na obr. 191.

⁶¹⁾ Š i m e k l. c. 13, pozn. 45. Terminologie, zde užitá, je pro historika umění nepřesná.

Gustav Skalský:

Denáry se jménem Biagoty a Emmy.

O manželkách Boleslava I. a Boleslava II. byly v historické literatuře vy-
sloveny různé názory, poněvadž psané prameny neposkytují o nich zpráv do-
statečných. O choť Boleslava I. praví Kosmas pouze, že byla „coniux egregia“,
neuváděje vůbec jejího jména.¹⁾ Manželku pak Boleslava II. charakterisuje
týž kronikář takto: „Habuit autem hic gloriosissimus dux Hemmam sibi in
matrimonio iunctam, que genere fuit ceteris nobilior, sed, quod magis laudan-
dum est, nobilitate morum multo prestancior.“ K r. 1006 poznamenává, že
„Princeps Hemma, feminei sexus gemma, febre correpta a vinculis carnis est
erepta.“²⁾ Víme o ní dále, že uprchla v prvních letech vlády Boleslava III.
se svými syny Jaromírem a Oldřichem ke dvoru bavorskému, odkud se r. 1003
po smrti knížete Vladivoje vrátila opět do Čech.³⁾ Skvělou památkou jejího
výjimečného postavení a kulturní povýšenosti jest rukopis wolfenbüttelský,
obsahující též Gumpoldovu legendu o sv. Václavu, jehož vznik se klade nyní
na počátek 11. stol. Dedikační jeho list, znázorňující kněžnu Emmu, klanící
se sv. Václavovi, korunovanému Kristem, hlásá, že kodex dala zhotoviti
„hemma venerabilis principissa pro remedio anime sue in honore beati uence-
zlauvi martiris“.⁴⁾ Podle těchto faktů nelze ovšem sdíleti názor Lippertův,
jenž škrtá kněžnu Emmu z českých dějin, poněvadž si Kosmas vypůjčil její
karakteristiku z kroniky Reginonovy, oslavující stejnými slovy manželku
Ludvíka Němce.⁵⁾

Novotným byla nadhozena otázka, neměl-li Boleslav I. manželky dvě.⁶⁾
Podnět k této domněnce daly české mince 10. stol., nesoucí jméno jakési Bia-
goty a jméno Emmy, z nichž přiděluje Fiala denáry Biagotiny době Bole-

¹⁾ MG, SS, nova series II. (vyd. Bretholzovo), Berlin 1923, cap. 17, str. 36.

²⁾ L. c., cap. 32 a 39, str. 57 a 72. — V této stati užívám pro jméno této kněžny tvaru
Emma, poněvadž tak (Enma) přichází na mincích, o nichž jednáme.

³⁾ Novotný, České dějiny I. 1, 670 a 675.

⁴⁾ Friedl, Illuminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavovi ve Wolfenbüttelu (Práce
z vědeckých ústavů filosofické fakulty Karlovy university v Praze, 1926), příl. I.

⁵⁾ Lippert, Studien zu Cosmas von Prag, AÖG LXI. (1880), 4 a 15 n.

⁶⁾ L. c., 661, pozn. 1.

slava I., Emminy vládě jeho syna, Smolík však všechny době Boleslava II.,⁷⁾ předpokládá na základě genealogických dohadů více povahy matematické než ceny historické dvojí sňatek tohoto knížete. Oba numismatictí badatelé se shodují pouze v tom, že se mince se jménem Biagoty a Emmy „typicky docela od sebe různí“ a náleží tedy dobám rozličným. Tyto a snad i jiné rozpory v pracích obou jmenovaných numismatiků vzbudily nedůvěru historiků k výsledkům jejich badání, ba i k spolehlivosti numismatických poznatků vůbec, takže bylo dokonce pochybováno o pravosti uvedených denárů. Jest tedy třeba podrobiti je novému, podrobnému zkoumání, které by bezpečněji stanovilo, kde a kdy vznikly.⁸⁾

Nežli však k němu přistoupíme, upozorníme jen zcela stručně na to, že jmenování a vyobrazení knížete na líci a kněžny na rubu anebo na téže straně mince není ve středověku, zejména v okruhu kultury říše římské, po vzoru mincí pozdně antických a zvláště byzantských nikterak neobvyklé. Mohli bychom pro toto tvrzení snést celou řadu dokladů.⁹⁾ Poněvadž však jde o jev zcela běžný a numismatikům známý, spokojmež se poukazem na český denár krále Vladislava I. a královny Judity¹⁰⁾ a zvláště na minci vendického knížete Přibislava-Jindřicha, přijavšího víru křesťanskou († 1150), s poprsím knížete na líci a jeho manželky Petrissy na rubu. Bylať tato z jiných pramenů neznámá kněžna již již odkazována do říše bajek, když tu nález michendorfský přinesl hojný počet denárů nesporně pravých s jejím jménem.¹¹⁾ Jest ovšem pravda, že české mince 10. stol., nesoucí jméno kněžnino vedle jména knížete, jsou na západě z prvních ražeb toho druhu, vzniknuvše, jak uvidíme, jen o něco málo později nežli známé feniky Otto-Adelheidské,¹²⁾ a že Emma byla tu, pokud vím, první kněžnou, která razila vlastní mince úplně samostatně. Neboť první denáry smutně proslulé hraběnky Adély, která krutě panovala v okolí eltsenském na dolním Rýně, s opisem „Adela cometissa“, jsou pravděpodobně až z rozhraní stol. 10. a 11.

Denárů se jménem Biagoty známe jen několik málo kusů. Vyskytly se, pokud lze dnes zjistiti, v nálezech učiněných u Nového Dvora blíže Oseka v Čechách,¹³⁾ u Karovane, vsi v kraji vratislavském, u Obrzycka na Vartě v Po-

⁷⁾ Fiala, České denáry (Praha 1897), 95, č. 52—55, tab. I., č. 23 a 24; Smolík, Denary Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje, Rozpr. České akademie r. VII., 1899, tř. I., č. 2, č. 151—156, tab. III., č. 55 a 56, srov. též str. 36—38.

⁸⁾ Srv. Novotný, l. c., 660, pozn. 1. V rejstříku pak sr. heslo „Biagota“. — Podněty k některým úvahám a poznámkám, obsaženým v této stati, jsem čerpal z přednášky dr. E. M. Nohejlové, O jménech českých kněžen na českých denárech, konané v Numismatické společnosti českoslov. dne 20. dubna 1928.

⁹⁾ Význačně sestavil Menadier, Deutsche Münzen I. (Berlin 1891), 100 n. a 136 n.

¹⁰⁾ Fiala, l. c., tab. XVII., č. 16.

¹¹⁾ Bahrfeldt, Das Münzwesen der Mark Brandenburg I. (Berlin 1889), 59, tab. I., č. 3. — Týž, Der Bracteatenfund von Michendorf, Berlin 1881.

¹²⁾ Klademe-li vznik těchto s Menadierem, l. c., str. 152 n., hned za r. 951.

¹³⁾ Fiala, l. c., 152 a 153, Smolík, l. c., 22.

znaňsku, v Dlouhém Goslině (Dług Góslin) v Poznaňsku a na statku Niederlandin v kraji Angermünde ve východním Prusku.¹⁴⁾ Všechny tyto mince, které prošly rukama nejlepších odborníků českých a německých, jimž by byla jistě neušla nejmenší známka podezřelosti, jsou zcela určitě pravé. Padělek denárů Biagotiných se ostatně, tuším, dosud vůbec nikde neobjevil.¹⁵⁾ Několik těchto mincí se dělí na dva hlavní typy.¹⁶⁾ Oba mají na líci kaplici, v níž je umístěn nápis TOÐ anebo SFER s opisem, vyjadřujícím přes některé zkoleniny zřetelně jméno Boleslavovo s přídavkem D u (x) anebo i bez něho, na rubu v perlovitém obvodku kříž, jehož první kout je prázdný, ostatní pak jsou vyplněny třemi bakulkami. Opis jest na všech téměř stejný, nejjasnější na exemplářích z nálezů novodvorského: BIAGOTA-COIIIIX nebo COVVX. Váha těchto denárů (1.05—1.5 g, jediný kus v numismatické sbírce Nár. musea v Praze váží 1.15 g) souhlasí celkem se stříží českých ražeb boleslavských.¹⁷⁾ Opis jest jistě neobvyklý, ba, pokud vím, jedinečný, poněvadž bývá na podobných ražbách středověkých uváděno vždy buď jen jméno kněžny, anebo se přidává slovo neb zkratka, vyjadřující její hodnotu. Grafické jeho provedení na všech denárech, jak bylo již pověděno, velmi podobné, nepřipouští však jiného výkladu, než Biagota con i u x, tedy Biagota manželka, zvláště když čteme na exempláři, uloženém v státní sbírce numismatické v Berlíně, BIAGOTA COIIVX¹⁸⁾ a N a V bývá na přemnohých mincích středověkých, také českých, znázorněno pouhými čárkami. Nápis v kaplici TOÐ (tedy Got) a SFER řadí ražby, o nichž jednáme, k českým boleslavským denárům téhož rázu, na nichž nacházíme na stejném místě písmena GOÐ a PER, RE.¹⁹⁾ Jest třeba věnovati několik slov celkovému rázu těchto mincí.

¹⁴⁾ Friedensburg, Der Silberfund von Karowane, Schles. Vorzeit III., 226 n., Friedlaender, Der Fund von Obrzycko, Berlin 1844, Menadier, Der Fund von Niederlandin, Zeitschr. f. Numismatik XXIII. (1902), 89 n. Srv. i stručný popis některých těchto nálezů u Fialy, Smolíka, Dannenberg, Die deutschen Münzen der sächs. u. fränk. Kaiserzeit I.—IV., Berlin 1876—1905, a Menadiera, Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter, Zeitschr. f. Num. XV., 97 n. — O denáru se jménem Biagoty pojednává ve zvláštním článku Reichenbach, Biagota, eine bisher unbekante Gemahlin Boleslav II., Herzogs von Böhmen, Aus Dresdener Sammlungen II. (1883), 5 n., nepřinášeje v něm však ničeho nového ani hodného pozor.

¹⁵⁾ Donebauer, Die Fälschungen böhmischer Münzen und deren Stempel, Num. Ztschr. XII. (1880), 405 n.

¹⁶⁾ Podávám zde ráz denárů jen v několika základních a pro účel této stati podstatných rysech, nikoliv tedy přesného numismatického rozboru, který by ostatně vyžadoval grafického znázornění opisů a nápisů a hlavně vyobrazení celých mincí, kterých nebylo lze poříditi.

¹⁷⁾ Pokud ovšem lze z váhy jednotlivých mincí činiti spolehlivé závěry. Srov. můj článek: K dějinám mincovnictví českého a moravského do poč. XIII. stol. Časop. Mat. Mor. 1924, 14 n. a tab. na str. 19.

¹⁸⁾ Menadier, Ztschr. f. Num. XV., 158.

¹⁹⁾ Smolík, l. c., tab. II., č. 47, 48, III., č. 49 a 54.

České mincovnictví 10. stol. jest ovládáno třemi velikými skupinami denárů: skupinou dosud nazývanou domácí, českou, typu meč-lomenice, kaplice, skupinou rázu bavorsko-švábského, typu kříž-kaplice a obráceně, a skupinou rázu anglosaského typu poprsí s křížkem — ruka Boží a obráceně. Rozumí se, že tyto skupiny netvoří uzavřených celků a nevyplňují české mincovnictví 10. století cele, nýbrž že byly vystřídány a připravovány denáry typů přechodních, jakož i typy rozsahu menšího, na nichž se objevují obrazy nové, odlišné, jejichž vzorů jest většinou teprve třeba hledati. Mince se jménem Biagoty jsou rázu bavorsko-švábského. Patří ke skupině českých mincí 10. stol., napodobujících obrazy, které se vyskytují nejdříve na řezenských denárech bavorského vévody Arnulfa (907—937) a pak na mincích, ražených v bavorských a švábských mincovnách, v Chamu, Eichstädtu, ve Freisingen, v Nabburgu, Neuburgu, Solnohraděch a v Augsburgu po celé 10. až do počátku 11. stol.²⁰⁾ Těchto vzorů se české ražby přidržovaly s odchylkami tu více, tu méně znatelnými, avšak tak, že česká kopie vznikla téměř vždy jen o něco málo později nežli její bavorský vzor, což lze ukázati na mnoha příkladech. Uvedeme zde některé důležité z nich.

Bude jinde obsírněji vyloženo a zdůvodněno, že Boleslav I. počal raziti mince hned na počátku své vlády, a to denáry typu mečového. Na rubu prvních jeho ražeb vidíme lomenici, potom kaplici docela podle vzoru mincí bavorských a švábských, na nichž se táž kaplice objevuje hned na řezenských denárech vévody Arnulfa (907—937) a augsburského biskupa Oldřicha z Dillingen (923—973). Německému badání numismatickému se dosud nepodařilo zjistiti, kdy mincovna řezenská a augsburská zahájila činnost. Malý počet typů dává však tušiti, že se tak nestalo hned na počátku vlády Arnulfovy a Oldřichovy. Na mincích Boleslava I. mečového typu a na jedné, pokud dnes víme, ražbě typu bavorsko-švábského²¹⁾ čteme na líci pouze jméno vévodovo, na rubu jen jméno mincovny, Praha. Hned na dalších denárech tohoto rázu jest však ke jménu panovníkovu přidáno slovo DVX celé nebo zkrácené, ke jménu mincovny pak bližší označení CIVITAS, přesně tak, jako na uvedených řezenských ražbách Arnulfových a augsburských Oldřichových, kde je ovšem místo DVX kladena zkratka EPS, episcopus. Na prvních mincích Boleslavových tohoto rázu bavorsko-švábského jsou v kaplici nejčastěji umístěna písmena VV v různých kombinacích zase podle vzoru řezenských a solnohradských ražeb Arnulfových, Eberhardových (937-938), Jindřicha I. (948-955) a Jindřicha II. z doby první jeho vlády (955—976).²²⁾ Podobná písmena přicházejí sice ještě na bavorských a augsburských denárech, vzniklých na rozhraní 10. a 11. věku. Poněvadž se však před ně sune veliká skupina mincí

jiného rázu, napodobovaného zase v Čechách téměř do všech podrobností, o němž bude hned řeč, nemohla býti na české denáry převzata z těchto ražeb pozdějších. Lze tedy s velikou mírou pravděpodobnosti předpokládati, že české mince s křížem, vyplněným v koutech jednotlivými bakulkami a kroužky, byly raženy téměř současně se svými vzory bavorskými a švábskými.

Obraťme nyní pozornost k oné zvláštní skupině ražeb augsburských a bavorských, již jsme se právě dotkli, poněvadž jsou téhož typu jako naše denáry se jménem Biagotiným. Mají totiž na jedné straně kříž, jehož jeden kout jest prázdný a ostatní jsou vyzdobeny třemi bakulkami, na druhé kaplici s nápisem, jenž podle mínění německých numismatiků označuje mincmistra.²³⁾ Takové mince byly raženy v Augsburgu za biskupa Oldřicha, a to asi v druhé polovině jeho vlády, poněvadž na ně navazují první, avšak jen první denáry jeho nástupce Jindřicha I. (973—982), v Nabburgu a v Neuburgu za první vlády vévody Jindřicha II. (955—976).²⁴⁾ Lze je tedy klásti přibližně do let 955—976. Na českých denárech tohoto typu²⁵⁾ potkáváme v kaplici nápisy SFER, PER, RE, PRA, IOA, TOG, ODO, HIC, na bavorských ENC, VVO, PER a p., kteréžto PER po r. 976 již nepřichází vůbec. Není pochybnosti, že naše SFER, PER, RE souvisí s nápisem PER na naburských a poněkud odlišných solnohradských ražbách Jindřicha II. z první jeho vlády. Slovo G o t se vyskytuje pouze na řezenských denárech Arnulfových, kde může býti částí jména mincmistra.²⁶⁾ U nás však jde asi o jméno boží, poněvadž bývá na jiných českých mincích vyjádřeno písmeny BOE a BOZE.²⁷⁾ Není vyloučeno, že byla takovými písmeny již opatřena kaplice některého staršího, dnes neznámého denáru Boleslava I. Je-li však nápis Got denárů Boleslava a jeho manželky převzat z dotčených právě ražeb Arnulfových, nelze jejich vznik klásti hlouběji do druhé poloviny 10. století. To potvrzují též naše písmena ODO, která určitě souvisí s nápisem ODDO v kaplici t. ř. větších feniků saských (vendických), typem příbuzných s prvními denáry řezenskými, které vznikly snad již za vlády německého Jindřicha I. a byly v druhé polovině 10. století vystřídány saskými feniky menšími a t. ř. feniky Otto-Adelheidskými, raženými pravděpodobně hned po r. 951, totiž po sňatku Oty I. s Adletou, vdovou po Lotharovi burgundském.²⁸⁾ Tyto okol-

²⁰⁾ O mínění tom jsem vyslovil pochybnosti v čl. O denárech vyšehradských, Num. čas. čsl. III. (1927), 187.

²¹⁾ D a n n e n b e r g, l. c., I., č. 1020, 1022, 1117, II., č. 1022c a 1725.

²²⁾ S m o l í k, l. c., č. 132—157.

²³⁾ L e l e w e l, Numismatique du moyen-âge III., 122, D a n n e n b e r g, l. c., I., č. 1050.

²⁴⁾ S m o l í k, l. c., tab. I, č. 60, VII, č. 157.

²⁵⁾ D a n n e n b e r g, l. c., I, č. 1328; M e n a d i e r, Deutsche Münzen I, 196 n. Nelze se zde zabývat sporem obou badatelů o dobu vzniku feniků Otto-Adelheidských. Že však nemohly býti raženy až v posledním desetiletí 10. stol., jak myslí Dannenberg, dokazuje nepřímo i náš právě uvedený denár.

²⁰⁾ D a n n e n b e r g, l. c., č. 1046 n., tab. 44 n.

²¹⁾ S m o l í k, l. c., tab. I., č. 22.

²²⁾ D a n n e n b e r g, l. c., č. 1046 n.

nosti zde letmo dotčené vedou nás k názoru, že české denáry rázu bavorsko-švábského navazují takřka bezprostředně na své vzory, s nimiž i zanikají, a že tudíž skupina mincí, k níž náleží ražby se jménem Boleslava a Biagoty, vznikla snad ještě v prvním desetiletí druhé poloviny 10. věku.

Nemohla ani sahati příliš hluboko do této druhé poloviny 10. století, jak nás poučuje i letmý jen pohled na typy mincí, které ji, jak dnes víme, vystřídaly. V dalších našich výkladech bude ještě řeč o veliké skupině rázu anglosaského, uzavřené určitě r. 995 a vyplňující jistě deset let českého mincování v 10. stol., a o denárech s hlavou zpředu a s křížem nebo s rukou. Sem lze dále umístiti mince s křížem a rukou, navazující na ráz bavorsko-švábský, přecházející pak v čistý typ anglosaský (ruka-poprsí),²⁹⁾ hlavně však rozsáhlou skupinu s nápisem ONO a pod., již lze sem zařaditi rozbořem slezských nálezů v Byřči a u Oloboka s naprostou jistotou.³⁰⁾ Uvědomíme-li si konečně, že známe jen, byť i velikou část českých ražeb této doby, novými nálezy stále rozmnožovanou, můžeme tvrditi, že typ mincí, z nichž některé nesou jméno Biagoty, nepřetrval v Čechách jako v Bavorsku rok 976, t. j. konce první vlády bavorského Jindřicha II., ba, že zanikl spíše o něco dříve, právě tak, jako vznikl téměř současně s těmito svými vzory. Bylyť i mince vzdáleného Anglosaska s rukou a poprsím, ražené Ethelredem II., nikoliv hned na počátku vlády,³¹⁾ v Čechách napodobovány velmi záhy (kolem r. 985) a vystřídány zde typy jinými daleko dříve než doma. Jest ostatně v samé podstatě napodobeniny a jejím účelem, aby vznikla co nejdříve po svém vzoru. České mince 10. stol. se vyskytují nejhojněji na cestách k Baltickému moři, kde bylo i denárů bavorských a anglosaských, které jsou vedle feniků saských a Otto-Adelheidských a vedle arabských dirhemů vždy jádrem nálezů mincí z 10. stol. tam učiněných, objeveno veliké množství, mnohem více než v samé jejich vlasti a kdekoli jinde.³²⁾ Bylo zajisté třeba napodobovati rychle ráz mincí, tak oblíbených v obchodních stycích, soustřeďujících se na březích Baltického moře.

Na rozhraní vlád obou prvních Boleslavů, avšak ještě do doby Boleslava I. odkazují skupinu českých mincí typu denárů se jménem Biagotiným i nálezy. Zkoumajíce je, musíme ovšem uvážit, že nebyly obyčejně nashromážděny jedinou osobou za určitým účelem, nýbrž že nahodilě součásti jejich prošly mnohými rukama a stékaly rozličnými pramenky po delší dobu, než byly při ně-

kteří příležitosti svěřeny zemi. Tato okolnost, jakož i nedostatečné zpracování nálezového materiálu nás nutí, abychom z našeho pozorování vůbec vyloučili nálezy velikého časového rozpětí a omezili se na ty, jejichž dobu zakopání lze stanoviti alespoň několika málo lety. Není náhodou, že mezi ně náleží tři z pěti pokladů, v nichž se vyskytly denáry se jménem Biagoty, poněvadž jsou to naše nejstarší nálezy, obsahující z veliké části ještě mince z první poloviny 10. století. Dotkneme se jich jen zcela krátce.

Nález, objevený r. 1869 na poli oseckého kláštera u Nového Dvora, obsahoval podle zápisků znamenitého pražského numismatika Em. Mikše jen bavorské a švábské mince sahající nejdéle do r. 976,³³⁾ z českých pak denáry, které lze až na jeden typ s nápisem ONO v kaplici, jež náleží, jak bylo již pověděno, na začátek vlády Boleslava II., klásti vesměs do doby Boleslava I. Největší část jejich, mezi nimi ovšem i ražby Biagotiny, jsou svrchu popsaného rázu bavorsko-švábského s třemi bakulkami ve třech rozích kříže. V nálezu, učiněném u vsi Karovane v kraji vratislavském, byly rovněž české denáry téměř jen tohoto druhu, mezi nimi opět perla nálezů, mince se jménem Boleslava a Biagoty. Ostatní jsou všechny německé, bavorské, švábské a jeden strassburgský, z nichž nejmladší vznikly v letech 976—982, do kteréžto doby tedy spadá zakopání pokladu, ač největší část mincí v něm obsažených jest z doby starší. Terminus ad quem nálezů obrzyckého, nejstaršího snad denárového nálezů v severní Evropě, obsahujícího vedle sekaného stříbra a velikého množství ražeb německých, burgundských, anglosaských, vlašských, byzantských a orientálních, jen jediný denár český, totiž zlomek denáru Boleslava a Biagoty, jest mince, již razil byzantský císař Johannes Zimisces (969 až 975), která jest tedy jistě z počátku jeho vlády, a arabské dirhemy, z nichž nejmladší je z r. 970. Z nálezů, jež lze tedy zcela dobře do předu ohraničiti tímto rokem 970, plyne, že jediná česká mince, denár Biagotin, která se jistě až po delší pouti přidružila k ostatním mincím již jen jako zlomek, jest ze starších ražeb pokladu, náleží tedy určitě Boleslavovi I., i když bychom kladli smrt tohoto panovníka do r. 967 a nikoliv do r. 972.³⁴⁾ Nález obrzycký dokazuje, co novodvorský a karovanský napovídaly a co vyplývalo ze srovnávání českých ražeb s jejich bavorskými vzory po stránce typologické, že Biagota byla manželkou Boleslava I. Na potvrzení toho dovolávám se ještě pokladu, zdviženého r. 1885 v Uszci blíž Chelmná, v němž se objevil rovněž jen jediný český denár typu, k němuž se hlásí i mince

²⁹⁾ V uv. práci na str. 183 jsem vyložil, proč není třeba zápiskům těm nedůvěřovati. Bavorské a švábské ražby náleží bisk. Oldřichovi a vévodům Jindřichovi I. a II. z doby první jeho vlády, z nichž nejmladší mohly ovšem zcela dobře vzniknouti třebas ještě v šedesátých letech 10. stol.

³⁰⁾ Srv. Novotný, l. c., 576 a nyní Hrubý, Původní hranice bisk. pražského, Zvl. otisk z Časop. Mat. Mor. 1926, 58, pozn. 1.

²⁹⁾ Smolík, l. c. tab. II, č. 63 n.

³⁰⁾ Skalský, l. c., 184 a 185.

³¹⁾ Ruding, Annals of the coinage of Great-Britain, tab. 22; Hildebrand, Anglosachsiska mynt, tab. 2—4. Ethelred II. užíval nejdříve obrazů jiných.

³²⁾ Srv. zvláště zprávy o nálezech v uvedeném díle Dannenbergově a Suhle, Angelsächsische Münzen in den größeren Schatzfunden östlich der Elbe von ca 950 bis ca 1150 n. C. v Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft, 3. Jg., Heft 1, 82 n.

se jménem Biagoty,³⁵⁾ poněvadž jeho nejmladší ražbou jest také mince právě uvedeného panovníka byzantského. Budoucí nálezy mohou zajisté jen rozmnožiti dokladový materiál pro tento náš soud.

Nelze bohužel vůbec říci, odkud pocházela tato Biagota, která byla podle slov Kosmových chotí skvělou a k jejíž počtě dal mohutný Boleslav I. raziti snad po vzoru feniků Otto-Adelheidských císaře Oty I. denáry. Jméno její může býti podle mínění drážďanského germanisty Förstemanna³⁶⁾ i podle svědectví našich odborníků Zubatého a Flajshanse zcela dobře německé. Může však býti též poslovanštěno, ba slovanské, čemuž nasvědčuje zvuk jména, připomínající tvar Blahota. Poněvadž není o ní jiného záznamu kronikářského ani listinného, jest denár s jejím jménem památkou velké ceny historické.

* *
*

Podle úvodních našich slov nelze nikterak pochybovati o tom, že mince se jménem Emmy náleží manželce Boleslava II. Jde však o to, určití přesněji časové hranice jejich ražeb a pokusiti se o vysvětlení některých záhad, souvisejících se zněním jejich opisů.

S několika denáry Emmínými nás seznámily nálezy, učiněné v Čistěvsi u Sadové v Čechách,³⁷⁾ kde byly 4 kusy, v Byřči nedaleko Olavy ve Slezsku, kde byly 3 kusy,³⁸⁾ blíže Oloboku na Prosné a Maszenice u Strzelna v Poznansku,³⁹⁾ kde byly dva kusy a dva zlomky, a konečně u Sigsarve na Gotlandě, kde byl 1 kus těchto ražeb.⁴⁰⁾ Ražby Emmíny jsou těmito nálezy nade vši pochybnost ověřeny. Dva podezřelé kolky, přijaté Hankou do popisu českých mincí,⁴¹⁾ byly již téměř před půlstoletím prohlášeny za novodobá falsa.⁴²⁾

Všechny tyto mince mají na líci v hladkém obvodku poprsí ke straně levé, před nímž je křížek, se zřetelným opisem Emma regina, na rubu v hladkém obvodku levou ruku mezi $\bar{\Lambda}$ — $\bar{\omega}$ anebo mezi $\bar{\Lambda}$ — $\bar{\omega}$, kolem níž čteme opis Melnic civitas, někdy zkomolený, jsou tedy rázu anglosaského, totiž typu, jež na svých ražbách zavedl král Ethelred II. (978—1016), napodobovaného pak zejména v severovýchodní Evropě s různými odchylkami. Stržíc několika kusů, které byly zváženy, mezi nimiž jest i jeden celý denár ze sbírky Nár. musea

³⁵⁾ A to denár s nápisem PER v kaplici! Fiala, l. c., tab. II, č. 4.

³⁶⁾ Uvádí Reichenbach, l. c., 7, pozn. 2.

³⁷⁾ Popsaný Fialou v Pam. arch. XVII, 255 n. a 337 n.

³⁸⁾ Popsaný a podrobně vyšetřený Menadierem z Ztschr. f. Num. XV, 100 n.

³⁹⁾ Popsaný Fialou v Pam. arch. XV, 75 n., a Chmieleckim, Drei unbekannte Münzfunde aus der Hacksilberzeit, Berl. Münzblätter, N. F. XXIX (1908), Nr. 81, 133 n.

⁴⁰⁾ O tomto nálezu se zmiňuje Schráníl v článku České denáry X. a XI. věku v nordických nálezech, Num. čas. čsl. V. (1929).

⁴¹⁾ Hanka, Pam. arch. II, tab. VII, 9.

⁴²⁾ Donebauer, l. c., str. 4 a 5.

v Praze, se pohybuje mezi 1.2—1.36 g, odpovídá tedy přibližně stržici denárů Boleslava II. anglosaského typu, pokud zase lze souditi podle váhy několika málo mincí.⁴³⁾

Náš nálezový materiál dokazuje nezvratně, že v Čechách nebyly denáry tohoto čistého typu anglosaského s poprsím vévodovým a rukou boží po r. 995 více raženy.⁴⁴⁾ Toho spolehlivými svědky jsou z nálezů českých zejména poklady čistěvesský a ostroměřský, zakopané v letech 995 a 999, ze zahraničních byřčský a zejména olobokský, uschovaný kolem r. 996. Terminus a quo těchto mincí nelze bohužel stanoviti tak přesně. Fiala tvrdí, že je Boleslav II. počal raziti teprve v posledním desetiletí své vlády, prý asi r. 992, Smolík myslí podle rozličných proměn toho typu správněji, že se tak stalo v letech 988 až 990.⁴⁵⁾ Předpokladem těchto soudů jest oběma badatelům ovšem mylný názor, že první české mince vůbec vznikly až v padesátých letech 10. věku. Pohlédneme-li na dlouhou řadu našich ražeb anglosaského rázu, jichž zná jen Smolík na 30 různých druhů, a uvědomíme-li si, že dnes jistě neznáme typy všechny, nezbyvá, než abychom posunuli dobu jejich vzniku o několik let zpět. Nálezy, v nichž se vyskytly denáry Biagotiny a poklad v Uszczi, zakopané asi mezi lety 970—982, v nichž mincí rázu anglosaského ještě nebylo, však svědčí, že byly asi raženy až po r. 980. Poněvadž pak lze mezi denáry typu bavorského a anglosaského, jak jsme již viděli, vsunouti ražby s nápisem ONO v kaplici, typu ruka-kříž a kříž (ruka)-hlava zpředu, nemůžeme příliš chybiti, stanovíme-li zhruba r. 985 jakožto terminus a quo denárů rázu ethereidského, k nimž náleží také mince kněžny Emmy, které tedy vznikly asi mezi l. 985—995. Nelze je klásti do doby po r. 994, kdy „Boleslav II. těžce jsa churav a mrtvicí poražen, vlády napolo v Čechách se zřekl“, anebo do doby po r. 999, kdy se Emma „ujala držení Mělníka jako svého vdovského sídla“, jak myslí Fiala. Rovněž není ničím odůvodněna jeho domněnka, že ty denáry nevznikly v mincovně mělnické, nýbrž byly na objednávku vybity v některé mincovně zahraniční.

Podle opisů na rubu Melnic civitas nelze vůbec pochybovati o tom, že byly naopak zcela určitě raženy na Mělníce, neboť Mělník jest tu nepochybně uveden jako mincovna, právě tak jako Praha, Vyšehrad, Libice, Malín na ražbách přemyslovských a slavníkovských 10. století, a pečlivá ražba, odpovídající přesně ražbě současných denárů boleslavských, a neobyčejně zřetelné opisy vylučují naprosto jakoukoliv možnost, že jde o zahraniční napodobeniny. Palacký a Sedláček spojovali s pobytem kněžny Emmy na Mělníce za-

⁴³⁾ Srv. tabulku v uvedeném mém článku, K dějinám mincovnictví českého a moravského, 19.

⁴⁴⁾ Pojednal jsem o těchto ražbách a zabýval se rozbořem nálezů, v nichž se vyskytly, podrobněji v článku O vyšehradských denárech, na něž odkazuji. Zde mohou tedy stručně zaznamenati výsledky.

⁴⁵⁾ Fiala, l. c., 153 a j., Smolík, l. c., 74.

ložení tamější kapituly.⁴⁶⁾ Toho ovšem doložit nelze. Můžeme naznačit jen dohadem, proč měla kněžna Emma svoji mincovnu právě na Mělníce. Hrad Pšov, později na Mělník přenesený, s okolím byl spojen s českým knížectvím patrně sňatkem Bořivojovým s Ludmilou, dcerou Slavibora Pšovského.⁴⁷⁾ Snad tedy dostala kněžna královského, jak uvidíme, původu k vlastnímu užívání hrad s okolním krajem, jenž byl kdysi věnem její předchůdkyně. Razila pak zde vlastní mince v téže době, kdy vedle českého vévody razili v Čechách i Slavníkovci a v Praze samé biskup Vojtěch.⁴⁸⁾

Z toho, co zde bylo pověděno, plyne, že se denáry kněžny Emmy podstatně liší od mincí se jménem Biagotiným. Na těchto se právě jen uvádí jméno manželky vévodovy, jehož jméno čteme na líci mince. Emma však razí vlastní mince ve vlastní mincovně. Byly jistě zvláštní důvody, pro které Boleslav II. propůjčil své choti toto právo. Domnívám se, že jsou vyjádřeny v opise na rubu denárů: Enma regina.⁴⁹⁾ Poněvadž se tu tedy manželka vévodova nazývá královnou, soudil Loserth poněkud ukvapeně, že mince nemá ničeho společného s českou kněžnou, chotí Boleslava II.⁵⁰⁾ Mohl se však dočísti již v Grimmově slovníku německé řeči, že slovem „král“ se neoznačuje pouze vladař sám, nýbrž i jeho bratři, synové, ba všichni členové rodu, a to hned jako děti, a „královnou“ že jest každá dcera krále. Du Cangeovo Glossarium latinae linguae mediae aevi pak uvádí řadu příkladů, plně potvrzujících poznatky Grimmovy, čerpané z názvosloví řeči německé, z nichž se nás přímo dotýká záznam z životopisu sv. Benedikta, vydaného Mabillonem, v němž se Berta, choť hraběte Odonu ze Champagne, dcera krále burgundského Konráda, jmenuje královnou. Nelze pochybovati, že česká kněžna Emma nazývá sama sebe na vlastních mincích, ražených ve vlastní mincovně, královnou, poněvadž byla dcerou královou.

O jejím původu byly vysloveny a lze vysloviti jen domněnky, jichž nelze doložit svědectvím pramenů. Nebudeme se jimi proto zde zabývat. Jedné z nich však se dotknouti musíme, poněvadž našla cestu i do naší literatury numismatické a byla i numismaticky odůvodněna. Dobner a Voigt totiž soudili, že Emma byla dcerou krále burgundského Konráda (937—993).⁵¹⁾ Oba tyto badatelé, zejména Voigt, se snažili opřít svůj dohad co nejbezpečněji. Konrád, bratr Adletin a proto švagr císaře Oty I., měl podle současných

⁴⁶⁾ Srv. Novotný, České dějiny I. 2, 687, pozn. 3.

⁴⁷⁾ L. c., I. 1, 442 n. a 507. Srv., co vypravuje Kosmas, I, cap. 15 (Bretholz 34).

⁴⁸⁾ Skalský, Denáry pražského biskupa Vojtěcha Slavníkovece, Num. čas. čsl. V. (1929), 26 n.

⁴⁹⁾ Připomeňme si, že se na dedikačním listě rukopisu wolfenbüttelského nazývá principissa.

⁵⁰⁾ L. c., str. 14.

⁵¹⁾ Voigt, Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen I. (1771), 168 n., Dobner, Annales Hajeciani IV (1772), 451 n. Odtud převzal tu domněnku Palacký, I. 1, 256, z numismatiků pak Fiala, l. c., 247 a Smolík, l. c., 68.

spisovatelů a listin několik dcer. Jedna z nich, Berta, o níž byla již řeč, nazývá se královnou, ač byla provdána za pouhého hraběte v Champagni. Druhá, Gisela, byla choť Jindřicha II. bavorského, s nímž v důvěrných stycích stál Boleslav II., manžel Emmy, jenž se mu postavil po bok i v bojích proti německému císaři. Pramenům je přímo cognatus s Boleslavem II. Na bavorském dvoře byl vychován syn kněžny Emmy a Boleslava II., Oldřich, a k sv. Oldřichu, biskupu augsburskému, po němž dostal český knězic první německé jméno v rodě přemyslovském, se utíkal na radu své choti Boleslav s prosbou o uzdravení těžce nemocného dítěte, podporovanou hojnými dary. Poněvadž pak Voigt a Dobner nemohli přes úsilovné pátrání v pramenech Emmu umístiti v jiném rodu královském, vedly je krátce dotčené okolnosti, nasvědčující zejména úzkým svazkům přátelským a příbuzenským s bavorským Jindřichem II., k přesvědčení, že Emma byla sestrou Gisely a dcerou Konráda burgundského. Názor jejich byl příkře odmítnut již Büdingerem a pak Novotným.⁵²⁾ Skutečně jde jen o domněnku, kterou sice povznášejí některé historické události nad domněnky jiné, nedoložené vůbec, která však nebyla prokázána ani z daleka.

Nelze ji prokázati ani numismaticky. Srovnávání některých mincí Konráda burgundského a Boleslava II. nás však nutí, abychom se touto domněnkou přece znovu zabývali a neodmítli jí tak zholá. Již Smolík pozoroval dobře, že neobvyklá hlava zřepu na třech rozražených paprscích anebo na třech hřebech na denárech Boleslava II. (č. 179 n.) je hlavou Kristovou.⁵³⁾ Je někdy dokonce obklopena neuměle znázorněnou svatozáří (tab. III. 68 a 73). Hlavu Kristovu domníval se viděti Friedlaender také na jedné basilejské minci Konráda burgundského,⁵⁴⁾ který prý napodobil známé poprsí Spasitelovo na zlatých ražbách byzantských. Po sňatku Emmy, dcery Konrádovy, byly pak, soudí Smolík, raženy denáry podobného typu v Čechách.

Tu jest předně opraviti tvrzení Friedlaenderovo a Smolíkovo, že jde na minci Konrádově o hlavu Kristovu. Je na ní zřejmě znázorněno poprsí panovníkovo, jak plyne již ze znění opisu Chuonradus rex, jehož hlava není ozářena paprsky tvaru kříže, jako Kristova hlava na mincích byzantských a českých, nýbrž ozdobena nízkou prohnutou korunou, kterou vidíme na mnohých byzantských ražbách 9. až 11. věku.⁵⁵⁾ Jest však nepochybné, že dva či tři typy basilejských denárů Konrádových napodobují obrazy na mincích by-

⁵²⁾ Büdinger, Österr. Geschichte bis zum Ausgange des 13. Jhts. (Leipzig 1858), 315, pozn. 5, Novotný, l. c., 660, pozn. 1.

⁵³⁾ Proč Fiala mince s takovou hlavou přiděluje polskému Boleslavovi Chrabrému, nedovedu vysvětliti.

⁵⁴⁾ Friedlaender, Unedierte Mittelaltermünzen, Ztschr. f. Num. V. (1878), 283 n. Srv. Dannenberg, I, l. c., 968—970, tab. 42.

⁵⁵⁾ Srv. Sabatier, Description générale des monnaies byzantines (Paris 1862), II., tab. XLIV.—L. Jiný tvar koruny na basilejské minci Konráda (Dannenberg, č. 968) potkáváme rovněž nápadně podobný na některých ražbách byzantských.

zantských, nikoliv ovšem hlavu Kristovu, nýbrž poprsí panovníkovo, kdežto ostatní se docela podobají jiným ražbám západního Švábska a Alemanska, jeho mince burgundské a arelatské pak současným ražbám západofranckým.⁵⁶⁾ Jest to okolnost velmi nápadná, poněvadž se byzantské vzory v obrazech německých mincí 10. stol. ještě neobrážejí. Nenalezl jsem jediné mince, na níž by poprsí nebo pouhá hlava panovníkova prozrazovala tak zřejmě vzory východní, jako dotčené ražby Konráda burgundského. Jest možno, že byzantské vlivy pronikaly do jeho zemí prostřednictvím ražeb papežských a jihotalských vůbec, na nichž se projevují hned od konce 8. stol.

Ještě nápadnější je působení těchto vlivů na denáry české 10. věku, na nichž je, byť i v hrubých rysech, zobrazena přímo Kristova hlava, která se objevuje v říši německé teprve na špýrských mincích Konráda II. a Jindřicha III. a na ražbách opatství průmského 11. stol.⁵⁷⁾ Tuto skupinu českých mincí, ražených podle vzoru byzantského, lze rozborem nálezů zejména ostroměřského a čistěvesského klášteří bezprostředně před typ ethelredský, na začátek asi let osmdesátých 10. věku, také proto, že širší tvar ruky Boží, vyobrazené na některých z nich, připomíná ruku na anglosaských ražbách krále Eduarda II. (975 až 978),⁵⁸⁾ kdežto ruka Prozřetelnosti na denárech Ethelreda II. (978—1016) a Boleslava II., ražených v Čechách přibližně od r. 985, jest formy štíhlejší. České mince přišly ve styk s byzantskými na obchodních cestách, vedoucích k Baltickému moři, a mohly proto napodobovati jejich obrazy, které je učinily známými a oblíbenými, jako se přizpůsobily o něco později ražbám Ethelreda II. Zaráží však, že tyto napodobily do všech podrobností, takže se od nich liší jen opisem, kdežto z byzantských převzaly jen hlavu Kristovu, a že východní vzory počínají a zanikají v 10. století v českém mincovnictví typem, jenž, což je zde pro nás zvláště důležité, náleží těsně před denáry kněžny Emmy, a objevují se opět teprve na denárech Jaromírových, a to jistě ne vždy, jak se obecně předpokládá, přímým dotykem s mincemi byzantskými, nýbrž namnoze prostřednictvím ražeb německých, na nichž se působení těchto vlivů od počátku 11. věku téměř ve všech částech říše projevuje velmi nápadně. Poněvadž pak jsou v západním mincovnictví dotčené denáry Konrádovy, které mají ještě k tomu na rubu kříž právě tak, jako většina českých mincí toho typu, ojedinělými nositeli vlivů východních, neodmítl bych s hlediska numismatického domněnku Voigtovu a Dobnerovu o burgundském původu české kněžny Emmy tak docela. Není, opakuji, prokázána ani uvedenými shodami typologickými. Jest však povinností na ně upozorniti a připravovati tak konečné řešení otázky.

⁵⁶⁾ Srv. D a n n e n b e r g, l. c., tab. 42, č. 958 n., jakož i tabulky předcházející, P r o u, Les monnaies carolingiennes (Paris 1896), č. 634 n.

⁵⁷⁾ M e n a d i e r, Die Heilandspfenninge der Benedictinerabtei Prüm, Deutsche Münzen I, 34 n.

⁵⁸⁾ H i l d e b r a n d, l. c., tab. 2, typ B.

Václav Hrubý:

K otázce vzniku města pražského.

Na tuto otázku vědecky odpověděl nejdříve Tomek domněnkou, že zřízení Starého města pražského vzniklo rozšířením privilegia knížete Soběslava II. pro Němce z Poříčí na všechny Němce pražské a dále na všechny obyvatele Starého města bez rozdílu. Tomek si představoval,¹⁾ že „takovým způsobem uprostřed hlavního města českého vzrostla celá mocná obec cizího národu, mající své zvláštní představené, neodvislé od obecných krajských či župních úřadů, od mnohých těžkých povinností druhých obyvatelův osvobozená, dle vlastních zákonů svých se spravující. Obchod a bohatství prý nejvíc v rukou Němců spočívalo; nescházelo nic, než aby i ostatní obyvatelstvo české, větší tíže a povinnosti nesoucí, protože i chudší, pod moc a panství své připravili. Podobné prý jest, že záhy počínali poháněti i Čechy před svůj soud německý, ačkoli toho žádné jisté stopy se nenalézají, ani může čas, kdy se to stáhati začalo, udán býti. To však prý jest jisté, že za krále Otakara II. všechn rozdíln soudů a práva mezi Čechy a Němci na Starém městě přestal byl, a všichni vespolek jedinou obec pod jedním rychtářem a konšely činili. Z rychtáře německého prý stal se tedy již rychtář obecný městský žádným jiným způsobem, jakž vysvítá, než potažením Čechů pod právo německé, a to pouhým skutkem beze všeho na to daného privilegia, však s mlčelivým shůry přivolením.“ S tímto názorem na vznik města Prahy, rozvedeným Tomkem v jeho „Dějepis města Prahy“, souhlasili mnozí badatelé čeští²⁾ a přijali jej ovšem s radostí všichni badatelé němečtí, až na konec jej podrobně propracoval A. Zycha ve své knize „Prag“,³⁾ v níž tvrdí,⁴⁾ že původním jádrem Starého města pražského byla personální trhová osada Němců v podhradí pražském u sv. Petra na Poříčí. „Mit der territorialen Aus-

¹⁾ Česká a německá národnost v Praze: Čas. Čes. Musea 1845, 213 a d.

²⁾ Srv. J. Č e l a k o v s k ý, O začátcích ústavních dějin Starého Města Pražského, zvláštní otisk ze Sborníku věd. práv. a stát. IV (1904), 13 a d.

³⁾ Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit (1912).

⁴⁾ l. c. 226 a d.

gestaltung wurde die Marktgemeinde zur Stadt. Zur Grundlage ihrer Verfassung hatte sie den Freibrief des Herzogs Sobieslaw II., der „deutsches Recht“, d. h. die nationale Autonomie gewährte.“

Proti názoru Tomkovu vystoupil roku 1886 J. Čelakovský s domněnkou,⁵⁾ že prý král Václav I. udělil Starému městu pražskému asi při samém založení jakési základní výsady, jež i nástupci jeho schvalovali a rozmnožovali, neboť město, jehož právem se jiná města spravovala a u něhož v právních věcech naučení měla hledati, musilo samo nějaké sepsání práva míti, na jehož základě dávalo taková sdělení a naučení jiným městům. Výsady německé osady u sv. Petra, jež nebyla pojata do ohrady Starého města, nemohly prý býti tímto městským právem, jímž se spravovala obec staroměstská. Ony nebyly prý jejími základními listinami, jimiž právní poměry obyvatelstva této obce k moci královské a ostatnímu obyvatelstvu ve XIII. století byly uspořádány, neboť jich obsah s výsadami Němců pražských v žádné souvislosti se nenalézal.“ Domněnka Čelakovského se ujímala nesnadno, ač ve své záporné části: že privilegium Soběslavovo Němcům pražským nemohlo býti základem zřízení Starého města pražského, byla hned napoprvé dobře založena. Vádilo jí, že její kladná část o předpokládaných základních výsadách krále Václava I. Starému městu pražskému mohla býti jen slabě odůvodněna. Proto se k ní Čelakovský roku 1904 vrátil studií „O začátcích ústavních dějin Starého města Pražského“,⁶⁾ v níž ji, opíraje se o nové doklady pramenné a poučen bohatou cizí literaturou o začátcích středověkého města, vůbec, doplnil tak, že prý jádro Starého města pražského vzniklo někdy v letech 1232—1234 ze staré slovanské trhové osady v podhradí pražském, že jí bylo uděleno králem Václavem I. norimberské právo ve zvláštní listině. K tomuto jádru se prý někdy v letech 1249—1253 připojila nová obec svatohavelská a celek obehnan do roku 1253 společnou zdí.

Názor Čelakovského byl ovšem přívrženci Tomkova názoru přísně kritizován a úplně odmítnut A. Zychou ve jmenované již knize „Prag“, k tomu právě sepsané. Přece však nebyl opuštěn docela. Souhlasil-li se Zychou Krofta⁷⁾ a ovšem badatelé němečtí, Čelakovského názor přejal Kapras⁸⁾ a zvláště Vojtíšek,⁹⁾ který jej upravil¹⁰⁾ takto: Staré město bylo nepochybně založeno, jako jiná města česká, zvláštní zakládací listinou královskou hned na počátku vlády Václava I. Založení se účastnili kolonisti z Bavor, kterým bylo dáno, aby se řídili právy města Norim-

⁵⁾ Sběrka pram. práva měst. I, XVII.

⁶⁾ Srv. výše pozn. 2.

⁷⁾ ČČH. XIX (1913), 369—374.

⁸⁾ Právní dějiny zemí koruny české. (1913) 250.

⁹⁾ Praha v dějinách národních (1919).

¹⁰⁾ L. c. 12.

berka. Při výstavbě města, které mělo¹¹⁾ ráz německý, bylo snad české obyvatelstvo pravděpodobně¹²⁾ trhové osady české vystěhováno a německé osadě, o které se Vojtíšek domnívá,¹³⁾ že byla právy a výsadami předzvěstí toho, co rozumíme pojmem města, třebaš není přijímati, že z ní pomalým vývojem vzniklo Staré město Pražské, byly¹⁴⁾ potvrzeny a rozmnoženy výsady mimo jiné i v tom, že její členové byli vyňati z přímé pravomoci nových úřadů městských a soudně podřízeni králi nebo jeho komorníku. I v této poslední formulaci Čelakovského názoru na vznik města Prahy jsou patrné stopy názoru Tomkova či Zychova, přeceňujícího ústavně právní význam privilegia knížete Soběslava II. pro Němce pražské a jeho potvrzení králem Václavem I. Ale názor Čelakovského vylučuje názor Zychův úplně — ovšem i naopak, jakékoli slučování obou zatemňuje oba. Proto se zde pokouším přispěti k rozhodnutí mezi oběma důkazem, že privilegium Soběslavovo a jeho potvrzení Václavem I. nemá té ústavně právní ceny, jaká se v něm až dosud hlavně vlivem knihy Zychovy hledala, neboť, třebaže pracovní základna otázky po vzniku města pražského byla Čelakovským a Zychou značně rozšířena, zůstává ve sporu obou názorů jádrem otázka: byla základem zřízení města pražského listina knížete Soběslava II. pro Němce pražské či nikoli? S kladnou či zápornou odpovědí na ni stojí či padá názor Zychův. A na tuto otázku zde odpovídám. Není ovšem moje odpověď ve všem všudy nová, ale pokouším se o to, aby byla co nejjasnější, neboť Čelakovský ji sice v mnohém vyjasnil, ale Zycha zase velmi zatemnil. A po Zychovi se jí nikdo nevěnoval.

Sotva lze pochybovati, že kníže Soběslav II. skutečně vydal Němcům pražským nějakou listinu,¹⁵⁾ ale je pochybné, byla-li to listina znění S, v němž se nám dochovala.¹⁶⁾ Pochyby vzniknou již proto, že je si těžko představití, že by základem zřízení města pražského mohla býti listina

¹¹⁾ L. c. 14.

¹²⁾ L. c. 11.

¹³⁾ L. c. 12.

¹⁴⁾ L. c. 14.

¹⁵⁾ To zaručuje intitulace listiny S s Ego v čele (nalezneme ji i v jiných listinách Soběslavových: Friedrich, CDB I, č. 279, 287), její publikace, s níž je srovnati publikaci v listině tamtéž, č. 287, a zvláště slovo *libenter*, které je oblíbeným slovem Soběslavova notáře (srv. mou práci „Začátky listiny v Čechách a na Moravě“) a objeví se i v S.

¹⁶⁾ Znění S se nám zachovalo ve dvou opisech 15. století a je nyní nejvhodněji vydáno Z. Kristenem v ČČH. XXVIII (1922), 157 a d., poněvadž je zde otištěno i se svým diplomatickým rámcem: listinou krále Jana z roku 1319, potvrzující listinu krále Přemysla II. z roku 1274, do níž je vložena nedatovaná listina krále Václava I., obsahující konečné znění listiny S, kterou obnovuje. Kristen také správně položil za základ svého vydání rukopis musejní, který má zachovalejší znění než rukopis archivu pražského, užitý za základ Friedrichem v Cod. dipl. Boh. I, č. 290.

z 2. poloviny 12. století, kdy o zřízení městském nebylo u nás ani potuchy. Mohlo-li býti **S** za takový základ vážnými badateli pokládáno, vznikne k němu nedůvěra, která vzroste, čteme-li **S** pozorně. Poznáme, že je podivně dvojité — a po této stopě půjdeme za otázkou, nebyla-li upravena původní listina Soběslavova na znění **S** teprve pozdějšími vsuvkami.¹⁷⁾

Co kníže Soběslav původně svou listinou zamýšlel, oznamuje hned z kraje slovy: „in gratiam et defensionem meam suscipio Theutunicos, qui manent in suburbio Pragensi, et placet michi, quod sicut iidem Theutunici sunt a Boemis nacione diversi, sic etiam a Boemis eorumque lege et consuetudine sint divisi. Concedo itaque eisdem Theutunicis vivere secundum legem et iusticiam Theutunicorum, quam habuerunt a tempore avi mei regis Wraczlai“. To znamená: kníže Soběslav přijímá ve svou milost a ochranu Němce, kteří zůstávají v podhradí pražském, a líbí se mu, tedy souhlasí, aby tito Němci, jako se od Čechů různí národností, byli také odděleni od jejich práva a obyčeje. Co je takto v první části odstavce řečeno záporně, určuje následující věta, která je důsledkem vět předchozích, kladně: Soběslav dovoluje proto oněm Němcům, aby žili podle práva a spravedlnosti německé, které prý měli již od času jeho děda, krále Vratislava.

Co si pak kníže Soběslav oněmi „lex et iusticia Theutunicorum“ představoval, vykládala zajisté jeho původní listina dále a je to pravděpodobně obsaženo i ve znění **S**. Toto obsahuje z veliké části ustanovení řádu trestního a procesního¹⁸⁾ a je nepochybně, že právě tato

¹⁷⁾ Že by bylo v **S** něco vynecháno z původní listiny, je nepravděpodobno, ostatně stalo-li se tak, nemůžeme to postihnouti, ale můžeme se pokusiti zjistiti, nemá-li **S** proti původní listině více.

¹⁸⁾ Článek 2: „Debent iurare septem manibus pro furto vel pro eo, quod dicitur na dwore.“ — Čl. 5: „De homicidio iudicare pertinet ad principem, pro quo quidem homicidio solvantur principi 12 talenta denariorum Ratisponensis monete vel dextera manus interfectoris vel secundum gratiam ordinetur.“ — Čl. 6: „Qui pacem inter eos frerit, 10 talenta principi solvat, qui reus est.“ — Čl. 7: „Si causam Boemus habet cum Theutunico, que testibus debeat probari, Boemus habeat erga Theutunicum duos Theutunicos et unum Boemum, fideles omnes.“ — Čl. 8: „Similiter si causam Theutunicus habet cum Boemo, tunc Theutunicus habeat erga Boemum duos Boemos et unum Theutunicum, sed fideles.“ — Čl. 9: „De Romanis et Iudeis similiter.“ — Čl. 15: „Si fur Theutunicus est, princeps eum iudicabit.“ — Čl. 16: „Si fur in nocte capitur, suspenditur.“ — Čl. 17: „Si in die capitur, excoriatur in publico et civitatem abiurabit.“ — Čl. 18: „Postea si capitur, suspenditur.“ — Čl. 21: „Si per vicus Theutunicorum aliquis in nocte ierit et facem non habuerit, si ille occiditur, Theutunici sunt inculpabiles.“ — Čl. 22: „Si falsa vel fracta moneta fuerit in cista inventa Theutunici, reus est ille, cuius est cista.“ — Čl. 23: „Si vero in curia vel in domo inveniatur, inculpabilis est, cuius est domus vel curia, propter iniquos et malignos, qui talia solent proicere in domos vel in curias.“ — Čl. 24: „Si furtivus equus apud Theutunicum recognitus fuerit, ille, qui

ustanovení tvořila obsah i původní listiny Soběslavovy, neboť logicky vyplývala z její základní myšlenky. Nebýti listiny Soběslavovy, nebyli by Němci pražští odděleni od Čechů a jejich práva, nebyli by mohli žítí po svém právě německém, nýbrž sedíce v podhradí pražském byli by podléhali s jeho domácími obyvateli („*terrigenae*“) řádu práva zemského, které však pro ně, jakožto cizince („*advena*“) bylo nevýhodné, nepokládalo-li je za bezprávné,¹⁹⁾ takže hledali ochrany proti němu. Poněvadž pak bylo nesnadno, ne-li nemožno, docílití, aby byli Němci Čechům vyrovnáni na právě zemském, snažili se o to, aby se zemskému právu vymkli tím, že jim panovník český, jakožto nejvyšší pán země, tedy i nejvyšší soudce v zemi, dovólí žítí po jejich právě německém a pro toto právo jim poskytne nutného zvláštního fora, svého soudu osobního, čímž je vyjme z právní moci soudu zemského, jim nepříznivé. Skutečně toho Němci pražští patrně dosáhli již za krále Vratislava, jak se v krajním odstavci listiny Soběslavovy praví, ale listinu na toto své právo obdrželi až od knížete Soběslava II.²⁰⁾ Dovolil-li tento kníže Němcům pražským žítí „*secundum legem et iusticiam Theutunicorum*“, byla to zajisté veliká výsada,²¹⁾ neboť to byla odchylka od zemského řádu právního. Proto také Soběslav výslovně mluví o své milosti („*gracia*“) a ochraně („*defensio*“), pod níž mohou Němci svého práva užítí — patrně na soudě knížecím.²²⁾ A bylo jen logické, že ony „*lex et iusticia Theutunicorum*“ byly vymezeny v řadě ustanovení trestních a procesních, aby byl určen pro německé pře, projednávané před knížetem, jistý řád, řídicí se právě zásadami práva německého. Ale z výsady tohoto zvláštního soudního fora pražských Němců nijak nevyplývaly nějaké jiné

recognoscit equum, iurabit prius se amisisse equum furtive; postea Theutunicus iurabit, stans in circulo facto cum gladio in terra, se non furatum esse equum vel rem illam, sed emisse et se non cognoscere illum venditorem vel domum eius.“ — Čl. 26: „Si thaberna occulta fuerit in domo Theutunici inventa, ipse dominus domus capiatur presente iudice Theutunicorum vel eius nuncio, et nullus alter.“

¹⁹⁾ Srv. A. Zycha, Prag, str. 141.

²⁰⁾ Zycha l. c. 140 se domnívá, že již Vratislav vydal Němcům pražským listinu. Ale třebaže již kníže Vratislav listiny vydával (srv. mou práci „Začátky listiny v Čechách a na Moravě“), není pravděpodobno, že by byli Němci obdrželi od něho listinu. Listina Soběslavova by se byla o ní jistě zmínila.

²¹⁾ Jistá procesní rovnoprávnost Němců pražských s Židy a Romány pražskými, jak se jeví v 9. článku listiny **S**, ovšem naznačuje, že snad i Židé a Románi pražští byli vyňati z řádu práva zemského a mohli žítí po svém právě.

²²⁾ Není ovšem v listině **S** výslovně řečeno, zda ve všech případech, těžších i lehčích. Listina **S** — a pravděpodobně již hned původní listina Soběslavova — to stanoví výslovně pro vraždu a krádež, tedy *causae maiores*, ale vedle toho i pro výtržnost mezi Němci (srv. čl. 6), což nebývá *causa maior*. Zdá se tedy, že Němci pražští byli postaveni na soud knížecí i v případech lehčích. S tím by souhlasilo, že po nějakém samosprávném rychtáři Němců pražských nenalézáme v listině **S** žádné bezpečné stopy, jak níže (str. 88) vykládám. Jediná stopa — je padělaná!

jejich výsady, takže sotva lze pochybovat, že původní listina Soběslavova názvem „lex et iusticia Theutunicorum“ neoznačovala nic jiného než soubor ustanovení trestních a procesních, jak je v listině S nalézáme, a velmi pravděpodobně také nic jiného neobsahovala než jen tento soubor. O tom svědčí jasně sama slova „lex et iusticia“, která sama o sobě zajisté neznamenají výsady (libertas), nýbrž jen právo a spravedlnost, tedy řád právní a trestní — rozhodně nikoli „deutsches Recht“ v onom slova smyslu, jenž mu byl u nás dán teprve ve století třináctém a jež v nich hledá Zycha.

Jsou-li tedy v listině S vedle ustanovení trestních a procesních i některé výsady Němcům pražským, je dobře uvážiti, byly-li ony již i v původní listině Soběslavově. Nebylo by to nemožno, neboť formuláře našich listin 12. století zajisté nejsou tak vytržbené, aby takového sloučení nedovolily, třebaže nějaké svobody výslovně předem neohlásily. Je konečně možno, že hned původní listina Soběslavova obsahovala kromě ohlášeného dovolení žiti „secundum legem et iusticiam Theutunicorum“ i jiné ještě, neohlášené výsady pro Němce pražské. Ale je nápadno, že až na výsadu první, tvořící první podrobný článek listiny S, ostatní výsady prostupují onen soubor ustanovení trestních a procesních, ono právo a spravedlnost německou tak nelogicky, že úplně ruší jeho organickou souvislost. Překvapí zajisté, jestliže po článku druhém o očištění přísaze čteme články třetí a čtvrtý o osvobození od vojenské povinnosti, po nich zase články o trestech za vraždu a výtržnost a o soudní přísaze, pak opět výsadní články: desátý o immunity ab introitu, jedenáctý o osvobození od hoštění, dvanáctý o obecné svobodě Němců a třináctý, povolující německé právo, kterého užívají Němci pražští, i všem cizincům, kteří by vstoupili do německé obce, a po nich zase články o trestech za krádež a jiná trestná ustanovení. Maně se vtírá domněnka, nejsou-li tyto výsadní články listiny S jiného původu než články obsahující ustanovení trestní a procesní, nejsou-li to pozdější vložky. Je třeba to rozhodnouti rozbořením každého z oněch výsadních článků zvlášť.

První výsadní článek zní: „Presbiterum, quem ipsi libenter elegerint ad ecclesiam eorum, concedo et iudicem similiter et episcopus petitioni eorum nullo modo contradicat.“ Jistě byl hned v původní listině Soběslavově.²³⁾ Kníže Soběslav v něm dovoluje Němcům pražským, aby si mohli voliti ke svému kostelu kněze a biskup mu nemá odepřiti potvrzení. Kostel, o nějž jde, je vlastní kostel Němců²⁴⁾ a podle známého názoru

²³⁾ To dokazuje slovo „libenter“, v něm užitě (srv. shora pozn. 15).

²⁴⁾ Listina to dobře vystihuje, označujíc kostel jako „ecclesia eorum“, nikoli podle svatého patrona.

o vlastních kostelech, platného té doby i u nás již obecně, měli na volbu kněze k němu dobré právo.²⁵⁾ Je těžko rozhodnouti, dostává-li se Němcům toho práva teprve nyní, nebo je-li jim teprve nyní zaručeno listinou. Jistě však právo samo není zvláštní výsadou proti právnímu stavu obyvatelstva domácího, které požívá téhož práva; není to zvláštní výsada Němců pražských, leda v tom, že se jim ho dostává, ač jsou v Praze cizinci. Tím více překvapí, že Němci pražští dosahují v témže článku i svobodné volby vlastního rychtáře, tedy neobyčejné výsady samosprávné. Ale čteme-li článek pozorněji, snadno poznáme, že zmínka o rychtáři je v něm zřejmě pozdější vsuvkou. Článek se původně týkal jen svobodné volby kněze, slova „et iudicem similiter“ jsou do něho vepsána násilně, úplně ruší základní smysl jeho. O tom nelze pochybovat.²⁶⁾ Kromě toho je si těžko představití a mám za vyloučeno, že by byl kníže Soběslav daroval pražským Němcům právo svobodné volby vlastního rychtáře, tedy právo z nejdůležitějších, takovýmto násilným příležitím ke článku zcela jiného obsahu. Čekali bychom, že svobodné volbě vlastního rychtáře, základnímu právu samosprávy, bude věnován článek zvláštní nebo aspoň, že zmínka o svobodné volbě kněze bude připojena, ovšem logičtěji, ke článku o svobodné volbě vlastního rychtáře. Ve své nynější podivné podobě však je zmínka o svobodné volbě vlastního rychtáře Němců pražských v listině S rozhodně pozdější vsuvka.²⁷⁾

Další výsadní články jsou třetí a čtvrtý: 3. „Ad nullam expeditionem pergere debent, nisi sit pugnandum pro patria. 4. Si dux est extra terram Boemie in expeditione, tunc Theutunici debent Pragam custodire circa quamlibet walvam cum 12 scutis.“ Položení těchto článků mezi články práva trestního a procesního: čl. 2. a 5. již samo vzbuzuje podezření proti nim, jak jsem řekl. A jejich obsah je vskutku nápadný,²⁸⁾ třebaže je neskadno vyložití je správně. Němci pražští prý nejsou povinni k vojenské výpravě, leda na obranu vlasti. To je ovšem na dvanácté století výsada neobyčejná, připomíná úlevu, již dosahovaly některé městské obce německé ve 13. století: že měšťané nejsou povinni táhnouti vojensky z města dále, než co by se do večera mohli vrátiti. Ale u nás ani pro ni nemáme obdoby ani ze 13. století. Zdá se, že článek třetí je původu hodně pozdního, asi z doby, kdy se již vzrostlá obec pražská snažila setřásti se sebe tíživou povinností zahraničních výprav králů českých počínaje Pře-

²⁵⁾ Správně to postřehl již Zycha l. c. 149.

²⁶⁾ Srv. níže str. 88.

²⁷⁾ Poznal to správně již Čelakovský l. c. 35 pozn. 63, Zycha l. c. 148, pozn. 4, toho nevyvrátil.

²⁸⁾ Sám Zycha l. c. 160 uznává: „Der völlige Erlass der Heerfahrtspflicht war eine vergleichsweise weitgehende Begünstigung.“

myslem II., o kterou tito králové, poněvadž byla vzrůstem městské obce velmi značná, spíše stáli než knížata česká ve 12. století o povinnost malé poměrně osady německé. Nelze také zapomenouti, že čeho se prý dostalo Němcům pražským již ve 2. pol. 12. stol. za knížete Soběslava II., dosáhlo panstvo české vskutku až za krále Jana Lucemburského.²⁹⁾ A i obranná povinnost Němců pražských je omezena článkem čtvrtým na míru velmi malou.³⁰⁾ Kníže Soběslav prý ustanovil, že Němci pražští jsou povinni účastniti se strážní služby v Praze dvanácti muži u každé brány. I když počítáme, že byly jen dvě brány, není to na malou poměrně německou osadu pražskou ve 12. století mnoho, ať již jde o službu osobní nebo najatými zbrojnoši? Nevychází i tento čtvrtý článek spíše ze snahy vzrostlé již městské obce pražské ulehčiti si nepohodlnou strážní službu na hradě pražském, která od veliké obce mohla býti a patrně byla vymáhána ve značném rozsahu, a stlačiti ji na míru nejmenší? I mám za to, že výsady článku třetího a čtvrtého jsou spíše již požadavky z doby městské obce pražské než z doby německé osady pražské.³¹⁾ Není nemožno, že byly do listiny S vloženy, až když byla listina r. 1274 potvrzována králem Přemyslem II. Již Čelakovský³²⁾ upozornil, že král Přemysl potvrdil listinu S teprve 26. listopadu 1274, když se dověděl o usneseních norimberského sněmu říšského z 19. listopadu 1274, namířených proti sobě, a možná, že právě články třetí a čtvrtý byly hlavním podnětem Přemyslova potvrzení. Přemysl snad chtěl si jimi zavázati pražské Němce, té doby vlastně již pražské měšťanstvo, a zajistiti tak obranu Prahy města.

Nejdůležitějším z výsadních článků listiny S je článek desátý: „I t e m si Boemus vel Romanus vel quiscunque inculpaverit Theutunicum, tunc camerarius summus debet mittere nuncium suum ad iudicem Theutunicorum et ipse iudex Theutunicorum iudicabit causam illam et ibi nichil plus pertinet ad camerarium.“ Článek tento vyjímá pražské Němce z právní moci nejvyššího komorníka, tedy z právní moci panovníkovy vůbec, a podřizuje je vlastnímu rychtáři německému. To je ovšem na dobu Soběslavovu výsada neslýchaná a snadno lze ukázati, že podvržená. Jestliže král Václav I., potvrzuje Němcům pražským listinu S, doplňuje ji článkem, který staví tyto Němce na soud královský buď před krále nebo komorníka,³³⁾ není pochyby, že desátý článek, jak nyní zní, je

²⁹⁾ Reg. Boh. Mor. III, č. 29.

³⁰⁾ Je také nápadno, jak se oba opisy listiny S v tomto bodě rozcházejí; druhý opis má dokonce čtení: „debent Pragam custodire cum duodecim scutis“.

³¹⁾ Že články 3. a 4. jsou asi vsuvka, naznačuje i slovo „dux“, užitě v čl. 4. na místě princeps, jinak v S běžného.

³²⁾ L. c. str. II.

³³⁾ Srv. níže str. 91.

padělaný, není starší r. 1253, smrti krále Václava I.³⁴⁾ Samosprávy soudní Němci pražští neměli ani za Václava I., i tehdy patřili na soud královský, zcela ve smyslu původní listiny Soběslavovy. To je také řečeno i v článku desátém, vynechá-li se v něm věta „et ipse iudex Theutunicorum iudicabit causam illam“, která již sama o sobě, čistě slohově, ruší původní, základní smysl článku, totiž immunitu ab introitu.³⁵⁾ Článek desátý původně asi ustanovoval, že, bude-li Němec kýmkoli obviněn, nejvyšší komorník, před nějž německá pře patří, má poslati soudního posla, t. j. komorníka, k německému rychtáři, patrně s pŕihonem, a jinak komorník tam nemá co činiti, nesmí sám poháněti obžalovaného Němce osobně.³⁶⁾ Takto obsahově vymezen a omezen mohl státi článek desátý již v původní listině Soběslavově, která, jak víme, staví Němce na soud knížecí. Ale imunitní formulace článku s výslovným hrotem proti komorníkovi³⁷⁾ a konečně i titul „camerarius summus“ ukazují spíše na dobu pozdější, nejdříve na první polovinu 13. století. A do této immunity ab introitu byla někdy po roce 1253 vložena zmínka o samosprávném rychtáři německém — ovšem podvodně.

Po článku desátém následují tři další články výsadní. Článek jedenáctý: „Et eciam concedo Theutunicis, quod ipsi liberi homines sint ab hospitibus et peregrinis ac advenis“ je již přímo složen jako výsada a obsahově je velmi nápadný. Že by byli Němci

³⁴⁾ Tento rozpor mezi plným zněním desátého článku listiny S a listinou krále Václava I. dobře postřehl i Zycha (l. c. 110) a věře, že zpráva onoho článku o samosprávném rychtáři Němců pražských je správná, hleděl rozpor vysvětliti tím, že se zpráva listiny Václavovy týká jen statků, které Němci pražští mají na „předměstí“, mimo okřes soudu městského. Ukazují níže (pozn. 54), že tento výklad Zychův je jen vytáčka.

³⁵⁾ V našich imunitních listinách první poloviny 13. století nalezneme tuto immunitu podobně vytčenu. Na př. v listině kr. Konstancie klášteru Hradištskému z r. 1233 (Reg. Boh. Mor. I, č. 820): „Statuimus... ut nullus camerarius intret villas monasterii ad citandum aliquem, sed significet procuratori domus illius... ut eos citari faciat... quatenus... eos coram iudicibus statuat.“ Nebo v listině markrabí Přemysla pro biskupství Olomoucké z doby kol 1234 (Reg. Boh. Mor. I, č. 825): „ut nullus camerariorum vel quorumlibet nunciorum a castro audeat villas ipsorum ingredi pro aliquo gravamine hominibus eorum inferendo vel eos, si accusati fuerint, ad iudicium evocando. Volumus autem, ut iudex vel benefici per sibi subiectos ad dominos eorum mittant, per quos citati homines ipsorum iudicio assistant. Non enim decet benevolenciam principalem hoc fieri sustinere, ut domus vel bona pauperum ecclesie per camerarios prevideantur vel evertantur, quia sine dampno et gravamine rerum non facile possunt huiusmodi violencie exerceri.“

³⁶⁾ Výklad článku desátého, podaný Zychou l. c. 143; jako by šlo o omylný pŕihon Němce se strany komorníkovy, je ovšem nesprávný, poněvadž hledaný. O takovou maličkost poměrně, jako byl chybný pŕihon, nestaral se základní zákon, jakým bylo S.

³⁷⁾ Srv. příklady shora v pozn. 35.

pražští již knížetem Soběslavem osvobození od povinnosti, hostiti a noclehu poskytnouti hostům dvora knížecího, je nesnadno uvěřiti, i pro takové výsady máme obdoby až z doby pozdější, z první poloviny 13. století. A je tomu uvěřiti tím nesnadněji, že v zápětí následuje článek dvanáctý, ještě podivnější: „Noveritis, quod Theutunici liberi homines sunt!“, prohlášující již Němce rovnou za naprosto svobodné. Takováto apostrofa, hlásající nijak nevymezenou svobodu určitého právního subjektu, je v listině těžko myslitelná. Listina je právní písemnost, přesné svědectví o právním stavu určitého právního subjektu a do listiny fráze — a článek dvanáctý není se stanoviska právního než fráze — nepatří.³⁸⁾

Také článek třináctý: „Quicumque advena vel hospes, de quacunq[ue] terra veniens, cum Theutunicis voluerit manere in civitate, legem et consuetudinem Theutunicorum habeat“ je vážiti opatrně. Nápadná je jeho podobnost s obvyklým článkem zakládacích listin obcí městských, který na př. v brněnské listině zní: „volumus, ut quicumque manens in civitate, cum civibus iura tenuerit universa tam in iudicio quam in collectis, ab omni theloneo debeat esse liber.“³⁹⁾ Je těžko uvěřiti, že „civitas“ neznamená v listině S reální obec městskou jako v listině brněnské, nýbrž personální svazek Němců pražských, jak chce Zycha,⁴⁰⁾ aby tím slovo „civitas“ v listině S zbavil výtky anachronismu. Mám za to, že i třináctý článek je pozdější než původní listina Soběslavova i on je nejméně z poloviny 13. století.

Vidíme, že výsadní články listiny S nejen místy ruší organickou souvislost onoho souboru článků práva trestního a procesního, onoho jádra původní listiny Soběslavovy, označeného v ní slovy „lex et iusticia Theutunicorum“, nýbrž že ve svém celku i každý sám o sobě jsou v listině Soběslavově sotva myslitelní, ano nejdůležitější článek desátý je v nynějším svém znění jistě až z 2. pol. 13. století. S tím plně souhlasí, že se i svým obsahem vymykají označení „lex et iusticia Theutunicorum“, kterým svou listinu označil sám kníže Soběslav. Jsou tedy výsadní články listiny S jiného původu než články ostatní.

Články třetí, čtvrtý a třináctý jsou snad až z 2. pol. 13. století, jádro článku desátého, článek jedenáctý a snad i dvanáctý ve spojení s článkem jedenáctým jsou nejdříve možný v první polovině 13. století.

³⁸⁾ G. Friedrich, Cod. dipl. Boh. I, 565 tento článek právem položil za interpolaci. Také Zycha l. c. 236 uznal, že tato formulace je v listině neobvyklá, ale podivně právě v tom hledá svědectví spolehlivosti článku. Novotný V., Čes. děj. I/2, 1028^f interpolaci popírá.

³⁹⁾ Cod. dipl. Mor. III, 15.

⁴⁰⁾ L. c. 235.

A tím přicházíme na novou stopu. Král Václav I. ve svém potvrzení listiny S, označme je VS, výslovně praví, že Němci pražští předložili mu privilegia knížete Soběslava a krále Přemysla, žádajíce, aby je obnovil a potvrdil.⁴¹⁾ A uvádí dále: „Nos vero statuta antecessorum nostrorum... litera ad literam, verbo ad verbum fecimus renovari... nichil de hiis dementes nec inmutantes, que... obtinere per principes meruerunt. Incipiunt autem sic“: a nyní následuje jen znění jednoho privilegia — listiny S. I lze se domnívat, že ve znění S máme sloučena obě privilegia, Soběslavovo i Přemyslovo, v jedno.⁴²⁾ Ale jak? Pokud lze souditi ze slov listiny Václavovy, privilegium Přemyslovo nepotvrzovalo privilegia Soběslavova, nýbrž bylo samostatným, a je velmi pravděpodobno, že právě ony výsadní články listiny S, nehodící se do doby Soběslavovy, pokud ukazují na první polovinu 13. století, tedy jádro článku desátého, článek jedenáctý a snad dvanáctý, pocházejí z privilegia Přemyslova.

Ale v listině S jsou vedle nápadných článků výsadních i některá nápadná ustanovení trestní a procesní. Jsou to především články devatenáctý: „Quidquid faciunt Theutunici, non capiuntur nec in carcerem ponuntur, si habuerint fideiussores vel domum propriam“ a článek dvacátý: „In quacunq[ue] re culpabiles erunt vel rei Theutunici, nichil dampni vel verecundie paciantur eorum pueri et uxores.“ I to jsou ustanovení zřejmě výsadní — a podezřelá v listině dvanáctého století, kam se S hlásí. U článku devatenáctého se podezření zvyšuje tím, že odporuje jednak poslednímu článku listiny S, ustanovujícímu, že nalezne-li se v Němcově domě tajná krčma, má býti Němec zatčen, jednak listině VS, ustanovující, že na provinilé Němce nemá býti saháno násilně, nýbrž mají býti pohnáni před soud královský „fideiussoribus exquisiti“. Nic zde o tom, že by i jen pouhá držba domu chránila Němce před zatčením a vězením. A ještě podezřelejší je článek dvacátý, neboť, dovolil-li na začátku 14. století král Jan šlechtě české děditi podle jistého řádu statky, „nisi propter crimen confiscanda forent“ (statky šlechticů, kteří se provinili, spadaly na krále, aniž přihlíženo k újmě rodiny),⁴³⁾ sotva dovolil již kníže Soběslav Němcům pražským, aby jejich

⁴¹⁾ „Noverint universi... quod Theutunici Pragenses... ad presenciam nostram accedentes, predecessorum nostrorum, videlicet Sobyzlay ill. ducis Boemie et patris nostri re. me. eiusdem regni incliti regis Primizil privilegia demonstrantes... postularunt...“

⁴²⁾ Domníval se tak již Pekař, Objevy Bretholzovy 22 a d., jenže záhadně praví, že prvá polovina (až kam?) vlastního privilegia hlásí se prý celkem do doby Soběslavovy, druhá do doby Přemysla I.

⁴³⁾ Reg. Boh. Mor. III, č. 29.

rodiny nebyly povinny ručiti za jejich viny. Mám za to, že ani tyto dva články listiny S v původní listině Soběslavově nebyly. Jsou to spíše požadavky sebevědomé obce městské ze třináctého století než skromné německé osady z dvanáctého století, dožadující se ochrany českého knížete. Možná, že nebyly ani v listině Přemyslově, že jsou až z druhé poloviny 13. století. Celkem tedy sotva lze pochybovat, že články listiny S, složené v podobě výsad, t. j. čl. 3., 4., 10.—13., 19. a 20., v původní listině Soběslavově nebyly, a je velmi pravděpodobno, že část jich, t. j. články 10.—12., pocházející asi ze ztracené listiny krále Přemysla I., vydané Němcům pražským podle svědectví VS, byla vložena do listiny Soběslavovy při jejím potvrzení králem Václavem I. a část, t. j. články 3., 4., 13., 19. a 20., snad ještě později, až v 2. polovině 13. století.

Původní listina Soběslavova, povolující Němcům pražským žítí „*secundum legem et iusticiam Theutunicorum*“ a proto je stavící na osobní soud panovníkův, základem zřízení města pražského býti nemohla, neboť neobsahovala ani jediné samosprávné výsady. A nemohla se oním základem státi, ani když byla za krále Václava I. doplněna výsadními články z oné ztracené listiny krále Přemysla I., poněvadž ani tyto články se o samosprávě Němců pražských ani slovem nezmiňují. Jasně to vysvitne z výkladu o vlastním rychtáři Němců pražských, jak se jeví v listině S.

Řekl jsem již,⁴⁴⁾ že zmínka o vlastním rychtáři Němců pražských v prvním článku listiny S je již podle skladby celého článku násilná vložka. S tím souhlasí, že šestý článek listiny S, tedy článek původní listiny Soběslavovy, existenci tohoto rychtáře výslovně popírá. Podle tohoto článku⁴⁵⁾ náleží pokuta za výtržnost, způsobenou mezi Němci, samému knížeti. Z toho lze souditi,⁴⁶⁾ že i právo trestati a souditi tuto výtržnost patřilo knížeti. Ale kdyby měli Němci pražští již tehdy svého rychtáře, bylo by podle všeho patřilo tomuto rychtáři. K čemu spíše byl svou úřední povinností určen, než aby udržoval mír v obci německé? Ukládá-li se i tato povinnost soudu panovníkovu, lze míti za to, že Němci pražští v době Soběslavově svého rychtáře ještě neměli. S tím také souhlasí, že i jiné dvě zmínky o něm v listině S jsou pravděpodobně pozdější vsuvky. Ve 14. článku listiny S se praví: „*Furtum, si ad Theutunicum est, debet excipi presente iudice Theutunicorum.*“ To se však nesrovnává se článkem 24., který dovoluje Němci, nařčenému z krádeže, očistnou přísahu, a zdá se mi to ustanovením mladším, ukazujícím již na vyvinutější řízení soudní než starší „*expur-*

⁴⁴⁾ Srv. shora str. 83.

⁴⁵⁾ Srv. jeho znění shora v poznámce 18.

⁴⁶⁾ Soudí tak i Z y c h a l. c. 150.

gatio“. Není tedy 14. článek listiny S bez podezření, že byl do ní vsunut později.⁴⁷⁾ A stejně i článek 26.⁴⁸⁾ je podezřelý a právě svou zmínkou o rychtáři Němců. Článek je v základě jasně namířen proti požadavku obecné poruky, z níž Němce pražské v tomto případě vyjímá, to byl asi jeho původní smysl a znění. Zmínka o rychtáři a dokonce i jeho poslu, v celém znění ne dost logická, zase ukazuje na pozdější zřízení soudní a je asi rovněž pozdější přídavek z doby krále Přemysla I., kdy již Němci pražští svého zvláštního rychtáře měli, jak svědčí desátý článek listiny S, který by neměl v listině žádného smyslu, kdyby tohoto rychtáře ještě nebylo. Pak ovšem pochopíme, proč bylo třeba vpraviti zmínku o něm do prvního článku listiny S tak násilně. Původní listina Soběslavova se o zvláštním rychtáři Němců pražských nezmiňovala, poněvadž ho nebylo. Teprve za krále Přemysla I., když se již obec Němců pražských ustavila pevněji, dosáhli Němci svého vlastního rychtáře, o němž je nesporná zmínka v desátém článku listiny S, pocházejícím pravděpodobně z listiny Přemyslovy. A z této listiny se pravděpodobně dostaly do listiny S i ostatní zmínky o tomto rychtářovi buď jako interpolace celého článku (14.) nebo určitých slov (v čl. 1. a 24), z nichž interpolace v článku prvním ukazuje na svůj interpolační původ nejjasněji. Ale, ať již je původ zmínek o vlastním rychtáři Němců pražských v listině S jakýkoli, jisto je — a na tom nám nejvíce záleží — že tento rychtář nebyl rychtářem samosprávným. Podle článku čtrnáctého a dvacátého šestého jsou prováděny soudní výkony nikoli jím samým, nýbrž jen v jeho přítomnosti, instancí jinou. Rychtář Němců je zde sice určitým úředníkem obce německé, ale nemá samostatné soudní moci výkonné. To dosvědčuje i desátý článek listiny S, podle něhož komorník královský nesmí poháněti Němce svým komorníkem přímo, nýbrž má komorníka poslati k rychtáři Němců a ten patrně má pohnaného Němce postavit na soud královský. I zde se funkce rychtáře Němců jeví jako funkce pomocná, spíše jako funkce policejní a blíží se v tom funkci soudce trhového („*iudex forensis*“).^{48a)} Tedy soudní samosprávy neobdrželi Němci pražští ani od knížete Soběslava ani od krále Přemysla I., jak mimo uvedené již dokazuje podvržená vsuvka do článku desátého, která právě onu soudní samosprávu Němců pražských teprve dosvědčuje — ovšem podvodně. To znamená, že základem zřízení města pražského nemohla býti ani kombinace původní listiny Soběslavovy s listinou Přemyslovou, vzniklá při

⁴⁷⁾ Také je ne dost logicky položen před hlavní článek o krádeži, ustanovující, že má býti souzena samým knížetem.

⁴⁸⁾ Srv. jeho znění shora v poznámce 18.

^{48a)} Jeho funkce v tomto článku se na př. rovná funkci vladaře (*procurator*) klášterního v imunitní listině hradištské (srv. shora pozn. 35).

potvrzení obou listin králem Václavem I. A právě toto potvrzení samo dokazuje bezpečně, že jím skutečně nebyla.

Již Čelakovský správně tušil,⁴⁹⁾ že si Němci pražští vyžádali potvrzení svých práv, listinu **VS**, na králi Václavovi I. z obavy, aby o ně nepřišli při zřizování nového města pražského, jako se často stávalo starším usedlíkům na místech, kde vznikala nová města. Ukazuje na to hned úvodní článek vlastního obnovení Václavova: „Ad hec nos W... concedimus... ut eandem libertatem nostris temporibus obtineant, quam hactenus tenuerunt“, který ve svém základním smyslu: ochraně dosavadních práv Němců pražských, je jako heslem vlastního Václavova rozhodnutí. Jeho další tři články jen rozvádějí, co je v prvním článku naznačeno.⁵⁰⁾ Článek druhý zaručuje Němcům pražským ochranu majetku, článek třetí ochranu výsady soudní a článek čtvrtý ochranu osvobození od dávek zemských a noclehů. Všechna tato práva nejsou Němcům králem Václavem teprve nově udělována, nýbrž již jen nově zaručována.

Proč — nejjasněji vysvítá z článku druhého, který zní: „Possessiones emptas et expositas seu eis a principibus collatas, quas tribus annis et tribus diebus absque omni querimonia tenuerunt, eas libere et omni contradicione postposita possideant cum quiete.“ Správně se již Čelakovský ptá:⁵¹⁾ kdy za krále Václava I. byli Němci pražští na svém nemovitém majetku tak ohroženi, že bylo třeba tohoto slavného slova královského? A správně také odpovídá: patrně, když král zamýšlel zříditi v podhradí pražském město. Kdyby bylo v článku řečeno „*possessiones...* quas... tenuerint“, znamenalo by to, že se Němcům zaručuje nerušená držba i statků, jichž v budoucnosti nabudou, zněním „*possessiones...* quas... tenuerunt“ však listina **VS** zaručuje jen držbu statků, které Němci drželi tři roky a tři dny v době vydání **VS**. Mám za to, že jde v něm jen o ochranu tehdejších statků Němců pražských, vydanou jen pro určitou chvíli, kdy těmto statkům hrozí určité nebezpečství, nikoli o všeobecnou ochranu všech — i budoucích — statků před jakýmkoli nebezpečstvím. Slovem myslím i já, že ochranu majetku slibuje král Václav Němcům pražským ve chvíli, kdy se chystá zříditi město pražské. To znamená: v době, kdy král Václav vydával Němcům pražským listinu **VS**, města pražského ještě nebylo, a dále: při zřízení města pražského

⁴⁹⁾ L. c. str. 40.

⁵⁰⁾ Položil bych za „*tenuerunt*“, posledním slovem prvního článku, dvojtečku, neboť základní slovesa článku druhého a třetího, konjunktivy „*possideant*“ a „*pareant*“, jsou vlastně vázána na slovo „*concedimus*“ v prvním článku.

⁵¹⁾ L. c. str. 23.

nebyli Němci pražští tak vážným činitelem, nebyli hlavními, základními osadníky nového města, nebyli prvními měšťany pražskými, když mohli býti zřízením nového města ohroženi v držbě svého majetku tak, že byli nuceni vyhledati zvláštní ochrany královské. Leda bychom si představili, že se tato ochrana týká jen statků, které zůstanou mimo okres městský a nebudou chráněny městským právem nového města. Ale tohoto výkladu nepřipouští třetí článek listiny **VS**, který dosvědčuje bezpečně a výslovně, že listina **VS** byla vydána před zřízením města Prahy.

Ve třetím článku **VS** se stanoví: „*Domos eorum et substantiam seu in suburbio sive in villis, si aliquam culpam inciderint Theutunici, nullus ausu temerario invadere vel diripere audeat nec attemptet nec in ipsos manus violentas quispiam hominum iniciat, sed fideiussoribus exquisitis coram nobis vel nostro camerario pareant iudicandi.*“ Tento i pro naši otázku nejdůležitější článek⁵²⁾ znova zaručuje těmto Němcům starou jejich výsadu: vynětí z právní moci soudu zemského na soud panovníkův, obsaženou v jádře již v listině Soběslavově a doplněnou králem Přemyslem I. imunitním článkem ab introitu (= 10. článek listiny **S**), a vlastně není než obnovený a zpřesněný desátý článek listiny **S** zcela ve smyslu prvního článku **VS**, pravícího, že **VS** jde jen o povolení starých již svobod. Král Václav bere v něm v ochranu Němce pražské před přehmaty úředníků soudu zemského, hlavně jeho komorníků, ustanovuje, že dopustí-li se Němci něčeho, nemají býti poškozováni ani na majetku ani na osobách, nýbrž mají býti vyžádáni od nich rukojmí a oni sami pak souzeni na soudě královském.⁵³⁾ A z toho právě vyplývá, že v době, kdy byla vydána listina **VS**, města pražského ještě nebylo, neboť Němci, pokud by byli měšťany nového města, patřili by na městský soud

⁵²⁾ Myslím, že tento článek byl až dosud vykládán nesprávně. Učinil tak již Čelakovský, který se domnívá, že článek ustanovuje, „aby proti Němcům pražským, kdyby se nějaké viny dopustili, nikdo se k své pomoci neutíkal, ani jich příbytky vybíjel nebo bořil, nýbrž aby před králem neb komorníkem se s nimi soudil“. I Zycha tak soudí (l. c. 109), ač je si vědom, že je možný i výklad ve smyslu mém (srv. str. 109 pozn. 2) a má za to, že k násilné svépomoci proti Němcům pražským docházelo za neshod a srážek, vznikajících ze snahy Němců vybaviti svůj majetek a poddané ve venkovském okolí pražském z právní moci soudů zemského a vrchnostenských a potáhnouti je před soud svůj. Těžko by Zycha odpovídal na otázku: před který — víme, že Němci pražští v té době žádného svého soudu neměli.

⁵³⁾ Třetí článek **VS** je prostě obdobou, opisem běžného článku v našich listinách imunitních, formulujícího imunitu ab introitu (srv. podobná znění na př. shora v pozn. 35). Vycházeje z věcné obdoby onoho 3. článku s článkem imunitním ab introitu, nemám za nemožné, že v originále listiny Václavovy na tomto místě stála místo slov „*nullus ausu temerario*“ slova „*nullus camerarium*“ a že teprve dodatečně došlo ke změně, ať již úmyslně či bezděčně (omylem). Jisto aspoň je, že samotné přídavné jméno „*nullus*“ bez podstatného jména (ať již „*nullus homo*“ nebo „*nullus hominum*“) je i ve středověké latině hrubá chyba.

pražský a nesměla by chyběti o tom v listině VS náležitá zmínka. Nerozlišuje-li však třetí článek VS Němce měšťany a Němce ostatní, stavě je všechny bez rozdílu na soud královský, činí tak patrně proto, že je rozlišovati nemohl, poněvadž ještě města pražského nebylo. A to dosvědčuje pak též třetí článek VS přímo tím, že se v něm zaručuje Němcům pražským ochrana majetku seu in suburbio sive in villis, tedy ještě v podhradí rozuměj pražském, nikoli již v městě pražském.⁵⁴⁾ Sotva tedy lze pochybovati, že král Václav I. potvrdil Němcům pražským listinu Soběslavovu, doplněnou listinou Přemyslovou, ještě před zřízením města pražského a pravděpodobně právě proto, aby tito Němci vznikem nového města neutrpěli škody na svém majetku a svých právech. Tím jeho listina VS dosvědčuje, že ani kombinace listiny Soběslavovy s listinou Přemyslovou základem zřízení města pražského nebyla, právě jako jím ovšem nebyla ani Václavova listina VS sama, neboť, stavíc ve svém třetím článku Němce pražské na soud královský, výslovně popírá jejich soudní samosprávu, která by právě byla bývala východiskem a jádrem samosprávného, městského zřízení pražského.

Svým obsahem tedy listina VS základem zřízení města Prahy nebyla a je to o ní patrné i jinak. Když ji potvrdzoval r. 1274 král Přemysl II., jasně ji ve své listině (PS) označil jako „quoddam privilegium Theutunicis Pragensibus a patre olim nostro.... concessum“, hleděl tedy na ni jako na privilegium Němců pražských. A tím také listina VS skutečně byla, neboť, praví-li v ní král Václav, že před něj s prosbou o potvrzení listiny S předstoupili „Theutunici Pragenses, cives nostri“, sám v ní obnovuje staré výsady jen

⁵⁴⁾ Upozornil jsem již (shora pozn. 34), že Zycha, chtěje udržeti onoho samosprávného rychtáře Němců pražských — jak víme, podvodně interpolovaného do 10. článku listiny S — proti 3. článku listiny VS, který jej popírá, vykládá (l. c. 145), že se prý tento článek týká jen statků, které Němci pražští mají na předměstí, že prý na soud královský patří měšťan pražský (tak Zycha!) jen, zavínil-li žalobu „von wegen seines Besitzes in Vorstadt oder Dörfnern“. Nic takového se ve 3. článku listiny VS ani zdaleka nenaznačuje, tím méně tvrdí; tam se mluví, jak víme, o provinilých Němcích pražských vůbec. Výklad Zychův je úplně libovolný, tím libovlnější, že je nucen ono „předměstí“ pražské v listině VS teprve násilně vytvořiti. V listině této totiž je doloženo, jak víme, „suburbium“ (pražské), což pravidelně znamená podhradí. Zycha však potřebuje v ní nalézt „předměstí“ i nerozpakuje se a položí „suburbium = předměstí“, ač dobře ví (l. c. 109), že rovnice ta platí až v době mnohem pozdější (sám uvádí 109 pozn. 1 doklady nesporné až z let 1313 a 1327; doklad z roku 1262, Reg. Boh. Mor. II č. 345, je zřejmě omyl, neboť „aree in suburbio Pragensi“ jsou jasně městiště v podhradí hradu pražského, ovšem mimo hranice Menšího města pražského), takže jí nelze užiti v listině VS a zvláště ne na místě tak kritickém, když nad to není v listině po nějaké „civitas“ ani nejmenší stopy. Správně tento výklad odmítl Čelakovský při posudku díla Zychova (Sbor. věd práv. a stát. XIII [1913], 474), souhlasí s ním ku podivu K. Krofta rovněž v posudku práce Zychovy (ČCH. XIX. [1913], 371).

„Theutunicis“ nebo „prefatis Theutunicis“. I když připustíme, že slova „cives nostri“ nejsou vsunuta do VS později, což není vyloučeno, vidíme-li, že PS výslovně mluví o VS jako o privilegiu Němců pražských a že ani S není původní listina Soběslavova, ba ani ne znění, které král Václav původně potvrdil, znamenají ve VS asi tolik, že o jeho vydání prosili Němci pražští, mezi nimi někteří takové osobní vážnosti, že mohli býti pokládáni a označeni za měšťany, ale nijak v nich nemůžeme viděti měšťany pražské v plném právním slova smyslu. V označení „Theutunici Pragenses, cives nostri“ je zřejmě důraz na „Theutunici“, nikoli na „cives“, o tom obsah listiny VS i ostatní označení příjemce jejího svědčí nesporně.⁵⁵⁾ Znova se ukazuje, že listina VS, tím méně listina S, základem zřízení města Prahy nebyla. Naopak listina VS svědčí, že se s obcí Němců pražských při zřízení města Prahy nepočítalo ani jako s právním subjektem, o který by se nové město mohlo opřítí svým zřízením, ani jako s územním celkem, na němž by se nové město založilo, neboť se v listině VS zajišťují Němcům pražským proti příští nové obci městské nejen jejich práva, nýbrž i jejich sídla.

Pravdu tedy má Čelakovský, tvrdí-li, že „výsady německé osady u sv. Petra — můžeme určitěji říci listina VS — nebyly základními listinami města Prahy“, jenže Čelakovský, podléhaje obecnému do té doby názoru, že listina S je skutečný, nepochybný „Freibrief“ Němců pražských, neodhodlal se k soustavné kritice této listiny a jejího potvrzení VS. Třebaže již postřehl mnohý rozpor mezi skutečným obsahem listiny a jejím výkladem ať již Tomkovým či jiných,⁵⁶⁾ spokojil se jen důtklivou výtkou, že nejen S, nýbrž i VS je výslovně vydáno Němcům pražským, nikoli měšťanům pražským a tím umožnil Zychovi, výtky té nedbajícimu, napsati knihu „Prag“, v základní thesi úplně pochybenou. Vytýká-li se Palackému romantická idealisace našeho staršího období právního, nalézající všude slovanskou svéráznost našich řádů právních, ač skutečné studium našich starých právních památek, listin z 12. a 13. století, výtku tuto určitě zmírní,⁵⁷⁾ stejně nebo spíše lze vytknouti Zychovi romantickou idealisaci právního stavu nejstarších německých kolonistů u nás. V Zychově knize stále cítíte, jak její autor je takřka a priori přesvědčen, že u nás v 11., 12. a 13. století co Němec to člověk naprosto svobodný a hned od listiny S „měšťan“. A přece již Čelakovskému odporuje Zycha svou knihou marně, naopak, zabrav se do studia listin S a VS, sám naráží na takové rozpory mezi oběma, že jen zdánlivě zachraňuje svou thesi

⁵⁵⁾ Čelakovský popíral platnost VS jako základu zřízení města Prahy právě a jen z tohoto důvodu.

⁵⁶⁾ Hlavně ovšem až v kritice Zychovy knihy „Prag“.

⁵⁷⁾ Jsem o tom stále více přesvědčen vlastním studiem naší „immunity“.

umělými výklady oněch rozporů, zřejmými vytáčkami.⁵⁸⁾ Hledí-li celou svou knihou dokázat, že listina knížete Soběslava II. pro Němce pražské byla vlastně listinou svobod těchto Němců, a její potvrzení a „doplnění“ králem Václavem I. základní listinou zřízení nového města pražského, mýlí se, jak z našeho rozboru obou listin vysvítá. A mýlí se ovšem i v tom, hledá-li v potvrzování listiny S králi českými ústavní souvislost a v ní rozhodný důkaz, že nově vzniklé město pražské nebylo než territorialisovaná kupecká osada německá.⁵⁹⁾ Viděli jsme, že ani listina S ani listina

⁵⁸⁾ Srv. na př. shora v pozn. 54 jeho výklad slova suburbium = předměstí ve VS.

⁵⁹⁾ Zycha praví doslovně (192): „Könnte es nach dem Gesagten etwa noch fraglich sein, dass die neu erstandene Stadt nichts anderes vorstellt als die territorialisierte Kaufmannsgemeinde der Deutschen, so behebt den letzten Zweifel der durchschlagende Nachweis der verfassungsmässigen Kontinuität. Er ist aus den fortlaufenden Bestätigungen des Sobieslawischen Freibriefes durch Pr. Ottokar I., Wenzel I., Ottokar II. (1274) und K. Johann (1319) zu erbringen, die auf Bitten der Bürger erteilt wurden. Darin hat man, in Zusammenhalt mit dem deutschen Charakter des Bürgertums, stets den einleuchtendsten Grund für den Ursprung der Altstadt aus der Deutschenkolonie gefunden. Denn wenn die Bürger diese und nur diese Urkunde immer wieder zur landesherrlichen Bestätigung vorlegten, müssen sie nicht eben darin das Unrecht der Väter erblickt haben, auf das sich ihre Existenz durch allen Wandel der Zeiten gründete?“ To by bylo pravda, kdyby oni Zychovi „Bürger“, rozuměj „Prager Bürger“, t. j. městská obec pražská byli příjemci VS, jak za to má Zycha. Ale tomu není tak, jak víme, a tím vypadá z oně Zychovy předpokládané ústavní souvislosti článek hlavní, základní a také pro naši otázku nejdůležitější, neboť nestala-li se základním článkem zřízení města Prahy listina VS, jistě se jím nestala listina PS, vydaná kr. Přemyslem II. až roku 1274, tedy v době kdy již městská obec pražská dávno ústavně existuje. Ostatně ani PS nebylo vydáno měšťanům pražským, městské obci pražské. Král Přemysl v úvodě jen praví, že viděl jakési privilegium, udělené Němcům pražským od otce svého, a v závěru jen poznamenává: „hoc privilegium auctoritate regia confirmamus“ ani neuvádí, komu je potvrzuje. Pochybuji, že se PS dostalo městské obci pražské, sotva by mohla chybět v něm o tom výslovná zmínka, jak ji nalezneme v potvrzení listiny PS králem Janem. Ovšem tím se PS stává listinou značně záhadnou — nevíme, komu vlastně byla vydána. Máme se domnívati, že tehdy existovala v Praze vedle městské obce, přece v jádře německé, ještě zvláštní obec Němců pražských? Či máme přece hledati v oněch Němcích pražských, kteří sice nejsou v PS výslovně jako příjemci jmenování, ale jimž je obsah listiny určen, zástupce, představitele městské obce pražské, které král Přemysl potvrdil listinu VS, jinak již zastaralou, proto, aby její německé měšťanstvo vhodnou interpolací článku třetího a čtvrtého (osvobození od vojenské výpravy a úleva při obraně Prahy) do listiny S získal pro své zájmy v následujících bojích s Rudolfem? Obdobně, ač formálně zřetelně, doplnil PS král Jan článkem o šlechtických dlužnicích měšťanům pražským, když je roku 1319 potvrzoval již měšťanům pražským. Ovšem obdobné „doplnění“ PS je jen domněnka, třebaže ne nepravděpodobná. Celkem však tyto úvahy pro naši hlavní otázku, zda VS bylo základem zřízení města Prahy, významu nemají. Zda a proč bylo této listiny později užíváno jako starobylého rámce pro některé nové a živé výsady měšťanů pražských, je otázka jiná.

VS nemají se základem zřízení města pražského co činiti, nemohly tím základem býti a nebyly — jak tvrdil již Čelakovský.⁶⁰⁾ Ovšem tím, že byly listiny S a VS zbaveny jistého ústavně právního nimbu, není ještě dokázáno, že Čelakovského názor na vznik města Prahy je i ve své kladné části ve všem správný. To je otázka jiná, na kterou, třeba sebe více lálkala, nemám zde již místa.

⁶⁰⁾ Ovšem on jen proto, že příjemcem těchto listin jsou pražští Němci, nikoli pražští měšťané.

Jindřich Šebánek:

Falsa slavonická.

Badateli, který si z moravského Kodexu a Regest sestaví zprávy, hledící k jihomoravskému městečku Slavonicům v 13. století, naskytá se obraz chudý. Nejstarší zmínka o Slavonicích je z r. 1260, kdy se připomíná tamní farář Verner,¹⁾ r. 1294 uvádí se „villa forensis Zlebinx“²⁾ v seznamu statků Oldřicha z Hradce, r. 1296 je doložena v odpustkové listině olomouckého biskupa Dětricha slavonická kaple Božího těla³⁾ a k r. 1299 je konečně listinná zpráva, že Oldřich z Hradce daroval patronátní právo kostela a kaple ve Slavonicích klášteru velehradskému.⁴⁾ Dodám-li, že starší naši letopisci o Slavonicích 13. stol. nedovedou pověděti pranic, jeví se historie dávných Slavonic v zrcadle našich písemných památek jako otazník, na nějž nelze dáti širší a bezpečnější odpovědi. Ku podivu ví literatura o počátcích Slavonic mnohem více. Historiograf slavonický, Hans Reutter,⁵⁾ na příklad líčí Slavonice 13. věku jako město na křižovatce obchodních cest českorakouských, jemuž se privilegiem královským r. 1277 dostalo práva jemnického a výsady osvobození od cel; zná mandát, jímž Přemysl II. takřka v předvečer své porážky opatřuje opevnění města, dokonce i vzácné privilegium Václava II. z r. 1292,⁶⁾ jímž se dostalo Slavonickým

¹⁾ Regesta II, 101 č. 266.

²⁾ CDM. V, 10, č. 11.

³⁾ CDM. V, 56 č. 57.

⁴⁾ CDM. V, 108 č. 105.

⁵⁾ Geschichte der Stadt Zlabings, Brno 1913. Südmährische Archive I. Das Archiv der Stadt Zlabings. 2. Das Pfarrarchiv von Zlabings (MAR. I, II).

⁶⁾ Úmyslně jsem vynechal Reutterovu zprávu o slavonickém špitálu i všechny kombinace, které k ní připojil; jdeť o snadno prokazatelný omyl. Reutter má svůj doklad o existenci špitálu z „Erleuterungspunkte das Spital betreffend“ z r. 1753 v městském archivu slavonickém, kde je zmínka o dokumentu z r. 1262 „eines Zlabinger Bürgers, Johann, gen. Bruckmüllner, mit welchem ein kleiner Teich u. Garten vor dem oberen Tor dem Spital in Z.... testiert wird“. Listinu tu viděl však ještě J. Horký r. 1819 v originále a popsal ji: „1462. Hanns Breunmillers Testament; schenkt... dem Spitalo einen Teich und seinen Garten vor dem oberen Tore“ (Rkp. Geschichtsvereinu v zem. arch. v Brně 28 f. 37). Nelze o tom pochybovati, že Horký rozeznal listinu 13.

práva skladu a svobody vybíratí solní mýto. Zaznamenal také změny v pozemkovém majetku slavonické fary na základě listiny z r. 1288 a dvě odpustkové listiny pro slavonickou kapli, a to z let 1297 a 1298.⁷⁾ Vystupují tak před námi Slavonice od nejstarší doby v plnosti svých práv městských, obchodních a církevních. Tážeme-li se pak, kdo ta data do literatury uvedl, zjistíme snadno, že to byl d'Elvert, jenž r. 1856 uveřejnil v Notizenblattu kratičký článek „Teltsch u. Zlabings“, v němž se uvádějí regesta všech výše uvedených kusů s výjimkou oněch dvou z let 1297 a 1298 pro kapli slavonickou. O původu objevu d'Elvertova poučuje Reutter: d'Elvert našel prý originály oněch dosud neznámých listin asi r. 1820 ve Slavonicích. Tu se však mylí. Regesta d'Elvertova jsou totiž pouhým, ne zcela přesným a neúplným otiskem cestovní zprávy moravského archíváře Antonína Bočka z r. 1844.⁸⁾ A tato souvislost, která až dosud zůstala v literatuře utajena, je východiskem toho článku.⁹⁾

Mluvili jsme úmyslně zatím jen o Slavonicích 13. století. Máme-li nyní býti Bočkovi právi, třeba uvést, že jeho slavonické objevy jsou rozsáhlejší. Především má Boček zprávu k r. 1306, že Jemnice, Telč a Slavonice přijímají vojska krále Rudolfa, pak regest listiny, nebo snad mandátu, z r. 1335, jímž Karel nařizuje svému úředníku na Telči, aby nezasahoval do jurisdikce Slavonických, a konečně tři „historické poznámky“, jak praví Boček, k r. 1353 o obležení Slavonic Landštejny, k r. 1384 o bitce Slavonických s Rakušany a k r. 1431 o obležení města Táboru. Všechny ty zprávy přetiskl d'Elvert a všechny přešly také do literatury; některé z nich pak byly zařaděny i do moravského kodexu.¹⁰⁾ Provenience je tu u všech udána stejně, totiž že je Ant. Boček vypsal z velmi poškozené městské knihy slavonické z 15. století. Tážeme-li se pak po provenienci

stol. od kusu ze stol. 15. Do toho století se ostatně hlásí listina celým svým obsahem. Na jiné omyly Reutterovy, týkající se nejstarších dokumentů slavonických, zde zatím neopravené, upozorníme dále.

⁷⁾ Píší datum 1297, ač Reutter má (zřejmě nesprávně) datum 1292. Jdeť o listiny biskupů Řehoře (pražského), Petra (basilejského) a Jindřicha (kostnického). Z nich první nastoupil vládu r. 1296, druhý téhož roku, Jindřich r. 1293. Společná jejich listina může býti tedy nejdřív z r. 1296. Je pak zach. v opise v Bočkově sbírce zem. archivu a má datum 1297, na němž není třeba nic měniti.

⁸⁾ Rkp. zem. archivu „Forschungen u. Reiseberichte“. Fol. 118—119. Nepřesnost otisku d'Elvertova záleží v tom, že listina, d'Elvertem datovaná r. 1277, náleží podle Bočka do r. 1267, druhá, d'Elvertem datovaná r. 1288, do r. 1278. Nesprávné datum první listiny vzal Reutter z d'Elverta, datum druhé opravil, neboť se podávalo samo, že Přemysl nemohl vydávat rozkazy 10 let po své smrti. Neúplný je otisk d'Elvertův tím, že vynechal vedle odpustkových listin z let 1297 a 1298 také Bočkova regesta listin z let 1296 a 1299, známých již z Kodexu.

⁹⁾ V ČDV. X, 163/25 upozornil Domečka, že v ruk. J. Coriho o pánech Hradeckých viděl zmínku o listině z r. 1288, k čemuž se „jako pramen cituje Bočkův Reisebericht 1844“, nevyvodil z toho však důsledků.

¹⁰⁾ CDM. VII, 75, č. 99; VIII, 185, č. 245; XI, 318, č. 343.

ostatních slavonických objevů Bočkových, do Kodexu nepojatých, nezůstaneme také bez odpovědi. V zemském archivu moravském zachovaly se aspoň zčásti originální přílohy, jimiž Boček své cestovní zprávy provázal. Kdyby celek příloh, čítající na půl čtvrtá tisíce kusů, byl zachován, byl by to patrně nejdůležitější pomník heuristického díla Bočkova. O celku nelze však mluvit ani za doby jeho. Číslo, jimiž se Boček ve svých cestovních zprávách chlubil objevy na příklad Hildegarda Hradištského nebo neznámých kronikářů, Velehradského, Zábřdovického a Louckého z 13. věku, odvolávala se, jak víme bezpečně, jen na jeho fantasii. A to, co Boček v zemském archivu skutečně uložil, nezůstalo bohužel zachováno v celku. Na štěstí se však přílohy k Bočkovu výzkumu slavonickému zachovaly skoro úplně, totiž k letům 1267,¹¹⁾ 1278, 1288, 1292 a 1306, a zpravují nás svorně, že pocházejí z téže zvětšelé a neúplné knihy městské jako ony „historické poznámky“ slavonické, otištěné v Kodexu. Důležité je, že se při regestech listin z let 1267, 1278, 1288 a 1292 zachovaly také jejich opisy, psané Bočkovou rukou, ovšem místy kusé, patrně tam, kde zvětšlost knihy již příliš pokročila. Pro moravský kodex znamená přínos čtyř nových listin z 13. století zisk nevšední, nebo spíše by znamenal, kdyby v sousedství jejich nálezu nestál právě Boček. Takto velí opatrnost, abychom uvážili všechny možnosti, i tu nejkrajnější, že se totiž jedná o pouhá moderní falsa.

Všechny pochybnosti byly by rázem zaplašeny, kdybychom objev Bočkův mohli podepřítí nálezy archivními. O slavonickém městském a o farním archivu — k oběma tu třeba přihlížeti — podal obsírné zprávy H. Reutter. Pokusil se také — a to se nám zejména hodí — rekonstruovati bývalé bohatství slavonického archivního materiálu. Nezáleží na tom, že se tu leckdy mylí; pro nás má cenu jeho docela bezpečné zjištění, že po listinách Bočkem objevených není dnes ve Slavonicích památky a že také neexistuje ona historicky zajímavá městská kniha z 15. stol., která se přece, viděl-li ji Boček ještě r. 1844, musila ztratit takřka před našima očima. Důležité je tu svědectví J. Horkého, jenž r. 1819 na vyzvání moravské zemědělské společnosti procestoval města kraje znojemského a jihlavského a popisoval jejich archivy.¹²⁾ Horký pořídil tehdy také soupis slavonických listin a rukopisů. Hledaná městská kniha v tomto vůbec prvním soupise slavonických rukopisů není.¹³⁾ Totéž platí o seznamech

¹¹⁾ Reutterovo datování této listiny viz str. 97, pozn. 8.

¹²⁾ Originální poznámky Horkého (dosud neužitě) ve sbírce Geschichtsvereinu č. 28. Opis ve sbírce rkp. zem. arch. č. 324. Otištěna byla zpráva v Brüner Wochenblattu 1827.

¹³⁾ O listinách slavonických je už několik starších zpráv, totiž z roku 1727 (Cerr. sb. ruk. v zem. archivu II. 249) a z konce 18. stol. (kopiář listin městského archivu slavonického). Po hledaných listinách není však ani v těchto seznamech památky.

slavonických archiválií z 60. let minulého století, které sestavil archivní korespondent slavonický, Vavřinec Marek.¹⁴⁾ Nicméně netroufám si tvrdit, že roku 1844 Ant. Boček žádnou městskou knihu z 15. stol. ve Slavonicích nemohl najít.¹⁵⁾ Městský archiv slavonický utrpěl v 19. stol. těžké ztráty a zůstal neuspořádan, takže zpráva Horkého, i zpráva Markovy asi nevyčerpávají celého jeho bohatství. Jedno lze však říci s plnou určitostí. Materiál, který Boček ve Slavonicích objevil, není tu zachován v žádné městské knize ani v jakékoliv jiné podobě a neviděl ho tu, pokud lze zjistit, nikdo před Bočkem ani po něm. A to, co bylo právě řečeno, lze ještě zevšeobecnit. V zemském archivu moravském, k němuž tu třeba především přihlížeti, neboť sem přešlo množství slavonického materiálu, není po předloze objevů Bočkových ani stopy, není jich ani v musejním archivu pražském a nepochybně ani kdekoli jinde.

Slyšeli jsme, že Reutter na dokumentech Bočkem objevených založil svůj obraz starých Slavonic. Lze z toho snad soudit, že kusy ty v celku ani v jednotlivostech nepochybným pramenům jiným neodporují? Reutter si otázky takové nepoložil a bude tedy třeba zabývat se jí na tomto místě. Ke kritice historické lze snad také — vzhledem k tomu, že máme po ruce i texty čtyř nejstarších listin — povědět něco s hlediska diplomatického. Na paměti při tom ovšem třeba stále mít, že se Bočkovy padělky — a jen o takové tu může běžet — neprozrazují na první pohled, ba že někdy svou dokonalostí uvádějí badatele na samé hranice kritiky a hyperkritiky; v závěrech bude tedy třeba veliké opatrnosti.

Slyšme text první listiny:

„Otakar, dei gracia Boemie rex, dux Austrie et Styrie ac marchio Moravie, omnibus in perpetuum. Solent sepe facta mortalium processu temporis ab hominum fragili memoria evanescere, nisi litterali memorie, que est perpetuitatis fundamentum, commendentur. Sciat igitur tam presens hominum etas, quam in Christo posteritas successura, quod nos instanti... Borssonis de Ryzmburch... dilecti purchravii nostri... de ingenita nobis clemencia defectibus multiplicibus civium nostrorum in Zlebins consulere... graciam concedimus specialem, ut... a solutione theloni in civitate nostra Jempnicensi et in... benignius faveamus, ut eisdem iuribus in foro iudicii, quibus

¹⁴⁾ Jsou uloženy v Nové sbírce zem. archivu pod č. 658.

¹⁵⁾ Ovšem z důvodů jiných, než by vyplývaly z práce Reutterovy. Ten vidí hlavní pohromu městského archivu slavonického minulého století v ztrátě 40 listin, 24 rukopisů a množství akt. Proti tomu lze zjistit, že se vskutku ztratilo vedle akt jen 16 listin, ale zato nejméně 41 rukopisů a celé tři bedny, plné missiv, které viděl ještě Horký. Z nich ztrátu 24 rukopisů náboženského obsahu lze aspoň vysvětlit, a to z poznámky Horkého v dosud neužitě jeho cestovní zprávy: „Ich legte in Zlabings die brauchbaren Ms. zusammen und schlug dem Bürgermeister und dem Syndicus vor, sie dem Nationalmuseum zu übergeben. Sie werden [es] auf einer Session vortragen und mir das Resultat mitteilen.“ Nevíme-li, kam se rukopisy poděly, víme tak aspoň, proč se ztratily: byly od ostatního materiálu archivního odděleny a jako materiál, „jehož lze upotřebit“, nepochybně zcizeny.

cives nostri Jemnicenses ex donatione avi nostri carissimi . . . uti gaudere possint . . . quidem exemptionem et concessionem nostram . . . ratam et gratam habentes . . . sigillorum munimine roboratam. Datum Brunne, anno domini M^oCC^oLXVII^o, XVI. kal. decembris.“

Možnost, že Slavoničtí byli osvobozeni roku 1267 od placení cla v Jemnici a snad ještě v některém jiném městě, lze připustiti, třebaš jiné tak staré listiny na osvobození města od cla na Moravě nemáme.¹⁶⁾ Podezřelé je jenom, že s motivem osvobození od placení cla setkáme se již k r. 1223 a 1243 v Bočkových falsech listin pro Břeclav a Litovel,¹⁷⁾ ve dvou jiných jeho falsech listin na jméno Rudolfovo pro mor. města Přerov a Pohořelice z roku 1278¹⁸⁾ a v jedné listině Václava II. z roku 1293 pro Jemnici, která bezpochyby vyšla také z Bočkovy dílny.¹⁹⁾ V zmíněném právě Bočkově falsu pro Litovel setkáme se také s obdobou druhé části dispo- sice slavonické listiny z roku 1267 — s propůjčením práva jiného města. Proti věci samé opět není námitek;²⁰⁾ pravdě odpovídá také zmínka, že Jemničtí dostali své právo od děda Přemyslova. Listina byla vydána na žádost „milého purkrabí našeho“ Borše z Rýzmburka. Prostředník u krále býval vždy v nějakém poměru k příjemci listiny; jde-li o osadu, lze nejspíše mluvit o poměru zástavním. Do biografie Boršovy přináší tedy náš dokument nový detail,²¹⁾ který sice nelze odjinud dotvrditi, ale také ne popříti. V textu listiny lze zjistiti některé slovní obdoby s Přemyslovou listinou z roku 1256 pro Přerov.²²⁾ Pozornost budí, že nejsou jmenováni svědci, což jinak v listinách Přemyslových bývá, a že chybí formule „datum per manus“.²³⁾

¹⁶⁾ Nejstarší je z roku 1275 pro Uh. Brod (CDM. IV, 153, č. 109). Srv. také nedatované kusy v Regestech II, 1041, č. 2405 a 1042, č. 2406.

¹⁷⁾ CDM. II, 150, č. 148, III, 19, č. 34. Srv. Friedrich v ČCH. III, 368 a Bret- h o l z v ZVGMSch. I, 17.

¹⁸⁾ CDM. IV, 218, č. 158; 220, č. 159. Srv. Redlich - B ö h m e r. Reg. Imp. VI, 256, č. 1010, 1013.

¹⁹⁾ Regest její je v B o č k o v ě Reiseberichtu z r. 1844 fol. 105. Boček prý ji má z vý- pisku hosp. úředníka jemnického Friedricha ze ztracené městské knihy jemnické. Oti- štěna nebyla.

²⁰⁾ Obdobné listiny srv. CDM. III, 256, č. 267, V, 243, č. 29, III, 271, č. 281, IV, 100, č. 68.

²¹⁾ Srv. J. V. Š i m á k v Č. spol. př. st. č. XXXI, 44 a násl. a V. N o v o t n ý v ČMM. XLVII, 189 a násl.

²²⁾ CDM. III, 204, č. 228, opakuje se běžná jinak promulgace a z dispo- sice v obměně: „ . . . quod in eodem iure, quo civitatenses nostri in Olomucz . . . sunt gavisi.“ Zají- mavé je, že listina ta dlouho byla podezřívána, že je Bočkovým falsem. Srv. V o j t í š- k o v u zprávu v ČMM, 1921, 170.

²³⁾ Úmyslně nemluví o těch částech listiny, které se ničím neliší od listin Přemy- slových a nebudí podezření. Pro posouzení pravosti listiny by to nemělo smyslu, neboť Boček, maje hojný materiál diplomatický pohromadě, bez obtíží skládal listiny a má řadu takových fals, která, pokud jde o diktát, vyhovují do nejmenších podrobností.

Druhý z našich dokumentů uvádí nás do středu příprav válečných:

„O., dei gratia Boemie rex . . . Moravie . . . Ulrico . . . [Ca]stro . . . suam et omne bonum. Mandamus . . . necessitatem ingruentem et commune terrarum nostrarum . . . oppida nostra in Zlavins et Telecz . . . terminis Australium sita esse dinoscuntur . . . muro forti munire . . . expensis facias . . . cessante. Precipientes . . . officialibus nostris, presertim [burgravio] in Bitov et villico nostro in Telcz . . . consilii et . . . minime obmittant . . . offensam nostram se graviter noverint incurrisse . . . Prage . . . M^oCC^oLXXVIII^o.“

Je ku podivu, že, ač máme o sklonku života Přemyslova zachovánu hojnost zpráv, víme tak málo bezpečně o chování Vítkovců v osudném roce 1278. Tak zv. Dalimil zmiňuje se jen docela obecně o tom, že někteří z Vítkovců dleli ve vojsku Přemyslově, ale jen jako přátelé na oko;²⁴⁾ o Jindřichovi z Rožmberka víme, že se chystal 13. července 1278 „na výpravu do Rakous“, patrně na pomoc Přemyslovi.²⁵⁾ Většina z Vítkovců stála ovšem otevřeně při Rudolfovi. O poměru Oldřicha z Hradce k Přemyslovi zpravuje nás jen náš dokument slavonický, a to způsobem vskutku překvapujícím: tomu, jenž Přemysla nedávno před tím zradil a který také ucítil moc jeho hněvu na svém otcovském sídle (Jindř. Hradci), svěřen byl tak choulostivý a čestný úkol, jakým bylo hájení rakouské hranice.²⁶⁾ Věc se jistě málo podobá pravdě. Budeme snad z pochybností vyvedeni, vyložíme-li si mandát z roku 1278 tak, že Oldřichovi z Hradce bylo svěřeno opevnění Slavonic prostě proto, že byl jejich zá- stavním pánem?²⁷⁾ Třeba si uvědomiti, že roku 1267 měl asi, podle první naší listiny, osadu v zástavním držení Boreš; pozbytí jí mohl nejspíše r. 1277, než toho roku jistě by zase král nebyl dal Slavonice Oldřichovi z rodu sobě nepřátelského. Tu jsou okolnosti, které mandát stavějí do podezřelého světla. Ač text jeho je velmi neúplný, lze říci, že stylisace se liší od jiných mandátů Přemyslových, týkajících se opevňování měst.²⁸⁾ Slůvko „dinoscitur“, kterého Boček s oblibou užíval a obrat „muro forti munire“, který se opakuje s nepatrnými změnami ve dvou falsech Bočko- vých,^{28a)} je vše, co, pokud jde o jednotlivosti stylisace, stojí za zmínku.

Text třetího dokumentu zní:

„Nos Ulricus de Novo Castro, purchravius provincie Lucensis, notum esse cupimus presencium inspectoribus . . . plebanus in Zlebins curiam ecclesie sue in oppido

²⁴⁾ FRB. III, 195.

²⁵⁾ Regesta II, 485, č. 1131.

²⁶⁾ Reutter dí (str. 20), že Oldřich I. z Hradce zemřel r. 1277 po obsazení Hradce králem a že jeho syn Oldřich II. hned se s králem smířil. Oldřich I. zemřel však teprve roku 1282, pro obrat jeho smýšlení pak není dokladů. Srv. Teplý, Dějiny města J. Hradce, dílu I. část I. (1927), geneal. příloha. S e d l á č e k, Hradý IV, 33 uvádí, neví, oč se opíraje, že Oldřich se vrátil teprve po bitvě na Mor. poli z vyhnanství.

²⁷⁾ Reutter vůbec o tom nepochybuje, že Oldřich roku 1278 jím byl.

²⁸⁾ Regesta II, 1034, č. 2391 a násl. Boček jich ovšem nezna.

^{28a)} CDM. II, 75, č. 64 („muro forti construeré“), II, 185, č. 180 („muro forti edi- ficare“).

Telecz sitam, quam ipsa ex donatione . . . quondam . . . abbatis de Ossek iusto . . . dudum possedit, nobis, qui eadem bona . . . oppignorationis titulo possidemus foro commutationis . . . pro curia in villa Ctibors, quam . . . parata pecunia persolvimus . . . renunciantes omni iuri et proprietati, quam habebamus in curia supradicta, promittendo . . . secularisve persona iam dictum plebanum et successores suos inpeccerit . . . Ne igitur de hac commutatione . . . suggestionibus possit calumpnia [suboriri] . . . ex speciali illustrissimi domini . . . indultu ratam habentes . . . roborari. Datum in castro Brumov . . . L^o XXX° VIII°.

Pokud jde o Ctiboř, jsme v nejistotě. Boček sám indentifikoval Ctiboř se vsí Lomy (Tieberschlag, Ctiborschlag) u Kunžaku. Pozdější badání o osídlení jihovýchodních Čech přineslo jiný výklad,²⁹⁾ že totiž jde o ves zaniklou, na jejímž místě nebo v její blízkosti vznikla později (ve 14. věku) teprve dnešní ves Lomy. Vedly k tomu zprávy ze 14. stol., podle nichž koupil ves Lomy roku 1381 Mikuláš Kadold od hradeckého měšťana Jindřicha Kadolda a od toho zase roku 1383 Jindřich z Hradce, pán slavonický.³⁰⁾ Jindřich daroval pak o rok později kostelu slavonickému dvůr v Lomech na anniversarium.³¹⁾ V příslušné listině není ani zmínky o tom, že by kostel slavonický byl kdysi, ani ne před sto lety, dvůr v Lomech-Ctiboři vlastnil. Připustíme-li, že osada Ctiboř je osadou jinou než Lomy a že Ctiboř mezi lety 1288—1384 zanikla, lze to snad vysvětliti, sotva však, kdyby mělo jíti o osadu touž. Ale tu třeba zdůrazniti, že osada Ctiboř je doložena právě jen naší listinou slavonickou. Než slyšme dále! Panství Oldřichovo na Slavonicích a na Telči r. 1288 nelze ani odjinud doložiti ani popříti; námitky není ani proti podrobnosti, že kostel slavonický dostal dvůr v Telči od kláštera oseckého. Nějaký majetek v Telči uvádí se vskutku mezi statky oseckými r. 1207.³²⁾ Nápadné je však datum listiny — v Brumově. Oldřich z Hradce uvádí se jako purkrabí brumovský r. 1303.³³⁾ Mohli bychom se snad domnívati, že v hodnosti té byl již r. 1288 a tak datum vysvětliti, ale překáží v tom listina z r. 1294. Tu čteme, že král Václav dal v doživotní užívání Oldřichovi „castrum suum Bronowire (sic) cum villis suis et iudicio provinciali ibidem“.³⁴⁾ Záhadné „Bronowire“ nelze vyložiti jinak než na Brumov, z čehož se podává, že se hradecký pán stal v zastoupení krále držitelem (purkrabím) Brumova teprve r. 1294. Jak vysvětliti nyní datum listiny z r. 1288? Vedle mizivé

²⁹⁾ ČDV. X, 163/25 (D o m e č k a) a T e p l ý, l. c. 83 a 136.

³⁰⁾ DZB. VI, 817, VII, 112. CDM. XI, 265, č. 294.

³¹⁾ Na listinu upozornil prvý J. H o r k ý (Brünner Wochenblatt 1827, str. 103). — V CDM. XI, 318, č. 343 je zpráva o ní, kterou prvý B o č e k našel v městské slavonické knize (srv. tu str. 108); celý text listiny je zachován v Bočkově sbírce č. 10658, inserovaný v listině z roku 1501.

³²⁾ CDB. II, 59, č. 64. V listině biskupské jen o dvě léta mladší již uveden není; závěři z toho však činiti nelze, neb jde o falsum z konce 13. stol. Srv. CDB. II, 388, č. 362.

³³⁾ CDM. V, 167, č. 158.

³⁴⁾ CDM. V, 11, č. 11.

pravděpodobnosti, že tu jde o náhodný pobyt Oldřichův, vyvstává určité podezření, že tu máme co dělati s chybou moderního falsatora, který přehlédl pravý smysl listiny z r. 1294.

Podle našeho dokumentu byl Oldřich z Hradce r. 1288 také purkrabím lucké (hlucké) provincie. Jménem „provincie“ míněna je krajina v okolí hluckém, patřící správou k Břeclavsku. Hluk byl asi ve 12. století hradem,³⁵⁾ po celé 13. a hluboko do 14. století o něm však není zpráv.³⁶⁾ Zato máme z 13. věku dvě zprávy o hlucké krajině. K r. 1294 v listině již několikrát uvedené čteme, že Václav daroval Oldřichovi z Hradce „duas villas in districtu Lunensi,³⁷⁾ videlicet Hluk et Topel cum hominibus, iudiciis, iurisdictionibus . . . et aliis eorum attinentiis universis,“ r. 1298 potvrzuje pak Oldřich klášteru vizovskému darování půl vsi Slopné v provincii hlucké jako „gubernátor lidí a zboží v téže provincii z milosti krále Václava“.³⁸⁾ Území hlucké lze si podle těchto dokumentů aspoň přibližně zakresliti na mapu a ohraničiti Hlukem na jihu a Slopným nad Pozlovicemi na severu. Zcela nepochybně v jeho obvod patřilo také město Uh. Brod, které přešlo také r. 1294 v držení Oldřichovo.³⁹⁾ Naskýtá se domněnka, není-li zmínka o milosti krále Václava v listině z r. 1298 výslovným odvoláním na listinu z r. 1294. Oldřich tu sice není jmenován přímo purkrabím provincie hlucké; nekryje se však ta hodnost v titulu doživotního pána či purkrabí brumovského? Uvážíme-li, že se v listině z r. 1294 mluví o Uh. Brodu (který byl v provincii hlucké) v jedné souvislosti s Brumovem a že odděleně je uvedena provincie hlucká s vesnicemi Hlukem a Topolovem, nezbude než připustiti možnost takového výkladu. Věc lze ostatně odůvodniti i jinak. Nemáme-li po celá dvě staletí o hradu hluckém zpráv, lze patrně z toho souditi, že neexistoval; provincie bez ústředního hradního sídla je však nemožná. Nedaleko Hluku byl mocný zeměpanský hrad — Brumov. Sem byla tedy asi přenesena správa Hluka a z bývalé provincie nezůstalo než pouhé jméno. Tolik je však jisté: purkrabím hlucké provincie Oldřich z Hradce r. 1288 nebyl. Podezření proti našemu dokumentu již vyslovené zvedá se tím až k mezím jistoty. Za těchto okolností bylo by vskutku zbytečné posuzovati text listiny s hlediska diplomatického. Není tu ostatně nic, co by bylo třeba zdůrazniti.

³⁵⁾ Kosmas připomíná k r. 1099 a 1116 události „in campo Luccko“ (Edice B r e t h o l z o v y str. 169, 215). Srv. také článek S e d l á č k ů v ČMM. XV, 23.

³⁶⁾ Teprve k r. 1391 je v deskách zemských zmínka o tvrzi hlucké: DZO. VI, 302.

³⁷⁾ Tak čte se v listině, která je zachována jen ve vadném opise; správně má zníti „Lucensi“.

³⁸⁾ CDM. V, 83, č. 83.

³⁹⁾ Touž listinou. D u d í k, Dějiny Moravy II, 368/2 míní, že župa lucká zabírala panství brumovské, vsetínské, brodské a ostrožské.

Pro obchodní Slavonice má největší význam čtvrtá z listin:

„Wencezlaus dei gracia rex Bohemorum, dux Cracovie... et universi cives civitatis nostre Slevnicensis... specialis concessionis suffragio... in melioracionem civitatis... dampna... gwere tempore perpassi... theloneum et depositionem salis percipiant et habeant... in emendacionem predictae civitatis... totaliter erogandam... presentes fieri et sigillorum nostrorum... liberaliter communiti. Datum Brunne... prothonotarii nostri Moraviae anno domini millesimo ducentesimo... simo secundo... kalendas martii...“

Slyšíme tu o udělení práva k vybírání mýta a o právu solního skladu.⁴⁰⁾ Text listiny je kusý a opouští nás právě tam, kde měly být vyčteny podrobnosti obou práv; pohybujeme se tedy na půdě nejisté. Než pouhá zmínka o existenci práva skladu ve 13. stol. ve Slavonicích vzbuzuje nedůvěru. V této době měla právo skladu na Moravě jen vskutku obchodně nejvýznamnější města, totiž vedle Olomouce asi jen Jihlava a Uh. Brod. Práva takového na příklad nemělo ani Brno. Co však můžeme povědět o Slavonicích do r. 1292? Bezpečně jen tolik, že tu byla fara a že pány osady byli Hradečtí, dále pak, že v okolí Slavonic, nebo podle Reuttera přímo osadou, vedla stezka,⁴¹⁾ spojující Vídeň s Prahou, a cesta, vedoucí od Světlé v Rakousích k Jihlavě.⁴²⁾ Užil jsem pro Slavonice jména „osada“. Ne bez úmyslu! R. 1294 uvádějí se Slavonice po prvé se svým „titulem“; čtete, jak již víme, o darování „villa forensis Zlebinx“ — tedy přesně přeloženo — osady trhové. Věc byla by celkem bezvýznamná, neb v rozličných pramenech čtete pro města 13. stol. rozličná jména; ve své souvislosti nesmí však být přehlédnuta. V listině z r. 1294 je totiž jmenováno množství míst českomoravských v přesné klasifikaci. Jindřichův Hradec, Baňov a Brumov jsou „castra“, hrady. Pak jsou tu města Jindř. Hradec („civitas seu oppidum“) a Uh. Brod („oppidum“), dále „ville forenses“ Strmilov, Deštná, Sedlčany, Slavonice a konečně pouhé vsi („ville“) Březina, Druneč, Radouň, Světce, Lodhýřov, Klenová, Studnice, Kochanov, Horusice, Stodůlky, Řečice, Hluk a Topolov. Úmysl je tu docela zřejmý. Bylo by proti duchu listiny z r. 1294, kdybychom o Slavonicích z r. 1294 mluvili jako o „městu“ — jdeť o pouhou „osadu trhovou“, rovnou svým významem Sedlčanům a Strmilovu. Mám za to, že je skoro vyloučeno, aby pouhá trhová osada Slavonice měla právo solního skladu.

Listina z r. 1294 napovídá ještě více. Oldřich z Hradce v ní uvádí, že mu král ze silnice, která Hradcem vede, přiřkl všechna práva, jaká tu měli jeho předci již ve třech generacích. Mínil se tu asi nějaké právo k vybírání mýta. Historik jindřichohradecký, J. Teplý, nemá ani zmínky o tom,

⁴⁰⁾ Reutter (str. 22) ku podivu mluví právě naopak o právu k vybírání solního mýta a o právu skladu.

⁴¹⁾ Teplý, který v citovaném díle vyšetřoval podrobně směr stezek v těchto krajích, vede však stezku „rakouskou“ i „jihlavskou“ stranou Slavonic.

⁴²⁾ O cestě z Brna přes Krumlov, Jemnici a Slavonice do Čech, o níž mluví Reutter (str. 14), není v 13. stol. nejmenších zpráv.

že by současný Hradec byl už nějakým střediskem obchodním⁴³⁾ nebo dokonce městem, obdařeným právem skladu. Je nyní myslitelné, že by v listině z r. 1294 nebylo nic o obchodních právech Slavonic, cennějších, protože větších, než byla hradecká? První nepochybná zmínka o prodeji solí ve Slavonicích je teprve z r. 1464, kdy nařizuje král Jiří, aby zejména při prodeji toho zboží bylo šetřeno ve Slavonicích práva mílového. Ani slova tu není o právu skladu, trvajícím neb bývalém, ačkoliv si Slavoničtí svou starou listinu na právo skladu podle ujištění Bočkova opsali do městské knihy ještě počátkem 15. století. Tu jsou opět skutečnosti, které celý dokument diskreditují. Tím více, uvědomíme-li si, že právě Boček si představoval práva našich měst ve 13. století po některých stránkách bohatší, než se nám jeví v zachovaných památkách.⁴⁴⁾ Zdá se mi nepochybným, že v slavonickém právu skladu nelze nevidět odlesk právě jeho představ.

Vedle práva skladu dostali prý Slavoničtí r. 1292 také právo vybírat mýto. Věc sama není opět nemožná, třeba však uvést, že právo k vybírání mýta je oblíbeným motivem fals Bočkových,⁴⁵⁾ dále pak to, že v listině z r. 1294 není o obchodních právech Slavonic ani zmínky. Bez významu není poznámka, že Slavonice mají se udělením privilegia vyhojiti ze škod ve válce utrpěných, neboť vede zase přímo k Bočkovi, který dokumenty k událostem z doby interregna rozhojnil několika padělkami, ilustrujícími zkázu moravských měst.⁴⁶⁾ A tak lze opakovati totéž, co v případě předešlém: pravděpodobnost, že máme před sebou padělek Bočkův, rovná se takřka jistotě.⁴⁷⁾

Vyrovnali jsme se zatím se čtyřmi nejstaršími kusy slavonického objevu Bočkova. Zbývají ještě jiné, mladší. První z nich je pamět k r. 1306, čerpaná prý Bočkem zase z oné slavonické knihy:

„Anno domini millesimo trecentesimo VI°, serenissimus dominus rex Rudolfus intromisit se per dominum Witconem de Landstein de nostra civitate et de Telcz et de Jempniz per dominum Ulricum.“

⁴³⁾ Str. 79.

⁴⁴⁾ O Vsetíně zjistil na příklad (f. 65' jeho Reiseberichtu): „dass das Ort Wsetin bereits in dieser Zeit (13. stol.) ein Städtchen, und von der Bedeutung war, dass für die aus Polen u. Schlesien nach Ungarn... fahrenden Kaufleute in W. ein Strassenzwang bestand...“

⁴⁵⁾ CDM. III, 140, č. 165; IV, 218, č. 158; 220 č. 159. O podvrženosti první listiny viz Bretholz, ZVGM Sch. I, 19; o ostatních srv. výše pozn. 18.

⁴⁶⁾ CDM. IV, 220, č. 159; V, 269, č. 61; 272 č. 64. O podvrženosti první listiny viz předešlou pozn.; o druhých Redlich, Reg. imp. VI, 256, č. 1011; 268. Srv. také Dudík, Dějiny Moravy VII, 16/1. Lze také upozorniti na podezřelou poznámku z Bočkova výzkumu v Jemnici k r. 1278: „Australes intromittunt se de civitate Jemnicensi.“ V známé své práci „Mähren unter König Rudolf“ užil Boček jen první z listin tu uvedených.

⁴⁷⁾ Ze stylu listiny nelze opět nic odvoditi. Intitulace a datum je vzato z CDM. IV, 382 č. 301.

Zpráva se týká známého tažení Rudolfova za korunou českou v druhé půli září z Rakous přes Jihlavu ku Praze. O tom, že by byl na této cestě Rudolf obsadil Slavonice, Telč a Jemnici, starší kronikáři nevědí. Teprve Pešina⁴⁸⁾ má zprávu, že Rudolf tehdy obsadil některá města při hranici rakouské, totiž Znojmo, Jemnici, Slavonice, Telč a nakonec i Jihlavu. Spolehlivost zprávy Pešinovy nelze kontrolovat⁴⁹⁾ a kritičtí badatelé ji z historie r. 1306 proto škrtnou⁵⁰⁾ Vracíme se k téže zprávě nyní s jiné strany s novým svědectvím, které je ještě přesnější. Zvídáme, že Slavonice obsadil pro Rudolfa Vítek z Landštejna, ostatní města pak Oldřich z Hradce. O Vítkovi vyslovil však již Dudík dosti pravděpodobnou domněnku, že v září 1306 dlel na sněmu v Praze⁵¹⁾ — nemohl tedy býti ve vojště Rudolfově. Následujícího roku zastihujeme jej jako purkrabí znojemského, nevědouce bohužel, kdy se jím stal.⁵²⁾ Jak se měl v letech 1306 a 1307 k Rudolfovi, z pramenů přímo neplyne, není však nejmenšího podkladu pro domněnku, že ve chvíli vpádu Rudolfova na Moravu byl k Habsburkům v jiném poměru než massa šlechty českomoravské — totiž v poměru odmítavém. Ba lze jíti ještě dále: ani v době, kdy Rudolf dary a zápisy kupoval své šlechtické voliče, nevidíme Vítku mezi podarovanými; ani snad tehdy nepřešel tedy do tábora habsburského. Svou příchylnost ke straně korutanské dokumentoval pak v zápětí po smrti Rudolfově, když jako purkrabí znojemský zabránil bratru Rudolfovu Fridrichovi zmocnit se Znojma. Politika Vítkova se nám tak jeví mnohem vyrovnanější než politika na příklad jeho druha, Jindřicha z Rožmberka; ani o tom nelze se pak domýšlet, že v době vpádu Rudolfova na Moravu stál na straně habsburské, tím méně o Vítkovi. Pokud jde o Oldřicha z Hradce, třeba doznati, že o něm v osudných těch dvou letech — 1306 až 1307 — nemáme zpráv.

Ze souvislosti událostí z podzimu r. 1306 plyne, že se Rudolf při svém tažení ku Praze nesetkal s odporem; že by si byl však obsazením zabezpečoval některá města v týle, nelze doložit.⁵³⁾ Paměť z městské knihy

⁴⁸⁾ Mars moravicus 394.

⁴⁹⁾ Jen jako domněnku lze uvést, že zpráva Pešinova vznikla změněním událostí r. 1306 a r. 1308. Mírem znojemským 14. srpna 1308 dostal totiž Fridrich vskutku některé z jmenovaných měst v zástavní držení.

⁵⁰⁾ Přijímal ji: H o r k ý, l. c. str. 103, W o l n ý, Markgr. Mähren VI, 527, T i r a y ve Vlastivědě telecké (k r. 1308) str. 100, R e u t t e r, l. c. str. 24. T i r a y ve Vlastivědě slavonické str. 40 a J e c h, Nástin dějin M. Buď. a Jemnicka, str. 116. Neužili jí: P a l a c k ý v Dějinách, D u d í k v Dějinách, Š u s t a ve Dvou knihách a Š i m á k v Kronice.

⁵¹⁾ D u d í k, Mährens allg. Gesch. XI, 8.

⁵²⁾ Š u s t a, Dvě knihy I, 498, vyslovuje mínění, že se jím stal patrně po svém strýci Smilovi z Nových Hradů (připomíná se do r. 1303). J. V. Š i m á k, Kronika, 581, míní, že Jindřich přijal úřad ve Znojmě teprve po zvolení Jindřicha Korutanského.

⁵³⁾ Není třeba mysliti ani, že Rudolf obsadil tehdy Znojmo, snad proto, že tu Habsburci v lednu r. 1307 konali sjezd. Po zvolení svém za krále nesetkal se Rudolf na

slavonické nepříspěla ke zprávě Pešinově detaily, které by vzbuzovaly důvěru. Jsme-li oprávněni nedůvěřovati již Pešinově zprávě samé, máme povinnost její opravené vydání slavonické přímo odmítnouti. Mezi obojím nelze neviděti souvislost, nepochybně tak, že zpráva městské knihy slavonické z 15. stol. ku podivu byla inspirována o dvě stě let mladším Pešinou.

K r. 1335 se zachovala podle ujištění Bočkova v městské knize slavonické málo významná paměť o tom, že markrabě Karel nařídil svému úředníku na Telči, aby nezasahoval do jurisdikce měšťanů slavonických.⁵⁴⁾ Z téhož roku je, nebo aspoň byla, v archivu jemnickém zcela obdobná listina na ochranu jurisdikce jemnických.⁵⁵⁾ Souvislost mezi oběma kusy je zřejmá; i když není tentokrátě důvodů dokument slavonický podezřívati, přece i na něj temné sousedství vrhá svůj stín.

Do víru drobné války šlechtické uvádí nás dokument slavonický k roku 1353:

„Dominus noster a domino de Landstein circumvallatur in nostra civitate, donec cives de Telcz succurrerent.“⁵⁶⁾

O rozbroji mezi Hradeckými a Landštejnny z r. 1353 víme z několika zápisů v městské lozungové knize brněnské.⁵⁷⁾ Koncem září přinutily nepokoje na Telecku markraběte Jana, aby vyhlásil výpravu proti hradeckému pánu. Brněnští přispěli k tažení 100 hřivnami (později, r. 1354, přidali ještě 50) a jejich poslové roznášeli listy markraběcí, týkající se hotovosti, po moravských městech. Zášť a smělost hradeckých musila být veliká, neboť v samém Brně se obávali útoků a zhářství; proto opatřili brány i hradby strážemi. Válka se skončila v létě r. 1354 rozsudkem krále Karla.⁵⁸⁾ Městská kniha slavonická přispívá k zmíněným zprávám opět několika detaily, ne sice nemožnými, ale odjinud nedoloženými. Zvláštní náhodou zprávu slavonickou doplňuje pak ještě zpráva jiná, kterou zase vděčíme výzkumu Bočkovu v městském archivu jemnickém. Také tu prý Boček našel městskou knihu z 15. věku, dnes ovšem ztracenou, ze které vypsál několik „historických poznámek“, mezi jiným i k r. 1353.

„Domini in Telcz cum civibus suis obsident civitatem Jamicensem.“⁵⁹⁾

Moravě s odporem; Znojmo mu otevřelo své brány asi teprve jako svému pánu. V literatuře setkáme se také s tvrzením, že Jemnice zůstávala od září r. 1306 habsburskou a že se sem proto uchýlil Fridrich, když chtěl vyjednávat s českými a moravskými pány (J e c h l. c. 116). Tábor byl však u Jemnice, nikoliv v městě. Srov. také, co pověděno v pozn. 49.

⁵⁴⁾ CDM. VII, 75, č. 99.

⁵⁵⁾ CDM. VII, 74, č. 96. Je v seznamu privilegií jemnických ve spisech archivních korespondentů v zem. archivu.

⁵⁶⁾ CDM. VIII, 185, č. 245.

⁵⁷⁾ CDM. VIII, 190, č. 251; 235 č. 290.

⁵⁸⁾ CDM. VIII, 204, č. 269.

⁵⁹⁾ CDM. VIII, 186, č. 246.

Ani ta zpráva není odjinud doložena, ale do rámce ostatních zdá se dobře zapadati. Jemnice byla zeměpanská: na obležení města nemohl vskutku odpověděti markrabě jinak než trestnou výpravou. Zprávy z r. 1353 mluví však o tažení proti Telči, nikoliv o výpravě k osvobození Jemnice, jak bychom vzhledem k sensačnosti věci očekávali. Je ostatně ku podivu, že městské knihy, jinak velmi skoupé na samostatné historické poznámky, vydaly nám tu hned dvoje pěkně se doplňující svědectví o téže události. Vtírá se domněnka, že tu zase pomohl Boček, který si, jak lze zjistiti, již r. 1842 brněnské knihy lozungové excerpoval a tak výpravu proti hradeckému pánu objevil. O dvě léta později, jsa v Jemnici a ve Slavonicích, patrně neodolal a obrázek dokreslil několika původními podrobnostmi místními.

Také k r. 1384 vypsál Boček ze slavnické městské knihy zprávu válečnou:

„Dominus noster graciosus, dominus Heinricus, restaurat dampna civitatis nostre propter combustum preurbium per Australes et fundat pro occisis concivibus cum capitaneo suo Hincone de Maryz anniversarium in altari sancte Marie assumpte cum censu curie in Styborslag.“⁶⁰⁾

Dokument se zřejmě odvolává na nadační listinu Jindřicha z Hradce pro kostel slavnický z 6. ledna 1384,⁶¹⁾ kde čteme, jak již víme, o darování dvora v Lomech k anniversariu na spásu duší měšťanů slavnických, kteří zahynuli v boji s Rakušany, vedenými Litoldem z Maštova. Stěžoval-li si Horký, který na listinu z r. 1384 prvý upozornil,⁶²⁾ že se o boji před Slavonicemi nezachovaly odnikud jinud zprávy, mýlil se — má-li ovšem pravdu Boček se zprávou svou. Povšechně proti ní není námitek; nápadné jenom je, že přináší u srovnání s listinou z roku 1384 dvě nové podrobnosti: především, že slavnické předměstí lehlo při boji popelem, dále pak, že mezi padlými byl také hejtman slavnický Hynek z Maříže.⁶³⁾ Před první podrobností je třeba se pokloniti, druhá však budí nedůvěru. Hynek z Maříže se připomíná v pramenech teprve od r. 1464⁶⁴⁾ — roku 1384 nemohl tedy žít, tím méně padnouti ve službách Jindřicha z Hradce. Zajímavé je, že členové rodu z Maříže byli vskutku ve služ-

⁶⁰⁾ CDM. XI, 318, č. 343.

⁶¹⁾ Srov. pozn. 31.

⁶²⁾ Brünner Wochenblatt 1827, 103; odtud přijal celou zprávu Wolný do světské topografie VI, 521.

⁶³⁾ Reutter vykládá zprávu tak, že Jindřich z Hradce zřídil anniversarium spolu se svým hejtmanem. Výklad ten třeba odmítnouti, nejen proto, že se zdá nemožným, aby pán se spojoval ke konání dobročinnosti s pouhým svým úředníkem, ale i proto, že listina z r. 1384 o tom nemá nejmenší zmínky.

⁶⁴⁾ DZB. XIII, 44 a d. Srv. také Pilnáčkův odstavec o pánech z Maříže — třebaže z části chybný — (Staromoravští rodové str. 76, č. 169).

bách pánů Hradeckých, ovšem později.⁶⁵⁾ To věděl již roku 1844 i Boček, neboť právě dva roky před tím byla Palackým v Archivu českém uveřejněna jedna listina z roku 1400, v níž je doložen jako úředník hradecký pan Václav z Maříže.⁶⁶⁾ Není snad tento Václav bezděčným původcem toho, že se v dokumentu z roku 1384 objevil neexistující jeho předek Hynek? Zdá se, že jsme tu opět falsátora přistihli při malém sice, ale nepřijemném omylu.

Zbývá zpráva k roku 1431:

„Notiz über die Belagerung von Teltsch und Zlabings von den Taboriten.“

K Bočkově regestu v cestovní zprávě chybí tentokráte příloha s udáním přesné provenience, takže se lze jen dohadovati, že i tato „historická poznámka“ pochází z Bočkovy slavnické knihy. O tom, že Slavonice i Telč byly husity obléhány, nelze pochybovati. Ne snad proto, že zprávu o obojím obležení má Pešina,⁶⁷⁾ ale proto, že o obležení Telče máme přímo a nepochybnou zprávu k roku 1423⁶⁸⁾ a o obležení Slavonic jasnou zmínku v jedné listině z roku 1437.⁶⁹⁾ Zprávu Bočkovu o obležení Slavonic roku 1431 nelze zamítnouti jako nemožnou, neboť roku 1431 pobýval a plenil na jihozápadní Moravě Prokop. K ověření její důvěryhodnosti třeba si však uvědomiti, že je jen článkem Bočkových objevů o obléhání různých měst moravských husity. Podobné zprávy vypsál Boček také z městské knihy velkobítešské, jemnické, jihlavské, hošteřadické a olomoucké, dále z kapitulního archivu olomouckého a tamní studijní knihovny.⁷⁰⁾ Kontrolování všech vedlo by příliš daleko; stačí zatím říci, že většina z nich visí stejně ve vzduchu jako ona zpráva slavnická.⁷¹⁾

Jsmo u konce s rekonstrukcí Bočkovy slavnické knihy i s kritikou jejích dokumentů. Viděli jsme, že většina z nich neodolala náporu kritiky — o několika jsme vyřkli s pravděpodobností, která se blíží jistotě, rozsudek odsuzující a tím i o městské knize slavnické Bočkem objevené, aspoň o knize v té formě, jak ji představuje Boček. Bohužel, víme o pracovní metodě Bočkově ještě málo, abychom mohli odpověděti neobjetně na otázku, zda má právo na život něco z těch dokumentů, které jsme přímo usvědčiti nemohli. Opatrnost sice káže i ty z historických pramenů vyloučiti, táž opatrnost však žádá, abychom připustili, že snad

⁶⁵⁾ Srov. Teplý l. c. str. 157 a Tiray ve Vlastivědě slavnické str. 162.

⁶⁶⁾ Archiv český II, 327.

⁶⁷⁾ Mars Moravicus 495.

⁶⁸⁾ Tomán, Husit. váleč. 329/pozn.

⁶⁹⁾ Reutter 41.

⁷⁰⁾ Reisebericht Bočkův f. 135, 105', 85, 104, 22, 147'.

⁷¹⁾ Pokud jsem mohl zjistiti jsou to zápisy: jemnický, hošteřadický, některé olomoucké i jihlavské a jeden velkobítešský.

některý jejich detail bylo by možné zachrániti, kdybychom měli po ruce všechen materiál, s nímž Boček pracoval. A tu jsme tam, kde by měla vlastně začít nová práce. Dosavadní badání omezovalo se na kritiku listin, publikovaných Bočkem v moravském kodexu. Má-li býti však konečně pověděno poslední slovo o dobrém i zlém díle Antonína Bočka, je třeba, jak vidíme, také přihlédnouti k jeho rukopisnému diplomatáři a k celé jeho pozůstalosti, ba je třeba z materiálu toho vyjít.

Vtírá se ještě otázka, proč vlastně vznikla slavonická falsa. A zase není možné odpověděti určitě, neboť otázka je velmi složitá a málo probádaná. Bude třeba detailně ukázati, v jakém prostředí Boček pracoval, jak se na práci jeho hledělo a co se od ní očekávalo, abychom, ne-li omluvili, aspoň pochopili, proč přicházel se stále novými sensacemi objevů. Do řetězu jejich zapadá i Bočkův objev ve Slavonicích; kde vědomí o ztrátách, které archiv utrpěl v dobách dávných i nedávných, k jejich nahrazení Bočka asi přímo vybízelo. Byl by v tom věru kus tragiky, kdyby se ukázala správnou domněnka, že badatel zásluh Bočkových znehodnotil celé své veliké dílo jen proto, aby na příklad svůj referát o výzkumu slavonickém mohl zahájit slovy: „In Zlabings fand ich bei Durchgehung der städtischen Registratur noch viele von J. E. Horký im Jahre 1819 übersehene Urkunden . . .“

Bedřich Mendl:

Vyjednávání o českofrancouzský spolek 1355.

(Ze studií k Regestům.)

Přes veškeru lásku k Francii, kterou si císař a král Karel od mládí zachoval do pozdních let, vystřídala českofrancouzský spolek z r. 1347 již v druhém roce vlády Karlovy smlouva s Anglií.¹⁾ Teprve po osmi letech byla obnovena smlouva s Francií,²⁾ a obnovení spolku českofrancouzského nebylo nikterak snadné ani prosté. Některé omyly v edicích pak způsobily, že vyjednávání mezi Karlem a dvorem francouzským, které předcházelo obnovení spolku, jevílo se dosud historikům ještě složitějším, než bylo vskutku.

Základem novějšího badání o době Karlově jsou Böhmer a Hubera „Regesta imperii“.³⁾ V nich nalezneme k 28. prosinci r. 1356 přátelskou smlouvu s Francií, ale před touto definitivní smlouvou zaznamenávají Regesta imperii ještě tři listiny jiných. Ke květnu r. 1355⁴⁾ připomínají listinu, kterou Jan, král francouzský, obnovil spolek z r. 1347 a slíbil Karlovi a dědicům jeho věčné přátelství. Tuto listinu cituje Böhmer z Goldasta,⁵⁾ Balbína,⁶⁾ Lüniga,⁷⁾ jakož i ze Sommersberga, kde oproti tiskům ostatním nalezl Böhmer ještě tyto další podmínky smlouvy: král francouzský prohlašuje, že města Verdun, Cambrai a Cateau-Cambrésis s příslušenstvím jsou součástí říše, a slibuje, že císaři je vrátí; podobně syn králův Karel jakožto dauphin přijme Dauphiné od císaře v léno a vrátí říši město Vienne s výhradou práv hrabství vienneského stejně i hrabě burgundský uzná

¹⁾ Smlouva Karlova s králem Eduardem (z 24. června 1348) otištěna naposled u V. Hrubého, Archivum coronae regni Bohemiae II, 75, čís. 69. Srov. i čl. Hrubého, Studie k dílu „Archivum coronae regni Bohemiae“ v Časopise Archivní školy II. (1924), 124 d. a mé poznámky v Čes. Čas. Hist. 1929.

²⁾ R. 1356, 28. prosince v Metách.

³⁾ VIII. sv., Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. (1877); Erstes Ergänzungsheft . . . (1889).

⁴⁾ Reichssachen 234.

⁵⁾ De regni Bohemiae iuribus, suppl. 297.

⁶⁾ Miscellaneorum historicorum regni Bohemiae I dec., liber 8, 53, čís. 48.

⁷⁾ Teut. Reichsarchivs part. spec. II, 2, 35, čís. 30.

hrabství své jako léno říše.⁸⁾ K 26. srpnu r. 1355 uvádí pak Böhmer z L u - d e w i g a⁹⁾ i L ü n i g a¹⁰⁾ list Karlův na spolek s Francií. Z výtahu (Böhmer opravil starší edice podle originálu) přes odchýlnou stylisaci jest patrné, že podmínky listu Karlova se shodují s podmínkami, které ke květnu téhož roku uvedeny byly z edice Sommersbergovy. Přes to Böhmer na konci regestu poznamenává, že král francouzský nabízené smlouvy nepřijal.¹¹⁾ Vskutku pak také k říjnu či listopadu r. 1355 zařazen jest list krále Jana, jímž děkuje za smlouvu, kterou mu poslové císařští přinesli, nemůže však ji opěťovati, neboť týká se práv třetích osob. O těchto i jiných věcech bude král francouzský s Karlem dále vyjednávati a vypraví k němu záhy posly. Zatím však nechť se císař ujme Francie, ježto Anglie jen na oko přijímá císařovo prostřednictví a vskutku chystá se k válce.

Podle Huberových Regest jeví se tudíž sled vyjednávání takto: v květnu r. 1355 dvě listiny krále francouzského, v srpnu téhož roku listina Karlova, v říjnu či listopadu odmítá král Jan podmínky spolku a na konci roku následujícího sjednán jest spolek za podmínek, které se téměř kryjí s tím, co podávala jedna z původních listin krále Jana. Proč v květnu r. 1355 nabízel král Jan dvojí smlouvu? Proč koncem téhož roku odmítal nabídku Karlova, když nabídku ta byla téměř doslova shodna s tím, co sám v květnu nabízel? Takové otázky se vnucovaly, a historikové snažili se nalézt k nim uspokojivou odpověď; celkem marně.

A d o l f G o t t l o b, jenž r. 1883 vydal knížku „Karls IV. private und politische Beziehungen zu Frankreich“, pokusil se záhadu tu vyložit takto: Když Karel pobýval v Itálii — rozuměj počátkem r. 1355 — požádal jej hr. Amadeus Ženevský o pomoc proti dauphinovi viennskému, jímž od r. 1349 byl Karel, prvorozený syn francouzského krále. Císař vyhověl, i byl mu spor ten podnětem k tomu, aby obnovil nároky říše na země někdejšího království arelatského. Zahájil vyjednávání s dvorem pařížským, a výsledkem vyjednávání toho bylo, že král Jan v květnu r. 1355 vyhověl požadavkům Karlovým a uznal nároky říše na sporné území. Přesto vyjednávání nebylo skončeno, a teprve v srpnu dohodl se císař s francouzským vyslancem v Praze, že prozatím v hrabství ženevském a kraji Faucigny má býti zachován stav dosavadní.¹²⁾ Tím umožněno bylo císaři, aby konečně i sám stvrdil sjednaný spolek s Francií. Než zatím se smýšlení krále Jana změnilo, král francouzský nebyl již ochoten znova stvrditi původní ujednání, a jeho odpověď — Gottlobovi se podařilo správněji ji datovati — 6. ledna 1356 vyzněla záporně. Vy-

⁸⁾ *Scriptores rerum Silesiacarum* I, 949, čís. 48.

⁹⁾ *Reliquiae manuscriptorum* V, 451, čís. 12.

¹⁰⁾ *Codex Germaniae dipl.* I, 387, čís. 37.

¹¹⁾ *Reg. imp.* 2233. Viz k tomu *Reichssachen* 240.

¹²⁾ *Reg. imp.* 2234.

světluje pak Gottlob záporné toto rozhodnutí tím, že se ve sporu s hrabětem ženevským císař nepostavil zcela na francouzské stanovisko.

To arci byl jen d o h a d Gottlobův, a podobně jen o dohady opírala se Gottlobova tvrzení jiná: že Karel z jara předložil požadavky své francouzskému dvoru.¹³⁾ Jest pouhou domněnkou, že list Karlův, adresovaný hraběti savojskému (26. srpna r. 1355, *Reg. imperii* 2234), smluven byl s vyslanci francouzskými v Praze,¹⁴⁾ neboť o pobytu vyslanců francouzských v Praze v létě 1355 nic nevíme. Příliš mnoho dohadů bylo ve výkladu Gottlobově, a přece se mu ještě nepodařilo vše vyložiti. Stále ještě v jeho výkladu postrádáme vysvětlení, z jakého vlastně důvodu král francouzský posílal Karlovi dvojí rozdílný list, proč se jednou spokojoval všeobecnými obraty a podruhé činil tak dalekosáhlé ústupky, k nimž později ani v horších dobách na sklonku r. 1355 ani po katastrofě r. 1356 nebylo možno jej přiměti.

Toho si nepovšíml Gottlob, naproti tomu věnoval otázce té obšírnou úvahu O t t o W i n c k e l m a n n ve své disertaci „Die Beziehungen Kaiser Karls IV. zum Königreich Arelat“.¹⁵⁾ Winckelmann přiznává, že se nelze domnívati, že by král francouzský byl v touž dobu podával dvojí nabídku tak rozdílnou. Winckelmann předpokládá, že jedna z listin musila býti odeslána dříve, i zdá se mu pravděpodobnějším, že král francouzský původně učinil ústupky větší a pak — než stále ještě v květnu r. 1355 — se rozhodl jinak a odeslal druhou listinu, která tak dalekosáhlých ústupků neobsahovala. Karel však — podle Winckelmanna — v srpnu úmyslně odpovídal na list původní, Jan setrval na nabídce druhé a Karel konečně ustoupil. Winckelmann přiznává, že výklad tento není nikterak prostý, zdál se mu však přesto nejvíce pravděpodobným.¹⁶⁾ Jinak totiž připadal jedině na takový výklad, že list u S o m m e r s b e r g a vydaný nebyl vůbec císaři poslán, nýbrž že to byl jen návrh vypracovaný v kanceláři francouzské (z kteréhožto návrhu král dal škrtnouti ony ústupky, které neschválil, takže se Karlovi dostalo jen nabídky všeobecné,

¹³⁾ „Wie sollte sonst der König von Frankreich dazu kommen, ihm solche Zugeständnisse zu machen, wie sie die Urkunde Hubers, *Reg. Karl IV.* p. 553 nr. 234 enthält?“ (*Gottlob* 83, pozn. 3).

¹⁴⁾ „Daß der Kaiser seine Entscheidung im Einverständnisse mit den Gesandten traf, läßt sich aus dem Umstande schließen, daß an demselben Tage, an welchem er den Grafen Amadeus von derselben benachrichtigte, Karl auch die so lange hingehaltene Freundschafts-Gegenurkunde für den französischen König ausstellt. Dieses Zusammenfallen der Daten ist doch nicht zufällig?“ (*Gottlob* 84, pozn. 1).

¹⁵⁾ Ein Beitrag zur Reichsgeschichte des XIV. Jahrhunderts. (Disertace štrasburská 1882.) Exkurs II, 147 d.

¹⁶⁾ L. c. 150: „Ich verkenne nicht, daß diese Erklärung der beiden Urkunden etwas Gekünsteltes hat, besonders weil sie nur bestehen kann, wenn man den französischen Politikern ein sehr geringes Maß von Consequenz zutraut: immerhin erscheint sie mir noch als die annehmbarste.“

jak ji otiskli Balbín anebo Lünig.¹⁷⁾ Výkladu takovému podle Winckelmanna odporuje však skutečnost, že Sommersberg předlohu edice své našel v „německém archivu“, řekněme správněji v kopiáři archivu české koruny.¹⁸⁾ Proto Winckelmann výslovně zamítá možnost, že by tu šlo jen o koncept francouzské kanceláře, zamítá i možnost druhou, že by tu šlo o návrh Karlov. Winckelmann vylučuje, že by návrh císařské kanceláře mohl býti stylisován jako listina francouzská, že by mohl býti datován a že by se v něm mohla vyskytovat korroborace „sub appensione nostri minoris sigilli“.¹⁹⁾ Winckelmann připouští tudíž jen takový výklad, že král francouzský vskutku vyhotovil v květnu r. 1355 dvě listiny odlišné.

Ani Winckelmannovi ani Gottlobovi se tudíž nepodařilo vyjednávání Karlovo s Francií vyložit tak, aby výklad psychologicky uspokojil. Nedovedli toho, poněvadž na základě toho, co podávala Regesta imperii, nebylo to vůbec možno, a ani Winckelmann ani Gottlob se celkem nepokusili údaje Regest přezkoušeti. Učinil to teprve E. Werunsky.²⁰⁾

Böhmer a Huber znali text listu Karlova z originálu, naproti tomu znali listy krále francouzského jen ze starých tisků sedmnáctého a osmnáctého věku. Werunsky nahlédl do rukopisů i zjistil, že v kopiáři archivu české koruny v universitní knihovně pražské vyskytují se oba listy francouzského krále: delší list, jež otiskl Sommersberg, tu data nemá, stručnější list, v němž podmínky smlouvy jsou vynechány, jest tu datován nikoli květnem r. 1355, nýbrž květnem r. 1356.²¹⁾ Usoudil tudíž Werunsky, že jen nedatovaný list náleží do r. 1355, kdežto stručnější list ukazuje další stadium jednání z jara roku následujícího, když král Jan původní nabídku Karlovu odmítl. Werunsky vyslovil zároveň domněnku, že nedatovaný list z francouzské kanceláře vůbec nevyšel, nýbrž že tu jde jen o návrh, který Karel francouzskému králi dal předložit. Kdy že se tak stalo, o tom Werunsky nemluví zcela jasně, zdá

¹⁷⁾ L. c.: „Will man der Tatsache, daß die Urkunde bei S. in einem deutschen Archiv gefunden ist, kein Gewicht beilegen, so kann man die Sache auch so erklären —“

¹⁸⁾ Sommersberg v úvodě str. 2, 3: „Diplomatario nostro Bohemo-Silesiaco et nomen et amplitudinem codex diplomaticus mstus., serenissimi principis d. d. Caroli Friderici ducis Würtembergici Teccensis ac in Silesia Olsnensis — ad usus nostros concessus dedit, quem celeberrimi Carlosteinensis tabularii partem non minimam esse ex indice eiusdem msto., qui ad manus nobis est, intellexi.“

¹⁹⁾ Winckelmann str. 148: „Denn Karl konnte eine Vorlage doch schwerlich im Namen des Königs von Frankreich ausstellen, wenigstens entsprach das nicht der Sitte; sicher aber konnte er nicht seine Vorlage im Namen des Königs datiren und von der Anhängung des »kleineren Siegels« reden.“

²⁰⁾ „Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit“ III, 107 d.

²¹⁾ Ke květnu 1356 otiskl regist této listiny již Brandl, Codex dipl. et epist. Moraviae IX, 15, čís. 15. Viz též Jirečka, Codex iuris bohemicus II, 1, 426, čís. 397. Do května 1356 kladl list ten již také Gottlob. Bylo to jediné, čím se odchýlil od pojetí Böhmerova.

se však, že jednání toto kladl do května r. 1355 a že si představoval, jakoby tato původní nabídka byla v srpnu téhož roku opětována.²²⁾

Není pochybnosti, že jako po tolikeré stránce i tu kniha Werunského razila cestu lepšímu poznání. Ještě P. Fournier a v době nedávné též Grieser²³⁾ byli zcela v zajetí omylů Böhmerových. Grieser opakuje dohady Winckelmannovy, Fournier připouští, že král Jan od května r. 1355 změnil své stanovisko, a snaží se vysvětliti, proč král Jan nakonec odmítl dalekosáhlé požadavky Karlovy.²⁴⁾ Fournier i Grieser se arci domnívali, že král francouzský v květnu r. 1355 byl ochoten uznati práva říše na Verdun, Cambrai a Cateau-Cambrésis, na Burgundsko i Dauphiné. Teprve R. Delachenal²⁵⁾ uvědomil si dosah poznatků Werunského a neváhal odvoditi z nich další důsledky. Jestliže se listina, kterou Sommersberg otiskl ke květnu r. 1355, v rukopise universitní knihovny pražské objevuje bez data, možno s Werunským předpokládati, že jest to jen návrh, který Karel předložil francouzské kanceláři. Pak není však také důvodu — a tu Delachenal se rozchází s Werunským — klásti list ten do května, nýbrž možno se domnívati, že předloha ta vypracována byla zároveň s listem Karlovým, s nímž se shodoval věcný její obsah, tedy v srpnu r. 1355.²⁶⁾ Podle Delachenala sled vyjednávání byl zkrátka tento: Někdy roku 1355 vyšel z Francie pódnět k obnově česko-francouzského spolku, na to v srpnu Karel poslal do Francie svůj list pod zlatou bullou a zároveň i list, jež měl zpečetiti král francouzský. Král Jan 6. ledna r. 1356 odmítl a podal v květnu r. 1356 návrh vlastní, vynechávaje ze smlouvy veškeré zmínky o sporných územích na severovýchodě i jihovýchodě Francie. Jak patrně, neváhal Delachenal průběh vyjednávání vyložit daleko prostěji a logičtěji, než to dovedli jeho předchůdci. Výklad jeho nemohl arci plně přesvědčiti, poněvadž se opíral jen o Werunského a poněvadž ani Werunsky

²²⁾ Werunsky 109: „Die obenerwähnten Forderungen nahm Karl auch(!) in die am 26. August 1355 zu Prag ausgefertigte Urkunde — — hinüber — —“

²³⁾ Paul Fournier, Le Royaume d'Arles et de Vienne (1138—1378). Étude sur la formation territoriale de la France dans l'Est et le Sud-Est (1891), 456 d. R. Grieser, Das Arelat in der europäischen Politik von der Mitte des 10. bis zum Ausgange des 14. Jahrhunderts (1925) 59.

²⁴⁾ Fournier 460, pozn. 1: „Il me semble qu'en l'état de nos connaissances nous ne pouvons guère faire autre chose que constater avec certitude le changement qui s'opéra dans les dispositions du roi Jean entre le printemps et l'automne de l'année 1355. Sans doute le sacrifice parut trop dur au roi Jean; d'ailleurs en cette même année 1355, Charles IV. se rapprochait du comte de Savoie — —“

²⁵⁾ Histoire de Charles V., I (1909), 271 d.

²⁶⁾ Delachenal 272: „La pièce a été publiée ou citée sous la date de mai 1355, qui est certainement inexacte, car il paraît bien et la chose s'explique le mieux du monde, qu'elle n'était pas datée.“ — Delachenal nevyslovuje se ovšem zcela jasně: „Mais cette prétendue acceptation de Jean II. ne semble être autre chose qu'un projet préparé pour(!) la chancellerie impériale et qui n'a jamais été mis en forme“ (str. 272). Delachenal nedovedl také rozhodnouti, zda list krále Jana z května 1356 možno považovati za smlouvu či zůstal-li i tento list jen pouhým návrhem (str. 274).

neměl dostatečné znalosti pramenů. Přesto byli Werunsky a Delachenal na správné cestě, a dnes nelze již o tom pochybovat.

Přihlédněme k pramenům! List francouzského krále, který Balbín a Lünig kladli do května r. 1355, náleží vskutku teprve do roku následujícího, V archivu české koruny — to ušlo i Werunskému — jest zachován originál a na něm čteme jasně: „Datum Parisius anno domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto mense maii.“²⁷⁾ Stejně v originále v archivu koruny uložena jest i listina Karlova, vydaná pod zlatou bullou 26. srpna r. 1355.²⁸⁾ List krále Jana z 6. ledna r. 1356 známe sice jen z popisu, ale zmínky o poselství Karlově v části úvodní nepřipouštějí pochybnosti, že list náleží na počátek roku 1356.²⁹⁾ Vročení všech těchto listů jest nepochybné. Zbývala jen pochybnost o třetím listě krále Jana či podle časového pořadí snad listě prvním. Sommersberg kladl jej — podobně jako Balbín a Lünig list druhý — do května r. 1355, měl i tu býti letopočet opraven na r. 1356, či do které doby list náleží? Originálu v archivu koruny není, v kopiích nejen v rukopise universitní knihovny, jež znal Werunsky, nýbrž i ve znamenitém rukopise lobkovické knihovny roudnické i v rukopise nostizském³⁰⁾ listina není datována. Proti tomu stál však údaj Sommersbergův „Datum Parisius a. d. 1355 m. Maii“, a údaj ten nebylo lze kontrolovati. Nebylo možno nalézt rukopis, jehož Sommersberg užíval. Až do nedávna marně hledáno bylo jeho „Diplomatarium Bohemico-Silesiacum“, jež kdysi bylo majetkem Karla Fridricha vévody virtembersko-olešnického.³¹⁾ Bylo tudíž nasnadě předpokládati, že datování, které Sommersberg podává, měla i jeho předloha a že alespoň tento list francouzského krále do května r. 1355 přece náleží.

Teprve z jara r. 1926 podařilo se mi v pruském státním archivu ve Vratislavi zjistiti předlohu edice Sommersbergovy. Jest to rukopis řečený „Böhmisch-Schlesisches Diplomatargen. das Oelsner Diplomatar“ (sign. Rep. 135 D 322), kopiář archivu české koruny z konce šestnáctého věku, rukopis založením i obsahem obdobný známému rukopisu nostizské knihovny pražské (Ms a 27).³²⁾ Hledaný list se tu objevuje na fol. 66. Jak bylo možno tušiti, i tu končí list prostě slovy: „sub appensione

²⁷⁾ Regesta Bohemiae et Moraviae VI/2, 194, čís. 362.

²⁸⁾ Tamže VI/1, 57, čís. 101.

²⁹⁾ Tamže VI/1, 94, čís. 161, Ludewig, Rel. manuscript. V, 456, čís. 13.

³⁰⁾ Rkp. universitní knihovny pražské IC 24, fol. 382v, kopiář lobkovické knihovny v Roudnici sign. VI F b 5, str. 77, čís. 37, rukopis nostizský fol. 58, čís. 37.

³¹⁾ Ještě nedávno marně hledal je R. Salomon; srv. Neues Archiv d. Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, sv. 36, 495.

³²⁾ Viz mou zprávu „Z archivních cest“ v Časopise Archivní školy IV, 119 a Hrubého úvod cit. edice 6. Hrubý praví, že rukopis tento jest „minoris momenti“, myslím, že z výkladu mého jest zřejmo, že i „méně důležitý“ rukopis může přinést důležité poznatek.

nostris minoris sigilli testimonio litterarum“. „Datum Parisius a. d. 1355 m. Maii“ doplnil tedy Sommersberg sám. Byl to pouhý jeho dohad, a z toho, co pověděno výše, jest i patrné, na čem dohad ten byl založen. Sommersberg si povšiml, že list shoduje se slovně s kratším listem, který Balbín a Ludewig otiskli ke květnu r. 1355. I usoudil omylem, že edice Balbínova a Ludewigova podávaly jen kusý otisk.³³⁾ Dnes známe originál onoho kratšího listu a víme, že nejde tedy o jediný list, nýbrž o listy dva. Shody mezi oběma listy svědčí o tom, že oba listy geneticky souvisí. Otiskují níže text sporné listiny a srovnávám jej s originálem z května r. 1356. Vše, co jest otištěno tučně, v originále tom schází. Oba listy vykazují tudíž tak prokavé rozdíly, že považovati je za listy současné byla by domněnka svrchovaně pravděpodobná. Byla by to nadto domněnka zbytečná: jestiž zároveň patrné, že záhadný list ten, více než s Janovým listem z května r. 1356, shoduje se s listem Karlovým ze srpna r. 1355. S listem tím se shoduje jak věcným obsahem tak diktátem. Shoda jest naprostá; správný text, jež rekonstruuji z rukopisu roudnického a kopiáře universitní knihovny pražské, poučuje o tom daleko zřetelněji, než se to jevílo ze starých nepřesných otisků. Shodu tu postihl dokonce již sám pořadatel kopiáře archivu české koruny. Nedatovaný list krále Jana přepsal za list Karlův ze srpna r. 1355 a, že listy souvisí, naznačil, nadepisuje list Janův: „Litera reversalis dicti regis Francie super liga.“

Přadatel kopiáře neuvědomil si arci historie obou těchto dokumentů. Ne postihl význam toho, že originální listina se zlatou bulou leží v archivu české koruny a že tím již naznačeno jest, že smlouva nebyla uskutečněna, že listina slavnostně zpečetěná i datovaná zůstala přece jen návrhem. Podobně unikl pořadateli kopiáře dosah toho, že list krále francouzského ležel tu bez data a patrně i bez pečeti. Tím spíše bylo nasnadě předpokládati, že i tu jde jen o návrh vypracovaný v kanceláři Karlově. Viděli jsme, že na výklad takový připadl již Winckelmann, ale nepřijal ho, popíraje, že by bylo možno zmiňovati se v návrhu o pečeti a návrh datovati. Než to byl zřejmý omyl. V archivu české koruny zachovaly se vskutku listiny, jimiž Karel si dával potvrzovati různá práva, a přece listiny ty byly zřejmě vyhotoveny v kanceláři Karlově a jen datum bylo později připsáno.³⁴⁾ Možno tudíž bez rozpaků i tento nedatovaný list považují s Werunským za návrh Karlův, a s Delachenalem položíme vznik listu do srpna r. 1355.

³³⁾ „Idem diploma, mancum vero et mutilum, produxit Balbin l. c. epist 48, p. I, sed dn. a Ludewig tom. V, p. 451 sq. Caroli IV. diploma iisdem fere ac nostrum verbis constans, hinc operae pretium duximus, hoc ipsius Johannis Galliae regis addere, quo frustra se in dubium vocare Galli cognoscant, quae rex ipsorum feuda Imperii asseruit.“ (Sommersberg, rejstřík.)

³⁴⁾ O některých takových listinách zmiňuje se na př. Zeumer, Die Goldene Bulle K. Karls IV., II, 118.

Regesta imperii znala dva listy francouzského krále z května r. 1355. Werunsky eliminoval z nich jeden, nyní můžeme definitivně eliminovati i druhý. Z května r. 1355 není takových listin. Jednání mezi Karlem a Francií se r. 1355 nepočíná listy krále Jana, nýbrž návrhy Karlovými, alespoň pokud prameny se zachovaly. Za všeobecné situace, jaká toho roku byla, zdálo by se arci pravděpodobnějším, že podnět k obnovení spolku nevyšel od Karla, nýbrž od krále Jana, trvale ohroženého Anglií. Podnět ten nemusil ostatně vyjít přímo ode dvora francouzského, snad prostředkovala Francii nakloněná kurie papežská.³⁵⁾ Že Francie požádala o obnovení spolku, tomu by nasvědčovalo i to, že Karel mohl původně klásti tak veliké požadavky. Než to jsou jen dohady. Teprve od srpna r. 1355 lze nám vyjednávání sledovati.

Poslové, kteří odnášeli v srpnu do Francie nabídku Karlovu, měli zároveň učiniti nový pokus smířiti anglického a francouzského krále. Když se s nepořízenou vraceli z Anglie, odpověděl francouzský král konečně na Karlův návrh: odpověď byla vyhýbavá, ne-li záporná. Bylo již výše řečeno, že teprve v květnu r. 1356 král Jan spolek stvrdil a že v jeho listě jsou vynechány podmínky, které z původního návrhu nepřijal. Zároveň snažil se však král francouzský zavděčiti se císaři, současně s nabídkou svou věnoval mu dar, který se obzvláště dotýkal jeho srdce: věnoval mu dva trny ze svaté koruny trnové, chované v královské klenotnici francouzské.³⁶⁾ Karel nabízenou smlouvu přijal, originál leží v archivu české koruny. Karel neodmítl, sám však prozatím nespěchal s ratifikací. Ke konečnému obnovení spolku s Francií došlo teprve na samém sklonku r. 1356 v Metách. List Karlův, jež ve dvou exemplářích chovají v národním archivu pařížském, shoduje se s listem krále Jana z května 1356.³⁷⁾ Body, které král Jan ze smlouvy vylučoval, jsou vypuštěny i z listu Karlova. Karel ustoupil, ale jakoby mu tím celá smlouva byla pozbyla na ceně: k původní nabídce ze srpna 1355 jest přivěšena zlatá bula, pro konečnou smlouvu z prosince r. 1356 stačil již Karlovi obyčejný voskový majestát. Ostatně Karel ustoupil jen částečně. Ještě před ratifikací smlouvy vykonal hrabě burgundský za Burgundsko lenní slib a podobně dauphin přijal v léno od říše Dauphiné a dal si od císaře potvrditi práva a svobody svých předchůdců, naopak císař poskytl mu půjčku 50.000 zlatých.³⁸⁾ Nic takového nebylo však pojato do alianční smlouvy. Přes svízelnou situaci politickou — v září r. 1356 u Poitiers upadl do anglického zajetí sám král Jan — ani král ani dauphin nevzdali se práv Francie ani ke Cambrai, Verdunu, Cateau-Cambrésis ani k spornému území někdejšího království arelatského. Z toho, co

³⁵⁾ Srv. o listě kardinála ostijského Werunského l. c. III, 106.

³⁶⁾ Karel věnoval ostatky ty kostelu u sv. Víta v Praze; Regesta VI/2, 195, čís. 363.

³⁷⁾ Luce, Histoire de Bertrand du Guesclin 524, čís. 10 (s datem 28. prosince 1357), viz nyní Regesta Bohemiae et Moraviae VI, 2, čís. 503.

³⁸⁾ Delachenal l. c. 280, Regesta VI, 2, čís. 504. Podle znění listiny nutno předpokládati, že částka ta byla vyplacena a že to nebyla půjčka fiktivní.

pověděno výše, jest zároveň patrné, že takových ústupků nečinili ani učiniti nechtěli roku předešlého. Přesnější zjištění textů tudíž definitivně odstraňuje domnělé nedůslednosti a rozpory, které na základě Sommersbergova omylu v politice krále Jana shledávali Gottlob, Winckelmann nebo Fournier. Jak již Werunsky tušil, přesnější zjištění textů vyznívá v rehabilitaci francouzské politiky.

To jest nejdůležitější poznatek, který tato studie nově přináší. Bylo by však zbytečno dále při tom prodlévat. Odkazuji na rozpravu, kterou na tuto mou studii hodlá navázati znamenitý znalec diplomatických dějin čtrnáctého století, belgický historik Fritz Quicke a v níž význam celého česko-francouzského vyjednávání všestranně bude osvětlen. Nás z jednání toho zajímá ovšem hlavně to, co se týká Čech.

Spolek, jež r. 1355 Karel Francii nabízel, nabízel za sebe a své nástupce. Karel měl dvoje nástupce: římské císaře a české krále. Z nástupců těch ve spolku výslovně jmenováni jsou jen čeští králové. Česká královská moc — nikoli volbou propůjčovaný trůn císařský — jest osou, o níž se při diplomatickém jednání bylo lze opráti.

Po staletí opakuje se o Karlovi příhana, že otec české vlasti byl otčímem říše německého národa. A vždy znova možno se přesvědčiti, jak nespravedlivá byla ta příhana. To ukazuje i diplomatické jednání r. 1355. Karel, uzavíraje smlouvu, která zavazovala budoucí české krále, chtěl navzájem vynutiti ústupky, z nichž prospěch nemohlo míti české království, nýbrž jen svatá římská říše německého národa. Neústupnost krále Jana a dauphina Karla úmysl ten překazila. Smlouva z r. 1356 nepřinesla říši toho, oč Karel v prvním roce císařské své vlády usiloval. Přinesla však Čechám a Francii po osmiletém přerušení obnovu spolku. Spolek ten nemá v dějinách říše onoho dalekosáhlého významu, jaký r. 1355 Karel měl na mysli. Naproti tomu spolku z r. 1356 jest zachována trvalá památka v českých i francouzských dějinách, památka zajisté tím světlejší, že Francie jej nemusila vykoupiti tak bolestnými ústupky.

Příloha.

Návrh spolku z r. 1355.

In nomine sancte et individue Trinitatis feliciter amen. Karolus quartus divina favente clemencia Romanorum imperator semper augustus et Boemie rex notum facimus tenore presencium universis, quod sicut pridem animo deliberato, dum adhuc essemus in minoribus constituti, cum serenissimo principe domino Johanne rege Francie, illustri fratre nostro precarissimo, ante tempora multa, dum adhuc Normannie dux existeret, tum ratione geneloye et affinitatis, tum ratione sincerissime dileccionis, qua personam eius ex affectu sincero prosequimur, federa certa, colligaciones et uniones inivimus, prout littere utrimque date desuper clarius attestantur, sic et nunc eadem promissa et colligancias, nobis utrobique ad amplioris glorie fascies rite promotis, in Dei Salvatoris nostri nomine pro consolacione regnorum et grata salute subiectorum, nobis ex utraque parte fidelium, sicut virtute promissionum veterum rite quidem teneri dinoscimur, presentibus innovamus sub tenoribus infrascriptis: In primis quidem promittentes bona nostra fide sine omni dolo loco prestiti iuramenti pro nobis, heredibus et successoribus nostris, regibus Boemie, prefato domino Johanni Francie regi, carissimo nostro fratri, nec non heredibus et successoribus suis, Francie regibus, quod ammodo inantea ac eciam imperpetuum ipsorum et cuiuslibet ex eis legales et boni atque perfecti amici erimus et honorem, uberem statum, commodum, augmentum et profectum eorum semper procurabimus omnibus modis, adiutoriis et ingeniis, sicut umquam melius poterimus, bona fide ac universum dampnum ipsorum, quod eis in personis, honore vel rebus irrogari posset, dum ad nostri noticiam pervenerit, diligenter et fideliter avertemus ip-

Johannes dei gracia rex Francorum notum facimus tenore presencium universis, quod sicut pridem animo deliberato, dum adhuc essemus in minoribus constituti, cum serenissimo ac invictissimo principe ac domino domino Karolo Romanorum imperatore semper augusto et Boemie rege, fratre nostro precarissimo, ante tempora multa, dum adhuc Romanorum rex existeret ad imperialis dignitatis fastigia promovendus, tum ratione geneloye et affinitatis, tum^{a)} ratione sincerissime dileccionis, qua personam eius ex affectu sincero prosequimur, federa certa^{b)}, colligaciones et uniones inivimus, prout littere utrimque date desuper clarius attestantur, sic et nunc eadem promissa et colligancias, nobis utrobique ad amplioris glorie fascies rite promotis, in Dei Salvatoris nostri nomine pro consolacione regnorum et grata salute subiectorum, nobis ex utraque parte fidelium, sicut virtute promissionum veterum rite quidem teneri dinoscimur, presentibus innovamus sub tenoribus infrascriptis: In primis quidem promittentes bona nostra fide sine omni dolo loco prestiti iuramenti pro nobis, heredibus et successoribus nostris, regibus Francie, predicto domino imperatori, carissimo nostro fratri, nec non heredibus et successoribus suis,^{c)} Boemie regibus, quod ammodo inantea et eciam in perpetuum ipsorum et cuiuslibet ex eis legales^{d)} et boni atque perfecti amici erimus et honorem, uberem statum, commodum, augmentum et profectum semper procurabimus omnibus modis, adiutoriis et ingeniis, sicut unquam melius poterimus, bona fide ac universum dampnum eorum, quod eis in personis, honore vel rebus irrogari posset, dum ad nostri noticiam pervenerit, diligenter et fideliter avertemus ipsosque et eorum

quosque et eorum quemlibet ad resistendum omnibus eorum adversariis et hostibus, qui talia dampna contra eos seu eorum alterum aut in preiudicium honoris, status et condicionis eorum quomodolibet molirentur, adiuvabimus et fortificabimus nostra potencia sub ordine et modo, sicut poterimus meliori, et realiter et effective adversabimur et opponemus nos omnibus illis, qui ipsorum dispendium, iacturam seu verecundiam, ut premittitur, procurarent, et honorem, profectum ac statum eorum custodiemus legaliter iuxta posse. Et ne post amicitiam huiusmodi unionis et amicitie sincere gratam concordiam aliqua dubia inter nos quacunque ratione consurgant et ut futuris scandalis via seu materia precludatur, supradicti nostri carissimi fratris, regis Francie, deliberacio infrascripta rite declaranda providit: In primis siquidem quod Viridunensis et Cameracensis civitates et Castellum in Cameresio cum earum et eius territoriis, appendiis, districtibus et pertinentiis de mero dominio ac eciam de mera proprietate sacri Romani imperii rite consistunt, quodque ipsas cum omnibus suis pertinentiis, ut prefertur, ad nos tamquam Romanorum imperatorem, verum et ordinarium ipsarum dominum, dignum duxerit libere ac voluntarie remittendas. Et quod illustris Karolus delfinus Viennensis, primogenitus eius, nepos noster carissimus, Delfinatum eundem et omnia ab ipso dependencia, que predecessores sui, delfini Viennenses, antiquitus a prefato Romano imperio in feodum tenuerunt, nunc eciam in feodum a nobis, tamquam a Romanorum imperatore et vero suo domino, cum solemnitatibus et ceremoniis consuetis tenebitur et debet suscipere nobisque prestare vasallagii, fidelitatis et obediencie solitum iuramentum ac civitatem Viennensem ad nos tamquam imperatorem et ad ipsum sacrum Imperium sine difficultate quolibet remittere, ut nobis tamquam imperatori constanter obediat et ad nos nec

quemlibet ad resistendum omnibus eorum adversariis et hostibus, qui talia dampna contra eos seu eorum alterum aut in preiudicium honoris, status et condicionis eorum quomodolibet molirentur, adiuvabimus et fortificabimus nostra potencia sub ordine et modo, sicut poterimus meliori, et realiter et effective^{e)} adversabimur et opponemus nos omnibus illis, qui ipsorum dispendium, iacturam seu verecundiam, ut premittitur, procurarent, et honorem, profectum et statum ipsorum custodiemus legaliter iuxta posse. Et ne post amicitiam huiusmodi unionis et amicitie sincere gratam concordiam aliqua dubia inter nos quacunque ratione consurgant et ut futuris scandalis via seu materia precludatur,

infrascripta rite providimus declaranda: In primis siquidem quod Viridunensis^{f)} et Cameracensis civitates et Castellum in Cameresio cum earum et eius^{g)} territoriis et appendiis, districtibus et pertinentiis de mero dominio ac eciam de mera proprietate sacri Romani imperii rite consistunt, quodque ipsas cum omnibus suis pertinentiis, ut prefertur, ad prefatum dominum imperatorem tamquam verum et ordinarium dominum ipsorum voluntarie et libere duximus remittendas. Et quod illustris princeps dominus Karolus dalphinus Viennensis, primogenitus noster, Dalphinatum eundem et omnia ab ipso dependencia, que predecessores sui, dalphini Viennenses, antiquitus ab ipso imperio in feodum tenuerunt, nunc eciam in feodum a prefato domino et avunculo suo, domino imperatore, cum solemnitatibus et^{h)} ceremoniis consuetis tenebitur et debet suscipere sibi que prestare vasallagii, fidelitatis et obediencie solitum iuramentum, ac civitatem Viennensemⁱ⁾ ad ipsum dominum imperatorem et^{h)} Imperium sacrum sine qualibet difficultate remittere, ut prefato domino imperatori^{k)} constanter obediat et^{h)} ad ipsum nec non sacrum Imperium fidelitatis et

non sacrum Imperium fidelitatis et obediencie respectum habeat, ut tenetur, salvis iuribus comitatus sui Viennensis, qui a prefato imperio in feodum dependet. Et quod ad complementum omnium predictorum dictus delfinus tenebitur, quando nostre maiestatis serenitas ipsum de consumacione talium duxerit requirendum, et quod sub forma simili illustris comes Burgundie comitatum suum Burgundie a nobis, tamquam Romanorum imperatore, in feodum suscipere teneatur. Et post declaracionem huiusmodi prefatus rex Francie, frater noster carissimus, nobis fide qua supra promisit, quod omnia predicta effectualiter compleri debebunt et ad finem intentum perduci sub omnibus illis condicionibus et modis, prout sunt superius declarata, et ad habundantem cautelam similiter promisit bona fide sine omni dolo loco prestiti iuramenti, sicut premititur, quod ipse in possessione dictarum Viennensis, Viridunensis et Cameracensis civitatum et Castelli in Cameresio et omnium ab eis dependencium et omnium aliarum et singularum civitatum, terrarum, castrorum, iurisdicionum, dominiorum, pertinentiarum et iurium, ad prefatum sacrum Imperium quomodolibet spectancium, ubicunque talia fuerint constituta, non impedient aut invadent eadem seu de ipsis se intromittet vel invadi, molestari aut se de eis intromitti constituat, pacietur seu alias quomodolibet sustinebit verbo, facto vel suggestu, ymo verius nos ad manutenendum predicta et eorum quodlibet toto posse fideliter promovebit. Ideoque nos, qui supra, Romanorum imperator viceversa promittimus fide, qua supra, predictum dominum regem Francie in omnibus civitatibus et singulis earum dependenciis, nec non castris, terris, iurisdicionibus, dominiis, pertinentiis et iuribus, ad regnum Francie spectantibus, et in earum seu eorum possessione non impedire sub omnibus condicionibus antedictis, et nichilominus pro nobis, heredibus et suc-

cedentibus nostris, regibus Boemie, promittimus bona nostra fide sine omni dolo loco prestiti iuramenti, ut prefertur, prefato domino Johanni regi Francie, carissimo nostro fratri, heredibus et successoribus suis, Francie regibus dumtaxat, ipsis et eorum cuilibet, dum eius interfuerit et dum per eos sive alterum eorum fuerimus requisiti, dictam unionem, confederacionem et colliganciam sub omni modo et forma, sicut in tenore presencium videtur expressum, innovare ac de novo conscribi facere ac sigillorum nostrorum appensionibus legitime communire. Signum serenissimi principis et domini domini Karoli Quarti Romanorum imperatoris invictissimi et gloriosissimi Boemie regis. Testes huius sunt venerabiles Arnestus Pragensis archiepiscopus, Johannes Olomocensis, Johannes Luthomuschlensis, Theodoricus Mindensis ecclesiarum episcopi nec non illustres Bolko Swidnicensis, Conradus Olsnicensis, Bolko Falkenbergensis, Bolko Opoliensis et Prymko Teschinensis duces, principes regni nostri Boemie, nec non religiosus Symon ordinis fratrum Predicatorum, sacre theologie magister, et honorabilis Wilhelmus Pinzon prepositus Mogunthinus, consiliarii et secretarii nostri, et alii quamplures fide digni.

Presencium eciam sub bulla aurea, typario imperialis nostre maiestatis impressa, testimonio litterarum. Datum Prage anno Domini 1355, indicione octava, VII kalendas septembris, regnorum nostrorum anno Romanorum decimo, Boemie nono, imperii vero primo.

(Zlatá bulla na žlutočerné šňůře.)

cessoribus nostris, regibus Boemie, promittimus bona nostra fide sine omni dolo loco prestiti iuramenti, ut prefertur, prefato domino Johanni regi Francie, carissimo nostro fratri, heredibus et successoribus suis, Francie regibus dumtaxat, ipsis et eorum cuilibet, dum eius interfuerit et dum per eos sive alterum eorum fuerimus requisiti, dictam unionem, confederacionem et colliganciam sub omni modo et forma, sicut in tenore presencium videtur expressum, innovare ac de novo conscribi facere ac sigillorum nostrorum appensionibus legitime communire. Signum serenissimi principis et domini domini Karoli Quarti Romanorum imperatoris invictissimi et gloriosissimi Boemie regis. Testes huius sunt venerabiles Arnestus Pragensis archiepiscopus, Johannes Olomocensis, Johannes Luthomuschlensis, Theodoricus Mindensis ecclesiarum episcopi nec non illustres Bolko Swidnicensis, Conradus Olsnicensis, Bolko Falkenbergensis, Bolko Opoliensis et Prymko Teschinensis duces, principes regni nostri Boemie, nec non religiosus Symon ordinis fratrum Predicatorum, sacre theologie magister, et honorabilis Wilhelmus Pinzon prepositus Mogunthinus, consiliarii et secretarii nostri, et alii quamplures fide digni.

Presencium eciam sub bulla aurea, typario imperialis nostre maiestatis impressa, testimonio litterarum. Datum Prage anno Domini 1355, indicione octava, VII kalendas septembris, regnorum nostrorum anno Romanorum decimo, Boemie nono, imperii vero primo.

(Zlatá bulla na žlutočerné šňůře.)

peratori, heredibus et successoribus suis, Boemie dumtaxat regibus, ipsis et eorum cuilibet, dum eius interfuerit et dum per eos sive alterum eorum fuerimus requisiti, dictam unionem, confederacionem et colliganciam sub omni modo et forma, sicut in tenore presencium videtur expressum, innovare ac conscribi facere et sigillorum nostrorum appensionibus legitime communiri. Presencium sub appensione nostri maioris sigilli testimonio litterarum.

(Opis v kopiáři české koruny, rkp. lobbkové knihovny v Roudnici VI F b 5 str. 77 čís. 37, pak v rukopise veřejné a universitní knihovny pražské I C 24 fol. 382v.)

- a) tum v Roud. schází, doplněno z Univ.
- b) certa v Univ. schází.
- c) V Roud. násl. et.
- d) Roud.: ligales.
- e) fideliter, Roud.; effective, Univ.
- f) Wiridunensis, Roud.
- g) eis, Roud.
- h) et v Roud. schází.
- i) Wienensem, Roud.
- k) imperatore, Roud.
- l) Burgundensem, Roud.; Burgondie, Univ.
- m) huius, Roud., Univ.
- n) vel, Roud.
- o) aliorum, Roud.
- p) pertinencium, Roud.
- r) cum, Roud.
- s) eodem, Roud.
- t) verbo, v Univ. schází.
- u) a domino, Roud.
- v) et successoribus, heredibus, Roud.
- x) et dictum, Roud.
- y) consideracionem, Roud.
- z) minoris, Roud.; maioris, Univ.

Rudolf Urbánek:

Počátky českého mesianismu.

„Adveniat regnum tuum!“

Osobní sebevědomí má též své obdoby kolektivní, ať jde o jednotlivé rody (zvláště dynastické) a stavy nebo o celé národy a rasy. Při tom je přirozeným důsledkem, že se i u těchto skupin menších nebo větších leckdy sebevědomí stupňuje v hrdou, osobivou představu o vlastní povýšenosti nad ostatními, o zvláštním poslání a předurčení, spojeném s nárokem na prvenství. A v obdobích, ve kterých je náboženství zřetel hlavním, nastává vyvrcholení tím, že se této samolibé představě podkládá důvod metafysický, vůle boží, dodávající jí zvláštního posvěcení.

Zde jde o český případ víry ve vyvolenost národní, která ve spojení s myšlenkou náboženskou, snažíc se v opojeném přecenění vlastních sil a schopností státi se ukazatelkou pravé cesty ke spáse, nabývá formy mesianistické. Na místo touženého spasitele vstupuje tu národ, a typ básníka, proroka, hrdiny, vůdce i krále, přesvědčeného o svém zvláštním vyvolení a posvěcení, přenáší se tak na širší základ společenský, stává se vtělením snů a nadějí mnoha pokolení a máje určující vliv na všeckojich životní snažení. Toto vědomí vlastní hodnoty a velikosti i dalekého dosahu svého poslání, vzniklé ze živného semene skutečných úspěchů, vynucujících si i uznání cizí, je mocným vznětem energie, která, v žáru nadšení vzpínajíc své síly až na samou mez možnosti, je schopna činů překvapujících. A nově dosažené úspěchy, jako průkaz, že je správná vysoká představa o vlastní hodnotě i o velikém poslání, jsou jen novými vzpruhami pyšného sebevědomí; to stoupá až v ješitnou megalomani, která, přepínajíc nároky nad vlastní síly a nemohouc jim stačiti, sama si z veliké části připravuje příští porážky a pokoření. Než, i padajíc s výše a tonouce v úpadkových nížinách, neztrácí porážení a ponížení s očí velikého ideálu z doby své slávy a rozkvětu: jeho jas, třeba v dále zeslábl v mihotavou bludičku, budí jejich vůli i naději k novému životu a k novým zápasům; přesvědčení o nezmarnosti národního bytí a jeho nepomíjivého velikého účelu mění tragickou pohromu jen v dobu zkoušky,

kterou Pán tříbí své věrné a z níž je opět pozdvihne, aby se ujali slavného dědictví. Hlas minulosti sílí v duších a stává se heslem nového, lépe již poučeného obrození, vyvádějícím z malomyslné pokleslosti a napravujícím staré chyby a omyly.

Abychom si ujasnili vznik i vývoj české idey mesianistické, třeba si všimnouti obdobných zjevů cizích, které jsou z části jejími předpoklady anebo které, byť i se rozvily teprve později, přece příbuzností národní povahy svých představitelů podávají zajímavé podněty k srovnávání. Jde-li v prvním případě vedle nejdůležitějšího činitele, který působil na český mesianismus, vedle Židovstva s jeho vlivy staro- i novozákonními, hlavně o římské imperium a jeho středověké ozvěny, v případě druhém vzbuzují pozornost slovanské útvary idey mesianistické, ruské a polské. Ovšem v tomto náčrtku, jemuž záleží více jen na hlavním obrysu než na podrobném, soustavném a úplně doloženém propracování, musí zatím postačiti pouze příležitostné poznámky spíše jen rázu programového k tomuto významnému a rozsáhlému temat, jež k sobě vábí stejně pozornost historikovu, jako filosofovu a sociologovu¹⁾.

Mezi židovským mesianismem a římským imperialismem shledáme lecc- které podrobnosti, s kterými se setkáme i v pojetí císařství středověkého a zjevů jemu obdobných a které se více méně vrátí i v českém mesianismu: jednotlivé tyto rysy se ovšem v každém případě individuálně kombinují podle povahy doby i národa, o který při tom jde: Záleží tu pochopitelně zvláště na momentu náboženském: k němu se pak druzí zřetel světovládny, jenž sice má vždy na svém štítě heslo obecného pokoje, jenž se však obyčejně v praxi opírá o vojenskou schopnost i zdatnost příslušného národa, činícího si nárok na vládu nad světem anebo alespoň na podstatný na něj vliv. Kromě toho lze tu pozorovati, jaká pozornost se později, dodatečně, věnuje starším zjevům obdobným, které jsou uváděny v souvislost se zjevem konečným, teprve očekávaným, jako jeho předzvěsti a předchůdci a které v leccems předem pomáhají formovati vlastní o něm představu. Společným též rysem bývá u všech těchto útvarů, buď již čistě mesianistických anebo velmi jim podobných silně vyhraněnou představou o svém vyvolení k velikému poslání ve světě, že vlastním představitelem hlavní idey je středisko, ve kterém var života národního vře nejvíce, hlavní město anebo, není-li ho, město, které se svým významem jemu nejvíce blíží.

¹⁾ Thematu o českém mesianismu jsem se již dotkl v některých pracích a přednáškách: sr. České dějiny III. 1. 33 a d., Sborník Žižkův (1924) 28 a d. i „Jednota bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy“ (Spisy filosof. fak. Masarykovy univ. v Brně č. 1) 19 a d.; také v studii „K české pověsti královské“ v Čas. spol. přát. starožit. čes. 1915—18 jsem měl příležitost, zabývati se otázkami, souvisejícími s tímto tematem.

U Židů přirozeně převládal zřetel náboženský. Než ani jim nebyla cizí touha po světovém panství, která i u nich byla podporována ne právě slabým smyslem vojenským, z veliké části vysvětlujícím, jak bylo Židům možno, třebaš ne trvale, nýbrž jen dočasně, uhájiti si samostatnost v kolotavých zápasech s mocnými sousedy. Sny o světovládě záhy ovšem drsně ztlumila nemilosrdná skutečnost malosti, která však přece nedovedla jich pro budoucnost utlumiti docela. Jakmile náboženská propaganda překročila hranice židovské národnosti, nabývaly tyto sny jen jiné, mírnější formy, v níž místo hrdých nadějí ve válečného hrdinu a osvoboditele, požívajícího plné pomoci „Hospodina zástupů“, převládalo již heslo míru. A s tím ve spojení, tuším, byla i příslušná přeměna představ Mesiášovy, v níž se zrcadlil idealisovaný obraz veliké osobnosti Davidovy, stejně jako v očekávaných předchůdcích Mesiášových vracely se idealisované obměny Mojžíše, Eliáše a Jeremiáše. Než stará vlast palestínská zůstávala stále středem těchto snů, zůstávala zemí svatou a zaslíbenou, v níž zvláště předmětem úcty a později i nových žalných nadějí byl Jerusalems, obnovený ve své slávě.

A jako křesťanství, vyrostlé z novozákonního kořene biblického, udržovalo i dále svým způsobem tyto mesianistické ideály židovské, rozmanitě jednotlivé složky v nich zdůrazňujíc a kombinujíc, tak i, ovládnuvši a přizpůsobivši si imperium římské, prodchlo novou jeho formu duchem mesianistickým, navazujíc při tom na leckteré jeho činitele a spojujíc je s židovskými nebo je podle nich obměňujíc²⁾.

U Římanů sice ve snahách imperialistických bylo určujícím živlem úsilí rázu civilisačního, ovládnouti vojensky i politicky Středomoří a vnutiti mu svou mocenskou vůli i řád, podobně jako u Řeků v poměru k ostatnímu, barbarskému světu bylo základem jejich vědomí kulturní

²⁾ O významu římského imperia a jeho souvislosti s další budoucností sr. pozoruhodné výklady L u d. H a h n a, Das Kaisertum (Das Erbe der Alten, H. VI., 1913) i knihu E. B e r n h e i m a, Mittelalterliche Zeitanschauungen in ihrem Einfluss auf Politik und Geschichtsschreibung I. (1918), zvláště část druhou „Die eschatologischen Anschauungen“. Mnoho látky v té příčině, zvláště již k novověku, podává H e r m. v. G r a u e r t, Zur Gesch. des Weltfriedens, des Völkerrechts und der Idee einer Liga der Nationen v Hist. Jhb. 39. (1919). Z české literatury lze uvést informativní článek J o s. Š u s t y, Dějinné předpoklady moderního imperialismu v ČCH. 1909. Nověji se našemu tematů blíží svým obsahem články J. B. N o v á k a, Idea císařství římského a její vliv na počátky českého politického myšlení v ČCH. 1924 a Patriotismus Karla IV. tamtéž 1926, z nichž první dále uvádím pod zkratkou „N o v á k I.“ a druhý „N o v á k II“. Leccos zajímavého lze najíti i v extensním kursu T. G. M a s a r y k a, Národnostní filosofie doby novější (Jičín 1905); také jiné jeho knihy (Česká otázka, Karel Havlíček, Otázka sociální, Rusko a Evropa I. 1—2, Nová Evropa a Světová revoluce) poskytují hojněho poučení o mesianistických pojetích slovanských. Polským mesianismem se hluboce zabýval i L a d. H o f m a n ve své studii „Adam Mickiewicz“ (Naše doba 1900 i Sebr. sp. I. [1904]).

převahy: avšak u obou těchto národů lze při tom přece postihnouti i moment náboženský, neboť na vítězném pochodu kultury řecké i římského imperia, jež právě si v mnohém osvojilo její výsledky, měli účast i řečtí a římstí bohové, jejichž úcta se též šířila s rozsahem vlivu toho i onoho národa. U Římanů se setkáváme i s mesianistickým heslem obecného míru („pax romana“, o níž Plinius užívá pyšného výrazu: „immensa romanae pacis maiestas“³⁾), které se stává působivou legitimací jejich světovládného nároku: v tom smyslu i Vergil, sám již dotčený ideami mesianistickými, Římanům ukládal světovládu za jejich historické, věčné poslání⁴⁾. A jako mezi římskými předchůdci imperia Augustova Caesar je vlastní obdobou Davidovou z mesianistických představ židovských, tak Řím se stává věčnou obdobou Jerusalema („Roma aeterna“). A toto pojetí Říma i římského císařství jako představitele a zastávce míru obecného došlo autoritativního oprávnění i mezi křesťany, zvláště když Řím nabyt významu i jako sídlo rychle mohutného papežství a když autoritou sv. Jeronyma byla říše římská uznána za čtvrtou monarchii proctví Danielova, která potrvá až do konce světa.

Ježto pak Římané sami při proměně času a zvláště po ztrátě svého prestiže vojenského nemohli se udržeti při vesle a nastávala po nich střída rozličných národů, vznikla theorie o přenášení císařství, stále trávajícího („translatio imperii“). Nezůstalo jen při přesunu císařského střídiska na východ do Byzance, jež po zániku císařství západořímského ve své cesaropapistické formě činila nárok na nejvyšší moc na zemi po všech stránkách. Na západě se Řím nevzdával svých velikých tradic, a jestliže se s počátku zdálo, že zde papežství samo bude protiváhou proti císařství východořímskému, třebaš více v duchovním než politickém smyslu, tedy jako theokracie, nouze doby si později vynutila dohodu mezi ním a mocně se vzrůstající říší franskou a Karel Veliký zahájil řadu nových císařů západních.

Při tom vliv papežský i kouzlo, jakým italský jih a Řím vábily severní barbary, vysvětluje, proč Řím zůstal i dále formálním střediskem obnoveného imperia a proč toto se nepřeneslo dále na západ. Zde nebylo tehdy města, které by mohlo soupeřiti s Římem. Ten již od poloviny století 5., od pontifikátu Lva Vel., jenž slávu i světový nárok věkovitého města výmluvně a autoritativně formuloval, byl nazýván městem svatým a se svým lidem, svatým a vyvoleným („gens sancta, populus electus“), jako „posvátné sídlo blaženého Petra“, stal se hlavou světa, a to spíše vlivem náboženským než vládou pozemskou, ježto více vlády na zemi i na moři mu pak zjednával křesťanský mír než úsilí válečné. Zde již charakteristic-

³⁾ G r a u e r t 131.

⁴⁾ Sr. tamtéž 139—40, N o v á k I. i i H a h n 28.

kým způsobem stará „pax romana“, veliký úkol i existenční důvod imperia, mění se v „pax christiana“, spojující požadavek obecného pokoje s nezbytným doprovodem víry křesťanské: tím se vysvětluje, proč prý řízením božím mnohá království byla sloučena v jedno imperium, pod vládu jednoho města⁵⁾).

Než střída nástupců vlastního římského imperia postupovala dále, jak výstižně líčí známé místo z kroniky Oty Frisinského⁶⁾, v němž po „Městě“ [Římu] a Řecích následují Frankové a po nich Lombardi, aby se pak imperium za Oty I. opět vrátilo k Frankům, tentokráte však východním, tedy k Němcům: u nich se potom udržuje pod názvem „svatě říše římské národa německého“ přes 800 let. Titulem k tomu byla vojenská i politická síla německá, stačící, třebaž častěji spíše theoretickým nárokem nežli skutečným splněním, k velikým úkolům tradičním, k uchování pokoje i k obraně křesťanství.

Nepříznivé poměry sice způsobily, že západní Frankové, Francouzové, musili ustoupiti v pozadí, avšak, jakmile se situace změnila a Francie s obrodou politickou i kulturní zaujala zase přední místo v křesťanstvu, obnovila hned nárok, ne-li přímo již na samo imperium, tedy alespoň, aby byla vedle Němců a brzo i před nimi vlastním představitelem křesťanství. Jako Německo bylo zváno jako držitel imperia „sancta natio“ a „natio christianissima“⁷⁾ a jako v tomto smyslu německá publicistika (lze tu zvláště uvést Jordana z Osnabrückeru ze století 13.) hleděla odůvodniti nárok německý na vedoucí postavení mezi ostatními národy — tytéž snahy najdeme i na straně francouzské: i králové francouzští užívají titulu „rex christianissimus“ a jsou tak zváni i od jiných; skvělá účast francouzská na válkách křížových je později vyznačována kronikami s charakteristickým názvem „Gesta dei per Francos“ a vítězství Filipa Sličného nad papežstvím vzbuzuje nároky na postavení kdysi Karla Velikého, zatím však jen se zdánlivě skromným titulem „senator urbis Romae“⁸⁾, jejichž horlivým mluvčím je Petr Dubois. A úměrně s tím vystupuje i Paříž jako soupeř Říma. Jsme tu již na cestě, jejímiž dalšími stupni jest imperialismus ve vlastním již smyslu, bez patrnějších mesianistických příměšků, imperialismus Ludvíka XIV. a Napoleona I., jenž se přímo vrací k vzorům římským, nazýváje se nejen Karlem Velikým, nýbrž i Caesarem a císařem římským⁹⁾).

I pro Čechy je středověký vývoj francouzského imperialismu významný,

⁵⁾ Citát z 82. řeči Lva Vel. u Grauerta 132.

⁶⁾ Novák I. 2.

⁷⁾ Čes. děj. III. 1. 40¹⁾.

⁸⁾ O Jordanovi i Duboisovi sr. Grauert 131 a 144—45.

⁹⁾ Gradace v stupnici Sorelově u Grauerta 125.

neboť ani tyto tradice se svým přízvukem mesianistickým nezůstaly bez vlivu na Karla IV., jenž na dvoře francouzském ztrávil své mládí, a jeho prostřednictvím působily i na počátky mesianismu českého, právě když Karel se stal vítězným kandidátem hodnosti císařské a když tak „translatio imperii“ docházela i na Čechy. Nežli však se k tomu obrátíme, nebude bez důvodu všimnouti si ještě slovanských pojetí mesianistických, třebaže z doby již pozdní, kdy na západě již ideály mesianistické vymizely a imperialismus evropských mocností ke své podpoře užíval důvodu metafysického, náboženského již jen měrou zcela podřízenou. Zaslouží zajisté pozornosti, že právě u Slovanů se udrželo toto náboženské pojetí nejvyšších úkolů národních až do dob nejnovějších a že tak český mesianismus reformační nachází v Rusku i Polsku své obdoby, vrcholící ve století 19. v ruském slavjanofilství i v Mickiewiczově mesianismu.

I na východě lze mluvit o přenášení císařství. Je to „translatio imperii a Graecis ad Russos“. Pádem Cařihradu nastává na východě situace, že Rusko vystupuje jako kandidát dědictví byzantského, ne ovšem beze vši vlastní, starší k tomu přípravy, a Moskva se stává „třetím Římem“, po němž již čtvrtého nebude, takže v tomto pojetí máme ruskou obdobu říše římské jako čtvrté, poslední monarchie Danielovy. Co bylo dlouho rozšířeno v naivní formě veřejného mínění, tomu se v 19. století dostalo v pojetí slavjanofilském filosofického zdůvodnění, zvláště od Ivana Vasiljeviče Kirějevského, v jehož stopách pak vidíme růsti samostatnou koncepci Dostojevského o ruském člověku jako nejlepším představiteli všelidství. Zatím co již dříve v Německu po Herderovi s jeho učením o organické povaze národa, uznávajícím určitý smysl historického vývoje i posláním jednotlivých národů v něm, Fichte svými výklady o ryzi, původní povaze německé a Hegel důrazem na to, že Němci jsou vyvoleni, aby v nich lidský vývoj došel svého vyvrcholení a naplnění, kladli základy k moderní německé filosofii národnostní, zaměňující již přímo metafysický pojem vyvolení aristokratickým pojetím rasovým — v Rusku se obdobně, avšak přece způsobem zcela svérázným, vytvářela koncepce slavjanofilská: jako politicky s touženým dobytím Cařihradu byla spojována obnova říše východořímské a jako nábožensky se pravosláví kladlo podobně za čistý vzor světu západnímu, tak i sociálně byl za lidský ideál vyhlašován mužík se svým zřízením mírovým.

Byla-li takováto ruská pojetí zjevem zcela odlišným od koncepcí západoevropských a tak pravým vtělením zvláštní povahy i ducha ruského, přechodem k západu byl mesianismus polský, který Evropa nejlépe poznávala ze spisů i přednášek Mickiewiczových v Paříži, která v exilu se stala polské emigraci, hlavní představitelce mesianistických nadějí, vlastním ideovým střediskem. Třebaž základ k němu byl již starší a již v 17.

století se Polska, bránící západ proti Turkům i Tatarům, představuje jako hradba křesťanstva se zářivou aureolou svobody a mravnosti — přece vlastní rozvoj polské idey mesianistické souvisí až s národní tragedií a dospívá k pojetí polského utrpení jako mesiášské oběti: ve střídě dob a národů, jimž řízením Prozřetelnosti se postupně dostává zvláštního poslání, nastupuje v době poslední Slovan, vlastně polský katolík, svůj veliký úkol, „hlásati národům evangelium národnosti, mravnosti a náboženství“ (Mickiewicz 1832), a splní jej spojením polského „slova“ s francouzským mečem. Kromě tohoto důrazu na Francii, jenž tak sblízuje polský mesianismus se západem, je pro srovnání s mesianismem českým příznačné i polské visionářství a uplatňující se v něm vlivy biblické, židovské.

Ovšem, jak již bylo řečeno, mesianismus český sám již přešel Polsko i Rusko, vytvořiv první mezi Slovany honosnou, ale zároveň tak závaznou theorii o zvláštním poslání národním, která se stala národní většinou osudnou. Zeměpisná poloha národa českého, uvádějící jej v bližší sousedství i styk se západem než jiné Slovany, stejně vysvětluje jeho časové prvenství ve snahách mesianistických, jako jeho malost jejich osudovost pro jeho další vývoj. V té příčině je veliká podobnost mezi ním a Židy, jejichž tradice tak silně působily na jeho pojetí mesianistické a kteří také tak draze zaplatili odvahu malého národa, žítí bezohledně svému mesianistickému ideálu.

Chceme-li blíže přihlédnouti, za jakých podmínek takový český ideál vznikl, třeba sledovati, jak se vyvíjelo české sebevědomí, vlastní jeho mateřská půda, i jak se Čechy dostávaly ve styk s dotčenými již předpoklady mesianistického smýšlení jinde a dříve, se snahami imperialistickými, spojenými jak s myšlenkou náboženskou, s obranou i rozšířením křesťanství, tak se snahou po obecném míru. Je při tom zajímavé, jak záhy roste přesvědčení o úzké souvislosti českého národa s Bohem, která mu zjednává jeho pomoc a ochranu; při tom je jen v duchu doby, že má tu velký význam princip representační, jenž osudy národní těsně spíná s osudy dynastickými, s osudy vynikajících panovníků, čině z nich více než pouhé symboly vývoje národního.

Kmenům československým, z nichž se pak vyvinul pozdější jednotný celek národní, podařilo se záhy, již v 9. století, vytvořiti mohutný stát velkomoravský, u něhož jeho zvláštní liturgie slovanská i s propagačními úmysly mezi sousedním Slovanstvem, vlastními církví moravské, nebyla bez mesianistického zabarvení. Tak zajisté i silně stouplo sebevědomí národní a ani brzký pád říše velkomoravské nemohl je potlačit: nebylť pokládán za pohromu nenapravitelnou a lid v pověstech o králi Ječmínkovi utěšoval se tesknou nadějí, že opět dojde k její slavné obnově.

Než ani historická skutečnost nového státu českého, udržujícího i roz-

víječícího se přese všechny obtíže, nebyla taková, aby nenaplňovala Čechy hrdým vědomím vlastní zdatnosti. Pověst české statečnosti i českého bohatství měla v celém sousedství již od 11. století dobrý zvuk¹⁰⁾ a českému sebevědomí odpovídaly pokusy jeho panovníků, nabyti hodnosti královské, jež za Přemysla Otakara I. došly trvalého již splnění. Již před tím stoupá vážnost i české křesťanskosti. Čechy nejen přispěly k pokřesťení Polska i Uher, nýbrž byly i ozářeny leskem svatosti několika domácích světců, z nichž ovšem vedle kultu vojtěšského nabyt největšího pro národ významu kníže Václav, národní světec v pravém slova smyslu. On je ctěn jako vlastní prostředník mezi Čechy a Bohem, jenž z ohledu na jeho zásluhy chrání jeho národ ode všech pohrom a jemu pomáhá¹¹⁾; on sám je pomocníkem svému lidu v jeho těžkých chvílích, v bitvách, a již ve 12. století slyšíme o Češích název, který nejlépe vystihuje jejich poměr ke knížecímu světcí: „rodina sv. Václava“¹²⁾.

Česká účast na obraně proti Tatarům sice byla později zveličována, avšak nelze ji přece podceňovati ani její význam pro české sebevědomí hned i později, zvláště prostřednictvím kronik Dalimilovy a Pulkavovy, jejichž působivost na české smýšlení, vysvětlitelná i jejich českou formou, zajisté byla úměrna jejich rozšíření právě v době, rozhodné pro vznik vlastního pojetí mesianistického, i v dalších časech husitských¹³⁾. Než česká sláva i vážnost zvláště roste za Přemysla Otakara II., jehož názvy „král železný“ i „král zlatý“ nejlépe naznačují, kde byly kořeny slavné pověsti české: bylo to stejně, jako již dříve, vojenství, z něhož, rychle se přizpůsobujícího vývoji obecnému, zvláště vlivem rytířských zálib Přemysla II., krátce potom v Plichtovi ze Žerotína měl vzejít rytíř svě-

¹⁰⁾ V. Novotný. Čes. děj. I. 2. 270⁴, 5) i 315¹); zde lze i jinde najíti doklady o vzrůstu vážnosti i sebevědomí českého. Sr. chvály české statečnosti r. 1083 při dobytí Říma (města Lvova: I. 2. 240¹; zde i anekdota o souboji Wiprechta Groičského se lvem má svůj význam, ježto Wiprecht je tu reprezentantem svých českých bojovníků) i roku 1158 při tažení k Milánu, kdy je každý Čech srovnáván s Achillem (tamtéž 897—98); sr. i I. 3. 5—6, kde Friedrich Barbarossa ve fiktivním listu hrozí Saladinovi bojovnými a. k. smrti hotovými Čechy.

¹¹⁾ „Naše národní tradice“ I. (Knih. Svazu nár. osvoboz. 50) 39. v přednášce V. Novotného „Tradice svatováclavská“.

¹²⁾ Sr. můj článek v „Sborníku Žižkově“ 28, kde též (str. 26—27), jakož i v úvodní části svého spisku „Bitva na Vítkově“ (vydal Spolek pro zbudování Žižkova pomníku na vrchu Žižkově, 1920), podávám některé doklady o české statečnosti.

¹³⁾ Sr. Novotný, Čes. děj. I. 3. 729¹) a 730¹). Zde je i pozoruhodný doklad ze žaláře Ostrovského, kde opět literární fikcí, výrazem úcty ke králi českému („quem dominus sibi fidelem nominat“), přičteným zde králi „David Johannis, regi Tharsis et insule ac gentis incluse“ (sr. i Patera v ČČM. 1878. 292), je vyjádřeno veřejné mínění. Při české kronice Pulkavově třeba si pro její vliv všimnouti jejího častého spojení se „Starými letopisy českými“. Jestliže se u Dalimila (FRB. III. 174) Tataři nebojí leč krále českého, u Pulkavy (tamt. V. 138 i 296) již z Polska před ním utíkají (v latinském textu se Václav I. při tom nazývá „rex Boemie gloriosus“).

tové pověsti, aby hned v zápětí jeho rytířská sláva česká byla ve světě ještě převýšena samým králem Janem, nazvaným „korunou rytířstva“ — avšak také bohaté české doly, stříbrné i zlaté, poskytující českým králům i velikých možnostech politických¹⁴⁾. Přemyslu Otakarovi II. za tehdejšího poklesu císařské moci i vážnosti v Němcích pro velikou jeho moc¹⁵⁾ dostávalo se již úkolů, které dříve příslušely jen císařům (křížové výpravy do Prus), a proto nebylo divu, sahal-li již tento mocný a rytířský král po koruně císařské. Zde již nastávala možnost „translationis imperii ad Bohemos“.

Se strany české se sice proti králi v příčině národní ozývaly stesky, přes to však, když došlo ke konfliktu mezi králem a veřejným míněním německým, které ve své většině stálo za jeho soupeřem Rudolfem Habsburským, Němci cítili i vytýkali rozdíl, jaký byl mezi nimi a králem, souhlasíce v tom s jeho straníky, když jej zvali „rex Bohemorum“¹⁶⁾, ne jako obyčejně „rex Bohemiae“: co u Němců bylo výtkou českého původu, to na straně české bylo zajisté výrazem hrdosti. Bylo v tom symbolické naznačení úzkého vztahu mezi králem a jeho poddanými, takže odlesk slávy královny padal i na český národ, základ jeho moci.

Král sám se pokládal za chráněnce božího a za nástroj boží, jak to zvláště vyjádřil ve zprávě papeži o svém vítězství u Kressenbrunu, při čemž ve výslovném poukazu na pohanské, kacířské i rozkolnické spojence Belovy, jejichž výčet jako by byl předzvěstí známého hrdého soupisu nepřátel z r. 1420 před Prahou v kronice Vavřince z Březové, nechyběl ani přízvuk boje božího: válku proti Belovi vedl z vůle boží a také vítězství mu bylo dáno z nebes, neboť Bůh nepřátele „rukama našima a našich,

¹⁴⁾ J. Š u s t a, Dvě knihy českých dějin I². (1926) se dotýká obou těchto věcí: přísloucného českého bohatství drahých kovů (51 a d.) i českých vztahů k vývoji rytířského válčení (159 a d., 248 a d. i 404 a d.).

¹⁵⁾ Sr. k tomu r. 1271 domnělý výrok nejv. komorníka Ondřeje z Řičan, který přese vše, co lze proti němu uvést, je opět charakteristickým výrazem mínění veřejného, stavícího Přemysla i nad samo císařství: „O rex invictissime et excellentissime, quis mortalium tuae potest in terris aequiparari potentiae! Deus in coelis regnat, tu in terris permissione ejus... et non est, qui resistat tuae voluntati... Tuum regnum et potestas per climata mundi famosius dilatatur et ad mare nomen tuum insonuit, iam et nutibus tuis cuncti terrarum principes famulantur. Ipse etiam, si necesse fuerit, imperator tuis parebit mandatis scuto et clypeo in auxilium tuae necessitatis“ (FRB. II. 326). To prostřednictvím Pulkavovým (tamtéž V. 159) přešlo i v kroniku Eneáše Silvia (kap. 27: „Vocatus per principes electores ad imperium tempit [Othokarus], palam inter suos iactans, pluris Boemiae regem quam Romanum imperatorem esse“). Sr. ještě u pokračovatele Kosmova na jiném místě (FRB. II. 333) srovnání Přemysla se „sluncem poledním“.

¹⁶⁾ Tak jej zval stejně Jindřich z Isernie (ačli je autorem příslušné básně: sr. J. R o t t, Přemysl Otakar II. a veřejné mínění jeho doby v ČCH. 1896. 305), jako pokračovatel Kosmův („serenissimus rex Bohemorum“: FRB. II. 334). Ale titulu toho užívali i kronikáři rakouští (dva doklady u R o t t a 304).

ne, s v ý c h bojovníků zastrašil a porazil i na útěk obrátil“. V tomto smyslu, kde české vojsko je vojskem božím, je na místě i srovnání pohromy prchajících Maďarů v řece Moravě se zahynutím faraona i jeho lidu v Rudém moři¹⁷⁾. A s tím se i srovnává vypravování kronikářovo, jak následkem toho, že válka Přemyslova s Uhry byla vykládána jako zápas křesťanstva s pohanstvem, byly v Německu až ke Kolínu na Rýně konány slavné modlitby, které „lidu křesťanskému“ zjednaly „pomoc boží i andělskou“¹⁸⁾. V čem pomoc ta záležela, vypravuje kronikář dále¹⁹⁾. Bylo to přímé zasažení „slavných patronů českých“ v zápas, sv. Václava v brněně a s korouhví, kterou prý rozevřel proti nepřátelům, sv. Vojtěcha v rouchu kněžském, Prokopa s berlou opatskou i pěti bratří v sukně oděných: sama „Bohemia sancta“ tu přispěla k vítězství. Jestliže tedy Přemysl již konal povinnosti císařské, nemusilo překvapovati, že si přál dostati i hodnost císařskou.

Než tu se proti němu vzepřelo německé, které již před tím v zemích rakouských těžce prý neslo „jho české“²⁰⁾. Byl to odpor proti pohrdanému v říši slovanství, ježto se Němci nemohli smířiti s myšlenkou, že by měl býti na císařství povýšen „Sclavus“, dokud má Německo samo dosti knížat i hrabat k tomu vhodných²¹⁾. Proto volba Rudolfa Habsburského vzbudila v německé veřejnosti dojem, jako by nový král „zlomil slovanské rohy zpupného žezla“²²⁾. Když se pak dostavil tragický konec „zlatého krále“ na Moravském poli, opakuje se v Čechách, co bylo již uvedeno o pádu říše velkomoravské: lid nemohl uvěřiti ve smrt velikého krále a těšil se naději, že jednou se k nim přece vrátí jako král Artuš k Britům²³⁾. Byla to utěšující reakce proti tak náhlé přeměně, kdy se zdálo, že ještě větší rány potkají nešťastné království, nežli bylo jeho rozdělení „podle libosti a vůle krále Rudolfa“²⁴⁾, a kdy následujícími lety

¹⁷⁾ FRB. II. 315—18; Vavřinec tamtéž V. 384. Sr. dodatek minority Mikuláše Čecha ke kronice Pulkavově: „diversae nationes orientaliū et paganorum“ (tamtéž 152); český text Pulkavův mluví o „rozličných lidech z rozličných vlastí, násilnících křesťanstva“, o „Uhřatech a Turcích“ (301).

¹⁸⁾ FRB. II. 315.

¹⁹⁾ Tamtéž 318—19.

²⁰⁾ R o t t 304 („iugum Boemorum“).

²¹⁾ Přičítalo se sice mínění to papeži Řehořovi X., avšak krylo se za tím vlastní smýšlení německé (P a l a c k ý II. 1². 101—02 i R o t t 302).

²²⁾ R o t t 302. Počátek básně Engelberta Admontského zní: „Sclavica qui tumidi confregit cornua sceptri“.

²³⁾ K tomu i k následujícímu sr. můj výklad v Čas. spol. přát. starož. čes. 1915. 18 a d.

²⁴⁾ FRB. II. 333. A „tanta indignatio domini“ byla uváděna ve spojitost s králem Přemyslem („Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi“: 350), třebaš dále týž letopisec, kněz, vzpomíná k tomu obdob ze Starého zákona i z historie římské, praví, že se neví, bylo-li to „ex delicto regio an principum vel mediocrium sive infimarum personarum dei iudicio“: 353).

morovými byla zdánlivě potvrzována neblahá znamení dřívější. A za-
slouží tu, jako zajímavá předchozí obdoba osudu karolinské i husitské
Prahy, pozornosti, že Praha s velikým svým králem sdílela mohutný
zdvih i žalný pád²⁵⁾).

Po skvělé epizodě vlády Václava II., když vymřel starý vladařský rod po
meči, vrátily se za vlády panovníků cizích nezapomenuté ještě bědy po-
ručenství braniborského a s nimi nově oživila i stará pověst královská,
podle níž rod Přemysla orače neměl v Čechách nikdy vymřít. Byla v tom
utajena i víra, že ani český stát přes tvrdé zkoušky, jimiž mu bylo projít,
nikdy nepomine a opět se ze svého úpadku zdvihne k nové slávě²⁶⁾.
A všechno to se zdálo být splněno vládou Karla IV., potomka rodu pře-
myslovského po přeslici, k němuž se jako k synovi poslední Přemyslovny
horoucně přimykaly všechny naděje českého lidu hned od počátku jeho
vlády správcí; při tom nebylo bez významu ani původní jeho jméno Václav,
takže mohlo naň být v novém smyslu vykládáno proroctví Libušino
o zlaté olivě („Maior Gloria“ = Václav), zářící po celém světě.

Čechy za něho rozkvetly tak, že se opravdu zdálo, jako by v nich nastá-
val „zlatý věk“, předpovídaný starými proroctvími, a jako by Karel byl
jeho knížetem pokoje. Na něho byla vztažena i nová česká verze pro-
roctví sibylinského, v němž se novému pokračování rodu přemyslovského,
jehož pramáteří byla jeho matka Eliška jako nová Libuše, věštila skvělá
budoucnost: jeho členové se podle tohoto zajímavého doplnění právě
dotčeného proroctví o stálém trvání rodu přemyslovského srovnávají se
slunci a budou vládnouti mnohým královstvím, avšak největší jas se sou-
střeďuje na osobu Karlovu, jenž bude dovršitelem snah svých slavných
předchůdců. Ten svou moudrostí bude vládnouti světu a nikdo jemu,
jenž slávou překoná Alexandra, neodolá; on přemůže sultána a v Jeru-
salemě, ve svém městě, bude u podnoží Kristova pohřben v mohyle.
Jestliže se v původním textu proroctví kromě toho, že dá pokoj celému
světu, praví o Čechách samých pouze, že „jeho království bude dobře

²⁵⁾ Sr. u Rotta 299 doklad z mnicha fürstenfeldského, jak nad smrtí Přemyslo-
vou zvláště hořekovala „civitas Pragensis, quae ipso regnante in divitiis et aliis prof-
fectibus non modicum recepit incrementum“.

²⁶⁾ V tomto smyslu nepomíjitelnosti dynastického rodu i národa nepochybně bylo
vykládáno i proroctví Libušino u Kosmy, kde hrad pražský je symbolem slávy kní-
žecího rodu i národa českého: „Urbem conspicio, fama quae sidera tanget“ (FRB. II.
15). A tato skvělá budoucnost nutně souvisela s českým křesťanstvím, jak vysvítá z dal-
šího proroctví Libušina o dvou zlatých olivách v Praze, jejichž vrcholky proniknou až
do sedmého nebe a které budou zářiti „per totum mundum signis et miraculis“, jsouce
uctívány od všech Čechů i druhých národů („omnes tribus terrae Boemiae et nationes
reliquae“): „Una ex his vocabitur Maior Gloria, altera Exercitus con-
solatio“ (tam. II. 16). Že to značí „Václav“ a „Vojtěch“, sr. kroniku Marignolovu
i Pulkavovu (tam. III. 526 a V. 8).

státí“, v interpolaci, přidané asi ještě za jeho života, jeho poměr k Čechům
se určuje blíže: on odmítne cizince a Čechy bude milovati a je, až dotud
málo vážené a jiným poddané, pozdvihne a celý svět pokoří²⁷⁾. V této
verzi se již obráží dojem jeho podivuhodného díla vladařského, které mu
zjednálo jméno „otce vlasti“, jméno stejně čestné, jako zasloužené.

Jméno to však nesmí sváděti k tomu, abychom si snad u Karla cenili
jen jeho poměru k české zemi a nikoli zároveň i k českému národu, i když
jsme si vědomi toho, že nelze prostě přenášeti národnostní hodnocení
doby naší do 14. století²⁸⁾. Jako Češi tehdy svého krále milovali, jako
Čecha a potomka svého starého rodu panovnického, tak i Karel miloval
je, takže bylo by jej možno nazvati i „otcem národa“²⁹⁾. Jinak by se byl
nemohl tak starati o povznesení jazyka českého i jeho vážnosti ani o to,
aby národu českému dodal ve světě úcty. Jeho city dynastické byly ne-
rozlučně spojeny i s vřelou láskou k dědictví po milovaných předcích,
ke království českému i k národu, jenž je od nepaměti obýval. A není
hned tak příkladu — bylo by tu možno uvést jen krále Jiřího — aby ně-
který český panovník s takovou laskavou pozorností a pečlivostí, s tak-
ovým prozíravým a soustavným zájmem, ale zároveň i s neúnavnou
pílí a neochabující důsledností vycházel vstříc všem potřebám svého
království i svého lidu jako Karel. A bylo jen přirozeným důsledkem,
že výsledky byly překvapující, i když král, podáváje svým poddaným
i jejich schopnostem neocenitelné příležitosti, nenašel vždy a všude pra-
vého pochopení a tak ani v leccems nedošel svých cílů. Pod jeho vedením
a jeho iniciativou bylo mnoho dokonáno, oč se jeho předchůdci marně
pokoušeli, on byl šťastným pokračovatelem v jejich stopách, jenž však
organicky jejich program doplňoval leccíms novým v duchu i podle
zvýšené možnosti své doby. Tak mělo české sebevědomí, jemuž nedávno
před tím král Jan, jinak tak cizí českému prostředí, dal svým „Toť bohdá
nebude, by král český z boje utíkal“, nezapomenutelný výraz, nové,
mocné podněty, daleko silnější než dříve, a mohlo v uspokojení nad dí-

²⁷⁾ Sr. Čas. přátel starož. čes. 1927. 12 a d. V hexametu: „abnuet extremos et diliget
ipse Boemos“ má superlativ „extremi“ význam pozitivu „exteri“.

²⁸⁾ Zdá se mně, že J. B. Novák ve svém, zde již uvedeném článku „Patriotismus
Karla IV.“ (ČČH. 1926. 9 a d.) zašel v akcentování patriotismu přece jen trochu daleko
a že třeba již i 14. století a také Karlovi přiznati více národního cítění, nežli je
ochoten připustiti jeho přísný skepticismus. Lze to dovoditi i z dokladů, které Novák
v článku svém uvádí. Nebyly to jen „důvody politické a ohled na starousedlé obyvatel-
stvo české“, jež činily jeho poměr k českému jazyku vřelejším (sr. Novák II. 17),
nýbrž i srdce. O Karlovi lze opakovati i dnes s Kalouskem: „Jsa země České
zvelebitelem a oslavitelem, byl i upřímným Čechem“ (závěr jeho spisu „Karel IV.,
otec vlasti“ 216).

²⁹⁾ Tak jej skutečně nazývá pozdější variant proroctví Slepého mládence (ze století
18.): „dobrotivý otec svého českého národu“, jenž „český jazyk a národ český obzvláště
miluje“ (sr. Čas. př. star. čes. 1917. 64').

lem, které bylo i výsledkem jeho práce, již dospěti k vlastnímu mesianismu.

V politické praxi sice byl Karel střízlivým počtářem, jenž se sám nedal svést žádnými plány fantastickými, jak ukázal jeho případ s Colou di Rienzo; přece však dovedl oceniti význam veřejného mínění a vyjítí mu vstříc, pokud to hovělo jeho vladařským úmyslům, i když důvěřivá fantastika tehdejší veřejnosti měla s vlastním jeho smýšlením málo společného³⁰⁾. A lze se domýšlet, že ani dotčená verše sibylinských proroctví nebyla zcela prosta přímého jeho vlivu, jak, zdá se, naznačuje i okolnost, že se vyskytuje snad po prvé právě v kronice Jana Marignoly, kterýž kronikář i jinak byl ochotným mluvčím mínění Karlova, když šlo o nenápadný a přece působivý vliv na mínění veřejné. Posloužil-li Marignola v tomto případě svému pánovi především k zesílení jeho autority císařské, učinil tak ve svém díle i k zveličení slávy jeho rodu i k oslavení národa českého³¹⁾. Jako tam mu bylo vhodným prostředkem proroctví, zde opět užil etymologie a smělych odvozenin genealogických. Biblický Elisa, syn Javanův a vnuk Jafetův, je mu praotcem Slovanů, a ježto Elisa znamená „sluneční“ — odtud odvozuje Marignola i jméno matky Karlovy „Elisabeth“ (= „domus Elysa“)³²⁾ — i jméno Slovanů „Helysani“ má příznačný význam „sluneční, světlí, slavní“. Jiná etymologie ještě blíže určuje původ Čechů, odvozujíc je od Javana, z něhož vznikli Italové, a od Gomera, praotce Francouzů, takže Češi jsou příbuzní s Vlchy i Francouzi, tedy s národy, jichž si Karel nejvíce vážil. Nebylo to bez příčiny. Toto ušlechtilé příbuzenstvo, jímž chtěl Karel český národ v očích světa povýšiti — výraz „exaltare“ a „magnificare“ nabývá při jeho zakladatelských snahách v Čechách výrazné typičnosti³³⁾ — mělo býti, doplněno jsouc i dotčenou etymologií jména Slovanů, dodatečnou legitimací „translationis imperii ad Bohemos“, které se konečně po marném pokusu Přemysla II. stalo za Karla skutkem.

Byl tu znovu, po rozkladu nedávných říší Přemysla II. i Václava II., mocenský předpoklad, aby se Češi ujali vedoucího postavení v říši, mo-

³⁰⁾ O praktickém vztahu Karlovi k pověsti císařské sr. Čas. př. star. čes. 1915. 49.

³¹⁾ Nebudu zde dále podrobně dokládati z pramenů, o čem lze doklady najíti jednak v uvedeném spise Kalouskově, i v článku Novákově (II.), s výjimkou případů, zvláště významných pro naše thema; sr. i Čas. přát. starož. čes. 1915. 21 a d., 1916. 57 a d. i 1917. 12 a d.

³²⁾ Protože pak jméno Jana Lucemburského, pocházejícího prý „a Magno Karolo de Troyanis“, značí „graciam“, byl sňatek jeho s Eliškou spojením „gratie“ a „gloriae“. Sr. FRB. III. 520 a 522.

³³⁾ Sr. tu zvláště svědectví Pulkavovo 207, jak prý císař „propter pervalidam huius terre dileccionem et ipsius magnam exaltacionem habensque ad eam specialem caritatem libenter in eam totius mundi gloriam induxisset“ (hned před tím se praví, že Karel Čechy „super omnes alias suas terras dilexit“).

hutný stát lucemburský, „Corona regni Bohemiae“, za Karla stále ještě více rostoucí a státoprávně se upevňující. Ještě před jeho korunovací za krále českého novou korunou svatováclavskou, která byla vnějším symbolem státu českého i připomínkou jeho náboženských i politických tradic, ztělesněných v knížecím světcu Václavovi, vznikla zřízením arcibiskupství pražského i samostatná církev česká, která, byť neobsáhla, jak si Karel původně přál, všech zemí koruny české, přece podstatnou měrou přispěla k toužené neodvislosti koruny po všech stránkách; výrazem nového řádu byla již korunovace pražská z r. 1347 od prvního arcibiskupa Arnošta z Pardubic. A jako česká církev podle vůle Karlovy, prozíravě zjednávající arcibiskupovi pražskému i hodnost stálého legáta nad diecésemi pražskou, řezenskou, bamberskou a míšeňskou, měla stanouti v čele střední Evropy — tak založením university Praha se stala i jejím kulturním střediskem a tento veliký nárok si i jinak (na př. v umění) utvrzovala. V tom smyslu byl dotčený průkaz vznešeného původu rodu Karlova i národa českého jen doplněním náležitých přívlastků Čech k přenesení císařství.

Čechům byl tento rychlý vzestup hrdým uspokojením za nedávné křivdy se strany německé z doby Přemysla II. a jeho syna i vnuka, avšak i ještě Jana Lucemburského, které u nich starou úctu k císařství měnily v nenávisť, a proto je pochopitelná radost, jakou měli r. 1355 nad císařskou korunovací Karlovou³⁴⁾. A uvedená již proroctví o dalším rozmachu moci Karlovy, s níž se povznášel v moci a slávě i český národ, zesilovala stejně české sebevědomí, přinášeje mu významný předpoklad mesianistický, tuchu o světovládě — jako v Německu utvrzovala nenávisť proti Čechům, proti slovanskému císařství, jež, zdálo se, nabude nad Německem naprosté převahy, nepohltili je docela: z této nálady pak r. 1400 vyplynulo sesazení Václava IV. s římského království a v ní je i výklad tuhého odporu německého proti české reformě.

Toto různé smýšlení u obou národů bylo pak i vzněcováno dalšími snahami a činy Karlovými, jimiž se slavné české pověsti dodávalo nové posily. Tak císař mezi jinými projevy své lásky k Čechům i k Čechům nepomíjel žádné příležitosti, aby nezdůraznil přednost českého království, že je „ušlechtilý, vynikající a znamenitý úd“ říše římské, s čímž se shodoval i jiný, dříve neslýchaný doprovod, doporučování znalosti češtiny synům kurfiřtů, i vnější všeho toho symbol, hojné užívání českých znamení heraldických.

Než nešlo jen o formální vyjádření takového honosného nároku. Karel se jej snažil, pokud mu to jen poměry časové dovolovaly, i prakticky

³⁴⁾ Sr. Novák I. 14 a d.

plniti, zjednáva je tak svým způsobem doma i v říši platnost tradičnímu požadavku, spojenému s nárokem světovládným, požadavku pokoje obecného⁸⁵). Nejdůležitější však bylo, že se o karolinských Čechách vrací charakteristika, která od počátku, od smíru křesťanství s římským císařstvím, byla nejvládnějším vyznačením ideového a mravního rázu středověkého imperia a kterou jsme již dříve slyšeli o Německu i o Francii: v jejich stopách, avšak pokračuje i ve vzpomenutých již tradicích křesťanských Čech, Karel opakuje o Čechách, že je to „regnum christianissimum“⁸⁶) a jeho všecek lid že je „katolický a věrný“⁸⁷). Má to vztah především k Čechům, neboť, jde-li pak o kacířství v zemích českých, je to „cizích krajín poskvrna“, která chce české království „kacířské nepravosti zatměním zprzniti“⁸⁸). S tímto důrazem Karlovým na neporušenost českého křesťanství důsledně souvisí i pevné české přesvědčení pozdější, že kacířství je neslučitelné s pojmem češství⁸⁹). Ryzost víry je odtud hrdým nárokem katolických Čech a brzo potom i Čech reformačních.

A zase, jako po stránce politické, tak i nábožensky hleděl Karel dosíci svým životním dílem, aby tomuto sebevědomému nároku plně odpovídala skutečnost. Souhlasilo to i z cela s povahou jeho zbožnosti, která se při všem sklonu k mysticismu vyznamenala dosti vnějškovým formalismem, zvláště horlivým sbíráním ostatků, jimž pak opatroval důstojné okolí v nádherných kaplích, chrámech i klášteřích, zcela v duchu svých uměleckých zálib, rozvinuvších se v prostředí francouzském i vlášském. A při tom stejně, jako v dotčených svrchu etymologiích, ozývá se tón slovanský (v úsilí o slovanskou liturgii, v kultu sv. Jeronýma) i český a rodový (ten zvláště v kultu svatováclavském). Jako Karlova činnost zakladatelská, osvědčující se v oborech nejrozmanitějších, po stránce

⁸⁵) Beneš z Veitmile o něm praví (k r. 1356): „Ab eo tempore disponente Altissimo omnia conquieverunt et facta est bona et optima pax in Bohemia omnibus temporibus, quibus vixit imperator predictus... Deinde transivit ad partes Alamanie et procuravit similiter ibidem pacem inter principes et civitates imperii, et letati sunt universi pacem diligentes, et insonuit fama eius toti orbi, quia esset amator iusticie et princeps pacis. Eius quoque contemplacione faciebant omnes principes pacem in terris suis“ (FRB. IV. 525). Sr. i St. let. češ. 8: „Za krále Václavových let mladých byl dobrý pokoj v české zemi a veliké bohatství. Neb ten pokoj byl zjednal a způsobil ještě otec jeho, slavné paměti císař Karel... a tak země v hojnosti oplývala v pokoji.“

⁸⁶) K Čes. děj. III. 1. 33¹) lze z „Maiestas Carolina“ ještě doložit i výraz „regnum nostrum, christiana religione clarissimum“ (AČ. III. 79).

⁸⁷) Tamtéž 76: „... universum populum regni nostri Bohemiae, quem catholicum novimus et fidelem“.

⁸⁸) Tamtéž 78 i 76 (sr. i 80 o kacířích). Mluví-li r. 1346 Karel při žádosti o povolení slovanské bohoslužby jihoslovanským benediktinům v Čechách o nevěrných odtržencích, nechtějících rozuměti latinským výkladům Písma, zdá se, že tu naráží na německé valdenství.

⁸⁹) Čes. děj. III., 1. 36⁴). Sr. i V. Novotný, M. Jan Hus, Život a učení I. 1. 308⁸).

světské vyvrcholila v hradě pražském a v Karlštejně, tak v nich zase jeho zájem náboženský vytvořil v chrámě svatováclavském s kaplí svatováclavskou a v kapli sv. Kříže pravé zázraky umělecké, jimž ve střední Evropě nebylo rovna. To bylo monumentální vtělení „Bohemiae regalis“ i „Bohemiae sanctae“. Při náboženském zájmu dobovém je pochopitelné, že pozornost současníků i dalších několika pokolení se obracela především k církevním památkám tohoto krále, jenž pro svou zbožnost, která byla jejich původem, již od svých vrstevníků byl sám nazýván svatým⁴⁰).

Po tom, co bylo již řečeno o nepříznivém předpojetí u Němců, nepřekvapuje, slyšíme-li od opata zahaňského Ludolfa, ovšem již na počátku dvacátých let století 15., jen částečné uznání českého nároku na název „regnum christianissimum“. Byla prý to sice „země vznešená“, která, jsouc skropena drahocennou krví sv. Václava, měla jméno slavné; byl to „kdysi květ květů“, ale „královstvím nejkřesťanštějším“ mohla jen poněkud býti nazývána za vlády Karla IV., Jana i jiných jejich předchůdců. Než ani tehdy nedošla takové dokonalosti, „aby mohla býti zvána nejkřesťanštější nebo před jinými nejvyšší ve víře, slávě nebo cti“; jest vůči mnohým jiným královstvím nováčkem u víře a ještě větším „in dyademate“ a nedokázala skutkem, že by šla v dobré víře před jinými⁴¹).

Jaká byla opravdu náboženská pověst Čech karolinských, předhusitských, slyšíme, kromě pozdějších charakteristických obran se strany husitské proti nářku kacířství, ze zajímavých svědectví pozdějších katolíků, českých i cizích, která jsou ozvěnou pověsti starší, třebaš poněkud tendenčně vyhocenou proti poměrům pozdějším, husitským. V době krále Jiřího Židek praví: „Kdež Čech šel, všady ho za svatého měli a svátek sobě lidé učinili, řkúc: Poďte, vizte člověka z svaté země!“⁴²). Světu však nejvýrazněji slávu Čech karolinských vyslovil Eneáš Silvius: „Nemyslím, že by za našeho věku v celé Evropě bylo některé království obdařeno chrámy tak hojnými, tak vznešenými i tak zdobnými jako české. Chrámy, strmící do nebe, podivuhodné délky i šířky, byly kryty kamennou klenbou. Oltáře byly vysoké a obtíženy zlatem a stříbrem, jimž byly pokryty ostatky svatých. Kněžská roucha byla perlami posítá, všecka výzdoba bohatá, náčiní nejdrahocennější, okna vysoká a velmi široká prů-

⁴⁰) Sr. pohřební řeč arcibiskupa Jana Očka (FRB. III. 424, 426 i 429: „cum in veritate beatus vel sanctus reputari debeat“. Vojtěch Raňkův při téže příležitosti o Karlovi užil výrazu „divae memoriae“ (tamtéž 440). V pozdějších verzích prorocství Slepého mládence je Karel osloven: „Zdráv buď, svatý muži, císaři slavný a králi náš“ a je zván i „mužem božím, jehož skutky Bohu se líbí“ (sr. Čas. přát. star. čes. 1917. 64¹).

⁴¹) AÖG. 60. 433—34 a 513—14.

⁴²) Čes. děj. III. 1. 34.

zračným sklem podivuhodně propouštěla světlo. A takovým věcem bylo lze se podívat nejen v městečkách a městech, nýbrž i na vsích. Mezi jinými byl zvláště znamenitý klášter zbraslavský, položený při břehu Vltavy, kde se s ní Mže spojuje, v němž byla těla královská pohřbívána, neboť kromě chrámu, velikého a podivuhodného díla, kromě rozsáhlé dormitoře a ostatních příbytků mnišských, velkolepě zřízených, bylo tu čtyřhranné sloupoví, které, ježto svíralo malou zahradu, nazvali ochozem. Na jeho stěnách byl napsán Starý a Nový zákon od počátku Genese až k Zjevení Janovu velikými písmenami na zvláštních deskách, a to tím většími, čím výše byla, takže svrchu až dolů snadno bylo je čísti⁴³⁾. Jiří Pontanus (Barthold z Praitenberga) r. 1608 ve svém spise „Bohemia pia“ opakoval tyto chvály Eneášovy a vynášeje vznešenou výzdobu chrámu svatovítského, „jakého snad nikde jinde mimo království není“, dodal: „Kdo však žil za času Karla IV., viděl zajisté Čechy nejpobožnější a tím i v největším rozkvětu“. „Podle mého mínění, kdo by chtěl uzříti slávu království českého, tehdy by ji zajisté byl uviděl“⁴⁴⁾.

Je pochopitelné, že pověst svatosti nebyla vztahována jen na zemi, nýbrž že jí bylo účastno i její obyvatelstvo, český národ, jak je již patrné z výše uvedeného dokladu Židkova. Než máme o tom i doklady časově bližší. Jeronym Pražský ve své řeči universitní r. 1409 na oslavu svobodných umění — bylo to v dobu rušného zápasu o tři hlasy, kdy proti českému národu na universitě bylo jako zbraně užíváno i nářku z kacířství — vystupňoval vžilou již v Čechách tradici o ryzosti českého křesťanství a jeho neslučitelnosti s kacířstvím, stejně, jako dříve Karel, vytýkáje, že „cizí lháři“ se pokoušejí „lživě a lstivě onen bezecný plášť, označený šedivým křížem [na znamení kacířství], vložit na nejvěrnější muže našeho národa českého“: zde slyšíme, jak se znovu opakuje hrdý název „svatosvatého národa českého“⁴⁵⁾. Byl-li to projev ze strany, kterou již lze nazvat reformní, ačkoli tehdy ještě k vlastnímu rozkolu mezi Čechy nedošlo, možno uvést obdobné svědectví i z pera katolického, ovšem již z doby války, jak český národ — před válkou — „před ostatními na světě byl ve vědě, pravdě i poznání božím osvícen, ve svatosti i spravedlnosti dokonalejší a v chvále i cti velmi povýšený“⁴⁶⁾. A ještě

⁴³⁾ Hist. boh., kap. 36. I Ludolf Zahaň. 478 uznává, že klášter ten zřízen „secundum munificenciam regalem“; také o kollegiálním chrámu vyšehradském praví (str. 487), že to byla „[ecclesia] bene fundata in dote sua, in divitiis non modica et alias honorabilis, celebris et famosa“.

⁴⁴⁾ Str. 27—28 i věnování.

⁴⁵⁾ Höfler, SS. rr. hus. II. 121—22 (sr. vedle Čes. děj. III. I. 40 i V. Novotný, M. Jan Hus I. I. 307 a d.).

⁴⁶⁾ Je to z kompilace, vzniklé 1423—30, jež se v tom shoduje s kronikou university praž. (sr. Čes. děj. III. I. 35¹⁾ i V. Novotný o hl. pramenech husitských v cyklu

cennější doklad, ukazující, jak chvála karolinských Čech byla i v sousedství rozšířena, podává známý historik doby husitské Ondřej Řezenský, přímo mluvě o Čechách tehdejších jako o „národu vyvoleném“⁴⁷⁾.

Toto sebevědomí, opírající se o zářivou minulost, zůstalo českým katolíkům i po válce, doufajíc v restauraci katolickou anebo alespoň zneuznávajíc životní sílu husitské většiny. V tom se scházeli v době Jiříkově i lidé, jinak tak od sebe rozdílní, jako Hilarius Litoměřický, jemuž zcela ve shodě s původním smyslem starého hesla o české ryzosti náboženské bylo češství synonymem s katolickým pravověřím⁴⁸⁾, i humanistický preláta Jan z Rabštejna. I v Janově slavném „Dialogu“ pokračuje stará tradice katolická; když jeden z jeho druhů ukazuje na možnost záhuby vlasti novou válkou náboženskou, Jan praví: „Bylo by jistě žalostné, aby zhynul poklad takové ušlechtilosti. Víme, že se české království počítá mezi nejušlechtilejší údy svaté říše; je to vlast nejmocnější a lid, až na trochu kacířů, nejkřesťanštější, v němž byly položeny nejsilnější základy víry. Je to patrné na nejmocnějších klášteřích a kostelích a zvláště na onom nejsvětějším chrámu hradu pražského. Kolik mimo to bylo kapitul největších, kolik klášterů, kolik znamenitých far, z nichž většinu zříme strženou, opuštěnou a zkaženou!“⁴⁹⁾. A jestliže i po spoustách války myšlenka na Prahu dojímala upřímně české srdce Rabštejnovo, jak teprve působila na pokolení starší plným ještě dojmem své úchvatné krásy a nádhery, tak, jak svůj sen o druhém Římu ztělesnil Karel!

Praha karolinská, o celé nové město rozšířená, se svým velkolepým hradem, se svými mohutnými hradbami, s výstavnými radnicemi, chrámy i kláštery, jejichž množství věží zjednálo jí příslovečné jméno, s velkými náměstími a hluchými ulicemi, s proslulou Andělskou zahradou pod správou dvorského apotekáře Angela z Florencie i s neméně pověstným zvěřincem, kde zajisté byli lvi chováni nejen jako kuriozita, nýbrž i se zřetelem ke znaku českému, se trpytivým pásem vltavským uprostřed zeleného rámce svých vinic a zahrad — byla důstojným dílem svého milujícího tvůrce, byla ve své pohádkové kráse nejlepším symbolem jeho vlády. Stala se opravdu velikým střediskem a křižovatkou evropskou a Karel r. 1370 neopominul vyznačiti její pyšný nárok způsobem nad jiné okázalým: „poněvadž k němu se sjížděli knížata, velmoži i šlechtici se všech stran světových, chtěje ukázati znamenitost slávy svého království českého, dal pokrýti dvě věže královské na hradě pražském,

„Žižkova doba“ I. [1924] 23—24). V dodatku se praví, že tehdy — před válkou husit. — i „simlices populi utriusque sexus... in sanctitate et iusticia stabant“.

⁴⁷⁾ Sr. Sborník Žižkův 28⁸⁾.

⁴⁸⁾ Čes. děj. III. I. 37¹⁾.

⁴⁹⁾ AÖG. 54. 397.

jednu na východě a druhou na západě, na povrchu olovem a zlatem, tak aby svítily a zářily za jasného počasí na velmi velikou dálku⁵⁰⁾.

Především však Praha byla srdcem Čech i českého národa, kde se všechny jeho touhy a snahy vyjadřovaly i vybíjely nejsilněji. A byla-li země i národ pokládány za svaté, musil se tento přívlastek dostavit i u hlavního města, oplývajícího kostely a kultem náboženským, které stále kouzelně k sobě vábilo nábožnost poutníků domácích i cizích, zvláště však v den svátostí, v pátek po neděli provodní, kdy nával lidu k památkám a ostatkům říšským, vystavovaným na Karlově náměstí nejdříve v dřevěné věži, později v kapli Božího těla, byl takový, jako v Římě při jubileu. Proto není divu, že již jeden z těch cizích profesorů na universitě pražské, kteří tu byli prvními zastánci reformy, Matěj z Lehnice, v jedné své řeči Prahu nazval „sancta civitas“⁵¹⁾. U Čechů samých, jejichž sebevědomí byl nádherný vzestup Prahy posilou nejsilnější, přirozeně se tento tón záhy hymnický stupňoval. Jako nebe hvězdami, tak se prý stkví tato „sladká dcera“ šťastných Čech množstvím učených mistrů, krásných žen i velkodušných měšťanů, takže je druhou Paříží⁵²⁾, Bolognou, Salernem i Římem: není města jí rovného a její synové jsou jako polobozi⁵³⁾. Praha srovnávána s Jeruselemem a pro své muže moudré a učené prý zasluhovala názvu „města věd“ a byla „jako matkou jiných měst“, sama jsouc „městem zbožnosti a lásky, potěšení i radosti, městem beze všeho nedostatku, naopak s hojným přebytkem potravin, o němž v pravdě sláva byla hlášána“⁵⁴⁾. Odtud byl jen krok k tomu, že spolu s národem českým byla i Praha od Jeronyma Pražského, jemuž i osobně způsob chvály předcházející byl tak blízký, nazývána „civitas sacrosancta“⁵⁵⁾.

Čechy i jejich duševní centrum, Praha, měly tak všechny podmínky

⁵⁰⁾ Beneš z Veitmile: FRB. IV. 541.

⁵¹⁾ Čes. děj. III. 1. 40¹⁾; sr. o něm V. Novotný, Nábož. hnutí české ve 14. a 15. stol. I. 100 a d.

⁵²⁾ Sr. tamtéž 95 o úmyslu za sporů o schisma (1379), přenést universitu z Paříže do Prahy. Praha, zařazovaná mezi čtyři přední města evropská vedle Říma, Řezna a Paříže, i jinak měla pověst města, kde se universita silně rozmáhala, kde „vand man alles, daz man solt, vmb clein Geld kauffen, waz man wolt“ (Höfler I. 561—62). Později, r. 1471, od legáta Rudolfa z Rüdeshheimu slyšíme, že Praha vynikala nejen nad Norimberk, Vídeň, Vratislav a Kolín, nýbrž i nad Řím, Benátky a Florencii (Čes. děj. III. 1. 44).

⁵³⁾ Tamtéž 41 („ammonitio baccalaureandi“).

⁵⁴⁾ „Litera de civitate Pragensi“ u Höflera II. 311—12 (F. M. Bartoš ji v Č. M. 1928. 68—9 přičítá Ondřeji z Brodu). Karel IV. se tu nazývá „rex illustrissimus, christianissimus pater“ (str. 312).

⁵⁵⁾ Höfler II. 121—22. Autor „lit. de civ. Prag.“ 312 později též připouštěl, že by Praha bývala „civitas dei gloriosaque semper, si rugam seu maculam in tuam gloriam non misisses“.

k tomu, aby se cítily povolány k velikému poslání, podati ostatnímu světu vzor pravé, spasitelné víry Kristovy. Toto přesvědčení dozrávalo hlavně v pražských profesorech, v českém národu na universitě pražské. Hnutí reformní, o němž již bylo dotčeno, že zprvu v jeho čele stáli profesori cizí, přenášelo se víc a více na něj, jenž sílil mravně i početně a na němž stále více záležela slavná pověst učení Karlova: ještě před dekretem kutnohorským, r. 1408 při známé schůzi „U černé růže“ ve sporu o Viklefa, „přejasný národ český“ měl tu na 60 doktorů a mistrů „nejučenějších a ve službě boží nejhodlivějších“ a na 1000 bakalářů a studentů⁵⁶⁾. A v obraně dekretu autor, nepochybně M. Jan z Jesenice, přímo pravil: „Však již s boží pomocí přišla plnost času, kdy mistři čeští byli nad mistry německé rozmnoženi i ve vší vědě a schopnosti nad cizince povýšeni, takže již nejsou sluhové, nýbrž synové, a jestli synové, i dědici řízením božím“⁵⁷⁾. A jestliže dříve se kladl důraz na fakultu theologickou⁵⁸⁾, později, právě pro svůj význam pro národ český na universitě, se strany české byla především vynášena fakulta artistická, přejímající vlastně z veliké části úkoly theologické⁵⁹⁾. Prvenství národa českého na universitě se dostavilo právě včas, kdy dozrávala česká myšlenka mesianistická, tak mocně podnětená velikým zakladatelským dílem Karlovým. Bylo to jako prohlášení zletilosti národní a jako přímý poukaz boží k velikému poslání.

V té příčině je v uvedeném citátě z obrany dekretu kutnohorského zajímavý výraz „plnost času“, charakteristický právě pro dobu, naplněnou představami eschatologickými o konci světa i o příchodu Kristově na zemi, kdy otázky spásy nabývaly tím větší váhy a kdy potřeba dobrého vůdce byla tím naléhavější. Šlo o to, kdo má na sklonku věku ukázati všemu světu pravou cestu ke spáse, kdo dá tísni doby pravou směrnicí a s ní

⁵⁶⁾ M. Příbram v Apologii tamtéž II. 138; sr. V. Flajšhans, Pražští theologové kolem r. 1400 v ČČM. 1905. 16 a d. i Novotný, M. Jan Hus I. 1. 221¹⁾, jenž i leckde jinde mluví o rostoucím významu i počtu českého národa na universitě. O počtu příslušníků university, i jakého vlivu docházeli v životě veřejném, sr. též „lit. de civ. Prag.“ 314.

⁵⁷⁾ Palacký, Docum. Mag. J. Hus. 362—63 (sr. i Novotný I. 1. 335²⁾).

⁵⁸⁾ Příbram při dotčené příležitosti mluví v Praze o „magna facultas theologica“, ovšem více se zřetelem na minulost, ještě před r. 1408.

⁵⁹⁾ Quodlibet Ondřeje z Brodu u Höflera II. 155: „Odor hujus universitatis, signanter matris meae facultatis artium ubique terrarum fragrans respargitur adeo, ut nedum orientales, verum occiduas et nedum boreales, sed et austricas vergat in horas...“ University ve Vídni, Krakově, Heidelbergu, Kolíně, Würzburgu i Erfurtě jsou její „quasi filiae nobiles et electissimi surculi truncis agrestibus [implantati]“. „Ipsa [universitas Prag.] fons et origo vicinarum universitatum. O felix Boemia, tam praecioso decorata monili! O felix corona, quae tot in te fulgidas continet gemmas! O felicissima Praga, quae hunc thesaurum nobilem tuis in intimis claudis... nobilissima Praga...“

novou víru a novou zbožnost, nový životní základ. A tu bylo jen důsledkem celého vývoje předcházejícího, byl-li v druhém desetiletí století 15. učiněn s české strany závěr, že v zemi, obecně pokládané za svatou, jejíž nedávný veliký král a tvůrce ohromného rozkvětu národního i národ sám požívali též pověsti svatosti, dostane se v jejím hlavním městě, v „svatosvaté Praze“, této veliké úlohy universitě, planoucí jako jasné světlo daleko vůkol, vlastně hlavnímu na ní činiteli, českému národu. Než právě rychlý vývoj poměrů, který myšlenku reformy záhy učinil otázkou většiny české veřejnosti a tak jí dodal rázu lidovosti, otevíraje jí tím netušené možnosti — způsobil, že i idea mesianistická byla vztažena na široké vrstvy národní jako dovršení dřívějších mlhavých představ o vzájemnosti mezi Bohem i českým národem. Pulkavova naivní etymologie jména „Bohemia“ od „Boh“⁶⁰⁾ měla tak nabýti plného významu: Češi opravdu chtěli býti lidem božím, nejen podle jména, nýbrž celým svým životem podle vysokého vzoru biblického, nově procítěného a promyšleného, jak na něj ukazovali přední čeští hlasatelé reformy, zvláště a nejúčinněji vlastní apoštol nového života, Hus. To byl „christianissimus magister“ a „cordialissimus et christianissimus doctor et invictissimus athleta“⁶¹⁾, s jehož pojetím církve jako ideálního sboru svatých, vyvolených i s pojmem kacíře jako toho, kdo nesouhlasí s Písmem⁶²⁾, splývala starší již tradice o tom, že pravému Čechu nelze býti kacířem: jeho „Čechové věrní“ jsou mu „lidem božím“, za nějž r. 1412 z exilu žádal pány na soudě zemském, „slovo božie ať jmá svobodu mezi lidem božím“⁶³⁾. A tomuto „lidu božím“, jehož mravní náladu nejlépe osvětlují známé scény z r. 1412 po popravě tří mládenců, kdy „mnoho set lidí přicházelo k radnici, pravíce, že i oni chtějí zemřít za tu pravdu“⁶⁴⁾ — byl Hus novým evangelistou: jeho smrt, při té důvěře i lásce všeho lidu k němu, byla jedním z největších mravních otřesů české duše⁶⁵⁾. Byla mučednickým posvěcením a utvrzením české myšlenky mesianistické,

⁶⁰⁾ FRB. V. 4.

⁶¹⁾ Palacký, Docum. 558. Nazval jej tak Jakoubek ze Stříbra, vykládaje v tom smyslu i význam jeho jména (Hus = „hauriens virtutes sanctorum“).

⁶²⁾ Sr. o tom Kybal, M. Jan Hus II. 1. (mezi jiným str. 250 a d.); o lidu božím sr. 294—95; o kacířství 118¹⁾; o synech a žácích božích 157¹⁾ a 169; kdo je z boha, nehrší a nemůže ani v kacířství upadnouti (93) atd.

⁶³⁾ Novotný, M. Jana Husi koresp. a dokum. 157—58; o „věrných Češích“, zde sr. zvláště č. 129.

⁶⁴⁾ Palacký, Docum. 312 i Novotný, Hus I. 2. 121—22.

⁶⁵⁾ Sr., co o něm pak praví Mikuláš Biskupec ve své „Chronicon Taboritarum“, jak tento „ex dono et gratia Dei bonae, laudabilis et sanctae memoriae, ut speratur... praedicator evangelicus, vir bonus et justus atque catholicus a multis annis in regno Bohemiae vita, moribus et fama laudabiliter comprobatus, legem evangelicam juxta expositionem sanctorum doctorum se veraciter in ea fundantium docuisset“ (Höfler II. 427).

o níž právě případ Husův patrně naznačoval, že mezi ní a církví římskou lze těžko doufat ve smír. Čechům, jdoucím dále cestou Husovou, nastával s církví římskou rozchod. Katolická Evropa, která až dotud se více méně smiřovala s českým vzestupem a se souvisící s tím gradací českého sebevědomí až k představám mesianistickým, brzy se přesvědčila, že mesianistické pojetí karolinských Čech, pohybující se až dotud v tradičních mezích katolických a mající po příkladu Karlově z veliké části ráz spíše jen vnějškového formalismu, nabylo nové povahy, že nové Čechy s husitstvím dostaly i novou duši, která se již nemohla smířiti se starými tradicemi náboženskými. Proto musilo dojít k tuhým zápasům, v nichž český mesianismus prošel svým hrdinským obdobím, aby pak přešel ve formy jiné, odpovídající proměnám doby i českého vývoje národního: než výklad toho náleží již jinam.

S. H. Thomson:

The Order of Writing of Wyclif's Philosophical Works.

Great advances have been made in the last half century in our knowledge of the work and thought of John Wyclif. The publication of a great proportion of his Latin works by the Wyclif Society has been of inestimable value in making him a less shadowy figure in religious history. But the regrettable dissolution of the Society (1924) left much work undone. Among the details which must be cleared up before we can feel that we are able to proceed on safe lines to an evaluation of Wyclif as a thinker is some fairly definite chronology of his philosophical writings. This is made doubly necessary by the fact that the editions of the few philosophical works published by the Society were in the hands of several editors working evidently without collaboration, often at cross-purposes, and in several cases without adequate planning. To have filled more than a volume (*Misc. Phil. I—II*) with spuria,¹) doubtful even to the editor at the time of publishing, and, furthermore, of no intrinsic work as philosophical speculation, when clearly authentic works awaited publication, would seem to evidence a lamentable lack of plan. Added to these difficulties was the fact that, until the publication of the fine sketch of Wyclif's life by Rashdall in the *Dictionary of National Biography* (1900), the date of his doctorate and his first public appearance as a political figure were placed almost ten years too early.

At the present moment much less than half of Wyclif's *Summa de Ente* has been published. The writer hopes to be able, within the next few years, to publish the remainder of the *Summa*. Until that is accomplished, an absolutely definitive arrangement of the philosophical and logical works of the Reformer can hardly be hoped for. Nor is it even then absolutely sure that a satisfactory chronology can be arrived at. We have, probably, no original MS. extant. Our earliest datable copies come from the 1390's. Most of the Wyclif MSS come from the first two decades of the XVth century,

¹) cf. Sedláček, *Studie a texty* (Brno, 1914), II, 119; S. H. Thomson, *Speculum* (Cambridge, Mass., 1928.), III, 382—391.

one, very valuable, is dated 1433, and another 1449. The texts bear evidence of editing. It is almost certain that Wyclif did not publish any tractate before the lectures had been delivered and corrected several times. Cross-references may thus represent as anterior a work which was actually begun a matter of years later. This possibility raises difficulties which can only be solved, if at all, by a prolonged and minute study of the subject-matter, with the aid of a better knowledge of the philosophical disputes taking place in the Oxford of his day.

The present study is intended only to point the way for further and more satisfactory researches. It is purely textual, almost mechanical, in the method pursued. Yet it is felt that such a method has a distinctive value, and if it be allowed beforehand that the results attained must be corroborated by other and further studies, it may be conceded its useful place in the completed structure. Lack of space compels a brevity of treatment which in some cases detracts from the clearness of argument. The writer can only offer his apologies.

The writings of Wyclif which concern us in this study are his logical and philosophical works. His doctrinal and political writings raise no complicated problems, because of allusions to happenings in the academic or political world. The works on logic and philosophy have no such allusions, and it is consequently more difficult to connect them with external events. Nor is that the intention. A man's inner development may bear but slight relation to the element of time. Wyclif was a much different man in 1382 from what he was when he wrote his abstruse tractates on Logic and Being, and it will be useful, at some future date, to know the beginnings of that process of development of which we know so well the latter end. But for the present we must content ourselves with tracing the order of composition of the philosophical works without regard to the date of composition. The works, with the editions or the MSS used, and numbered as they are in Loserth's revision of Shirley's *Catalogue of the Extant Latin Works of John Wyclif* (London, 1924), are the following:

1. *Logica*, ed. Dziewicki, London, 1894.
2. *Logice Continuacio*, *ibid.*
3. *Logica, Tractatus Tercius*, ed. Dziewicki, London, vols. II—III, 1897, 1899.
Nos. 4—6 are not by Wyclif. Cf. S. H. Thomson, *Speculum*, *ubi supra*.
7. *De Materia et Forma*, in *Misc. Phil.* ed. Dziewicki, London, 1901; vol. I, pp. 163—242.
No. 8 is not by Wyclif. Cf. S. H. Thomson, *ubi supra*.
9. *De Ente sive Summa Intellectualium*.

Book I.

1. *Tractatus de Ente in Communi*, MSS: *A*, Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, ff. 1A-5C; *B*, Pal. Vindo. (now Nationalbibliothek, Wien) 4307, ff. 158a-167b.
2. *Tractatus de Ente Primo*, MSS: cit. *A*, ff. 5C-9B; *B*, ff. 167b-177a.
3. *Tractatus Purgans Errores circa Veritates in Communi*, in *De Ente*, ed. Dziewicki, London, 1909, pp. 1-28.
4. *Tractatus Purgans Errores circa Universalialia in Communi*, op. cit. pp. 29-48.
5. *De Universalibus*, MS. Univ. Prag. VIII. G. 23, ff. 1a-84a.
6. *De Tempore*, MSS: Pal Vindo. 4316, ff. 85a-125a; Univ. Prag. VII. F. 1, ff. 87A-113A.

Book II.

1. *De Intellectione Dei*, in *De Ente*, pp. 49-112.
2. *De Scientia Dei*, MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, ff. 54A-70D.
3. *De Volucione Dei*, in *De Ente*, pp. 113-286.
4. *De Trinitate*, MS. Univ. Prag. VIII. G. 32, ff. 83a-142a.
5. *De Ydeis*, MS. Univ. Prag. V. H. 16, ff. 79a-100a.
6. *De Potencia Dei Productiva ad Extra*, MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, ff. 123D-141A. Capp. XII-XIV in *De Ente*, pp. 287-315.
10. *De Ente Predicamentali*, ed. Rudolf Beer, London, 1891.
11. *De Compositione Hominis*, ed. Rudolf Beer, London, 1884.
12. *De Actibus Anime*, in *Misc. Phil.* vol. I, pp. 1-127.
13. *De Benedicta Incarnacione*, ed. Edward Harris, London, 1886.

The general principle upon which we have proceeded is that if Wyclif, e, g., in tractate C refers specifically to his tractate B, it may be assumed that, at the time of the writing of C, B was already completed and published. It would be ideal if the principle could be uniformly applied. But that is not possible. It sometimes occurs that, in the supposed case, in tractate B, tractate C is quoted as if it too were completed and published. The solution of this dilemma, if there be one, is either (1) simultaneous composition, or (2) later revision of either B or C and insertion by the editor of the cross-references. If (1) be true, the question of chronology is *ipso facto* settled. If (2) be true, it may be possible to check this apparent confusion by other

references to tractates A, D, E, etc., in order to see which of the two, B or C, has undergone revision. But in the case of Wyclif, the dilemma can not always be solved even thus circuitously. Some questions must be left open for further research.

Wyclif has a number of set phrases by which he refers the reader to his other writings. The following are typical:

"ut patet tractatu de Tempore", *De Ente Pred.* p. 59.

"sicut ostensum tractatu de Accione", *De Volucione Dei, De Ente*, p. 193.

"ut tactum est tractatu de Veritate", op. cit., p. 279.

"ut declaratum est superius libro primo", *De Scientia Dei*, MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, f. 54B.

"ut alias dixi in materia de Universalibus", *De Comp. Hom.*, p. 10.

"et tractabitur post in secundo libro", *De Ente Primo*, MS. Pal. Vindo. 4307, f. 173b.

"ut dictum est in materia de Individuacione", *De Mat. et Forma, Misc. Phil.* I, 204.

"sicut in materia de Universalibus declaratur", *De Comp. Hom.*, p. 14.

It seemed for a long time that there was some technical meaning in Wyclif's use of "materia", as in the last two examples. A possible hypothesis was that he was drawing a distinction between published tractates and yet unpublished lectures, known, of course, to his students and contemporaries, on a given subject. But the presence, in a single work, *De Potencia Productiva Dei ad Extra*, of both words, "materia" and "tractatu", "ut dictum est in materia de Trinitate" (MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, f. 133A), and "ut patet de dictis tractatu de Trinitate" (MS. cit. f. 125A), leads to a rejection of the earlier hypothesis and the acceptance of the principle that the distinction between the two expressions, if any, is purely fortuitous. It must, however, be said that, on a basis of the earlier hypothesis, this later use might be explained on the assumption that, between the time of the original drafting of the *De Potencia Productiva Dei ad Extra* and its final revision, the *De Trinitate* had ceased to be simply "materia", that is, a course of lectures, and had been put into its final form as a book, and the scribe, revising the *De Potencia*, neglected to make the necessary correction in the latter of the two citations. It is an attractive hypothesis, but evidence for its adoption is not yet sufficiently conclusive.

In the following arrangement of Wyclif's philosophical works, not all the allusions are given in support of the position assigned. Some are too vague—

“ut alias dixi”, “ut dixi quondam”, “et tractabitur post”, “ut patet alibi”, etc.—and in some cases it is not exactly clear whether Wyclif is referring to a tractate or not—“ut patet nutritis in materia de universalibus”.

The latest of the tractates under consideration, the *De Benedicta Incarnacione*, is given first, and the next previous one follows. The arrangement here given reverses the order of writing, but the number at the left represents the suggested relationship.

20. *De Benedicta Incarnacione* (Workman, John Wyclif [Oxford, 1926] I, 97, 138, dates 1370. It is more probably to be dated 1371-2.)

- (a) p. 1 “Prelibato tractatu de Anima, qui introductorius est”. Cf. also pp. 22, 44, 203, 230.
- (b) 10 “. . . ut declaravi in tractatu de Trinitate” Cf. also 150, 191.
- (c) 76 “. . . ut patet in materia de Adnichilacione”. Cf. also 78. The first reference is general. The second, p. 78, is a definite citation of a passage in cap. XIV of the *De Pot. Dei, De Ente*, 309.
- (d) 81 “Sed constat nutritis in materia de Universalibus. . .” This is a reference to cap. XII of the *De Universalibus*, MS. Univ. Prag. VIII. G. 23, ff. 63b—68b. Cf. also 82, 164. .
- 82 “. . . declaravi in materia de Universalibus quod communis humanitas non ridit vel comedit”, a reproduction of the argument found in cap. XI. of the *De Univ.* “. . . homo qui est species est per se . . . risibilis, sed species non potest ridere”. MS. cit. f. 59a.

Citation (c) determines the relation between this tractate and the following anterior tractate:

19. *De Potencia Productiva Dei ad Extra*. MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2; c app. XII—XIV, *De Ente*, pp. 287—315.

- (a) f. 124A “. . . ut dictum est de Sciencia Dei”.
- (b) 125A “. . . ut patet ex dictis tractatu de Trinitate”. Cf. also 133A.
- (c) 125C “. . . supponitur igitur ex dictis de Ydeis”. Cf. also 126A.
- (d) 126B “. . . ut tactum est supra tractatu de Extensione Temporis”; “. . . ut tactum est tractatu de Tempore capitulo tercio”. Cf. also 127B, 128A, 128C, 129B, 134B.

This tractate is clearly later than the *De Tempore*, *De Trinitate*, *De Ydeis*, and the *De Sciencia Dei*. It must be placed as late as possible because of the developed theory of the impossibility of annihilation, and its application to the Eucharist. *De Ente*, p. 289.

18. *De Materia et Forma*, Misc. Phil. I, 163—242.

- (a) p. 171 “. . . ut patet in materia de Ydeis que est correlata”.
- (b) 189 “. . . ut post dicitur. De conversione autem panis in corpus Christi, quam ecclesia vocat transsubstantiationem, est longus sermo, et mihi adhuc inscrutabilis”. In the *De Potencia* he feels more sure about transsubstantiation, though his position is not so intransigent as it was to be a few years later.
- (c) 195 “. . . ut dixi in materia de Trinitate”.
- (d) 204 “. . . ut dictum est in materia de Individuacione Temporis”. The reference here is clearly to cap. VI of the *De Tempore*, MS. Univ. Prag. VIII. F. 1, ff. 97D—101A, particularly f. 99B.
- (e) 205 “Sed iuxta posui tamquam posterius declarandum”. The matter promised treatment is the Incarnation, the subject of a whole later treatise, no. 20 *supra*.
- (f) 217 “. . . ut patet in tractatu de Universalibus capitulo primo”, specifically MS. Univ. Prag. VIII. G. 23, f. 7a.

From (a), (c), (d) and (f) it is seen that this tractate is subsequent to his *De Univ.*, *De Trinitate*, *De Tempore* and *De Ydeis*.

17. *De Compositione Hominis*, ed Beer, London, 1884.

- (a) p. 1 “. . . clavis . . . ad secreiores articulos fidei ut materiam de trinitate, de incarnatione verbi domini et de beatitudine finali hominis introductorie cognoscendum”. Cf. *infra* (d) and (e).
- (b) 2 “. . . antecedit ad tractatum humani domini”. This would indicate that he had already planned or begun work on his later great work *De Civili Dominio*, ca. 1376 sqq.
- (c) 48 “. . . ut alias dixi in materia de Universalibus . . . quodlibet esset quodlibet”. The “alias” is in cap. IV of the *De Univ.*, MS. Univ. Prag. VIII. G. 23, f. 19a. “Videtur enim primo quodlibet esse quodlibet . . . hoc est asinus, igitur homo est asinus. Cf. also for references to the *De Univ.* pp. 5, 10, 14, 103.

- (d) III “. . . cognoscendo materiam de universalibus, de formarum quiditatibus, ut de incarnatione Verbi . . .”
- (e) III4 “Et sic diligens loycus nutritus in materia de trinitate, de incarnatione et sic de universalibus . . .”

The recurrence of the phrases in (a), (d) and (e) lead us to connect this elementary treatise with the more advanced tractates on the Trinity, Universals, Form and Matter and the Incarnation. The ‘introductorie’ in (a) helps us to understand the recurrence of these titles. His published tractates or his lectures on these subjects were already known. The present treatise was probably written for the benefit of those who desired to take as soon as possible his advanced lectures. The editor, Beer, dated the work about 1360. From (b) and the references mentioned to later treatises, it is clearly to be dated about 1370.

16. *De Ente Predicamentali*, ed. Beer, 1891.

- (a) p. 1 “Item omne intelligibile est, ut probatum est secundo libro tractatu de Y deis”. Cf. *De Y deis*, cap. I, MS. Univ. Prag. V. H. 16, f. 79a, “. . . si (deus) intelligit omne intelligibile illud intelligibile est”. Cf. also p. 2.
- (b) 2 “. . . ens dicitur de omni signabili per complexum . . . declarata est primo tractatu”. At the beginning of cap. III of the *De Ente in Comuni*, MS. Pal. Vindo. 4307, f. 163b, we find “Ex istis palam sequitur advertenti quod omne ens est primarie ens signabile per complexum et econtra”.
- 12 “. . . notare dicta tractatu primo capitulo quarto de multitudine generis et speciei”. Cf. MS. cit. ff. 165a—167a. The discussion occupies the whole chapter.
- (c) 3 “Patet ista suppositio ex declaratis de universalibus tractatu primo et quarto”. The reference is to the *De Ente in Comuni* and the *Purgans Errores circa Universalia in Comuni*.
- (d) 59 “Nec valet negare syllogismos expositorios propter sensum reducendi, ut patet tractatu de Tempore”. This reference is too vague to be traced to chapter and line, although there is no doubt as to the fact of the citation of the *De Tempore*.
- (e) 83 “Ad primum dicitur libro secundo tractatu primo capitulo quarto, quod nichil potest intelligi nisi quod potest esse . . .” Cf. *De Intelleccione Dei*, cap. IV, *De Ente*, p. 70, “. . . deus non intelligit nisi illud quod potest existere; . . . ni-

chil potest intelligi nisi quod potest existere”. A reference so specific as this, coupled with the use of the future tense, is suspect, and to be construed as more likely the incorporation into the text by a later copyist of earlier marginalia than the notation of the author, and therefore of doubtful value for our purposes. All that is really indicated is that the tractate referred to was, at the time of definitive composition, to be regarded as fitting into a place in the second book. It must, furthermore, be borne in mind that the unique MS. of the *De Ente Pred.* is very late, being dated 1433 (f. 157b), and is the work of a not too careful scribe.

205 “Deus enim non potest intelligere nisi quod potest esse, ut patet secundo libro de Intelligencia Dei”. Cf. *supra sub p.* 83.

- (f) 156 “Vide secundo libro tractatu tercio capitulo nono” to 178, “Vade ad 111^m capitulum secundi libri tractatus tercii de Volucione” (capp. XVII—XVIII), in taken verbatim and in toto from the *De Volucione*, capp. IX and X. This would indicate that, in the form in which the *De Ente Pred.* has come to us, it is a later composition than the *De Volucione*, from which it takes two whole chapters. But the whole tractate is probably a composite and made up of original definitions of the categories, with extensive answers to objections, either as Appendices (capp. IV, V) or as complete chapters (capp. XI and XV).

15. *De Volucione Dei*, ed. Dziewicki, *De Ente* (London, 1909), pp. 113—286.

- (a) p. 133 “. . . ut dictum est in assimili de divina sciencia”. (Cf. also 123 and 140. The argument given here is found in *De Sciencia Dei*, cap. VI, MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, f. 60A—B.
- (b) 160 “ex dictis de Universalibus”. The argument cited here is found in *De Univ.* cap. IX, MS. Univ. Prag. VIII. G. 23, f. 45a—b.
- (c) 180 “. . . de firmitate auctoritatis scripture et infallibilitate salvatoris indigent speciali scrutinio”. The great work *De Veritate Sacre Scripture* was thus already planned, almost ten years before its final publication.

- (d) 193 "Sicut ostensum tractatu de Accione capitulo tercio". (Cf. also 160). The argument here referred to is found in *De Actibus Anime*, II, cap. I, *Misc. Phil.* I, 78.
- (e) 279 "... quod propositiones logice non sunt precepta, ut tactum est tractatu de Veritate". Wyclif uses this as an optional title for his *Purgans Errores circa Veritates in Comuni*. This statement is found in *De Ente*, p. 28.

From (a), (b), (d) and (e) it is clear that this tractate is subsequent to the *De Scientia Dei*, the *De Universalibus*, the *De Actibus Anime* and the *Purgans Errores circa Veritates in Comuni*.

14. *De Scientia Dei*. MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, ff. 54A—70D.

- (a) f. 54B "... ut declaratum est superius libro primo tractatu primo capitulo finali". The same statement, "accidens quod adest et abest preter subiecti corruptionem", occurs in *De Ente in Comuni*, cap. IV, MS. Pal. Vindo. 4307, f. 166b. This earlier tractate is also cited ff. 64B, 64D, 65D, 70C.
- (b) 54B "... claudit contradiccionem talem scienciam incipere vel desinere esse. Patet ex hoc quod si illa veritas fuit vel erit ipsa est, ex dictis primo libro tractatu 13° capitulo, et si illa est, deus scit illam esse, igitur conclusio". There is obviously a copyist's mistake here. There is no gap in the MS., but the name or number of the tractate is not given. The reference is, of course, to cap. XIII of the *De Tempore*.
- (c) 58C "... ut dicetur in materia de Ydeis".
64D "... de compositione ydee ex suis partibus dicetur tractatu quinto".
66A "... de illa materia tractatu quinto de Ydeis".
The tractate *De Ydeis* is here spoken of as if already written, yet the use of the future tense in these references might cause confusion. This much is certain. The term 'tractatus' is technical, and always indicates a written treatise. Yet the tractate *De Scientia Dei* is 'tractatus secundus' of the second book, and *De Ydeis* is intended to be 'tractatus quintus'. It will become increasingly evident from the great number of specific references in this tractate that it has undergone extensive collation,

either by Wyclif or by a pupil whose prime interest was to show the close connection of this tractate with the others of the *Summa*.

- (d) 65A "... sic de ceteris tactis tractatu proximo capitulis tercio et quarto". In this case 'proximo' means 'next preceding'. The arguments cited are found in the *De Intellectione Dei*, capp. III, IV (*De Ente*, pp. 61 sqq).
- (e) 65C "... de quibus consequenter tractatu de distincione personarum capitulo decimo". *De Trinitate*, cap. X, MS. Univ. Prag. VIII. G. 32, f. 114a—b. In this codex the tractate is divided into six chapters. The citation in question, "quomodo imperfecciones deo non conveniunt", is to be found in cap. IV.
- (f) 65D "... soli deo potest competere libertas vero secundum quid competit angelo et homini, ut patet post tractatu proximo de Voluntate Divina". The passage is found in *De Volucione Dei*, cap. III (*De Ente*, p. 138). In this case again a tractate which comes later in the final arrangement is quoted as already written. Cf. *supra* 16(e), 14(c).
- 66D—67A "... nihil potest impedire vel mutare propositum dei... ut patebit tractatu proximo. Ideo propter impotentem frustrabilitatis divini propositi..." Cf. *De Ente*, pp. 114 sqq.
- (g) 66A "... ut dictum est in tractatu de Relativis". This is an alternate title of cap. II, tractate III of the *De Logica* (*De Logica*, vol. II, pp. 23—54), and under the title *De Copulativis et Relativis*, listed under "Lost Works" by Shirley (*Catalogue*, p. 51). The allusion may be to pp. 30—31, though it is far from clear.
- (h) 66C "... ex tractatu quarto primo libro est dare sciencias universales (et) particulares". This theme occupies a large part of the *Purgans Errores circa Universalia in Comuni*, though the specific statement is not to be found there. Wyclif does say, "in predicatione secundum essenciam... singulare et suum universale sunt quotlibet distincta" (*op. cit.*, cap. V, *De Ente*, p. 47). Almost all of cap. III is lacking in the unique Cambridge MS. The explicit statement cited may be in the lost section.
- (i) 70B "... in absolute necessariis sunt gradus prioritatis et posterioritatis nature sicut et in contingentibus, ut patet primo

libro tractatu de Veritate". There is certainly some mistake here. No such statement is even hinted at in the *Purgans Errores circa Veritates*. There is a discussion of the kinds of priority in the *De Materia et Forma* (Misc. Phil. I, 212—215), and also in the *De Ente Pred.* (op. cit., pp. 204—210), but neither of them corresponds to what we have here.

This tractate is clearly a later work than the *De Tempore* (b), the *De Ente in Comuni* (a), the *De Intellectione Dei* (d), the *De Trinitate* (e), the *De Logica* (g), and the *Purgans Errores circa Universalialia in Comuni* (h).

13. *De Trinitate*, MS. Univ. Prag. VIII. G. 32, ff. 83a—143b.

(a) f. 96a "... ut tactum est in materia de Universalibus".

136a "... ut patet ex dictis tractatu de Universalibus". Cf. also 105a, 125a, 125b, 132a, 132b, 134a, 136a, 137a. His *De Universalibus* was either fresh in his mind or he had a copy near him. The references are fairly explicit.

(b) 115b "... ut dictum est superius tractatu de Veritate". This is an explicit reference to the argument in cap. I of the *Purgans Errores circa Veritates in Comuni* (*De Ente*, pp. 4—5).

(c) 118b "... sicut nec posse separare accidens inherens a suo subiecto, ut patebit in materia de Eucharistia". We have here the earliest reference to a projected realist treatment of the doctrine of Transubstantiation. There seems little doubt that Wyclif planned his attack at least nine years before he launched it openly. His contemporaries realized that his mind was disturbed on the subject early in the 1360's. (Cf. Wodeford's statement, quoted by Shirley, *Fasc. Ziz.* Intro. p. XV.)

(d) 124b "... ens est commune analogum ad deum et creatum omne, ut patet alibi". The 'alibi' is the short tractate *De Ente in Comuni*.

(e) 125b "... notatis dictis de universalibus et de purgamentis errorum circa universalialia". This is a clear reference to the two tractates, *De Universalibus* and *Purgans Errores circa Universalialia in Comuni*. Cf. particularly *De Ente*, pp. 31—33.

(f) 129b "... quilibet homo est res corruptibilis vel incorruptibilis

coniunctim vel divisim, ut patet libro primo tractatu quarto capitulo quarto superius". Cf. *De Ente*, pp. 39—40. This tractate is also referred to f. 132a, where disapproval of Abbot Joachim's 'quaternitas' is expressed as in *De Ente*, p. 47; f. 134b, "... essencia non ponit in numerum", cf. *De Ente*, p. 44.

(g) 137b "Ideo non mirum si distribuatur particulariter ad predicatum pro communi contento sub analogo et pro alio non, ut dictum est libro primo tractatu quinto capitulo secundo". This reference corresponds to pp. 15 sqq. of the *De Ente Pred.* (cap. II). The editor, Beer, in 1891 (op. cit. VIII sq.), on a basis of a single page heading in the unique MS. Pal. Vindo. 4307 (f. 193b), concluded that this tractate was intended to be the fifth of the first book of the *Summa*. Now, although this codex is extremely valuable by reason of its contents, it is very late [1433, cf. supra, 16 (e)] and, from a textual point of view, one of the least reliable of the Wyclif MSS. Until corroborative evidence was forthcoming, this conclusion, based on such dubious data, could not be accepted. But now we find sufficient corroboration from a reliable source that Wyclif regarded his *De Ente Pred.* as tractate 5 of the first book, of his *Summa*. V. infra 9 (e).

(h) 141a "... in qualibet substancia sunt tria quorum quodlibet est essencia, ut patet primo libro tractatu de Substantia". This is also a reference to the *De Ente Pred.*, of which cap. V treats Substance. Cf. particularly op. cit. p. 43.

(i) 141a "Nam iuxta dicta primo libro tractatu primo tales orationes infinite sunt equivoce ad tria vel quattuor, sicut ad rem subiecti et rem predicati et ad rem verbi et ad aggregatum". Cf. *De Ente in Comuni*, cap. II, MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, f. 2D.

This tractate is later than the *De Univ.* (a), *Purgans Errores circa Universalialia in Comuni* (b), (e) and (f), *De Ente in Comuni* (i), and the *De Ente Pred.* (g) and (h).

12. *De Intellectione Dei*, ed. Dziewicki, *De Ente*, pp. 49—112.

(a) p. 76 "... ut patebit in illa materia de incarnatione". Cf. *De Ben. Incar.*, pp. 5, 18, 95—96. Wyclif may well have been but recently working on the *De Ben. Incar.* from the striking similarity in thought and argument.

- (b) 92 "De ista materia dicetur tractatu de Y de is". The disquisition on Augustine's first homily on John is found in the *De Y de is*, cap. I, MS. Univ. Prag. V. H. 16, f. 80b.
- (c) 97 "Solucio huius difficultatis patet posterius capitulo quarto tractatus proximi". This solution occupies almost the whole fourth chapter of the *De Sciencia*, MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, ff. 57C sqq. The mention of a specific chapter either in a subsequent or preceding tractate is usually suspect, indicating, as already suggested, 16 (e), rather the work of an editor than that of the author.
- (d) 99 "... tam deus quam natura creata intelligit aliqua que nescit, ut posterius dicitur de sciencia dei". This may be a general statement, and it may be a reference to the tractate which follows. The subject is actually treated in cap. IV of the *De Sciencia Dei*. "... nec sequitur omne quod deus intelligit ipse cognoscit". MS. cit. f. 57D. But cf. also *De Ente*, p. 83: "... omne quod (deus) intelligit nescit..."

II. *De Universalibus*. (In purgando errores...) MS. Univ. Prag.

VIII. G. 23, ff. 1a—84a.

- (a) f. 26a "... sed sicut veritas est deum esse sic ens entitas et res sit deum esse. Patet declaratio huius superius in materia loy-cal". Cf. *De Logica*, vol. II, p. 186.
- (b) 31a "... sepe dixi quod tales oraciones infinitive..." At least once of the 'sepe' occurs in his *De Ente in Comuni*, cap. II, MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, f. 2D.
- ibid. "Ideo quando volumus loqui de formis abstractis consonancius est loqui cum terminis verbalibus, et patet similiter in quodam compendio quid sencio de esse et essencia". This is an obvious reference to the *De Ente in Comuni*, in particular, cap. II, MS. cit. ubi supra.
- (c) 44a "Tamen positus tribus personis singularibus speciei humane ponuntur septem homines et ita crescendo, ut ostendi in quodam tractatu de speciebus universalium". The title here given does not correspond to any with which we are familiar, but the argument indicated is given in *extenso* in the *Purgans Errores circa Universalia in Comuni*, cap. V (*De Ente*, pp. 37—48).

- (d) 50a "... in se habet rationes exemplares que sunt esencialiter ipse deus secundum quas intelligit, efficit et conservat universitatem creatam, sicut patet in tractatu de Y de is". The argument occupies most of cap. I of the *De Y de is*, MS. Univ. Prag. V. H. 16, ff. 80b sqq. "... oportet deum habere penes se ydeas vel exempla iuxta que producit naturalia... sint cogitaciones eterne per se stantes (f. 80b). Necesse est deum omnia condita racionabiliter facere et gubernare, ergo est dare rationes quibus deus causat universitatem ad extra (f. 81b).
- (e) 50b "Thesus noster deus et homo est suppositum speciei humane et univoce homo cum aliis, et tamen ipse est simpliciter prius natura quam est species humana vel genus aliquod creature. Licet ista materia tractetur in libro de *In carnacione*..." This argument is treated in *De Ben. Incar.*, cap. VI, pp. 85 sqq, and specifically, with striking verbal parallels on p. 87. As indicated in the case of the preceding tractate, *supra*, 12(a), Wyclif must have had before him his sententiary work, *De Ben. Incar.* which was prepared over at least one academic year, and possibly not published even then (See Workman, *John Wyclif*, I, 97, 138, 333, and *supra*, 20(d)).

There is no difficulty in arrangement caused by (a), (b) or (c). The hypothesis advanced for 12(a) can well be extended to cover the case of (e), but the references to the *De Y de is* are not susceptible of a clear explanation. In tractates later than the *De Univ.*, the future tense is used—"ut dicetur in tractatu quinto"—which, as suggested above, 14(c), would indicate that at that time the tractate was clearly outlined in Wyclif's mind, or was already written but not yet published. The future tense is hard to explain on any other assumption. But here, in the *De Univ.*, for the first time we find the *De Y de is* referred to as a tractate accessible to his readers—"sicut patet in tractatu de Y de is". Yet the *De Univ.* is clearly earlier than the *De Volucione Dei*, which is closely related to the *De Sciencia Dei*, in which the *De Y de is* is referred to as definite, yet future. The *De Y de is* contains no reference to the *De Univ.*, which, in view of similarity of subject matter, might reasonably be expected if it were a recasting of the larger tractate. It is, on the contrary, more likely that the *De Univ.* is the later expansion—it is three times as long as the *De Y de is*. Internal evidence rather substantiates than contradicts this theory. When Wyclif came to a definitive arrangement of his separate tractates into a philosophical *Su m-*

ma, he may have chosen then to make the *De Ydeis* tractate 5 of book II, and the apparent cross-references in the *De Univ.* would not then cause any difficulty, because they would simply be natural allusions to a work already published and known. It is notable that in the *De Univ.* none of his other works is referred to by number or book. Earlier tractates have come down to us with such explicit citations. There is no doubt that Wyclif regarded his *De Universalibus* as his most important philosophical work, and it is certain that his followers so regarded it, if we may judge from the fact that there are more MSS copies (15) extant of it than of any other of his works. He may have regarded it as too important to be made only one among thirteen treatises. It is also possible that the *Summa* was organized after the composition of the *De Univ.*, and whereas smaller and less copied tractates were considerably edited, the immediately recognized importance of the *De Univ.* rendered a literal copying the more likely procedure.

10. *De Ydeis*, MS. Univ. Prag. V. H. 16, ff. 79a—100a.

(a) f. 79b “. . . omne ens est entitas, ex primo tractatu primi libri”. The statement is found in the beginning of cap. II, *De Ente in Comuni*, MS. Trin. Coll. Camb. B. 16. 2, f. 2B. “Ex iam dictis evidenter sequitur cum omne ens esse sit entitas . . .”.

(b) 87a “. . . illos oportet nutriri in materia de Veritatibus et in materia de distincione multiplici rerum quarum alique nec sunt deus nec creature”. The specific reference is to the opening argument of the *Purgans Errores circa Veritates in Comuni, De Ente*, pp. 1—2.

(c) 90b “Sor secundum philosophos est alter in teatro et alter in foro . . . ut dictum est in tractatu de Tempore”. The reference is to cap. V of the *De Tempore*, MS. Pal. Vindo. 4316, f. 98b, “. . . inquit Commentator si Sor esset alius in foro ab ipso in domo idem Sor est idem et aliud”.

9. *De Tempore*, MSS.: Pal. Vindo. 4316, ff. 85a—125a; Univ. Prag. VIII. F. 1, ff. 88C—113A.

(a) 4316, f. 90a “. . . hoc tempus 24 horarum . . . est alicui nox, alicui dies”. Cf. for this whole argument *De Logica*, III, 200 sqq.

(b) 104a “. . . omne ens in quantum unum includit negacionem, ut dictum est libro primo de Transcendentibus”. This statement is found in cap. I of the *De Ente in Com-*

muni, MS. Pal. Vindo. 4307, f. 159b, “Unde primam negacionem cognosco per hoc quod cognosco ens esse . . .”

(c) 104b “. . . forma ignis que igneitas dicitur est natura vel essencia materie esse ignem, et universaliter de quibuscunque aliis. Istud tactum est tractatu de Substantia et postea tangetur magis plene”. Cap. V of the *De Ente Pred.* (pp. 34—47) treats “substantia”. The argument indicated is suggested pp. 42—43. The “postea tangetur” is in the *De Materia et Forma*, Misc. Phil. I, 185.

(d) 107a “Corruptionem . . . non facit tempus sed accidit in tempore suo fieri hanc mutacionem et intelligit per facere agere . . . sed cum actor non est tempus . . . ut patet ex tractatu de Accione” The reference is to *De Actibus Anime*, cap. I (Misc. Phil. I, 63).

(e) 108b “. . . duracio successiva presupponit subiectum et per consequens distinguitur ab eodem, et negando omnem quantitatem preter substantiam vel qualitatem probatum est tractatu septimo (de quantitate), et probabitur ulterius capitulo decimo sequi multiplex inconveniens”. This “tractatus septimus” has thus far defied discovery. According to the theory of Dr. Beer accepted above, 13(g), the present tractate, *De Tempore*, should be the seventh tractate of Book I, and a reference like the above would then be wholly pointless. Both the MSS. used have the ordinal written out “septimo”. There is a remote possibility that the original had a 5(L) written carelessly enough to be taken for a 7(Λ). The original was written, of course, by an English scribe, while these two copies, at least, are the work of Czech copyists. Although the passage in question is not at hand in the Cambridge MS., yet from photostats of this MS. where the numbers 5 and 7 appear it is noticeable how similar they are. The only difference between the two is that in the 7 there is a very slight divergence from perpendicular of the straight downward stroke toward the right. The possibility that the figure in the original was a 5 is given color by the fact that time, instants and succession are discussed from the point of view of the categories of quantity and quality at great length in the *De Ente Pred.* (Tractate 5 of Book I) in capp. VI, VII, XIX—XXII.

8. *Purgans Errores circa Universalia in Comuni, De Ente*, pp. 29—48. There are no internal references in this trac-

tate to any other of Wyclif's writings, with the possible exception of the following:

- (a) p. 48 "Nam absolute necessarium est qualescunque numeros eternos esse, ut patet de ydeis."
But this would seem rather to be a general statement regarding the external existence of ideas.

The only valid reason for placing the tractate in this position is the presence in later tractates [cf. *supra* 16(c), 13(e), etc.] of citations labelling it "tractatus quartus primi libri", and the presence in an earlier tractate [*infra* 7(b)] of a reference in the future tense to a passage in this tractate. The tractate was obviously written in reply to objections to his doctrine of universals outlined in preceding works.

7. *Purgans Errores circa Veritates in Comuni, De Ente*, pp. 1—28.

- (a) p. 7 "... quod aggregatum ex actu anime et veritate rei sit eternum. Vide hoc libro secundo tractatu primo, cap. quarto". Cf. *De Intellectione Dei*, cap. IV, *De Ente*, pp. 80 sqq. For the value of this reference v. *supra*, 16(e).
- (b) 10 "De dilectione vero veritatum... tangetur de Universalibus". The passage referred to is found both in the *Purgans Errores circa Universalia in Comuni* (*De Ente*, pp. 30 sqq.) and in the *De Universalibus*, cap. III (MS. Univ. Prag. VII. G. 23, f. 16a sqq.) A whole paragraph from this tractate, p. 30, ll. 3—22 and p. 31, ll. 8—14, is reproduced in the later *De Universalibus*, MS. cit., f. 16a, l. 15 — f. 16b, l. 11; f. 16b, ll. 28—33.
- (c) 14 "... omne peccatum est... vera res propter penam et bonum, inde consequens ex ordinancia dei, ut patebit libro secundo tractatu tercio capitulo 16°." Such exact references to book, tractate and chapter, are, as suggested above, exceedingly suspect, as being, probably, the incorporation of a marginal note into the text by a later scribe. Cf. *De Volucione Dei*, cap. XVI, *De Ente*, p. 258. "... peccatum... in quantum est ens est bonum, et in quantum est ens est a deo volitum".
- (d) 23 "Ego autem elegi concedere quod deus vult peccata de quanto vult ipsa proficere et esse bona; ut patet secundo libro tractatu tercio capitulo 14 usque ad finem." Essentially the same position is taken in the later tractate, *De Volu-*

cione Dei, De Ente, pp. 233 sqq., where three chapters, XIV—XVI, are given to the subject of God's willing of sin. Wyclif says (*De Ente*, p. 246), "Aliquando autem concessi..." but the "aliquando" was before the present tractate. The longer treatment is the later one, and thus there is no necessity of referring to the shorter and earlier discussion.

6. *De Logica, Tractatus Tertius*, ed. Dziewicki, *De Logica*, vols. II—III.

- (a) vol. II, p. 53 "... superesset ut iuvenis, postquam sapuerit materiam de universalibus regendam, pretereat ad materiam de trinitate eiusdem essencie subtilius cognoscendam". In general the *De Logica* is singularly free from any suggestion of future treatises or possible applications of doctrines already enounced.
- (b) p. 37 "... iuxta exponentes dictas tractatu proximo". The argument alluded to is found vol. I, p. 122. References to "tractatus proximus", i. e. *Logice Continuacio*, are plentiful in vol. II: pp. 79 (to vol. I, 29 sqq.), 109 (to I, 217 sqq.), 188 (to I, 210), 209 (to I, 177 sqq.), 215 (to "tractatu descire", I, 179).
- (c) vol. III, p. 137 "... unum corpus subiectans accidencia panis quod voco corpus mathematicum in abstractum". This represents the earliest recorded view of Wyclif on the Eucharist. Wodeford (quoted by Shirley, *Fasc. Ziz. Intro. xv*, note 4) distinguishes three phases in the development of Wyclif's thought on the Eucharist, to the second of which the statement here given corresponds. Wodeford's reference to him as "baccalarius responsalis" would tend to fix the date of this part of the *De Logica* ca. 1363. (Cf. Workman, *John Wyclif*, I, 97).
- (d) p. 183 "... inter terminos illius partis et ipsum nunc sunt mille 3 centi et 83 anni". In view of the obviously early nature of Wyclif's thought evidenced on all key points, universals, time, annihilation, the Eucharist, it is clearly impossible to attach any importance to this date. It may be a copyist's misreading of "1363" and again it may mean nothing at all.
5. *Logice Continuacio*, in *De Logica*, vol. I, pp. 75—234.
- (a) p. 126 "... satis dictum est in priori tractatu". The earlier tractate, *De Logica*, is cited frequently in *Logice Conti-*

- n u a c i o: p. 77, "summulis prelibatis"; p. 108, "ex regulis supradictis"; p. 183, "ut patebat in materia de obligationibus" (cf. I, pp. 67—74).
- (b) p. 234 "Ideo relinquens videre volentibus in superiore opere meo totum hoc planius pertractatum... huic meo tractatui finem pono." Here "superiore" means the later *Tractatus Tercius*.
4. *De Actibus Anime*, ed. Dziewicki in *Misc. Phil.*, I, pp. 1—127.
- (a) p. 28 "De hoc dicitur in primo libro de Insolubilibus." The "insolubles", i. e. propositions that may be both true and false, are treated in *De Logica, Tractatus Tercius*, vol. II, 194—227. This is the only specific reference in the tractate to other works of Wyclif. That it is extremely early is shown by the fact that Wyclif does not deny the possibility of annihilation (v. pp. 49, 127). The dating of the editor, c. a. 1361, is quite acceptable.
3. *De Ente Primo*, MS. Pal. Vindo. 4307, ff. 167b—177a.
- (a) f. 171a "... cogitatum non est solum in intellectu sed in re. Vide secundo libro de responsionibus perturbantibus istam rationem". For the value of this allusion cf. *supra* 16(e), 14(c), 7(a). A "vide" reference is especially suspect. The reference here is to *De Intellectione Dei*, capp. III—IV, where the Anselmic doctrine is discussed at length. (*De Ente*, pp. 61—94).
- (b) f. 173b "... in multis conveniunt universalialia cum suis singularibus et natura divina cum suis suppositis, ut ostendit Damascenus in libro suo de Trinitate 5°, et tractabitur post secundo libro". In all of Wyclif's later works this doctrine is distinctly expressed. The scribal reference here is probably to the *De Trinitate*. The complete realist position is not yet clear in this earlier work, an added reason for ascribing the reference to the scribe. Wyclif's *De Trinitate* was certainly neither written nor contemplated when this *De Ente Primo* was finished.
2. *De Ente in Comuni*, Ms. Pal. Vindo. 4307, ff. 158a—167b.
- (a) f. 158b "Alii autem dicunt quod sicut noscuntur vel intelliguntur sic habent esse intelligibile, sed de hoc inferius libro secundo capitulo primo." In both extant MSS. the number of the tractate is wanting. The reference is to cap. I. of the *De Intellectione Dei, De Ente*, pp. 49—58.

For the source and value of this reference v. *supra* 7(c) and 3(a).

- (b) f. 163a "Sed quia sic opinans laborat solum in signis et quilibet theologus, cum sit realis philosophus, habet curare precipue de signatis, fiat specificacio loquela ad signata... Alia vero sunt subterfugia multa, ut patebit tractatu de Actibus." This may well apply to the whole "*Secunda Pars*" of the *De Actibus Anime* (*Misc. Phil.* I., 59—134), where he has much to say about "abusus terminorum".
- i. *De Logica*, in *De Logica*, vol. I, pp. 1—74.
- There is no reference in this collection of "summule" or logical definitions to any other work of the author. It is referred to in the *Logice Continuacio*, v. *supra*, 5(a). Its early composition is attested by the evident immaturity of expression and the unsatisfactory brevity of treatment, a delict of which no one could accuse the later Wyclif.

The results of this study are contrary, in many respects, to conclusions previously accepted. They are not put forward as in all points definitive, but some facts are demonstrated.

(a) The majority of the tractates in the form in which we have them have undergone scribal redaction, which was intended in a measure to aid the student of Wyclif's philosophy to connect his separate treatises, but which at the same time renders it difficult for us to follow the development of his thought. It seems safe to say that references in the *Summa* to other tractates by a number, "primus", "secundus", etc., are to be ascribed to the editor, but by title, e. g. "tractatu de Universalibus", to Wyclif himself.

(b) The treatises comprising the *Summa de Ente* were not written in the order in which they are arranged in the Cambridge MS. It is clear that at some time after the writing of some of the tractates, the whole *Summa* was planned, and the several works fitted into a logical scheme.

(c) We can safely say with Beer that Book I of the *Summa* was made up of seven tractates instead of six as the Cambridge MS. seems to indicate and as the catalogues of Shirley and Loserth specify.

Ve své stati zjišťuje autor časovou posloupnost filosofických spisů Wyclifových, z nichž jenom část byla vydána tiskem v souborné edici Wyclifových spisů; ostatní hodlá vydati autor v příštích letech ve zvláštní sbírce. Teprve potom bude možno se pokusiti o definitivní řešení otázky, jak se vyvíjel Wyclif filosof a jak vznikala jeho díla. Přítomný článek jest jenom předběžný náčrt, jenž nechce přesně určovati data

vzniku, nýbrž stanoví podle narážek a odkazů pořad filosofických traktátů Wyclifových. Tyto spisy jsou číslovány podle Loserthova opraveného vydání Shirleyova: Catalogue of the Latin Works of John Wyclif (Londýn 1924) a zároveň udáno, buď kde byly vytištěny, nebo v kterém rukopisu se dochovaly. Ve zjišťování časové posloupnosti postupuje autor zpravidla tak, že, je-li na př. v traktátě C odkaz na B, předpokládá, že spis B byl hotov, když C byl psán. Této jednoduché zásady se arci nebylo všude možno přídržeti, ježto spisy byly často přepracovány a opisovány, takže časem jest nutno zvoliti složitější postup a přihlédnouti i k odkazům na jiné spisy. Snadno lze pochopiti, že ani tak nebylo možno dospěti všude k uspokojivým výsledkům a některá otázka zůstala nerozřešena. Wyclif užíval určitých obrátů, jimiž odkazoval na svá jiná díla; některé typické vazby jsou v článku uvedeny a ukázáno zejména, že starší výklad, že slovem ‚materia‘ chce Wyclif označiti nehotový spis, není spolehlivý. Spisy Wyclifovy jsou v článku seřaděny tak, že na první místo položen 20. De benedicta Incarnacione, jenž podle Workmana byl napsán r. 1370, podle mínění autorova r. 1371—1372 a jest považován za poslední. Odtud postupuje autor zpět až k Wyclifově filosofické prvotině I. De logica, která má všechny znaky raného díla. Srovnáváním a zařazováním filosofických spisů dospívá autor k těmto výsledkům: a) spisy Wyclifovy byly opisovači upravovány a spojovány, takže je dnes dosti těžko sledovati Wyclifův myšlenkový vývoj; skoro bezpečně je možno říci, že číselné odkazy v Summě jako: tractatus primus, secundus atd. jsou pozdějšího původu, odkazy se jménem spisu, jako na př. ‚tractatus de Universalibus‘ učinil Wyclif sám; b) traktáty, zachované pod souborným titulem Summa de Ente, nebyly psány v tom pořadí, jaké mají dnes v rukopise cambridgském; myšlenka sestaviti Summu se vynořila, když některé spisy byly už napsány, a teprve dodatečně byly tyto spisy spojeny s jinými v logický celek; c) s Beerem je možno tvrditi, že první knihu Summy tvořilo sedm traktátů, nikoli šest, jak by vysvítala z uspořádání v cambridgském rukopise i z katalogů Shirleyova a Loserthova.

Vlastimil Kybal:

Učení Husovo o odpustcích.

(Ze spisu „M. Jan Hus“ II. 3 odst. 220.)

Mimo svátost pokání uděluje církev po odpuštění hříchu odpuštění časných trestů, jež se zovou o d p u s t k y. Toto odpuštění trestů logicky předpokládá odpuštění hříchů a týká se pouze trestů časných, které zbyly po odpuštění hříchů a musely by býti vytrpěny buď na zemi, nebo v očistci. Církev uděluje toto odpuštění trestů ze zvláštní moci klíčů, která jí byla udělena Kristem slovy: „Což bys koli, Petře, rozvázal na zemi, bude rozvázáno i na nebi“ (Mat. 16, 19) a která nemá co dělat s obyčejnou mocí kněžskou. Katolické učení odděluje odpustky od odpouštění trestů časných, kterého lze dosíci ve svátosti pokání prostřednictvím svátostného dostiučinění, a čerpá je z nevyčerpatelného pokladu dostiučinění Kristova a svatých, ze kterého církev jako ministeriální správkyň dáva božské spravedlnosti náhradu za časné tresty, jež by jinak musel hříšník vytrpěti. Udělení odpustků má se díti z platných důvodů a k platnosti jich požaduje se „iusta causa“. Odpustky mohou udíleti pouze nositelé jurisdikční moci církevní, t. j. papež veškeré církvi a biskupové svým diecésím.¹⁾

Bylo na jiném místě vytčeno kritické stanovisko doby předhusitské k odpustkové praksi a vyloženy podrobně Husovy projevy o odpustcích před bojem, jež vyvolala odpustková bula papeže Jana XXIII. z r. 1411.²⁾ Zde běží pouze o věroučné jádro věci se zvláštním zřením k nauce o odpustcích a o svátosti pokání.³⁾ Již v Betlémských kázáních Hus postavil odpustky proti víře oživené láskou a proti předsevzetí více nehřešiti.⁴⁾ Jest tu ovšem jistá záměna v pojmech, neboť, jak výše řečeno, odpustky nepůsobí odpuštění hříchů, nýbrž jen časných trestů. Hus toliko reagoval proti hrubé teorii i praksi odpustkové, podle které papež má moc promíjeti vinu i trest a věřící mají mož-

¹⁾ Cf. Scheeben, Hdb. d. kathol. Dogmatik IV. 3, 731—740.

²⁾ V. Novotný, M. Jan Hus I. 2, 62 násl.

³⁾ Srov. Kybal, M. Jan Hus II. 2, 1 násl., výklad o papeži.

⁴⁾ Srov. citáty u Novotného II. 1, 67, pozn. 1, 2, 3.

nost koupiti si osvobození od viny a trestu. Odpor Husův proti praksi i proti odpustkům samým byl na počátku mravní, nikoliv dogmatické povahy, jak svědčí první jeho projev v boji učiněný, to jest krátké poučení o odpustcích. Prodávané a kupované odpustky papežské nemohou způsobiti odpuštění trestů, poněvadž 1. nepůsobí v hříšnicích polepšení života, bez něhož ani Bůh nemůže prominouti trest náležitý za hřích, a 2. jsou získávány svatokupeckým způsobem, jehož Bůh neschvaluje. Odpustky praktikované běžným způsobem nemají opory ani v sv. otcích, ani v Písmu, naopak sv. otcové (Řehoř, Augustin, Jeronym, Ambrož) naváděli k zachovávání božího zákona a přikázání, jakož i k želení, zpovídání a polepšení, a vyhlašovali pravé odpustky, dosažené od Krista, teprve když poznali, že hříšníci jsou jich hodni svou kajícností a pokorou. K tomu mají moc kněží vůbec, kteří mohou též rozhřešovati věřící od trestu a viny a působiti přeměnění věčných trestů v časné, avšak nemohou předstírat, že odpouštějí tresty na určitý čas v budoucnosti, leda by jim to Bůh zvláště zjevil.⁵⁾

Stejně mravní důvody působily na další Husovo chování a učení ve věci odpustků. Hus se postavil celou vahou své osobnosti a s riskováním svého postavení u krále, na universitě, u církevní autority i u lidu proti „křížáckým odpustkům“⁶⁾ a z tohoto odporu učinil důsledky nejen politické, nýbrž i ideové. Otázku odpustkovou zdvihl na pravou českou otázku v daném okamžiku a zároveň na otázku další existence a dalšího vývoje reformního hnutí, jehož byl sám hlavním činitelem a představitelem a jež nyní pod útlakem moci církevní dirigoval na dráhu odboje činného i myšlenkového. Čest boží, prospěch církve a vlastní svědomí⁷⁾ byly vlastními pohnutkami tohoto odboje a oduševňovaly i jeho nápor vnitřní, jehož autentickými projevy jsou jeho spisy a myšlenky v nich uložené.

V hlavním spise odpustkovém, totiž v kvestiích o odpustcích, přednesené na universitě 17. června 1412, Hus přijímá pojem odpustků jako odpuštění trestu (remissio poenae, 2 q. 3 c. Ind.), ač praví, že jest to pojem překřtěný od theologů a kanonistů, podle kterých slovo „indulgentia“ má též jiné

⁵⁾ Epistola de indulgentia, ed. Sedláček, Několik textů II, 26—27. Hus zde připojuje z Viklefa ještě tyto důvody: Nikdo není schopen odpustků, leda by byl hoden milosti boží, ježto Bůh, jenž sám odpustky udílí, udělí je svým milým, jež k tomu dříve uschopňuje; proto, čím kdo jest schopnější (pokornější) u Boha, tím více odpustků dosahuje. Odpustky žádného biskupa neprospívají člověku, leda potud, pokud jest též člověk disponován pro ně u Boha polepšeným životem, a dále, pokud biskup člověka k tomu uschopnil poučením ve víře a navedením ke kajícnosti, zbožnosti a lásce boží. — Tyto názory Viklefovy i svrchu uvedené názory Husovy jsou zcela pravověrné a neznamenají posud žádné zásadní popírání odpustků, jak tvrdí Sedláček, Hus 234, p. 1, vytýkáje Husův odkaz na sv. otce, kde se přece mluví jen o odpustcích „iam currentes“ (níže též „modus currens iam indulgentiarum“).

⁶⁾ Contra doctores, Opp. II. 794c (368.1): indulgentiae cruciatae.

⁷⁾ V. protestaci v Quaestio de indulgentiis, Opp. I. 174b (215.2).

významy (dispensatio, jus remittere vel condonare). Dále připouští, že kněží mají moc rozhřešovati od trestu a viny věřící pravě se kající, neboť mají moc svazovati a rozvazovati nehodné i hodné (Mat. 18, 18, Jan 20, 21—23), avšak jen potud mají onu moc vykonávati, pokud jim věc byla zvláště zjevena, poněvadž bylo by náramnou domýšlivostí, ano pošetilostí, rozhřešování udíleti, kdyby dotýčný kněz ze zjevení božího nevěděl, že to kajícímu prospěje ke spasení. Na tento metafysický moment subjektivního rozpoznání klade Hus velký důraz, jak se zdá podle Viklefa, kdežto sám od sebe dodává, že kněží mají naváděti kajícího, aby hříchů želel, důvěřoval v milost boží a umiňoval si více nehrěšiti. Rovněž podle Viklefa Hus dále tvrdí, že nikdo není schopen odpustků, jestliže a pokud není hoden milosti boží nebo pokud touto milostí není u Boha disponován, což platí i o udílejícím papeži nebo biskupovi, a že odpustky biskupovy prospívají přijímajícímu potud, pokud ho biskup uschopnil poučením ve víře, zbožnosti a lásce boží. Konečně Hus prohlašuje, opět podle Viklefa, že kněží nemají moci udíleti odpustky na určitou dobu bez zvláštního zjevení božího a že mají o tom věřící poučovati.⁸⁾ Mimo subjektivní rozpoznání udílečů Hus tudíž zdůrazňuje moment mravní kvalifikace přijímajících a též vzdělávací moment, záležející v poučování přijímajících o podmínkách a trvání odpustků. Nelze říci, že by toto pojmání bylo zásadním popíráním odpustků,⁹⁾ nýbrž jen tolik, že kladlo zejména na udíleče tak vysoké a subjektivně obtížné i těžko dostupné požadavky, že se jimi odpustková prakse téměř znemožňovala.

Hus se znovu vrací k teorii odpustků, potíraje absoluční formuli papežských komisařů, jež zněla: „Dávám a uděluji ti nejplnější odpuštění všech tvých hříchů od trestu i od viny“. Tato formule podle našeho reformátora obsahuje paktování, lež a blasfemii, ježto v důsledku znamená, že hříšný člověk udílí Ducha sv., neboť dávati Ducha sv. a odpuštění hříchů jest totéž. Odpuštění hříchů přísluší vlastně Bohu, to znamená, Bůh sám nejprve hříšníka uschopňuje k odhřešení podle zásluhy jeho, načež jej odhřešuje. Papež nemůže nikoho odhřešiti, leda tehdy a potud, jestliže a pokud, by hříšník byl „contritus“ a odhřešen u Boha, což v nebezpečí smrti může podle mínění mnohých činiti i prostý kněz; odpuštění vlastní křivdu i hřích může stejně dobře každý křesťan jako papež.¹⁰⁾

V dalším útočí Hus na sám základ papežových odpustků. Především dovozuje, že papež nemůže dávati a povolovati nejplnější odpuštění všech hříchů od viny a trestu, ježto toho lze dosáti náležitým pokáním, jež záleží kromě želení hříchů a zpovědi z náležitého trestu a z různého dostičinění a jež též předpokládá vrácení cizí věci (vztahuje se na peníze, jež „poenitentiariové“

⁸⁾ Quaestio de indulgentiis. — Opp. I. 175b (216.2)—175b (217.2).

⁹⁾ Srov. Sedláček, Hus, str. 233, 238.

¹⁰⁾ Opp. I. 180b (223.2)—181b (225.1).

přijímali za odpustky). Další důvody proti papežovu osvobození od trestu a viny jsou tyto¹¹⁾: 1. papež udílí odpustky všem osobám bez ohledu, zda jsou předzvěděné či nikoliv, tudíž i těm, jež Bohu se nelíbí rozhrěšiti, čímž odporuje úradku božímu, ano někdy udílí odpustky osobám zjevně předzvěděným, čímž se nadnáší nad Krista; 2. papež nemá často potřebné známosti o tom, že Bůh schvaluje udělení vyhlášeného odpustku; 3. papež odpustky koná něco, co přísluší vlastně Bohu, t. j. odpouštění bezpráví proti němu spáchaného, aniž by měl moc k tomu od Boha, kterou ostatně nemůže míti, ježto kondonování bezpráví nemůže Bůh přenést na své tvory; 4. papež vyhlásil odpustky za jistým účelem, „causa“, i bylo by nutné, aby Bůh tento účel schválil, ale k tomu nemůže papež Boha pohnouti; 5. papež buď ví, že rozhrěšení jest pravé, anebo neví; v prvním případě ví, že rozhrěšená osoba byla od Boha předurčena od věčnosti ke spasení, čili zná nejtajnější úrdek boží, což je nemožné; v druhém případě je to ďábelská pýcha, ujišťuje-li koho, že bude rozhrěšen od Boha, aniž by to věděl; 6. papež nemůže odpouštět hřích ani odpustků udílet, jestliže Bůh napřed hříchu neodpustil anebo odpustku neudělil; papež nanejvýš ohlašuje poselství boží, pročez nemůže jistiti, že se hned tomu, kdo se vyzpovídá, hřích odpustí; 7. člověk bude míti tolik zásluhy, kolika bude schopen u Boha, jež dává každému podle jeho skutků, pročez nepotřebuje vůbec drazé kupovati papežských bul odpustkových; 8. papežský odpustek odstraňuje třetí částku pokání, t. j. dostičinění, jestliže si je může hříšník — i zločinec — koupiti a tak dosíci osvobození od trestu i viny za pouhé podmínky, že hříchů svých želí. Takovými odpustky může papež odstraniti všecky kanony sv. otců o pokání; 9. má-li papež plnou moc k udílení všeobecných odpustků a neuzívá-li jí ke spasení všech lidí, jest vlastně vinen jejich smrtí; 10. moc odpustková hledí k boží velikoleposti, a proto papež nevyhlašuje je svou mocí; 11. papež bez zjevení neví, kdo jest predestinován, proto nemůže nikoho ujistiti, že bude míti odpustky před nebo po smrti; 12. je-li pravda, jak praví bula, že jeden papež vymodlil francouzskému králi odpustky na dva tisíce let, bylo by lacinější modliti se než platiti za ně; 13. odpustky se udílejí bez rozdílu živým i mrtvým, ale poněvadž živým neplatí, ježto tito jsou jich neschopni vzhledem k Bohu, jest jejich formule falešná a zbytečno namítati, že se předpokládají podmínky schopnosti osob vzhledem k Bohu; 14. papežské odpustky ničí očištec a všecky jeho předpoklady (modlitby, ofěry, duše zádušní) i pohřební obřady, poněvadž absolvují od trestu a viny a dávají ještě milost do budoucna; 15. jestliže Bůh nemůže s odpustky činiti, co by se nemělo nebo co by neprosplávalo církvi, tím méně přísluší podobná moc papeži; 16. v papežských odpustcích udílí se odpuštění od trestu a viny stejně za všecky hříchy a zřetel se běře jen na zámožnost hříšníka; 17. jestliže rozhrěšení od trestu a viny mohou hned po smrti dostati se do

¹¹⁾ Srov. též Kybal, M. Jan Hus II. 2, 16 sl.

nebe, nejsou, pokud jsou živi, zavázáni k žádnému pokání a také poenitentiariové zbytečně takovým ukládají nějaké pokání; 18. odpustky tohoto druhu uvádí se v opovržení zákon boží, demoralisuje i odírá lid; 19. jest pošetilým snažení papežovo dělat někoho účastným suffragií sv. církve, neboť děje se to z moci jediného Boha a jeho milosti a podle míry lásky; 20. papež, ba ani Kristus nemůže udílet komu odpustky, leda by to Bůh od věčnosti ve spravedlivém úradku ustanovil; 21. papež nemůže svazovati nebo rozvazovati libovolně proto, že může se v tom mýlit a odchylovati od vítězné církve; 22. odpouštění viny a trestu podporuje zločinnost, neboť rozhrěšuje věřícího, jež se vyzpovídá a kál, ode všeho co by vykonal, byť by i všecky kněží zabil.¹²⁾

V „solutiones argumentorum“ připouští Hus moc klíčů danou Písmem (Mat. 18, 18, Jan 20, 23), avšak opakuje, že musí časem i povahou předcházeti Kristovo svazování nebo rozvazování (Jan 15, 5, 2 Kor. 3, 5, 1 Kor. 3, 7), jak svědčí i sv. Augustinus (De vera et falsa poenitentia). K ustanovovacím slovům o moci klíčů Mat. 16, 19 Hus opět podotýká, že boží rozvazování nebo svazování jest prostě prvotní, pročez nelze se domýšleti po prostu, že Bůh schvaluje jednoduše rozhrěšovací akt knězův (v. Lombard. Sent. IV, d. 19, v. v., a Malach. 2, 2). Všecka moc daná Petrovi (Jan 20, 23, recte Mat. 16, 19) nebo jeho náměstkovi, byla omezená konformitou s Bohem, pročez Petr a božsky inspirovaní náměstkové jeho rozvazovali a svazovali v pokoře jen potud, pokud byli k tomu od Boha poučeni, a v pochybnostech buď mlčeli anebo kladli podmínku rozhrěšení Bohem. Nelze uvést ani jeden doklad ze sv. Otců o udílení odpustků na léta nebo dny nebo odpustků od trestu a viny.¹³⁾

Ještě určitěji o odpustcích papežských vyslovuje se Hus v r e p l i c e P a x C h r i s t i, ve které uvádí dvanáctero nepřislušností, jež papežská bula obsahuje. S věroučného hlediska jest tu vytčeno, že bulou uděluje papež odpuštění hříchů, spoléhaje na milosrdenství boží a slibuje rozmnožení věčné blaženosti k odplatě spravedlivých. Hus se k tomu táže, kde jest rukojmí toho slibu a onoho spoléhání. Dále vytýká, že se v bule mluví o penězích, nikoliv však o modlitbách, dobrých skutcích, kázáních a mších a že za peníze mají všichni stejnou odměnu, aniž by se hledělo k lásce jakožto pravé míře této odměny; podobně se vytýká, že v bule není zmínky, kromě slov „confessis et contritis“, o tom, že se lid má stříci hříchů a řádně žíti, konečně, že se tu moc prostě prodává, neboť kazatelé pobízející k placení dosahují odpuštění hříchů a zá-

¹²⁾ Opp. I. 182b (226.2)—185b (230.1). — O očištcích v. též citát ap. Novotný I. 2, 263, p. 4 z kázání z r. 1413.

¹³⁾ Opp. I. 186b (231.2)—187a (232.1). Kybal II. 2, 18—19. Sedláček, Hus 238 vytrhává z textu citát o tom, že Hus nenalezl, kdo ze svatých dal odpustky — Hus sám dále i před tím mluví o „huiusmodi indulgentiae a poena et a culpa“. Srov. též Novotný I. 2, 95.

roveň moci udíletí čtyřicetidenní odpustky. Naproti papežské bule ukazuje Hus na slova Petrova v Sk. 2, 38 („Pokání činite a pokřtí se jeden každý z vás na odpuštění hříchů vašich a přijmete dar Ducha sv.“) jako na pravou bulu papežskou a vyzývá kněží, aby kázali lidu, aby se nedali sváděti odpustky, které nic neplatí, jako žádný jiný dobrý skutek, k dosažení blaženosti, jestliže člověk nezanechá hříchu, lituje minulého a stráž se budoucího. Kdo se však bude káti ze všech hříchů a bude zachovávat božích přikázání, dosáhne odpuštění všech hříchů i trestu věčného.¹⁴⁾

Držíme-li se pouze Husova učení o odpustcích, musíme jako charakteristické vytknouti, že se strany protivné nebyl s počátku potírán Husův názor v celé šíři, nýbrž byl jednak prostě zavržen zásadou o naprosté poslušnosti věřících k papežským nařízením, jednak zamítána toliko myšlenka o oznamování hříchů od kněží jako bludná. Husovi protivníci dali na radniční schůzi ze dne 16. července 1412 zakázati mezi jiným šestý článek Viklefov, že kněží nerozhřešují od hříchů a že neodpouštějí je služebně, udělujíce a aplikujíce svátost pokání, nýbrž pouze ohlašují rozhřešení kajícího se.¹⁵⁾ Pálec v kázání ze 4. září 1412 odmítl týž blud „nadmíru zvrácený a nesmyslný“ „padělateľů klíčů“, k nimž nyní připojil padělatele „pečetí“, kteří falšují církevní svátosti, zlehčujíce ušní zpověď, křestní obřad, poslední pomazání a převracujíce skoro všecken ritus církevní.¹⁶⁾ V Tract. gloriosus rovněž prohlásil pochybování Husovo o tom, zda papež může udíletí plné odpuštění všech hříchů, za svéhlavost nebo valdenské kacířství, ale zároveň se již pokusil odůvodniti papežovu oprávněnost k vydávání odpustků důvody biblickými, jež pak Hus vyvracel ve spise Contra doctores.¹⁷⁾ Stačí vytknouti stanovisko Husovo a tím ukončiti výklad o jeho názorech na odpustky.

Odpustek (indulgentia) znamená podle Husa akty odpouštějícího (actus indulgentis) a zároveň moc odpouštěti, t. j. promíjeti zdarma pomstu, kterou by vinník měl za vinu vytrpěti. Kdežto Izaiáš 26, 15 mluví o „indulgentia“ („milosti“), Spasitel mluví o odpuštění (Luk. 5, 20), ale obojí znamená totéž. Obsahově odpustek znamená někdy odpuštění viny a ne trestu (na př. Bůh odpouští kajícímu hříšníkovi hřích, avšak nikoliv trest, jestliže za hřích neučiní zadost), někdy odpuštění viny i trestu (propouští-li Bůh nemluvně pokřtěného do nebe bez trestu v očistci); právnicky znamená povolení a někdy dispensování. Odpouštění hříchů jest, jak Hus opakuje z Výkladu Sentencií,

¹⁴⁾ Contra bullam. — Opp. I, 189b (935.1)—190b (236.1). Na konci Hus praví, že jest prostý lid vyzýván k pokání podle slov Ezech. 18 ke konci. Srov. též Novotný I. 2, 97—98, kde se dodává určitěji, že lid jest poučovati o sľibech, manželství, pokání a všech věcech, jimiž by se jeho život povznesl.

¹⁵⁾ Srov. tamtéž I. 2, 23 sl.

¹⁶⁾ Ibid. 27.

¹⁷⁾ Srov. podrobný výklad stanoviska Pálčova resp. Stanislavova i Husova u Kybala II. 2, 31 sl.

trojí: autentické, jež přísluší Bohu, subautentické, jež náleží Kristu, a ministeriální. Toto poslední jest vykonáváno službou hodného služebníka, jako jest přísluhování křtem a jinými svátostmi, kázání slova božího, dobrá rada, modlitba a příklad svatého života. Takové odpouštění přísluší kněžím podle slov Kristových v Mat. 16, 19, Mat. 18, 18 a Jan. 20, 23 a jest nejnižší. Vyžaduje kausálně předběžného odpuštění božího podle slov Páně: „Beze mne nic nemůžete činiti“ (Jan 15, 5) a zároveň odpuštění Krista jakožto nejvyššího ministra jeho nevěsty církve. Právě-li tudíž jedni, že kněží nemají moci odpouštěti hříchů, mají pravdu co do odpouštění autentického a subautentického, a pravě-li druzí, že mají moc odpouštěti, jest to pravda co do odpouštění ministeriálního (srov. Augustin, 1. q. 1: „Spiritus Sanctus dimittit, non vos“). Taková jest bezpečná víra Husova o odpuštění hříchů a zní: předně, že plného odpuštění, od viny a trestu, požívá každý svatý (quilibet sanctus), jenž byl v hříchu a po smrti přišel do nebe, a bude požívati jednou veškerá církev Kristova ve svých neposkvrněných údech (Efez. 5, 27), a za druhé, že kněží mají ministeriální moc rozhřešovati řádně se kající od viny a trestu (Mat. 16, 18, Jan 20, 23), avšak ani papež, ani kterýkoliv člověk, jenž není Bohem, neudílí odpouštění a odpustky všech hříchů autenticky nebo subautenticky (srov. Augustinus). Jediný očisťuje duši od vnitřní poskvrny a jediný Kristus snímá zločiny. Kněží pouze pokorně přísluhují svátosti, jimiž Bůh člověka od hříchu očisťuje, nesvazují a nerozsvazují, jestliže tak Bůh napřed neučinil ze své milosti a jestliže napřed dospělý hříšník se nekaje (srov. příklad Lazarův u Jana 11, 1 sl., kdy nejprve Kristus vzkřísil Lazara a potom učedníci rozvázali jeho ruce a nohy, a příklad deseti malomocných, kteří byli očisťeni od Krista, dříve než došli ke kněžím, u Luk. 17, 14). Hus dodává podle sv. Jeronyma (Sup. Mat. 56), že kněží, nerozumějíce slovům Mat. 16, 19, chovají se jako Farizeové a že Bůh nežádá nálezu jejich, nýbrž života provinilých. Potom dovozuje, že papež jako čirý člověk nemůže dávatí odpustky ani odpuštění všech hříchů, a to argumentací známou nám z výkladu o moci papežské.¹⁸⁾

Přehlédneme-li tyto názory Husovy o odpustcích a vložíme je do širšího rámce jeho života¹⁹⁾ i jeho učení o papeži²⁰⁾ v době protiodpustkového boje, vidíme, že náš reformátor připojil k původnímu důvodu mravnímu řadu dů-

¹⁸⁾ Contra doctores. — Opp. II. 300b (376.2)—301b (378.2). V. Kybal II. 2, 32 sl. — Kristova moc „podsvémocná“ hříchů odpouštěti jest vytčena též v tr. O šesti bludích, kde se odvozuje z faktu, že Kristus jako člověk jest první příčinou vykoupení vyvolených od věčného zatracení. Kristus svou smrtí snal naše hříchů, a tak odpustil i odpouští „moci podsvémocnou“ jako člověk. „Neb tu moc má od božství, a tak od sv. Trojice, a té moci tak nemož niežádný mieti, kromě Krista člověka, jenž jest pravý bůh a pravý člověk“ (Erben III, 217).

¹⁹⁾ Sr. Novotný I. 2, 62 sl.

²⁰⁾ Sr. Kybal II. 2, 14 sl. Srov. též kap.: Moc církve, tamtéž II. 1, 315 sl., zvláště str. 324 sl.

vodů theologických, jimiž teorii a zejména praxi odpustkovou zeslabil téměř až do jejich anullování. Hlavní důvod je vyhrazení moci odpouštět hříchy i tresty jedinému Bohu, jenž má tuto moc autenticky jako atribut své magnificence a jenž ji vyrovnává od věčnosti ve spojení se svým úradkem o předurčených a předzvěděných. Jako každý akt boží, tak i odpuštění jest milostí, a to tím více, že běží o prominutí bezpráví na Bohu spáchaného a o očistění duše od vnitřní poskvrny, jinými slovy o nové posvěcení a vtělení v neposkvrněnou církev Kristovu. K věci tak veliké jest třeba podle Husa nekonečné moci boží a činného dáni Ducha sv. a nikdo jiný nemůže do toho zasahovati. Odpuštění viny a trestu a z toho pocházející odhřícení jest věcí Boha a hříšníka a k celému aktu jest třeba na jedné straně božího činění a na druhé činění hříšnickova; toto záleží v želení hříchů, v úmyslu více se jich nedopouštět a v dostičinění, ono v omilostnění a ospravedlnění kajícího hříšníka, pokud náleží k počtu předurčených ke spasení. Moc boží jest tak dalekosáhlá, že podle Husa toliko Bůh může udíleti lítost spolu s předsevzetím nikdy už nehřéšiti. Moc knězova jest ovšem v celém tomto aktu náramně omezená a skutečně jen služebná. Kněz může jen „ohledávati“ člověka v hříchu a raditi, aby hříšník litoval hříchů, více jich nepáchal, měl naději v jejich odpuštění, zachovával boží přikázání a skutkem za hříchy dosti činil (II. 2, 50). Kněz nemá v tomto oboru vůbec žádné samostatné jurisdikce, nýbrž má jen moc svého kněžského řádu, jež záleží jednak v klíči božského vědění (Desatera a článků víry), jednak v klíči souzení, který však neznamená svazování a rozsvazování na zemi, nýbrž pasení ovcí božích kázáním a p. A nejinak papež! Jak vyloženo a vytčeno výše (II. 2, 43, pozn. 1) a jak jsme slyšeli znovu z podrobného výkladu o odpustcích, Hus upírá papeži jakoukoliv samostatnou moc rozhřešovací ve vlastním slova smyslu a připouští pouze, 1. že papež může, pokud má zjevení boží, vykonávati vůči řádnému kajícímu člověku vědění a souzení v širší míře než ostatní kněží; 2. že papež může ministeriálně rozhřešovati, t. j. ohlašovati rozhřešení boží, pokud ví ze zjevení božího, že Bůh dotyčnému kajícímu napřed byl odpustil a předurčeného kajícího od poskvrny hříchu byl očistil. Tuto obmezenou moc papežovu limituje Hus ještě konformitou papeže jako pravého vikáře Kristova s apoštoly a redukováním jeho činnosti na pokorné přisluhování svátostí, jimiž Bůh očisťuje člověka od hříchu. . . Nechť katolické učení tento názor shledává bludným, nechť církev římská pro tento názor Husa z církve vyloučila a nechť katolíci theologové proto na Husa všemi možnými zbraněmi moci i ducha se obořili, žádný objektivní křesťan nemůže nevidět mravní povýšenost mistrova učení v odhřícení lidského tvora svrchovanou pomocí boží za laskavé součinnosti osvěceného a čistého kněze.²¹⁾

²¹⁾ Ocenění Husova učení se stanoviska ethického a reformního bylo podáno výše II. 1, 329—332. Srov. též výše odst. 122.

Jan Květ:

Nejstarší české vyobrazení upálení M. Jana Husi v bibli Martinické.

Poslední léta přinesla k ikonografii M. Jana Husi příspěvek ceny neobyčejné. R. 1924 publikoval slánský historik, prof. F. Šváb, neznámý do té doby obraz upálení M. Jana Husi při iniciále I na počátku Genese v rukopisu „Biblia sacra in membrana scripta“ z knihovny někdy Martiniců na Smečně.¹⁾ Šváb datuje tento latinský rukopis do konce XV. nebo na počátek XVI. století, popisuje krátce miniaturu a upozorňuje na detaily, které, jak praví, dodávají vyobrazení téměř ráz historické věrnosti. Píše dále: „Přímo se vtírá myšlenka, že malíř měl v duchu před očima líčení Petra z Mladoňovic, sekretáře českých pánů na koncilu a tudíž očitého svědka Husova upálení.“ Svůj soud dokládá pak citátem Petra z Mladoňovic. Kratičkový článek Švábův zůstal však celkem nepovšimnut až do roku 1926, kdy se objevil jmenovaný, neobyčejně cenný kodex Ms. 36 smečenské knihovny na knižním trhu v aukci, jejíž program byl shrnut v heslo „Od Husa k českým exulantům“, u knihkupce K. Zinka v Praze.²⁾ V souvislosti s tím bylo tehdy o bibli napsáno několik zpráv v denním tisku.³⁾

¹⁾ Slánský Obzor, XXXII, 32; reprodukce před tit. listem. O uv. rukopisu zmínil se autor již o rok dříve (l. c. XXXI, 5). Ve starší literatuře uvádí bibli, jež v tomto pojednání je po prvé nazývána „Martinickou“, Friedr. Karl Gottlob Hirsching, Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands IV (Erlangen 1791), 432.

²⁾ Katalog sestavil Ant. Dolenský. Bible je tu uvedena na str. 6 pod č. 5.

³⁾ Nár. Listy 28. III. 1926 oznamují aukci v nepodepsané noticce, jež mluví o „neznámé dosud miniatuře, zobrazující upálení M. Jana Husi, ze stol. XV.“ — 30. III. t. r. reagoval v témže listu na tuto zprávu Jos. Volf odkazem k uvedenému článku Švábůvu. — 20. VI. t. r. tamtéž děje se zmínka o bibli v referátu o katalogu Zinkovy aukce; pisatel poznamenává: „Jsme právem zvědaví, zda bude [rukopis] získán některou domácí veřejnou knihovnou.“ — 4. VII. t. r. týž list stručně referuje o průběhu aukce zprávou, podepsanou šifrou „—yn“. Čteme tu, že bible byla prodána za 16.250 Kč. Vyvolací cena byla 15.000 Kč. — R. 1927 otiskl Jos. Volf zápis A. J. Vrátky z 28. srpna 1836 o návštěvě zámku ve Smečně se stručnou zmínkou o „krásné latinské bibli“

Šváb chtěl jen upozorniti na památku dosud neznámou. Autorovo datování není však správné a reprodukce miniatury je málo zdařilá. Než význam vyobrazení Husova i Martinické bible jako celku, jakož i umělecká hodnota její výzdoby nutí zabývat se tímto rukopisem blíže, pokusiti se o jeho datování pokud možno přesné, o výklad miniatury na počátku Genese a o její zařazení do vývoje zobrazování M. Jana Husi.⁴⁾

*

Martinická bible není sice rukopisem luxusním, nicméně patří k nejlepším a nejzajímavějším přepisům bible českého původu první poloviny století XV., a to jak po stránce grafické a umělecké, tak i textové. Obrazem Husova upálení nabývá pak významu neobyčejného. Kodex má 435 folií pergamenu, pečlivě a jemně zpracovaného, velikosti 24 × 35 cm; nedávná převazba přidala po jednom pergamenovém listu napřed i vzadu. Desky se zachovaly původní; jsou prkénkové, potažené hnědou hlazenou telecí kůží a jsou zdobeny tlačným ornamentem.⁵⁾ Podél okrajů se vinou široké pásy, lemované po obou stranách třemi linkami, které se v rozích protínají. Vnitřní obdélníková plocha je dělena dvojicemi linek na malá kosočtverečná pole; maličké plošky, vzniklé křížením těchto dvojítych linek, jsou zdobeny malými kosočtverečnými kolky s heraldickými lillemi, nebo kolky kruhovými s růžicemi a hvězdicemi. Větší kolky, kruhové i kosočtverečné, vyplňují kosočtverečná pole i okrajové pásy. Střídá se tu řada dekorativních motivů: český lev, heraldická orlice, gryf, heraldická lilie, růžice, hvězda, liliovité stylisované květy a štítek s heraldickým dvouhlavým orlem. Všechna kování i spony jsou strženy, hřbet je nový.

Text je psán velmi pravidelnou knižní kursivou XV. století ve dvou sloupcích o 51 řádkách. V grafické úpravě stran uplatňuje se dekorativně množství malých iniciálek plošných, červených a modrých, typů gotické majuskuly. Rukopis je rubrikován. V horních okrajích stran jsou zkracované červené titulky jednotlivých knih. Počáteční písmena vět jsou vyplňována červeně. Široké okraje stran poskytly s dostatek místa nesčetným margináliím a sumáriím u obou sloupců, nahoře i dole. Přípisky, týkající se textu, jsou také na přídeštích a na předsádkách.

s Husovým obrazem. V o l f dodává, že jde o bibli, popsanou F. Š v á b e m v uv. článku a prodanou v Zinkově aukci r. 1926. Vitřinka, V, 35.

⁴⁾ Děkuji co nejvřeleji nynějšímu majiteli Martinické bible, p. gener. řediteli JUDru J a r o m í r u R a š í n o v i, který neobyčejně laskavě vyšel vstříc mé práci tím, že zapůjčil kodex do knihovny Národního musea v Praze a umožnil tak napsání této studie. Řediteli musejní knihovny, p. PhDr. J o s. V o l f o v i, děkuji rovněž za účinnou podporu, kterou vlídně věnoval mé práci.

⁵⁾ Ms 682 knihovny kláštera v Klosterneuburgu má vazbu skoro stejnou, z r. 1438. P. B e r t h o l d Č e r n í k, Das Schrift- und Buchwesen im Stifte Klosterneuburg. Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg, V, 157; obr. na str. 143.

Po stránce obsahové je Martinická bible vypravena neobvykle. Kromě vlastního textu, počínajícího Epištolou sv. Jeronyma ke knězi Paulinovi a končícího Apokalypsou, obsahuje kodex vpředu na 11 stranách rodokmeny biblických osob s rozsáhlými výklady a nedokončený rejstřík vůdců lidu a králů israelských a judských s udáním doby vlády a s odkazy k textu. Bezprostředně za Apokalypsou se počínají „Interpretationes veteris et novi testamenti secundum alphabetum“ nejrozšířenějšího typu, vyskytujícího se od dvacátých let století XIII. a připisovaného Štěpánu Langtonovi.⁶⁾ Následuje „Registrum epistolarum et ewangeliorum per circulum anni“; na konci jest „Biblia metrificata“ Alexandra de Villedieu a „Capitulacio in libris Machabeorum“. Biblický text je rozmnožen o čtvrtou knihu Ezdrášovu, která je označena jako třetí až pátá. Na konci většiny starozákonních knih jsou stichometrické údaje. Z obsahu kodexu a z úpravy textu lze bezpečně usuzovati, že Martinická bible byla psána k potřebě učeného theologa. Bohaté marginálie, konkordanční odkazy a zejména soustava podtržení a akcentů v textu jsou pořízeny podle korektoria, odvozeného nepochybně od korektoria přičítaného Hugonovi de St. Cher, jehož předmluva je zachována v bibli vídeňské Národní knihovny 1217 z r. 1434. V Martinické bibli je před Jeronymovou epištolou k Paulinovi vyříznuto několik listů. Vzhledem k úplnosti, s jakou je naše bible vypravena po stránce theologické, lze vysloviti domněnku, že tu snad byla i předmluva Hugonova s výkladem systému jeho korektoria.

Rukopis je vyzdoben 55 iniciálami kaligrafickými a 108 iniciálami malovanými. Kaligrafické iniciály, u prologů a výjimečně na počátku knihy Leviticus a prorocství Izaiášova, typů gotické majuskuly nestejně velikosti, jsou většinou plošné, červené a modré, zdobené pečlivě provedeným filigránem týchž opačně užitých barev. V několika případech jsou těla iniciál ornamentálně dělena v plošných geometrisovaných lupenitých motivech na dvě části, červenou a modrou, oddělené bílou linií, vynechanou v pergamenu. Hlavní složkou filigránu jest akantoid dosti značných rozměrů; kompozičním schematem je nejčastěji palmeta, sestavená z akantoidů, řaděných nad sebou zpeřeně k ose. Jest užito i obloučků, kroužků a prosté linie se spirálovitými závitky.

Iniciály malované na počátku jednotlivých knih, některých prologů a v Interpretacích jsou z největší části ornamentální. Jen 5 iniciál je figurálních, a to na počátku Jeronymovy epištolky k Paulinovi a knih Genesis, Exodus, Numeri a Deuteronomium. S výjimkou iniciály I (In principio) na počátku Genese (obr. 1.) jde o nesložité figurální komposice, nejvyš

⁶⁾ Za toto zjištění, jakož i za četné jiné údaje, týkající se obsahu Martinické bible, děkuji laskavosti p. prof. Dra F. M. B a r t o š e, který pojedná o bibli Martinické a o bibli 1217 Národní knihovny ve Vídni v rámci studie o husitských biblických textech.

o třech osobách, jejichž vzájemný dějový vztah je tak prostý, jak jen možno, nebo jež jsou řaděny vedle sebe beze všeho vnitřního vztahu. V první iniciále F (Frater) sv. Jeronym, charakterisovaný kardinálským kloboukem, podává svůj list knězi Paulinovi (obr. 2.). V iniciále H (Hec sunt nomina filiorum Israel) na počátku Exodu tři mužské postavy, nijak nekaracterisované, naznačují ve zkratce pochod Israelských z Egypta (obr. 6.). V iniciále L (Locutus est Deus ad Moysen) na počátku knihy Numeri mluví Bůh, symbolisovaný jen několika obláčky, ke klečícímu Mojžíšovi. V iniciále H (Hec sunt verba, que locutus est Moyses) u knihy Deuteronomium promlouvá Mojžíš k jedinému muži, zastupujícímu celý národ israelský. Pozadím ve všech figurálních komposicích je abstraktní barevná plocha, prokreslená zlatým, lineárně stylisovaným rostlinným ornamentem. Malíř se nikde nepokusil o charakteristiku prostředí nebo prostoru. Jedině ve dvou iniciálách dostalo se místa nepatrnému náznaku země. Všechny komposice působí proto spíš ornamentálně než obrazově.

Jsou-li uvedené iniciály výtvarnými projevy, celkem málo významnými, honosí se počátek Genese iniciálou mimořádných rozměrů, zajímavou po stránce ikonografické a zcela jedinečnou obrazem Husova upálení, připínajícím se v okraji strany těsně ke dřívku písmeny. Zdá se, že se tvůrčí schopnosti malířovy soustředily k této iniciále a zejména k obrazu Mistrovu a vytvořily tak dílo nemalé ceny umělecké, jež samo sebou je nejvyšší pozoruhodné. Malíř odchýlil se tu poněkud od běžné tradice, nevkládá jednotlivé epizody Genese do medailonů, řaděných nad sebou do dřívku iniciály, jak to bylo zvykem od století XIII. a jak učinil na př. také Jan z Prahy, řečený Aliapars, v bibli Filipa z Paderova.⁷⁾ Vypravuje historii stvoření zase zkratkami, výtvarnou řečí jasnou a výraznou, působnou svou prostotou. Celý dřík iniciály položil hlubokou ultramarínovou modří a naznačil tak velmi účinně nekonečný abstraktní prostor, v němž Bůh tvořil; pak rozdělil tenkými černými příčkami celý dřík v obdélníková pole a nahradil tak medailony typu francouzsko-italského, podobně jako malíř t. zv. bible Litoměřické z let 1411—1414,⁸⁾ získav tak, jistě podvědomě, daleko větší jednotu vyprávěného děje. Nato, v souhlasu s dobovou zálibou, načrtal v nejvyšším poli bělobou jemnými tahy suchého štětce sedící postavu žehnajícího Stvořitele. Jeho tváři dodal výrazu černou konturou; vous, kříž na svatozáři a zeměkouli v levé ruce Stvořitelově lehce oživil žlutí. Druhé pole rozdělil malíř zase ve dva vodorovné pásy a v nich naznačil bělobou a šedí světlo a tmu. Ve třetím poli šedým pásem tmy oddělil od sebe dva pásy, v nichž vlnitými tahy

⁷⁾ Ant. Matějček, Bible Filipa z Paderova, hejtmana táborského. Žižkův Sborník (Praha 1924), 149—69, tab. XLII—XLIV.

⁸⁾ Ant. Matějček, Dějepis umění, III. (Praha 1927), 97, obr. 374.

běloby naznačil vody, „kteréž jsou pod oblohou“, i ty, „kteréž jsou nad oblohou“. Ve čtvrtém poli dal vyrůst z černě naznačené země mitisově zeleným trsům trávy a skupinkám stromů s korunami schematickými, jasně zelenými, rozčleněnými žlutými doteky štětce. V pátém poli naznačil nejvyš prostě a při tom velmi dramaticky stvoření slunce, měsíce a hvězd; zdá se, jako by hvězdy pršely prostorem, oddělivše se od slunce, jehož paprsky jen zvyšují výbušnou dynamiku obrazu, sotva zamýšlenou. V poli šestém vyobrazeno stvoření živočišstva. Nejdoleji modře šedým pruhem naznačena voda a v ní štětce černě načrtnuty ryby; pak keře, podobné jako stromy v poli čtvrtém, a nad nimi řada zvířecích hlav: dvou koní, krávy, jelena a osla. Nejvýše zase zeleň a v ní dva schematictí červenaví a bílí ptáci. V posledním poli stojí Adam s Evou u stromu poznání, jehož kmen ovíjí had. Země naznačena černou obloukovitou čarou a krátkými tahy zeleně. Oba akty, málo proporcionelní, jsou vypracovány řídkou bělobou podobně jako postava Stvořitelova. Prarodiče si zakrývají klín svazky listí, v druhé ruce drží oba jablko. Tělo iniciály je konturováno širokou černou linií a vybíhá na obou koncích v červeně hnědé úponkovité lodyhy, stočené do spirál, nesoucí mitisově zelené akantové palmety, zpeřené hluboce rozežklané a výrazně plastické, jichž střední nerv narůstá ve dlouhý úponkovitý útvar.

Vlevo na okraji strany, těsně vedle iniciály, je vymalováno upálení M. Jana Husi. Hus s podlouhlým obličejem, bezvousý, s dlouhými hnědými vlasy, ve vysoké bílé papírové koruně, na níž jsou tři černí čerti, oděný bílým rouchem, je s rukama nazad složenýma přivázan provazy kolem těla a černým řetězem pod bradou k mohutné fošně a je do půl těla zasypán světle hnědými otýpkami dříví, jež chytají červeně hnědými plameny. Vlevo na zeleném náznaku trávníku odchází vyholený muž, ohlížející se k Mistrovu, oděný tmavohnědou zvonovitou řasnatou sutanou bez rukávů, s nevelkými otvory pro ruce; na hlavě má tmavohnědý bilet, na nohou vysoké, zeleně šedé škorně a v pravé ruce drží nevelkou knihu v červených deskách. Miniatura je malována barvami nepřilíš hustými. Obličej je podmalován zelenavě hnědým řídkým tónem, který tvoří zároveň stíny. Modelace je provedena pleťovým tónem, světle nasazena na bradě, na tvářích, pod očima a zvláště na nose světle růžově, skoro bíle. Hnědí jsou kresleny formy v obličejí, zdůrazněné místy liniemi černými. Červeně je nasazena jenom na rtech. Vlasy jsou položeny hnědí a okrem (u Husa) a prokresleny jemnými černými liniemi. Draperie je schematicky naznačena nemnohými rovnými tahy štětce, spíš kresebně než malířsky. Černá kontura dodává určitosti tvarům, zejména rukám. Technicky i slohově jsou podobně zpracovány figurální motivy i v ostatních iniciálách.

Zmínil jsem se již, že figurální kompozice ve vnitřních polích jsou pojaty spíše ornamentálně než obrazově. Malíř, který vyzdobil naši bibli, byl vskutku dekorátérem vynikajícím. Dlouhá řada 103 ornamentálních iniciál ukazuje, jak dovedl vyjadřovati své ornamentální myšlenky výtvarnou mluvou, bohatou tvary i kompozičními schémata, jako u málokterého ze současných miniaturistů českých, a jak dovedně ovládal techniku, zejména pak umění barevné harmonie. Mezi jeho iniciálami, technicky bezvadně provedenými, najdeme mnoho barevných zázraků, překvapujících nezvyklou ušlechtilostí, ba rafinovaností ve výběru a sladění barevných hodnot. Paleta malířova je značně bohatá. Obsahuje blankytnou modř ve dvou hlavních odstínech, světlém a tmavém, sytý ultramarin, světlou zeleň mitisovou a sytou zeleň šfavnatou, chromovou žluť a okr, červen rumělkovou a karmín, fialovou s šedavým nádechem velmi jemného odstínu, červen hnědou, hněd olivovou a tmavou, čern a šed. Běloby užívá malíř samostatně ke kreslení bílých dessinů geometrických i rostlinných, ke konturování a prokreslování akantového listoví v tělech iniciál a k nasazování světelných reflexů. Zlata je užito trojím způsobem. Mušlové zlato, velmi rozředěné, vyskytuje se jen zřídka, a to buď pro vnější pole iniciál nebo jindy jako podklad pro zlatý dessin, provedený mušlovým zlatem hustým, jehož bývá užito velmi často. Plátkové zlato leštěné se objevuje jen výjimečně; buď vykrývá vnitřní pole iniciál a je podkladem pro žlutý rostlinný dessin, nebo tvoří kapky mezi jednotlivými úkrojkami akantových palmet.

Sledujeme-li pak, jak malíř užívá těchto barev, uvidíme, že nejčastěji, zcela v duchu doby, kombinuje zelenou s karmínovou nebo s karmínově růžovou, zelenou s fialovou, a karmínově růžovou s blankytnou modří. Méně často užil ultramarinu se zelenou nebo syté blankytné modři s fialovou. Nejvyšší pozoruhodných barevných výsledků dospívá však tam, kde pracuje hnědí a ultramarinem, nebo kde buduje celou iniciálu v jediném tónu, jako na př. v modři na počátku proroctví Sofoniášova, kde do ultramarinového pole, černě konturovaného, vkreslil černě tělo iniciály V (Verbum) a vyplnil je akantovým listovím, vymodelovaným tmavým ultramarinem a černí. Bělobou jemně naznačil nervaturu a místy i kontury lupenů, provedl jí lineární dessin ve vnějším a rostlinný dessin ve vnitřním poli iniciály a docílil tak celkového účinku vzácné jemnosti a krásy. Podobných příkladů bylo by možno uvésti mnoho. Pro našeho malíře jsou zvláště charakteristická vnější pole karmínově růžová, zdobená žlutým dessinem. Všechny uvedené kombinace barev jsou pak doplňovány leskem zlata, někdy plátkového, dobře leštěného, nejčastěji však mušlového, štětcem nanášeného v útlých rostlinných dessinech a v drobných i velkých motivech routových, vyplňujících vnitřní pole iniciál.

Obr. 1. Martinická bible: iniciála I na počátku Genese M. Jana Husi.

Inapit Epistola Sancti Yeri
Paulinum p̄fiterim de o
dume historie libris

Aberant
in munis
deuic. h̄ su
teras. q̄ ap
caas. fide
fidei i velle
rebat. Ven
tudo e. et xpi glumoi
n̄ vultas rei familiar
comuni s̄ dola et pass
si di tior. d̄mar. s̄p̄tar. stud
Legr̄ i vetib. h̄itoris q̄ d̄a h̄
aas. nouos adisse p̄los. ma

In m̄i. x̄. elegē. yph
hoc reuocat ap̄ aduā
fens eis acorntho. In
Aulu
ap̄. p̄
lu. di
p̄hā
de. ff.
da. ḡ
tus ē sil. de. m̄o
ex. r̄. ne. mor. z̄.
accepim. q̄. m̄. i. aplā
ioibus. q̄. t̄. b̄. p̄. no. ei.
ca. i. x̄. oib. q̄. s̄. rom

Antate du
nua. la. fet.
r̄. eius. et
tu. fet. d̄. uo. saluac̄. s̄. m̄. u.

Ohel de l̄bu rufe nati
v̄. i. p̄. te. m̄
l̄bu. d̄. m̄
adi. ohel
d̄. te. h̄. p̄
ri. p̄. te. o. s̄.

visitab̄. vos. appor. tate.
mortu. ē. expletis. cetū. s̄
acoditus. a. i. t̄. b̄. r̄. p̄. o. i. t̄. u.
Explac. libet. Genesio
Et. s̄. ut. no.
t̄. i. e. ḡ. p̄. t̄.
ū. d̄. om̄. b̄.
ym. con. l̄.
Zabulon.
calim. gad. ra. ser. Er̄. t̄. y.
t̄. de. fen. d̄. e. i. acob. septua.
E. at. erat. i. e. ḡ. p̄. t̄. o. C. uo. mor.
i. o. n̄. d̄. e. v̄. o. i. q̄. r̄. o. ḡ. t̄. o. e. s̄. i. m̄. s̄. i. t̄.

Tem. aut. em. o. s̄. p̄. rom
s̄. v̄. ḡ. m̄. de. l̄. b̄. e. h̄. e. s̄. p̄. m̄. u. l̄. s̄.
p̄. a. o. ul. lib̄. z̄. ord̄. i. a. t̄. o. r̄. o. p̄.
exp̄. r̄. ut. p̄. a. t̄. n̄. t̄. de. s̄. d̄. e. l̄. o. c̄. o.
fructus. l̄. a. l̄. o. n̄. e. r̄. d̄. i. m̄. a. ḡ. u.
ap̄. n̄. er̄. ut. ū. b̄. a. e. t̄.
ū. b̄. a. er̄. ut. ap̄. d̄. e. u. i.
h̄. er̄. ut. m̄. p̄. n̄. ap̄. d̄. e.
s̄. i. s̄. u. t̄. et. s̄. i. m̄. e. n̄. d̄. i.
q̄. d̄. s̄. i. m̄. e. m̄. p̄. o. r̄. u.
n̄. t̄. h̄. o. c̄. h̄. o. r̄. et. h̄. o.
et. t̄. e. n̄. e. b̄. e. a. n̄. o. c̄. o. j.
h̄. o. m̄. q̄. r̄. a. d̄. d̄. t̄. u. i.
u. e. i. t̄. e. s̄. t̄. u. o. m̄. u. t̄. i.
u. e. i. t̄. e. s̄. t̄. u. o. u. t̄. o. s̄. a. r̄. d̄. e. n̄. t̄. p̄.
l̄. i. x̄. s̄. u. e. t̄. e. s̄. t̄. u. o. r̄. p̄. h̄. i. l̄. e. t̄. d̄. e.
v̄. e. i. n̄. q̄. i. s̄. t̄. a. t̄. o. e. s̄. h̄. o. e. v̄. e. i.
d̄. u. i. n̄. d̄. o. e. r̄. ut. et. m̄. d̄. p̄. y.

Obr. 2-7. Martinická bible: ukázky iniciál.

Vyznačuje-li se dekorativism malíře Martinické bible bohatou barevností, není o nic chudší ani méně zajímavá rozmanitost jeho mluvy formální. Také po této stránce je naše bible rukopisem pozoruhodným. Možno-li v malířské výzdobě Padeřovské bible viděti navázání na starší tradice bohatého dekorativismu doby václavské, umělecký záměr, při němž jistě nemálo působila osobní touha objednavatele, vyšinuvšího se z prostého sedláka až k hodnosti táboorského hejtmana, poříditi si přepis bible, který by se mohl bohatou výpravou měřiti s rukopisy, nahromaděnými v knihovnách zámožných bibliofilů se starou rodovou tradicí doby předhusitské, lze naproti tomu v malířské výzdobě bible Martinické spatřovati ukázkou zdobného systému biblí, jehož vznik byl podmíněn jednak všeobecným poklesem umělecké tvořivosti doby, jednak husitskými názory na povahu a účel výtvarných umění. V Martinické bibli není — až na jedinou výjimku — velikých iniciál, není tu žerdí, jež by prostupovaly mezeru mezi sloupci písma, ani bohatých okrajových ozdob, komponovaných z nejrozmanitějších motivů rostlinných a oživených drobermi. Celá výzdoba se omezuje jen na iniciály nevelkých, ano někdy i nepatrných rozměrů, jež jen výjimečně vysílají do okrajů stran střídme úponkovité výběhy s akantovými palmetami, charakterisovanými již při popisu iniciály I na počátku Genese. Zdálo by se tedy, že prostota zdobného systému hraničí tu přímo na chudobu. Není však tomu tak. Již pouhý počet malovaných iniciál ukazuje opak. Význam výzdoby, umělecký a vývojový, dlužno hledati ve formální rozmanitosti, projevující se v rámci užitého systému.

Těla malovaných iniciál jsou skoro všechna vyplněna akantovým listovím, bohatě a měkce členěným v četné, nejčastěji velmi plasticky zvlněné úkrojky, vystupující výrazně z tmavého podkladu. Ve mnohých malých iniciálkách, na př. v Žaltáři, jsou velmi charakteristické výplně, komponované ze dvou akantových polopalmet, plošně stylisovaných a strohých, kladených proti sobě. Takovéto iniciály jsou ovšem běžné v českých rukopisech století XV.

Méně často se však jinde vyskytují iniciály, jejichž tělo je prostoupeno bílým nebo barevným úponkovým dessinem s tučnými kyjovitými nebo akantoidními lupeny, a iniciály, konstruované ze zaplétaných pásků. Těla všech iniciál vyběhají buď v akantoidní lupeny, spirálovitě zatočené, nebo v krátké, jakoby uťaté výběhy bez lupenů. Úponkovité výběhy s akantovými palmetami jsou, jak již bylo řečeno, výjimkou.

Podle toho, jak je koncipováno vnější pole iniciály, lze v naší bibli rozlišiti neméně než sedm typů. I. Iniciála je obklopena plošným vnějším polem barevným, nebo položeným řídkým mušlovým zlatem, rámovaným neširokými plastickými lištami. Tvar tohoto rámce je geometricky pravi-

delný, čtverečný nebo obdélníkový (obr. 2.). — II. Typ, který je modifikací prvního potud, že rám vnějšího pole je několikrát lomen a vytahován v hroty. Plocha vnějšího pole bývá pak v několika pásech odstupňována od světlejších partií k tmavším. Jindy bývá zdobena rostlinným nebo i hvězdicovým dessinem, provedeným tmavším odstínem lokálního tónu nebo bělobou. — III. Rám vnějšího pole je konstruován jako u typu I. Nároží mezi tělem iniciály a lištami rámce nejsou však plochá, nýbrž jsou vyplněna kružbami, plasticky tmavě podloženými (obr. 4.). — IV. Iniciála je jakoby podložena geometricky pravidelným polem, hluboce plastickým, připomínajícím kasetovou výplň (obr. 3.). Někdy i takováto vnější pole jsou zdobena bílým hvězdicovým nebo trojlístým dessinem. — V. Typ, který je modifikací typu IV., podobně jako typ II. je modifikací typu I.—VI. Iniciála je obklopena polem geometricky pravidelným, čtverečným nebo obdélníkovým, jen konturovaným, nikoli rámovaným, zdobeným bílým nebo barevným dessinem rostlinným nebo kružbovým (obr. 5.). — VII. Typ, který je zase modifikací typu předchozího tak, jako II. byl modifikací I. a jako V. byl modifikací typu IV. (obr. 6., 7.). Sama o sobě stojí pak iniciála Genese.

Nemenší rozmanitost vládne i ve výzdobě vnitřních polí iniciál. Barevné nebo zlacené jejich plochy bývají zdobeny zlatými a barevnými rostlinnými dessiny, jednak úponkovými s četnými spirálovitými závitky a postranními výrůstky, jednak větévkovými s lístky nebo i s tulipánovitými květy. Veliké je množství iniciál, jejichž vnitřní pole jsou zdobena zlatými nebo barevnými dessiny routovými, v nejrůznějších obměnách. Jsou to buď veliké routy, vyplňované rozličnými růžicemi, hvězdicemi a čtyřlístými kružbami, nebo drobné routky, působící dojmem husté mřížky. Barevně se nejčastěji vyskytuje dessin zlatý nebo dessin, provedený tmavším odstínem lokálního tónu. V několika iniciálách je užito i motivu barevných rout plastických.

*

Po stránce obsahové neposkytuje Martinická bible ničeho, oč bylo by možno opřít pokus o její přesné datování. Při řešení této otázky může nám býti jedinou oporou stylová analýza, po případě analogie ve výzdobě jiných českých rukopisů století XV.

V první polovici XV. století, od počátku husitských válek a zejména po nich, nastalo u nás podstatné ochabnutí umělecké tvořivosti a vývoj malířství nepokročil nijak ku předu. Tím je si možno vysvětliti, že se po celou tu dobu podstatně nemění výrazové prostředky malířské práce ve výzdobě rukopisů jak po stránce figurální, tak ornamentální. Miniaturisté pracují s ustálenou zásobou figurálních i kompozičních schemat a s orna-

mentálními prvky, které snadno shledáme už ve formálním inventáři posledního stadia vývojově plodné periody českého miniaturního malířství, v době václavské, stejně jako se s nimi setkáváme v miniaturách druhé poloviny století, kdy se začíná vývoj znenáhla oživovati, připravuje tak nový rozmach malířské práce české v době jagellovské. Za takových podmínek je těžko i stylově nalézt opěrné body pro datování.

Pro náš účel je třeba vzít v úvahu řadu rukopisů bible, které podrobil analýze A. M a t ě j ě k při studiu bible Filipa z Padeřova a jejichž vznik možno položit do první pol. XV. století.⁹⁾ Z nich je jen bible Padeřovská přesně datována a to lety 1432—1435. Přihlížíme-li k výzdobě zmíněných biblí, najdeme leckteré analogie s výzdobou bible Martinické. Tak v nedokončené výzdobě Starého zákona pražské universitní knihovny XVII A 34, jehož vznik možno klásti do druhé čtvrtiny století XV., najdeme analogickou formu akantových palmet. Akant a jeho forma je ve středověkých miniaturách jedním z hlavních prvků dekorativních, a modifikace, kterým vývojem podléhá, jsou jednou z nejlepších pomůcek datovacích. Ve Starém zákoně XVII A 34 jsou akantové palmety formou velmi blízké palmetám z bible Martinické; je tu též poměr délky a šířky, též modelace, stejné formování měkce rozevlátých úkrojků palmet, stejné narůstání středního nervu palmety do dlouhého úponkovitého útvaru. Akanty v universitním kodexu jsou ovšem bohatší o zlaté kapky a terče.

Některé shody v ornamentálních detailech s biblí Martinickou najdeme také v bibli zvané Hodějovskou, chované pod sign. XVII A 30 rovněž v universitní knihovně pražské a vzniklé také ještě před polovinou století XV. Již barevně se blíží její dekorace výzdobě bible Martinické. Jsou tu stejné routové dessiny s čtyřlístými kružbami, podobné rostlinné dessiny ve vnitřních polích i plastické kružby v nárožích polí vnějších. Najdeme tu také iniciály, konstruované z motivu ostře lomeného provazce, i iniciály, jejichž těla jsou vyplňována dvěma plošnými polopalmetami, položenými proti sobě, tak jako v bibli Martinické. Shledáváme tu také prosté iniciály bez výběhů, uzavřené jen ve čtverečném poli, podobně jako v našem kodexu.

V malé prosté bibli taktéž universitní knihovny v Praze (XVII A 10), zvané Táborskou a psané také ještě před polovinou století XV., vyskytuje se podobná forma vnějšího pole iniciály jako v typech II., V. a VII. bible Martinické. Je to forma vnějších polí, velmi zajímavá a málo běžná v českých rukopisech XV. století. V Krumlovském sborníku náboženských traktátů III B 10 knihovny Národního musea v Praze, obsahujícím také známé „Zrcadlo člověčího spasení“, v té části výzdoby, která vznikla ve 2. čtvrti stol. XV., vyskytuje se několikrát. Bylo by možno uvésti lec-

⁹⁾ L. c. 167 a d.

kteře obdobn motivy jak ve figurální a obrazov, tak v ornamentln slozce výzdoby tohoto kodexu s dekorací bible Martinick. Protoz však Krumlovsk sborník není datován přesn, nemj tyto paralely pro datování naší bible velkého významu.

Mnohem důležitější jsou však obdoby, kter poskytuje výzdoba bible Padeřovsk. Potkáváme se tu opět s routami, vyplněnými čtyřlístými kruzhami nebo rosetami, se zlatými rostlinnými dessin, ponkovtmi i vtvkovmi, formou velmi blízkými obdobnm motivům v bibli Martinick. Tvar akantových palmet se přiblihuje formám, kter se vyskytují v naší bibli; palmety vybhj několikráte v ponkovt útvary bez zlatých ter podobn jako v bibli Martinick. Inicialy vyslj často krtk výběhy s malými zárodky palmet; jindy vyrstj z jejich těla organicky ponkovt lodyhy zcela tak, jako v naší bibli. Také pro vnější pole tvaru plastick kasetov vpln, podlozen pod inicialu, najdeme v Padeřovsk bibli obdoby stejn jako pro inicialy ve tverench polích, bez výběhů, tedy typ bzn v bibli Martinick. Obdobn bývají i ble nebo barevn geometrick dessiny ve vnějších polích inicial. Analogie však najdeme i v stech obrazových a figurálních, a ty jsou nejzvznj. Obrazov miniatury Padeřovsk bible jsou rovnz z valné části budovány na principu figurální kompozice před abstraktním barevnm pozadím, zdobenm rostlinnm dessinem. Obdobn jsou schemata v proporch a postojích postav i v jejich posunech, velmi zhusta i ve vržen draperie, v malřskm podání obliej, vousů a vlasů i ve zpracování náznaků krajinách.

Celkov karakter malřsk výzdoby Martinick bible, uveden analogie s rukopisy 2. tvrt stol. XV. a zejména styn body s dekorací bible Padeřovsk, vše to dovoluje pronst soud, z dobu napsání a vyzdoben Martinick bible dluhuje hledat ne příliš daleko od doby vzniku bible Padeřovsk, t e d y n ě k d y v e t ř i c t y c h l e t e c h s t o l . X V .¹⁰⁾

Tomuto zveru dostalo se překvapujícího potvrzení, kd došla do Prahy uveden jz bible 1217 Národní knihovny ve Vídni, jez formátem, grafickou úpravou i vzdebou je dokonalou obdobou bible Martinick.¹¹⁾ Je v ní užit thoz zdobného systemu, v jehoz rámci se projevuje malřsk sloh, stejn jako v bibli Martinick. Barevn i formln jsou si výzdoby obou biblí tak blzk, z není nepravdpodobnm předpoklad, z ob vyšly z thoz okruhu, ne-li dokonce z tze dílny. Skoro všechny slohov znaky, nm znm z bible Martinick, najdeme i v bibli 1217. Formln je ovšem výzdoba této bible poněkud chudší ne z dekorace bible

¹⁰⁾ Tento názor vyslovil jsem hned př prvním shldnut bible ještě před vydáním aukčního katalogu.

¹¹⁾ Prostudování této bible bylo umo z nno ochotou ředitelstv oddlen rukopisů vdensk Národní knihovny, jez bibli zapjcilo do Zemského archivu v Praze.

Martinick. Téměř všechny inicialy patří k typu, kter jsme v Martinick bibli označili jako I., jen několik jich patří k typu II. a pouze dvě inicialy k typu IV. Kromě inicialy na poatku Genese nemá také bible 1217 inicial figurálních. Zato technicky je malíř bible 1217 vyspělejší; zejména překvapují jeho nadmru jemn rostlinn dessiny ve vnitřních polích inicial a vyrovnanost v nansen barevných tn nejjemnějších odstn. Jeho barevn kompozice jsou však poněkud konvenn; není tak rafinování vynalzavm koloristou jako malíř bible Martinick. Jeho technick převaha se nejcinnji projevila v iniciale I na poatku Genese, budování na stejnm schematu jako v bibli Martinick, vyznačující se stejnm pojetím jednotlivých fází stvořen, ano i zcela stejnm pojetím a stejnm technikm zpracováním všech detailů. Jedin rozdíl spočívá v tom, z pro nebesk tělesa je tu užit střbr a z postava Stvořitelova je vkomponovna do nejdolejšího pole; je to varianta, jez se vyskytuje dosti často. Celek inicialy svědící o větší malřsk pohotovosti a jistotě v ovládání stejných výrazových přestředk a stejných schemat. Snad tu spolupůsobily i poněkud větší rozměry inicialy ne z bibli Martinick, jez umo z nly malíři pečlivější a rozmyslnj propracování detailů. Předpoklad, z vzdebou obou biblí lze přřknout jedin dln, našel by ovšem v iniciale Genese oporu největší.

Jednotn ráz výzdoby bible 1217 je porušen na jedinm mst, na fol. 148: zchn tu Hermas, Pastor, inicialou, jez je zřejm zdobena později. Na konci tze knihy, na fol. 192' tme přesn datování: „Finitus anno domini 1434. Quo eciam anno fratres sunt prostrati.“ Nato pokračuje psařsk prce touz rukou. Bitva u Lipan, jez u z souasnikm sejevila jako událost velikého významu, přinutila písaře, aby se o n zmnil. Z užití termínu „fratres“ sotva lze init bezpen zver pro stranickou přslunost psařovu. Slovo to mz být stejn dobř projevem sympatie s poraženými, jako prostm oznaenm poražené strany. Tm mn lze z uveden zmínky usuzovat na místo vzniku bible; radikln strany měly jst sv pvrzence i jinde ne z svých centrech, především ovšem na Novém mst pra zskm, jez teprve v květnu roku 1434 padlo do rukou pansk jednoty a staroměstských.

Pro datování bible Martinick m však bible 1217 význam rozhodující. Z nejtěsnější slohov přbuznosti výzdoby obou biblí mzeme zajst bezpen usuzovat, z i asov jsou si blzk. M z e m e p r o t o v z n i k b i b l e M a r t i n i c k u r  c i t i s k o r o p ř e s n a p o l o z i t i j e j d o d o b y k o l e m r o k u 1434.

Tmto datováním Martinick bible nabývá vyobrazen upálení M. Jana Husi neobyejn ceny a velikého významu mezi jeho nejstarmi obrazy. Nejstarším dosud znmm vyobrazenm Husovým jsou tyř obrazy

v Aulendorfském rukopisu kroniky Richenthalovy, jehož vznik se klade do let 1433—1450.¹²⁾ Již značný počet zachovaných rukopisů této kroniky svědčí o jejím velkém rozšíření. Byl vysloven přímo předpoklad, že Richenthal sám řídil písařskou a kreslířskou dílnu, jež ve velkém rozmnožovala jeho kroniku koncilu kostnického, jistě velmi hledanou ještě dlouho po ukončení sněmu.¹³⁾ Častým okreslováním byl zajisté znenáhla stírán charakter kreseb, které zdobily první rukopis, takže jistě je odůvodněný závěr Chytilův, že čím mladší exemplář Richenthala, tím menší jest podobnost portrétní, na jejíž místo nastupuje schematická typisace. Ani v Martinické bibli nejde o portrétní věrnost. Tu vylučuje jak doba, tak pojetí obrazu. Jde o typ, a to o typ Husa — bezvousého kněze. Jde však ještě o něco více: o věrnost zachycení posledních okamžiků života Husova. A ta — lze to předem říci — je na obrázku v Martinické bibli mnohem větší než na obdobném vyobrazení rukopisu Aulendorfského.

Máme-li se rozhodnouti mezi dvěma zpravodaji o Husově procesu, o aktu jeho odsouzení a o jeho popravě, myslím, že jest nesporně dáti přednost Petrovi z Mladoňovic před nespolehlivým a stranicky zaujatým Richenthalem.¹⁴⁾ Petr býval žákem Husovým, nadšeným posluchačem jeho kázání v Betlémě, byl jako písař ve službách pana Jana z Chlumu v Kostnici na koncilu a jeho „Zpráva“ sama svědčí o tom, jak důkladně sledoval osud svého mistra, jak se mu snažil ulehčiti v době jeho žalářování, jak neúnavně pracoval ze všech sil, aby mu mohl prospěti.¹⁵⁾ Víme také z pera samotného Husa, jak dovedl oceňovati oddané služby mladého bakaláře.¹⁶⁾ Nemohl-li jinak, doporučil jej alespoň přízni pražské university ve svém listu ze dne 27. června 1415.¹⁷⁾ Ze všech těchto důvodů i z celé povahy „Zprávy“ Mladoňovicovy, svědčící o neobyčejné přesnosti a důkladnosti, můžeme bezpečně předpokládati, že se Petrovi jistě do paměti vtiskl každý i nejmenší detail z posledních okamžiků Husových a že jeho líčení možno považovati za zcela věrné. A je velmi zajímavé, že se obraz v Martinické bibli shoduje s jeho textem skoro doslova, jak na to již upozornil Šváb.

¹²⁾ Srov. K. Chytil a V. Novotný, Katalog výstavy na pětistoletou paměť úmrtí Mistra Jana Husi (Praha 1915), 35 a 42. — Otto H. Brandt, Ulrichs von Richenthal Chronik des Konzils zu Konstanz 1414—1418. Voigtländers Quellenbücher Bd. 48, 10.

¹³⁾ Chytil 35; Brandt II.

¹⁴⁾ O Richenthalově nevěrohodnosti Arnošt Kraus, Husitství v literatuře I, Rozpr. Čes. Ak., tř. III., č. 45. (Praha 1917), 75 a d.

¹⁵⁾ Srv. V. Flajšhans v úvodu k vydání „Zprávy o soudu a odsouzení M. J. Husi v Kostnici“. (Praha 1917, Světová knihovna č. 1296—97). Týž, O mučenících českých knihy patery. Staročeská knihovna č. I. (Praha 1917), str. IX. a d. — Kraus, l. c., 72 a d.

¹⁶⁾ V. Novotný, M. Jana Husi korespondence a dokumenty (Praha 1920), č. 160, str. 329.

¹⁷⁾ Novotný, č. 155, str. 323.

Srovnajme, jak líčí oba texty, Richenthalův a Mladoňovicův, poslední chvíle Husovy. Již v jednom, pro zobrazování scény důležitém bodu oba autoři se neshodují. V českém překladu Mladoňovicovy „Zprávy“, pořázeném Petrem samým, se čte: „A tak s něho sukni jeho černú svlekše, v k o š i l i jeho k některakému tlustému zvrтанému prknu rukama opak přivázachu provazy dobře na šesti [neb na sedmi] miestech, [jedniem nad nártím (aneb u hlezna), druhým pod kolenem, třetím nad kolenem, čtvrtým mezi tříslami, pátým na bedrách, šestým v puoly, sedmým pod pažmi — a ruce opak], kteréžto prkno s jednoho konce obostřivše v tu lúku a v zemi jsú vetkli.“¹⁸⁾ Vskutku také na miniatuře Martinické bible spatřujeme Husa oděného bílým rouchem — tedy košilí — nikoli černou svrchní sukni, přivázaného k mohutnému prknu, vraženému do země, s rukama nazad složenýma. Nesrovnává se sice doslova počet a způsob jeho přivázání provazy; je to jediný, nepatrný a nepodstatný detail, v němž se náš malíř rozchází s Mladoňovicem. Shodují se zato oba, pokud se týče řetězu, jímž byl Hus připoután kolem hrdla. Píše Mladoňovic: „A za hrdlo bieše k tomu prknu přivázán některakým černým a sazivým řetězem (na němžto tu jeden chudý člověk kotlík u ohně věšel)...“ Shodu zjistíme i ve způsobu, jakým bylo tělo Husovo obloženo „se všech stran“ otěpkami dříví. Nemálo důležitá jest i shoda, týkající se papírové koruny odsouzenčovy. Podle Mladoňovice „ta koruna bieše papierová a okrúhlá, vysoká bezmála na loket a na nie tříe hrozní diablove biechu namalování a nápis viny jeho na nie vókol napsán: Tento jest arcikacieř“. Na obrázku naší bible spatřujeme vskutku tři čerty; nápis tu není jistě jen proto, že nebylo technicky možno provésti jej v tak nepatrném měřítku. A chceme-li, můžeme shodu naší miniatuře s textem Mladoňovicovým sledovati až do té krásně zelené louky, o níž se Petr nejednou zmiňuje.

Richenthal naproti tomu mluví o poli, na němž bylo místo Husovy popravky, neví nic o tom, že by byli Husa svlékli, naopak říká, že kat jej přivázal ke kůlu oblečeného v sukni; neříká nic o tom, jak byl Hus ke kůlu přivázán, a o potupné koruně praví, že to byla bílá infule, tedy mitra, na níž byli namalování dva čerti a mezi nimi slovo „Heresiarcha“.¹⁹⁾ Jak povšechný a nepřesný je text Richenthalův, jak naproti tomu podrobný a důvěryhodný je popis Mladoňovicův!

¹⁸⁾ Flajšhans, „O mučenících“ 41; srv. Fr. Palacký, Documenta Mag. Joannis Hus (Pragae 1869), 322. Věcně neodporuje český překlad Mladoňovicova textu latinskému originálu, naopak, doplňuje jej několika detaily. P. prof. V. Novotný, který připravuje nové vydání Mladoňovicovy „Zprávy“, potvrdil můj předpoklad o Petrovu autorství „Umučení M. J. Husi“.

¹⁹⁾ Mich. Rich. Buck, Ulrichs von Richenthal Chronik des Constanzer Concils (Tübingen 1882), 80 a d.; Brandt, 74.

Je-li nepřesný sám Richenthal, nelze ani malíře Aulendorfského rukopisu ušetřiti výtky nepřesnosti v ilustrování daného textu.²⁰⁾ Mluví-li Richenthal o infulí, mitře, pak neměl malíř dáti Husovi vysokou korunu, okrouhlou, o jaké mluví i Mladoňovic. A učinil-li tak, můžeme z toho do jisté míry vyvozovati, že první z ilustrátorů Richenthalových byl — patrně z vlastního názoru, neboť pravděpodobně viděl i on Husa, jak byl v e d e n na popravu — lépe zpraven, než sám kronikář. Sotva však lze předpokládati jeho přítomnost při samé popravě. Jinak byl by asi ilustrátor Aulendorfského rukopisu přejal obraz Husova upálení poněkud v jiné podobě. Shoduje se sice s Richenthalem v tom, že nechává Husa oblečena v choděcí sukni, vypouští však čerty na koruně — lze-li bezpečně usouditi jen z reprodukcí — a, což důležitější, nemá ani kůlu, k němuž byl Hus připoután. Že malíř není zcela přesný ve svém líčení, ukazují i jiné detaily. Na obraze, znázorňujícím cestu Husovu na popraviště, nemaluje vůbec čertů na Husově koruně a v obraze Husa před hranicí namaloval jen jednoho. Na prvním z obou obrazů nechal Husovi ruce volné, na druhém má Mistr ruce spoutány dopředu, nikoli nazad. O tom, že by byl Hus veden na popravu za provaz, ovázaný kolem pasu tak, jak to namaloval malíř v rukopisu Aulendorfském, neříká Mladoňovic ničeho a sám Richenthal se výslovně zmiňuje, že Hus spoután nebyl.

Vidíme tedy, že, jako je Richenthal nepřesným a nespolehlivým pramenem slovným, jsou stejně málo přesným pramenem obrazovým i kresby v rukopisu Aulendorfském. Na druhé straně, přiznáme-li Mladoňovicovi všechnu důvěru v jeho líčení posledních okamžiků Husových, stejnou míru pramenné spolehlivosti můžeme připustiti i u miniatury v bibli Martinické.

Srovnáme-li pak časová vymezení pro dobu vzniku obou rukopisů, Aulendorfského (1433—1450) a Martinické bible (několik málo let kolem roku 1434), vidíme, že doba ta se z menší části kryje. Docházíme tak k závěru nejvýš pozoruhodnému, že miniatura v Martinické bibli je předně zcela jistě nejstarším zachovaným a známým vyobrazením Mistra Jana Husi českého původu, a za druhé, není-li dokonce starší než obrazy v Aulendorfském rukopisu kroniky Richenthalovy, je s nimi alespoň současná. Ukázali jsme také, že líčí závěrečný akt Husovy tragedie přesněji a věrněji, než obrazy u Richenthala. Pro hodnocení naší miniatury není zajisté bez významu, že jako umělecké dílo stojí výše, než některá česká vyobrazení, považovaná dosud za nejstarší, t. j. obrazy v rukopisu

²⁰⁾ Sborník „Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu“ (vyd. Český čtenář, Praha 1915), obr. 27—29, 31.

Jenském a v kancionálu Smíškovském.²¹⁾ Předčí svou uměleckou hodnotou dokonce i obrazy Husova upálení jak v Aulendorfském, tak v pražském rukopisu kroniky Richenthalovy.

Z těchto závěrů vyplývá však ještě další důsledek, neméně zajímavý a cenný. Dosavadní studium ikonografie M. Jana Husi zajímalo se především o otázku: byl Hus vousatý či nikoli. Otázku definitivně rozřešil Zikmund Winter záporně a byl to také on, jenž rozlišil podle tohoto kritéria dva typy: první typ XV. století, Husa bezvousého, a typ reformační, stol. XVI., Husa s vousem.²²⁾ Rozlišení obou typů prohloubila studie V. V. Štecha z roku 1915, jež sleduje i genesi celého složitého schematu scény Husova upálení.²³⁾ Dosavadní literatura si však nepovšimla jednoho detailu, který umožňuje další třídění obrazů Husova upálení. Jde totiž o to, jak je Hus na těchto obrazech oblečen. Je to detail pro další vývoj značně významný. Poznamenal jsem již, že malíř Aulendorfského rukopisu vymaloval — ve shodě s textem Richenthalovým — Husa oblečeného tmavou sukni. Také pražský rukopis má Husa oděného v sukni černou. Na obraze v rukopisu Jenském, dosud nejstarším českém vyobrazení, objevuje se Hus v bílém rouše. Tohoto rozdílu nebylo dosud dbáno, ačkoli vidíme, jak celá další řada obrazů Husova upálení ve významných památkách, t. j. v kancionálu Smíškovském, Litoměřickém i Malostranském, jakož i v Officiích Aquilinových přidržuje se tohoto způsobu oblečení Husovy postavy, stejně jako krásný dřevoryt v norimberském vydání Husovy Postily z r. 1563.²⁴⁾

Odpovědí na otázku, odkud vyšel tento typ bíle oděného Husa, je nám právě miniatura v bibli Martinické a její dokázaná shoda s textem Mladoňovicovým. Chytil uvádí jen všeobecně, že dalším pramenem pro zobrazování smrti Husovy je, kromě Richenthala, líčení Petra z Mladoňovic.²⁵⁾ Obraz v rukopisu Jenském sám o sobě by nepostačil pro důkaz tohoto tvrzení, neboť se v detailech s textem Mladoňovicovým nesrovnává. Hus není tu přivázan provazy a řetězem, ale jen dvěma řetězy, ostatně velmi nedostatečně a povrchně znázorněnými, a to kolem pasu a kolem hrdla,

²¹⁾ Týž Sborník, obr. 1—3 a 6.

²²⁾ Z. W i n t e r, Dějiny kroje v zemích českých od poč. stol. XV. až po dobu Bělohorské bitvy (Praha 1893), 193 a d. Tamže, 197, zaznamenává Winter — sám také s jakousi pochybností — zprávu Menčíkovu, o dvou mužích, jednom vousatém, druhém vyholeném, s kacířskými čepicemi, vymalovaných ve starším rukopisu Göttingkém a představujících „bezpochyby“ Husa a Jeronyma. Zpráva je zřejmě založena na omylu. Mužové vymalovaní v Göttingkém rukopisu jsou proroci s typickými, poněkud fantastickými čepicemi, z nichž jeden je přímo označen jako Jeremiáš. Hus ani Jeronym v tomto rukopisu vymalování nejsou.

²³⁾ V. V. Š t e c h, Jan Hus ve výtvarném umění, v uv. Sborníku 83.

²⁴⁾ Týž Sborník, obr. 6, 9—12 a 15.

²⁵⁾ Ch y t i l, 36.

a což je důležitější, je namalován s nedlouhým vousem na bradě. Mladoňovic nic neříká o tom, že by Hus byl vousatý. Jistě by byl při své přesnosti tento detail zaznamenal. Víme ostatně, proč nepochybně byl Hus vyholen. Obraz jenský shoduje se s typem v obrazu Martinické bible jak oděním Husovy postavy v bílou řízu, košili, tak třemi čerty na papírové koruně, částečně i otýpkami dříví u Husových nohou a z části i ve tvaru prkna, k němuž je Mistr přivázán. Nutno proto jenský obraz mít i za druhý v ikonografické řadě, kterou dnes zahajuje miniatura v biblí Martinické. Závislost celé této řady nejstarších vyobrazení Husovy smrti českého původu na textu Mladoňovicově je tím prokázána.

Při tom zůstává nerozřešenou záhada, proč pojednou hned druhý obraz v řadě tohoto typu má Husa vousatého. Snad vskutku to byl naivní, individuální pokus malíře o jakýsi realismus, vysvětlitelný z umělecké nálady doby, jehož záměrem bylo podati Husa tak, jak vyšel ze žaláře, podle malířova mínění jistě zarostlý. Svůj realismus nedomyslí však malíř do důsledků a jako husita namaloval Husa bez vousů na horním rtu. Bradu by měl Hus nepěstěnu a při tom vyholený horní ret? Nebo ukazuje tento rozpor v detailech na existenci ještě jiné předlohy? Pak mělo by snad reformační pojetí Husovy podobizny s vousem, jehož genesi přesvědčivě ukazuje Štech a před ním Mádl, odkazem na dřevoryt Tobiáše Stimmera z r. 1587, jemuž předlohou byla asi kresba Holbeinova ze třicátých let stol. XVI., alespoň z části předpoklady starší. Zatím nelze říci než „non liquet“.

Obraz Husova upálení v Martinické biblí má však v řadě všech nejstarších obrazů, jejichž thematem je mučednická smrt Mistra, postavení zcela výjimečné. Všechny tyto obrazy buď přímo ilustrují text, líčící Husovu smrt, nebo i jinak jsou v nejužším vztahu k textu, při němž se vyskytují. Jinak je tomu v biblí Martinické. Proč se objevuje Husův obraz pojednou v biblí, na samém počátku, jaký je vztah obrazu k textu Genese? Současně s touto otázkou nutně vyslovujeme i druhou: kdo je ten muž, který odchází od hranice Husovy, ohlíží se po něm a drží v ruce knihu? Bible sama a ani jiné písemné prameny nepodávají odpovědi k těmto otázkám. Nezbyvá než se uchýliti k hypotéze.

Obraz umučení Husova na počátku bible, knihy, jež opravdovému husitovi byla vším, nejvyšší normou pravého křesťanského života a nejvyšší autoritou, nelze si vykládati jinak, než jako viditelné znamení příslušenství k obci ctitelů kostnického mučedníka, jako výraz celého životního křesťanství a programu toho, pro koho byla kniha napsána a vyzdobena. Tím byl zřejmě někdo, jemuž učení a památka Mistra Jana byly něčím nade

vše drahým, někdo, kdo viděl v čistém životě Mistrově a v jeho neodolné statečnosti při obhajobě svého přesvědčení zářivý vzor. Že miniatura v Martinické biblí má vskutku tento charakter, že má být projevem nejen programového, ale i nejvnitřnějšího, lidského vztahu původce díla k osobě Mistrově, ukazuje sama její koncepce. Objednateli, a tedy i malíři, nešlo jistě o vyčerpávající vyobrazení Husovy smrti. Malíř potlačuje proto vše podružné, nemaluje biřiců, kněžstva ani lidu, přihlížejícího vykonání ortelu. Maluje jen postavu milovaného Mistra svaté paměti a vedle postavu muže, dosud nevysvětlenou. Uvádí obě v dějový vztah: zatím co Mistr umírá na hranici, odchází neznámý s knihou v ruce.

Šváb se pokouší o vysvětlení: „V druhé postavě v hnědém, jakoby kajícím hávu, která zvolna odchází od hranice a po mistru ještě se otáčí, držíc v ruce knihu, jest jakoby vtělena myšlenka: Mistr je upálen, ale odkaz a památka jeho budou žít.“²⁶⁾ Myslím, že takováto symbolika, poněkud moderního ražení, neodpovídá duchu doby; osoba neznámého má význam konkrétní. V podrobné zprávě Mladoňovicově o nejposlednějších chvílích Husových, oplývající detaily, ani v ostatních pramenech, není však zaznamenáno nic takového, co by obraz pomohlo vysvětliti. Nutno tedy předem vyloučiti takový výklad, který by v miniatuře spatřoval ilustraci skutečné události. Přes to však můžeme předpokládati, že neznámý muž má být osobou skutečnou. Myslím, že jí není nikdo jiný než objednatel knihy. Pak bychom mohli v miniatuře Martinické bible spatřovati obdobu obrazů votivních, hojných i v malířství knižním, na nichž se donátoři dávali vymalovati, jak klečí a modlí se k zobrazenému světcovi nebo k Madoně.

Neznámý objednatel — přijmeme-li vyslovený předpoklad za základ další úvahy — je oblekem charakterisován jako příslušník akademické obce, nejspíše mistr. Je oděn v obšírnou sutanu s prostřiženými otvory, jimiž lze vysunouti ruce, a na hlavě má biret; oblek v celku týž jako u mistra v biblí Kutnohorské,²⁷⁾ nebo u některých mistrů a doktorů na obraze jednání papeže Jana XXIII. a císaře Zikmunda v Lodi z Aulendorfského rukopisu Richenthalovy kroniky.²⁸⁾ V převislé formě biretu na naší miniatuře projevují se již vlivy západní nové módy, jak ji známe z francouzských rukopisů z počátku století XV. Mistrem byl i Petr z Mladoňovic. Ne sice ještě za svého pobytu v Kostnici, ale brzy potom, od r. 1416, když už koncipoval definitivně své dílo. Jeho poměr k Husovi a Mistrův k němu je dostatečně osvětlen, abychom mohli bezpečně říci, že vyhovuje tomu, co bylo výše řečeno o programovém a osobním vý-

²⁶⁾ L. c. 33.

²⁷⁾ Winter 225 a d., obr. 124.

²⁸⁾ Sborník uv. v pozn. 20, obr. 61.

znamu naší miniatury. Viděli jsme, do jakých detailů jde její shoda s textem Mladoňovicovým. Měl malíř skutečně jen v duchu před očima líčení Petra z Mladoňovic, jak praví Šváb? Je tak zcela vyloučeno, že by nebyl vedle toho poučen ještě Petrem přímo? Není objednatelem a prvním majitelem bible, zobrazeným na miniatuře, sám Petr z Mladoňovic? Vročení rukopisu tak, jak bylo vymezeno, nijak tomu neodporuje. Od r. 1420 byl Petr kazatelem při chrámu sv. Michala na Starém městě, r. 1426 byl děkanem filosofů a r. 1439 i rektorem university.²⁹⁾ Po smrti Křišťana z Prachatic stal se r. 1439 sám farářem u sv. Michala a zemřel až r. 1451. Žil jistě v poměrech takových, že mu nebylo nemožno poříditi si tak krásnou bibli, jakou je bible Martinická. Celá výprava rukopisu po stránce úpravy textu zřejmě ukazuje na majitele z kruhů učených theologů. Lze proto vysloviti hypotézu, že objednatelem a prvním majitelem Martinické bible byl sám Petr z Mladoňovic a že dal sebe, jako donátora, vymalovati spolu s uctívaným Mistrem v čele knihy, na počátku Geneze. Zdá se jako by tu ukazoval na knihu, kterou nese v pravé ruce. Není tato kniha Mladoňovicovou zprávou o při a odsouzení Husově, není „Evangelium Petrovým“ spíše než symbolem učení Husova? Pak bylo by možno formulovati výklad miniatury asi tak: Hus umírá v plamenech, já, Petr z Mladoňovic, vracím se do vlasti a odevzdávám světu poctivou a věrnou zprávu o procesu, smrti a nevině milovaného Mistra.³⁰⁾

*

Zbývá ještě zmíniti se o osudech rukopisu. Bohužel, i zde jsme odkázáni z valné části na dohady. Kniha je velmi dobře zachována; zdá se proto, že její osudy nebyly příliš pohnuté ani nepříznivé. Připustíme-li, že patřila Petrovi z Mladoňovic, naskytá se další otázka: jak se dostala z fary sv. Michala na Smečno, do knihovny Martiniců? Předpokládejme, že po smrti Mladoňovicové zůstala na faře. R. 1627 daroval Ferdinand II. kostel i faru u sv. Michala servitům, kteří si začali r. 1628 budovati klášter na Bílé hoře. Této stavby však nedokončili, usadili se trvale při kostele sv. Michala a budovy na Bílé hoře prodali se svolením císaře Leopolda I. a pražského arcibiskupa r. 1673 Maxmiliánu Valentinovi hraběti z Martinic,³¹⁾ témuž Martinicovi, kterému kdysi patřil také pražský rukopis kroniky Richenthalovy, dnes uložený v universitní knihovně pod sign. XVI A 17.³²⁾ Maxmilián Valentin z Martinic daroval tento rukopis r. 1669 P.

²⁹⁾ Flajšhans l. c.

³⁰⁾ Obsah úvodu k „Umučení M. Jana Husi“ (Flajšhans, „O mučenicích“ 21) takovýto výklad miniatury jen posiluje.

³¹⁾ Zdeněk Wirth, Klášter a poutní kostel na Bílé Hoře („Na Bílé Hoře“, vyd. A. B. Černý; Praha 1921), 153.

³²⁾ Chytil-Novotný, č. 105, str. 41.

Crescentiovi, kazateli u sv. Tomáše na Malé straně, s přáním, aby byl uschován v bibliotéce kapucínů na Hradčanech. Zdá se, že Maxmilián Valentin z Martinic měl zájem o staré rukopisy. Byl jedním ze synů Jaroslava z Martinic, známého z pražské defenestrace r. 1618, vlastního zakladatele bohaté martinické knihovny.³³⁾ V rodině Jaroslavově náklonnost ke knize byla asi pěstována, ať už její motivy byly jakékoli. Bratr Maxmiliánův Bernard Ignác rozmnožil velmi podstatně zděděnou knihovnu, zejména spisy církevních Otců, spisy biblickými a historickými. Není proto vyloučeno, že osoba Maxmiliánova je v historii naší bible spojovacím článkem mezi farou svatomichalskou a knihovnou martinickou. Snad koupil nebo si vyžádal od servitů, s nimiž byl zřejmě ve styku, bibli s Husovým obrazem, jež se jistě jen velikou náhodou uchovala na faře u sv. Michala. Maxmilián Valentin z Martinic zemřel r. 1677. Zanechal tři syny, Jaroslava Bernarda, Jiřího Adama a Maxmiliána Guidobalda, kteří se r. 1678 rozdělili o zděděné statky. Nejstarší Jaroslav zdědil r. 1685 smečenské panství po strýci Bernardu Ignácovi, ale zemřel ještě téhož roku. Smečno přešlo na mladšího bratra Jiřího Adama, jenž r. 1686 učinil rodovou knihovnu nedílnou součástí martinického majorátu, vykázal jí v nově postaveném domě na Hradčanech rozsáhlou místnost a rozmnožil ji znovu o množství knih, zejména italských a španělských, které nasbíral za svého pobytu v Itálii. Naše bible mohla se do této knihovny dostatí trojím způsobem. Maxmilián Valentin z Martinic mohl ji darovati svému bratru Bernardovi Ignácovi, podobně, jako Richenthalovu kroniku P. Crescentiovi. Zdědil-li ji po něm Jiří Adam, zařadil ji jistě do nově organizované knihovny. Přešla-li do rukou třetího syna Maxmiliána, Maxmiliána Guidobalda, jenž se stal zakladatelem ahníkovské větve rodu, dostala se do knihovny v hradčanském paláci až po vymření větve smečenské, jejímž zakladatelem byl Jiří Adam, r. 1773, kdy všechno rodové jmění i s knihovnami obou větví bylo sloučeno v rukou hraběte Františka Karla, z větve ahníkovské, posledního mužského potomka rodu martinického. Hirsching uvádí naši bibli mezi rukopisy martinické knihovny r. 1791;³⁴⁾ datuje ji však přibližně do konce XIII. nebo nejvýše do začátku XIV. století a o Husově obrazu se nezmiňuje. Na Smečno pak byla přenesena s celou knihovnou, tehdy již hrabat z Klamu a z Martinic, někdy v první třetině století XIX.³⁵⁾

³³⁾ Pro historii Martiniců srvn. Aug. Sedláček, Ottův Slovník Naučný XVI, 919 a d. O knihovně martinické Hirsching, 411—433, a Jar. Schaller, Beschreibung der Königl. Haupt. u. Residenzstadt Prag. I. (Prag 1794) 495.

³⁴⁾ L. c. 432, pod č. 14. Nehledě k datování, hodí se Hirschingův popis na Martinickou bibli velmi dobře.

³⁵⁾ Joh. Kelle, Altdeutsche Handschriften aus Prager Bibliotheken, Serapeum (Leipzig 1868) 330, uvádí, že se to stalo počátkem čtyřicátých let XIX. století. Podle Vrřátkova zápisu, uv. v pozn. 3, byla však bible na Smečně již r. 1836.

Josef Macůrek:

Čeští válečníci v krajinách černomořských koncem 15. století¹⁾.

Roku 1496 připravoval se polský král Albrecht k válečné výpravě proti Turkům. Temperamentní, energický a odvážný panovník, jeden z nejschopnějších Jagellovců, žák Długoszův a Kallimachův, chystal se tím k velkorysému podniku. Nešlo mu však toliko o to, aby pomstil smrt svého strýce Vladislava, zahynuvšího u Varny, a učinil záslužnou křížovou výpravu proti nepříteli všeho křesťanstva, nýbrž především, aby dobyl zemi moldavskou, jež se byla za tehdejšího vévody Štěpána velmi uvolnila od svých lenních závazků k říši polské, a dosadil na moldavský trůn svého bratra Zikmunda²⁾. Vlastní cíle však Albrecht tajil. Popudil by proti sobě předčasně moldavského vévodu, který si mohl snadno povolati na pomoc proti Polákům své sousedy turecké a tatarské. Kromě toho obával se král Albrecht, že neudrží ve svém vojsku ani dostatek sil polských. Zamlčuje proto snahy dynastické, dával celé výpravě povahu náboženskou.

Chystaje se do stepí černomořských, obracel se Albrecht o pomoc do zahraničí, tak zejména i na moldavského vévodu Štěpána, vyzýváje jej, aby se spojil s polskými vojsky proti Turkům. Ucházal se o podporu u svého bratra Vladislava, vládnoucího v Čechách a v Uhrách, a také u velkoknížete moskevského Ivana III. Naděje však na pomoc ze zahraničí nebyly valné. Z Moskvy a od moldavského vévody odpověď dlouho nedocházela. Jedině král český a

¹⁾ Pojednání toto jest zkráceným výsekem z větší práce „Čeští válečníci v Polsku v 15. a 16. stol.“, která vyjde ve zvláštní knize. Tam budou uvedeny podrobněji také prameny, o něž se tento článek opírá.

²⁾ O povaze té výpravy vládnou dosud v literatuře spory. V uvedeném smyslu mluví o ní historikové rumunští (N. I o r g a, Geschichte des rumänischen Volkes, I, Gotha 1905, 359 a j.), z polských badatelů: J. B o r z e m s k i, Kronika Miechowity 65—70; t ý ž, Slowo w sprawie wyprawy wołoskiej króla Jana Olbrachta, Kwartalnik historyczny 1897, 540—9; t ý ž, Siły zbrojne w wołoskiej wojnie Jana Olbrachta, Lwów 1928, Archiwum Towarzystwa naukowego, dział II., tom V., zes. I. — Naproti tomu ospravedlňuje Albrechta J. L e w i c k i, Król Jan Olbracht, O kłesce bukowińskiej, Kwartalnik historyczny 1893, 5.

uherský zaručoval jistou posilu. Menší oddíly poslal Albrechtovi velmistr německého řádu Tiefen a varšavský kníže Konrád. Něco vynesla i válečná pohotovost litevská, která se sešla pod osobním velením knížete Alexandra; jí však připadl později úkol, krýti vlastní polskou výpravu před východními spojenci moldavského vévody Štěpána, t. j. před moskevským velkoknížetem, který s oním byl spřízněn, a před tatarským chánem Mengli Girejem. Tím se stalo, že za výpravy neměla ani pomoc ze zahraničí ani pohotovost litevská důležitější role. Hlavní úloha připadla vojskům korunním, sestávajícím jednak z válečné pohotovosti, jednak z najatých rot žoldnéřských.

* * *

Při chudobě, jaká vládla ve státní pokladně, nebylo Albrechtovi sice možno, aby najal do polských vojsk dostatečné množství zahraničních rot. Byl nucen opřítí své síly především o domácí válečnou pohotovost, nicméně však naverboval si i dosti velký počet vojska cizího. Podle zachovalých regist, jež zaznamenávají najaté čety, bylo ho asi kolem dvou tisíc; máme-li však na mysli, že regista ta jsou velmi neúplná, lze souditi, že počet ten byl asi daleko vyšší. Pozoruhodným jest pak dále, že většinu této části vojsk tvořily roty české.

Některé z nich najal Albrecht již v říjnu 1496, tak zejména rotu Silhořovského (asi 180 pěších³⁾), Kaňovu (160 pěších⁴⁾), Hubatého (200 pěších, 4 jezdci⁵⁾), Kulešovu (196 pěších⁶⁾), Matěje Poláka (200 pěších, 4 jezdci⁷⁾); počátkem října přijal do vojska rotu Lukášovu (200 pěších a 10 jezdců⁸⁾), v červnu roku dalšího, krátce před výpravou rozmnožil je ještě rotou Šolcovou⁹⁾), Záleského a Podhaly¹⁰⁾).

Při nastoupení vojenské služby byli všichni vůdcové i žoldnéři spisováni královským zplnomocněncem, a to rota Silhořovského, Kaňova, Hubatého, Kulešova Janem Trnkou v okolí Sandoměře, rota Lukášova u Zavichostě od Mikuláše Petrovského. Šolc pořídil soupis sám.

³⁾ Akta wojskowe v Hlavním archivu ve Varšavě odd. 85, č. 2.: „Regesta stipendiarium tam equitum quam peditum ser. dni J. Albrechti regis Poloniae etc. in Rusiam suceptorum conscriptorumque tam de anno dni 1496 quam 1497. Anno dni 1496 feria V. in vigilia s. Simonis et Iudae ap. popsana rota Hynka Silhorzowského skrze pana Trnki przed Sandomierzem.“

⁴⁾ Tamže, odd. 85, č. 3.: „Anno 1496 in vigilia s. Simonis et Iudae popsana rota Kaňova przed Sandomierzem skrze pana Jana Trnki.“

⁵⁾ Tamže, odd. 85, č. 2.

⁶⁾ Tamže, odd. 85, č. 2.

⁷⁾ Tamže.

⁸⁾ Tamže: „Anno 1496 feria quarta ante festum s. Martini popsana rota Lukássowa przed Zawichwostem skrze Mikulasse Petrovského.“

⁹⁾ Tamže: „Item Hanuss Szolc rotmistr piessych popysal szye anno 1497 feria 2, in crastino Barnabae dwe nedzyele przed s. Janem.“

¹⁰⁾ Tamže: „Anno 1497 feria VI, post corporis Christi popsana Zalesky a Podlaha we Lwowie skrze pana Piecze (!).“

Uvedené roty se skládaly z několika oddílů menších, počtem nestejných, ale nikdy nepřesahujících třicet osob. Vůdcové těchto oddílů byli jakýmsi nižšími rotmistry. V rotě Silhořovského byli jimi na příklad: Hynek, Jiří z Hlučína, Martin z Lipníka, Pavel Skalický, Petr Šoltys, Lučský, Václav a Jan z Meziříčí, Martin z Klimkovic, Jan Dlesk, Stanislav z Komárova, Petr Dlugosz, Stanislav z Ostravy, Matěj Skála, Petr Uher, Mikuláš z Kokořic, Řehoř ze Štýrska, Augustin z Heveše, Mikuláš z Bělé, Jan z Krakova a Bartoš ze Sudče. Jak viděti, byli to většinou Češi. Poláky byli jen Jan Dlugosz, Jan z Krakova. Také jejich čtyři se skládaly z polských bojovníků. Jinak však až na několik Němců z Moravy a Rakous byla rota Silhořovského české národnosti. Její členové pocházeli ze Slezska a z Moravy: z Bohumína, Ostravy, Hlučína, Těšína, Ratiboře, Petrovic, z Výškova, Uherského Hradiště, Klimkovic, ze Starého Města, z Kroměříže, Hustopeče, Fryštáku, Kelče, Jičina, Lipníka a z Bystřice. Několik bojovníků bylo i ze Slovenska: z Trenčína a Čachtic.

V rotě Kaňově bylo 12 podvelitelů: Bohuslav z Kroměříže, Drabina, Tomek, Matěj z Ratiboře, Mikuláš Zuřický, Jiří Slovák, Michal Křinoha, Matěj z Bělé, Martin ze Struměné, Matěj ze Žmigrodu, Petr z Kutnov a Hanzel z Marburku. Předposlední tři byli zřejmě Poláci, poslední Němec. Mezi obyčejnými bojovníky převažovali v rotě Kaňově Poláci, ale byli v ní zastoupeni i Čechové: Ambrož Uher, Sokol z Kroměříže, Matěj z Holešova, Lenhart ze Znojma, Vladislav z Hory, Jan z Fryštáku, Řehoř a Jan z Pavlovic, Martin z Jičina, Martin z Králové Hradce, Lenhart z Ostravy, Václav z Brodu, Jan z Klimkovic. Ze Slovenska uvádějí se: Jan z Turče a Jan z Trenčína.

V rotě Hubatého uvádí se 15 podvelitelů: Martin z Bědzina, Jan Zlinský, Matůš z Pískovic, Jan Čech, Fait ze Znojma, Kulhavý, Jan Resl, Stradonický, Jaroš, Václav Hrdý, Havránek, Jan Kehrle a Jan z Jičina. Obyčejní bojovníci pocházeli většinou z Moravy: Stanislav z Mikulova, Lenhart z Koprivnice, Mikuláš z Kozlého, Bartoš z Klimkovic, Mikuláš z Prešovic, Matůš z Hradiště, Stanislav a Matůš z Lukova, Petr z Fryštáku, Jurek z Kroměříže, Mikuláš z Prošovic, Vráz z Marklovic, Bruno z Ratiboře, Mlýnek z Frýdku, Mikuláš z Habrůvky, Martin a Stanislav ze Slavkova, Jan a Mikuláš z Opavy, Matěj ze Šternberka, Pařízek z Vlaché, Jiřík, Martin a Václav z Benešova.

Kulášova rota měla rotmistry skoro jen ze zemí našich. Uvádějí se v ní: Martin z Trenčína (s těmito vojíny: Janem a Ondrášem z Trenčína, Janem z Kostelan, Pavlem ze Zablatic, Mikulášem z Ratiboře, Mikulášem z Fryštáku), Tomáš (jemu podřízení: Dušek, Řezný, Jan, Bradný, Ondruš a Jakub, všichni z Trenčína), Mikuláš Střela (s vojíny: Jiříkem z Čachtic, Janem ze Žlutic, Tomášem z Brna, Ondrem z Krupé), Jiřík Rey (s Janem z Drahošic a s několika Poláky), Jiřík Peřený (s Janem z Hodonína, Matějem z Brodu a Valentem z Nitry), Augustin (s Janem z Bojkovic, Vaškem ze Zdenic, Urbanem

z Bohumína, Pavlem z Hradiště), Jiřík Krajsa (s Janem, Tomášem a Jiříkem z Brodu, Štefkem z Kunovic, Jiříkem z Prahy a Jiříkem z Frýdku), Homole (s Valentinem a Vaškem z Veselí, Matúšem z Trenčína, Janem ze Skalice, Václavem z Kyjova, Janem z Hlohovce, Jiříkem z Jezernice a Martinem Černým), Jan Bělý z Veselí (s Václavem, Petrem Charvátlem, Martinem z Dubňan, Janem z Veselí, Janem z Jarohněvic, Václavem ze Sardic a Matúšem), Černý Blažek (s Petrem z Rydlíc, Matúšem z Vinnice, Jiříkem z Madvanic, Fabiánem Bosutakem, Matějem z Nivnice, Ondřejem z Nového Města), Jan z Veselí (s Janem, Lípou a Pavlem z Bzence, Šrámkem, Václavem a Jiříkem ze Skalice, Janem Buzkem, Selgou z Kelče), Václav a Segeš (s Mikulášem, Jakubem, Václavem, Pavlem, Blažkem, Tomášem, Lukášem, Ondřejem, všemi z Uherského Brodu, Blažkem z Hustopeče, Kašparem z Křepic), Mikeš z Brodu (s Janem, Matějem a Tomášem z Brodu, Petrem z Chelčic, Petrem Skalou, Janem a Fabiánem ze Suché Hory), Sláma Kazminski (s oddílem polským), Ondřej Fux z Jindřichova Hradce (s Krunklem, Lenhartem z Prubhanča, Tomášem, Martinem, Janem a Václavem z Trenčína), Svižej z Fryštáku (s Vířenem z Březové, Jiříkem z Leskavého, Lukášem z Kroměříže, Janem z Púchova, dvěma Jiříky a Janem z Nového Města), Kuláš (s Václavem Lysem, Papaškou z Brodu, Tomášem Skálou, Matějem, třemi Jany, Netřebou, Markem a Jiříkem z Uherského Brodu, Štefkem, Buchtářem z Trenčína, Janem Holým, Jiříkem z Králové Hradce, Čertem z Buchlovic, Vavřincem z Buchlovic, Vavřincem z Bystřice, Ondřejem, Jiříkem a Prchalem z Brodu, Martinem z Hluku, Buriánem z Vlašimě, Janem z Hradiště, Martinem z Trenčína, Bartošem z Hlučína, Střelcem Charvátlem, jedním vojínem z Suché Lípy a jedním z Olšavy).

V rotě Lukášově byli tito podvelitelé: Prokop, Jan Kmit z Vážan, Volf Papata, Petr Veliký, Vašek Veliký, Roluška, Krajstan, Holub a Mikuláš z Jičina, Biskup, Jan z Dřevohostic, Balaš, Sáva, Kovář z Bystřice, Svátek z Přerova, Matůš z Nitry, Lukáš a Jakub, Jan Sokolovski. Poslední byl nepochybně národnosti polské a také celý jeho oddíl sestával z Poláků. Jinak byli většinou pod Lukášem vojíni čeští. Někteří pocházeli z Čech: z Vlašimě, z Prahy, z Litomyšle; z Moravy a Slezska: z Mohelnice, z Olomouce, Jevišovic, z Příbora, z Opavy, z Hranic, Třebíče, Prostějova, Přerova, Kroměříže, z Holešova, z Hané (sic), z Veselí, z Hulína, z Bystřice, z Meziříčí, z Kojetína, z Uherského Hradiště, z Bzence, z Kelče, z Buchlovic, ze Zlína, z Klobuk, z Vizovic, z Jičina, z Ostravy, ze Štramberka, z Drahošic, z Frýdku, z Fryštátu, z Vsetína, ze Staré Vsi; ze Slovenska: ze Skalice, z Liptovského sv. Mikuláše a z Topolčan.

V rotě Šolcově sešlo se Poláků již více a sice: ze Stanislavova, z Lublína, z Poznaně a j. Z Čechů byli v ní: Jiřík z Moravy, Václav z Lipníka, Jan z Tovačova, Pavel z Prušperku, Jan z Bohumína, Jiřík z Těšína, Vojtek ze Štern-

berku, Jan z Příbora, Lukáš z Prahy, Matuš z Olomouce. Ze Slovenska: Jan z Trenčína.

Podobné bylo složení i oddílu Zaleského a Podhaly. Mezi podveliteli nacházíme: Bartoše Kunu, Petra Uněnského, Jakuba Kuroplacha. Z českých válečníků uvádějí se jménem: Jan z Dubé, Mikuláš Žižka, Jan z Chrudimě, Jan z Jičina, Šťastný z Prostějova, Kašpar z Opatova; ze Slovenska: Janček z Trenčína a Ondřej z Komárova.

Rota Vranova, najatá bezprostředně před výpravou moldavskou ve Lvově, měla dva rotmistry: St. Golygowského a Pateru. Vedle Poláků uvádějí se tito Češi: Jan z Meziříčí, Jan, Martin, Václav (všichni z Prostějova), Vojtěch Trask, Václav z Výškova, Jan z Holešova, Jan z Křenovic, Jiřík z Prahy, Toman z Trenčína.

Vedle těchto řádně najatých žoldněřů táhli s polským vojskem do Moldavska někteří Čechové jaksi na vlastní pěst, spoléhající asi na válečnou kořist. Z nich uvádějí se pod dvěma rotmistry Charvátém Zeleným a Kašparem¹¹⁾ tito: Stanislav Juriáš (!), Lukáš z Kunovic, Ondřej Řepko (!), Kužel z Nové Vsi, Martin a Jiřík z Ranchovan (!), Jiřík ze Strážnice, Mikuláš z Hulína, Jan Korbel, Jan z Kroměříže a Jurek z Trenčína.

Bylo by zajímavé zjistit, zda některé roty nebo osoby sloužily již dříve v polském vojsku, zda zejména ve východním Malopolsku a zda byly ponejprv najaty do polských služeb teprve před výpravou moldavskou. Ze zachovalých registů toho však vyčístí nelze. Pokud se týče českých žoldněřů v Malopolsku pobývajících, činí se k roku 1485 jen povšechná zmínka, že nějaké české oddíly, dlící v polském vojsku, napadly u Kolomyje moldavského vévodu Štěpána¹²⁾. Že však někteří z uvedených českých žoldněřů byli již dříve v polských službách, lze soudit z osudů Jiřího Hubatého a Jana Trnky. O Hubatém vyskytují se zprávy k roku 1492, kdy nabyl se souhlasem krále polského nějakého majetku na Kališsku¹³⁾. Více zpráv máme o Janu Trnkovi, původem z Ratibořan ve Slezsku. V pramenech uvádí se jako vrchní velitel polského vojska („campiductor generalis“) a jako kapitán oświęcimský, sandecký a olsztýnský. V této hodnosti obdržel v květnu r. 1495 od krále Albrechta nějaký královský dům v Krakově se všim příslušenstvím v dědičný majetek.¹⁴⁾ Před výpravou moldavskou zastavil mu král v červenci (roku 1497) na doživotí zámek oświęcimský se všemi okolními vesnicemi, potom město Przedborz a Szczyrow¹⁵⁾.

¹¹⁾ Tamže.

¹²⁾ Miechowski, *Chronica Polonorum, Cracoviae 1519*, B. P. Hašdeu, *Arhiva istorica, Bucuresti, I*, (1865), č. 2, 35. G. Picot, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV. siècle jusqu'à l'an 1594* (Paris 1878), 168.

¹³⁾ T. Wierzbowski, *Matricularum regni Poloniae, Summaria, II*, rok 1492, č. 55, 677, 827.

¹⁴⁾ Tamže, rok 1495, č. 523.

¹⁵⁾ Tamže, rok 1497, č. 756, 758, 775.

Jak dalece se české roty účastnily bojů v Moldavsku, nelze přesně stanovit. Za moldavské výpravy činí se pouze několik zmínek o Hubatém a Janu Trnkovi. Hubatý obdržel za svého pobytu v Moldavsku od krále některé statky polských šlechticů v Kališsku, kteří neuposlechli královny výzvy k obecné válečné hotovosti a netáhli na moldavskou výpravu¹⁶⁾. Jan Trnka byl za výpravy pravou rukou královou, náležel k prvním jeho rádcům. Podle kronikáře Wapowského jmenoval jej král Albrecht po přehlídce vojska, vykonané na pravém břehu Dněstru mezi Zaleszczykami a Jazłowcem, „vůdcem všech oddílů a nejvyšším hejtmanem“¹⁷⁾. Lze-li dobře věřit tomuto prameni z I. polovice 16. století, byl Trnka dokonce vůdcem válečného tažení i velitelem nejen žoldněřských rot, nýbrž i korunních vojsk polských, odhadovaných na 80.000 bojovníků. Poněvadž však král Albrecht si podržel právo, rozhodovati o postupu, třeba zmínku Wapowského spíše vysvětlovati tak, že Trnka byl předním rádcem královým a prvním členem jeho válečné rady.

Trnkovým plánem bylo táhnouti k Chocimu, pevnosti na hranici polskomoldavské, zajistiti si bránu, vedoucí do Moldavska, a oporu pro válečnou ofensivu. Plán jeho však ve válečné radě padl. Král rozhodl se táhnouti přímo k Sučavě, hlavnímu městu moldavskému. Bylo to rozhodnutí osudné. Moldavský vévoda prohlédl záhy pravé záměry polské. Kdyby cílem polské výpravy, usuzoval, byly državy turecké, černomořský Bělehrad a Kilie, jak rozhlašoval polský král, táhlo by polské vojsko přes Kamenec Podolský, odkud jediné vedla cesta k Černému moři. Pochybnosti Štěpánovy o úmyslech polských rostly ještě více, když jeho poslové, vyslaní naproti králi, byli uvězněni a posláni do Lvova v okovech.

Proto vévoda Štěpán narychlo dokončil opevnění Sučavy a jiných měst a chystal se k zaskočení polských oddílů. Záhy došlo k otevřenému boji mezi ním a Poláky. Král Albrecht, dospěv k Sučavě, jal se obléhati město. S počátku mu přálo štěstí, brzy však nastal obrat. Úskoční Moldavané napadali a pobíjeli polské oddíly, rozcházející se v zemi za potravinami, a nepřipouštěli ani dovážeti obživu z Polska. Když vévodovi Štěpánovi přišly posily z Uher, ze Sedmihradska a od Turků, stal se polský král místo oblehatele obléhaným. Za těchto okolností přibýlo k Sučavě poselstvo uherského krále, jenž si činil nároky na Moldavsko, s výzvou, aby Poláci ustoupili z Moldavska. Albrecht, znechucený nezdarem výpravy a zachvácený nemocí, uposlechl a dal se s vojskem okolo 20. října (1497) na ústup. Nejdříve odcházeli od Sučavy Velkopolané, potom dvorská jízda s královskými vozy, s králem a jeho bratrem Zikmundem, potom šlechta ruská a malopolská. V bukovinských lesích neče-

¹⁶⁾ Tamže, rok 1497 č. 938, 1090.

¹⁷⁾ *Scriptores rerum polonicarum II*, 26: „Ioannes Tyrnka, omnium copiarum dux, Chocim arcem satis validam duabus leucis a Camencio in altera Tyre amnis ripa sitam primum expugnandum sensebat.“

kaně zaskočil 26. října polská vojska vévoda Štěpán spolu s hordami tureckými a tatarskými a ve srážce utrpěli Poláci strašlivou porážku. Téměř všechno obyčejné vojsko, velká část šlechty malopolské a ruské, pomocné síly Německého řádu zůstaly na bojišti. Mnoho Poláků upadlo do zajetí. Někteří byli v zajetí povražděni, jiní odvezeni do Cařihradu¹⁸).

O osudu rot žoldnéřských, a zejména českých, nemáme podrobnějších zpráv. Nevíme také, jak se účastnily bojů v Moldavsku. Snad stihl některé stejný osud jako většinu polského vojska. S bezpečností lze však říci jen tolik, že část se z nich zachránila, tak zejména i sám vůdce výpravy Jan Trnka¹⁹) a Kaluš²⁰).

Po návratu z Moldavska vstoupily ve Lvově české oddíly znovu do služeb krále polského, který v obavě před nájezdem hord tureckých a moldavského vévody jal se záhy shromážďovati nová vojska na obranu východního Malopolska. V listopadu r. 1497 byla zapsána na př. do polského vojska rota Lubošvarského²¹). O veliteli tom nemáme podrobnějších zpráv, ale jemu podřízené vojsko skládalo se většinou z trosečníků moldavské výpravy. V oddílu jeho bylo 17 desátníků: Papata, Kmit z Vážan, Sokolowski, Utrata, Kovář z Bystřice, Pařízek z Třebíče, Lysý Tobiáš ze Zlína, Martin ze Slavkova, Václav z Krasna, Holub, Matěj Gába, Vašík Veliký, jeden desátník z Bystřice a dva Poláci. Mezi obyčejnými vojíny byli vesměs Čechové: Bušek a Jan z Břestu, Mikuláš z Kurova, Prokop z Kroměříže, Jan z Rýmařova, několik osob z Vizovic, ze Zlína, z Valašských Klobuk, z Uher. Brodu, z Hradiště, z Frýdku, z Prahy, z Plzně, Stanislav z Fryštáku, Jiřík z Holešova, Jiřík z Veselí, Jiřík z Meziříčí, Vojtěch z Fulneku, Jan z Malenovic, Mikuláš z Hranic, Kašpar ze Strakonice, Mikuláš z Jaroměře, Jiřík z Českého Krumlova, Mikuláš z Dubé, Václav a Jan z Ratiboře, Jan z Těšína, Martin od Košic (sic).

O těchto a ještě jiných účastnících moldavské výpravy činí se zmínka také v polovici r. 1498 krátce po nájezdu Tatarů, Turků a Moldavanů na Lvovsko. Tehdy se připomínají mezi obránci východního Malopolska jízdné oddíly ně-

¹⁸) O moldavské výpravě a jejím nezdaru vypravuje současník Miechowita (Mathiae de Miechow, Chronica Pol.); část, týkající se moldavské výpravy, uveřejněna ve *Scriptores rer. Pol. II.* O bukovinské porážce podrobně mluví: E. Fischer, Kozmin, Ein Beitrag zur Geschichte des polnisch-moldavischen Konfliktes im J. 1497. Mit einer Kartenskizze. Černovice 1903, (Separatabdruck aus dem Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums 1902). Srovn. i T. Korzon, Dzieje wojen I, 189—94, J. Caro, Geschichte Polens V, 719, Zivier, Neue Geschichte Polens.

¹⁹) Na přímluvu Trnkovu udělil král Albrecht počátkem r. 1498 některým účastníkům moldavské výpravy různá práva a majetky a jemu samému zastavil za dluh 5000 uherských zlatých Nový Sandec s okolními vesnicemi. (T. Wierzbowski, *Matriarium regni Poloniae, Summaria, II*: rok 1498 č. 1169, 1248.) O Trnkovi se vyskytují zprávy ještě k r. 1501 (tamže II; rok 1501 č. 1512).

²⁰) O Kalušovi (někdy též Kuláš zvaném), J. Caro, *Geschichte Polens V*, 1009—10. Týž připomíná se r. 1500 (J. Górski, *Historja piechoty polskiej*, str. 11).

²¹) Akta wojskowe v hlavním archivu ve Varšavě, odd. 85 č. 2: „Anno salutis nostrae 1497 comitiva Luboswarsky conscripta Leopoli feria III, proxima ad festum s. Andreae ap.“

jakého Hynka, Václava, Jana Hladkého, Barana, Mikuláše Vyšela a Bernarda Čecha spolu s pěšimi oddíly: Sokolowského, Zaleského, Skály, Jana Cyškovského, Jiříka Chomutovského, Matúše Moravčíka, Rolence, Matěje Poláka a Jiřího Zubatého²²). Z obyčejných vojínů těchto rot uvádějí se na příklad: Turek, Valent, Bernart Holý, Vojtek, Jan z Klimkovic, Jan Kovalovský, Matúš Slovák, Vojtěch Broda, Hynek, Jan Krajčí, Pavel Šilavý, Jan Vladislavský, Martin Túlavý, Jan Drabina, Strale z Holešova, Jiřík z Veselí, Vilém Čech, Mikuláš z Příbora, Petr z Lipova, Václav z Bečkovic, Petr z Července, Pavel z Ivanovic, Jiřík z Zátora, Václav Hromada, Jiřík z Frýdku, Lenart Znojemský a j.

České tyto oddíly tvořily část polských obranných posádek v polském Podolí ještě několik let potom. Jejich hlavním stanovištěm byla tvrz na pohraničí polsko-moldavsko-tureckém, Kamenec Podolský²³).

Když na jaře r. 1499 došlo po dlouhých válkách ke smíru mezi Polskem a jeho východními sousedy, moldavským vévodou Štěpánem a Turky, odešly, jak se zdá, některé části z nich do krajin běloruských a účastnily se tam roku 1501 pod velením Jana Černína a Jana Poláka po straně polské války proti Moskvě²⁴). Když však r. 1509 vypukly nové rozbroje mezi Poláky a Moldavany, podnikly české bojovné skupiny, pobývající v Podolí, pod tímže Janem Černínem a spolu s polským korunním vojskem, vedeným krakovským vévodou Mikulášem Kamenickým, válečnou výpravu hluboko do Moldavska²⁵). Z českých účastníků té výpravy vynikli vedle Černína: „Čech“ Humburk, Bedřich Jiskra, Ondřej Musola, „Čech“ Ondřej Dubský, Stanislav Gřiva, Ondřej Bzenec, Strála, Spinek, Vlček, Peka, Věrbjata, Praček, Abraham, Gřiva a Tvorovský²⁶). Spolu s polskými oddíly pronikli za pravý břeh Dněs-

²²) Tamže: „Sequitur regestrum curriensium in Leopoli per Henricum campiductorem conscriptorum et aliorum per Nicolaum Creza de Bobolwce Leopoliensem et Premysliensem capitaneum sub anno 1498 feria 6, carnis sprevi est conscripta. — Tamže odd. 85 č. 3; „Conscriptio peditum in crastino ascensionis dni feria 6, anno 1498 in die Urbani et primum comitiva Floriani et Johannis, comitiva Sokolowski, comitiva Zalesky, comitiva Skala, comitiva peditum Irzik Chomuthowsky, comitiva Matusz Morawczyk, comitiva Rolencz, comitiva Maczey Polak, comitiva Zubaty.“

²³) Dva listy českých žoldnéřů sloužících v Kamenci Podolském (Jiříka Chomutovského Ambrože, Jana Sokolovského, Stefka a desátníků a střelců z roty Kulášovy) z r. 1499 králi J. Albrechtovi ve velmi nedbalém opisu uveř. J. Caro, *Geschichte Polens V*, 1008, 1010.

²⁴) O českých žoldnéřích ve válce polskomoskevské mluví Miechowita (Mathiae de Miechow, *Chronicae Pol., Script. rer. pol. II*, 271—2) i Wapowski, (*Script. rer. Pol. II*, 39). O činnosti Černínově za těch bojů psal nověji Z. Daugjala, *Polosciae moenia v Zapiskach humanitarnych nauk institutu belaruskae kultury, Mensk 1928*.

²⁵) O tom J. Decii L. *De Sigismundi regis temporibus liber. 1521 v Bibliotece pisarzów polskich tom 39, 34.* Tamže zpráva o bojích Lukáše Moravana s Tatary, 34.

²⁶) Akta wojskowe v hlavním archivu ve Varšavě odd. 85, č. 9: „Regestrum curriensium ser, dni Sigismundi regis Poloniae a. 1509.. susceptorum.. in reditu de bello Valachorum.“

tru, spálili Chocim, Dorohoiu, Botošany, podnikli útok na hlavní město moldavské Sučavu a pokoušeli se o její dobytí. Po 40denním loupežení vraceli se s bohatou kořistí nazpět ku Dněstru. Třetího října (1509) odrazili nájezd stíhajících Moldavanů, Turků a Tatarů — v potyčce té se zejména vyznamenal Tvorovský — a šťastně dostali se do Polska.

Když potom došlo v Podolí k delšímu míru, byly české roty povolány odtud nejdříve do Krakova, později (r. 1513) některé sloužily v Poznani a r. 1513 až 1514 se účastnily polského válečného tažení proti Moskvě.

* * *

Jaká byla organisace, výzbroj a válečná metoda českých bojových skupin v Podolí?

Většina jich byla vojskem pěším, menší část se skládala z jízdy. Počátkem 16. století, v souvislosti se změnou poslání, zejména za válečné výpravy r. 1509, bylo tomu, zdá se, opačně. Každá pěší četa měla pravidelně 150—200 mužů. Velitel její měl pravidelně přímo pod sebou až dvacet osob, ostatek vedli jeho podřízení. Verbování do vojska se pravidelně dalo tak, že velitel oddílu obdržel napřed od polského krále „přípovědní list“, na jeho základě si zjednal podvelitele a ti se postarali o mužstvo. Přivedli je jednak přímo ze zemí českých, nebo přijali své krajany v Polsku již pobývající.

Výzbroj pěších skládala se buď z ručnice nebo ze samostřílů. Poslední druh zbraně převládal. Rotmistři měli pravidelně pavězy, které byly dosti vysoké a široké, takže mohly chrániti nejen pavězníka, nýbrž i vojíny okolní.

Pokud se týče jízdy, měla každá pěší rota několik jezdců. Pozdější samostatné jezdecké oddíly se skládaly z jízdy těžké a lehké. Lehčí jízda („*equi sagittarii*“) užívala koní slabších a rychlejších a byla ozbrojena lukem. Jízda těžká („*equi hastarii*“) ozbrojena byla kopím a pancéřem. Lehká jízda napadala nepřítele pravidelně z dálky a začínala vlastní boj, jízda těžká se srážela s nepřítelem tvář v tvář. Poněvadž však českých jezdeckých oddílů nejvíce bylo užíváno k výzvědům, převládá mezi nimi jízda lehká (zvaná často „*currienses*“).

O způsobu, jak české bojové skupiny válčily, mluví se podrobněji ve zprávě, pojednávající o tažení, které podnikl do Moldavska Jan Černín r. 1509²⁷⁾ A tu jest velkou zajímavostí, že metoda ta jest téměř úplně shodná s „Naukou o kladení tábora“²⁸⁾, jejíž sepsání se připisuje významnému hejtmanovi pol-

²⁷⁾ *Ordinatio expeditionis bellicae generalis totius regni Poloniae circa oppidum Buczacz contra Bohdanum palatinum Moldaviae per magistrum olim Nicolaum le Camieniez palatinum et capitaneum cracoviensem et totius regni campiductorem necnon Czernin Bohemum coadiutorem factionis*“ (rkp. hr. Mórčinów v Krakově, kat. J. Cz u b e k 1878 č. 67; jiný rukopis v archivu knihovny Kórnické u Poznaně č. 1375).

²⁸⁾ Uveř. v *Dziela Jana Tarnowskiego, kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego*. Wydanie J. Turowskiego (Krakov, 1858), 43.

skému z doby Zikmunda I. (I. pol. 16. st.) Janovi Tarnowskému. V obou případech základní věcí v boji byl vozový tábor. Přesnými předpisy nařizovalo se, jak se má sestaviti. V plánu tábora uvádělo se na př., kolik vozů má čítati tábor, kolik z nich má státi ve frontě a kolik ve vnitřní vozové hradbě, jaké rozměry má zaujmouti táborový dvůr, na němž se měla rozestaviti děla — nikoliv jako ve válkách husitských přímo na vozích frontových —, vozy s potraviny, jízda a čeled. Ukládalo se, jak se má tábor rozvínovati. Otázka, jakým způsobem a pokud působily na taktiku Jana Tarnowského válečné zvyky českých bojových čet, které pobývaly v Podolí na rozhraní 15. a 16. století, vyžaduje si zvláštního pojednání a rozboru. V souvislosti s tím bude možno se dotknouti — a to se zdarem — i otázky vlivu, řešené již Fr. Palackým²⁹⁾, do jaké míry měla česká válečná technika vliv i na první válečné metody kozáckých vojenských spolků, které se právě na počátku 16. století v černomořských krajinách pomalu tvořily.

²⁹⁾ Fr. Palacký, *Dějiny národu čes. IV*, (vyd. 1895), 259, pozn. 427.

František Škrdl:

Zrušení cechu ratajčků v Čáslavi r. 1540.

Přesto, že mezi důležitějšími městy východočeskými na rozhraní 15. a 16. věku není historicky tak památná Čáslav počítána, pokud jde o lidnatost, právě k největším — v řadě měst, kterou sestavil Winter¹⁾, nalezneme ji teprve na pátém místě za Kutnou Horou, Chrudimí, Kolínem a Kouřimí — nelze neuznat, že — posuzujeme-li hospodářskou sílu i rozmach měst této doby podle počtu cechovních organizací — patří mezi nejzdatnější hospodářské činitele českého východu. Sečteme-li cechovní organizace ve výše jmenovaných městech a srovnáme-li tento počet s počtem cechovních organizací v Čáslavi, můžeme konstatovati zajímavý fakt: má-li město Čáslav na poč. 16. stol. již 15 cechovních organizací, má současně Chrudim, počtem obyvatelstva dvakrát tak velká, týž počet cechů, větší pak Kolín jen 13 a Kouřim dokonce jen 12 cechovních organizací. Podle toho by se pak změnilo pořadí značně ve prospěch města Čáslavě, která pak stojí jen za Kutnou Horou, čítající 20 cechů²⁾.

Již před velikým požárem z r. 1522 organizovali se v Čáslavi řemeslníci rozličných odvětví výrobních v cechy. Podle radního obnovení z r. 1523 byla tu sdružena v cechy tato řemesla: řezníci, sladovníci, soukeníci, kožíšníci, krejčí, postřihači, pekaři, kováři, ševci, tkalci, koželuzi, pivovarníci, hrnčíři, kramáři a mydláři³⁾, celkem 15 sdružení cechovních. Tento počet byl ještě téhož roku rozmnožen o novou organizaci, již podobné — alespoň v současné době — u nás nenajdeme, o cech t. zv. ratajčků.

Domnívám se, že lze plně souhlasiti s míněním, které svého času vyslovil Winter, že se totiž u nás cechovní organizace během doby tak vzily a staly tak oblíbenými, že se na konec podle nich upravovala nejen průmyslová, nýbrž i jiná zaměstnání⁴⁾. Organizovali se nejen řemeslníci, nýbrž i obchodníci, horští dělníci, rybáři, skalníci a jiní. Organizovali-li se

¹⁾ Dějiny řemesel a obchodu v Čechách ve 14. a 15. stol. 589 n.

²⁾ Z. Winter, Dějiny řemesel, 584 a n.

³⁾ A. Sedláček, Dějiny Čáslavě 172.

⁴⁾ L. c. 590.

ve zvláštní cech také hospodářští dělníci čáslavští v 16. stol., pak se tím mínění Wintrovo jen potvrzuje. Tím se ovšem nepraví, že na vznik čáslavské organizace hospodářských dělníků jest se dívatí jen jako na produkt současné módy, ač kratičká doba trvání tohoto cechu by skoro k tomuto závěru sváděla; jistě i ona vyplynula z potřeb ryze hospodářských. A vznikla-li tato organizace právě v Čáslavi nejdříve, jest to nepochybně jen důkazem, že si toto město zachovalo svůj agrární ráz v míře větší než města jiná.

Podle vzoru řemeslníků sdružili se r. 1523 v Čáslavi také t. zv. ratajčci, zaměstnaní u hospodářů a majitelů dvorů, ve zvláštní cech. K ratajčcům se počítali čeledínové, oráči⁵⁾, pohoniči, pluhaři, šafáři⁶⁾ a pacholci⁷⁾, vesměs tedy dělníci zemědělství. Jest to jediná, na počátku 16. stol. dosud známá a tudíž, jak se zdá, i nejstarší organizace hospodářských dělníků v Čechách⁸⁾. Že se ratajčci rozuměla výhradně čeleď zemědělská, je patrné i ze zápisu nejstarší právní knihy města Čáslavě z let 1523—1550, v níž se uvádějí oba pojmy jako rovnocenné⁹⁾.

K zřízení cechu ratajčků v Čáslavi došlo podle Sedláčka takto¹⁰⁾: R. 1523 v úterý před přenesením sv. Václava (3. března), vstoupivše ratajčci u velikém počtu do plné rady, žádali, aby jim pořádek mezi sebou dopustili, „kdyby nějaké nesnáze, nelibosti a hadruňkové mezi osobami vznikly, aby o to i jiné potřeby náležitě mezi sebou pořídili i také, kdyby uznali, nevolného trestali“. Rada svolila, „aby tak, jakž jsou navyklí, nebyli, ale v lepším pořadu, v zřízení, v lásce a v svornosti stáli“ a potvrdila jim řád, „který již prvé mezi sebou měli“. Z poslední věty je patrné, že v Čáslavi již před r. 1523 — pravděpodobně ještě před požárem — nějaká organizace ratajčků existovala, která však časem buď byla zru-

⁵⁾ L. c. 179.

⁶⁾ Artykuly cechu ratajčků čl. 5 (otiskl Sedláček l. c. 179 n.).

⁷⁾ 5. artykul. Vymeziti přesně zaměstnání jednotlivých kategorií uvedeného dělnictva není dobře možno, obzvláště když v artykulích o tom není nic uvedeno. Jasně jsou termíny: oráči (pro tyto má Sedláček i název ratajčků, rovnici oráč = ratajčků zná i Winter, Dějiny řemesel 190; totéž snad znamenají i „pluhaři“) a šafáři. Slovo pohonič vykládá Sedláček jako pasák — tuším nesprávně. Jde tu nejvýše o poháněče dobytka při orání, jak patrné z artykulů: „mladší staršího aby poslouchali, pohonič pluhaře(!), pluhař šafáře“. Kategorii pohoničích uvádí i Winter, Řemeslnictvo a živnosti 704, nepodává přesnějšího výkladu. Mezi pojmy „čeledín“ a „pacholek“ není asi valného rozdílu. Pravděpodobně se pacholků užívalo k obsluze dobytka hovězího.

⁸⁾ Stručnou zmínku o cechu ratajčků v Čáslavi nalezneme i u Winttra, Dějiny řemesel a obchodu v 14. a 15. st. 590.

⁹⁾ Kniha příj. D. 5. v archivu města Čáslavě, kde se čte na př.: „cech ratajčků byl zřízen... k užítku hospodářů, kteříž čeledi potřebují“, a jinde: „cech ratajčků se v nic obrací; a hospodáři zjednajíce sobě čeled...“ atd.

¹⁰⁾ Dějiny 179.

šena, nebo sama zanikla. Tomu svědčí jednak 3. článek ratajčických artykulů, kde se čte věta: „a kudy jest pak prvé ten pořádek zšel...“¹¹⁾, jednak zápis v čáslavské knize pří, vzpomínající při r. 1540 v rozhodnutí sporu mezi hospodáři a ratajčíky také toto: „Poněvadž předkové p. purkmistra a pánův... k užítku hospodářův, kteříž čeledi potřebují, takový pořádek jsú obnoveni a ustanovili...“¹²⁾

Co asi bylo příčinou zániku či spíše zrušení cechu ratajčického před r. 1523, nelze s jistotou říci. Zdá se, že se tak nestalo pro malichernou příčinu, jak patrně z toho, že i na tuto věc páni čáslavští v ratajčických artykulech pamatovati, vsunuvše sem (čl. 3.) významná slova: „A kudy jest pak prvé ten pořádek zšel, to jim k škodě býti nemá nyní, ani na budoucí časy. Jestli by pak některý všetečný jazyk a rozpustilý jim utrhati a uštipkovati nepřestal, páni mají takového každého skrotiti a stuliti, a jestliže by je co zašlo, opatřiti“¹³⁾. Z této věty je zřejmo alespoň tolik, že vlastní příčiny, proč pořádek ratajčiků zanikl — příčina byla jistě povážlivá, když ratajčíci mohli pro ni býti uráženi a posměchem stíháni — páni nepochybně ze šetrnosti neuvedli¹⁴⁾, zajisté však tato příčina byla všeobecně známa; a byli-li pamětníci této věci ještě r. 1523, pak jest také jisto, že k zrušení cechu došlo nedlouho před tímto rokem.

Páni čáslavští vyhověli žádosti ratajčiků a ustanovili jim šest starších, kterých měli býti poslušni. Byli to: Jiřík, šafář Onšovský, Jiřík Rejkův, pluhař, Tomek, šafář špitálský, Jan Noha a Vít od Matěje Šintlošského¹⁵⁾. Jistě i zaměstnání jmenovaných osob svědčí, že tu jde o organizaci zemědělského dělnictva. Současně páni potvrdili ratajčikům pořádek, který lze rozdělití celkem v pět článků¹⁶⁾. V prvním jsou některá důležitější ustanovení o poslušnosti a kázni v cechu: „jestliže by se kdo mezi nimi (ratajčíky) našel nevolný a vytrhl se, chtě své vůle a moci, neb nějakého pořádku užívati, aby starší takové věci uvažovali, různice přetrhovali a toho, kdož by své vůle a výtržnosti užívati chtěl, netrpěli“. „A čemuž by sami

¹¹⁾ Sedláček l. c. 179. Winter (Dějiny řemesel 590) tvrdí, dovolává se neprávem Sedláčka, že ratajčíci žádali, aby jim byl dán pořádek, „v kterémž beze statut vlastně již z a kolik let před tím trvali“. Podle Sedláčka žádali ratajčíci o potvrzení řádu, „který již prve mezi sebou měli“, nic se však nepraví o tom, že již několik let před tím měli ratajčíci organizaci a není také zmínky o statutech. Za to je tu zpráva výše citovaná o zániku pořádku, již Winter nezná. Záznam čásl. knihy při mluví výslovně o „obnovení“ pořádku. Byl-li tedy pořádek rataj. před r. 1523, měl jistě i „statuta“.

¹²⁾ Fol. D. 5. Rozepře z r. 1540.

¹³⁾ Sedláček 179.

¹⁴⁾ Neurčitá nářážka na to jest v cit. svolení čásl. pánů k obnovení cechu: „aby (ratajčíci) tak, jakž jsou navykli, nebyli...“

¹⁵⁾ Sedláček 179.

¹⁶⁾ Sedláček 179 a d.

dosti učinili a oč srovnati nemohli“, aby se dohodli s pomocí starších některých a „pakli by i s těmi oč trefiti nemohli, tehdy mají vznésti na pana purkmistra a na pány, aby oni v to nahlédli“.

Článek druhý vymezuje přesně, kteří ratajčíci k pořádku náležejí („všickni ratajčíci, kteříž jsou v městě, při městě i ve vsích k městu příslušejících“), a obsahuje některá důležitější ustanovení povahy všeobecné (pořádek jest „ustanoven proto, aby mravové řádnější mezi nimi přicházeli, v obcování jich aby mírností se chovali, odkudž zdraví a spůsobnost těla pochází i také, bylo-li by co výtržného, o tom péči aby měli, to ukrotili a srovnali“).

Článek třetí obsahuje známé nám již poznamenání o tom, jak pořádek ratajčický zanikl, a slib pánů, že budou ratajčiků chrániti před urážkami a posměšky, dále že se jich budou zastávati a „podle jich spravedlivosti je obhajovati“. Důležitá jest poslední věta tohoto článku: „pakli by uznali (páni) jaký neřád, aby měli moc zase zdvihnouti“. Nejsou i z této věty patrné smutné zkušenosti, které učinili již dříve páni s cechem zemědělských dělníků?

Článek čtvrtý vymezuje podrobně a přesně povinnosti ratajčiků: „K hospodářům svým aby se zachovávali, jakž na to sluší, k užítku a k utěšení aby jim byli, jejich dobrého hleděli, tak aby u svých živnostech nehynuli; kdo co s kým smluví, aby tomu dosti učinil, od statků jejich aby neodcházel, díla neobmeškávali, neb znáti muž i každý, kdož se na koho ubezpečí a on znáti jináč učiní, že škoda znamenitá z toho přichází. Jestli by pak který pacholek k hospodáři zachovati se nechtěl, aby starší jej, když by jim oznámil, trestali, a pakli by se jemu nelíbil a jeho chovati nemínil hospodář, povinen bude zaplatiti jemu, co zasloužil, než jinak ho odstrčiti nemá, jak by se jemu zdálo. A kdož by pak svévolně odešel, bez trestání jeho nechati nemají.“ Článek tento jest zajímavý nejen proto, že stanoví povinnosti ratajčiků k hospodářům (a do jisté míry i hospodáře k čeledi: hospodář se má smluviti s čeledí o práci, mzdě i době pracovní, a když propouští čeledína, jest nucen podle statut se s ním vyrovnati a „ne ho odstrčiti, jak by se jemu zdálo“), ale jsou z něho patrné i přestupky, kterých se asi ratajčíci nejčastěji dopouštěli. Jsou to: nedodržování smluv, zameškávání práce, neposlušnost a konečně sbíhání od statků. Je-li tohoto posledního přestupku v tomto článku statut vzpomenuto dokonce dvakráte, je z toho zřejmo, že to byl asi přestupek nejčastější. Nebude také asi sporu o tom, že přesné vymezení a formulování povinností v tomto článku jest nejen výsledkem pečlivé úvahy pánů, nýbrž i smutných zkušeností, kterých hospodáři se svými ratajčíky časem nabyli.

V pátém článku pořádku se stanoví, „aby mladší staršího poslouchali, pohonič pluhaře, pluhař šafáře, kdož by byl, jakž komu přísluší.“ Z usta-

novení tohoto je opět jasno, kdo vlastně k cechu ratajčků čáslavských byl počítán.

Když ratajčci získali svolení pánů k ustavení cechu, spojili se v téže radě s přítomnými pivovarníky a prohlásili, že se chtějí společně starati o udržování oltáře u lektury, že budou společně nakládati na světlo a ozdoby, jakož i na dvě svíce před týmž oltářem. Současně se dohodli, že při sbírkách na jmenovaný oltář musí každý odvésti „bez odtahův a výmluv“, kolik bude určeno. Bylo tu pamatováno i na liknavé zvláštním ustanovením: „Pakli by kdo, svoliv k tomu pořádku, na oltář dáti se zpečoval a s jinými trpěti by nechtěl, aby takovému dělati nedali a mezi sebou ho netrpěli“¹⁷⁾. Jinými slovy: nepodrobí-li se někdo kázni a ustanovením cechovního řádu, bude vyloučen z organizace a neobdrží zaměstnání. Ratajčci, jimž byl zápis o všem jednání o něco později přečten (21. června), slíbili, že budou všechna ustanovení přesně zachovávat.

Měli tedy čáslavští od r. 1523 o jednu cechovní organizaci více. O tom, jak se tato nová (nebo lépe: obnovená) organizace zemědělských dělníků osvědčila, a jmenovitě, vzali-li si sdružení nyní ratajčci k srdci jistě upřímně míněná slova pánů čáslavských, „aby tak, jakž jsou navykli, nebyli, ale v lepším pořádku, v zřízení, v lásce a svornosti stáli“, prameny, bohužel, nic nepraví. Jen tolik lze říci, že alespoň v prvních letech po ustavení cechu ratajčci podle všeho statut zachovávali, jinak bychom se asi v pramenech setkali častěji se stížnostmi hospodářů. A nalezneme-li v pramenech o 10 let později další zprávu o ratajčickém cechu v Čáslavi, jest to nejen vítaným dokladem dalšího trvání tohoto cechu, ale jistě také i důkazem nejspolehlivějším, že se cech ratajčků, alespoň s počátku, osvědčil. A nejen to, cech ratajčků také zesílil, přihlav ve svůj střed další kategorii zemědělských dělníků.

R. 1533, tedy právě 10 let po obnovení cechu ratajčického, připojili se dobrovolně k ratajčkům řezáči, utvořili s nimi jednotnou organizaci, slíbili, že se budou řídit jejich statuty, a zavázali se zároveň přispívat i na oltář u lektury¹⁸⁾. Řezáči náleželi taktéž k zemědělskému dělnictvu, zaměstnávajíce se pořizováním řezanky koňské a kravské. Bývali ve všech městech a najdeme je i v Praze. V Novém městě pražském se na př. tři slamořezáči stali měšťany. Někde, jako na př. v Rakovnicích, se k nim počítali i polní sekáči¹⁹⁾ a domnívám se, že tomu tak bylo i jinde. V Rakovnicích se vyskytuje zvláštní cech řezáčů teprve po roce 1570, v Domažlicích došlo k zřízení organizace „slamořezáčů“ teprve r. 1588, kdy jim byl obcí nařízen řád, poněvadž šidili sousedy tím, že méně nařezavše, žádali plat za

¹⁷⁾ Sedláček 180.

¹⁸⁾ Sedláček 180.

¹⁹⁾ Winter, Remeslnictvo a živnosti 16. věku 704.

více²⁰⁾. Zdá se, že i organizace řezáčů v Čáslavi náleží k nejstarším v Čechách. Řezáči čáslavští nevytvořili sice zvláštního cechu samostatného, organizovali se však společně s ratajčiky již r. 1533, tedy mnohem dříve než rakovničtí²¹⁾ nebo domažličtí.

Nebude asi sporu o tom, že se čáslavský cech ratajčků přibráním řezáčů znamenitě rozmnožil a posílil svůj význam, soustřediv v sobě vlastně všechno zemědělské dělnictvo. Jiná jest otázka, bylo-li přibrání nového živlu do řad ratajčků cechu na prospěch. A o tom lze, tuším, vážně pochybovat. Právě po r. 1533 možno pozorovati pohnutý úpadek cechu ratajčků, který již po dalších sedmi krátkých letech skončil žalostným zánikem cechu. Zdá se, že ratajčci po nějakém čase zapomněli na slib, který dali r. 1523 čáslavským pánům, že totiž budou vždy zachovávat článků svého pořádku. Hospodáři, u nichž byli ratajčci porůznu zaměstnáni, nejednou si stěžovali na ně u purkmistra a pánů a častěji je obviňovali, že proti slibu nezachovávají statut, nepracují k užtku hospodářů a naopak jejich dvory úmyslně poškozují. Výtek a stížností na ratajčiky bylo konečně tolik, že hospodáři vznesli na pány čáslavské žádost, aby cech ratajčků zrušili²²⁾.

Bylo to v prosinci r. 1540, kdy požádali majitelé dvorů purkmistra a pány, poukazující na mnohé zlořády, které se zahrnily v cechu ratajčickém, „aby jim takový pořádek byl zkažen a zrušen“. Zápis o tom se zachoval v jediné a nejstarší čáslavské knize pří z let 1523—1550²³⁾. Zajímavé je, že ratajčci, kteří se k jednání s pány dostavili v plném počtu, nečinili proti žádosti hospodářů námitek a dokonce prohlásili, „že o ten pořádek nestojí“²⁴⁾. Na to páni, shledavše po prohlídce statut cechu²⁵⁾, že výtky hospodářů jsou oprávněny a že se skutečně chování ratajčků nekryje s předepsanými a schválenými statuty, cech ratajčků zrušili.

Zajímavé je odůvodnění tohoto rázného rozhodnutí. Jest v něm obsa-

²⁰⁾ Winter l. c.

²¹⁾ Winter (Dějiny řemesel 590) připouští sice možnost, že rakovničtí řezáči touž dobou jako čáslavští „byli v nějakém pořádku“, podotýká však zároveň, že se skutečný cech objevuje v Rakovnicích teprve v době příští.

²²⁾ „Vedle toho, jakož nejednu dvořáci na p. purkmistra a pány vznášeli o neřádném pořádku ratajčického, jak jich pořádek jest k ujmě a ke škodě znamenité jednomu každému hospodáři, tak že majíc v témž pořádku v dobrém se rozmáhati a to tvrditi a což by bylo k užtku jich hospodářův obmejšleti a tak se chovati: tomu že odporné věci mezi sebou jednají a na tom se tvrdí a tak tudy že i dvorové k záhubě přicházejí, žádají p. purkmistra a pánův obecních, aby takovýto pořádek jim byl zkažen a zrušen. A v tom aby byli opatřeni.“

²³⁾ V archivu města Čáslavě, sign. stará 9, nová 2, fol. D. 5.

²⁴⁾ „Proti tomu ratajčci, jsúc pospolu, všickni ohlásili se, že to proti nim není. A o ten pořádek že nestojí.“

²⁵⁾ „Tu p. purkmistr se pány a se pány obecními, slyšíc takové vznešení a žádost dvořákův i také řeč ratajčků, v zápis ustanovení toho pořádku nahlédše a toho všeho bedlivě pováživše, takto o tom vypovídají.“

ženo množství výtek, které činili dvořáci ratajčikům; z chování ratajčiků, kteří proti obviněním nijak neprotestovali, je pak zjevné, že si byli plně vědomi oprávněnosti žalob, které na ně hospodáři vznesli. Není jisté bez důležitosti, že svědky různých provinění ratajčiků nejsou jen hospodáři, nýbrž sami páni.

Jedním z hlavních důvodů rozpuštění cechu bylo, „že časův těchto nynějších takový pořádek v veliký neřád jest proměněn, kterýž k ujmě a zavedení mnohých hospodářů jest“, což ovšem odporovalo ustanovení artykulů: „...hospodářům svým k užítku a k utěšení aby byli, jejich dobrého hleděli, tak aby u svých živnostech nehynuli“. Dále se vytýkalo, „že čeled' ratajčická, strhše se předkem bázňe boží a všiho ctnostného obcování, vydali [sic] se v vopilství a jiné necudné věci, což jest proti všemu dobrému pořádu“. To kontrastovalo s nařízením artykulů, že „pořádek jest ustanoven proto, aby tudíž mravové řádnější mezi nimi přicházeli, v obcování jich umírněností aby se chovali...“, a s duchem zápisu o ustanovení cechu: „pivovarníci s týmiž ratajčiky, stojíce v radě, oznámili, že obmyslejíce božské věci, svolili se a spolčili, aby oltář...“²⁶⁾. Jak patrně, postupovali páni při vyšetřování stížností přesně podle statut; srovnávajíce s nimi nynější způsob života ratajčické čeledi a provádějíce tak zároveň důkaz, že se ratajčici neřídí předepsanými artykuly, připravovali si tak cestu k vynesení konečného rozhodnutí.

Další obvinění je zajímavé svým rysem sociálním: „ratajčici... to mezi sebou jednájí, tvrdí a na to se radí, kdy mají zapřahati, kdy vypřahati, po vyřízení nic nedělati, čeled', která odjinud přijde, jimi vyzdvihati“. Jinými slovy, ratajčici se snažili prostřednictvím své organizace dosáhnouti stanovení přesně vymezené, jednotné doby pracovní! Pro tuto věc nenajdeme ovšem v artykulech vůbec podkladu. Podle jejich ustanovení, že „kdo co s kým smluví, aby tomu dosti učinil, díla neobmeškávali...“, bývala asi doba pracovní smluvna individuálně mezi jednotlivými hospodáři a ratajčiky. V cechovních artykulech ratajčiků nenalezneme také podkladu pro zasahování cechu do pravomoci hospodářů, pokud šlo o najímání cizí čeledi. Že si však ratajčici čáslavští i toto právo přisvojovali, je patrné z obvinění již výše citovaného („čeled', která odjinud přijde, jimi vyzdvihati“). Zdá se, že, byli-li ratajčici pro neposlušnost nebo jiný delikt propuštěni (hospodář byl tu ovšem vázán artykuly: musil zaplatiti čeledínu „co zasloužil, než jinak ho odstrčiti nemá, jak by se jemu zdálo“), nemohl hospodář bez svolení jejich organizace čeledi odjinud získati.

²⁶⁾ Reminiscencí na tato ustanovení jest jisté také věta zápisu z r. 1540 (v knize pří): „Poněvadž předkové p. purkmistra a pánův s rozmyslem dobrým a uvážením zdravým pro rozmnožení předkem cti a chvály Boží i jiného všeho dobrého a užitečného i obcování křesťanského a k užítku hospodářův, kteříž čeledi potřebují, takový pořádek jsú obnovili...“

Že ani řezáči, spojení s ratajčiky v jednotném cechu, neřídili se přesně podle cechovních pravidel, patrné ze žaloby, kterou i na ně páni vznesli: „že řezáči sobě ukládají mimo zvyklost předešlú, co a jak jim placíno by mělo býti“. Jeví se tu tedy snaha řezáčů dosáhnouti pomocí cechu určité výše mzdy — opět tedy prvek sociální. V artykulích se ovšem nic podobného nedovoluje (že jde o novotu ničím neodůvodněnou, je patrné i z obratu: „mimo zvyklost předešlú“); pasus: „kdo co s kým smluví, aby tomu dosti činil“, se vztahuje jisté nejen na dobu pracovní, nýbrž i na výši mzdy, a připouští jen jediný výklad, že se totiž i v této věci má postupovati individuálně a nikoli hromadně. Že byli téhož názoru i páni čáslavští, plyne z jisté oprávněné poznámky, kterou doprovodili svou stížností na řezáče: „A tak všecko zpět na škodu a ujmu hospodářům svým i jiným susedům obmejšlejíce, ježto v téhož pořádku zápisu toho ničeho jim osvobozeno a pozůstaveno nebylo a není.“

Následuje pak ještě výpočet několika provinění dalších: že ratajčici nechtěli uznávati starších cechu, které jim páni ustanovili²⁷⁾ a „tak poslušensství nezachovali, až někdy vězením k tomu přidržáni bývali“ (při ustanovení cechu však přislíbili, když jim byl zápis o tom přečten, že budou všech ustanovení cechovních poslušni), dále že mnozí ratajčici „od hospodářův zutíkali“, což je zase proti výslovnému znění artykulů, kde je jasné o této věci ustanovení: „aby ratajčici od statkův jejich (hospodářů) neodcházeli, díla neobmeškávali...“

To vše páni čáslavští ratajčikům vytkli a, odvolavše se na zápis pořádku z r. 1523 („pakli by uznali jaký neřád, aby měli moc zase zdvihnouti“)²⁸⁾, pronesli konečné rozhodnutí: „I poněvadž ratajčici a řezáči z pořádku dobrého vystoupili a z něho se sami vyvedli, z těch příčin p. purkmistr a páni se pány obecnými podle moci sobě pozůstavené ten pořádek i zápis jeho, kterýž oni ratajčici v neřád proměnili, jim zdvihají, ruší, kazí, maří a v nic obracejí, tak aby týž pořádek podnes moci žádně neměl.“ Není třeba ani podotýkati, že konečné rozhodnutí purkmistra a rady čáslavské vyhovovalo plně přání hospodářů, a proto věříme rádi, že tito „vejповeď' přijali a z ní znamenitě děkovali“. Méně pochopitelné jest — a snad lze to vysvětliti vědomím viny a oprávněnosti všech zmíněných výtek, snad i nepochopením významu vlastní organizace a nedo-

²⁷⁾ „Těž i v tom odporni se nalézajíce, když p. purkmistr a páni koho za staršího zvolili, že sú toho k sobě nechtěli přijíti.“

²⁸⁾ Výhradu tu neopomněli páni čáslavští dáti i v čelo zápisu z r. 1540, kde čteme: „Poněvadž předkové p. purkmistra... s rozmyslem dobrým... pořádek jsú obnovili... toho budoucím svým pozůstavivše, jestliže by jaký neřád v tom našli, aby moc jměli jej zdvihnutí a v nic obrátiti...“

statkem vážnosti k ní²⁹⁾ — že ratajčící nenalezli ani slova na svou obhajobu a že bez jakýchkoli námitek „též jsou tomu místo dali“.

Tak neslavně zašel cech čáslavských ratajčků, který se od svého obnovení r. 1523 udržel jen do r. 1540³⁰⁾, tedy pouhých 17 let. Kratičká doba tato však zcela postačila, aby ukázala, že tato jistě velmi zajímavá organizace zemědělská se v praxi dobře neosvědčila. I když nebude sporu o to, že znamenala na svou dobu významný pokrok ve vývoji zemědělských poměrů českých, nelze také neuznati, že přišla příliš předčasně. Pak ovšem nemohla jinak než v boji se zakořeněnými tradicemi dob starších podlehnouti a jako pokus, který se neosvědčil, po episodickém pouze trvání zaniknouti. A zánik nemohl tu znamenati než návrat zpět, návrat k starým, ne vždy sice plně vyhovujícím, avšak dlouhým trváním osvědčeným poměrům a zvyklostem. To ostatně zdůraznili a toho si byli zajisté vědomi i páni čáslavští, když uznali za vhodné připojiti k zápisu o zrušení cechu ratajčického ještě poslední, avšak velmi významný odstavec: „A hospodáři, zjednajíce sobě čeled, aby vedle vůle své a pokudž jim potřeba káže, ji zpravovali. A byl-li by který nevolný, že p. purkmistr a páni, když by na ně vznešeno bylo, budú věděti, jak se k takovému každému zachovati.“

František Hrubý:

Nové příspěvky k dějinám moravských novokřtěnců.

Jejich význam na poli hospodářské a průmyslové výroby.

Osudy moravských novokřtěnců těšily se již od dlouhé doby pozornosti historiografie domácí i cizí. Vedle moravských dějepisců Ř. V o l n é h o, B. D u d í k a a Chr. d' E l v e r t a byli to ze starší generace historiků rakouských zejména V. B e c k a z novější štyrsko-hradecký profesor J. L o s e r t h, kteří věnovali osudům novokřtěnského hnutí rozsáhlé a cenné práce. První se více snažil sebrati všechen dostupný materiál k jeho vnějším dějinám; druhý chtěl v souvislosti se svými pracemi o novokřtenství v zemích rakouských a hnutí tom vůbec vyložit vedle vnější historie tohoto novodobého kacířství také něco z jeho vnitřního náboženského a sociálního života¹⁾.

Všemi těmito badateli bylo vyneseno množství materiálu, a to nejen z archivů povahy úřední, zejména z centrálních archivů vídeňských, nýbrž také z vlastních památek novokřtěnských, pokud se zachovaly, zvláště na uherské půdě, v posledním útočišti novokřtěnců. Zejména historie vnějších osudů oněch často štvaných cizinců, kteří, utíkajíce před pronásledováním ze Švýcar, Tyrol a jižního Německa, nabyli náhodně útulku v zemi, v níž si zesílené stavovství mohlo dovoliti jejich ochranu přes zřejmé opačné snahy pánovníků, byla jimi pěkně osvětlena. Tu pramenná práce B e c k o v a²⁾ a k ní nejnověji přistupující publikace W o l k a n o v a³⁾ daly zvláště pěknou možnost sledovati moravské osudy této náboženské společnosti, její usazení a rozšíření v zemi nebo nové a nové vnější nesnáze, před nimiž nedovedli ji vždy ochrániti ani její noví protektoři, nucené nové emigrace a návraty, krátce celou tu fluktuaci oněch lidí, plynoucí z jejich náboženské

¹⁾ Literaturu o mor. novokřtěncích viz v Z í b r t o v ě Bibliografii III, 233 a 293.

²⁾ V. B e c k, Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich-Ungarn 1526 až 1785 ve FRA. 43 (1883).

³⁾ R. W o l k a n, Geschichts-Buch der Hutterischen Brüder. Standorf-Colony, Canada 1923. Vydáno od Huterských bratří v americké Kanadě.

²⁹⁾ Srovn. výše: „že to proti nim není a o ten pořádek že nestojí“.

³⁰⁾ Datum zápisu: „Actum f. 3. in die Thome Apostoli, an. 1540 prothoconsule Nicolao dispensatore.“

i sociální výlučnosti a tudíž i nejistého právního jejich postavení v soudobém světě, a to až do nešťastného povstání r. 1619, jež značilo jejich konečné vypuzení ze země a jejich rozptýlení a nenáhlé hynutí na půdě starého Uherska. Než i jejich vnitřní život, jeho náboženská a sociální stránka, t. j. jejich náboženský kult a život na podkladě zásad komunistických, došly v této literatuře patřičné pozornosti. Tu zejména práce Loserthovy poskytly mnoho nového poznání⁴⁾.

Ke všem těmto pramenům, které přinesla tato starší historická generace, může badatel, zabývající se 16. a 17. stoletím, přidati z domácích archivních zřidel ještě jednu skupinu cenných zpráv: zprávy, které vrhají světlo na jinou stránku života těchto zajímavých lidí, t. j. na to, co znamenali v předbělohorské době u nás zvláště po stránce hospodářského života a na poli řemeslné práce a uměleckého průmyslu. Ze soudobých korespondencí poznáváme, jak na př. naše statkářská šlechta ráda si z nich vybírala hospodářské správce, svěřujíc jim správu svých dvorů, mlýnů, vinic a vůbec správu svých hospodářských podniků, ježto vynikali nejen plnou spolehlivostí a věrností, nýbrž také patřičnými schopnostmi a zkušenostmi. Dále, jak si vážila jejich schopností stavitelských a rozličných schopností řemeslných, nebo jak si cenila i jejich zkušeností lékařských, a to jak v léčení lidí, tak i v léčení dobytka. Z těchto korespondencí a vůbec rozličných dokladů dobových můžeme pěkně sledovati, jak také jejich prací a jejich výrobky byly zařizovány a zdobeny i naše nejřednější domácnosti, jak to zvláště ukazují staré inventáře zámecké, nebo konfiskační akta z doby bělohorské a dokonce i inventáře a popisy našich zámků z doby pobělohorské až do konce 17. století, tedy do doby, kdy novokřtění již dávno byli opustili Moravu a rozptýlili se po celém sousedním Uhersku. Tyto doklady jsou zajisté novým cenným pramenem pro poznání novokřtěnců i jejich významu v zemi, než také významným dokumentem k poznání života samé země moravské; ukazují, jak tito cizinci, přicházející k nám z daleko zámožnějších a kulturnějších krajin západních, přinášeli si schopnosti, jichž naše domácí kruhy daleko nedosahovaly, a tak dávají nám také patřičné měřítko pro stanovení výše naší domácí produkce a výroby, zvláště na poli uměleckého průmyslu v rozličných jeho odvětvích.

J. Loserth sice už sám ve svém výše uvedeném pojednání poněkud ukázal na tyto stránky činnosti novokřtěnců. V jejich písemných památkách našel množství rozličných řádů, které vydávali k řízení života a práce svých příslušníků, a už z těch vysvítá, že novokřtění na Moravě žili více z řemesel nežli zemědělské práce, a to snad z řemesel všech odvětví: byli mezi nimi stolaři, bednáři, koláři, tkalci, provazníci, sedláři, koželuhové, kovodělníci, nožíři, zedníci, krejčí atd. Majíce vzhledem na svůj značný počet málo půdy, byli

⁴⁾ J. Loserth, Der Communismus der mähr. Wiedertäufer im 16. u. 17. Jahrhundert, AÖG. 81 (1894). Viz též Kamenický Zemske sněmy mor. III. 467 a násl.

nuceni pracovati i v jiných oborech, aby se mohli všichni uživiti. Už z toho a také ze soudobých pomluv, že svou řemeslnou prací působí domácím obyvatelstvu nezřízenou konkurenci a tak ubírají chudým lidem chléb od úst, mohl Loserth usouditi, že jejich činnost po té stránce byla dosti rozsáhlá, stejně jako zase z výtek, že drží s mocnými tohoto světa a je svou prací, zejména v zemědělství, podporují v panovačnosti, poznával, proč šlechta tak horlivě se jich zastávala a přes opěťované pokusy habsburských panovníků nepřipustila jejich vymýcení ze země. Než to vše jsou jen doklady nepřímé a proto také ve své váze značně obmezené. Podobného rázu dosud také jsou výsledky naší domácí literatury, jež od nějaké doby se živě zajímá otázkou novokřtěnské výroby keramické. „Habánská“ neb „toufarská“ keramika jest často předmětem úvah, nebo lépe řečeno, otázka vlivů keramické výroby novokřtěnské na domácí výrobu moravsko-slovenskou v 17.—19. stol. Výroba polévaného hliněného zboží slovenských „Habánů“, potomků to moravských novokřtěnců, kteří se po Bílé hoře vystěhovali na Slovensko, byla obecně známa. Z ní se právě usuzovalo, že i příbuzná moravská výroba století 17. a 18. souvisí svými kořeny s pracemi novokřtěnců, pokud ještě byli usídleni na Moravě a v plném květu. Všechna tato keramika, zejména starší, jeví vzor i techniku zřejmě cizí; dokonalé polévání, dekorace i tvarovost připomíná daleké, zejména italské majoliky, takže se právem soudilo, že tyto schopnosti byly přineseny k nám z ciziny, a to právě novokřtění. Ovšem i tato otázka jest dodnes velmi sporná, a to především proto, že o výrobě moravských novokřtěnců v století 16. nevíme dosud vůbec nic podstatného⁵⁾.

Následující řádky chtějí proto podati právě po naznačených stránkách řadu nových dokladů. Chtějí ukázati, jaká skutečně byla práce novokřtěnců a jaké vůbec byly jejich pracovní vztahy k zemi, zejména na poli jemnější výroby. Loserth měl za to, že domácí obyvatelstvo vyhledávalo výrobky novokřtěnců jen pro jejich láci, která byla umožněna komunistickým životem novokřtěnců, neznajících soukromého jmění a pracujících v podstatě jen za stravu. Z dolejších řádků má vysvitnouti, že to nebyla jen láce, nýbrž především jemnost a uměleckost výroby, která novokřtěncům otvírala cestu i do kruhů nejvyšší společnosti. Konečně práce tato chce podati i řadu nových dat k osvětlení, jak byli novokřtění z Moravy vypuzeni po pádu povstání, jehož se značnou měrou zúčastnili.

* * *

⁵⁾ Srov. k tomu posledně práci K. Černoorského, Jak se vyráběly vyškovské fayence. Knižka vyšla jako 1. svazek knihovny Musejního spolku ve Vyškově r. 1928. Tam jest zaznamenána i příslušná literatura otázky té se týkající.

O novokřtěncích jest známo, že se usídlili hlavně na jižní Moravě; stalo se tak jednak pro teplejší tamní podnebí, jednak vedla k tomu sama náhoda, že tam kolem Mikulova, Slavkova, Židlochovic a j. našli první své protektory. Mezi jinými velkostatky bylo to také panství Prštice a Vlasatice, jež náleželo pánům z Boskovic a později hrabatům z Thurnu, kdež došli na dlouho klidného útulku. V šedesátých a sedmdesátých letech 16. stol. panství náleželo bohatému Albrechtu Černohorskému z Boskovic, po němž se zachovaly dva silné kopíře jeho běžné korespondence z let 1569 a 1571⁶⁾. V nich nacházíme řadu zajímavých zmínek o novokřtěncích. Tak r. 1569 píše p. Albrecht „bratru Bastlovi“ do Vlasatic, že mu posílá dva kusy „ochsenfarwen Barchent“ k vyložení vozu, který pro něj dělají, a žádá jej, aby vůz už brzo dodělali a poslali. R. 1571 psal zase na Prštice o jiný vůz, který mu měli rovněž novokřtěnci dodat, přikazuje, aby „barchan popelatý“, co ho bude třeba k vnitřnímu vyložení vozu, už sami přikoupili. Když r. 1569 pan Albrecht stavěl pro sebe v Brně nový dům, nařizoval svému úředníku ve Vlasaticích, aby do nových pokojů i tam „křtění“ dodali vnitřní zařízení a „všude vůkol“ i nové lavice udělali; tedy v městě, kde mohl k podobným pracím dostat řemeslníků v hojném výběru. U novokřtěnců také (v Němcích) objednával pro tento nový dům i kašnu a vedení vody do ní z městského vodovodu (za 60 zl. a 5 měřic žita). Ještě téhož roku se dočítáme v kopiáři, že také ve Vlasaticích stavěli novokřtěnci p. Albrechtovi, a to, jak se zdá, tamní jeho zámek, který skutečně byl v 16. stol. postaven. Alespoň koncem roku posílal na Vlasatice svému úředníku zpět jejich rozpočet („pro stavení mé nové ve Vlasaticích“), žádaje, aby s nimi ještě něco usmlouval. R. 1571 přikazoval zase svému úředníku na Veverčí, aby u novokřtěnců objednal „mustr stavení pily a mlejna“ a s tím rovněž podrobný rozpočet. Jednou si dokonce dával u novokřtěnců vlasatických malovati pro svůj zámek v Černé Hoře „tabule potřebné k hodinám“, nebo zase jindy přikazoval úředníku na Úsově, pakli chce co psáti o ovčáckém lékařství, aby jen psal úředníku na Prštice, „onť o tom oznámí, kterak se v Vlasaticích křtění zachovávají“ atd. Tak jen v označených dvou letech máme řadu příkladů, jak téměř ve všech odvětvích lidské práce obracel se tento zámožný člen přední šlechtické rodiny k novokřtěncům, usazeným na jeho panstvích⁷⁾.

Tyto doklady bylo by lze rozmnožiti ještě celou řadou podobných také z jiných míst. V hospodářských korespondencích 16. stol. máme plno zmínek podobného rázu; také dokladů o přijímání novokřtěnců do služeb na panských dvorech nebo mlýnech, též o pronajímání jim dvorů na určitá

⁶⁾ Archiv liechtenštejnský ve Vídni. Rukop. čís. 118 a 242.

⁷⁾ Uvedené doklady v kopiáři z r. 1569 jsou na fol. 141 v., 184, 200, 200 v.; v kopiáři z r. 1571 na fol. 123, 139, 158 a j.

procenta atd. Zvláště o tom jest hojně dokladů, že domácí šlechtě spravovali a stavěli mlýny⁸⁾. Zdá se, že v tomto hospodářském odvětví užívali zejména hojně zkušeností z pokročilejších krajín západních, neboť už Loserth mohl uvést jeden doklad, jak za tím účelem poslali kdysi svého dělníka do Švýcar, aby studoval tamní vzory⁹⁾. Také doklady, že dělali pro šlechtu vozy, t. j. reprezentační šlechtické „kotčí vozy“, máme v té době i z jiných míst. R. 1588 na př. dělali novokřtěnci slavkovští takový vůz pro panství mořické, a to (jak vysvítá z jich listu) za 107½ tolaru¹⁰⁾.

V korespondenci Jana Diviše z Žerotína na Židlochovicích, bratra známého Karla Žerotína, nacházíme opět svědectví o jiných pracích novokřtěnských řemeslníků, kteří byli usazeni také na Divišově panství židlochovském. Z jeho dopisů¹¹⁾ vysvítá, že dával nejen pro sebe, nýbrž i pro své známé ze šlechty dělati u nich rozličné výrobky kovové, zejména nože a podobné kusy, o nichž se v korespondenci několikrát mluví. Tak r. 1602 objednával u novokřtěnců pro Smila Osovského z Doubravice na Třebíči „nože fraucimorské“, t. j. patrně nůžky a jemné nožíky, jakých tehdy dámy užívaly k svým ručním a ozdobným pracím. Nože měly býti označeny písmenami, patrně začátečními písmenami těch dam, jimž byly určeny. Židlochovský pán, maje vlastní zkušenosti, radil však, aby byla jména vyryta „celým textem“, ježto tak to bude mnohem pěknější a ozdobnější. R. 1605 prostředkoval zase u novokřtěnců pro Petra Sedlnického, Hynka z Vrbna a Kryštofa Sedlnického, příslušníky to severomoravské šlechty, dodání nožů, zvláště to výroby novokřtěnců. Tyto nože a nůžky novokřtěnské byly tak všeobecně oblíbeny a patrně i tak dokonalé výroby, že novokřtěnci sami rádi jich užívali jako darů svým příznivcům nebo k počtě vznešených hostů, kteří je navštívili. V deníku Ladislava Veleny z Žerotína máme o tom několikrát zmínku¹²⁾. Novokřtěnci byli usedlí i na jeho břeclavském panství, a když se r. 1594 vrátil z delších studií z Německa a navštívil i je v Břeclavi a v blízkých vsích Podivíně a Lanštorfě, byl všude od nich podarován noží. V Lanštorfě dostal jich dokonce dva páry a k tomu i „vasa fictilia, albo vitro incrusta-

⁸⁾ O dvou mlýnech, jež novokřtěnci spravovali jednomu pánovi z Říčan v r. 1583 v blízkosti kláštera louckého, jest stížnost klášterního opata v rukop. zem. arch. mor. v Brně v rukop. č. 362. Cerr. sbírky.

⁹⁾ Loserth na uv. m. 267.

¹⁰⁾ List „von uns Brüdern und Wagenmachern daselbst“, datovaný ve Slavkově 18. ledna 1588 a adresovaný úředníku v Mořicích, jest ve sbírce listin a korespondencí brněnského „Geschichtsvereinu“ (Mor. zem. arch.).

¹¹⁾ Kopiář listů Jana Diviše z Žerotína z let 1608—1614 v zám. knihovně v Bludově. Opis v zem. arch. českém v Praze.

¹²⁾ Itinerarium Ladislava Veleny, lib. baronis a Zerotín 1590—1594. Rukop. mor. zem. archivu v Brně (opis). Sběrka rukop. z. a. č. 379. Zápisy k 25. a 29. červenci a 22. září roku 1594.

ta“, čili hliněné a polévané nádoby, o jakém bude ještě později řeč. Velen Žerotín považoval tyto jejich výrobky za tak pěkné, že je pak posílal jako zvláštní projev přátelství do Basileje svému učiteli J. J. Grynaeovi a jeho dcerám.

Jest zajímavo, že r. 1613 Jan Diviš dával dělati u novokřtěnců v Přibí-
cích (na svém židlochovském panství) také hodiny, a to pro samého arciknížete Maxmiliána. Z příslušné korespondence pak poznáváme, že se tak dalo na vlastní žádost arciknížete¹³⁾, jenž se patrně někde seznámil s výrobky novokřtěnskými a po nich zatoužil. V říjnu toho roku posílal židlochovský pán hodiny za arciknížetem do Rakous, oznamuje, že mají státi 170 zl., a dokládaje mírnost ceny i účtem pro kard. Dietrichštejna, jemuž titíž novokřtěnci dělali právě takové hodiny a zrovna za takovou cenu. Tato zmínka nám ukazuje nejen zajímavou skutečnost, že novokřtěnci zhotovovali skutečně výrobky prvotřídní, když takoví jednotlivci u nich činili objednávky, nýbrž také fakt, že i sám kardinál Dietrichštejn, biskup olomoucký, byl jejich zákazníkem, a to v době, v níž si jesuité nedali ujíti žádné příležitosti k podrytí půdy této nenáviděné sekty. Novokřtěnci svými kovodělnými pracemi pochlubili se ostatně samému Fridrichovi Falckému, kterého k nim schválně na svém panství krumlovském uvedl nejvyšší český maršálek Pertold z Lipého, když se král na své cestě do Brna počátkem r. 1620 u něho na Krumlově zastavil. Novokřtěnci mu darovali železné lůžko, „pěkně pracované“, mnoho nožů, podšívání rukavice a „mnoho hliněných nádob“ pro královnu. Mladého krále jejich práce tak zajímaly, že o tom zvláště psal své manželce do Prahy, dodává, že by je často navštěvoval, kdyby byli blízko Prahy¹⁴⁾.

O kardinálu Dietrichštejnovi ostatně a také o jeho předchůdci, biskupu Stanislavovi Pavlovském, máme velmi mnoho dokladů, že i oni hojně užívali novokřtěnců, zejména při stavbách na svých biskupských panstvích. V zámeckém archivu v Kroměříži v jejich korespondencích jest o tom plno dokladů, v papírech kard. Dietrichštejna zejména po r. 1614, kdy získal zanedbané klášterní panství žďárské a snažil se je po všech stránkách restaurovati a meliorovati. Kardinál konečně měl sám na svém mikulovském panství novokřtěnce, kteří se tam udrželi přes všechny rekatolisace panství, podnikané od otce kardinálova, když je byl dostal v 70. letech do svých rukou. Ani kardinál na ně nesáhl, anž užíval jejich služeb tak dalece, že novokřtěnský lékař byl jeho osobním lékařem. Poznáváme to z kardinálovy korespondence z r. 1618, kdy ujímaje se u ra-

¹³⁾ Dopis Jana Diviše arciknížeti z 22. ledna 1613.

¹⁴⁾ Dopisy Fridricha Falckého manželce, uveřejněné v překladě v knížce E. Mendlové-Mráčkové, Ze zimního království. IV. sv. sbírky „Naše vzpomínky“. Praha 1919, str. 17.

kouského pána z Landau svých novokřtěnců v nějaké záležitosti, posílal k němu, aby věc byla rychle vyřízena, přední dva jejich zástupce, t. j. učitele mikulovské novokřtěnské školy a jejich lékaře Baltasara Kolerta, „neohlížejíce se na to — dodává — že bychom tohoto v nynější své nemoci sami měli doma zapotřebí“¹⁵⁾. O tom, jak lékařské schopnosti novokřtěnců byly ceněny, máme na př. i v korespondenci Karla Žerotína charakteristické zprávy. Když r. 1613 měla jeho starší dcera Bohunka, provdaná ve Slezsku za Hynka Bruntálského z Vrbna na Bruntále, slehnouti, poslal jí tam schválně „tu předešlou bábu křtěnku a ještě jinou při ní“¹⁶⁾.

Nejzajímavější zprávy o novokřtěnské práci máme, jak bylo již výše zmíněno, v starých zámeckých inventářích. Ve své práci „Selské a panské inventáře v době předbělohorské“¹⁷⁾ mohl jsem krátce upozorniti na to, jak na př. r. 1615 na zámku Velkém Meziříčí bylo vedle cínového náčiní zastoupeno také stolní nádoby „toufarské“ a rozličné podobné kusy, pocházející z dílen novokřtěnských. Konfiskační akta moravská, pokud se zachovala v pozůstalosti kard. Dietrichštejna v Mikulově, ukazují, že meziříčský zámek nebyl po té stránce jediný. Když po Bílé hoře konfiskační komise prováděly po šlechtických zámcích inventarisaci propadlého jmění, tu nebylo snad jediné domácnosti, aby se v ní nebylo zapisovalo ať už nádoby novokřtěnské, či jiné kusy a předměty od novokřtěnců zhotovené. Není pochyby, že před bezohlednými komisemi bylo mnoho ukryto, zejména věci zvláště význačné ceny, než i to, co se do inventářů dostalo, mluví k nám dosti výmluvně, abychom poznali, jaké místo zaujímaly novokřtěnské výrobky v našich předních domácnostech. Tak na hradě Helfštejně u Lipníka, kdež konfiskační komise pracovala 7. června roku 1621¹⁸⁾, bylo na př. nalezeno v jedné z několika truhel, do nichž byly složeny drahocennější kusy zařízení a panského nářadí, nemálo „náčiní hliněného toufarského“; v samém pak pokoji panském při umyvadle jeden „žbán hliněný křtěnský veliký“, zajisté pěkná to práce, mohla-li státi přímo v reprezentačním pokoji tak zámožného pána, jakým byl majitel hradu a panství Helfštejna Jiří Bruntálský z Vrbna. Když brzo na to byly v blízkých Hranicích inventovány věci kompromitovaného Adama Žampacha z Potenštejna¹⁹⁾, tu v řadě truhel, v nichž byly složeny nádherné šaty mužské i ženské, nádherné „rystuňky“, ručnice, pistole, kordy,

¹⁵⁾ Listy kard. Dietrichštejna z 5. a 9. ledna 1618 v konc. v zám. archivu v Kroměříži. Volná akta 1618.

¹⁶⁾ List Karla z Žerotína dceři Bohunce z 25. listopadu 1613. Opis v zem. archivu čes. v Praze.

¹⁷⁾ Čes. Čas. Hist. 33, 279 a 295.

¹⁸⁾ Inventář helfštejnský, jakož i dále uvedené konfiskační inventáře jsou uloženy v zámeckém archivu v Mikulově; hist. arch. sv. 200.

¹⁹⁾ Inventura věcí Žampachových ze dne 7. července 1621 také v Mikulově. Hist. archiv sv. 200.

palestra nebo „mozygan stříbrem obitý“ atd., bylo také „11 šálů křtěnských“ a v jedné zelené malované almaře množství „od náčiní křtěnského a sklenic“. V inventáři pozůstalosti po zemřelé paní Anně Cedlarové z Hofu na Zlíně, pořízeném delegovanou k tomu komisí dne 22. září roku 1622, čteme, že zesnulá paní měla ve svém domě v Olomouci v jedné světnici „křtěnského náčení a všelijakých sklenic malých i velikých drahně“. V jiné světnici stála zase „almara, v které jsou všelijaké lektvaře a toufarské náčení“. V jednom „sklípku“ vedle této světnice byla zase „almara menší malovaná, plná konviček všelijakých sklených a jinšího toufarského náčiní“. Zde tedy vedle křtěnské majoliky byly také nějaké křtěnské „lektvaře“ a konvičky, patrně nějaká domácí křtěnská apatěka; neboť i na tomto poli novokřtenci byli proslulí. I v domácnosti malého šlechtice Joachima Onše z Břesovic na Sukdole²⁰⁾ byly „3 šály hliněný křtěnský“ a jeden „džbáněk hliněný křtěnský“.

Zajímavé údaje o těchto novokřtěnských výrobcích máme i v bohatém inventáři věcí na Špilberku zemřelého Zdeňka Brtnického z Valdštejna, jednoho z předních moravských kavalírů. Zemřelý si ukryl značnou část svých mobilii v Jihlavě, kde teprve po jeho smrti r. 1624 dostalo se vše do rukou císařského fisku. Mezi velkým množstvím nejrozličnějších věcí, složených v bednách a bečkách ve dvou sklepích u jednoho měšťana, čteme také následující: „Item in einem Fass allerlei brüderische erdene Schalls und Gefäss auf den Tisch gehörig.“ Poněkud níže zase čteme o jiné bečce „mit lauter brüderischen Gefässen“. Tedy byly tu plné dvě bečky majolikových výrobků novokřtěnských, jež zcela zřejmě počaly v našich domácnostech vytlačovati starší stolní náčiní cínové²¹⁾. Tato nová móda počala na Moravě pronikat i do měšťanských domácností, jak poznáváme i z několika konfiskačních inventářů jmění kompromitovaných měšťanů. V popisu majetku velmi provinilého měšťana uherskohradištského Zacharyáše Kurcpergera bylo vedle krámského zboží, obilí a rozličných drobných kusů také sedm „hliněných šálků křtěnských“; v německém pak inventáři po Mikuláši Erhardovi, měštěninu znojemském, zapisuje se vedle „25 erdene Schalen und sonst von allerlei klein brüderischen und andern Geschir“ také „14 brüderische Büchsen“²²⁾, tedy nějaké skříňky novokřtěnské, ne-li dokonce pušky, třeba novokřtenci nechtěli nikterak svou práci sloužit válce.

Všechny tyto příklady stačí, aby dostatečně podepřely naši these o oblíbenosti novokřtěnských výrobků a také o jejich rozšíření po celé zemi a ve všech vrstvách národa, neboť jest zcela přirozeno, že vyšších vrstev tu ná-

sledoval i selský venkov. Českým povstáním a jeho zlým koncem byli nešťastní tito cizí výrobci krutě postiženi; v těžkých dnech, zejména na počátku r. 1621, bylo jich mnoho pohubeno²³⁾ a rozplašeno; po r. 1622, kdy byli ze země vyhoštěni, rozptýlili se snad po celých Uhrách a Sedmihradech. Než jejich práce si již získala takové obliby, že se s ní na Moravě setkáváme ještě po celou druhou polovici stol. 17. Novokřtenci se ze značné části usadili také na Slovensku a to v samém sousedství Moravy, zejména u Sobotiště, Holiče a v jiných místech poblíže moravské Strážnice a Hodonína, a jejich zboží přes všechna jejich prokletí nacházelo stálý odbyt na našich trzích. V pozůstalosti Rudolfa z Kounic na Velkém Meziříčí, sepsané 31. ledna r. 1665, zapisuje se také mezi jinými věcmi „Ein Gestell mit unterschiedlichen erdenen und majolica kleinen Geschüren“ a dále „Ein Kasten mit unterschiedlichen erdenen und majolica Geschüren“. Není tu sice udáno výslovně, že jest to novokřtěnské zboží, než následující jeden zápis ukazuje zcela zřetelně, že novokřtěnské výrobky náležely stále ještě k živému inventáři na našich zámcích. Inventář totiž uvádí také „Ein wiedertauferische Uhr mit denen zwölf himmlischen Zeichen“²⁴⁾.

V pozůstalosti po Přemyslavovi z Žerotína, který zemřel na Vel. Losíně r. 1673, byly mezi rozličným zámeckým náradím také následující kusy: „1 wiedertauferische Flasche, 36 brüderische Schüssl, 47 brüderische Teller, 3 brüderische Tatzen“. V pokoji manželky zemřelého zapisují se pak následující kusy: „2 brüderische Griegl mit zünernen Dekheln, 1 brüderisches Suppenstüpfel, 1 dergleichen Schallel“. V pozůstalosti Karla Jindřicha z Žerotína na Přerově a Evanovicích, zemřelého r. 1688, připomínají se mezi vybranou a cennou pozůstalostí na zámku v Evanovicích u Vyškova podobné předměty. V jednom pokoji vedle krásných sklenic krystalových a vedle rozličných „vzácných řezaných benátských sklenic k pití“ také „unterschiedliche majolik Credenz-Geschier“, v druhé světnici zase „Weiss wiedertauferisch Credenz- und allerlei Geschier“ atd. Na hradě pak Přerově, jež zemřelému rovněž náležel, byly zase v jednom pokoji mezi láhvemi a talíři ze serpentinu „5 grosse wiedertauferische Schüssl, 2 wiedertauferische grosse Krieg und 2 wiedertauferische Tatzen“. Tedy všude novokřtěnské výrobky vedle dražších a cenných kusů cizozemských a kovových. Vskutku, srovnáme-li ceny novokřtěnského nádobí v citovaném inventáři zámku ve Vel. Meziříčí z roku 1615 s cenami uvedeného tam nádobí cínového, poznáváme, že se obojí druh nádobí cenou příliš nelišil, čili že u novokřtěnského jemně polévaného a barevnými květy zdobeného nádobí čistota a jemnost práce

²⁰⁾ Inventář ze dne 18. dubna 1622 též v Mikulově. Sv. 208.

²¹⁾ Popis věcí valdštýnských v Mikulově sv. 214.

²²⁾ Soupis Kurcpergerových věcí v Mikulově ve sv. 200, Erhardových tamtéž.

²³⁾ Srov. cit. knihu V. Beckova str. 377, 387 a j. Též u Wolka na různých místech.

²⁴⁾ Soupis pozůstalosti Rudolfa z Kounic a níže citované soupisy žerotínské i jiné jsou uloženy dnes ve spisech bývalého morav. tribunálu u zemského soudu v Brně.

vyrovnávaly cenu kovu, nehledě ani k tomu, že nádoby cínové ani zdaleka nepůsobilo tím dojmem jako umělecké výrobky z pálené a polévané hlíny²⁵⁾.

Ještě jeden zámecký inventář máme na Moravě k dispozici z druhé polovice 17. stol., v kterém se mluví o křtěnských výrobcích. Inventář jest ze sklonku 17. století a byl sepsán 28. listopadu r. 1690 po zemřelém Františku Adamovi Chorinském z Ledské na Pačlavicích. V inventáři mimo jiné jest sepsáno také všechno stolní nádobí, a to napřed nádoby cínové a za ním následující náčiní křtěnské:

Wiedertaufferisches Geschier:

Grüne Schüssel	24 Stück	Flaschen mit einer zinnen	
darzu Thäller	24 „	Schraufen	1
Weisse Schüssel	2 „	Salzvassel	3
Kleine weisse Schüssel	2 „	Leichter	3
dergleichen Thäler	14 „	Kriegel	7
Supenschalen	4 „	Allerhand kleine Geschier	20
Reindl klein und grosse	3 „		

Tedy jest tu celá stolní souprava i s příslušnými svícny. Zajímavé a cenné jest tu, že jsou udány částečně i barvy, v jakých nádobí bylo pořízeno. Ještě pak zajímavější jest, že hned za tímto novokřtěnským náčiním následuje nové oddělení náčiní — z porculánu. Vskutku cizí a brzo i domácí porculán počal zřejmě vytlačovati majoliku novokřtěnskou, která ostatně od druhé polovice 17. stol. zřejmě upadala, a to nejen proto, že komunistický způsob života a tím tuhá kázeň a příčinlivost novokřtěnců na Slovensku dostávaly značné trhliny, nýbrž také pro tu příčinu, že novokřtěnci po Bílé hoře, když se vystěhovali do Uher, ztraceli styk s pokročilejším západem a s mateřským Švýcarskem, v němž, jak už bylo výše naznačeno, brávali nové podněty a poučení, ať už vysíláním tam svých lidí na zkušenu anebo trvalým emigračním přílivem odtamtud na Moravu. V 18. stol. v našich zámeckých inventářích nečteme již zpráv o stolním náčiním novokřtěnském, všude vládne už jen porculán. V jednom inventáři hradu Buchlova z roku 1768, sepsaném po zemřelém majitelce hradu Marii Teresii Petřvaldské z Petřvaldu, nacházíme mezi množstvím rozličného porculánu také

25) 41 šálů bílejších hlíněnejch toufarských jest oceněno na	10 zl.	28 mís cínových pak	14 zl.
9 šálů prostějch na	3 „	4 medeničky cínové	4 „
2 medenice hlíněný s nálevkami	2 „	3 nálevky cínové	1 „
Nemálo pak drobného hlíněného nádobí fraucimorského	10 „	7 medenic starých cín.	3 „ 15 gr.

Viz v citov. článku.

zvláštní oddíl, nadepsaný „An a l t e n hollitscher Geschir“, čili výrobky ze známé holičské továrny. Údaj, že tu jde o staré holičské výrobky (když holičská továrna počala pracovati teprve od 40. let 18. stol.)²⁶⁾ poněkud překvapuje (jsou mezi nimi na př. „26 Rosen-Täller, 4 Schüsseln“ a p.). Nekryje se pod tím stará práce novokřtěnská, jejíž jméno už upadlo v zapomenutí? Ať jest tomu jakkoliv, z inventářů století 18. jméno novokřtěnského nádobí mizí na Moravě úplně.

Z dosavadní literatury o starší moravské majolice vysvítá, že mnozí a to právě nejvýznačnější badatelé chtějí stavěti tuto majoliku novokřtěnského původu v souvislost spíše s italskou nežli švýcarskou obdobnou výrobou. Záhadu tuto arcit nelze řešiti zde; než, kdo se zabývá historií moravských novokřtěnců, najde plno dokladů o tom, jak zdejší novokřtěnci udržovali neustálé styky se Švýcarskem a jak ze Švýcar dostávali nové a nové posily. V pramenech švýcarských, zejména na př. v korespondencích curyšského duchovenstva 16. stol., lze najíti o tom plno dokladů. V tak zv. Simlerově sbírce korespondencí vynikajících švýcarských teologů, uložené v kantonní knihovně v Curychu²⁷⁾, najdeme řadu tisků, pamfletů, písní a podobných kusů, týkajících se moravských novokřtěnců, jež ukazují, že zejména z Curychu a okolí vycházelo ono posilování našeho novokřtěnství. Roku 1587 psal o tom jeden z místního duchovenstva i Bezovi do Ženevy, jak marně bojují proti novokřtěnským svodům mezi místní chudinou; vše že denně táhne do Moravy, jednak z hladu, jednak lákáno tam jich slibů a svodů²⁸⁾.

Může-li se mluvíti o nějakých vlivech, tedy na prvním místě musí se bráti v úvahu vliv švýcarský. Ostatně bylo už výše částečně toho dotčeno. Švýcarská musea, zejména krásné a přímo velkolepé u srovnání s našimi poměry kantonální museum v Curychu, mají pěkné sbírky starých místních majolik, jejichž studium bude moci badatelům na tom poli nepochybně ještě leccos pověděti. Než švýcarská musea, na př. curyšské a basilejské, poučí českého badatele ještě o jiné věci. Kdo prochází jejich

²⁶⁾ Srov. knihu C. Schirek, Die k. k. Majolika-Geschierfabrik in Holitsch. Brno 1905, 6.

²⁷⁾ Collectio Simleriana, obsahující ve velkém množství svazků buďto originální korespondence nebo opisy, koncepty a p.; též staré tisky, letáky atd.

²⁸⁾ Rudolf Stumpf, člen curyšské církve, Theodoru Bezovi 28. května 1587: „Innumera insuper turba partim fame et pauperie compulsa, partim anabaptistarum subreptitiorum concionibus furtivis et pollicitationibus magnificis illecta hinc in Moravia quotidie proficiscitur. Interea nos ecclesiae ministri monendo et hortando et senatum consultando pene frustra fatigamur“. (Coll. Simleriana sv. 144. f. 31.) — Když r. 1590 Karel Žerotín cestoval z Moravy do Francie, tu v Klatovech potkal „complures anabaptistas ex Germania in Moraviam redeuntes“. Oznámili mu, že jsou ze židlochovského panství, jež náleželo jeho strýci Fridrichovi z Žerotína. Tedy i zde jest důkaz o stálých stycích s vlastí. Šlí patrně ze Švýcar neb již. Německa. Deník Karla Ž. v mor. zem. archivu v Brně. Cer. II. 114. Ke dni 20. září 1590.

sály, v nichž jsou na př. vystaveny originální interiéry bytů měšťanských rodin švýcarských od stol. 16., pozná, jak vysoko stála bytová kultura oněch měšťanů a vůbec středních vrstev švýcarského obyvatelstva. Krásně vypravené byty, tak mimo jiné na př. nádherná renaissanční světnice rodiny Pestalozzich v Chiaveně z r. 1585, obkládaná dřevem (v muzeu v Curychu), nebo světnice basilejských Iselinů z r. 1607 (v měst. muzeu v Basileji), zámožných to kupeckých rodin, s nimiž měl na př. i náš Karel Žerotín styky, ukazují, jaké požadavky se tam kladly na práci řemeslnictva, z něhož nejvíce vycházeli naši novokřtění. Vidíme-li takové vzory, poznáme, jaké zkušenosti a jakou dovednost přinášeli si k nám; pak mohli skutečně pracovat pro nejpřednější domácnosti v zemi. Možno tu ovšem mluvit také o vlivech italských; Švýcary, jako jedna z nejdůležitějších průchodních zemí z Itálie do Německa a zpět, stály velmi mnoho pod vlivem renaissanční kultury italské a tento vliv se jevil i v jejich veškeré práci. Jevil se tedy i v tom, co u nás novokřtění vyráběli; než byl to jen vliv, prošlý přes Švýcary.

* * *

Všechno to, co jsme výše uvedli, ukazuje, že tito cizí přistěhovalci, kteří s vděčností našli na Moravě druhou svoji vlast, znamenali v životě země značně kladnou položku. Když r. 1613 známý bratrský šlechtic moravský a Žerotínův přítel Oldřich z Kounic psal poslední vůli a zanechal svým synům i zvláštní „memoriál“²⁹⁾, jak by měli hospodařit a vésti si na svých statcích, dotkl se také otázky novokřtěnců, kteří byli usedlí na jeho statcích. Z jeho zmínky o nich vysvítá, že způsobili vrchnostem svými zvláštnostmi a svou neústupností v názorech nejednu nepříjemnou chvíli, než přes to musil přiznati, že je-li s nimi na panstvích zle, tedy ještě hůře jest vrchnostem bez nich, takže radil, aby je ze statků nevypuzovali³⁰⁾. Není proto divu, že se obyvatelstvo Moravy velmi nerado s novokřtění loučilo, když po katastrofě bělohorské mělo r. 1622 v protireformačních plánech vlády dojíti i na ně. Zdá se, že i u vídeňského dvora k jejich vypuzení, vycházejícímu zřejmě z jezuitských popudů, přistupovali s jistými rozpaky. Jezuitský životopisec kardinála Dietrichštejna alespoň vypravuje, že se císař v té věci obrátil na kardinála napřed soukromě, jak by se to dalo zařídit, ježto byly obavy, že ani on nebude schvalovat vypuzení těch lidí „pro nesmírné škody“, které by z toho

²⁹⁾ Memoriál potřebný k správě synův mým Fridrichovi a Karlovi let svých již majícím. Sepsaný léta 1613. Mor. zem. archiv. v Brně, akta šlechtická odd. „z Kounic“.

³⁰⁾ „Novokřtěníce zoumyslně nezahánějte a nevypovídejte ani z domů jejich ani ze dvorů; než tu kde nejsou, jich nepřijímejte. Nebo jestli jest s nimi zle, tehdy ještě hůřeji bez nich, nebo tu věci zkušený mluvím“.

snad vzešly³¹⁾. Když se však kardinál postavil rovněž proti novokřtěncům, císař prý se velmi zaradoval a již neváhal. Kardinál projevil dokonce tak příkladnou horlivost, že novokřtěníce již o své újmě vykázal ze svého panství mikulovského a po dohodě s císařem připravil pak první vypovídací patent 28. září 1622, jímž byli novokřtěníce vesměs z Moravy vypovídací. Patent ovšem, jak vypravuje dále náš jezuitský informátor, nevycházel hladce, ježto významní členové moravské šlechty, a to právě se strany katolické, dlouho se tomu vzpírali, ukazující, že země utrpí nejen pro jejich hospodářskou zdatnost, nýbrž také proto, že se novokřtěnců počítalo téměř na 40.000 (podle biografa), a to v zemi válkou beztak prořídlé znamenalo velikou ztrátu na lidech.

Než rozhořčení proti novokřtěncům bylo ve Vídni veliké a také kardinálův hněv nesmířitelný. Nešťastní tito lidé, kteří jindy žili tiše ve svých domovech, nestarajíce se o politické a veřejné záležitosti, ukázali za českého povstání velmi zřetelně své smýšlení, stojíce vesměs na straně vzbouřených stavů. Byl to pravý opak stanoviska židů, kterým ještě po letech vydával kard. Dietrichštejn u císaře vysvědčení, že po celou rebelii na Moravě zachovali císaři věrnost a proto také „velké pronásledování a škody vytrpěli“³²⁾. Kardinálův správce mikulovský již v samých počátcích povstání na Moravě oznamoval svému pánu do Vídně³³⁾, že jim na mikulovském panství vzal všechno obilí, jež našel v jejich skrýších a do 20 mtů mouky „poněvadž jsou falešného srdce a všechno jich mínění proti nám křesťanům jest obráceno“; také vzal jejich lékárnu, když se většinou z panství jinam uchýlili, a to i s lékařem, který však v zajetí na zámku mikulovském zemřel. Vskutku z některých papírů Ladislava Velena z Žerotína, zemského hejtmana moravského v době povstání, poznáváme, že novokřtěníce, zejména na panství břevclavském a lednickém, konali povstání významné služby, prostředkující zvláště tajné korespondování se zeměmi rakouskými a cizinou³⁴⁾. V červenci 1621 po předchozím vy-

³¹⁾ Ve vatikánské knihovně v Římě jest rukopis nadepsaný: „Memoria piarum rerum gestarum a dilatatione religionis catholicae in Moravia ab anno MDCXXI.“ Podle označení na titulním listě rukopis ten, pocházející, jak se zdá, z pera zpovědníka kard. Dietrichštejna P. Dingenauera a věnovaný práci kardinálově na poli katolické reformace, pochází z knihovny kard. Dietrichštejna. S knihovnou se dostal do Švédska a odtud s král. Kritinou do Říma. Dnešní sign. Bibl. Ottoboniana čís. 827. List, v němž se císař obracel ke kard. Dietrichštejnovi o radu, jak s těmi novokřtěníci naložiti a jak jejich pokladů se zmocniti, jest v archivu min. vnitra v Praze: D. K. I. 1620—27. List jest v konceptu a nedatován; z odpovědi kard. D. ze dne 29. června vysvítá, že cis. list měl datum 14. června 1622. Odpověď kard. v konc. v Mikulově.

³²⁾ Zámecký archiv v Mikulově; kard. D. císaři dne 20. listopadu 1625.

³³⁾ Tamtéž Henry Brus z Mikulova kard. D. do Vídně z 12. září a 13. listop. 1619 a Jan v. Dennee kard. 13. listop. 1619. Listy v orig.

³⁴⁾ Haus-Hof u. Staatsarchiv ve Vídni. Österr. Akten. Mähren Fasc. 2. Papiere des

šetřování vzpomínal toho i císař v listě kardinálovi z Dietrichštejna, dodávaje, že vskutku od těch zlých kacířů nutno se obávati stále všeho nebezpečí a zrady, jak to jejich korespondování „s našimi nepřáteli a rebely“ nesporně na světlo vyneslo³⁵). Tato nedůvěra k nim nebyla pak ničím otřesena, ano naopak v novém boji na Moravě s Bethlenem Gaborem a markr. Krnovským r. 1621—22 byla jen znova posílena. V červenci r. 1622 dával kard. Dietrichštejn alespoň znova tajně vyzvídati po venkově na jižní Moravě, jak novokřtění s nepřitelem korespondovali, jakou mu pomoc činili a také co se „tu i tam o nich v lidu mluví“, aby patrně k trvalému jejich vypuzení měl co nejvíce materiálu po ruce³⁶).

Ve Vídni si ovšem nejdříve vzpomněli na poklady novokřtěnců, o nichž od dlouhých let na Moravě kolovaly stálé pověsti. Zmíněným dopisem ze dne 31. července 1621 oznamoval císař kardinálovi, že má zprávy, že novokřtění na různých místech nahromadili a zakopali „velké poklady“, a proto mu nařizoval, aby všemi hrozbami a vězením vynutil na nich vydání těch peněz, aby jich „ti proklatí kacíři“ snad neužili proti císaři³⁷). Kardinálovým hrozbám vskutku podlehl jeden z novokřtěnských starších, jménem Rudolf Hirtzl a vyzradil pět skrýší, v nichž pak byly skutečně peníze nalezeny³⁸). Císař byl tím tak rozohněn, že 27. července psal znova kardinálovi, aby pochytil i ostatní jejich starší a donutil i je k přiznání, odůvodňuje svou dychtivost po kacířských penězích tím, že ti „zlí lidé“ by jich užili beztak jen ke zničení katolického náboženství.

V kardinálových mikulovských papírech jest o té věci ještě řada listů, než nikde z nich nevysvítá, kolik bylo nešťastným těm lidem pobráno. Císař chtěl ve velké finanční bídě, jaká vládla ve Vídni, věc utajiti i před nejbližším svým okolím, poněvadž peněz chtěl užiti výhradně jen na své soukromé výdaje; proto jednání o celé záležitosti dalo se namnoze ústně a osobními dopisy císařovými, aby ani úřady vídeňské, zejména pak vojenské, kde bída byla největší, o tom nic nezvěděly. Ze dne 4. září 1621 máme v Mikulově toliko list, jímž císař oznamuje kardinálovi, že si posílá svého komorníka „pro ty peníze“, a žádá, aby mu byl dán dostatečný „confoy“ na cestu. Zrada staršího Rudolfa ovšem velmi polekala obce

Lad. Velen v. Zierotin. Dopis Šebestiana Dietricha, staršího novokřtěnského, Velenovi z Žerotína dat. 7. února 1619 z Nových Mlýnů.

³⁵) List císařský z 31. července 1621 v zám. archivu v Mikulově.

³⁶) Koncept kardinálova dopisu z 15. července ve sbírce „Grosse Correspondenz“; heslo „Dietrichstein“, sv. 22 v archivu min. vnitra v Praze (dříve ve dvor. a stát. archivu ve Vídni).

³⁷) Jak už za císaře Rudolfa II. vláda hledala novokřtěnské poklady, o tom viz v článku d'Elvertově, Zur Gesch. der Wiedertäufer in Mähren v brněnském Notizen-Blattu 1878, čís. 2.

³⁸) Srov. k tomu i publikaci Wolkanovu, str. 579 a násl.

novokřtěnské; z jejich kronik poznáváme, že rychle ukryli v jiná místa, co se dalo ještě zachrániti, a že také jejich starší se opatrně drželi stranou, aby nemohli býti pochyťáni. A tak, jakkoliv kardinál postupoval proti nim přímo brutálně a násilím i lstí se snažil zmocniti jejich ostatních peněz, přece nedosáhl už ničeho. Než přece peníze, které byly novokřtěncům vzaty, značily podle jejich kronik největší část jejich hořtosti³⁹).

Z korespondence kardinálovy s císařem z r. 1626 vysvítá⁴⁰), že se ve Vídni mluvilo o 30.000 zl., tedy o veliké sumě na tehdejší poměry. Když toho roku upadl Karel Liechtenštejn do nějakého sporu s císařským fiskem, činil si nárok na ony peníze, uváděje, že byly novokřtěncům vzaty na jeho lednickém panství v Nových Mlýnech a že tedy jemu jako vrchnosti měly náležeti. Císař posílal v rozpacích Liechtenštejnův dopis kardinálovi, než i ten tehdy již nechtěl o věci věděti ani se na ni pamatovati. Kontroverse s Liechtenštejnem však ukazuje, že ve Vídni přece celou akci neutajili a že se do veřejnosti dostaly o ní určité zprávy.

Po skončení nové války s Bethlenem Gaborem r. 1622 nezdržovalo císaře již nic od vypovězení novokřtěnců, zejména když opětovné pokusy kardinála Dietrichštejna o získání zbývajících novokřtěnských pokladů končily se neúspěchem. Kardinál 29. června sám už císaře povzbuzoval k rozhodnému činu, „poněvadž ta ošklivá sekta a její zcela jasně prokázané provinění proti Bohu a císaři jest dostatečně jasné; tím pak spíše, že častokrát a rozličně ukázali zřejmý despekt vůči císaři a mezi jiným i svého dotčeného již staršího Rudolfa jen proto, že císaři něco vyjevil, proti všem kardinálovým ostrým příkazům ze své společnosti vyhnali a jej ze všech hodností sesadili, takže pak pohrdán ve velké bídě zemřel“. Podobně pak žaloval, že i druhého svého staršího Burkarta pro podobnou příčinu sesadili z učitelství a degradovali jej k řemeslu holičskému. A ačkoliv oba tak byli potrestáni a zhrzení — dodává kardinál — přece ani oni se neobrátili, ač kardinál jim i jiným sliboval plnou ochranu, pakli se přidají k víře katolické; raději všechnen ten žal vytrpěli a v své tvrdošijnosti zůstali. Kardinál proto již v nic nedoufal a radil, aby ty kacíře císař beze všeho odkladu a bez ohledu na jejich „fautores und defensores“ ze země vypudil⁴¹).

Vskutku 17. září 1622 císař zplnomocnil kardinála k tomu kroku a kardinál hned potom vydal výše zmíněné patenty s datem 28. září 1622,

³⁹) Wolkan na uv. m. str. 579.

⁴⁰) Zám. archiv v Mikulově; list císařův ze 17. července 1626 v orig. a kardinálova odpověď na něj ze dne 27. července v konceptu.

⁴¹) List kard. v konc. v zám. archivu v Mikulově.

jimiž byli novokřtění vypovídáni z celé země. Po dvou dnech žaloval císaři, že sice „mnozí obyvatelé“ ze šlechty prohlašují, že chtějí císaře žádati, aby mohli novokřtence nadále chovati na svých statcích, ano někteří že i ty jejich příslušníky, které on vypověděl ze svého panství, přijali k sobě, než přes to radil, aby císař každou takovou žádost prostě odmítl⁴²⁾. Kardinál neznal již žádného slitování, zvláště proto, že všechny pokusy o obrácení novokřtěnců na katolictví selhávaly; na mikulovském panství sice pokus se částečně zdařil⁴³⁾, než jinde všechno úsilí zůstávalo marným. Novokřtění ovšem se také bránili a jejich kroniky ukazují, jak napjali všechny síly, aby aspoň v zimě nemusili odcházeti, kdy se nedalo nic vzít s sebou; obrátili se i na samu císařovnu a u kardinála znova a znova intervenovali. Než čtyřnedělní lhůta do 28. října jim prodloužena nebyla, a tak první obce novokřtěnské, odcházející ze statků, kde kardinál vykonával přímý vliv (zejména konfiskovaných), šly takřka s prázdnýma rukama. Jejich kronika oceňuje ztráty, jež je tehdy na Moravě stihly na obilí, víně a dobytku, sumou 364.000 zl.⁴⁴⁾. Odcházeli s největší trpkostí, zejména ke kardinálovi, který je obral, pokud odcházeli z jeho vlastních statků, takoruka až na košili, dáváje jim prohlížeti i podešve na obuvi, zda v nich nemají zašity peníze. Tak brali, jak podotýkají ve své kronice, kardinálův vděk za všechny dlouholeté služby, které prokazovali jemu samému i jeho rodině⁴⁵⁾. Z jejich trpké žaloby vysvítá, že kardinál, který v celém tom reformačním díle okázale zdůrazňoval horoucnost náboženskou, po straně nijak nezapomínal ani zde (jako při mnoha jiných příležitostech) i z malé hromádky jmění těch chudých lidí přenášeti na svou velkou hromadu.

Mimo nadání novokřtění povětšinou nemusili jíti z Moravy daleko; slovenská šlechta za řekou Moravou je hned ochotně přijímala k sobě, takže kardinál ještě v říjnu 1622 o tom referoval do Vídně, udávaje, že zejména kolem Skalice, Holiče a v celém traktu až k Levici za Nitrou byli bráni novými pány zřejmě na škodu císařských interesů. Neboť tak (měl za to) podaří se vystěhovalcům vyvézti přece něco ze zanechaného na Moravě majetku, ti pak z novokřtěnců, kteří ze strachu, že nikde nejdou útulku, přestupovali na katolictví, že budou znova svedeni k odpadnutí. V korespondenci kardinálově jest ještě řada dokladů, jež ukazují, jak skutečně otázka novokřtěnců působila vládě nesnáze přes všechny vypovídací patenty. Mnozí z nich, pokud neodešli v první chvíli, snažili se pod rozličnými záminkami udržeti se v zemi, jiní se vraceli z ciziny zpět

⁴²⁾ Všechny tyto kusy rovněž v Mikulově.

⁴³⁾ Životopisec kardinálův píše, že se tam ke katolictví obrátilo po jezuitském úsilí 300 osob, v kronice novokřtěnské se udává jen 230. Wolkana str. 568.

⁴⁴⁾ Wolkana na uv. m., str. 570.

⁴⁵⁾ Tamtéž, str. 568.

a ujímali se opuštěných domů, slibující přestoupiti na víru katolickou, a šlechta je zřejmě v tom podporovala. Proto 27. listopadu 1622 vydal kardinál nový vypovídací patent, který však měl, jak podotýká jeho biograf, jen ten následek, že sice všichni svatě slibovali držeti se katolické víry, než nikdo to nedodržel. Dne 3. března 1623 kardinál opět žaloval na ně do Vídně, že všechno jejich slibování byla jen šalba, že zůstávají nadále v svém bludu a co nejhoršího, nechtějí ani děti nositi ke křtu. Proto 13. dubna 1623 byl vydán nový patent, vztahující se zejména na všechny ty, kteří se vrátili z Uher a kteří jen líčeně přestoupili ke katolickému náboženství. V patentu se hrozí přímo trestem smrti vinníkům, zejména těm, kdož by nenesli děti ke křtu⁴⁶⁾.

Kardinál Dietrichštejn musil však toho roku odejít do Říma k volbě nového papeže, a tak za jeho nepřítomnosti celá záležitost s novokřtění usnula. Když se vrátil, žaloval 22. února 1624 zejména na knížete Karla z Liechtenštejna, na Adama z Valdštejna na Židlochovicích a Zdeňka Žampacha na Hodoníně, kteří nejvíce drželi ruku nad novokřtění, v Rakousích pak na Maxmiliána z Liechtenštejna, tedy vesměs velmože katolické. Proto novým patentem dne 13. března 1624 bylo hrozeno přímo vojenskou exekucí, zejména panství lednickému a židlochovickému, pakli novokřtění nebudou odstraněni⁴⁷⁾. Šlechta velmi nerada a jen s odporem se podřizovala, než nemohouc jinak, brala novokřtence do služeb aspoň na své zámky, doufajíc, že tam budou lépe ukryti před slídivým okem kardinálových reformačních zřízenců. Byli to zejména, jak udává kardinálův životopisec, kníže Karel z Liechtenštejna, hr. Žampach a Karel a Kašpar Žerotínové. Kardinál však tehdy, jak dodává jeho jezuitský chvalořečník, obrátil se tak prudce na vinníky a „těžkými listy je takoruka jako bleskem omráčil“, takže si nadále již netroufali císařské zákazy porušovati. Ještě dne 17. prosince 1628 vydal kardinál jeden patent proti novokřtěncům, než ten se obrací jen proti nově vloudivším se příslušníkům té sekty do země a proti těm vrchnostem, které je znova tajně přijímaly na svých zámcích do služeb. Než to byl snad poslední kus v úsilí, jež trvalo plných 8 let.

Z výše uvedených inventářů z doby pobělohorské jsme však viděli, že se kardinálovo dílo zdařilo jen částečně. Byla-li novokřtěncům samým uzavřena země, jíž se tak usilovně drželi a do níž se znova a znova tajně vraceli jako do skutečné své vlasti, zůstaly alespoň selské chaty a šlechtické zámky otevřeny jejich produktům nadále, a to až do konečného přirozeného zániku novokřtěnství v sousedních Uhrách.

⁴⁶⁾ List kard. D. z 3. března 1623 v konc. v Mikulově. Patent z 13. dubna zapisuje zmíněný kardinálův biograf.

⁴⁷⁾ Tamtéž.

Václav Liva:

Staronové prameny k dějinám pobělohorské protireformace a jejich původce.

Koncem května r. 1621 nastoupil u císařského dvora ve Vídni nový nuncijs Carlo Carafa. Nejsa informován o situaci v Čechách, jichž rekatolisaci mu jeho nástupní instrukce ze dne 12. dubna 1621 kladla především na srdce, a chtěl být dokonale ubezpečen o pokrocích katolického náboženství, které se mu nezdály v rukou zestárlého arcibiskupa Lohelia náležitě opatřeny, jmenoval svým generálním vikářem v Praze sídelního kanovníka olomouckého Jana Arnošta Platejsa z Plattenštejna¹⁾.

Syn německého sekretáře v české dvorské kanceláři Jana Platejsa, jenž se spojil výhodným sňatkem s patricijskou rodinou Ottersdorfů, studoval Jan Arnošt v římském Germaniku a dosáhl kanonikátu v Olomouci. Znesnadniv se v l. 1617—1619 s kardinálem Dietrichštejnem ve sporu o proboštství augustiniánského kláštera u Věch Svatých v Olomouci, o které velmi stál, přijal ochotně funkci nunciova náměstka v Čechách a uplatnil se pak vynikající měrou při provádění protireformace. Carafa zmiňuje se o něm ve svých zprávách, zasílaných kongregaci Propagandy a jejímu prefektovi, kardinálu-nepotovi Ludvíkovi Ludovisimu, několikrát velmi pochvalně a řadí jej mezi nej-

¹⁾ C. Carafa, Commentaria de Germania sacra restaurata, Francofurti 1641, 123 „... mihi ipsi in regno Bohemiae constitui vicarium, Ernestum Platisium, canonicum Pragensem et Olomucensem, virum integerrimum probataeque virtutis, ... ut per illum catholica religio promoveatur et necessaria ad illius promotionem indies denunciarentur. Archiepiscopus enim, quamvis charitate accensus, nihilominus senio confectus, infirmus et in extrema necessitate constitutus ... non poterat exequi, quae cupiebat. — Carafa, Relatio bohemica, zaslaná Propagandě 8. října 1622 (H. Kollmann, Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemicas illustrantia. Tomi I. pars I. Praga 1923, č. 25, odst. 16, str. 115). Vylíčil překážky, které kladla pražská vláda jeho úsilí o vykázání nekatolických kněží, píše nuncijs „... onde mi risolvei per questa cagione mandar a Praga come mio vicario Giovanni Ernesto Platisio, persona di buono spirito e lettere, perito di ambedue i linguaggi, che si parlano in Praga, et zelantissimo della religion catholica... Egli dunque stando là come dependente da me, ha operato molte cose di grande utilità all' introduktion della religion catholica a quel regno, tenutomi continuamente avvisate di quanto passava et occorreva...”

přednější katolické pracovníky, — „operarii intelligenti, dotati di bontà, lettere e lingua“ —, ba pokládá ho vedle strahovského opata Kašpara Questenberka za přední svou oporu v Čechách²⁾.

Vedle osobních styků, k nimž docházelo za častých cest do Vídně, pěstoval Platejs s Carafou pravidelnou korespondenci a vypracoval pro něho též tři souborné zprávy, o nichž se tu chceme zmíniti. Jeho zápisník z let 1619—1624 nemá sice k nuncijs bezprostředního vztahu, zmínka o něm je však nutna pro důkaz o Platejsově původství jedné z oněch tří zpráv.

1. Rkp. univ. knihovny pražské VII G 11 „Verba in os incurrentia minus praemeditate“³⁾, — titul, jež nadepsal autor, kdežto P. Athanasius a s. Josepho (Eliáš Sandrich), člen konventu bosých augustiniánů u sv. Václava na Novém městě pražském a pilný sběratel historických materiálů, označil knížku na svrchní části předešlé jako „Sentimenta spiritualia Joannis Ernesti Platisii a Plattenstein, electi episcopi Olomucensis.“ Rukopis se totiž dostal do klášterní knihovny u sv. Václava s jinými knihami a písemnostmi prelátovým odkazem jeho synovce Karla Fridricha ml. Platejsa⁴⁾. Na „Sentimenta“ upozornil svého času J. Truhlář⁵⁾. V malé osmerkové knížce nepůvodní paginace (popsány jsou asi tři čtvrtiny všech listů) zaznamenával Platejs svým neúhledným, těžko čitelným písmem latinsky (dvakrát či třikrát též česky a německy) v l. 1619 až 1624 rozmanité příhody vlastní, zprávy o různých událostech a osobnostech, přátelích a členech své rodiny, novinky politické, válečné a dvorské, své choroby, starosti, stížnosti na protivníky atd., a to tak, že každý zápis je pečlivě očíslován. V čelo každého záznamu klade to, co sám nazval „verba in os incurrentia“, t. j. citáty z bible, apostrofy svatých, sny, hovory ze spaní, pokud se domníval, že je zachytil, první myšlenky po probuzení; velmi často jsou to jen pisatelův srozumitelné náznaky. K těmto „spiritualím“ (jsou podtržena) připíná pak vlastní, pro nás důležitější zápis, častokrát i bez patřičné souvislosti. I tu zabírají značné místo zmínky o modlitbách (poznámenává vždy přesně, kdy, jak a zač se modlil, ba i kdy plakal nad nezdarem různých plánů). Duchovní část každého hesla, jichž je celkem 429, má většinou převahu nad stránkou historickou. Záznamy počínají v pol. r. 1619 a jsou datovány teprve heslem č. 18 na f. 5^a, t. j. 5. říjnem, ač datum můžeme zjistiti bezpečně již

²⁾ Relatio bohemica (Kollmann, Acta S. C. de P. F., č. 25, odst. 40., str. 155): „Monsr arcivescovo è di buona mente e santa intentione, ma oltre a non haver la facultà della lingua, è così opresso dalla vecchiaia, che non può resistere a tutte le cose, di maniera, che, s'io non havessi l'occhio di farlo sostenere dal Platais e dal Questemberg, si commetterebono de gl' errori e delle debolezze.“

³⁾ Truhlář, Catalogus n. 1358.

⁴⁾ Ibidem n. 2711, 2717; B. Balbín, Bohemia docta II., 245.

⁵⁾ Paběrky z rukopisů Klementinských XXIII. Zápisník kanovníka Platýze z let 1619—1624. V. Č. A. IX (1900), 148/9.

u hesla č. 10, v němž mluví o svém zajetí vojskem moravských stavů ve Vyškově, k němuž došlo dne 17. srpna. Z r. 1621 jsou toliko tři záznamy. Poslední heslo je datováno dne 17. února 1624 v Olomouci.

Cena „Sentiment“ jako pramene není ve všech partiích stejná. V některých částech přináší zprávy důležité, jinde pak toliko bezvýznamné podrobnosti. Zmínky o autorově účasti v protireformační činnosti jsou celkem chudé. Nicméně zůstává zápisník důležitou pomůckou pro studium doby; pro intimní svou povahu umožňuje nám lepší poznání pisatele jako člověka, jeho smýšlení, snah a nálad.

„Sentiment“ použil částečně již P. Athanasius ve své rukopisné práci „Memorabilia de Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Domino Joanne Ernesto Platisio de Plattenstein, electo episcopo Olomucensi“⁶⁾, kterou oslavil památku příznivce svého kláštera.

2. „Processus in reformatione seu restauratione religionis catholicae hactenus in regno Boemiae observatus“, Praegae die 2. Aprilis A. 1622, v klementinských rukopisech II C 26, f. 30^a—32^b a XI D 14, f. 60^b—64^b⁷⁾. V obou případech jde o opisy; první je soudobý, opravovaný na různých místech Platejsovou rukou, druhý pořídil uprostřed 18. století P. Athanasius. První kodex obsahuje vedle „Processu“ relaci o volbě probošta augustiniánského kláštera ve Fulneku (adresovanou kardinálu Dietrichštejnovi a datovanou v Olomouci 10. července 1625) s Platejsovými korekturami, jakož i jeho konceptem průvodní zprávy k relaci in margine, a anonymní „Paměť, která jsou město Vyškov v rebelii tej rebelantům podali...“, která líčí Platejsovo marné úsilí udržeti Vyškov proti vzbuřeným moravským stavům. Je to obsahem i formou neumělý literární pokus kteréhosi z vyškovských katolických měšťanů.

„Processu“ užil F. Hrejsa⁸⁾, nepokusiv se o zjištění autora, jež správně zařadil do kruhů hierarchie, a H. Kollmana⁹⁾, jenž ukázal, že „Processus“ byl jedním z Carafových pramenů při sestavování jeho relace o českých náboženských poměrech, podané Propagandě dne 8. října 1622. Současně pronesl domněnku, že autorem „Processu“ je Platejs, a snesl pro to různé důvody. Kollmannova domněnka je správná, neboť k autorství „Processu“ hlásí se Platejs sám. Píše v „Sentimentech“ na f. 18^b v hesle čís. 71 takto: „... mane dominica in Albis ante horam sextam tertia Aprilis A. 1622 dum prius illo vesperi scripserit (užívá tu o sobě výjimečně třetí osoby) domino nuncio de facta inhibitione communionis sub utraque

⁶⁾ Klement. rkp. I F 19 f. 45^a—55^a — Truhlář, Catalogus n. 251.

⁷⁾ Ibidem n. 2046.

⁸⁾ Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny (Rozpr. I. tř. Č. A. č. 46, Praha 1912) 573, 576, 580 — cituje kodex XI D 14.

⁹⁾ Acta S. C. de P. F. I. I, 109—113, 115, 117/8, 122—124, 126/7, 157.

specie a politicis iniusta relaxatione, itemque totum processum perfectae in religione catholica reformationis“.

„Processus“ podává cenné zprávy o prvním protireformačním období; líčí získání pražských chrámů katolickému kultu, vypuzení protestantských kněží, zavedení latinského obřadu při bohoslužbách, odstranění kalicha a první opět po dvou stoletích podávání pod jednou v husitském kostele sv. Martina ve zdi — toto zvláště obsírně, neboť Platejs kladl si za velikou zásluhu, že se první z katolických kněží odvážil tak učiniti v kacířské Praze.

3. „Brevis narratio de successu rerum ecclesiasticarum in regno Bohemiae sub finem anni 1620 usque ad annum 1628 inclusive“, opsaná v kodexech XI D 14, f. 51^a—60^a a XIV C 15, f. 44^a—48^b¹⁰⁾ téže bibliotéky jednak P. Athanasiem, jednak neznámým, velmi zručným písařem, jenž asi byl na sklonku 17. století též členem august. kláštera na Zderaze. V rukop. XIV C 15 jsou ještě tyto kusy: 1. „Relatio succincta“ (f. 38^a—43^b), o níž bude hned učiněna zmínka; 2. „Summarium instructionis“ (neúplné — f. 50^a—53^a) ze dne 15. října 1627 pro reformační komisi v kraji plzeňském, prachenském, bechyňském, časlavském a chrudimském, v nichž byl Platejs subdelegovaným komisařem; 3. „Ernesti cardinalis ab Harrach, archiepiscopi Pragensis, Constitutiones monialium sancti Georgii in Castro Pragensi, directae ad Reginam abbatissam“ (f. 54^a—83^a — podle Truhláře autograf) s velmi četnými Platejsovými doplňky a opravami. Na f. 1^a čte se poznámka: „Liber hic est conventus sancti Wenceslai F. F. E. E. discalceatorum sancti Augustini Neo-Pragae 1673.“

Z uvedeného je, tuším, s dostatek patrné, že kodex býval Platejsovým majetkem. Do kláštera bosých augustiniánů na Zderaze přišel již svrchu naznačeným způsobem.

Rukopis XI D 14 cituje jednak Gindely¹¹⁾, jednak Hrejsa¹²⁾ s míněním, že „Brevis narratio“ byla sepsána v týchž církevních kruzích jako „Processus“.

4. „Relatio succincta eorum, quae post victoriam Ferdinandeam et deditionem Pragensem Anno Domini 1620 die 8. Novembris factam, quae fuit 22da dominica post Pentecosten, in emolumentum fidei orthodoxae in archidiocesi Pragensi promanaverunt“ — XI D 14, f.

¹⁰⁾ Truhlář, Catalogus n. 2482.

¹¹⁾ Dějiny českého povstání IV. (Praha 1880), 431, 433; Geschichte der Gegenreformation in Böhmen (Leipzig 1894), 93, III.

¹²⁾ Česká konfesse 573/4, 480.

41^a—50^b, XIV C 15, f. 38^a—43^b, opsaná týmiž písaři a v téže době jako „Brevis narratio“. Zmiňuje se o ní Kollmann¹³⁾.

Obě posléze zmíněné souborné zprávy, stručně líčící hlavní události rekatolizace Čech v l. 1620—1628, byly napsány Platejsem pro Carafu, který jich použil při literárním vylíčení své nunciatury (Commentaria, Relazione dello stato dell'imperio e della Germania fatta dopo il ritorno della sua nunciatura appresso l'imperatore 1628. Ed. J. G. Müller-Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen XXIII.) Na důkaz Platejsova původství, které dosvědčuje též obsah a osud kodexu XIV C 15, uvádíme závěrečný odstavec „Processu“ (XI D 14, f. 63^b): „Atque haec sunt, quae hactenus usque ad hanc diem reformationem seu restaurationem religionis catholicae in Bohemia et maxime Praegae ingressa sunt. Brevi majora et meliora indes sperantur et ad ea inducenda praeviae dispositiones in manibus versantur; quae ubi ad opus praefatum redacta fuerint, similiscripta relatione sedulo semper exhibebuntur.“

Dalším důkazem jsou níže uvedené juxtaoposice, které osvětlují vzájemnou závislost Platejsových zpráv a ukazují, jak z nich Carafa čerpal.

Relatio succinta (XI. D. 14)

f. 42^a. Deus optimus maximus tam grande dedecus amplius pati nolens, quendam hominem saecularem ad contemptum catholicorum in cathedra ecclesiastica saltantem in terram dejecit (divino numine profecto factum), crura perfregit, vitae usura privavit. Quemadmodum alius sceleratus haereticus supra sepulchrum s. Joannis martyris, canonici Praegensis, in contemptum divorum saltare incipiens (non credere volens catholicis vulgo pargentibus eum hominem die illa aliquam infamiam incursum, qui dicti sancti sepulchrum dishonorasset), statim dolore gravissimo pedum tactus, infirmus inde reportatus intra horam miserime occubuit.

f. 42^b. Maximilianus, Bavariae dux piissimus cum

¹³⁾ Acta S. C. do P. F. I. 1., 310.

insigni gloria Pragae ingressus, gratiarum actiones Deo et Omnibus Sanctis in ecclesia collegiata Omnium Sanctorum in castro Praegensi de victoria obtenta cum solemnibus pompis ac triumpho peregit. Quo peracto metropolitanae ecclesiae praelati, canonici, ministri, caeterique regni viri ecclesiastici, abbates, sacerdotes saeculares et religiosi ad sua revocati.

Relatio succinta

f. 41^b. Anno 1621 ex sancta ecclesia metropolitana ejectis cadaveribus haereticorum, altaribus noviter exstructis et erectis, ecclesia et altaria successive consecrantur omnia.

Brevis narratio

f. 51^a. Anno Domini 1621 die 28. Februarii, quae fuit prima dominica Quadragesimae, metropolitana ecclesia Praegensis, postquam cadavera haereticorum in eadem sepulta fuissent exhumata, campanae quoque et nonnulla alia paulisper accomodata, fuit per Joannem archiepiscopum Praegensem solemniter reconciliata... tandemque et pavimento ejusdem ecclesiae planum factum et omnia altaria rursus sunt consecrata.

Brevis narratio (XI. D. 14)

f. 51^a. Posteaquam... Imp. Ferdinandus II... felici victoria in Albo monte prope Pragae potitus est, ... clero et aliis catholicis gaudium magnum, ita ut etiam

festinae in regia capella Omnium Sanctorum in praesentia serenissimi ac bellicosissimi domini Maximiliani, ducis Bavariae omniumque suorum capitaneorum gratiarum actiones Deo... redderentur. Quibus peractis canonici metropolitanae ecclesiae Praegensis, qui ab haereticis sedibus suis erant ejecti et ecclesiae bonisque omnibus privati, redierunt ad loca sua.

Carafa, Commentaria

str. III. Restitutis etenim Praegae aliquot templis, statim caesar cathedralem ecclesiam, quam inimicus homo per suas assecclas profanaverat, curavit restitui, novis imaginibus adornari, dissipatis reliquiis instaurari ac novis altaribus decorari.

Carafa, Relazione dello stato dell'imperio

str. 239. Con la presenza di Federico Palatino furono quasi del tutto violate le chiese, spogliate d'imagini e reliquie de' Santi, e profanate da gli empj abusi e bestemmie de' Calvinisti... Io giunsi in Germania l'anno 1621, alcuni mesi doppo detta vittoria di Praga, e fuori dell' essersi la prima dominica di Quadragesima riconciliata al culto cattolico la chiesa catedrale e quella de' Giesuiti...

Processus (XI. D. 14)

f. 60^b. ... templum metropolitanum... tamquam a haereticis, praesertim autem calvinistis, non modo exercitio et usu ipsorum haereticorum, verum etiam sacrarum imaginum et altarium ejectione totali violatum, dominica prima Quadragesimae, quae erat ultima Februarii, Anno 1621 re-consecratum et reconciliatum fuit.

Brevis narratio

f. 52^a/52^b. Item eodem anno die 21. mensis Junii de rebellibus et perduellibus, qui se directores regni

str. 121. ... de rebellibus et perduellibus, qui se regni Bohemiae directores nominabant, sumtum est supplicium, cum anno praecedenti 1620 (quod notatu dignum est) eadem die, in quam inciderat octava festi diei sancti Viti, metropolitanae ecclesiae Pragensis patroni, ab ipsismet haereticis, immo ab satellitibus Frederici palatini auditus fuisset noctu in praedicta metropolitana ecclesia a media decima more germanico usque ad tertium quadrantem horae undecimae cantus multorum tamquam presbyterorum catholicorum psallentium in choro, unde postea cognitum fuit sanctum Vitum et alios sanctos, quorum reliquiae in eadem ecclesia asservantur, illo cantu clamasse vindictam, quae anno revoluto eadem die de praedictis directoribus justo Dei iudicio sumpta fuit.

Relatio succinta

f. 41^a. Neque hoc silentio praetereundum in metropolitana ecclesia Pragensi, ex qua praelati, canonici cum omnibus ministris ecclesiasticis vi et minis fuere ejecti, sanctos patronos in octava sancti Viti a. 1620 nocte usque ad tertium quadrantem horae undecimae a media decima jucundissimum cantum edidisse.

Boemiae nominabant, propter eorum rebellionem et nefarios conatus contra ecclesiam catholicam et sacram caesaream regiamque majestatem sumptum est supplicium, cum anno praecedenti 1620 (quod notatu dignum est) eodem die, in quem incidebat octava festi s. Viti, metropolitanae ecclesiae Pragensis patroni, auditus fuisset noctu a media decima usque ad tertium quadrantem horae undecimae cantus sanctorum in praedicta metropolitana ecclesia, quam memorati directores paulo ante sub finem anni 1619 turpiter deturparunt et impie polluerunt ac profanarunt. Fuerunt, qui dicebant, sat clare per hoc ostentum esse, sanctum Vitum et alios sanctos in eadem ecclesia sepultos illo clamasse vindictam, quae tunc anno revoluto eodem die de praenominatis directoribus justo Dei iudicio sumpta fuit.

Bohuslav Horák:

Pavla Stránského zeměpisný obraz Čech
a jeho kartografická předloha.

Politický a hospodářský vývoj Nizozemska v 16. a 17. století umožnil vedoucí postavení, jež zaujalo tehdy v kartografii a v theoretické geografii. Vyšla tam díla dvou autorů, jež vedla geografii na nové dráhy a působila směrodatně na její další vývoj. Jsou to spisy Clüverovy, zakladatele historického zeměpisu¹⁾, a Varenova „Geographia generalis“, průkopnické dílo zeměpisu všeobecného, zvláště fysického²⁾. O zájmu pak, který tam byl o poznání cizích zemí a jejich obyvatelstva s jeho rády a mravy, svědčí známá sbírka „Res publicae“, jež vydávala v Leydenu officina Elzeviriana, totéž nakladatelství, v němž vyšla i díla Clüverova a Varenova. Účel sbírky byl, poskytnouti jakousi encyklopedii dějin a věd státních. Úvodem však bývá předeslán skoro pravidelně topografický přehled, k němuž se poji častěji dosti podrobné údaje o podnebí, o obyvatelstvu a jeho kultuře. Všude v geografických kapitolách je patrna snaha, srovnati antické zprávy s popisem moderním, a v tom se uplatňuje vliv Clüverův³⁾. Ač obsah knih, v této sbírce vydaných, není výhradně geografický, lze ve sbírce „Res publicae“ přece oceniti namnoze předchůdkyni moderních regionálních líčení zeměpisných. Celkem vyšlo 35 svazků, jež byly věnovány většinou státům evropským, některé též státům a krajinám mimoevropským, státům starověkým a historické topografii.

Jako 31. svazek sbírky r. 1634 vyšla „Respublica Bohemiae a M. Paulo Stranskii descripta“, v druhém vydání r. 1643 s názvem „Respublica Bojema a M. Paulo Stransky Z. descripta, recognita et aucta“.

¹⁾ O Fil. Clüverovi srov. dílo J. P a r t s c h o v o: Philipp Clüver, der Begründer der historischen Länderkunde. Geogr. Abhandl. herausgeg. v. Prof. Dr. Alb. Penck, Bd. V, 2 (1891).

²⁾ O B. Varenovi a jeho činnosti pojednává monografie S. G ü n t h e r a: Varenius. Klassiker der Naturwissenschaften Bd. IV. (Leipzig 1905).

³⁾ Frick G.: Die Elzevir'schen Republiken (Hallesche Abh. zur neueren Gesch. Halle a. S. 1892, Heft 30) 21. 27.

Obsahem obou úvodních kapitol díla Pavla Stránského je geografický popis Čech, velmi pečlivě sestavený a zaokrouhlený.

Stránský se v první kapitole zabývá polohou a povahou země české, v druhé místopisem Čech. Tato kapitola je rozdělena na 20 odstavců, obsahujících výčet nejdůležitějších míst, při nichž jsou poznámky historické a literárně historické^{8a}). Podle našeho dnešního pojetí jde tu o věci, které nespádají do rámce geografického. Jinak je tomu ovšem při metodickém hledisku 17. věku. I v práci metodicky tak skvělé, jako je Varenova „Geographia generalis“, najdeme požadavek, aby v geografii speciální v kapitolách o obyvatelstvu byly vylíčeny nejen zvyky při narození, při svatbě a pohřbu, ale aby byly též vypsány dějinné zvláštnosti, uvedení slavní mužové a ženy, umělci a vynálezy⁴).

Geografické popisy 17. věku byly zpravidla založeny v těsné závislosti na kartografické předloze⁵). Myšlenka, že také topografické části „Českého státu“ od P. Stránského jsou sestaveny podle kartografické předlohy, je tedy odůvodněna celkovým rázem tehdejší geografie. A celý popis Stránského předlohu mapovou také předpokládá. Jeho závislost na mapě je patrna na př. z výčtu městeček, rozvrženého v hradeckém kraji podle Cidliny na městečka před ní a za ní⁶), nebo z určitého pořádku, který zachovává při výčtu míst v jednotlivých krajích.

Vodítkem pro určení kartografické předlohy, jíž užil Stránský, může být omyl, jehož se dopustil ve svém díle při popisu hydrografické sítě tím, že Loučnou a Chrudimku, dva přítoky labské, uvádí jako pobočky Orlice⁷). Jde tu o omyl, který se vyskytuje již v hydrografické síti Cringrovovy mapy. Známe její zpracování na mapě Čech v díle Abrahama Ortelia a Gerharda Mercatora. Chrudimka je tam zakreslena jako pobočka Orlice, Loučná zobrazena není. Z Cringra omyl se dostal i do mapy Aretinovy. Mapa Aretinova vyšla r. 1619 a po druhé, recognita et aucta, r. 1632. Chrudimku jako pobočku Orlice zaznamenává jenom vydání první z r. 1619⁸), na vydání druhém z r. 1632 je správně zakreslena

^{8a}) Několik charakteristických výroků Stránského o městech a krajinách českých sestavil J. o s. Š i m e k ve svém článku: Pavla Stránského „Res publica Bojema“ (Sborník hist. IV. 1886. 141).

⁴) S. G ü n t h e r, Varenius 60.

⁵) G. G e r l a n d, Immanuel Kant, seine geogr. und anthropol. Arbeiten (Sonder-Ausgabe aus Band X. der Kantstudien, Berlin 1906) 11.

⁶) „In nobilitatis bonis censetur cis Cydlinam... ultra Cydlinam vero...“ (str. 28, 29; vyd. z r. 1643).

⁷) „Worlicen, hoc est Aquilam, Lauczna margaritique nobili Chrudimca aliquanto prius auctum, ad Hradecium Reginae exhaurit“ (str. 4.).

⁸) Dva výtisky Aretinovy mapy z r. 1619 jsou v archivu ministerstva vnitra. Také mapa Čech v několika vydáních Mercatorova atlantu je zpracovaná mapa Aretinova z r. 1619.

jako přítok labský. Bližší poměr Stránského popisu Čech k Aretinově mapě z r. 1619 bude patrný z dalšího srovnání obou.

Svůj popis Čech začíná P. Stránský určením geografické polohy země. Čechy se podle něho rozkládají od 34°—35° poněkud za 38° délkový. Šířka země je určena 48°—49° a 51°, její rozloha od východu k západu se rovná 40 mílím, od jihu k severu 35 mílím, obvod její je o něco větší nežli 123 míle. Obě Aretinovy mapy Čech stupňového rozdělení nemají. Ale mapa Čech v Mercatorově atlantu je opatřena stupňovým rozdělením, s nímž je možno srovnati rozlohu Čech Stránským uvedenou. I další číselné údaje Stránského o rozměrech a obvodu Čech shodují se dobře s mapou Aretinovou.

Podoba popisovaných zemí bývala zpravidla srovnávána s některým předmětem⁹). Podle Stránského horstva, na všech stranách Čech obklopující, dáváji zemi podobu amfiteatru. Toto srovnání má již Dubravius¹⁰).

V orografickém a hydrografickém popisu přidrzuje se P. Stránský celkem mapy Aretinovy (z r. 1619), v jednotlivostech se však od ní odchyluje. Podobně, jak to již učinil Kosmas (I, c. 2), vytýká Stránský hydrografickou jednotu Čech, jimiž protékají řeky jenom domácí, které se sbíhají vesměs uvnitř hranic země. Sbírá je ústřední vodotok, řeka Labe, která u Ústí, čili, jak poznamenává Stránský, správněji u Děčína vytéká ze země do sousední Míšeň.

Řeka Labe, jejíž latinské jméno Albis vzniklo přesunutím hlásek jakoby od allabendo, pramení v severovýchodní části země na dvou vrších, které se zovou Krkonoše, od jiných Obří hory („montes gigantum“). Její směr je od pramene k jihu. Nad Jaroměří přijímá Úpu, pramenící v týchž horách, ale na jiném místě, pod Jaroměří Metuji, u Hradce Králové Orlici s přítoky Loučnou a Chrudimkou¹¹). Potom se Labe obrací k severu¹²). Další jeho pobočky jsou: Cidlina u Libice¹³), Mrlina u Nymburka¹⁴), Jizera pod Toušením¹⁵), Vltava nad Mělníkem, Pšovka, Chab-

⁹) Údaje o podobě Čech sestavil R i e g g e r, Materialien I (1787), 99.

¹⁰) Historia regni Boemiae (1587) 39.

¹¹) Aretin zaznamenává ústí Úpy pod Jaroměří a zakresluje jenom Chrudimku jako pobočku Orlice. Na svém horním toku přibírá Orlice na mapě Aretinově ještě jeden přítok, který se s ní spojuje u Ústí nad Orl., tedy Třebovku. Ale autor mapy vede její tok od Litomyšle.

¹²) U Stránského je tu chyba. Píše totiž, že Labe pod Hradcem Králové se obrací k severu! „Inde converso ad Aquilones itinere...“ S mapou Aretinovou se v té věci popis neshoduje.

¹³) Aretin zaznamenává tok Cidliny i její jméno, ale nemá Libici.

¹⁴) Mrlinu a její ústí u Nymburka zakresluje také Aretin, ale jména řeky neuvádí.

¹⁵) Aretin zaznamenává Toužim.

lovka u Nučnic, Ohře u Litoměřic¹⁶), Bílina u Ústí, Ploučnice a Bادهbach u Děčína¹⁷).

Hájek ve své kronice vylíčil tok řeky Labe takto: „A to se vskutku tak nalézá, že Labe mezi dvěma převysokými horami, z nichžto jedna Česká a druhá Slezská Krkonoš slove, z pramenných neb drnových aneb, jakž někteří chtějí, z sněžných vod pocházejí, malý potůček činí. Ale potom témuž Labi k rozhojnění jiné řeky na pomoc přicházejí a do něho vcházejí, jako Úpa, kteráž do něho vpadá u Jaroměře, Metuje pod Jaroměří u Plesu, Vorlice u Hradce Králové, Loučná nad Pardubicí, Chrudimka pod Pardubicí, Cidlina u Libice, Mrlina u Nymburka, Jizera u Taušeně, Vhlta u Mělníka, Pšovka u Mělnického kláštera, Ohře nad Litoměřicí, Bílina u Austí a ty všechny řeky Labe s sebou ven z země na západ slunce až do moře, kteréž Oceanus Germanus Germanicus slove, vede.“¹⁸) Jak je patrné, shoduje se Stránského popis značnou měrou také s popisem Hájkovým, a tam, kde se Stránský odchýlil, uváděje (podle Aretina) Chrudimku a Loučnou jako pobočky Orlice, dopustil se chyby. Zato se přidržuje Stránského popis toku Vltavy těsně jejího zobrazení na mapě Aretinově. Vltava (Vultava) neboli Hltava¹⁹), hlavní přítok labský, pramení na Šumavě (Lunae silva) o něco výše, než je Zlatá stezka. Teče mimo Šenavu (Zehnavu) a Zelnavu, pro odpor Rožemberských vrchů obrací se k severu a teče mimo Krumlov a napravo od kláštera zlatokorunského. Nad Mělníkem vpadá do Labe. Pobočky jsou: Malše (Malcza, Malice), pod jejímiž spojením s Vltavou leží Budějovice, Lužnice, která u Tábora mění svůj směr, obracejíc se k jihu a nedaleko pod Týnem vtéká do Vltavy, Otava, zesílená Blanící, ústí u Zvíkova²⁰), Brzina u Zrubku, Kocaba pod Štěchovicemi, Sázava u Davel (nedaleko zlatých dolů jílovských)²¹. Poslední přítok Mži přibírá Vltava u kláštera zbraslavského.

¹⁶) Pěkné líčení toku Ohře u Lokte je vloženo do popisu loketského kraje (str. 116; 2. vydání).

¹⁷) Z řek Stránským uvedených chybí na mapě Aretinově Pšovka, Chablovka a Bادهbach, Bělina je zakreslena (ale nepojmenována), Ploučnice má název „Pulsnicz“.

¹⁸) Václava Hájka z Libočan Kronika Česká (vydal V. Flajšhans, Staročeská knihovna, č. II, v Praze 1918); I, 41, 42.

¹⁹) V prvním vydání Stránský uvádí jména „Vultava seu Multavia“. Tvaru „Vultava“ užívá též Zachariáš Theobald, Genealogica et chronologica judicum, ducum et regum Bohemiae series I. J. (Wittebergae 1612), tvaru „Multavia“ Aeneas Silvius (Hist. Boemica I. c.). Název „Hltava“, jehož užívá Stránský ve svém druhém vydání, pochází z Hájkovy kroniky (vyd. Flajšhans: I. 116); „Neb řeka ta, kteráž nyní Vltava od některých jmenuje se, ta jest od nich Vhlta, jako Hltava, aneb ku pití a hltání jim velmi zchopná aneb žádostivá slula...“

²⁰) Podle Stránského (str. 60) teče Blanice mimo Prachatice se strany levé, se strany pravé zvedá se poblíže města vrch Liběhov (Libiehonius). Prachatice ovšem přímo nad Blanici neleží. Ale právě tak, jak vypisuje polohu Prachatic Stránský, zakreslil ji Aretin na své mapě, nezaznamenal však jména vrchu.

²¹) Brzina a Kocaba nejsou u Aretina zakresleny, také Davel chybí na jeho mapě.

Výčet řek doplňují poznámky o některých řekách při popisu měst. Tak při popisu Plzně uvádí Stránský mimo Mži též Radbuzu (Cadburze), zesílenou Bradavkou, a Úhlavu²²), v kraji žateckém Ryvinu, Úzkou a Brusinku²³), Klenici při Mladé Boleslavi, při popisu Chebu Ohři (Oegra), vytékající ze Smrčin („e piniferi montis jugis“) a zvanou podle teplé vody²⁴).

Jezero a bahna zná Stránský jenom blíže Mostu, Andělské Hory a města Teplé²⁵). Četné byly v 17. stol. rybníky: v okolí Lysé a Benátek, v okolí Pardubic (kde jich bylo asi 40) a v krajině třeboňské. Z nich značných rozměrů byly rybníky Svět a Rožmberk (u Třeboně), Bláto (u Poděbrad) a Jordán, z něhož vytéká říčka neznámého jména (u Tábora)²⁶).

Podobně, jako tomu bývá v geografických líčeních 17. věku, převládá také v Stránského popisu topografickém poměrně podrobný popis hydrografický, kdežto horopis se omezuje na pouhý výčet pohraničních horstev a na záznamy několika význačných vrchů uvnitř země. Jenom v Krkonoších jsou uvedeny některé podrobnosti.

Celou zemi obklopuje se všech stran horstvo („montes“) a souvislé pásmo lesní, část Hercynského hvozdu²⁷). Horstvo se jmenuje Sudety, les se nazývá Gabreta nebo podle některých domácím názvem Šumava po šumu větrů²⁸). Pro její jižní část užívá Stránský ještě názvu „Lunae

²²) Řeky zakreslil také Aretin, ale mimo Mži (Misa flu.) jinou jménem nezaznamenává. Čteme jejich jména v Paprockého „Diadochu“ (1602) při popisu Plzně, (v části, jednájící o stavu městském, str. 162): „při tom městě jsou čtyři řeky, zejména tyto: Miza jinak Mže, Bradavka, Radbuze jinak Bořvoda, kteráž od Teyna Horšovského běží a 4. Ouhlava slove.“

²³) Na mapě Aretinově je zakreslena, ale nepojmenována Chomůtovka (totožná s říčkou Úzkou: srov. Sedláčkov o dílo „Snůška starých jmen“. Rozpr. české akademie tř. I. č. 60, 1920, str. 107). Názvy všech tří říček uvádí Theobald.

²⁴) „... id est aquam calidam (forsan a thermis, quas Carolinas posteriores nominant) et Zatoka vocabant. Fons eius est in monte Pinifero, nomenque dat urbi anti-que Egrae...“ čteme u Theobalda I. J.

²⁵) Jezera u Mostu a Teplé zobrazuje též mapa Aretinova. V prvním vydání svého díla Stránský jezero u Andělské Hory nezaznamenal. Místo něho uvádí jezero u Blatné, které zakreslil též Aretin, odváděje z něho tok řeky Úslavy. Jezero u Mostu je známé jezero Komořanské, jehož dějiny vylíčil L. Schlesinger, Geschichte des Kummerner See's bei Brüx (Festschrift zur Erinnerung an die Feier des 10. Gründungstages im Jahre 1871. Herausgeg. v. Ausschusse des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1871) 23—63.

²⁶) Jordán s výtokem a rybníky u Třeboně (ale bez pojmenování) zobrazuje také Aretinova mapa.

²⁷) Soudobá geografie přikládala název Hercynského lesa podle zprávy v Caesarových Com. de bello Gallico VI, c. 25 zalesněným pásmům horským od Švarcvaldu po horstva česká. Tak čteme u Theobalda: „Quin illa ipsa loca, in quibus silvae Hercyniae apparent (ut in silva Nigra, Ottonica, Speshartica, Bohemica) I. H.“

²⁸) V poznámce odkazuje Stránský k dílu A. Bonfina, Hist. ung. decad. I, lit. 1. Tam čteme větu: „His duabus regionibus Boemia ad aquilonem adiacet, inter montes sita, qui Sudetae dicti sunt, et Sumavam silvam.“ Frankfurt 1581, str. 27).

silva“, jež zaznamenává při zmínce o pramenech Vltavy a při popisu Zlaté stezky²⁹). O Sudetách čteme ještě jednu zmínku v popisu kraje litoměřického. Tam píše Stránský, že se skoro celý kraj rozkládá pod horami Sudetskými. Prameny Labe klade Stránský, užívaje slov Diona Kassia, do Vandalských hor. Tam prýští řeka ze dvou vrchů, jimž český lid říká Krkonoše, někteří pak „montes gigantum“³⁰). Němci oba vrchy nazývají: „Schneekippe“ a „Knieholz“, po kleči. V Krkonoších pramení podle Stránského také Jizera³¹). Při horním toku Ohře zmiňuje se ještě o Smrčinách, v nichž pramení čtvero řek³²), a jako severní hranici žateckého kraje uvádí hory Míšenské „Misniae montana“³³), ke kterým, jak poznamenává nížeji, přiléhá bok jehlanu, k němuž přirovnává podobu litoměřického kraje. Z jednotlivých vrchů uvnitř země zaznamenává při popisu Prahy Petřín a Sviný („mons Suillus“), dále Říp (též Zříp nebo Zřít)³⁴), vrch s pevností Kunětickou horou, Klokotskou horou (u Tábora) a Liběchov (u Prachatic). To jsou veškeré údaje o horopisných poměrech Čech, s nimiž se v popisu Stránského setkáváme.

Názvy „montes Sudeti“, „silva Gabreta“ a „Lunae silva“ pocházejí z Ptolemaiovy geografie (II. c. 11.). Les Gabretský zná i Strabon (VII. 292). Ježto les Gabretský podle Stránského je totožný se Šumavou, je jméno Sudety u něho souborný název pro ostatní pásma horská. Geografické umístění tohoto jména po dlouhou dobu kolísalo. Jako souhrnný název bylo jméno Sudety v 16. stol. přikládáno celému věnci českých hor³⁵), ale též některému určitému pásmu horskému: Krušným horám³⁶) nebo pohořím na hranicích česko-slezských³⁷).

²⁹) Str. 5, 59 (2. vydání).

³⁰) Jméno „Krkonoše vel montes gigantum“ čteme také na Aretinově mapě.

³¹) Str. 4 (2. vydání).

³²) „De Pinifera monte sic Aventinus lib. I. Ann. Bojorum: ibi Vichto mons a pinistris ita dictus. Insignis partu quatuor fluminum, quos ad quatuor coeli cardines profundit“ (Theobald I. H.). Aretin Smrčiny a čtyři z nich vytékající řeky (Ohří, Sálu, Mohan a Nábu) sice zakresluje, ale jména horstva nezapisuje.

³³) Dnes obvyklý název Krušné hory je moderní (srov. Sedláček, Snůška starých jmen 189). Jméno „Erzgebirge“ jako souborný název horstva pochází z druhé poloviny 18. století; jako lokální pojmenování je to však název starší. V 16. stol. bylo jméno Ptolemaiovy Sudet vykládáno na Krušné hory (S. R u g e, Die Namen des Erzgebirges — Erstes Jahrbuch des Erzgebirgs-Zweigvereines, Chemnitz 1889 — 3, 12, 14 a d.).

³⁴) Aretin zaznamenává „Zřít“. Tvar ten čteme také u Prokopa Lupáče (Rer. boh. ephemeris [Pragae 1584]) k 15. červenci. Hájek píše „Zřip“.

³⁵) Tak na př. u Agricoly (Bermannus sive De re metallica, 1530) str. 20 nebo u Theobalda I. H.: „Totam regionem Sudeti montes, quos Hercyniae silvae radices esse docti dicunt, circumcirca, tanquam nativo muro universam claudunt“.

³⁶) Srovnej výše pozn. 33.

³⁷) Po prvé tak učinil Melanchthon (r. 1558). Jeho označení pohraničního horstva mezi Čechami a Slezskem názvem Sudetské hory převzal Joachim Cureus (r. 1571). Název se tu (ovšem s různým kolísáním v rozsahu svého užívání) také ujal (srov. P a r t s c h o v o dílo „Schlesien“ I [Breslau 1896], 2).

Kam počítal Stránský Smrčiny, není z jeho textu patrné. Theobald čítal je zřejmě k lesu Gabretskému, který je u něho shodný s Českým lesem podle našeho dnešního názvosloví³⁸). Také rozsah Šumavy u Stránského určitěji vymezen není. Podobně jako Filip Apian má Stránský les Gabretský za část Hercynského hvozdu a shoduje se také v tom s bavorským geografem, že nejjižnější části Šumavy dává název „Silva Lunae“³⁹).

Krkonoše a hory Míšenské (dnešní Krušné hory) u Stránského jsou částmi Sudet⁴⁰).

Obraz přírodních poměrů Čech, jak jej vylíčil Stránský v první kapitole, lze ještě doplniti několika poznámkami o lesích, které připojil k líčení měst v kapitole druhé. Tam najdeme zmínku o čtyřech rozsáhlých lesích ve středu země. Jsou to: Fidrolec mezi Prahou a Českým Brodem, neblaze proslulý loupežemi, Černý les („Silva, quae nigra vocatur“) u Kostelce, Vydrůdich mezi Rokycany a Mýtem a rozsáhlý les Pintovka u samého Tábora⁴¹).

Stručná je Stránského poznámka o vzduchu. Je čistý a zdravý. Jen velmi zřídka bývá příčinou morové nákazy, ač v zemi vanou často větry severozápadní a severovýchodní. Že Čechy jsou ovládány severními větry, čteme již v úvodní kapitole Sylviovy kroniky a tato věta z ní přešla i do jiných popisů země. Že se pak vzduchem šíří nákaza morová, je mínění tehdy velmi rozšířené. O něco mladší vrstevník Stránského Daniel Strejc ve svém spise o Islandii píše o tamním vzduchu: „Předně povětří zdravé, kteréž k nakažení tak jako u nás náchylné není, odkudž to jde, že o mnohých nemocech nám obecných nevědí, jako o zimnicích, podagrách, morovém nakažení i jiných“⁴²).

Druhá část první kapitoly „Českého státu“ obsahuje hospodářský obraz země. Doplníme-li celkovou úvahu Stránského o hospodářských poměrech tu podanou roztroušenými údaji, zaznamenanými při popisu jednotlivých měst v kapitole druhé, obdržíme ucelený a celkem dosti úplný hospodářský obraz Čech v první polovině 17. věku. V té věci Stránského dílo znamená velký pokrok proti starším geografickým přehle-

³⁸) „Coronidis denique loco sciendum est, occidentales Bohemiae montes esse, quos Ptolemaeus silvam Gabretam (eingehe Breit) vocat, quae tangit tractum Tachoviensem. Egranum et Elenbogensem. Duo sunt in hac silva montes insigniores Frauenberga et Pinifer mons (der Fichtelberg): I. H.“

³⁹) Viz o tom rozpravu R o u p c o v u, Filipa Apiana vědomosti o Šumavě, str. 7 a pozn. 11 (v 35. výroční zprávě první české státní reálné školy v Brně 1916).

⁴⁰) Že Stránský čítal Míšenské hory k Sudetám, tomu nasvědčuje také uvedené již ohraničení litoměřického kraje.

⁴¹) Uvedené lesní oblasti má také Aretinova mapa, z pojmenování však zaznamenává jenom „Fidrholtz“.

⁴²) Islandia aneb krátké vypsání ostrova Islandu (1638; rukopis v knihovně Národního musea v Praze, sign. IV. D. 2.) 74.

dům, které po velmi povšechné zmínce o nerostném bohatství a úrodnosti půdy podaly výčet hlavních báňských měst. Tak Theobaldova úvaha o zemědělství vrcholí v prohlášení, že země není ani netečná k Cereře, ani nehostinná k Bakchu, a věčné jádro její je, že půda česká je úrodná (zvláště na Žatecku, Lounsku, Mostecku, Litoměřicku, Slánsku, Kouřimsku, Bechyňsku a Plzeňsku) a že jakostí svých polí se vyrovnají Čechy Durynsku⁴³).

Obilními komorami Čech podle Stránského byly kraje žatecký, v němž zvláště slyňula úrodností krajina loucká, a litoměřický. K nim se družilo Plzeňsko, které také vynikalo úrodností. Z Litoměřicka se dál hlavní vývoz obilí do Míšně. Proto se Litoměřicko nazývalo sýpkami Míšně. Boleslavský kraj zásoboval Lužici a Slezsko, kraj slánský pak města pražská. Obilí z Čech vyváželo se též do Falce.

Hlavními oblastmi vinorodými byly: Žatecko (zvláště Louny), Litoměřicko, kde slyňuly Litoměřice, Ústí a Mělník (obyvatelé těchto měst měli skoro všichni pověst, že mnoho vína pijí⁴⁴), okolí Prahy a Chrudim (s vinicemi na pahorcích Paumberk zvaných). Víno, které se dařilo v Ústí na skalách předměstských, slulo Podskalské, ušlechtilostí se prý vyrovnalo všem ostatním vínům českým.

Chmelařství kvetlo v kraji žateckém (v okolí Žatce a Loun), ale chmel byl též pěstován u Úštěku a u Klatov. Vyvážel se do Bavor, do Voigtlandu, do Míšně a do Lužice. S chmelařstvím těsně souvisí výroba domácího nápoje českého, piva. Známá jakostí svého piva byla města: Borek (v kraji žateckém), Brod, Chomútov, Rakovník, Slaný, Stříbro (odkud se pivo vyváželo do Norimberka) a Žatec. Proslulé bylo přihořklé pivo žatecké, zvané samec.

Jedno z hlavních středisk ovocnářství bylo Litoměřicko, jiné Chebsko, v jehož ovocných zahradách se hojně pěstovala jablka. Svou zeleninou pak znám byl Nymburk, křenem Malín.

Z bohatých krajin lesních bylo vyváženo dříví, zvláště z kraje kouřimského a rakovnického a z krajiny rokycanské. Dříví se plavilo po přítocích do Vltavy a potom po Labi.

Chovem koní prosluly kraj hradecký a Chrudimsko. Včelařství pěstováno bylo zvláště v okolí Domažlic a Klatov. V Chebu se z medu připravoval výtečný nápoj. Z jiné produkce živočišné zaznamenal Stránský jenom výrobu tvarůžků, výborné jakosti, v okolí Hradce Králové a v kraji plzeňském⁴⁵).

⁴³) Zach. Theobald. I. La.

⁴⁴) „Vinosi censentur plerique omnes earum incolae“ (str. 93).

⁴⁵) O Klatovech poznamenal již S. Münster ve své Kosmografii (III, 791): „Glattau prestat optimis caseis.“

Chovem kaprů byly známy rybníky v okolí Lysé a Benátek. Hojnosti ryb proslulo Labe. V měsících jarních se v něm lovili u Litoměřic lososi a úhoři, v měsících letních jeseteři; u Ústí se soustřeďoval lov okatic. Losos táhl též do Vltavy, která jím oplývala.

V Chrudimce u Seče se vyskytovaly perly, někdy též ve Vltavě u Krumlova, ale hlavně v Otavě u Horažďovic⁴⁶).

Z nerostného bohatství Čech zaznamenává Stránský řadu ložisek. Zlato se těžilo u Jílového a u Knínu⁴⁷), rýžovalo se z písku tetínského potoka a z písku otavského u Sušic. Též Lužnice se pokládala za zlatonosnou⁴⁸).

Doly stříbrné a železné uvádí Stránský v Přísečnici, kde prý byly rudy odkryty za Karla IV. r. 1341, v Suniperku, v Blatné a v Bastyansperku⁴⁹). Na stříbro se dále dolovalo v Kraslicích, v Nažovech u Sušice, na Hrádku u Hor Kašperských, v Rudolfově (u Budějovic), v Horách Ratibořských, v Kutné Hoře, zvláště však v Jáchymově⁵⁰) (kde odkryta byla ložiska r. 1516)⁵¹) a v Příbrami⁵⁰). Stříbrné doly v Hrobech a Roztokách byly tehdy již vyčerpány.

Cín se dobýval u Slavkova, Lauterbachu, Šenfeldu a Krupky⁵²). Měděné doly zaznamenává Stránský jedině u Kutné Hory⁵³), jinak čteme u něho jenom povšechnou poznámku, že měď a olovo se někdy vyskytují v žilách stříbra a cínu. Mimo oblast krušnohorskou, jejíž ložiska železné rudy byla již uvedena, těžilo se železo ještě u Zdechovic⁵⁴), u Komárova a u Nižburku. Od Podsedic a Třebivlic byly známy granáty, jaspis z Krko-

⁴⁶) Na mapě Aretinově čteme poznámku: „Ottawa fl. habet gemmas praestantissimas.“

⁴⁷) Značka pro zlato je zakreslena na mapě Aretinově. Zprávy ze samého konce 16. stol. zaznamenávají naprostý úpadek a žalostný stav těžby na zlato v Jílovém, která také v Knínu ještě před válkou třicetiletou značně poklesla; srov. o tom dílo Hrabákovo, Hornictví a hutnictví v král. českém (Praha 1902), 31, 44.

⁴⁸) Aeneas Sylvius, Historia Bohemica, c. 40. píše: „In amne Lusnicio auri grana reperuntur, ciceris aequantia magnitudine, quae nullo egent purgamento.“

⁴⁹) O stříbrných dolech v Přísečnici srov. údaje Hrabákovy (Hornictví a hutnictví, str. 177), o dolování na železnou rudu v Přísečnici a v jejím okolí a tamním železářství srov. mimo Hrabákovo dílo „Železářství v Čechách jindy a nyní“ (Praha 1909) 116, spis A. Salzův, Gesch. d. böhm. Industrie in d. Neuzeit (München, Leipzig 1913), 159 a d. V Blatné se vyskytlo stříbro jenom podřízeně (Hrabák, Hornictví a hutnictví, str. 176).

⁵⁰) Značka pro stříbro je zakreslena na mapě Aretinově.

⁵¹) Podrobnější zprávu podává Theobald I. K. K počátkům dolování srov. dílo Salzovo, Gesch. d. böhm. Industrie, str. 44 a d., 402.

⁵²) Značka pro cín je zakreslena na mapě Aretinově. O cínových dolech v Krupce poznamenává Theobald: quae nunc sunt infecundae.

⁵³) O dolování mědi u Kutné Hory srov. Hrabákův spis „Hornictví a hutnictví“, str. 217.

⁵⁴) Zdechovice v kraji chrudimském byly pokládány v 17. stol. za první místo, kde byla objevena ložiska rudná (Theobald I. K.). Pramenem, z něhož tento názor vznikl, byla ovšem Hájkova kronika (Flajšhansovo vydání, I, 75).

noš⁵⁵). Bohatství Podkrkonoší na vzácné kameny dobře vystihuje přísloví, zaznamenané Stránským při Vysokém (v kraji boleslavském), že tam pasák hází často po krávi kamenem, drahocennějším, než je ona. V nerostném bohatství Čech chybí sůl, ač v nepatrném množství se někde vyskytuje. Ale od pokusů dobývat jí u Dvora Králové bylo upuštěno. Právě tak selhaly kdysi podobné pokusy u Slaného a u Bíliny⁵⁶). Skladistěm soli, jež se dovážela z Bavorska a Rakouska, byly Prachatice, Budějovice a Týn nad Vltavou. Odtud byla sůl dovážena vory po Vltavě do Prahy. Také saské soli se užívalo.

Bohatá je země na vrídla, léčivé prameny a kyselky. Teplice, Karlovy Vary, Černá Hora, Landek a Teplá byly známy svými vrídky. Hojně návštěvě se těšil léčivý pramen zvaný „Dobrá voda“ u Benešova nedaleko Kaplic, jiný u Štěchovic, podivuhodné prý léčivosti, zanikl⁵⁷). Z kyselky vešly v širší známost ty, které vytryskují u Chebu a Komořan.

V hospodářském obrazu země se již rýsují i slabé počátky průmyslové výroby. Železné hutě v Nižburku a Komárově⁵⁸), dílny na kamenech u Borku (Jirkov v kraji žateckém), sklárny u Krajevice⁵⁹), u Sloupu (Pirkštejna), na panství křivoklátském, u Heralce, u Bříště, u Benešova (na východ od Kaplic), huť na zrcadla „na Mízavě“ (u Christianbergu)⁶⁰) a hrncářské dílny v Berouně jsou první zástupci činnosti průmyslové.

⁵⁵) Bez udání výskytu zaznamenává Stránský ještě lomy na mramor a na mlýnský kámen, z drahých kamenů: calais (chrysopras?), ametyst, smaragd a safír. Nalezištěm safíru byla Jizerská louka (B. J e ž e k, Drahokamy [Praha 1923, 2. vyd.] 95).

⁵⁶) Vypravování o nálezu solných pramenů u Slaného a u Bíliny obsahuje kronika Hájkova (Flajšhansovo vydání I, 168, 180). O solném prameni u Slaného čteme u Theobalda Zachariáše tyto dvě poznámky, založené na jeho vlastní zkušenosti (l. L₁): „Sub monte quidem Slanensi aquam e fonte meis hausit manibus, quam prae salsedine bibere non potui“ a na l. J₁: „nam sub monte, qui ad orientem plurimus urbi imminet fons est salnaticus, quam aqua corripit silvestris. Aqua illa his nostris temporibus tantam habet salsedinem, ut ego illam bibere non potuerim.“

⁵⁷) Stránský se dovolává dopisu pana Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic doktorovi lékařství Martinovi Pollichiovi. Dopis je otištěn u J. T r u h l á ř e, Listář Boh. Hasištejnského z Lobkovic (Praha 1893) 192, č. 165. Truhlář dopis klade do roku 1509. Léčivý pramen byl objeven r. 1508. Na mapě Aretinově je značka pro vrídla u Karlových Varů, Teplé a Dobré Vody.

⁵⁸) Značka pro železné hutě je zakreslena na mapě Aretinově.

⁵⁹) Jde tu o sklárnu v Rejdicích (na panství semilském), založenou r. 1558 (F. M a r e š, České sklo [Rozpravy české akademie, třída I., roč. II., čís. 1. Praha 1893.] 14 a d., 38).

⁶⁰) Podrobnější údaje o této huti, jejíž jméno je v textu Stránského zkomolené („na Mizaure“: str. 11, druhého vydání) viz u M a r e š e (České sklo, str. 23 a d., 108). Stránského výčet skláren není úplný. Podle M a r e š e bylo v Čechách již v 16. stol. více než 30 skláren (České sklo str. 29). Mapa Aretinova značku pro sklárny zaznamenává u Benešova, Heralce, Bříště a Fryšavy.

V Klatovech byla proslulá výroba kalounů z jemného bavlněného plátna, které uherští kupci vyváželi do Uher a do Turecka⁶¹).

Aretinova mapa nemá cest. Výjimkou jsou na ní zakresleny jen dvě cesty, které vedou z Pasova jižní Šumavou: je to Zlatá stezka, vedoucí do Prachatic, a jižnější „der neue weg“ do Krumlova. O obou těchto cestách pojednal také Stránský v popisu prácheňského kraje.

Další věc, z níž vyplývá, že Stránský k svému popisu použil Aretinovy mapy, jsou údaje o vzdálenostech, které připojil k četným místům. Tak poznamenává, že město Kolín je vzdáleno od Kouřimě 2 míle, Český Brod od Kolína 3 míle, od Prahy 4 míle, Jaroměř od Hradce 2 míle, Bydžov a Dvůr od Hradce 3 míle, Čáslav od Kutné hory 1 velkou míli, Německý Brod od Čáslavě 5 mil, Beroun od Prahy 3 míle, hrad Karlštej od Berouna 1 míli, Vodňany od Sušice 6 mil, Prachatice od Vodňan 2 míle, Strakonice od Sv. Koruny 6 mil, Louny od Mostu 3 míle, Kadaň od Žatce 3 míle, Velvary od Slaného alespoň 1 míli, Ústí od Litoměřic 2 míle, Mělník od Litoměřic 4 míle.

Ve všech těchto případech souhlasí celkem údaj Stránského s přímou vzdáleností, jak ji lze stanovit na Aretinově mapě podle připojeného měřítka. Přímou z Aretinovy mapy nelze doložit záznam, že Budeč je vzdálena tři míle na jih od Řípu, ježto Budeč na mapě Aretinově zakreslena není. Ale vzdálenost tři mil se shoduje s místem, kamž by poloha Budeče na mapě připadla. Dále jsem našel ještě tyto dvě odchylky, které však jsou pro celkové posouzení bezvýznamné. Podle Stránského je vzdálenost Trutnova od Hradce skoro 6 mil, vzdálenost Mladé Boleslavě od Nymburka 3 míle; podle Aretinovy mapy se rovná první vzdálenost 5 mílím, druhá 3½ mílím.

Stránský založil zpracování zeměpisné části svého díla na Aretinově mapě z r. 1619, užívaje, jak za to mám, také jejího vydání v Mercatorově Atlantu. Svou kartografickou předlohou se řídil při své práci, nikoliv však mechanicky. Pracoval samostatně, doplňuje Aretinův obraz. Jeho popis není pouhým slovním opisem mapy, je bohatší obsahem, nežli byla jeho kartografická předloha. Na rozdíl od Aretinovy mapy obsahuje Stránského popis alespoň některé základní rysy horopisné soustavy české. Je bohatší na údaje o výskytu užitkových nerostů a na záznamy míst s činností výrobní. Konečně zaznamenává větší počet míst v jednotlivých krajích. Srovnání s Aretinovou mapou by ukázalo, že místopis kraje chrudimského, rakovnického, litoměřického a loketského, pak Kladska a Chebska je u Stránského značně podrobnější.

V literárním zpracování zeměpisných poměrů Čech měl Stránský své

⁶¹) Slovo calantica značí kalouny (srov. poznámku T r u h l á ř o v o u v Č. Č. M. 1894, 177).

předchůdce. Poslední z nich byl Zachariáš Theobald. Topografická část jeho spisu „Genealogica et chronologica iudicium, ducum et regum Bohemiae series (1612)“ je první rozsáhlejší a obsáhlejší práce o zeměpisu Čech, která se neomezuje jenom na několik povšechných údajů, jaké podávaly úvodní kapitoly geografické v kronikách a odstavec o Čechách v Münsterově Kosmografii a v jejím českém zpracování, nebo jaké obsahují od konce 16. stol. velké sbírky mapové jako doprovod k mapě Čech⁶²). Látka v Theobaldově topografii je rozvržena na několik kapitol, pojednávajících o poloze země, o horstvech, o řekách, o rozdělení Čech, o významnějších městech, o báňských městech a konečně o jakosti krajiny. Theobald zaznamenal také některé zajímavé jednotlivosti, na př. pozorování, že severní Čechy (totiž údolí řeky Labe u Litoměřic a údolí dolní Ohře) jsou teplejší než jižní část země, uvádí několik poloh, určených geografickými koordinatami, nebo podává popis vodní sítě české, který se liší (jak sám poznamenává) od jejího zobrazení na soudobých mapách.

Než Stránského vylíčení zeměpisných poměrů Čech předčí svým obsahem a soustavným propracováním, svojí uceleností a plastičností výkladu i způsobem svého podání obraz Theobaldem načrtnutý. Oběma prvními kapitolami svého díla o „Českém státě“ (k nim doplnkem je ještě kapitola čtvrtá, jednájící o obyvatelstvu a jeho obyčejích) položil Stránský základní kámen k vybudování české vlastivědy.

Otakar Odložilík:

Komenský a anglický parlament.

V den podzimní rovnodennosti r. 1641 stanul Komenský po prvé na anglické půdě. Plavba byla tentokrát šťastná a cesta z Gdanska do Londýna trvala jenom několik dní. Příroda jakoby odměňovala Komenského za strádání při první nezdařené jízdě, kdy se loď dostala jenom k norským břehům a odtud byla hnána rozbourěnými živly zpět až do Gdanska. Nebylo však ani třeba rady gdanských přátel a jejich pobízení, aby se vydal na cestu a nedbal prvního neúspěchu, který jako by dal za pravdu těm, kdo se s Komenským neradi loučili, a věstil skrovný výsledek londýnských porad: vnitřní hlas a touha setkat se s četnými přáteli a utužití svazky, udržované dosud jenom písemně, byly tak silné, že snadno přemohly obavy z nové jízdy.

Když se Komenský chystal na cestu, nebyl mu docela jasný její účel a nevěděl ani, co předcházelo důtklivé výzvě Hartlibově z července 1641, aby už neprodléval a rozloučil se s Lešnem. Věc není dodnes jasná a sotva se kdy podaří osvětliti ji tak, aby zmizely všechny pochyby; nejdůležitější pramen, t. j. listy Hartlibovy z července 1641, kde bylo obsaženo pozvání, jsou asi navždy ztracené. Z jiných sporých zpráv můžeme leccos vytušiti; vysvítá z nich, jak se vynořoval plán zajistiti Komenskému klidný život a pozvati jej do Londýna k poradám i k uskutečnění plánů, nastíněných v dřívějších spisech i listech; je z nich konečně i patrné, jak byly vytvořeny příznivé podmínky pro jeho návštěvu i kdo byl jejím hlavním strůjcem. Komenského pobyt v Londýně sice nebyl tak úspěšný, jak očekáváno, avšak je klíčem k pochopení jeho živých styků s Anglií, takže je jistě na místě zevrubný výklad a vysvětlení, jak k němu došlo¹).

¹) V starších životopisech Komenského i v jiných dílech, kde byla zmínka o Komenského návštěvě Anglie, se prostě přijímala jeho slova, že se po příjezdu do Londýna dověděl, že byl povolán parlamentem. Tu a tam sice kmitla pochybnost vznikající ze zjištění, že v parlamentních zápisech není o tom zmínky, avšak teprve v knize G. H. Turnbulla, Samuel Hartlib. A Sketch of his Life and his Relations to J. A. Comenius, vyd. 1920 (srov. o ní můj posudek v ČMM. 1927, 313—320) byla nedůvěra zesílena. To dalo podnět ke kontroverzi, jejíž postup je naznačen v uvedeném posudku Turnbullovy práce, kde byla slíbena i přítomná studie. Je ukázkou jedné z kapitol knihy o sty-

⁶²) Věcně nejobsáhlejší je tekst, připojený k mapě Čech u Gerh. Mercatora.

Brána jazyků, vydaná po prvé na anglické půdě Janem Anchoranem r. 1631 a později ještě několikrát, upozornila anglické vychovatele na Komenského dílo. Tak se dověděl o Komenském i Samuel Hartlib, rodák z Elblagu, který asi od r. 1628 žil v Londýně. Hartlib pomýšlel i na anglické vydání Brány jazyků, avšak obratný Anchoran jej předešel. Za krátko potom, asi na podzim r. 1632, se dověděl Hartlib od dvou bratrských studentů Daniele Erasta a Samuele Benedikta, kteří přišli z Lešna na cambridgskou universitu, o nových plánech Komenského, jejichž uskutečnění slibovalo ještě větší pokrok ve vyučování než rychle proslavená Brána jazyků. Pansofické studie, o nichž vyprávěli příchozí z Lešna, byly sice tehdy ještě v plénkách a jejich výsledek nebyl ani Komenskému jasný, avšak i neurčitá zmínka upoutala Hartlibovu pozornost. Nechtěl už spoléhat na zprávy z druhé ruky, nýbrž dopsal Komenskému²⁾. Když se korespondence rozvinula, byly jejím hlavním předmětem pansofické studie, tvořící nejdůležitější část literárního programu Komenského v třicátých letech XVII. století.

V té době byly už dobře patrné nejenom hospodářské, nýbrž i mravní následky války, jejíž konec byl stále ještě nedohledný, a do níž byla zavlékána skoro celá Evropa. Hlavní slovo arci stále vedli válečníci, politikové a diplomati, avšak rok za rokem rostl počet nespokojenců, kteří se lekali duchovní spouště, hrozící Evropě a celému lidstvu, a hledali prostředky k nápravě a k zahlazení stop dlouhých vojen, v nichž se už nerozhodovalo jenom o budoucnosti českých zemí a Falce, jako s počátku, nýbrž i o vývoji západní Evropy. Vynořují se plány společností s reformními programy; význační jednotlivci se spojují navzájem buď osobními styky nebo korespondencí a chtějí napomáhati duchovní obrodě Evropy a klásti základy k její nové budoucnosti. Rozbouřenou Evropou a zejména těmi zeměmi, na něž dolehly válečné hrůzy, táhne vlna touhy po zastavení bojů a po klidné práci na díle obnovy.

Její program byl široký právě proto, že měla zasáhnouti všechny složky lidského života. Nicméně od počátku vystupují do popředí dva hlavní úkoly: sjednocení evangelických církví, jakožto první předpoklad náboženského míru v Evropě, a reforma vyučování, kterou by se pozdvihla kulturní úroveň evropských národů. Hlavním nositelem první myšlenky byl Skot Jan Dury (Duraeus³⁾), k předním propagátorům reformních plánů ve vyučování se hlásil Samuel Hartlib. Oba byli přáteli Komenského, oba spoléhali na jeho přispění, pomáhali šířiti jeho názory a nezřídka se starali i o jeho hmotné zabezpečení.

cích pobělohorské emigrace s Anglií, kde bude rozvedeno a doloženo, co jsem mohl jenom zhruba nastíniti.

²⁾ Viz Komenského spis *Continuatio admonitionis fraternae* etc. v Archivu pro badání o životě a spisech J. A. Komenského (citováno dále jako *Continuatio*), seš. 3, 11.

³⁾ Životopisná data o něm i o většině anglických osob, o nichž ještě bude řeč, najdou se v *Dictionary of National Biography*, kamž odkazují.

Komenský přál snahám Duryho, avšak jako biskup usychající a početně nepřilíhající větve protestantského kmene, mohl pro ně učiniti méně než vůdcové německých a západních církví. Jednota mohla působiti spíše příkladem z minulosti; není jistě náhodou, že Dury začal po prvé formovati svůj program v Gdanskú, kde se mohl snadno poučiti o klidném soužití polských evangeliků, k nimž byli počítáni i bratrství exulanti, po konsensu sandoměřském⁴⁾. Za to tím více bylo počítáno s Komenského účastí na druhém pracovním poli, při reformně vyučování.

Pansofické studie Komenského, o nichž vyprávěli Hartlibovi oba studenti z Lešna, vzbudily živý zájem v kruhu přátel, který se od vydání Brány jazyků znamenitě rozšířil. Jejich základem byla myšlenka stanovití nejhlubší a nejobecnější znaky společné všem stvořeným věcem, která spočívala na představě o obecné harmonii všeho tvorstva. Komenský ji považoval přímo za božské vnuknutí a domníval se, že bude moci snadno ukázati cestu k poznávání jednotlivin, jakmile se mu podaří odhaliti ony základní znaky. Roztříštěné a stále se ještě drobící poznávání a vědění mělo býti spojeno ve svých kořenech. Komenského pansofické myšlenky se shodovaly s touhou po reformě vzdělání a vyučování, kterou byl naplněn Hartlib a jeho četní přátelé v Anglii i na pevnině. Sjednocené poznávání a vědění lidské, opírající se o obecný soulad všech věcí na světě, mohlo by býti předpokladem pokroku ve vyučování a nejlepším východiskem z nesnází. Ozval-li se několikrát v korespondenci Hartlibových přátel hlas, že Komenský byl přímo seslán s nebe, aby přinesl pomoc bloudícímu lidstvu, nebylo to jenom prázdné lichocení, nýbrž i ohlas údivu nad jeho vznešenými myšlenkami⁵⁾. Byloť záhy patrné, že pansofie nemá jenom teoretické cíle, nýbrž že má býti jenom jedním z prostředků a cest k obecné nápravě všech věcí, po níž toužilo evropské obyvatelstvo zkrúšené dlouhou válkou.

Komenského studie, podněcované Hartlibem a asi i jinými přáteli, se s počátku dařily. I vedení Jednoty jim přálo a tak už r. 1636 mohl Komenský poslati Hartlibovi ukázky nového díla, z nichž část byla vytištěna r. 1637 v Oxfordě jako *Conatum Comenianorum Praeludia ex Bibliotheca S. H.*, část zůstala v rukopise a až na zlomek se ztratila⁶⁾. Jakmile se poněkud roznesly zprávy o Komenského pracích a zejména po vydání

⁴⁾ Dury o tom mluví několikrát; srov. na příklad jeho list biskupovi v Ardaghú Janu Richardsonovi ze dne 6/16 září v rukopise knihovny Britského Musea, Sloane 654, fol. 206^b.

⁵⁾ Viz na př. memoriál Jáchyma Hübnera, zaslaný Komenskému dne 9. října 1638, kde se praví: „... Te vero, qui adeo animose ruenti in peius seculo temet opponere, qui tot in omni studiorum et scholarum genere abusus et defectus intrepide adeo notare sustinueris, velut de caelo delapsus sibi gratulantur, laudibus in caelum ferunt...“ rkp. knih. Britského Musea, Sloane 639, fol. 115^a.

⁶⁾ Viz o tom mou práci „Z pansofických studií Jana A. Komenského“ v ČMM. 1928, 125—198 (zvl. ot. 74, passim.).

knížky, počalo se s několika stran pomýšletí jednak na to, aby byl hmotně podporován, jednak aby byli získáni učenci, kteří by v jeho duchu zpracovali některé úseky pansofické soustavy. Bylo zjevno, že síly jednoho člověka nepostačí na ohromné dílo, které mělo obsáhnouti veškeré vědní obory, a soudilo se, že postačí, když Komenský vypracuje obecné zásady a ponechá jejich aplikaci pomocníkům. Obojí myšlenka se často ozývá v korespondenci Hartlibových přátel a rozvíjí souběžně; v Hartlibovi měla od počátku horlivého zastánce.

Příležitostné příspěvky, které Hartlib Komenskému posílal, nemohly nahraditi pravidelného důchodu nebo mecenáše, který by zajistil Komenskému i jeho druhům klidný život a nesl i náklad na tisk potřebných knih. Proměnlivá politická situace ve střední Evropě by nebyla příznivá rozvoji a zrání velikého díla. Proto se velmi záhy vynořuje myšlenka, že nejvhodnějším útlukem by byla Anglie, jež nebyla stržena do válečného víru⁷⁾. Pro Anglii, jakožto středisko pansofických studií mluvily i jiné důvody, které později pěkně vyjádřil Komenský v XVIII. kapitole spisu „Via lucis“, napsaného právě v Londýně v l. 1641-2. Pansofické studie měly mítí mezinárodní ráz a význam a proto měly být soustředěny na místě, odkud je snadné spojení s celým světem. Mohlo být uvažováno hlavně o bohatých západoevropských státech, Španělsku, Francii, Holandsku nebo Anglii. Komenský považoval Anglii za nejvýhodnější už proto, že byla vlastí hrdinského mořeplavce Františka Drakea, který pětkrát obeplul celý svět a předobrazil tak posvátnou souhru národů, která měla nastati uskutečněním pansofických plánů; Anglie také zrodila Bacona Verulamského, jež dal první podnět k poradám o obecné nápravě lidského vzdělání a vědění a k němuž Komenský i druhové vzhlíželi s velikou úctou. Také Jan Dury se za svých dlouhých cest po evropské pevnině přesvědčil, že se sjednocovací akce nebude dařiti, nestane-li se Anglie a její církev osou, kolem níž by se seskupovaly roztráštěné nebo někde i znesvářené protestanské církve. Rostoucí politický i hospodářský význam Anglie tyto myšlenky zesiloval. Není divu, že po vydání ukázky pansofického spisu roku 1637 několikrát se vynořila myšlenka, že by se v Anglii měla pro Komenského opatřiti podpora, a že také Dury čím dál více obracel zrak ke své vlasti. Bylo jenom třeba vyčkati vhodné chvíle, až se v zemi získá dosti příznivců a až se změní politická i církevní situace.

Na myšlenku opatřiti Komenskému pomocníky, první, jak se zdá, přišel Hartlibův přítel Jáchym Hübner, Němec z Cleve, jež tou dobou dlel v Oxfordě a horlivě si s Hartlibem dopisoval o Komenského díle. Když se Komenskému nahrnuly v cestu potíže a překážky, počal sám pomýšletí na přibrání

⁷⁾ Srov. k tomu list J. A. Pöhmera Hartlibovi z r. 1636, otištěný Kvačalou v Korespondenci J. A. Komenského I, 20—21 v Die paedagogische Reform des Comenius in Deutschland, I, 59—60.

několika učenců, kteří by vypracovali části pansofie a didaktiky, a s ním valili k cíli balvan, s nímž dosud sám zápolil⁸⁾. Komenský si slíboval nejvíce od Hübnera, jež byl ochoten zpracovati části pansofického systému, které by odpovídaly jeho literárním zálibám. Navázal s ním přímý písemný styk na počátku podzimu r. 1638 a očekával jeho pomoc. Dne 9. října 1638 odesílal Hübner Komenskému obsáhlý memoriál, z něhož je patrné, že přemítal o Komenského myšlence i o tom, jak by bylo možno ji uskutečnit⁹⁾.

Hübner soudil, že k obnově moudrosti, která byla cílem pansofických studií, se dospěje nejsnáze zdokonalením knih; podle základních myšlenek Komenského měly být napsány nové knihy, které by obsáhly všechno lidské vědění a nahradily nedostatečná a roztráštěná stará díla. K tomu by bylo zapotřebí spolupracovníků, které dělil Hübner na dvě skupiny: badatele (agenty) a spisovatele; první měli shledávati látku, druhí by ji zpracovávali. Spisovatelé měli být lidé nadprůměrně vzdělání, kteří by se neomezovali na úzký obor vědění, nýbrž měli zřetel k celku; při tom by však pracovali jenom na jednom úseku, jímž se před tím nejvíce obírali. Bylo by zapotřebí, aby byli hmotně zajištěni a mohli se věnovati jenom studiu. Badatelé (agenti) měli pečovati o korespondenci, shledávati a posílati knihy a opatřovati spisovatelům informace. Hübner nechtěl ještě přesně určovati jejich počet; domníval se, že by stačilo deset, šest spisovatelů a 4 badatelé. Badatelé měli žiti v rozličných končinách Evropy, aby mohli sledovati pokrok ve vědních oborech a podávati ihned zprávy do střediska. Ani spisovatelé by nemusili žiti pohromadě; Hübnerovi se zdálo výhodnější, aby každý zůstal na svém místě uprostřed přátel, u nichž by mohl najíti podporu. Nejméně jednou za rok se však měli sjeti na vhodném místě, aby porokovali o své práci a o programu do budoucna. O tom, jak opatřiti peněžní podporu pro toto kolegium desíti, spojené korespondencí a výročními sjezdy, se Hübner nevyjadřuje, poněvadž péče o to byla svěřena někomu jinému, kdo není v memoriálu jmenován. Hübner též radil, aby byl v čelo kolegia postaven vůdce, který by pobízel liknavé a utvrzoval dobré pracovníky. Měl se jím státi buď ten, kdo dal podnět k celému dílu nebo kdo jinak svou rozvahou vynikl nad ostatní. I když není uvedeno jméno, snadno postřehneme, že Hübner myslil především na Komenského, původce pansofie, o němž na jiném místě řekl, že byl zrozen k obnově moudrosti¹⁰⁾.

⁸⁾ Viz o tom mou studii v ČMM. 1928, 169—170 (zvl. otisk 45—46).

⁹⁾ Je zachován v knihovně Britského Musea, rkp. Sloane 639, fol. 98a—123a; jeho rozvrh otiskl Kvačala v Korespondenci I, 41 a d., podruhé i s úvodními odstavci v Die paed. Reform I, 120 a d. Úplný text míním otisknouti buď v chystané studii o styčích pobělohorské emigrace s Anglií nebo, což je pravděpodobnější, v samostatné stati o Komenském a Hübnerovi, kde bych otiskl i jiné kusy, které Kvačala buď skrovně excerpoval nebo vůbec pomínil.

¹⁰⁾ Viz rkp. knih. Britského Musea Sloane 639, fol. 108a—109b a list Hübnerův Hartlibovi ze dne 1. prosince 1636, otištěný Kvačalou v Korespondenci I, 23 a v Die paed. Reform I, 70.

Neznáme přímé odpovědi Komenského na Hübnerův memoriál a nevíme tudíž, jak Komenský přijal jeho návrh na zřízení pansofického kolegia. Zdá se však, že celkem souhlasil, poněvadž se už před tím rozloučil s myšlenkou, že by mohl sám vypracovati pansofický systém, a staral se o pomocníky. V pozdějších jednáních se pokaždé myslelo na něco podobného, co navrhoval Hübner. Jeho plán se mohl Komenskému zamlouvat i proto, že mohl být uskutečňován postupně, poněvadž Hübner nezádal, aby se spisovatelé pansofických knih usadili na jednom místě a zanechali svého dřívějšího povolání. Komenský chtěl nyní učiniti první kroky a zval Hübnera do Lešna. Hübner se však zdráhal opustiti Anglii, kde mu zbývalo mnoho práce; ani později se nemínil vypraviti do vzdáleného Lešna, poněvadž toužil po Francii a Itálii, kde chtěl doplniti své vzdělání. Jinak arci chtěl pracovati s Komenským a podřizoval se jeho vedení.

Hübner s Hartlibem a snad i s jinými přáteli uvažovali nyní horlivě nejenom o tom, koho přibrati k dílu, nýbrž i o hmotném zabezpečení díla, poněvadž ani Hübnerův návrh nebylo možno uskutečniti bez značného a pravidelného nákladu. Hartlib sám asi nepočítal s účastí při spisování díla, za to tím horlivěji sháněl příznivce, využívaje svých už dosti značných styků v anglické společnosti. Na mnoha stranách narážel arci na neporozumění a na neochotu k finanční podpoře pansofických studií, jejichž smysl ani po vydání ukázky v Oxfordě nebyl všem jasný. Mnozí pak byli ochotni přispěti; pro ně napsal Hübner na Hartlibovu žádost spisek, v němž vyložil, jak by bylo možno nejlépe zabezpečiti pansofické dílo i jakého nákladu by k tomu bylo třeba¹¹⁾.

Neznáme tohoto spisku a vůbec celá Hartlibova akce z let 1639 a 1640, urovnávající půdu rozvoji pansofických studií a zabezpečující i hmotný podklad, se nám ztrácí v neurčitu a jest osvětlena jenom několika paprsky. Víme na příklad, že se horlivě staral o rozšíření prvního vydání Komenského Prodrumu a že podobnou činnost rozvinul i r. 1639, kdy vyšla knížka podruhé. Tehdy poslal jeden výtisk i armašskému arcibiskupovi Jakubu Ussherovi, kterého potom Komenský vzpomínal jako svého příznivce, když se s ním sešel r. 1641. Že tak činil Hartlib i na jiných místech, může platiti skoro za jisté¹²⁾.

Právě v té době, kdy Hartlib rozprostíral síť mezi svými mocnými a zá-

možnými známými, staral se i John Dury, druhý přítel Komenského, aby pevně podložil své sjednocovací dílo, které mělo být stejně důležitou složkou úsilí o obecnou nápravu věcí lidských jako reforma vyučování, a které dosud spočívalo většinou jenom na dobré vůli a neurčitých slibech. Od počátku počítal Dury s vydatnou pomocí Hartlibovou; v jehož rukou se měly sbíhati nitky, spojující Anglii s evropskou pevninou, kde Dury cestoval už po několik let. Hartlib se staral o Komenského, avšak sám nežil v Londýně v blahobytu; svou dobročinností zejména vůči falckým a českým exulantům, jimž byl jeho dům stále otevřen, přišel nezářka do nouze¹³⁾. Dury si přál, aby dostal nějaké místo s pevným důchodem a mohl se cele věnovati propagační práci, a několikrát jej doporučoval přízni svých mocných přátel. Myšlenka neměla mnoho ozvěny, nicméně Dury ji nespouštěl se zřetele, poněvadž obětavý a nadšený Hartlib mohl mu prospěti více než kdokoliv jiný z družiny přátel. Na Hartliba myslil zejména na sklonku třicátých let, když se jeho cesty po pevnině blížily konci a čím dál více uvažoval o návratu do Anglie. Tu mu jeho i Hartlibovy akce v myšlenkách úplně splývaly; pomoc, kterou chtěl pro sebe i své dílo zajistiti, měla se vztahovati i na Hartliba a jeho druhy, protože jejich práce měla se doplňovati se sjednocovací akcí v jediný vyšší celek.

Na sklonku roku 1663, když dlel v Hamburku, vstoupil Dury ve styk s Lordem Mandevillem a informoval ho zevrubně ve dvou listech o svých i Hartlibových plánech. Zachován je jenom druhý list ze dne 14. prosince 1638, kde Dury líčí svou činnost a rozvíjí své i Hartlibovy záměry¹⁴⁾. Dury ukazoval, že neutěšené poměry v protestanských státech a církvích mohou být napraveny prací v dvojnásobném směru: jednak zlepšením vyučovacích method, které by usnadnily vzdělání dětí ve školách, jednak vyrovnáváním různic ve věroučných otázkách i v kultu mezi protestanskými církvemi. Prvním se zasáhne především mládež, druhým duchovenstvo a jeho působením i lid. Hartlib a Dury si rozdělili společnou práci tak, že první pracuje převážně na reformě školství, druhý v oboru čistě církevním, Hartlib dbá více o rozumové vzdělání, Dury o otázky lidského svědomí. Práce se doplňuje a velmi často splývá. Dury potom vysvětloval na příkladech, co zahrnuje jeho i Hartlibův pracovní obor. Hartlib se staral hlavně o nové vyučovací metody ať v jazycích, či v přírodních vědách a vůbec o vše, co mohlo buditi a rozvíjeti dobré vlastnosti dětí a mládeže. V této práci měl pomocníka v Komenském a to jak

¹¹⁾ Viz Turnbull, l. c. 9.

¹²⁾ Je zachován v rukopise Trinity College v Dublině C 3. 10, kde jsou i jiné kusy o akcích Duryho. Jméno adresátovo je napsáno skoro neznatelně na horním okraji fol. 1. Je jím Edw. Montagu, druhý hrabě z Manchesteru (1602—1671), jenž užíval titulu vikomt Mandeville a jenž v dlouhém parlamentě byl vůdcem puritánské skupiny mezi lordy a pracoval s Pymem a j. O něm Dictionary of National Biography XIII, 674; viz též níže str. 264 a výše pozn. 12. Z úvodní věty Duryho dopisu vysvítá, že je to už druhý list a že první byl napsán před měsícem.

v otázkách pedagogických, tak v pansofii. List končil výzvou k podpoře díla, jehož hlavními nositeli byli dosud sami s Hartlibem a nevelkou družinou přátel. Naznačoval, že je několik možností; kdo nemůže pracovat přímo, může podporovat jejich dílo jinak: doporučovat je svým přátelům, přispívat penězi čtvrtletně nebo ročně na udržování agentů, na jejich dopisování, cesty, na opisování rukopisů, na tisk knih, starat se, aby nová díla pronikla mezi čtenářstvo atd.

Uvážíme-li všechno, co bylo dosud pověděno, a připomeneme-li si, že právě asi listy Duryho Mandevillovi poslal Hartlib Ussherovi i s novým vydáním Prodrumu, můžeme říci bezpečně, třebaš prameny jsou velmi řídké, že roku 1638 a 1639 byly na mnoha stranách činěny kroky, aby se zajistili nejenom intelektuální pomocníci nýbrž i, a to především v Anglii, dostatečná podpora pro velikou nápravnou akci, jejímž hlavními pilíři měla být reforma vyučovacích metod a sjednocování církví. Komenského pansofie zapadala přirozeně do celkového programu a byla v něm důležitou, pojící součástíou, poněvadž měla cíle i teoretické i praktické: brzké vybudování pansofické soustavy podle předběžných ukázek mělo být zajištěno především. To měl na mysli především Hartlib, který sídlil v Londýně a už tím byl přímo předurčen za prostředníka.

Komenský byl o všem tom alespoň zhruba informován. Přesvědčil se už, že by ani jeho síly nestačily na vypracování celého díla, a že by mu to ani nedovolovalo jiné zaměstnání v Lešně a proto vítal myšlenku kolegia, které by v duchu zásad Baconových bylo zasvěceno badání ve všech oborech lidského vědění a podle Hübnerových návrhů sestávalo z několika učenců, kteří by badali v knihovnách, sbírali a zpracovávali materiál k velikému dílu. S počátku pansofických studií nic podobného mu nepřišlo na mysl, avšak později byl strhován vyhlídkou, jež se mu takto otvírala, a spoléhaje na prozíravost svých přátel v Anglii, nečinil námitek. S prací nyní příliš nechvátal; jednak jej rozptylovaly rozmanité úsudky o Prodrumu, jež shromažďoval a do Lešna posílal Samuel Hartlib, jednak čekal na ustavení kolegia a nechtěl pracovat dále o své újmě, dokud by si nemohl zajistit souhlas svých příštích druhů. Působily ovšem i jiné momenty: čím dále se Komenský ponořoval do úvah o svém díle, tím více jej oslňovaly obrysy chystané soustavy; zároveň však se vzrůstala malomyslnost a přesvědčení, že ji bude s to vybudovat jenom s vydatnou pomocí přátel¹⁵⁾. Tak zrálo na obou stranách jak u autora pansofie, tak u jeho přátel mínění, že jenom pansofické kolegium bude zárukou zdatnosti díla, jež podle hotových ukázek mělo být něčím docela neobyčejným.

Hartlibova akce postupovala zdlouhavě a podařilo-li se mu na mnoha stra-

¹⁵⁾ Srvn. k tomu v *Continuatio* 12–13, v *Opera Didactica Omnia* I, 455 a § 15 předmluvy na *Dilucidaci ve Veškerých spisech J. A. Komenského* I, 406.

nách podnitit zájem, jinde bylo jeho úsilí marné. Ne docela nadarmo si stěžoval jednou Hübner, že v bohaté Anglii, oplývající světskými statky, je mnoho skouposti, a že lidé jsou ochotni podporovat spíše cokoliv jiného než vědecká studia. Právem také naznačoval v závěru svého memoriálu z října 1638, že příznivé podmínky pro rozvoj pansofických studií může vytvořit jenom radikální změna v politických i církevních poměrech; při tom měl jistě nejvíce na mysli zemi, která se mu na chvíli stala domovem¹⁶⁾. Bylo třeba čekat ještě nějaký čas na tuto změnu, na níž se těšili v zemi i mnozí jiní, a která se tu i tam už ohlašovala.

Zatím nezbývalo Komenskému než hledat příležitost k nějaké schůzce s přáteli, na níž by byly vyjasněny otázky, přetřásané dosud jenom v listech, a stanoven i další program. Toužil po ní i Hartlib a několikrát zval Komenského do Londýna, do Amsterdamu, nebo do Hamburku, ba dokonce i do Štětína nebo do Gdanska, jež bylo Komenskému nejbližší¹⁷⁾. Komenský se však nikdy nedostal k cestě do některého z těchto měst, poněvadž byl příliš zaměstnán jinými povinnostmi v Jednotě. Že však Hartlibovy myšlenky zásadně neodmítal a že pomýšlel na sjezd v Hamburku, je patrné z pozvání, které poslal Hübnerovi na počátku r. 1639. Vinu na nezdaru měl tentokrát Hübner, na nějž Komenský od počátku spoléhal nejvíce. Jako před tím neměl chuti odjet do Lešna, tak se zdráhal vypravit se do Hamburku a zrazoval Komenského i své anglické přátele. Domníval se, že dosud není látka připravena tak, aby mohla být předmětem společného rokování. Doporučoval Komenskému, aby raději poslal do Anglie náčrt pansofie a metafysiky, který chtěl vzít na sjezd do Hamburku, aby se opět mohli povzbudit liknaví příznivci pansofických studií. Do té doby se také nechtěl ohlížeti po pomocnících, aby neubíjel díla překotným postupem hned v počátcích. Komenský dal Hübnerovi za pravdu a tak se sjezdu sešlo¹⁸⁾.

Vzdálenost mezi Londýnem a Lešnem potom jakoby se ještě zvětšila. Myšlenka, že by mu Hübner mohl pomáhat v pansofii, sice nemizí z pracovního plánu ani po ostrém Hübnerově posudku latinského zpracování *Didaktiky*, avšak Komenský se ohlíží více po pomocnících i hmotné podpoře ve svém nejbližším okolí a na příspěvky z Anglie nemyslí tolik jako předtím. Snad právě vydání *Dilucidace* r. 1639, kde se Komenský bránil proti útokům Broniewského na pansofii, rozptýlilo pochybnosti ve vůdčích kruzích Jednoty a znovu upozornilo p. Bohuslava Leszczyńskiego na význam pansofických studií. Komenský s ním začal jednat o příspěvku a už na rozhraní r. 1639 a 1640 mohl

¹⁶⁾ Viz Hübnerův list z 18./28. ledna 1639, otištěný *Kvačalou* v *Korespondenci* I, 57 a rukp. v *Britském Museu Sloane* 639, fol. 119^b.

¹⁷⁾ *Continuatio* 13.

¹⁸⁾ K tomu list Hübnerův Komenskému z července—srpna 1639 v *Kvačalově Korespondenci* 64 a d.

oznámí přátelům do Anglie, že se jeho postavení zlepšilo a že se může výhradně věnovat svým studiím. Roku 1640 Komenský pokračoval v jednání s Leszczyńským, doufaje, že příznivý výsledek vyváží nevelké Hartlibovy úspěchy v Anglii. Dne 12. září 1640 napsal pro Leszczyńského obsáhlý memoriál o pansofii, v němž nejprve objasňoval plán díla a potom promluvil o pomocnících a nákladu. Komenský si přál, aby mu byla ponechána volba druhů a rozvrhování práce a žádal hraběte, aby si vzal na starost opatření hmotných příspěvků, aby dílo jednou začaté už neuvázlo. Komenský soudil, že postačí obnos, z něhož by mohli být vydržováni po tři nebo čtyři léta tři nebo čtyři učenci s písaři; za tu dobu hodlal být s prací hotov¹⁹⁾.

Leszczyński souhlasil asi s Komenského návrhy a tak zpráva o tom šla ihned do Anglie, kde byla přijata s uspokojením; zajišťovala se tak alespoň nejnnutnější podpora v době, kdy v Anglii nebylo možno očekávat větší úspěch. Hübner doufal, že Komenský bude s to vypracovat nyní, co na něm z Anglie neustále žádali: hotovou ukázkou některé části pansofické stavby, nikoliv její povšechný nárys, jímž se nyní Komenský v myšlenkách obíral²⁰⁾. Nicméně i tak bylo patrné, že podpora Leszczyńského nepostačí na zřízení a zabezpečení připravovaného kolegia a plné uskutečnění Komenského snah, a že i nadále je třeba budovat zájem v Anglii. Politické a církevní poměry, jež do nedávna dusily každou větší akci hned v počátcích, se r. 1640 pozvolna měnily k lepšímu. Také neúnavné propagování myšlenek a jména Komenského v listech rozepisovaných na všechny strany začínalo nyní nésti plody. Brána jazyků nově a nově vydávaná rovněž konala své dílo, poněvadž se šířila po zemi a byla většinou příznivě přijímána. Jméno Komenského tak pronikalo do vzdělaných vrstev; ovšem je třeba stále mít na paměti, že kruh těch, kdo se s ním seznámili, byl úzký a že byl omezen jenom na vrstvu, sledující pokrok vzdělanosti. Nescházelo lichotivých a přímo nadšených úsudků o něm, o jeho osobnosti a o díle. Stačí připomenout knížku faráře u St. Mary v Aldermanbury v Londýně Jana Stoughtona *Felicitas ultimi saeculi*, kterou vydal r. 1640 z jeho pozůstalosti Samuel Hartlib a připsal Jiřímu Rakoczymu, knížeti sedmihradskému. Ve spisu Stoughtonově, který je silně zbarven chiliasticky, uvádí se Komenský s Baconem Verulamským a s Durym jako představitel nového věku, který má nastat před skonáním světa, a s nimi je veleben. Ostýchavý Komenský neměl z tisku knížky veliké radosti a ani Hartlib, jenž k ní napsal i předmluvu, si původně nepřál, aby vyšla²¹⁾. Když se však dostala

¹⁹⁾ Srovn. k tomu Hübnerův list Komenskému ze dne 1. března 1640 v *Kvačalově* Korespondenci 84 a pamětní spis Komenského, jež otiskl *Patera* v Korespondenci 23 a d. *Kvačala* v *Die paed. Reform* I. 164 a d.

²⁰⁾ Viz list Hübnerův Komenskému ze dne 3. listopadu 1640 v *Kvačalově* Korespondenci I, 89 a d.

²¹⁾ Stoughton měl v dřívějších letech přátelské styky s Hartlibem, o čemž povím více v chystané studii. Z jeho knížky, psané ve formě listu sedmihradskému profesoru

do rukou čtenářstva, pomáhala jako i jiné projevy šířit známost jména Komenského; dalo se to ve chvíli, kdy Hartlib usoudil, že předešlými akcemi je půda už dosti připravena, a že nadešla chvíle, kdy bude možno obrátit k dílu Komenského i Durymy pozornost nejprve instituce v zemi, parlamentu.

Dne 3. listopadu 1640, právě v den, kdy Hübner posílal Komenskému svůj list, vyjadřující radost nad úspěšným jednáním Komenského s hr. Leszczyńským, scházel se „dlouhý parlament“, od něhož celá země očekávala veliké změny v politickém i církevním životě. K optimistům patřil i Hartlib a proto se od počátku pokoušel upozornit členy nového parlamentu na záslužnou činnost svých přátel a zajistit jim trvalou podporu, aby se mohla nerušeně rozvíjet pod záštitou parlamentu. Nejspíše na jeho podnět vložil Jan Gauden, později biskup v Exeteru a ve Worcesteru, do své řeči „*The love of truth and peace*“, kterou proslovl v neděli dne 29. listopadu 1640 před shromážděným parlamentem, vřelou zmínku o Komenském a Durym a doporučoval pozornosti přítomných jejich činnost na poli vzdělání i sjednocování církví. Zdůrazňoval, že ani jeden ani druhý nemohou dostatečně rozvinouti své práce, poněvadž se jim nedostává hmotných prostředků a dostatečné podpory mravní; dával shromážděným na uvážení, zda by nebylo v zájmu státu a církve pozvat je, uvážiti jejich úmysly, dáti jim pomoc z veřejných prostředků a posílit je tak, aby dokončili své dílo a uspíšili vítězství míru a pravdy. Že Gauden mluvil na návod Hartlibův nebo alespoň v porozumění s ním, je patrné i z toho, že k pochvalným slovům o Komenském a Durym připojil poznámku, že Hartlib může usnadnit styk s oběma, kdyby členové parlamentu chtěli podepřít jejich dílo²²⁾. Tak se po prvé z úst Gaudenových ozvalo v dlouhém parlamentě jméno Komenského, a to s téhož místa, kde o dva měsíce později, dne 23. února 1641 jiný slavnostní kazatel Stephen Marshall napomínal členy parlamentu k statečnosti a poukazoval na udatnost Žižkovu, jenž nejenom byl hotov bití se, dokud byl na živu, nýbrž poručil i, aby z jeho kůže zhotovili válečný buben²³⁾...

Tolneimu, uvádím místo, jehož si už i jiní povšimli; zní: „... Quid tibi ego scienti commemorem, ut taceam innumeros in eodem erudito pulvere sudantes, vel sancta conamina Duraei nostri? vel alta molimina pene vestri Comenii? vel fausta hoc in genere auspicia nostri pridem, sed tandem mundi quicquid est elegantioris, nobilissimi certe Verulamii? Qui sumpto Mercurii caduceo, pugnantes in rixarum ludo, recolligere ecclesias; qui tradito Ariadnes filo palantes in nugarum labyrintho peripatico regere et refingere scholas, qui temperato Peliae balneo delirantes ingeniorum senio quodam vel morbo dicam vel otii veterno recoquere disciplinas universi singulas et singuli satagunt universas...“ (str. 33—34). V listě Hübnerově Komenskému (u *Kvačaly* 90—91) jsou zajímavé údaje o tom, co předcházelo tisku díla.

²²⁾ Řeč je zachována v britských knihovnách v několika výtiscích. Poznámka o Hartlibovi je tištěna menšími typy, avšak byla učiněna už v parlamentě. Odstavec o Durym a Komenském byly v poslední době několikrát otištěny.

²³⁾ Zmínka je v slavném kázání *Marshallově* Meroz Cursed, vytištěném r. 1641, které pak Marshall přednesl ještě šestikrát na jiných místech (srovn. *Dictionary of Na-*

Řeč Gaudenova se členům parlamentu líbila. Na schůzi z 1. prosince 1641 bylo usneseno vzdáti díky oběma řečníkům z minulé neděle, Gaudenovi, jenž kázal dopoledne, a Morleyovi, jenž měl kázání po poledni, o pohnouti je, aby vydali své řeči tiskem. Sir Thomas Barrington měl jednat s Gaudenem a přinést parlamentu jeho odpověď. Gauden se arci nezdráhal vyhověti lichotivé výzvě a svolil k tisku, když o to stáli zejména někteří členové parlamentu, jeho obzvláštní přátelé. Od nich také byl obdarován velikou stříbrnou konvicí s nápisem „Donum honorarium populi Anglicani in Parlamento congregati Johanni Gauden²⁴⁾“.

Výzva Gaudenova k podpoře Komenského i Duryho vyzněla však prozatím na prázdno. V listě psaném Komenskému dne 7. prosince 1640, tedy právě ve chvíli, kdy parlament jednal s Gaudenem o tisku řeči, oznamoval Hübner, jenž byl jistě o všem, co se týkalo Komenského, dobře informovaný, že se Hartlib raduje z úspěchů Komenského v Lešně. Snaží prý se sice na všech stranách sehnati podporu, avšak dosud mnoho nepořídil; všichni se vymlouvají na parlament, který zasedá už měsíc a soustřeďuje k sobě pozornost veřejnosti. Hübner však projevoval naději, že se tam snad podaří najíti porozumění pro pansofii Komenského, nebude-li předčasně rozpuštěn jako předešlý²⁵⁾. Ko-

tional Biography XXXVI, 243 a. n.); zní: „But go ye on, ye Nobles and Worthies, forget what is behind; God and his people will not forget it: look and presse to the work which yet remains: Get the resolution of Zisca that brave Bohemian captain who not only was willing to fight while he lived, but bequeathed his skin when he died, to be made a drumhead for the service of the warre...“ Sluší též připomenouti, že Marshall podporoval akci Duryho.

²⁴⁾ Srvn. o tom dva příspěvky R. Fitzgibbona Younga, nadepsané Comenius in England a otištěné v Times Literary Supplement 7. dubna a 1. září 1927. V prvním je uveden úryvek v Gaudenovy řeči, v druhém, znovu otištěném i v The Central European Observer ze dne 23. září 1927 zápisy o jednání o tisk Gaudenovy řeči z 1. a 10. prosince 1640, jak jsou zachovány v publikaci A perfect Journal of the daily proceedings and transactions in that memorable Parliament... vyd. v Londýně 1659, i několik vět z dedikace Gaudenovy řeči.

²⁵⁾ Otiskují úryvek z Hübnerova listu, důležitý právě proto, že pochází z počátku prosince 1640; zní: „Mire recreatus fuit, ut in prioribus iam scripsi, optimus noster Hartlibius, illa, quam de adipiscendis sumptibus attulisti, spe. Nihil magis optat, quam ne ea te fallat, Deique benedictionem tuis coeptis ex animo apprecatur. Ipse enim in eodem negotio omnem lapidem movet, sed minus quam parum promovit. Pollicitationum ingentes acervi quotidie ingeruntur, rerum pollicitarum nihil, quovis ad levandum interea tenacitatis suae labem satis ingenioso. Praecipuus conversationis cardo in praesentibus Regni comitiis vertitur, quae integrum iam mensem duraverunt, si pergant, ita ut coeperunt, non Regno tantum, sed et fortasse pansophiae tuae haud parum sperandum fuerit, sin, ut priora, ex inopinato dissolvantur, nil nisi horrendam confusionem oris hisce ominari licet.“ Ku podivu si nikdo dosud nepovšiml těchto vět, které výstižně zachycují náladu v Hartlibově družině po Gaudenově řeči. Naděje na podporu pansofie parlamentem se zde odsouvají do budoucna a není zde vůbec zmínky o tom, že by se parlament za jednání o tisk Gaudenovy řeči rozhodl i povolati Duryho a Komenského. Tato domněnka spočívala na slovech Komenského v Continuatione, kde za překladem úryvku z Gaudenovy řeči Komenský dí: „Pro hac concione D. Gaudentio gratiis

menský tudíž i nadále jednal s Leszczyńskim a na přispění z Anglie zatím nepočítal; tím méně ovšem pomýšlel na cestu do Londýna²⁶⁾.

Jinak tomu bylo s Duryem. Rok 1640 ztrávil Dury na cestách severozápadním Německem a Dánskem. V létě dlel v Hamburku a chystal se na návrat do Anglie, aby tam získal více přízně pro svou akci a pro sebe nějaká doporučení. Zprávy o chystající se změně v politických i církevních poměrech v Anglii mu dávaly naději na větší úspěch. Hartlib se snažil, aby i jemu upravil cestu. Na počátku podzimu r. 1640 poslal mu Dury zevrubné vypsání své dosavadní činnosti, očekáváje, že by Hartlib mohl spisku nějakou užiti, kdyby se sešel parlament; o volbách do něho se mohl Dury v Hamburku dověděti velmi snadno. Hartlib vydal spisek tiskem r. 1641 s titulem A brief relation of that which hath been lately attempted to procure Ecclesiastical Peace amongst Protestants²⁷⁾. Můžeme se domnívati, že jak spisek, tak i průvodní list Duryho, dnes neznámý, podnítily Hartlibovu horlivost, takže se od první chvíle, kdy se parlament sešel, staral, aby jméno Duryho i Komenského tam bylo uvedeno ve známost. Snad právě pod jejich přímým vlivem pohnul Gaudena, aby do svého kázání vetkal zmínku o obou mužích a jejich snahách.

Jak už řečeno, parlament na ni prozatím neodpovídal pravděpodobně proto, že dosud nebylo jasné, jak dlouhé bude jeho trvání, a že bylo mnoho naléhavějších věcí. Komenský zůstával v Lešně, Dury však opustil Hamburk a přes Brémy a Oldenburg se odebral do Holandska. Z Amsterdamu poslal dne 14. ledna 1641 list významnému skotskému duchovnímu Alexandru Hendersonovi a připojil petici pro skotské církve, žádaje, aby podporovali jeho dílo a doporučili je králi, státní radě a parlamentu. Někdy v prvních měsících r. 1641 se

actis Parliamentum publicari eam, duosque illos vocari iusserunt.“ Komenský tu však nepraví, že k obojímu došlo zároveň; věta psaná značně později připouští rozloučení obou činů parlamentu. Jak zápisy v A perfect Journal..., tak úryvek z listu Hübnerova mluví pro náš výklad, že v prosinci 1640 parlament jednal jenom o tisku řeči a že o povolání Komenského byla řeč až později. Učiníme-li tuto distinkci, k níž nás vedou naše prameny, unikneme všem zmatkům, které dosud ztěžovaly a zatemňovaly řešení.

²⁶⁾ Plán Komenského z prvních měsíců r. 1641 pěkně osvětluje jeho dopis Bohuslavu Leszczyńskému ze 4. února 1641 (Patera, Korespondence, str. 36 a. n. a Kvačala Die paed. Reform I, 176 a. d.); myslel stále na pomoc Hübnerovu při pansofii, avšak počítal nyní více s Vechnerem, jenž mu už pomáhal v pracích jazykových.

²⁷⁾ Výtisk je v Britském Museu; viz též list Duryho Siru Tomáši Rocovi, známému diplomatu, ze dne 20. října 1640 v Calendars of State Papers, Domestic Series, Charles I, 1640—41, 183 a. d.; na str. 186 je tato věta: „I have sent Mr. Hartlib an English narrative of my proceedings since the beginning, I know not what use he will be able to make of it if there be no Parliament, but if a convocation be held at the Parliament and this work be taken into consideration it will not be amiss to make it common...“

vrátil do Anglie, ovšem ze svého popudu, nikoliv na pozvání parlamentu, které by bylo učiněno vlivem Gaudenovy řeči²⁸⁾).

Když se Dury po dlouhém odloučení opět setkal v Londýně s Hartlibem a jinými přáteli, byla situace v zemi jiná než ještě v listopadu a v prosinci roku 1640. Obavy, že by parlament mohl býti záhy rozpuštěn jako předešlý, které se ještě ozývaly z Hübnerova listu ze 7. prosince 1640, byly rozptýleny. Bylo patrné, že se parlament miní podjati velikého díla na zlepšení politických i církevních poměrů v zemi a rozptýlení tíživé ovzduší, vytvořené v předešlých letech a zosobňované jmény Karla I. a arcibiskupa canterburského Williama Lauda. Za této nálady bylo více naděje, že parlament věnuje pozornost i návrhům Duryho i pansofickým plánům Komenského, než na sklonku r. 1640. Hartlib a Dury postupovali společně. Prvním krokem bylo vydání souborné zprávy Duryho, kterou poslal Dury z Hamburku na podzim r. 1640 a nyní poněkud doplnil výzvou k vedoucím kruhům politickým i církevním. Výtisk pak předložil Dury někdy v květnu r. 1641 parlamentu se zvláštní peticí²⁹⁾).

²⁸⁾ List Hendersonovi je v rukop. v Britském Museu, Sloane 654, fol. 209 a n. Považuji prostě za nemyslitelné, že by se Dury ve svém spisku ani slovem nezmínil o tom, že byl pozván parlamentem, když tam svědomitě zaznamenal každé přijetí německými knížaty nebo duchovními hodnostáři. Svůj návrat popisuje takto: „... Thus having given satisfaction to the chief of the Low-Lountries he came to Zealand and took shipping for England: where he safe arrived and purposeth to make suite now unto all those that are able to give assistance unto so good a businesse, but chiefly to supplicate his Sacred Majesty and the High and Honourable Court of Parliament, that those good preparatives and hopeful beginnings so far and with so much... agency.“ Zpráva Duryho byla později doplněna vypsáním akcí do r. 1656 a znovu vydána r. 1657 s titulem *A summary account of Mr. John Dury's former etc...*; zde zní místo takto: „... took shipping for England: where being safely arrived, he made his application to the King and Parliament and to all that were in power and place to move them to countenance and assist his designe, but the division between the King and Parliament increasing daily; his motions though not unseasonable, yet were not effectually entertained by any either in England or Scotland; because several applications being made to the Churches and to the men of eminency in both nations, all the year 1641 he found all to be in vain, because every one was intent upon his particular occasions and all minding onely their domestick grievances...“ Uvádím obě místa, jež mohou býti vodítkem při líčení jeho činnosti; ani v jednom ani v druhém není zmínky o povolání parlamentem v zimě r. 1640—41. Nenašel jsem jí ani v jiných listech a spiscích Duryho a tak je třeba vzdáti se dosud běžného výkladu Komenského slov z *Continuatio*, uvedených v poznámce 25. Datum jeho příjezdu do Anglie je nejisté, avšak podle některých okolností, o nichž bude ještě řeč, myslím, že přišel už v prvních měsících r. 1641, nikoliv až v létě, jak je napsáno v ČMM. 1928, str. 356.

²⁹⁾ Ze souborné zprávy Duryho uvádím tento odstavec (str. 33—34): „... Therefore all true-hearted Protestants, that are zealous for Gods glory and safety of his Church, but chiefly those that are in authority or credit able to dispose others are humbly intreated to embrace those thoughts without impartiality. — For to whom doth this duty rather belong thou unto such? As then the work ought not either to be agitated without the knowledge and cousent of Superiors in Church and Commonwealth, or to be publikely afoot without their authority, so they are called and appointed to be builders of the house of God before all others, and this is the cause why thus we sue

Dury v ní upozorňoval na práci vykonanou v předešlých desíti letech a žádal parlament, aby posoudil jeho dílo, vzal je za své a podepřel nějakým aktemi nebo prohlášením, v němž by sjednocovací dílo bylo doporučeno církvím; dále žádal, aby byla navázána a napotom udržována korespondence s ostatními protestantskými církvemi, která by sloužila k vzájemnému vzdělávání, odklizení dosavadních roztržek, zamezení pohoršení a k šíření evangelia, nebo aby král se souhlasem parlamentu svolal ve vhodné době generální sněm zástupců protestantských církví, kde by se urovnaly sporné věci, znepokojující svědomí lidská, ohrožující klidný vývoj států a rozdělující církve. Podobný pamětní spis předložil Dury Hendersonovi, se žádostí, aby jej přednesl na generálním shromáždění skotské církve, které se mělo konati v červenci r. 1641 v St. Andrews. V tomto projevu Dury doporučoval tři věci: sestaviti příručku praktického bohosloví, která by se mohla rozšířiti na místo dosavadních pomůcek, rozševajících většinou jenom sváry; za druhé postarati se o slovní i věcný výklad Písma, který by byl vzdělaným i neučeným vodítkem v pochybnostech; za třetí starati se o šíření evangelia mezi pohany. Dury též žádal, aby byl ze synody vydán nějaký akt, doporučující korespondenci s ostatními protestantskými církvemi, a aby byly určeny některé osoby, které by měly tyto věci v patrnosti; s nimi pak chtěl zůstávati Dury v pravidelném styku. Pokus Duryho vzbuditi zájem parlamentu pro své dílo a jeho úsilí pohnouti skotskou církev k aktivní účasti časově skoro splývaly. Oba pamětní spisy obsahují podobné myšlenky; zajímá nás nejvíce Duryho mínění, že sjednocení církví bude nejlépe připraveno vzájemnou korespondencí, která by se soustřeďovala na jednom místě a znenáhla upravovala cestu rozhodné akci.

Petice i souborná zpráva, předložené parlamentu asi v květnu nebo v červnu 1641, neunikly pozornosti členů parlamentu a padly asi na úrodnější půdu než Gaudenova slova. Nejvíce povšimnutí došla Duryho myšlenka, aby byl stanoven slovní i věcný výklad Písma, vyjádřená v memoriálu pro skotskou církev. Parlamentní komise, která se obírala náboženskými věcmi, určila k prozkoumání několik duchovních, jako byl dr. Gouge, dr. Downame, dr. Featley, Taylour, Gatacker a Tucker, vesměs puritáni. Toto usnesení bylo učiněno před prvním zářím r. 1641³⁰⁾, z čehož vysvítá, že už v létě 1641 a tedy brzy po podání petice, se v parlamentě začalo uvažovati o Duryho návrzích.

unto them and would have all such as love the welfare of Sion to second our suit. For what can be conceived more useful to the Church of God at any time than the counsells of Peace are at this time?“ — Tisk John Dury, His petition to the Honourable House of Commons in England, now Assembled in Parliament is pamětním spisem pro Skotsko *A Memorial concerning Peace Ecclesiastical amongst Protestants* je v knihovně Britského Museu v Thomasonově sbírce letáků a tisků z l. 1640—60; v katalogu je zařazeno ke květnu r. 1641.

³⁰⁾ Zpráva o tom je v Duryho listě Hendersonovi ze dne 1. září 1641 v rkp. Britského Museu Sloane 654, fol. 212—215.

Tehdy nejspíše přišly na přetřes i Komenského plány. Vytrvalému Hartlibovi, jenž byl nyní posilován Duryem a jeho známými, se podařilo získati pro Komenského některé členy parlamentu, kteří přáli myšlenkám reformy vyučování a měli zájem i o pansofické studie, které s tím souvisely. Mezi Komenského příznivci, ať už v parlamentě či mimo něj, nebyly nevýznamné osobnosti: kromě vzpomenutého už Jakuba Usshera byl mu velmi nakloněn biskup lincolnský a později arcibiskup yorksý John Williams, dále jeden z nejvýznamnějších členů dlouhého parlamentu John Pym, jemuž Hartlib opatroval informace pro akci proti arcibiskupovi Laudovi, mladý šlechtic Robert Greville, druhý baron Brooke, jichž všech Komenský později vzpomínal. Jistě k nim můžeme počítati i Lorda Mandevilla, připomenutého výše. Jejich přičiněním mohla býti zajištěna podpora jak pro Duryho, tak pro Komenského. Patrně na jejich přímý podnět napsal někdy v červnu nebo nejpozději počátkem července 1641 Komenskému tři listy, stejného obsahu, avšak poslané rozličnými cestami, aby došel aspoň jeden z nich. Už to ukazuje, že jejich obsah byl důležitý, a že Hartlibovi záleželo na tom, aby se dostaly do adresátových rukou. Vytvořila se asi tak příznivá situace, že si Hartlib přál, aby Komenský neváhal rozloučiti se s Lešnem a přijel co nejdříve do Londýna vyložití a potom uskutečnití své plány. Dopisů neznáme; byly však asi stručné a nebylo v nich zmínky ani o Gaudenově řeči ani o tom, že parlamentní kruhy mají zájem o jeho dílo a přejí si poznati jeho celkový rozvrh. Nicméně i tak musily býti naděje do budoucna velmi slibné, poněvadž se Komenský rozhodl vyhověti pozvání a vydati se na dalekou cestu³¹⁾.

³¹⁾ Tento průběh události považuji za nejpravděpodobnější; opírám se především o úryvek z předmluvy na anglický překlad *Pansophiae Diatyposis*, jež vydal r. 1651 Hartlibův přítel Jeremy Collier, duchovní a správce školy v Ipswichi s titulem *A Patterne of Universal Knowledge etc.* Místo, na něž jsem upozornil v *Times Literary Supplement* z 23. června 1927 a v *Lidových Novinách* z téhož dne, zní: „I likewise conceive myself bound to notify thus much to the publick, that waving my high opinion of Mr. Comenius, that this work of his, although but an idea, hath the great commendation of divers able scholars, to whom it hath bene imparted, and is gallantly approved by them as containing a very rational discourse in the series and contexture of that matter, so far as it is touched and handled by him. And that it will be a thing much to be deplored, that such pious and profitable designes should not be encouraged by some eminent and correspondent favours of the managers of publick concerns in our owne nation at this time of reformation especially, since he was invited hither by certaine honourable and active patrons of learning in this present Parliament and disappointed of the preferment they did sincerely intend him, in regard of the great distractions which happened in the state at that juncture of time when he came over...“ Zde je jasně pověděno, že Komenský pozván byl ne ovšem nějakým slavnostním usnesením celého parlamentu, ale jeho členy, kteří měli zájem o pedagogické otázky. Jména svých příznivců uvádí Komenský v *Continuatio*. Dále beru v úvahu Komenského vypravování v tomto spise str. 13—14, z něhož vysvítá, že výzva Hartlibova došla do Lešna v červenci 1641, že však v ní nebylo řeči o pozvání. V dosavadních výkladech působil potíže fakt, že mezi řečí Gaudenovou a Hartlibovým listem uplynula doba několika měsíců; nesnáze

Nebylo snadno odejítí. Komenský byl z církve, kde nikdo sám o sobě nerozhodoval, v Lešně měl řadu závazků a tak se s ním Jednota nerada loučila. Nicméně přece si vymohl na schůzi starších, která se právě konala v Lešně, svolení k odjezdu; více než jiné úvahy působila asi naděje, že se Komenskému podaří dosíci v Anglii podpory pro strádající emigranty. V první polovici srpna už byl v Gdansku, kde se setkal s tamním lutheránským duchovním Mochingerem a jinými přáteli. Že mu stále ještě nebyl docela jasný účel cesty, vysvítá z toho, že Mochingerovi líčil věc tak, jako by šlo jenom o opatření příspěvků pro bratrskou obec v Lešně³²⁾. Jak pověděno s počátku, první plavba se nezdařila a tak teprve v den podzimní rovnodennosti dospěl Komenský do Londýna. Byl vřele uvítán svými přáteli Hartlibem, Duryem, matematikem Janem Pellem, Hübnerem a falckým duchovním Theodorem Haackem, které znal dosud buď jenom z dopisů nebo z doslechu. Teprve v Londýně mu byla ukázána řeč Gaudenova a oznámeno mu, že jest zván parlamentem³³⁾; není divu, že v myšlenkách mu obě věci splynuly a že po létech napsal svou zmínku o tom tak, že je možno rozuměti jí i tak, že pozvání bylo učiněno ihned po kázání Gaudenově, a nikoliv až později, v létě 1641 za okolností, které právě byly vylíčeny.

Když Komenský přišel do Londýna, zdála se býti situace pro něho i Duryho a Hartliba velmi příznivá, že mu Hartlib ani nedopřál odpočinku po únavné cestě, nýbrž ihned jej i Duryho uvedl k lincolnskému biskupu Williamsovi. Rozmluva s biskupem a několika šlechtici, tam přítomnými, otvírala Komenskému velmi vábívý pohled do budoucna. Williams chtěl, aby se přestěhoval definitivně do Londýna i se svou rodinou a slíboval mu podporu 120 liber ročně ze svých soukromých prostředků; zároveň mu dával naději, že i jiní

se odklidí novým výkladem, že zmínka Gaudenova na chvíli zapadla a že se zájem oživil až po předložení Duryho petice. Tak se dá i vysvětliti zmínka ve *Via Lucis*, která by jinak zarážela. Komenský tam praví, že r. 1637 byla vydána jeho pansofická knížka, a dodává: *ego autem consilio quorumdam theologorum et episcoporum (de propagando ad gentes orbis evangelio, occasione tum in Anglia Nova feliciter sementis, pie sollicitorum) vocatus anno 1641 comparui consiliaque super iis rebus publica autoritate agi coepta . . .* Víme z Duryho memoriálu skotské církvi, že šíření evangelia mezi pohany považoval za jeden z hlavních bodů svého programu. Duchovní, kteří jej zkoumali, obrátili svou pozornost i na Komenského a tak asi se potom dostavil nový zájem i o jeho pansofii a to mezi světskými členy parlamentu. I po tomto výkladě, jenž je dnes nejpravděpodobnější, zůstává mnoho nejasností, které by mohl odkliditi snad jedině šťastný nálezh Hartlibova listu z července 1641.

³²⁾ Viz zmínku v *Continuatio* 13 a list Mochingerův Kurtzmanovi z 16. srpna 1641 v *Kvačalově Korespondenci* I, 105.

³³⁾ O tom list Komenského do Lešna ze dne 8/18 října 1641 a *Continuatio* 13—14; je zajímavé, že ani v tomto listě ani v jiných Komenského listech z Londýna není o pozvání parlamentem ani zmínky. Dury v listě psaném Ludvíku de Geer z Londýna dne 9/19 XII. 1641 praví, že jenom stěží dostali Komenského z Lešna do Londýna . . . „conféer avec nous touchant nos communs desseins“ . . . a o parlamentě rovněž nic neříká. Zmínka Collierova uvedená v pozn. 31 však nepřipouští pochybnosti; také z dalšího výkladu bude patrné, že v parlamentě o Komenském dobře věděli.

přispějí, dokud mu nebude stanoven pravidelný důchod. Také jiní hosté Williamsovi naléhali na Komenského, aby zvolil Londýn za své stálé sídlo. V této chvíli se mohlo zdát, že se plní sen Komenského, Hartlibův i jiných přátel a že nic nestojí v cestě ustavení kolegia, které by za vedení Komenského vypracovalo pansofickou soustavu a postavilo tak lidské vzdělání na nový základ. V optimistické náladě, která zavládla v okolí Komenského, odhodlal se i Hartlib „vhození vdoví groš do pokladnice“ a pln naděje, že parlament položí úhelný kámen k blaženosti celého světa, předložil mu dne 25. října 1641 svůj utopistický spis „A description of the famous kingdom of Macaria“, napsaný po vzoru Tomáše Mora a Frant. Bacona³⁴). Komenský jenom stěží odolával radám svých londýnských přátel a patronů, jež podle sv. Augustina nazýval vyššími přáteli, a nadějí do budoucna. Rozdíl mezi Londýnem, jehož význam den za dnem rostl a jež svou polohou, usnadňující styk se všemi zeměmi, byl přímo předurčen za sídlo kolegia, a mezi odlehlým Lešnem byl příliš veliký. Rozhodnutí nebylo snadné; nicméně Komenský na konec povolil a psal do Lešna, aby si vymohl souhlas své choti i vedení Jednoty. Odpovědi, jež záhy došly, skláněly však vážky jeho rozhodování na opačnou stranu. Správcové Jednoty odpovídali vyhýbavě, což pak jej zapří-Sahala, aby ji neznalou cizí řeči neodváděl do daleké země a neodtrhoval od hloučku exulantů, a napomínala jej důtklivě, aby pamatoval na svou smrt...

Bylo těžko voliti; Komenský by byl stanul před velmi těžkou otázkou, kdyby vývoj poměrů v Anglii na podzim r. 1641 nepracoval znenáhla do rukou těch, kdo jej zrazovali z trvalého pobytu v Londýně.

Když Komenský přijel do Anglie, Karel I. dlel ve Skotsku, parlament byl odročen až do jeho návratu a zasedalo jenom 40 členů, kteří měli projednávat běžné věci. Komenský se mohl věnovat poradám a hovorům s přáteli a spisování díla *Via lucis*, v němž načrtával své pansofické plány, a mohl očekávat odpovědi z Lešna. Když se král 25. listopadu 1641 vrátil a parlament opět počal pracovat, mohlo se očekávat, že tam bude uvažováno i o návrzích Komenského. Dobrým znamením bylo, že se Williams stal arcibiskupem yorkským. V parlamentě měla být zřízena zvláštní komise, která by věc prozkoumala a uvážila. Cheney Culpeper³⁵), jež udržoval spojení mezi Komenským a jeho přáteli v parlamentě, jej několikrát vybízel, aby byl připraven podat potřebné poučení. Pomýšlelo se na to, že by Komenskému byla přikázána nějaká instituce s dostatečnými důchody, z nichž by bylo vydržováno několik učenců, povoláných z rozličných zemí buď na několik let nebo doživotně. V úvahu přicházela kolej Winchesterská, nebo Savojský špitál (*Sabaudeum*)

³⁴) Výtisk je v Britském Museu a byl přetištěn v *The Harleian Miscellany* I, 580 a d.

³⁵) Několik životopisných dat o něm je v díle Fosterově *Alumni Oxonienses, Early Series* I, 303.

v Londýně a konečně kolej v londýnském předměstí v Chelsea³⁶). Kolej byla zřízena za Jakuba I. pro dvacet mužů, z nichž dva mohli být laikové, ostatní pak náleželi stavu duchovnímu; jejich úkolem bylo studovat bohosloví k obraně protestantismu s katolické strany. Za reakce v anglické církvi, představované arcibiskupem Laudem, se však kolej nerozvinula, jak bylo očekáváno, takže by nebylo bývalo snadné proměnit zakládací listinu a určit kolej jinému účelu. Její děkan dr. Featley, jež byl členem komise pro zkoumání Duryho návrhů a snad i jeho přítelem, by se tomu sotva byl bránil. Úmysl byl takřka zralý; Komenskému byly předloženy i zápisy o důchodech koleje k prostudování a k vyjádření, zda by stačily na vydržování 12 učenců. Za těchto okolností by byl sotva bral zřetel na odpovědi z Lešna³⁷)...

Ještě na počátku r. 1642 byla naděje, že se akce podaří. Některý z členů parlamentu, přející i Durymu i Komenskému, si vyžádal od Duryho dobré zdání o jeho plánech. Dury napsal spis *A Motion tending to the Public Good of this Age and of Posteritie*, jehož předmluva je datována 30. prosince 1641; knížka vyšla r. 1642 péčí Hartlibovou. Dury tu shrnuje program svůj i svých přátel ve čtyři body. Žádá předně zlepšení pedagogických metod a podporu při jejich zavádění do škol, za druhé pomoc v úsilí o sjednocení církví, dále zřízení stolic praktického bohosloví na obou anglických universitách a v Londýně buď v Sion nebo v Gresham College a za čtvrté ustanovení přednášeče v Londýně, který by poučoval lid, jak čísti a rozumět Písmu. Ke knížce jsou připojeny dva velmi zajímavé listy Duryho z 6. a 13. ledna 1642, neznámému členu parlamentu, jež se tu nazývá Sir C. V prvním z nich se zevrubně líčí plány reformy vyučování i sjednocovací akce, na nichž pracovali v naprosté shodě s Komenským³⁸); v druhém listě se připomíná i Hartlib. Dury ukazuje, že nepostačí, aby se

³⁶) O koleji ve Winchesteru je poučení ve spise *Winchester College 1393—1893* vydaném r. 1893 několika bývalými žáky; o Savoy viz H. B. Wheatley, *London, Past and Present* III, str. 218; o koleji v Chelsea spis John Darley, *The glory of Chelsey Colledge revived* z r. 1662 a anonymní dílo *An historical and descriptive account of the Royal Hospital... at Chelsea* z r. 1805.

³⁷) O tom všem Komenský v *Continuatio*; zde si všímám jenom toho, co přímo souvisí s parlamentem; některé detaily osvětlující Komenského pobyt v Londýně, odkládám do chystané práce, o níž je řeč v pozn. 1.

³⁸) Z dosud nepovšimnutých listů, které otisknu v příloze k často připomenuté chystané práci, uvádím zatím jenom nejdůležitější věci; místo o spolupráci Komenského s Durym zní: „... Thus I have endeavoured to let you see some more light concerning the two objects which you chiefly pitch upon: whereof the one is Mr. Comenius' proper taske and the other is mine, although we are bound not to doe in publique or to bring to perfection either of these methods without one anothers advice and consent. Because in very deede his task is no lesse in my ayme then in his owne and mine is reciprocally in his ayme a thing whereunto he doth subordinate his endeavours; so that the meanes of perfecting both were to have us both set apart for our taskes and settled together in a course of elaborating the same by mutual communication one with another and with others that are fit to partake of these thoughts...“

vypracovaly spisy, vykládající a odůvodňující reformní myšlenky, nýbrž že by bylo radno zřídit ústav, kde by se žáci seznamovali s novými zásadami; doporučoval pro případ, že by parlament přijal jeho návrhy, aby se k tomu určila nějaká už existující instituce, již se už nepoužívá k prvotnímu účelu a jejíž důchody by sloužily k hmotnému zabezpečení nové činnosti. Zásady, které by tam byly vypěstěny, by mohly býti postupně přijímány i jinými ústavami³⁹). I když to Dury nepraví výslovně, snadno poznáme, že myslel rovněž na kolej v Chelsea, která už nesloužila původnímu určení a snadno mohla býti přeměněna podle potřeb Duryho i Komenského. Jaké byly tou dobou Komenského představy a úmysly, poznáváme nejlépe ze spisu *Via lucis*, který byl psán v Londýně, zejména z jeho XVIII. kapitoly. K velikému dílu reformy vyučovacích metod i škol a k spisování knih k tomu potřebných měli se sdružit vybraní mužové celého světa, kteří by o sobě věděli a byli spojeni v společnost řídicí se určitými zákony a předpisy. Většinou by zůstávali na místech svého dosavadního působení a udržovali styk vespolečným dopisováním, které by se soustřeďovalo v Londýně, jakožto nejvhodnějším místě. Tam by sídlil i předseda kolegia, který by řídil korespondenci i všecken styk pomocí tolika kolegů a příručích, kolik by bylo zapotřebí a na kolik by stačily vykázané důchody. V každé zemi pak by byl pro lepší pořádek rovněž ustanoven předseda. Každý člen kolegia by aspoň jednou za rok podal předsedovi v Londýně zprávu o veřejném stavu věcí ve svém okrsku; podobně by zase předseda dopsal každému členovi a oznámil mu, co se jinde událo památného. Je patrné, že podle Komenského představ mělo nově založené kolegium světla „svatý sbor ten zvěstující boha vítězoslavného v pravdě jeho“ nejenom pracovat na pansofických knihách, nýbrž sledovat a podporovat pokrok vzdělanosti lidské v celém světě; v Londýně měl sídlet jenom předseda s několika pomocníky, ostatní členové měli žít a působit ve svých zemích — ozývají se tu myšlenky, které jsme už poznali z Hübnerova memoriálu, prohloubené ovšem a doplněné ve velikou představu světové organizace učenců. Že se do tohoto programu hodily i Duryho plány, podle nichž nejlepší cestou k sblížení a spojení církví bylo vzájemné dopisování, sjednocené na jednom místě, je

³⁹) Z druhého listu uvádím jenom nejdůležitější věty: „... And therefore if a new foundation could be had, it would be a great deale more answerable to the scope, and when the frame of that foundation should appeare, and the usefulness of that way of educating schollers and training up of Christians unto heavenly wisdom should be approved, then other foundations might be induced to follow and King and State moved to introduce the same in other places. Or if upon this motion which you have received, the Parliament at this time should be moved to apply a foundation which has no cure and when it falles void, unto the maintenance of these endeavours, this would be all one as if a new foundation were raised, and perhaps this might be done with no great difficulty at this season, if those that have power with Parliament men would shew their zeale for the publique good in this kinde to further the maintenance of such undertakings from foundations formerly made for the publique good and now perverted to private ends.“

také patrné, třebaš to není výslovně ve *Via lucis* uvedeno. Komenský také uvažoval o zavedení jednotného jazyka, jímž by se usnadnilo spojení mezi rozličnými zeměmi.

Takové byly myšlenky a plány Komenského a Duryho ve chvíli, kdy již měla býti přiložena ruka k jejich uskutečnění; za krátko se však ukázalo, že blízko byl ne jejich úplný zdar, nýbrž pád a naprosté ztroskotání. Od počátku listopadu 1641 se rozvířila v Irsku revoluce, z níž povstala v Anglii občanská válka, strhující pozornost všech a dusící všecken zájem o Komenského i Duryho dílo. Komenský sice zůstával v Anglii, pokračoval v poradách se svými přáteli, avšak jednal už s novým mecenášem Ludvíkem de Geer, sídlícím ve Švédsku. Když se poměry v Anglii nezlepšovaly a když i jeho mocní příznivci v parlamentě, arcibiskup Williams, Pym i hrabě Brook mu radili k cestě do Švédska, opustil Anglii; zanechával v ní spis *Via lucis* a zložené naděje na kolegium světla, v jehož čelo měl býti postaven a v němž měl uskutečnit své pansofické myšlenky, a odnášel nevelikou podporu pro strádající exulanty, kterou sehnal v poslední chvíli v Holandské církvi londýnské, když jinde našel brány milosrdenství uzavřeny... Za nedlouho po něm odjel z Anglie i Dury a usadil se v Rotterdamě jako kazatel u anglické společnosti obchodníků.

Než Komenský odjel, napsal přátelům srdečný list na rozloučenou, v němž jim doporučoval pansofická studia⁴⁰); slíbil též, že se vrátí, jakmile se utiší rozvířená hladina veřejného života v Anglii a ukážou příznivější vyhlídky na úspěch jeho díla. V tu chvíli to byl arcí slib jenom na neurčito, avšak Hartlib nezapomínal a ještě jednou se chtěl pokusit, aby v parlamentě získal pomoc pro Komenského. Roku 1647 mu radil, aby dal přeložit své didaktické studie do angličtiny a věnoval je parlamentu a tak si zajistil podporu, jaké se Hartlibovi dostalo několikrát předtím. Komenský souhlasil a slíboval posílati mu části latinského textu k překladu⁴¹). Když pak Hartlib touž dobou předkládal parlamentu návrh na zřízení střediska korespondence mezi protestantskými církvemi, jež se mělo zvatí „Office of Publike Adresse in Spirituall and Temporall matters“, uváděl jako jeden z jeho předních úkolů provedení návrhů Baconových, vyložených ve spise *De augmentis scientiarum* a podporu Komenského snah v oboru vyučování jazykům a přírodním vědám a jeho myšlenek o zřízení škol pro všechny věky a schopnosti žáků⁴²). Byly to už skromnější plány než v letech 1641—2, avšak ani ty nebyly provedeny. Komenskému nezbyvalo než těšit se, že alespoň zřízením akademie v Londýně, které bylo podle Hartlibových zpráv připravováno na

⁴⁰) List je v Paterově Korespondenci 55—6.

⁴¹) Viz o tom list Komenského Hartlibovi ze dne 5/15 června 1647 u Pateru 136.

⁴²) Srovn. Turnbull I. c. 56.

schůzkách učenců⁴⁸), se uskuteční část jeho představ, které byly na počátku roku 1642 udušeny nepřízní doby a potom už nikdy neožily v původní velikosti a síle.

Fridolin Macháček:

K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté.

Zkušenosti posledních let jistě oživily náš zájem o to, jaké byly hospodářské a sociální následky velkých válek v naší minulosti, zvláště pak největších válečných událostí naší historie, které se vyznačují svojí dlouhou vleklostí, válek husitských i války třicetileté. Ukazuje se čím dále tím lépe, že v posuzování vlivu válečných událostí na život hospodářský nesmíme se spokojiti těmi prameny, podle nichž dovedla starší historie velmi barvitě vylíčit bídu nešťastných dob po válkách.

Nemůžeme proto nikdy spolehnouti na souhrnná současná líčení poměrů, byť by takové zprávy měly sebe úřednější charakter. Nejméně zasluhují tu přirozeně víry zprávy a supliky postižených; ale ani úřední relace vyšších instancí neobstojí vždycky před podrobnou kontrolou. Jako všude při hospodářských otázkách historických, tak i zde plného poznání se dobereme teprve rekonstrukcí současného stavu podle přímých, prvotních dokladů: tedy při tématu tomto musíme vycházeti z podrobného místního studia, rekonstruovati statistiku poměrů majetkových, zvláště také o stavu majetku nemovitého, probrati se veřejnými i soukromými účty, zjistiti aktiva i pasiva veřejných korporací i soukromníků, a odtud teprve srovnáním poměrů před válkou a po ní dojdeme bezpečného úsudku. Budou tu pramenem jednak místní monografie, pokud mohou vyhověti těmto požadavkům, jednak korespondence mezi místními úřady a ústředím¹⁾. Tyto prameny byly mi také poučením pro toto pojednání, jež ovšem nechce býti ničím jiným, než jen předběžnou informací o otázkách, k jejichž zpracování bude třeba více místa a času.

⁴⁸) O tom je zmínka v listě uvedeném v pozn. 41, kterou uvádím, poněvadž velmi zajímavě osvětluje Komenského poměr ke schůzkám, z nichž se časem vyvinula Royal Society v Londýně, již byl r. 1668 věnován tisk *Via lucis*; zní: „Academiae Londini foundationem ... habeo pro initio complementi illius nostri voti, quod „Viae lucis“ capite XVIII. expressimus. Procedat ergo res in sancto Dei nomine, nulla obstante invidia. Memineris, quid Hübnerus scripserit e Gallicis, quam murmurarint ea de re, non Londinum sed Parisios centrum orbis esse dictitantes. Sed valeat hic, „der erste der beste“ et illud juris naturalis: Quod nullius est, praesumitur esse primum occupantis. Rationes nostrae (in *Via lucis* posita et in his Vestris motivis expressae) perstant et perstabunt.“

¹⁾ Prameny tohoto druhu uloženy jsou dnes především v archivu ministerstva vnitra a z něho jsem také nejvíce čerpal pro tuto práci. Akta se nám tu zachovala ovšem ve stavu značně rozptýleném nešťastnou t. zv. manipulací z doby, kdy archiv neměl odborné správy, a zjišťování úředního postupu při jednání jest tím někdy téměř nemožné. Děkuji panu minist. radovi dru Lad. Klicmanovi i panu kol. dru Frant. Roubíkovi za vlídnou pomoc při svých pracích.

Úhrnný výsledek, k němuž dojdeme tímto studiem, zaráží spíše svoji samozřejmostí nežli novostí: po válce třicetileté města česká hospodářsky velmi poklesla, ale v soukromém hospodářství měšťanů není poklesu, nýbrž se jen mění rozdělení majetku. Ale při konkrétním dokládání této pravdy, obecně pro všechny světové války, přece dojdeme k mnohým poznatkům, které jsou typické jediné pro světovou válku 17. století.

Hospodářství měst jako veřejných korporací bylo postiženo hned na počátku války konfiskacemi pobělohorskými; ale bylo by klamem domnívati se, že konfiskace jsou jedinou příčinou úpadku; jest naopak jisto, že to ani nebyla příčina hlavní. Sledujeme-li jednání o vybavení měst z dluhů, jak se k němu ještě podrobněji vrátím, vidíme, že města celkem ještě po konfiskacích bělohorských platí dosti rádně úroky svých dluhů asi po 5—8 let po bitvě bělohorské: potom teprve, a to nejvíce v letech třicátých, platy se zastavují a nastává nutnost jednati o moratoriu a o slevení dluhů. Objasnění toho zjevu nám může přinésti teprve zjištění poměru, v jakém příjem z městského panství objevuje se v celkovém příjmu městském; poměr ten se zatím podle publikovaného materiálu celkově zjistiti nedá, ale příjem z panství sotva o stavu městských financí jediné rozhodoval. Příjem z panství měl spíše význam pro soukromé hospodářství jednotlivých měšťanů, jimž však válka za tento úbytek přinesla náhradu více než dostatečnou.

Proto po dobu po roce 1625 hlavní příčinou ochuzování měst jest vydržování vojska. Málo rozhodovalo, bylo-li to vojsko domácí nebo nepřátelské; sama organizace vojenská, kde jednotlivé pluky byly majetkem plukovníků, vedla k tomu, že všechna tíže vydržování byla svalena na místa, kde vojsko bylo ubytováno, a že této okolnosti mohlo býti zneužito k soukromému zisku, a to nejen důstojníků, nýbrž i jednotlivých měšťanů. Výlohy, které tím měšťům vznikly, byly na svou dobu ohromné²⁾ a ve financích městských nebývalé; proto výlohy tyto byly obtížnější než všeliké jiné škody, a všechna města hradila je především výpůjčkami, sháněnými na všech stranách. Tím si také vysvětlíme nápadný

²⁾ Roku 1653 zjistil podkomořský úřad podle zpráv měst, že na vojsko císařské i nepřátelské vydala města sumy, které zde poněkud zaokrouhluji: Litoměřice 773.992 zl., Ústí 483.042 zl., Zatec 398.040 zl., Louny 981.150 zl., Rakovník 414.744 zl., Rokycany 490.677 zl., Domažlice 280.811 zl., Klatovy 390.713 zl., Sušice 254.175 zl., Písek 715.224 zl., Pelhřimov 619.359 zl., Čáslav 410.357 zl., Kolín 272.580 zl., Kouřim 297.576 zl., Nymburk 209.080 zl., Mladá Boleslav 76.890 zl., Beroun 131.665 zl., Německý Brod 442.802 zl., celkem 19 měst utratilo 10 milionů 522.822 zl. Při stanovení těchto sum podkomoři již odečetl výlohy nepřímé, vzniklé na př. spálením předměstí a pod., jež města také uváděla (Archiv m. vn. sign. 360 S, 5 fol. 416, 478). Odhadneme-li podle toho výlohy všech více než 40 měst na více než 20 mil. zl., můžeme ku přirovnání užití Bílkova odhadu statků, odňatých konfiskací městským obcím, totiž 1.869.000 zl., čímž je i číselně prokázáno mínění nad čarou vyslovené.

zjev, že v hospodářském stavu není celkem rozdílu mezi městy, jež jako Prachatice a Písek přímo byla za války zničena nebo vypálena, a mezi městy nedotčenými přímým válečným násilím, ani že nepozorujeme rozdílu mezi městy věrnými, jako byla Plzeň a Budějovice, jimž nebylo nic konfiskováno, a mezi městy rebelskými.

Tyto durchcuky a kvartýry vojenské byl výdaj, tížící nejen svojí velikou číselnou hodnotou, ale dlouhým trváním. Konfiskace nebo vypálení města působila náhlou katastrofou, ale všechna města se po nich brzy vzpamatovávala, stejně jako snad nemáme v české minulosti ani jediné vsi, která by byla zanikla přímo po válečném zničení; kde byly přirozené předpoklady hospodářského života, stavělo se ihned na sutinách znova. A proto válka třicetiletá ve svých hospodářských výsledcích pro města byla mnohem osudnější než války husitské; proto také města jako celek v 17. a ještě i v 18. století přestávají budovati veřejné budovy a instituce. Kdežto v gotice a renesanci města stavějí kostely a radnice, ke konci renesance i školy a špitály, barokní stavby jsou financovány i ve městech venkovských šlechtou, církví nebo zbohatlými měšťany, ale nikoliv již městskou obcí.

Města neměla úhrady ve svém vlastním hospodářství pro výdaje, vzrostší nad veškerou dosavadní míru, a proto rychle, v několika málo letech, stoupá ohromně zadlužení měst. Kapitola o dluzích městských bude nejzajímavější z hospodářství války třicetileté a zasluhuje zpracování monografického; zde se nutno omeziti jen na několik předběžných poznámek.

Dluhy městské nejsou ani před válkou třicetiletou neznámou věcí; ale celkové zadlužení měst bylo mírné a ve své většině nepocházelo přímo z hospodářství obecního, jež bylo finančně soběstačné a jehož úkoly nebyly ani příliš rozsáhlé. Více než potřeby vlastního hospodářství před válkou tížily město požadavky, jež na města vznášela v době rostoucích výdajů vojenských královská komora, a proto největší položkou v předválečných dluzích všech královských měst jsou povinnosti, plynoucí z ručení, v něž města byla nucena vstupovati za dluhy J. M. C.³⁾. Tyto dluhy nebyly arci komorou splaceny, a proto věřitelé hojili se na ručitelích. Do doby několika let po Bílé hoře města ještě platila alespoň úroky z těchto dluhů, ale potom během let úroky neplaceny a zadlužení vzrůstalo o nezaplacené úroky, takže i částky původně nepříliš veliké vzrostly na veliké položky.

³⁾ Podle specifikace k r. 1640 (Archiv m. vn. sign. 260 S, 5 fol. 157, 503) sečetlo se takových pohledávek městských za komorou královskou, vše v kopách míšenských: Litoměřice 54.873, Ústí 13.600, Most 4286, Louny 20.742, Domažlice 66.767, Klatovy 54.740, Sušice 7000, Písek 20.571, Pelhřimov 12.887, Kouřim 4297, Kolín 1500, Čáslav 49.973, Boleslav Ml. 31.331 a j. Jsou tu většinou připočteny i zadržené úroky.

K těmto starým dluhům hned po bitvě bělohorské rychle přibývalo dluhů nových, které města musila činiti na úhradu nových potřeb vojenských. K charakteristice doby jest velmi zajímavé sledovati, kdo městům se nejochotněji nabízeli za věřitele. Byli to jednak okolní šlechtici, jimž vystavovány dlužní úpisy, ale ještě snad častěji setkáváme se tu s většími i menšími úředníky pražské kanceláře i komory a s některými velkoobchodníky, kteří byli nesporně v úzkých stycích s úředními kruhy. Často těží z těchto obchodů také výběřčí berní a poplatků, ba i osoby vojenské. Nelze vyloučiti ani domněnku velmi pravděpodobnou (třebas přímého dokladu nemáme), že mnozí nižší úředníci byli tu patrně jen vykonavateli vyšších pánů rázu Karla Lichtenštejna, kteří se sami přímo svým jménem nechtěli v těchto obchodech angažovati. Pro města mělo to však velmi osudný následek, že v době, kdy se břemeno dluhů stalo nesnesitelné a kdy bylo nutno postarati se o ulevení, bylo zájmem pražských úřadů, aby byla města donucována k dokonalému plnění svých dlužních povinností. Pozorujeme na četných příkladech, jak dobrá zdání a to zejména pražských místodržících jsou velmi nepříznivá městům, podezřívající je často dokonce z úmyslného, věcně neodůvodněného odporu proti plnění povinností, kdežto naopak u komory císařské a císařského dvora úpěnlivé prosby měst o pomoc nebyly alespoň hned předem odmítány a věcně se o nich jednalo. Také ustavičné zakročování dvora císařského ve prospěch měst způsobilo, že se od konce let třicátých počíná i u pražských úřadů věcně jednati, když také postupem času ubývalo těch, kdož byli na dlužích městských hmotně interesováni, a že zvláště oba úřady podkomorské, královských i věnných měst, v letech padesátých našly konečně vřelá slova pro bídu měst sobě svěřených a začaly se starati o účinnější pomoc. Najdeme prostě i při studiu vývoje městských dluhů některé doklady o činnosti lichvářské společnosti, která se po bitvě bělohorské pod ochranou místodržícího Karla Lichtenštejna vrhla na ubohé české království jako na svoji kořist *).

*) Dokladem o bezohledném vymáhání dluhů na městech jest na př. dlouholetý spor Jana Warmbergra, obchodníka stříbrem v Augšpurku, a jeho pražského faktora Šebestiána Peše proti Plzeňským, tedy proti městu katolickému. Nebylo ve vymáhání rozdílu mezi stranami. Dluh způsobil Arnošt Mansfeld, jenž prostě odebral množství stříbrného zboží a zaplacení poukázal na Plzeňské; již pomocí direktorů vymáhal Peš na Plzeňských velké sumy peněz, ale od roku 1624 stejně mu pomáhá Lichtenštejn, až roku 1625 musili Plzeňští pro dluh ten v Praze do vězení (Akta sporu v arch. m. vn. P 16/31 a v městském archivu plzeňském). Plzeň vůbec nejdříve ze všech měst musila zastaviti platy a domohla se hned r. 1621 dočasného přiročí, třebaže se vůbec konfiskace nedotkla jejího majetku, poněvadž to bylo město katolické. Ale Plzeň musila vydržovati od roku 1618 posádku císařskou a po dobytí města v listopadu 1618 celé vojsko Mansfeldovo, a toho městské hospodářství nemohlo snést. A od císařského dvora náhrady na tyto útraty se Plzeňští nikdy nedočkali... Podobné případy možno

Bylo jen skrovnou pomocí městům v dluhy klesajícím, že roku 1624, a to na návrh Lichtenštejnův, takové peněžité tresty, které byly uloženy soukromým osobám v městech, byly obráceny na městské dluhy. Ale i v této nepatrné pomoci městům zůstalo vlastně jen při dobré vůli, poněvadž ještě roku 1630 dotazuje se teprve komora dvorská komory české, jak byla věc provedena — a komora česká vůbec o resoluci císařské v této věci nic neví! Šlo tu o poměrně nepatrné částky, nejvýše několik tisíc kop v jednotlivých městech, a z nich ještě se měly platiti zadržené královské berně; ale ani tato věc tedy nebyla provedena.

Zdálo by se, že podstatnější prospěch mohlo za mírových poměrů městům přinéstí navrácení zkonfiskovaných statků, k němuž došlo opravdu roku 1628 měrou dosti rozsáhlou. Většině měst královských i věnných sice toho roku statky vráceny, ale patrného vlivu této pomoci nevidět *).

Jako nebyla hlavní příčinou úpadku měst konfiskace statků, tak ani navrácení statků nemohlo jich zachrániti před úpadkem dalším, když právě městské statky v obvodu městském, na předměstích a v bezprostředním sousedství měst, trpěly následky války více než zboží od měst vzdálenější, a důchody z těchto statků proto, již dříve patrně menší než u panství šlechtických, klesly na míru velmi nepatrnou.

I jiná pomoc městům věrným zůstala celkem jen na papíře. Plzni na splacení dluhů povolen císařem dar 100 tisíc zl., ale suma ta splácena několikrát po 6 tisících, pak po 3 tisících, a to ještě částečně v odpisech za zadržené kontribuce a převzetí dluhů, pak dlouhá léta nespláceno nic a teprve roku 1678 vyrovnala se komora s obcí, takže pro nejhorší dobu dar císařský byl touto liknavostí v placení docela znehodnocen. Podobně vedlo se Budějovským, jejichž zadlužení plynulo také z toho, že musili platiti úroky ze starých, předválečných dluhů císařských, za něž ručili. Roku 1636 si vymohli opravdu, že komora za ně tyto úroky platila, ale jen po krátký čas; a věřitelé komorní, kteří byli osobně Lichtenštejnům a komornímu úřadu blízcí, byli právě nejvíce nedočkaví. Budějovští si roku 1647 těchto svých pohledávek za císařem napočítali na 110 tisíc zl. a komora jim je uznala ve výši 81.061 kop, odečtši od jejich požadavku to, co nedoplatili na vesnicích, koupených v konfiskaci. Byly sice Budějovským hned po Bílé hoře poukázány příjmy z některých konfiskovaných vesnic, ale prokázali, že z toho nic neměli, poněvadž pretendenti na vesnice poukázáno příliš mnoho, a proto ochotně vesnice vyklidili panství krumlovskému. A tak po všem jednání Budějovským ještě z jejich poža-

zjistiti na př. u Budějovic, kde tvrdým dlužníkem je přímo císařský výběřčí, u Domažlic, Mostu a jinde.

*) Seznam u Bílka, Konfiskace str. CI.

давкӯ odepsány všechny úroky, a kapitál 28.290 kop, který potom zbyl, měl se jim od roku 1653 podle resoluce císařské splácet v ročních splátkách po 2000 zl.⁶⁾.

Podle součtu Bílkova k roku 1627 napočteno dluhů některých (nikoliv všech) měst královských 1,961.649 kop, a komora královská nedovedla městům jinak pomoci, než že jim 20. srpna roku 1627 povolila alespoň částečné moratorium, jež v dalších letech bylo všelijak, ale nepravdělně, prodlužováno. Ani toto opatření však nezachránilo města před poháněním od dlužníků před soud nejvyššího purkrabství pražského pro dluhy, a takové pũhony končily pak tím, že se přední konšelé města musili postavit do vězení pro dluhy. Zakusila toho dlouhou dobu i vždy věrná Plzeň, zvláště pro dluh obchodníka a služebníka J. M. C. Jobsta z Bryslu v Menším městě pražském, jemuž byli dlužní také z doby okupace mansfeldské a jenž měl pro svoje vymáhání u komory patrně velké přátelství.

Mimo to mělo se jednati také přímo s věřiteli městskými o slevy a nová, snesitelná příročí. Ale k nějakému konci došlo se, pokud víme, jen v Táboře, kde zvláštní komise roku 1628 ujednala s věřiteli slevu zadržovaných úroků i odpuštění pětiny sumy hlavní a smluvila se také za Tábořské o způsobu placení dluhu takto upraveného. I zde se tedy stalo ulehčení v dlužích jen na úkor věřitelů, a to ještě nejtěživější a nejvlivnější z nich, don Martin de Huerta, na sebe nijak toto omezení věřitelů nevztahoval. Místodržící sice ukládali r. 1629, aby komisaři z Tábora zajeli k jednání také do Prachatic a Netolic, a mimo to o úpravu dluhů v Písku, Vodňanech, Týně nad Vltavou, Slaném a Střibře měli jednati krajští hejtmané příslušných krajů, ale nevíme nic o tom, že by k těmto jednáním bylo došlo. Roku 1630 došlo ještě k ujednání jen s věřiteli plzeňskými, ale ani to nepomohlo, poněvadž Plzeňští nestačili platiti požadovaných podle narovnání 10.000 zl. ročně na příročích; a přes to, že dar 100.000 zl. měl jim býti splácen také odpuštěním kontribucí, berníci sněmovní hned r. 1631 listy obrannými uvázali se ve statky plzeňské pro neplacení z nich kontribucí. A na nové žádosti Plzeňských o speciální moratorium a o pomoc opravdu účinnou místodržící ve svém dobrém zdání r. 1634 nedovedli nic jiného podotknouti, než že Plzeňští svoje věřitele již dosti dlouho vodili za nos...⁷⁾.

R. 1644 povoleno opět speciální příročí některým městům, ale jinak po celá léta nepodnikáno pro rozřešení této těžké otázky ničeho. Mocnější věřitelé si dovedli placení vynutiti, ale věřitelé méně vlivní tímto stavem věci také těžce trpěli a jejich stížnosti se doplňovaly s ustavičnými suppli-

⁶⁾ Obsáhlé doklady o tomto jednání v arch. m. vn. sign. B 36/47.

⁷⁾ Arch. m. vn. sign. St. m. P. 16/31 fol. 24.

kami městskými. Ale trvalo ještě dlouhá léta, než se ustavičnému napomínání císařovu podařilo vynutiti v Praze účinnější jednání, a stalo se to vlastně teprve potom, když postupnými osobními změnami zmenšil se vliv osobních zájmů a intrik, které tu zdržovaly průběh jednání, aby se mohlo spíše něco uloviti za nejistého stavu věcí na úkor nejen měst, nýbrž i jiných věřitelů.

Vážněji, ale tempem stále ještě hodně liknavým, jednalo se v té věci teprve od roku 1649, kdy císař sám, jak píše, na vlastní oči viděl, jak města na budovách i lidu jsou zmenšena. Proto především prostřednictvím císařských rychtářů vyšetřeno, kolik v kterém městě je pustých domů, a došlo podle tohoto vyzvání hojně cenných zpráv, k nimž bude nutno v jiné souvislosti se vrátiti. Ale císař tu měl také postranní úmysl, chtěje mítí seznam pustých domů také proto, aby na nich mohl usaditi abdaňkované vojáky. Plán se mu arcí nezdařil.

Za tohoto jednání došlo v Táboře k tomu, že obec, nemohouc naprosto ani po částečném narovnání z r. 1628 stačiti s placením příročí, odevzdala prostě všechny své statky a důchody věřitelům do sekvestru. Táborští složili k menším deskám zemským specifikaci všech důchodů a statků obecních, jakož i potřeb na opravu stavení obecních, zdí městských, bran a mlýnů, ulic, vodárny, rathouzu, školy a pod. Z toho úředníci desk vyňali grunty a důchody zádušní, kostelní a školní a vykážali jim je, kam náleželo; k potřebám městským pak určiti měli grunty uvnitř města, a kdyby nepostačovaly, i něco ze statků pozemských; co na gruntech a důchodech by přebývalo, rozdělilo se mezi věřitele, ale, pokud by se mohlo užiti i gruntů v zavřetí města, mělo býti šetřeno městského šosu, jestliže by se tu co dostalo na osobu stavu vyššího⁸⁾). Ale tento příklad nebyl u jiných měst opakován.

A tak teprve na sněmu r. 1650 vážněji se jednalo o finanční situaci městské, ale i zde spíše nátlakem císařovým nežli z vlastní iniciativy stavů. Byla tu zvolena i osmičlenná komise o příročí stavu městského, která však také nic podstatného nevykonala. Teprve r. 1651 počíná se živější jednání a stíhají se dobrá zdání královské komory a obou podkomoří, z nichž pro města jsou celkem příznivé a konkrétní návrhy přinášejí jen spisy podkomořské. Rozbor tohoto důležitého jednání však nutno ponechat k jiné příležitosti a zde se musím omeziti jen na stručné vyličení jejich konečného výsledku; trvalo ještě řadu let, než toto jednání opravdu skončeno.

R. 1654 byl vydán císařský patent, podle něhož se měli přihlásiti všichni věřitelé se svými požadavky, aby tak bylo možno přesně poznati stav

⁸⁾ Archiv m. vn. S 260/5, srv. Bílek, Konfiskace str. 1227, kde citace jen neúplná, a F. A. Slavík, Panství tábořské str. 95.

věci. Dle neúplného seznamu sečteno tu dluhů z některých královských měst na 993.395 kop míš.⁹⁾). Ale na tomto zjištění sumy dluhů také celkem zůstalo. Na konci r. 1654 jmenována sice komise tractationis o jednání s městskými věřiteli a vydána jí obsáhlá instrukce, resolucí císařskou bylo také rozhodnuto o formě, v jaké se mají celého jednání zúčastniti oba podkomoří, komisaři opravdu dostali i spisy, a to nejen měst královských, nýbrž i měst poddanských, komorních a horních — ale pak zase po tři léta se nic nedělalo. Dlužno však připomenouti, že tentokráte si města na opětné prodlévání nestěžovala; užívala bezstarostně příročí, které bylo od r. 1649 rok po roce prodlužováno, neplatila ani dluhů ani úroků, a tentokráte tedy prodlením byli nejvíce postiženi věřitelé, kteří si také vytrvale stěžovali.

Konečně r. 1657 byla komise doplněna, poněvadž někteří z ní zemřeli, a na počátku r. 1658 po desetiletých přípravách došlo k jednání s věřiteli. Komise byla čtyřčlenná, z každého stavu tu byl jeden člen, a požádala před sebe k osobnímu jednání zástupce městské i věřitele. Jednalo se všude na tom základě, že věřitelé mají odpustiti zasedělé úroky — to se žádalo na všech — a podle možnosti i sleviti něco z kapitálu, zpravidla jednu pětinu. Slevy z kapitálu se však vždy nedosáhlo a komise se spokojila alespoň slevou úroků. Sumu, při které se zůstalo, měla města spláceti ve snesitelných částkách, které také byly na komisi ustanoveny, a to bez dalšího úročení, pokud ovšem města tyto nové termíny přesně zachovávala.

V některých městech, jako v Ústí, Budějovicích, Chomútově, bylo nutno jednati i o duchovních a špitálských fundacích, poněvadž ani tu města nespĺnila svých platebních povinností a zadržela některé úroky. I zde někde bylo nutno sleviti část úroků.

Fundace měly přednost, konečně samozřejmě, v tom, že jim zpravidla mělo se vyplatiti všechno i s úroky. Často šlo tu o fundace věčné, kde byl složen kapitál k tomu účelu, aby se z něho trvale platil úrok. Vedle nich přednosti požívaly ve svých dlužích i jiné všeliké ústavy duchovní, kde duchovní korporace byly jen v prostém postavení věřitelů; zvláště jesuitské koleje rozpůjčovaly veliké peníze, na př. právě městu

⁹⁾ Dluhů měla města v míš. kopách: Litoměřice 77.525, Ústí 33.388, Žatec 147.947, Most 241.957, Louny 69.886, Rakovník 29.133, Rokycany bez úroků 23.151, Domažlice 37.145 a úroků ročně 2610 zl., Klatovy 34.217, Sušice 58.000, Pelhřimov 53.143, Čáslav 75.970, Kolín 23.809, Kouřim 51.959, Nymburk 48.318, Mladá Boleslav 35.846, Beroun 4000(?). Z měst tuto neuvedených na př. Plzeň sama byla dlužna již roku 1629 při prvním komisionálním jednání o dlužích 301.731 kop sumy hlavní a 113.925 kop zadržovaných úroků. K srovnání, o jak velké sumy šlo, budiž tu připomenuto, že průměrná cena měšťanského domu za války třicetileté jest 500 kop míš., a to již domu plně vybudovaného; při 290 domích v Plzni všechn domovní majetek měl tedy cenu nejvýše 145.000 kop.

Budějovicům. Ale byla obava, že se této přednosti zneužije a že svěště věřitelé prostě postoupí svůj dluh duchovním korporacím, arci nikoliv zadarmo, aby bylo snáze možno vydobýti splátku dluhu na městu. A skutečně k takovým případům došlo. Ještě r. 1665 došlo z tohoto titulu k prudkému sporu mezi městy Stríbrem jako věřitelem a Týnem Horšovským jako dlužníkem o splacení dluhu, a Týnští dovolávají se tu mimo jiné také staročeské poctivosti, která se tu má zachovávat!

Všichni dlužníci arci nebyli stejně ochotni k traktování; vůči nim podle císařské instrukce bylo použito toho prostředku, že byli se svými nároky odkázáni až na konec, až by byli uspokojeni všichni věřitelé ochotnější; ovšem stále ještě záleželo také na tom, kdo byl věřitelem, a v některých případech přiznával i sám císař, že jest vlastně těžko někoho ke slevě přinutiti¹⁰⁾! Celkem však z jednání, o němž jsou zachovány dosti obsáhlé protokoly, můžeme poznati, že tentokráte komisaři jednali již dosti energicky ve prospěch měst a že se tak dosáhlo úlevy pro města; ovšem jednání se vleklo velmi pomalu.

Císař poháněl komisi k většímu spěchu, ale komisaři se bránili, že zdlohavost jednání není zaviněna jimi, nýbrž především tvrdými věřiteli. Tak do roku 1663 bylo ukončeno jednání jedině v osmi městech, v některých jiných pak jednání blíží se ke konci¹¹⁾). Města Čáslav, Český Brod, Kouřim, Louny a Písek, jež byla dlužna dohromady 393.874 kopy, prohlásila před komisí, že jim byly všechny důchody zkonfiskovány a že nemají z čeho platit; Nymburští zase roku 1667 nařikají, že jim loni shořel hostinský dům s polovinou pivovaru a šest jiných domů. Místodržící proti těmto omluvám měst doporučují energické zakročení, a tentokráte opravdu pozorujeme u dvora rozmrzelost nad novými odklady, které jsou způsobovány také městy, a souhlas s energickým postupem proti těm městům, která nehodlají vyhověti tomu, k čemuž se zavázala před komisí tractationis.

Rokem 1667 se toto dlouholeté jednání před komisí končí, a dále již o činnosti této komise nedovídáme se ničeho, třebaže nedošlo k formál-

¹⁰⁾ Takovým tvrdým věřitelem byl na př. Wolf Hönig, výběrčí nápojového tácu v Budějovicích, a také jinde to byli zvláště úředníci nebo lidé jim blízcí. Žid Lazar Aaron Chomútofským přímo hrozil, že odstoupí svoji pohledávku mocnému pánu, jemuž budou platiti nejen kapitál, nýbrž i všechny úroky.

¹¹⁾ Z protokolů můžeme poznati úhrnnou sumu dluhů u některých jiných měst, o nichž nejsou zprávy starší. Jsou to na př. města (sumy v míš. kopách): Budějovice 94.541, Nový Bydžov 76.548, Polička 13.312, Chomútofský 28.332, Kadaň 21.435, Kašperské Hory (bez úroků) 9566, Karlovy Vary kapit. 10.080, Trutnov 23.448, Brod Něm. 28.351, Chrudim 27.128, Hora Kutná 35.304, Mělník 14.148, Mýto Vys. 12.651, Příbram 12.243, Rokycany 41.419, Kolín (kap.) 23.809, Králové Hradec 69.153. Pokud se opakují čísla u těch měst, která uvedena již při r. 1654, jest patrné podstatné snížení dlužných částek, takže města se opravdu sama starala o zmenšení svého břemena splátkami.

nímu uzavření celého jednání. Jednání se celkem skončilo úspěšně, města ve své většině vyrovnala se s věřiteli a zbavila se tak břemene, které by je zatěžovalo ve všem dalším hospodaření. Splátky, jak byly smlouveny, přece jen byly snesitelné a byly spláceny za klidných a pro hospodaření příznivějších poměrů, nastalých v několika letech klidu, kterého bylo dopřáno českým zemím. Po r. 1670 jedná se opět o hospodářských otázkách měst se týkajících, ale zde již nejde tak o vybavení měst z dluhů, jako o celkové zlepšení jejich hospodářského stavu, poněvadž příjmy fisku trpěly stále nedostatečným vybavením městských financí. Zde bylo, opět v dlouholetém komisionálním jednání, jednáno o celém hospodářství městském, o tom, jak by města lépe mohla plnit své povinnosti berní. Ale to již nevyplývalo výhradně z poměrů, způsobených válkou třicetiletou.

*

Zadlužení měst jest jen jednou složkou, z níž můžeme poznati celkovou hospodářskou situaci měst a ve městech. Suma dluhů jest položka, z níž můžeme poznati vnější hospodářské vztahy města, ale tato data musíme doplniti alespoň poněkud pohledem do vnitřního hospodaření měst, jeho charakteru a jeho předpokladů, třebaže obraz, který si můžeme učiniti na základě dosavadní znalosti místních poměrů, není úplný a vyžaduje podrobnějšího zpracování té věci v místním badání, než dosud se stalo.

Souvislé řady městských výročních počtů, z nichž bychom si nejpočetněji mohli odpověděti na tyto otázky, nejsou však snad nikde úplně zachovány a hlavně nejsou dostatečně publikovány. Proto zde více než jinde musím se omeziti na poznámky, jež řešení spíše jen naznačují, než je definitivně luští.

Ve výdajových rubrikách městských účtů v době válečné, což je ostatně přirozeno, naprosto převládají potřeby, jež město plní vlastně v přenesené působnosti. Nezbyvá tu prostě peněz na vlastní potřeby města, na stavbu a opravu budov, zdí městských, na další budování škol a špitálů, a plní se tu jen to, co je zajištěno stálými, účelovými fundacemi, kterých ani není možno použití na jiné věci. Jinak město jest jen výběřím peněz pro potřeby vojenské a státní. V měsíčních rejstřících purkmistrovských, které se v archivech dosti hojně zachovaly, nenajdeme vůbec jiných vydaní nežli na kvartýry vojenské, na posly a leda ještě na almužny různými potulným abdaňkovaným vojákům.

Naproti tomu příjmy městské závisely na městských živnostech, a to hlavně z majetku nemovitého. Na městských domech vázly platy na berní domácí i královskou, sbírky měsíční, sbírky z komínů, ale také některé jiné platy, které byly nebo měly býti přímo obráceny ku prospěchu

města, jako na př. suché dny, ponůcky neboli varty a j. Vedle toho ovšem do městského důchodu šly i jiné příjmy z hospodářství obecního, a to jednak z městských statků pozemských, jednak také z některých živností. Největším příjmem městským byly tu platy z městských várek, povarné, pak platy z obchodu železem a platy z obchodů vůbec, cla a mýta v branách městských, konečně také odúmrti. Všechny tyto platy a příjmy byly závislé hlavně na stavu nemovitého majetku měšťanského, a k tomu tedy musíme především přihlídnouti.

Nesmíme se však v posuzování stavu měšťanských domů i stavu měšťanského hospodářství omeziti jen na to, o čem se dovídáme ze zpráv měst samotných. Zprávy tyto ovšem vyličovaly stav domovního majetku barvami velmi černými, a třebaž věc sama jest nepopiratelná, přece jen stupeň zkázy jest nutno určití podrobnými studii od města k městu, od domu k domu, a tu se objeví, že jest někdy přece jen nutno data, kterých se nám dostává z oficiálních podání městských úřadům a zvláště císaři, někde dosti podstatně omeziti.

Než i při největší nedůvěře k datům uváděným v těchto suplikách jedna věc se potvrdí podrobným studiem místopisným: zrušení městských předměstí a městských pozemků mimo zdi městské vůbec. Předměstí snad všech českých měst byla buď vůbec zničena, nebo alespoň podstatně zrušena. Předměstí byla bez ochrany vysazena vojskům přátelským i nepřátelským, a proto vytrpěla těžké zkázy, jakož i vesnice, které byly v bezprostředním sousedství městském. A vedle toho všeho u některých měst, vojensky důležitých, kde se opravovaly nebo obnovovaly za třicetileté války městské hradby, jako v Plzni a Budějovicích, všechny chalupy i dvory, přiléhající těsně k městským zdem, musily ustoupiti před stavbami nových bastionů, které předpisoval nový systém opevnovací. Proto všude po válce vidíme, jak se předměstí opravdu budují od základu; v městských knihách trhových prodávají se tu z valné části jen spáleniště nebo jen místa, kde někdy dvůr nebo chalupa stávaly.

Byla to značná újma nejen pro hospodářství soukromé, ale i obecní. Pro soukromé hospodářství konečně byla to spíše újma snesitelná, poněvadž cena stavení samotných byla poměrně skrovná a hodnoty pozemků zrušením nebylo, jedině hospodaření na nich v některých letech bylo omezeno; proto i za války zůstaly předměstské reality hledaným místem k uložení válečných zisků soukromých. Ale pro obec plynula tu velká újma z toho, že na předměstích byly umístěny pivovary a mlýny, z nichž šel městům užitkem nemalý; proto i v této věci, jako v jiných, zase hospodářství obecní trpělo více než soukromé hospodaření měšťanů. Ovšem obyvatelé předměstští, kteří nepoživali práv měšťanských a neměli domu v městě, trpěli krutě a pozorujeme i z přibližné

statistiky, jakou můžeme si sestavit na př. ze zachovaných matrik, jak stoupl znamenitě počet žebráků, kteří se rozmnožili z předměstských chalupníků a podruhů, jejichž majetek byl zničen a jimž v některých městech úpadkem zemědělského hospodaření předměstského byla vzata i možnost výživy.

Tak jednoduché nebyly však poměry uvnitř městských hradeb. R. 1649, jak jsem se svrchu zmínil, byli vyzváni rychtáři všech měst, aby ke komoře složili specifikaci, kolik se při kterém městě vynachází domů pustých nebo vůbec opuštěných, kolik také vinic, zahrad, štěpnic a rolí bylo zničeno. Odpovědi na toto vyzvání se zachovaly z měst věnných: v některých případech jsou tu podrobné popisy dům od domu, co kde je zpuštělého nebo zašlého¹²⁾. Jsou to někde čísla povážlivá, takže by opravdu ještě na konci let válečných v mnohých místech snad polovina města byla opuštěna a byla z něho vlastně jen hromádka rumu. Ale i ze samotného seznamu a z čísel tu obsažených vidíme, že pojem pustého domu neboli poustky byl velmi pružný a že jest těžko čísla z jednotlivých měst srovnávat navzájem. Při podrobném studiu těchto poměrů v Plzni¹³⁾ dospěl jsem k výsledku, že v 16. i 17. stol. nepřetržitě byly v městě poustky v počtu, jenž není o mnoho menší než počet pustých domů v době válečné, a že zvýšený počet pustých domů za války vyplynul výhradně z menší péče, která byla věnována za let válečných udržování městských domů; v některých letech působilo také zmenšení přistěhovalectví do

¹²⁾ Alespoň několik stručných poznámek k jednotlivým městům! V Novém Bydžově spočteno 80 pustých domů v městě i předměstí, (S 260/3, fol. 40). Ve Vysokém Mýtě (S 230/13, fol. 48) nešetností vojenskou a ohněm zničeno 14 domů a gruntů, jiných pustých domů bylo 21, ale započteny tu i předměstské chalupy. Ve Dvoře Králové (S 200/13, fol. 56) v zavřítí města bylo 35 domů zničených, na předměstích 45, na vesnicích 5 statků; vysoká čísla rychtář sám vysvětluje tím, že se tam staví hodně ze dřeva. V Jaroměři vyčteno v městě 26 pustých domů, na předměstí Svatojakubském 13, Pražském 21 (S 260/3, fol. 42). V Poličce (S 260/3, fol. 16) bylo domů pustých, ale ještě s vetšími střechami a krovky 9, zřícenin emigrantských domů, které většinou vojáci roznesli na varty, 21, pustých spálenišť, nedostavěných po ohni r. 1613, 60; v tom ve všem obsažena i stavení předměstská. Trutnov (S 260/13, fol. 50) vypálen r. 1642. Chrudimští (S 260/3, fol. 24) napočítali 54 pustých domů v zavřítí města a 121 v předměstích. V Mělníku (S 260/13) vyčteno 30 pustých domů a celé vypálené předměstí. V Králově Hradci (S 260/3, fol. 25) se uvádí 37 domů pustých a všechno předměstí. O městech královských zachováno jest jen sumární poznamenání ve zprávě podkomořího Oldřicha Sezimy Karla ze Skuhrova (S 260/3, fol. 23) a uvádí se tu, kolik mají jednotlivá města pustých domů uvnitř města i na předměstích: Mladá Boleslav 146, Nymburk 46, Kouřim 32, Č. Brod 142, Kolín 12, Čáslav 85, Nēm. Brod 15, Pelhřimov 33, Tábor 83, Písek 45, Klatovy 22, Domažlice 10, Stříbro 48, Rokycany 47, Beroun 50, Rakovník 36, Louny 71, Zatec 96, Most 107, Ústí 99, Litoměřice 95. Srv. také Bílek, Konfiskace (dotatky) str. 1276, kde jsou poněkud jiná čísla. Přesnějších dat dojdeme však zpracováním berní role.

¹³⁾ Srv. o tom Sborník městského hist. musea v P. sv. VII.—IX. a další a v publikaci musea „Dvě studie k dějinám Plzně a Plzeňska“ (v tisku).

města, poněvadž se jindy přistěhovalci ujímali zvláště levnějších zpustlých domů a znova je upravovali. U každého domu, který se označuje jako pustý, je pak nutno podrobně zjistiti vývoj ceny domu; opravdové, neobývatelné zboření se prodávalo asi za 10—20% běžné ceny domovní, a jen v těch případech máme jistotu, že dům jako obytné stavení opravdu zašel a že bylo nutno stavěti jej znova. Jest tedy označení domu jako poustka termínem dosti nejasným a relativním; teprve až místní badatelé nám podrobně a přesně zjistí skutečné poměry, bude možno si učiniti správný obraz o tom, pokud válečné poměry opravdu přímo zavinily zpuštění našich měst.

Císaři však při celém tomto jednání šlo také o něco jiného než jen o pomoc městům. Pusté domy byly spisovány, poněvadž vláda císařská se domnívala, že by bylo možno na tyto pusté grunty uvésti vysloužilé důstojníky i vojáky, o jejichž opatření bylo nutno po válce nějak se postarati. Všechna města se ve svých podáních proti tomuto opatření tuze bránila; zdůrazňují, že ke všem těmto pustým místům jsou nápadníci domácí, dědicové, často vdovy a sirotci, takže v žádném městě není poustky nebo zboření bez vdov a sirotek a jiných nápadníků nebo věřitelů, a že mezi věřiteli jsou to především obce samy pro zasedlé šosy a kontribuce. Poličtí a Královéhradečtí na př. přímo protestují proti tomu, aby do jejich měst byli uváděni jako noví osadníci vojáci, kteří by se nechťeli podrobiti městské jurisdikci a řádů, ale chtěli by jako freyherrové býti toho prázdni, aby oni byli páni a starší měšťané jako jejich otrokové. Všechna města se pak ohrazovala svými privilegii, podle nichž nemá býti do obce přijímán nikdo, kdo by byl vyššího stavu a s městem netrpěl — a kdo by nebyl katolického náboženství. I tato námitka se nyní hodila východočeským tajným kacířům, poněvadž vojákům se v náboženství často poshovělo! V tomto svém odporu byli posilováni měšťané oběma podkomořími, kteří ve svých souhrnných relacích¹⁴⁾ zdůrazňovali, že vůči vojákům, kteří by se hlásili do měst, musilo by se postupovati stejně, jako vůči kterémukoliv jinému uchazeči o městské právo. Skutečně pak vláda upustila od hromadného provádění tohoto opatření, a jen v jednotlivých případech můžeme ve všech městech pozorovati, jak se bývalí vojáci v městech zakupují, ovšem za stejných předpokladů a podmínek jako kdokoliv jiný. To však se také dalo již v dobách dřívějších: v Plzni a tuším také v Rokycanech usadilo se několik vojáků Mansfeldových.

K závěru tohoto líčení nutno připojiti několik slov o soukromém hospodářství měšťanském. Zmínil jsem se již o tom, jaký sociální důsledek mělo zničení částí předměstských; ale to jest jen jedna složka společenského

¹⁴⁾ Relace podkomořího měst král. S 260/3, fol. 23, relace podkomořího měst věnných Jindř. Kryštofa ze Zubří a Lipky S 26/13, fol. 2 a 11.

vývoje, který na konci války způsobil nikoliv snad naprosté ochuzení měšťanstva, nýbrž spíše prohloubení majetkových rozdílů mezi ním. Opírám se tu o podrobné zpracování poměrů plzeňských, ale vybírám z nich jen věci typické, jež se vyskytují snad ve všech městech českých, pokud možno z dosavadní literatury tato tvrzení kontrolovati. Stručně řečeno: většina měšťanů za války zchudla, ale zato menšina domohla se bohatství před tím nikdy nebývalého. Výjimky od tohoto pravidla, totiž celkové, rovnoměrné ochuzení všeho měšťanstva, bylo by možno zjistiti jen v některých malých městech, a to nejvíce ve východních Čechách, tam, kde nejpronikavěji zasáhla svým zhoubným vlivem na hospodářské poměry nutnost emigrace pro náboženství.

Hospodářsky utrpěly ty vrstvy měšťanstva již před válkou nezámožného, jejichž příslušníci neměli pozemkového majetku mimo město a žili jen z výnosu živnosti; řemeslo mělo úzký kruh odběratelů, kteří se dostavovali zvláště z venkova na městské jarmarky; tak zchudli na př. drobní krejčí a ševci nebo příslušníci řemesel potravinářských v postranních uličkách městských. Ale již z pekařů a zvláště řezníků nebo sladovníků jednotlivci nejen si udržují svůj majetek, nýbrž jej ještě rozmnožují, třebaže snad nikoli měrou zvláště nápadnou; pro ně totiž vojenské příhody přece jen někdy stávaly se dobrou příležitostí k výdělkům.

Mezi zbohatlíky největším dílem jsou zastoupeni přímí váleční dodavatelé. Byli to bývalí kramáři, kteří se přímo specialisovali na válečné dodávky a z nichž největšího bohatství se domohli ti, kteří přímo vstupovali do svazku vojenského jako proviantmistři. Vedle nich však i všichni ostatní velcí kramáři, kteří měli vesměs nejvýznamnější rožní domy na městských náměstích, potom jim živností blízcí soukeníci a také apatykáři těžili z válečné konjunktury a přímo horečně skupovali kdejaký volný pozemek v obvodu městském a půjčovali peníze na úroky, jen aby nějak užitečně uložili ohromné přebytky svého hospodaření. Jejich pozůstatní inventáře svědčí o přepychovém zařízení celé domácnosti; celé stránky tu vyplňují soupisy klenotů, drahého nádobí cínového, vzácného šatstva i nábytku, a ve shrnutí odhadních cen nacházíme tu často i ve venkovských městech čísla, která se blíží sto tisíci zlatých nebo jej i převyšují. Jednotlivci pak se zakupují na menších statcích pozemských v okolí města a stávají se někdy i členy vyššího, rytířského stavu. Tito váleční parvenuové se pak rovnají svým majetkem i společenským postavením starým rodinám patricijským, které již před válkou měly velké pozemkové bohatství, a pokud vedle toho vedly nějakou živnost, toto bohatství si udržely, poněvadž zpusťování na staveních málo jen znehodnotilo skutečnou cenu jejich pozemkové držby. A často tito noví bohaci ve městech dovedli i vyniknouti nad patricijské rodiny starší. Ale již druhá generace

těchto rodin nastupuje dráhu úřednickou v zemských úřadech v Praze, a jejich bohatství, alespoň ve venkovských městech, nezůstává tím nedotčeno a skoro vesměs do konce 17. stol. se ztrácí. Ve století 18. se pak poměr hospodářského stavu soukromého i veřejného převrací, nastává doba hospodářského úpadku nejen u poddaných sedláků, nýbrž i u měšťanů. Zchudnutí všech vrstev občanstva v 18. stol. je rozsáhlejší a stejnoměrnější, než tomu bylo po válce třicetileté.

Vzrůstem potřeb vojenských můžeme si také vysvětliti rozvoj řemesel zpracovávajících kůži. Tak vzrůstá počet koželuhů, jirchářů, řemenářů a sedlářů, a třeba nedosahují mimořádného bohatství, nevede se jim nijak zle; jen starému řemeslu ševcovskému ku podivu válka nijak neposloužila. Tato okolnost měla i důsledek národní; tito řemeslníci v kůži pracující byli totiž velikou většinou Němci, a poněvadž bylo celé řemeslo německé, tito Němci se pomaleji počestvovali nežli příslušníci řemesel jiných, jinak převahou českých, poněvadž neměli nouzi o německý společenský styk.

Již z těchto několika poznámek jest patrné, že hospodářské poměry měšťanstva za války třicetileté i na našem venkově jsou hodně složité a že nevystačíme tu s běžnou, sumární charakteristikou, jež se ráda spokojuje citovým rozehvěním a neopírá se o mluvu číslic, které jediné mohou o hospodářských poměrech doby poučiti věcně a střízlivě. Ovšem celkově i všechny tyto poznámky, jež jsem tu shrnul ať o hospodářství veřejném nebo soukromém a k jejichž podrobnějšímu odůvodnění, pokud se tu nestalo, doufám, že budu se ještě moci vrátiti, ukazují, že doba třicetileté války pro české země jest dobou osudnou a zlou. Ale jest právě nutno přesně charakterisovati stupeň a povahu tohoto zla.

Josef Volf:

Domnělí knihtiskaři pražští Matouš a Karel Rosenmüllerové v 17. století.

V článku „Z dějin král. dvorské knihtiskárny“ (Čas. Nár. Mus. 1921, str. 98—110) pojednal jsem podrobně o osudech Rosenmüllerovské knihtiskárny a zmínil jsem se skepticky o domnělých předchůdcích zakladatele této tiskárny Karla Františka Rosenmüllera. Jsou to *Matouš Rosenmüller*, jenž prý počal tisknouti r. 1660, a *Karel Rosenmüller*, jehož tiskařská činnost se klade o 20 let později, do r. 1680. Pochybnosti o jsoucnosti těchto domnělých knihtiskařů chci zde šířeji rozvésti a ukázat, že oba patří do říše nemožností a že jen literární pohodlnost znovu a znovu neúplné údaje Jungmannovy opakovala a kombinací zhoršovala. Proto jsem se o nich v „Dějinách českého knihtisku“ nezmínil.

Co víme o Matoušovi Rosenmüllerovi? Málo, ba skoro ničeho. Ojedinelý záznam u Jungmanna a k tomu ještě kusý, toť veškerá naše vědomost o domnělém zakladateli slavné tiskárny Rosenmüllerovské. Je to velice nápadné, poněvadž se jméno Rosenmüller nevyskytuje ani ve sporech akademické tiskárny ani v rozepřích Ludmily Sedlčanské st. i ml., Jana Arnolta a zvláště Dan. Michálka, v nichž nacházíme od let padesátých do let osmdesátých 17. stol. veškeré pražské tiskaře i jejich pomocníky zúčastněné. Je to nápadné dále i proto, poněvadž Karel František Rosenmüller ml., syn zakladatele Karla Františka Rosenmüllera st., chtěl při třetím jubileu vynálezu knihtisku r. 1740 napsati dějiny knihtisku v Čechách a poněvadž se můžeme domnívati, že zprávy o minulosti pražských tiskáren, jež se ve spisech toho roku vyskytují, pocházejí od něho. Nuže, ve všech se praví souhlasně, že převzal Karel František Rosenmüller ml. tiskárnu od svého otce, a nikde není zmínky o starším jejím původu, ač se to u jiných tiskáren uvádí. Jos. Fr. Ant. Kraus („Expressa librorum impressio“ 1740, I. 6, pozn. 7) praví výslovně: „Tiskárna Karla Františka Rosenmüllera, od jeho zvěčnělého otce Karla Františka Rosenmüllera založená“; podobně praví Fiebiger („Das dritte Jubilaum einer löblichen Buchdruckerei“ 1740, I. 3) o Karlu Frant. Rosenmüllerovi ml., že

přivedl knihtiskárnu po otci zděděnou k velkému rozkvětu, a totéž uvádí i třetí příležitostný spisek: „Denkmahle der Güte Gottes“ (1740, I. 11'). Je přímo nemyslitelno, aby se tito tři spisovatelé nebyli zmínili o starozitnosti nejslavnější tehdejší knihtiskárny, když tak učinili u jiných a když se můžeme právem domnívati, že Karel Frant. Rosenmüller ml., chtěje napsati dějiny knihtisku, měl zprávy o stáří jednotlivých tiskáren a také je patrně zmíněným spisovatelům sdělil. Vždyť by to byla bývala zvláštní chlouba této tiskárny, kdyby byla mohla říci o sobě, že se udržuje již ve čtvrtém pokolení a že stále více rozkvétá. Již toto zamlčení o Matoušovi a ovšem i o Karlovi Rosenmüllerovi stačilo by k vyslovení domněnky, že Matouš není zakladatelem tiskárny Rosenmüllerovské, zvláště když se v 18. stol. výslovně praví, že zakladatelem je Karel Frant. Rosenmüller ml. Ostatně jsem vylíčil podrobně na základě archivního materiálu vznik a počátky této tiskárny na počátku 18. stol.

Byl to J. Jireček, jenž ve své Rukověti (II, 199) vytvořil ze záznamu Jungmannova tohoto tiskaře. Ten totiž ve své „Hist. lit.“ (2. vyd.), V, č. 30 v oddílu: „latinské mluvnice“ jako první spisek uvádí: „Klementa začátkové latinského, českého i německého jazyka, u Math. Rosenmüllera v 8° okolo 1660“. Podíváme-li se však do jeho popisu českých spisovatelů, marně tam tohoto Klementa hledáme, neboť nekatoličtí spisovatelé a exulanti Adam a Václav Klement Žebráctí to přirozeně býti nemohou. Nalézáme jej sice v seznamu spisovatelů cizích, z nichž bylo do češtiny překládáno, ale marně po takovém spisovatelé v cizích slovnících pátráme. A také naši mluvníční spisovatelé, počínajíc „Čečořečností“ Rosovou, Klementa a jeho „Začátků“ neznají, vycházejíce obyčejně od Mat. Staierova „Způsobu výborně dobrého, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti“ (1668).

Marně jsem po léta po této knížce v knihovnách československých pátral a zdá se mi, že je tu něco pochybeno, buď ve jméně nebo v celém titulu. Že Jungmann knihy neviděl, vysvítá z jeho neúplného popisu, bez udání stran. Soudím, lze-li ovšem aspoň povšechně titulu Jungmannovu věřiti, že název záhadné knížky je latinsko-česko-německý a že pak by bylo možno nahraditi záhadného autora Klementa slovem „Elementa“ — Začátkové. Než i po takové knížce jsem dosud marně pátral.

Jungmann nepraví o Mat. Rosenmüllerovi přímo, že je knihtiskařem „Začátků“, neboť jeho slova „u Mat. Ros.“ možno si vyložit i na nakladatele nebo knihkupce, nebo majitele, ač ovšem ani takového neznáme. Jireček jej však uvádí již jako tiskaře a spojuje jej s druhým nedoloženým tiskařem Karlem, o němž se domnívá, že je to syn Matoušův. Dobu jeho tiskárny určuje zcela určitě: „O d r. 1660 t i s k l“, kdežto Jungmann praví opatrně, že tisk pochází o k o l o r. 1660. Zíbrt, jenž se přidržuje Jirečka,

zdvojuje na str. 62 své knihy „Z dějin českého knihtiskařství“ (1913) Matouše Rosenmüllera, když píše: „Rosenmüller Matouš, tiskař v Praze, od r. 1660. Rosenmüller Karel, tiskař v Praze v Platýze, od r. 1680. Jehootec (?) Matouš, od r. 1660 tiskař v Praze.“ To opakuje i v Tobolkově „Československém knihovnictví“ (1925, 77). U Przedaka („Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen“ 1904, 23) otazník již vůbec odpadl: Matouš R. je otcem Karla Ros., jenž prý opět jest otcem Karla Frant. Ros., * r. 1671 v Teplicích. Jest to však pouhá fantasie, bez dokladů, ba přímo proti historické pravdě. Vždyť zakladatel rodiny Rosenmüllerovské přišel do Prahy teprve 1664, jak uslyšíme.

Znám titul jednoho tisku, který se podobá záznamu Jungmannovu, ale spisek sám je dnes nezvěstný. Jsou to „Elementa declinationum et conjugationum linguarum latino-bohemico-germanicæ“, vydaný 1616 tiskárnou Schumanskou v Praze (zn. 45 E 38 univ. knih. v Praze), prodávaná kdysi ve velikém bohemistickém katalogu Schönherrovy knihovny (str. 1411, č. 23). Jsou dnes buď založena nebo ukradena.

Nástupcem Matouše Ros. jest Jirečkovi, jak již uvedeno, Karel Ros. Odvolává se na Jungmanna V, č. 1182: „Krátký výtah aneb poznamenání všech povinných skutkův, rozličných odpuštěkův a milostí, které pod jménem... nejsv. Trojice... v kostelíčku... blíž Českého Dubu založenému bratrstvu... uděleny byly, 1680, v Praze, u K. F. Rosenmüllera v 12°, l. 20 (s modlitbami).“ Jireček a jeho pokračovatelé vyvozují z toho zároveň, že r. 1680 počíná tisknouti v Praze v Platýzi Karel Rosenmüller! Ani to K. F. (= Karel František) nezaznamenal celé, ač mu to s ohledem na dva další Karly Františky mohlo býti nápadné. A ani letopočet 1680, umístěný před místem tisku a před tiskařem, nijak mu nevadil, aby jej spojil s tiskařem.

Údaj Jungmannův je tentokrát přesný, ale rok 1680 uvedl Jirečka a jeho opisovače na scestí. Nevztahuje se totiž na vydání „Výtahu“, nýbrž na založení bratrstva a výsady, jež mu byly r. 1680 uděleny. „Výtah“ sám byl tištěn teprve v 18. stol. u Karla Frant. Rosenmüllera, u něhož podobné literatury vyšlo veliké množství, čili krátce: r. 1680 neexistoval knihtiskař Karel Rosenmüller.

Jireček spojil však tohoto neexistujícího knihtiskaře Karla Rosenmüllera s překladatelem Boudonovy práce „Deus solus“, s Karlem Rosenmüllerem, měšťanem Nového Města Pražského, který vydal svůj překlad r. 1678 v Praze, v tarmarce u Daniela Michálka. Všimněme si krátce tohoto překladu a jeho původce!

Jindřich Maria Boudon jest francouzský asketický spisovatel v l. 1624

až 1702, jenž po svém arcijáhenství evreuxském působil jako misionář v různých krajích Francie. Z jeho děl jmenuje „Bohovědný slovník“ (II., 1916, 383) jako hlavní: „La vie cachée avec Jésus en Dieu“ (Paříž 1676), „La conduite de la div. Providence“ (t. 1678) a „La science et la pratique du chrétien“ (r. 1680)¹⁾. V knihovnách našich jsou jeho původní díla velmi řídkým zjevem.

Jedno dílko Boudonovo se u nás na Moravě těšilo značné oblibě. Francouzský originál byl prý přeložen do mnohých jazyků; latinský byl vydán v Olomouci u tiskaře Jana Josefa Kiliana r. 1676 ve dvou, resp. ve třech úpravách: všechny tři vydala akademie, jedno ke cti nově povýšených duchovních Kuntsche a Scribana, druhé bez věnování ve dvojí úpravě, totiž na lepším papíře, lepšími typy, druhé na horším papíře, typy otlučenými. Jest to zvyk v 17. stol. zvláště u našich exulantů velice oblíbený, že se vydávaly knihy s různými tištěnými věnovacími přípisy. Všechna ta vydání jsou v knihovnách československých, veřejných a šlechtických²⁾.

Dílko toto „Deus solus“ přeložil měšťan Nového Města Pražského, „slovutný pan Karel Rosenmüller“ r. 1678 do češtiny a vydal je v Praze r. 1678 u Michálka. Název tohoto překladu jest: „Bůh sám aneb zřízení všech činů k větší cti a slávě samého Boha. Knížka předně francouzskou řečí od Jindřicha Marie Boudon, písmá svatého doktora, církve Ebroicenské velikého arciděkana sepsaná, v rozličné řeči přeložená, v přítomném létu 1678 v českém jazyku na světlo vydaná skrze slovutného pana Karla Rozenmüllera, měšťanina N. M. P. Vytištěná v Praze v tarmarce u Daniele Michálka 1678“; 12°, str. [IV] + 150. Věnování podepsal překladatel „slovutný pan Karel Rozenmiller, měšťanem Nového Města Pražského“³⁾.

¹⁾ Český překlad díla Boudonova „Bohovědný slovník“ nezná.

²⁾ „Deus solus, seu confoederatio inita ad honorem solius dei promovendum, opusculum primo gallice conscriptum ab Henrico Maria Boudon, ss. theol. doctore et magno archi-diacono ecclesiae Ebroicensis; deinde variis variarum linguarum typis editum; hodie honori et venerationi dd. neo-promotorum admodum reverendi, prænobilis at eximii domini Georgii Josephi Augustini Kuntsche, ss. theologiae doctoris, caesareo-regiae civitatis Habelschwerdensis curati etc. et reverendi ac doctissimi domini Caspari Scribani, sacrosanctae theologiae licenciati, civitatis Iauroviensis sacellani etc. inscriptum et typo vulgatum. Olomucii, apud Joannem Josephum Kilian, anno 1676.“ 12°, str. IV + 163. Věnování podpisuje: „facultas Julio-Montana“, září 1676. Zn. univ. knih. pražské 46 G 237. — Horší výtisk v Lobkovické knihovně, zn. 15334 a. — „Deus solus seu confoederatio... hodie sub patrocinio magni orientis apostoli orbis utriusque thau-maturgi s. Francisci Xaverii S. J. Dei solius et divinae gloriae indefessi propagatoris, editum et typo vulgatum. Olomucii, apud Joannem Josephum Kilian, anno 1676“, str. 163, 12,5 cm × 7,5 cm. Předmluvu podepsal T. F. Výtisk v Stud. knih. v Olomouci, zn. 35798. Z majetku Monasterii Zabrdocensis, 1677.

³⁾ Tento překlad jest uveden u Jungmanna na dvou místech (V. č. 1413 a V. 1436), jednou správně pod názvem: „Bůh sám“, po druhé pod druhou částí názvu „Zřízení všech činů“.

Tomuto překladu předchází ve všech zachovaných výtiscích bezjmenná kratší úvaha s dlouhým názvem: „Co Bůh? Člověk? Kdo kolivěk? Co já? Co ty? Bože svatý? Já hřích, pych, lest: Tys sláva, čest: Já hnis, vřed, puch, Tys čistý duch. Tak, jak mohu — o mém Bohu — zpívám, vzdychám — i pospíchám, — k nohám padám, — chvály skládám, — jak i první, — tak v poslední okamžení. Pater e Coelis Deus. Miserere nobis“ (= chronogram 1658). Na rubu titulního listu je česká báseň na otázku: „Co jest Bůh?“, pak na l. A₁ — A₁₂ vlastní text úvahy. Před titulním listem je rytinka, jak Ježíšek přijímá novou duši do nebe, s chronogramem 1659⁴⁾. Po tomto úvodu na archu A následuje na archu B vlastní překlad „Bůh sám“.

Jde nyní o to, jsou-li to dvě knihy, tiskem 20 let od sebe vzdálené, čili je-li „Bůh sám“ pouhý přívazek k dílku: „Co Bůh?“ nebo patří-li obě dílka dohromady. Jungmann (V. č. 1413) rozhodl se pro chronogram rytinky a datuje je do r. 1659, což lze však připustiti pouze pro vznik díla, neboť tisk obou prací jest Michálkův, jenž byl r. 1658/59 děckem. Jest ovšem pravda, že převzal Michálek písmo své báby Lidmily Sedlčanské, která r. 1658/59 v Praze tiskla, ale neméně je pravda, že vydával Michálek mnoho modlitebních a náboženských knížek, opatřiv je Vusínovými rytinkami. Jde-li tu o překlad Boudonova dílka, což je možné, nemohu udati; podobně nelze určit, přeložil-li je Karel Rosenmüller. Zdá se mi být jisto, že bylo dílko r. 1658/59 k tisku připraveno, ale že pro sešlost tiskárny zapadlo v tiskárenském stolku siré vdovy, odkudž je vnuk Daniel r. 1678 vyhrabal, ponechávaje jeho dávno k tisku připravený titulní list i s letopočtem 1658/59.

Překlad Boudonovy práce vyšel tedy r. 1678 u tiskaře Michálka. Překladatel byl Karel Rosenmüller. Že by byl býval tiskařem, je vyloučeno: nebyl by zajisté nesl svůj překlad do cizí tiskárny.

Jireček však ví dále, do které doby tento neexistující knihtiskař působil. Prý do r. 1697. A důvod? Jungmann uvádí totiž (V. č. 468) rukopis universitní knihovny pražské, zn. XVII F 11, z r. 1697, jehož název zní: „Krátká správa o dávnosti a starožitnosti posvátného řádu kanovníků regulárních de poenitentia bb. martyrum sub sanctae Mariae de Metri, jinak svatého Cyriaka nazvaných, z rozličných authorův vybraná a v naší české vlastenecké řeči sepsaná letha 1697“ (4°).

Rukopis tento patřil řádu Cyriaků či bílých křížovníků s červeným srdcem, kteří sídlili v klášteře sv. Kříže na St. m. Pr.⁵⁾. Spisovatel jeho

byl laik, jak vysvítá z různých poznámek na l. 24 a j.⁶⁾. Jakás pozdější ruka označila pisatele na l. 1a: „Authore dom. Rosenmüller, natione Pardubicensi, cive Pragensi.“

Jireček ztotožnil tohoto Rosenmüllera bez křestního jména s neexistujícím knihtiskařem Karlem Rosenmüllerem a dostal tak působnost tiskárny Karla Rosenmüllera od r. 1680—1697. A J. Truhlář toto spojení také přijal.

Výklad Jirečkův, že Rosenmüller z rukopisu XVII F 11 je Karel Rosenmüller, může býti správný, pokud přihlížíme k překladateli Boudona Karlu Rosenmüllerovi. Poznámka o pardubickém původu a novoměstském měšťanství spisovatelově tuto domněnku jen podporuje. Věc má jen jediný háček: v té době žije také Jan Karel Rosenmüller, překladatel z latiny a otec zakladatele tiskárny Karla Františka Rosenmüllera⁷⁾. Byl to velice učený muž, jenž měl ve své knihovně knihy z libráře básníka Jiřího Karolidesa z Karlšperku. Ani on ovšem není tiskař. Známe jednu jeho píseň z tureckých válek:

„Památka hrdinské statečnosti. Při dobytí brannou rukou hlavního města stolice někdejších křesťanských uherských králů Budy z jha tureckého, za šťastného panování J. M. Císařské Leopolda, prvního monarchy. Z latinského vytažená skrze Jana Karla Rosenmüllera. Maria na nebĭ panVgICI patrona Vherská VVItěžstVVI obDržeLa [= 1686] (Cís. orel). Vytištěna v Praze u Jana Karla Jeřábka, 8°, str. 8 (neč.) [Zpívá se jako: Ježíši, sladká paměti.]“ (Verš., 4řádková píseň).

Jak z rukopisu archivu m. Prahy IV—29176 víme, byl otec zakladatele rosenmüllerovské tiskárny z Pardubic, odkud odešel r. 1664 jako poctivý mládenec do Prahy, kde se stal novoměstským občanem. Zde se mu narodil r. 1678 syn Karel František. R. 1708 zde zemřel a zanechal 3 syny: Václ. Benedikta, Jana Karla a Karla Františka, a 2 dcery. Označení „natione Pardubicensi“ by se tudíž hodilo nejlépe na Jana Karla Ros., otce, poněvadž se mu narodili synové (i Karel Frant.) v Praze.

Mladý hoch Karel Rosenmüller nemohl však jako nemluvně pořídit překlad latinského dílka Boudonova r. 1678; nemohl býti také pro svou fysickou nevypěstlost novoměstským měšťanem. Jiného Rosenmüllera-měšťana však v těchto letech na Novém Městě nenacházíme než Jana Karla. Proto se domnívám, že jméno Jan tiskaři Michálkovi, ostatně nepořádnému, při sazbě vypadlo a že překlad Boudonova spisku pochází

⁴⁾ Píše, že byl o tom neb onom od duchovních zpraven, že to slyšel od bratří řádu a pod. Jan Nepomucký je mu svatý. Na konci je náhrobek sv. Michala s latinskými verši v české rytmy uvedenými.

⁷⁾ Viz rukopis arch. m. Pr. IV—29176.

⁴⁾ Výtisk v univ. knih., zn. 54 G 278, z kláštera sv. Anny a 54 G 283.

⁵⁾ Srv. J. Truhlář, Katalog českých rukopisů č. 241.

od Jana Karla Rosenmüllera, učeného novoměstského měšťana původu pardubického.

Výsledek této revise tedy je:

1. Matouš Rosenmüller, tiskař, neexistoval.
2. Karel Rosenmüller, jenž prý tiskl v l. 1680—1697, nebyl tiskařem. Služe Jan Karel Rosenmüller.
3. Jan Karel Rosenmüller, otec zakladatele rosenmüllerovské tiskárny, zemř. 1708, jest pravděpodobně překladatelem Boudonova dílka: „Deus solus“ (1676), překladatelem písně „Památka hrdinské statečnosti“ (1686) a spisovatelem „Krátké zprávy“, přeložené většinou z latiny. Tohoto Jana Karla dosavadní literární historie nezná⁸⁾.
4. Zakladatelem tiskárny rosenmüllerovské jest Karel František Rosenmüller (1676—1729). Její vznik spadá do doby kolem r. 1705.

F. M. Bartoš:

Osud hraběte F. A. Šporka.

26. července 1729 stálo se lázeňské město Kukus jevištěm události, která byla i v násilnostech tak bohatém rakouském soudnictví té doby případem vzácným. O 2. hod. v noci přitřhl do města oddíl kyrysnického pluku, násilím vnikl do zámku a obsadil všechny východy i většinu budov lázeňských. O 6. hod. zrána přijel krajský hejtman královéhradecký a majetníku zámku hr. F. A. Šporkovi předložil soudní náleze, jímž mu uloženo prohlédnouti všechny knihy několika knihoven v místě. Vyšetřování to se protáhlo na celý týden a vedlo k zatčení několika osob ze zámeckého služebnictva, k zabavení většiny knih, jež nalezeny a shledány po širém okolí, a k procesu pro kacířství. Potrval celá léta a starý hrabě (v roce pohromy je mu již 67 let) vyvázl z něho po mnohém úsilí a útrapách 1733 záchranou osobní svobody i statků, které mu měly býti již zabaveny, ale též obrovskou pokutou 6000 dukátů; za tu sumu bylo možno dostat slušné panství.

Odsouzení vyneseno na rozšiřování kacířství a na přestoupení zákazu vydávati knihy bez dovolení censury. Veřejný žalobce si sice ještě vymíňoval podání žaloby pro skutečné kacířství a pro tisk utrhačných

Velezajímavý zjev Šporkův vzbudil za dvě století hojnou literaturu, daleko však ještě nejsou vyčerpány všechny možnosti, kterých hrabě poskytuje badání. Bylo by možno bezmála říci, že Šporkova činnost jako mecenáše umění až ublížila jiné, neméně důležité stránce jeho díla; nezajímá téměř než historiky umění. Teprve nedávná kniha H. Benedikta, Fr. A. Graf von Sporck (1662—1738). Zur Kultur der Barockzeit in Böhmen (Wien 1923), postavila zase do popředí otázku, která, jak uslyšíme od muže zvláště povolného, z úst buditele F. M. Pelcla, má pro zhodnocení díla Šporkova význam základní, otázku jeho kulturní orientace. Otázka ta je tím palčivější, že, jak zjistil Benedikt v cenném svém díle, hrabě nebyl zednářem ani spisovatelem, jak ještě věřil Jar. Vlček, který Šporka právem uvedl v dějiny naší literatury a ukázal jeho souvislost se současnými proudy kulturními. Benedikt položil základy k novému řešení otázky tím, že se dal cestou, které se pro její neschůdnost badání většinou vyhýbalo, pokusiv se shledati tisky, vydané Šporkem, a vylíčiti jejich osudy. Zde je, jak ještě vynikne, zřejmě jádro otázky. Článek můj pokračuje dále touto cestou a snaží se vyvodit z dat Benediktových i nově zjištěných závěry, plynoucí odtud pro řešení otázky, a od-

⁸⁾ Viz o něm zmínky v archivu m. Pr., zn. IV—8100, IV—28161, IV—26140, IV—18815, IV—29176. Prodal r. 1788 svůj dům Janu Chmelovi. Bydlel tehdy na Nov. Městě na Starém Dláždění. Na listině podpisuje se Jan Karel Rozenmiller. Dědici žádali 27. IV. 1708 o dědictví. Zbyla pouze „velice oberirovaná pozůstalost“ a mnoho dluhů. Z jeho synů měl Václav Benedikt († 1719) mnoho latinských knih, jež určil svým synovcům, pokud by z nich někdo vystudoval.

pamfletů politických¹⁾), ale to byla zřejmě pouhá hrozba, která měla hraběte, jenž nebyl ranou hned zkrúšen a býval obáván na soudech, přiměti k podrobení. Když rozsudek přijal a když se smířil s neúspěchem prosby o milost k císaři a zaplatil pokutu, s ohlášených žalob prostě sešlo a v zástavě zůstaly jen zabavené knihy. Těch se domohl jen z malé části; množství jich zůstalo u soudu až do Šporkovy smrti a nevráceny nejspíš ani dědicům. Neboť celý proces nebyl veden než o ně a ovšem i o hraběte: měl vynutit jeho obrácení, jeho podrobení duchovní vrchnosti, především jejímu hlavnímu představiteli, řádu jezuitskému. Ten zajisté vede všechen proces, arci zakrytě a skrytě, jak bylo první podmínkou jeho úspěchu v procese. V okamžik, kdy se hrabě sklonil před veličenstvím Tovaryšstva Ježíšova, když slíbil, že řádu osvědčí vděčnost a že uvidí, jak zůstane takovým s opravdovou upřímností navždycky, nastal obrat, vždy arci opatrný. Do dvou let po Šporkově podrobení dospěl obrat tak daleko, že Tovaryšstvo dalo veřejně odprosit hraběte superiorem kláštera žíreckého,²⁾ s nímž po léta vedl takřka válku, a k dokonání smíru vyslalo P. A. Koniáše, téhož, jehož pověstný Clavis, vydaný skoro jako příručka pro inkvisici, vykonanou v Kukusu, vyšel asi právě ve dnech, kdy přepadeny lázně, a mocného velmože veřejně, třeba bezejmenně napadl zařazením několika jeho tisků mezi spisy kačířské.³⁾ Oba mužové se nyní smířili: věkem i bojem zlomený hrabě vzdal se dalšího zápasu, ano pozval jezuity, aby na jeho panstvích vykonali misie.

Byl to skvělý triumf Tovaryšstva nad nebezpečným protivníkem, jehož činnost opravdu otrásala samými základy hlavního díla vrcholícího temna a předních jeho tvůrců a strážců-jezuitů. Otec hraběte, Jan Špork, proslulý generál 30leté vojny a ještě válek protitureckých, v nichž dobyl Habsburkům slavného vítězství u Sv. Gottharda, byl původu poloselského a závratnou svou kariéru založil na službě protireformaci, za níž bojoval již na Bílé hoře; byl proto s počtami přijat na sklonku života

povědět zejména na otázku po vlivu hlavní, t. j. vydavatelské činnosti Šporkovy na naše obrození. Ani mně se arci nepodařilo najít všechny tisky Šporkovy, částečně nepochybně zničené persekucí, ani určití všechny jejich předlohy a tím jejich význam pro stanovení jeho orientace. To by se asi podařilo pouze v cizině, u nás není pro to ještě ani prvních podmínek. I to však, čím jsem pokročil nad Benedikta, povzbudí snad k novým pokusům touto cestou, sice pracnou, ale jistě vedoucí k cíli.

¹⁾ Benedikt 204. Procesu věnována tu celá pěkná kapitola.

²⁾ Benedikt 223 přičítá odprošení Koniášovi, ale Seemann, jehož se dovolává (Pazourek, Kukus 31 p. 206), jmenuje tu superiora, kdežto Koniáš vykonal před tím „die Versöhnungspredigt von der Liebe des Nächsten“.

³⁾ Benedikt 222. Tisky, Koniášem stíhané, vypočítává A. Kopp, F. A. G. v. Sporck u. seine Streitgedichte gegen die Schurtzer Jesuiten (Bibliothek dt. Schriftsteller aus Böhmen 28, 1910), úvod, kde vydán nepřilís pečlivý výbor z pamfletů Šporkových z r. 1728, o nichž ještě dále.

i slávy ve Vatikáně. Jeho syn vůbec nehledá slávy ve vojsku, ač Habsburkům lety front spíše přibýlo, než ubylo, a právě od r. 1700, kdy také navštívil věčné město, odcizuje se jakoby každým rokem církvi, v jejích službách otec založil obrovský rozmach rodu, až se ocitne na jejím tvrdém soudě jako podezřelý ze zrady na církvi a u vážném nebezpečí, že celý rod přijde o veliké svoje statky.

A proč? To proto, že s horlivostí takřka vášnivou dá se do služby opravdovějšímu a osvícenějšímu pojetí křesťanství a ovšem i v boj proti jeho nepřátelům, především proti Tovaryšstvu Ježíšovu. Bezděky, ale čím dále tím vědoměji stal se takto Špork bojovníkem proti vládě pobělohorské protireformace v naší zemi a spojencem poražené reformace.

Sotva bude asi možno odpovědět na otázku, kdy to bylo a za jaké příležitosti, co si Špork oblíbil evangelickou literaturu francouzskou tak, že se rozhodl ji rozšiřovat německými překlady. Když mu však je 40 let, r. 1702, činnost ta je v proudu. V bavorském městě evangelickém Kemptenu vycházejí t. r. v sličné úpravě v 12° dva překlady Šporkovy dcery Eleonory, jež se podepsala arci pouze iniciálami. Jsou to spisy ženevského kazatele kalvínského B. Picteta „Traité contre l'indifference des religions“ a „La morale chrétienne ou l'art de bien vivre“. Jméno autora, jež by knihy v Čechách učinilo nemožnými, uvedeno není.⁴⁾

Obě publikace jako by rozvínovaly Šporkův program vydavatelský: rozšiřovat literaturu evangelických apologetů a moralistů, které si vážný i trochu podivínský velmož srdečně oblíbil. Pictet nebyl jeho miláčkem jediný. Jeho úcta, jak píše 1724,⁵⁾ přidružuje k němu ještě dva současné spisovatele kalvínské Francie, oba ovšem působící v cizině, ve vyhnanství. Je to J. La Placette a duchaplný mystik P. Poiret, stojící tehdy na vrcholu spisovatelské slávy a horlivě překládaný v Německu proslulým a vlivným G. Arnoldem.⁶⁾ Rozešel se s rodnou církví, nebyl Poiret tolik zamítán ani katolíky, třeba se k nim nepřidal. Vydávat jeho spisy se však zatím Špork neodvážil. Nicméně 1710 vydává aspoň útěšnou knihu

⁴⁾ Benedikt 411 č. 7, 413 č. 12, kde však sluší opravit rok vyd. 1. svaz. na 1702 (U[niv. knih.] 32 F 54); nevím, odkud má Benedikt tvrzení, že č. 12 je připsáno císařovně Eleonoře, patrně však je to kombinace ze zprávy Stillen a novy (o jeho knize v dodatku), že věnováno „ovdovělé císařovně“. To by však byla spíše chof Josefa I. Vilemína Amalie, která Šporkovi navrhla přeložit dílo Le Tourneauxovo (viz p. 19) a byla rodem evangelička (o ní G. Loesche, Die evang. Fürstinnen im Hause Habsburg, otisk z Ib. f. g. P. i. Ö. XXV, 1904, 22—4).

⁵⁾ Benedikt 367 p. 12.

⁶⁾ O Poiretovi a jeho úžasném vlivu na celý tento věk napsal, jak se mnou laskavě sdělil, knihu, dosud žel nevytištěnou, řed. knih. Dr. M. Wieser. Zatím viz jeho průkopnické dílo, křísící tolik zapadlých osob doby Šporkovy, třeba na něho samého zapomnělo, „Der sentimentale Mensch, gesehen aus der Welt holländischer u. dt. Mytiker im 18. Jahrh.“, 1924 (Perthes).

pařížského kazatele hugenotského C. Drelincourta, ač to byl své doby nebezpečný protivník katolicismu, a to s plným jménem.⁷⁾ Pro potíže s censurou dává však raději překládati podobnou literaturu francouzského katolicismu a ještě ji hodně míchá věcmi nezávadnými jako spisy českého františkána S. Schambogena. Časem ovšem narazil i tu na nemalé potíže a nesnáze.

Literatura, jakou pěstovali oblíbení jeho spisovatelé evangeličtí, měla vynikající zástupce i mezi jejich krajany katolickými protijezuitského směru jansenistického. Moralistní a apologetická literatura ta zajímala hraběte neméně než jansenism sám.⁸⁾ Upoutal Šporka nutně již velkolepým bojem, který po celé skoro století sváděl s jezuitu a se stolicí papežskou, bojem, jenž tu dobu vzrušoval a strhoval všechnu vzdělanou Evropu. V této chvíli, počátkem stol. XVIII., hlásili se k jansenismu takřka všichni nejvýznamnější duchové Francie, náboženskou její literaturu ovládal skoro bez výjimky. Splýval téměř s nikdy ve Francii nevyhladitelným galikanismem, s oním mocným směrem národním, který po věky usiloval o znárodnění francouzského katolicismu a o jeho právní i duchovní osamostatnění od Říma. Galikanism prohluboval vliv jansenismu vědecky i nábožensky. Persekuce, kterou procházel jak očistným ohněm, zjednávala jansenismu ještě slávy. Kdo by také byl dovedl odepřít účast vroucně náboženskému hnutí, které, vzepřevši se proti mravní laxnosti všemocného řádu jezuitského, způsobilo si bouři krutého, nelítostného pronásledování, jímž byl z Říma stihán bez milosrdenství sebe vyšší prelát i sebe skvělejší a učenější spisovatel francouzský? Ve Francii jakoby se vrátily kruté časy persekuce protihugenotské, vyvrcholené zrušením jejich svobody náboženské a násilným pokatolicením surovými metodami, známými u nás z doby pobělohorské. Také jansenisté plnili bastilu a jiné žaláře a měli brzy hojnou emigraci učeneckou a spisovatelskou, zejména v pohostinném Holandsku, odkudž však bojovala horlivě dále aspoň perem.

Vášnivá persekuce, vedená spojenými jezuitu i dvorem Ludvíka XIV., dala nakonec (1710) vyvrátit duchovní středisko jansenistů, proslulý klášter Port-Royal, a 1713 vymohl královský zpovědník na papeži slavnostní odsouzení zásad duchovního vůdce směru jansenistického, staříčského učence P. Quesnela, jenž z amsterodamského zátiší (byl již 30 let ve vyhnanství) vedl neohrožený zápas proti vítězným pronásledovatelům.

⁷⁾ Koniášův Clavis dává 1749 tuto knihu, v 1. vyd. jen mírně censurovanou, ničiti (Benedikt 416 č. 21).

⁸⁾ K dalšímu viz knihu Aug. Gaziera, Histoire générale du mouvement janseniste 1922 (2 svaz.), souhrn to životního badání vynikajícího a zasvěceného odborníka.

Zdalo se, že jansenism je poražen: jeho stoupenci začali býti soustavně vyhledáváni, odstraňováni z úřadů i uvěznováni. Sotva však skonala královský protektor jejich odpůrců, Ludvík XIV., ujal se pronásledovaných parlament a 1718 sjednotil protest proti pověstné bule „Unigenitus“, odsoudivší Quesnela, výkvět francouzského duchovenstva i inteligence, že podali proti bule odvolání k všeobecnému koncilu, ač odvolání takové zakázali papežové opětovně, hned 1462 proslulou bulou „Execrabilis“ Pius II. Celá Francie se rozdělila na acceptanty, kteří odsouzení Quesnela přijali a uznali, a na apelanty, kteří je zamítali, a po několik let otrásal zemí zápas o bulu „Unigenitus“. V čele jejich odpůrců stál po 10 let sám pařížský kardinál L. A. de Noailles, obdivovaný a posilovaný v boji veškerou pokrokovou Evropou a neméně ovšem hanobený její reakcí. I když nakonec podlehl a rok na to (4. V. 1729) zlomen skonala, zápas tím konce nedošel. Třeba jansenism smrtelně zasáhl 1730 obrat parlamentu na stranu acceptantů, udržuje se přece nezdolán nadále, a to až do dneška. Přese všecku staletou persekuci žije dosud v nejlepších katolicích Francie a na všechnu církev katolickou v zemi vykonává vliv skoro rozhodující jako nejmocnější a nezničitelná její tradice.

Památný tento zápas, odehrávající se nejen ve Francii, nýbrž i v ostatních zemích katolických a také v Německu i v Rakousku, nemohl nezaújmout Šporka, který vášnivě čítal všecku soudobou literaturu náboženskou i církevně-politickou a stejně i noviny, sledující pozorně překvapující obraty tolikaletého napínavého zápasu; holandské noviny, které čítal pro jejich nezávislost nejraději, mívaly těchto zpráv nejvíce, neboť na této klasické půdě svobody náboženské měla jansenistická emigrace posice nejsilnější. Mohla tu rozvíjeti činnost nejsvobodnější, ano ustavit se i v samostatnou církev, na Římě nezávislou a jeho blesky nezasažitelnou; kvete dodnes. Ohlas veliké bouře doléhal ostatně do Čech i přímo. Po vzoru arcibiskupa vídeňského, jenž si zvláště přispíšil a publikoval bulu „Unigenitus“ hned 1714, věnoval odsouzení zásad Quesnelových 1717 zvláštní pastýřský list i arcibiskup pražský⁹⁾. Naproti tomu jeho kolega olomoucký, kardinál Schrattenbach, na urgenci z Říma odpověděl 1719, že buly neuveřejnil, aby prý nevzbudila podobných bouří jako ve Francii¹⁰⁾. V Německu pak, kdežto university katolické, většinou jezuitské, lámaly kopí pro rozhodnutí Vatikánu, ujali se apelantů otevřeně evangelíci, zvláště účinně překlady jansenistických spisů a obran¹¹⁾. Boj zalarmoval i zesiloval staré rozpory, jak viděti na př. na

⁹⁾ A. Schill, Die Constitution Unigenitus, ihre Veranlassung und ihre Folgen, 1876, 329, 331.

¹⁰⁾ Pilarz-Morawetz, Moraviae Historia polit. et eccles. III, 1787, 555.

¹¹⁾ První pokus o vypsání přezajímavé té vojny podal právě W. Deinhardt

srážce, kterou se 1714 utkali jezuité, držitelé monopolu universitního v Praze, s pokrokovým návrhem vídeňským na pronikavou reformu vysokého učení Karlova; odmítajíce návrh, obviňovali jezuité jeho původce ze souhlasu se zásadami jansenistickými¹²⁾.

V tolika konfliktech i bojích, třeba o tom nemáme zprávy výslovné, místo Šporkovo bylo na straně jansenistů. Důkazem toho jsou hojně překlady z jejich literatury, které musil ovšem často skrývat, podobně jako své tisky původu evangelického. Vybírá z jansenistů ty, kteří pracovali tímž směrem jako jeho oblíbení evangelíci francouzští, dává překládati jejich knihy modlitební a mravně-výchovné i proslulou obranu proti ateismu a skepticismu, dlouho pokládanou za jeho dílo vlastní¹³⁾. Aby se vyhnul censuře, která tehdy slušela arcibiskupovi, zařídil si vlastní tiskárnu v Lysé, kde v letech 1710—12 vytiskl tajně, bez udání místa, asi 12 knih, v tom i překlad Poiretových „Les Principes solides de la Religion et de la vie chrétienne, appliquées à l'éducation des enfans“¹⁴⁾. Poslední z těchto lysských tisků, který je znám, krásná modlitební kniha „Gott geheiligte Stunden“¹⁵⁾, stala se, jak se podobá, tiskárně osudnou. Komise, vyslaná nenadále do Lysé, zabavila tiskárnu, tiskaře zatkla a hrabě pohnán k odpovídání. Jeho obrana, kterou směle vytiskl, a již ukazoval¹⁶⁾ ironicky, že by nebyl stíhán, kdyby místo knih náboženských a mravně výchovných byl tiskl spisy lascivní nebo protidynastické, přilila do ohně jen oleje; Šporkovi přitížilo, že mezi zabavenými tisky nalezena m. j. i jeho obrana ve věcech soukromých, třeba neuveřejněná. Za ni potrestán velikou pokutou 30.000 zl., jež snížena z milosti na 20.000, obeslán místodržícími zemskými a obojí obrana byla jimi před ním roztrhána.

Bylo to trpké pokoření pro sebevědomého velmože, ale vydavatelské

v práci „Der Jansenismus in dt. Landen“ (Münchener Studien zur histor. Theologie 8) 1929, 8 a d.

¹²⁾ Tomek, Geschichte der Prager Universität, 1849, 306.

¹³⁾ Benedikt 418—9 č. 33. Že neběží než o překlad, soudí, patrně z obsahu, již Benedikt. Výslovně praví to H. J. v. Hahn v úvodě svého překladu Jac. Abbadie, Von der Wahrheit der christl. Religion I, 1, 1776, 181, po jehož stopách mohou podati přesný název originálu. Zní takto: „Traité de religion contre les athées, les déistes et les nouveaux pyrthoniens, où en supposant leurs principes, on les convainc par la disposition même où ils sont, qu'ils n'ont point d'autre party à prendre que celui de la religion chrétienne.“ Paris, Lambert-Roulland 1677 in 12°.

¹⁴⁾ Toť originál anonymního spisu „Die wahre Grundreguln, nach welchen die Kinder sollen erzogen werden“, jehož popis u Benedikta 416 č. 24. Překlad dcery Šporkovy pořízen asi podle amsterdamského vyd. z 1705. O jiných vyd. a překladech dílka Wieser 251—2, jenž však našeho překladu neuvádí. V U 12 J 76 je Šporkovo vydání s. l. 1718. O lysské tiskárně Benedikt 171—2 a 416 a d.

¹⁵⁾ Benedikt 416 č. 12, zde sluší škrtnouti: Prag, a opraviti datum na 1712 (U 33 E 55).

¹⁶⁾ Znění u Benedikta 168.

jeho horlivosti potlačití nedokázalo. Našel si pro ni pouze cesty opatrnější. Jansenistu Sacyho vystřídal méně pobuřujícím kapucínem Ivem Pařížským a jiného, jak se podobá, jansenistu¹⁷⁾ skryl nenápadným jménem opata. S tiskem pak dalších a nebezpečnějších edicí se uchýlil zase za hranice. Nový překlad Poireta¹⁸⁾, který censor prohlásí později za knihu vyloženě kacířskou, dal si věnovat frankfurtským nakladatelem, s nímž se seznámil a jehož potom hojně zaměstnává, a on nepochybně zařídil, neznámo přesně kde, vydání dvojího nejrozsáhlejšího tisku šporkovského. Je to především dvousvazkový překlad díla „L'année chrétienne“ jansenisty N. Le Tourneauxe, které proslulo jménem jansenistického misálu a bylo po nemalých bojích a některém kolísání Říma 1695 definitivně zakázáno¹⁹⁾. Druhý velký foliant je část hlavního díla jiného zpovědníka Port-Royalu, jenž za věrnost zásadám pykal dokonce několikrát žalářem v bastile, J. L. le Maistre, známějšího jménem de Sacy. Z jeho velikého výkladu bible dal Špork přeložit nyní i obsáhlý výklad epistol Pavlových.

Úspěch obojího velkého podniku — knihy proti nadání nenarazily — úspěch, k němuž přispěl asi neposledně příznivý obrat v osudu francouzského jansenismu od r. 1720, jak o něm byla řeč, osmělil Šporka ke krokům mnohem ještě odvážnějším, k nové propagandě literatury protestantské. Sahá tentokrát i k literatuře anglické. Z ní si vybral dvojí obranu křesťanství, jejíž náklad skoupil a opatřil novým listem titulním, ale z opatrnosti potlačil jméno druhého spisovatele. Ani tím neušel nepřijemností, avšak vyšetřování, které bylo zavedeno s jedním čtenářem obou knih, dovedl šťastně ututlat²⁰⁾. Daleko dále zašel hrabě rozšiřová-

¹⁷⁾ Benedikt 421 č. 37, zde však m. „durch einen Alten“ čti „Abten“ (U 46 C 123). O druhých tiscích tamtéž č. 36 a 38.

¹⁸⁾ Vollkommene Gewissens-Ruhe der Frommen. Wie solche von allen Christen, die da Gott fürchten, kan genossen werden. Zu Beruhigung der Friedliebenden ans Licht gestellt von P. Poiret. Frankfurt u. Leipzig, bey Friedrich Roth-Scholtzen. An. 1714. 9 ll. 622 str. U 36 D 81. Kanovník Dobrohlav, jenž 1729 pověřen censurou tisků Šporkovi zabavených a podal jejich soupis (otiskl Riegger, Materialien zur alten u. neuen Statistik von Böhmen X, 1790, 37—41, citují dále prostě: Dobrohlav), uvádí tisk pouhým názvem a anonymně pod č. 11 jako „liber manifeste hereticus“.

¹⁹⁾ Benedikt 425—6 č. 47 a 450—1 č. 119 s bohatými daty o dějinách trojího vydání tohoto tisku; třetí, z r. 1733, jest ovšem již ed. castigata. O autorovi originálu, jímž není Sacy, jak píše Benedikt, Reusch, Index der verbotenen Bücher II, 1885, 545; popis originálu u Graesse. Trésor des livres rares VI, 2, 181. O překladě Sacyova výkladu, o němž dále, Benedikt 427 č. 54 (výtisk je v U). V cizině vyšel i přetisk dvojího tajného tisku lysského z r. 1718. Je to překlad Poireta, o němž v p. 14, a knížky Huraultovy (Benedikt č. 27), která je s ním svázána v uv. výt. U a vydána taktéž s. l.

²⁰⁾ Benedikt 435—6 č. 77—8, kde podrobná data. U č. 78 dlužno však čísti „Ga-strell“ a v citátu z Dobrohlava m. „haereticus“ správně „haereticum“. Titul originálu zní: „Certainty and necessity of religion in general... and certainty of the Chri-“

ním zvláštního otisku, který dal poříditi v Drážďanech z anonymního díla evangelického spisovatele a politika, který tu bojuje za myšlenku odstranění roztržky mezi luterstvím a kalvinismem a za sjednocení protestantismu proti katolicismu. Brožurka, jež se Šporkovi nesmírně zalíbila, neboť, jak píše, vyjadřuje prý názory, které sám po léta již zastává²¹⁾, vyslovuje myšlenku smělosti zcela neobyčejné.

Katolický censor, jak je na snadě, byl pohoršen především odmítavým stanoviskem spisku k církvi katolické. Spojení evangelíků s katolíky pokládá autor za nemožné. Ze čtyř důvodů, které uvádí pro tento názor, hned první připomíná — M. J. Husa. Na něm prý církev ukázala, jak její sliby a záruky jsou bezcenné, že kacírům slova nedodrží²²⁾. Dalším důvodem je lpění na dogmatech a obřadech mnohem pozdějších, kterých evangelíci nikdy neuznají, nemohouce zadati své svobodě, a pak požadavek podrobení papeži. Avšak i mezi protestanty narazil spisek na odpor horlivým dokazováním, že se staleté rozdíl mezi obojí větví protestantismu netýkají věcí podstatných a základů víry, a místy až vrocím přesvědčováním, jak by se luteráni s reformovanými snadno mohli spojit, aniž by se vzdali vlastních řádů a obřadů, na osvědčení, že v těchto věcech křesťanství nezáleží, nýbrž že to jsou pouhé pomůcky a prostředky²³⁾.

Drobný tento spisek šporkovský je však svrchovaně významný ještě něčím jiným, svým původem. Autorem díla, jehož přílohou vyšel, je muž ku podivu podobný Šporkovi, ale stejně zapomenutý jako zajímavý,

stian revelation...“ London 1699 a 1709. Překlad pochází od J. Jac. Arendse a vyšel v Lipsku 1716 podle uv. (p. 13) H a h n a. Výtisk bez tit. l. o 312 str. v U 31 K 94 (přívazek díla B e v e r i d g o v a t. j. č. 77).

²¹⁾ Unmassgebliche Gedancken, wie die unglückliche Trennung in der christl. Kirche aufgehoben werden könnte. Výtisk o 16. ll. 4°, s. l. et a. patrně tisku Šporkova, v konvolutu U 35 D 145 č. III., zde předchází obdobný otisk dvou pod. projevů z „Deutsche Acta eruditorum“, k němuž nakonec přitištěn i spisek náš; tento otisk má název uv. Benediktem 434 č. 76, jenž ho s ním podle Dobrohlava stotožňuje a má cenná data o objednání a podloudné dopravě tisku do Čech (str. 403), jakož i o tom, odkud otisk pořízen. Autora knihy, z níž spisek otištěn, určuji z uv. knihy W i e s e r o v y 282 (výtisk, jehož jsem se dohledal laskavostí autora, měl jsem z univ. knih. greifwaldské). V úsudku Dobrohlavově, uv. Benediktem a významném zjištěním, že Špork rozšiřoval i druhý otisk vzpomenuť, četl bych: a § 108 m. 8. O rozšiřování otisku i dále uv. list Zinzendorfvův.

²²⁾ „Davon zeugen alle Historien — praví se v § 113 — ja die tägliche Erfahrung... Wiewohl auch ihre eigene dogmata publica der berühmtesten Auctorum und endlich des gantzen Constantzischen Concilii zwey famose Decreta wegen der sicheren Geleits-Briefe insgemein und des Johann Hussen insonderheit klärllich im Munde führen, dass denen so genannten Ketzern keine Treu und Glauben zu halten sey.“

²³⁾ Spisek užívá tu výrazu „wesentliche Stücke der christl. Religion“ (§ 10), „Grundwahrheiten des Christentums“ a o ceremoniích „blosse Hülf-Mittel und Mittel-Dinge“ (§ 157).

pruský vyslanec Wolf de Metternich. Napsal knihu ve službách svého pána, krále pruského, který po nedávném přestupu kurfiřta saského ke katolicismu stanul, když ne právně, aspoň duchovně v čele evangelických stavů v říši německé a jako kalvinista a zároveň panovník poddaných vyznání luterského měl i přímý zájem o zmírnění protiv mezi obojí konfesí evangelickou, z nichž tolik těžila nová ofensiva katolická. V souhlase s králem usiloval Metternich horlivě o modus vivendi mezi luterány a kalvinisty, k nimž sám náležel, a vymohl také 1722 usnesení toho ducha v říšském corpus evangelicorum v Řezně, což rozvířilo celou bouři publicistickou; pouhý seznam těchto spisů, napsaných na prospěch řezenského conclusum nebo proti němu, vyšly 1723, má 56 str. V popředí této záplavy brožur i pamfletů je právě knížka Metternichova, dokazující možnost i žádoucnost pokojného dorozumění obou směrů evangelických v hlavních dvou sporných otázkách věroučných, v učení o večeři Páně a předurčení²⁴⁾. A co činí drobné naše dílko ještě zajímavějším, je svrchovaná pravděpodobnost toho, že o ní, jako o pod. poloúředních publikacích dvora berlínského zpravidla, spolupracoval nejspíše dvorní kazatel pruský D. A. Jablonský, proslulý vnuk Komenského, taktéž vyznáním kalvinista.

Po čtvrt století účastnil se Jablonský činně i účinně nejrozmanitějších pokusů irénických své doby, jako by tím plnil přední odkaz velikého svého děda. Nezmalomyslně opětovnými porážkami těchto snah, zavinenými vysokou diplomacií i rabie theologorum, kterou se tolik natrpěl Komenský. Léta dovedl čekati na příznivou situaci politickou, na níž záleželo takřka všecko, nebo na dobrou náladu zvláště druhého svého krále, který měl smysl jen pro vojáky, aby směl obnovit svoje návrhy a pokusy. Z několika jeho memorand o této otázce vydáno aspoň nověji²⁵⁾ jedině, napsané 1717 pro Fridricha Viléma. Hned jeho nadpis připomíná až nápadně spisek Metternichův a obsah spisku jako by jen rozvíjel myšlenky memoranda Jablonského. Zásadně se shodují naprosto. Je-li spisek vyslancův založen na staré zásadě Jednoty bratrské, že v křesťan-

²⁴⁾ O církevně-politickém působení Metternichově H. Dalton, D. E. Jablonski, 1903, 290—6, jemuž však anonymně vydaná kniha jeho na neštěstí unikla; autoru ji vrací, jak jsem uvedl v p. 21, Wieser, jenž však zase docela pomíjí veřejnou činnost vyslancovu. O tom, jak na podnět Metternichův objednal dvůr berlínský 1724 odpověď na jednu z četných brožur, útočících na pruské snahy církevně-politické, Dalton 296. Zde ovšem i o činnosti Jablonského tohoto směru vůbec.

²⁵⁾ J. K v a č a l a, Neue Beiträge zum Briefwechsel zwischen D. E. Jablonský und G. W. Leibniz. 1899, 142—7. Memorandum má název: „Unvorgreifliche Gedancken von der Union oder Vereinigung beider evangelischen Kirchen. Hlavní věta, které se dovolávám, zní: dass der befindliche Unterschied nicht das Wesen der Religion betreffe und daher der Irrtum... den Grund des Glaubens nicht anfechte. — Kirchengebräuche betreffen nur dass Eusserliche der Religion.“

ství nutno rozeznávat substantia a ministerialia salutis, navrhuje Jablonský v otázce nejtěžší, v řešení sporu o rozdíly věroučné, za základ shody prohlášení obojí strany evangelické, že se rozdíly ty nedotýkají podstaty náboženství a že proto i blud, ve který snad upadá některá z nich, nezasahuje „grunt“ víry. V církevních řádech navrhuje dvorní kazatel berlínský ponechat každé církvi úplnou svobodu, ježto běží jen o věci vnější. Dokonalá tato shoda názorů²⁶⁾ i zásad spolu s faktem, že obě práce vznikly na podnět pruského dvora, činí jistě velmi pravděpodobnou domněnku, že spisek, vydaný přílohou dílka Metternichova, pochází z pera Jablonského, a že Špork, třeba toho netušil, rozšiřoval spisek vnuka Komenského^{26a)}. Dojista však jsou to myšlenky a zásady velikého apoštola smíru mezi evangelickými vyznáními.

I nepřekvapí, že na evangelíky působil Špork nikoli jako katolík, nýbrž jako jeden z nich. Vidíme to na dojmu, který hrabě vzbudil u mladého svého přítele z těchto kruhů, u zakladatele Obnovené Jednoty bratrské, hr. L. M. Zinzendorfa, jenž s ním 1722 navázal styky nabídkou dopisování. Poznav se se Šporkem rok na to na návštěvě v Čechách osobně, vypodobňuje ho Zinzendorf otcovskému svému příteli A. H. Franckeovi v listě z Brandýsa n. L.²⁷⁾ s obdivem i úctou. „Je to zcela nesporně div

²⁶⁾ Zmínka o Husovi ve spisku Metternichově nesvědčila by sama pro autorství Jablonského, třeba je přirozenější u mistrova krajana než u cizince. Za reformačního jubilea r. 1717 octl se zajisté Hus v popředí pozornosti všeho světa luterského jako předchůdce dra Martina i domnělý prorok jeho vystoupení.

^{26a)} O tom, jak Komenský uvedl do světové reformace učení Jednoty o věcech podstatných a služebných a jak tím zapůsobil nepochybně ještě na Palackého, můj článek v Národní kultuře 1925. Komenský je také první, u něhož najdeme pojem „podstata křesťanství“ (v Kšaftě), jinak doložitelný až počátkem stol. XVIII.

²⁷⁾ Přepis zmínky dopisu o Šporkovi z 24. září 1723, chovaného v Herrnhutě v archivě Jednoty bratrské se zn. R 18 A N° 7/12, opatřil mi laskavě p. PhC B. Hrejsa, začož mu velice děkuji. Zní takto: „Den Graf. Sporck recommendire gar sonderl. in Ihr Gebet. Er ist gantz unstreitig ein Mirackel v. Böhmen. Aber ein gewaltiger Feuer-Geist, daher Er auch mehr Straffe geben muß, wiewol Er würklich Geh. Rat u. Stadthalter in Böhmen ist, als er außrichtet. Er läßt Arndt Parad(ies) Gärtl(ein) zu 1000 austheilen. Er läßt auch ein Proiect zu Vereinigung aller Christl. Religionen herumgehen, da Er unter anderem die Worte setzt: »Die Römische Kirche würde von Ihrem Hochmuth, Aberglauben u. zwar nicht so leicht laßen.« Er wird zwar am gantzen Hofe vor einen Narren gehalten, aber Sein Herz ist redlich vor Gott, u. Seine Treue in Bekennung der Wahrheit gantz lutherisch, dem er auch sonst in viel Stücken gleich ist.“ Vzácnou laskavostí p. archiv. řed. D. Jos. Th. Müllera mohu zároveň podati výtah z listů obou mužů, pokud jsou chovány v tomtéž archivě. Zní takto: „I. Zinzendorf an Sporck. Dresden 17. 12. 1722. Z. hat von Sp. gutes gehört. Da er aus Erfahrung besonders durch seine Freundschaft mit Kardinal Noailles in Paris erkannt hat, dass Gott auch in der kath. Kirche treue Bekenner habe, wünscht er zur Beförderung manches Guten mit Sp. in Korrespondenz zu treten. 2. Sp. an Z. 5. 1. 1723. Sp. ist bereit auf Zs Wunsch einzugehen. Er hat durch seine beiden Töchter verschiedene geistliche und moralische Bücher ins Deutsche übersetzen lassen und auf seine eigenen

Čech. Ale je neobyčejně prudký, začož bývá více trestán, než provede, ač je skutečným tajným radou a z českých místodržících. Rozdává tisíc výtisků Arndtovy »Rajské zahrádky« a dává kolovat návrh na spojení všech křesťanských vyznání, kdež m. j. praví: »Římská církev neustoupí sice snadno od své zpupnosti, pověřenosti atd.« Celý dvůr má ho sice za blázna, avšak jeho srdce je čisté před Bohem a jeho věrnost ve vyznávání pravdy úplně luterská; takovým jest i jinak v mnohém.“ Vedle proslulého spisu²⁸⁾ předního průkopníka pietismu J. Arndta a jmenovaného projevu Metternichova vzpomíná Zinzendorf, že obdržel od Šporka i knihu „Abbildung der wahren Kirche“, což jest nepochybně přetisk Metternichova spisu „Von der wahren Kirche“²⁹⁾ z r. 1709. A ještě 1726 přetisk Špork ještě jiný podobný spisek pruského vyslance-irénika „Die wahre allein seelig machende Christliche Religion“³⁰⁾, v němž přísný inkvizitor

Kosten unentgeltlich verbreitet und hat deshalb viele Anfeindungen zu erleiden. [Z konceptu uvádí Benedikt 416 č. 22]. 3. Z. an Sp. ohne Datum (Jan. 1723 Berthelsdorf). Z. will nach seiner Rückkehr nach Dresden ihm seine Korrespondenz mit Kard. Noailles schicken. (Im September 1723 reiste Z. nach Böhmen, weil sich Karl VI. zu seiner Krönung zum böhm. König damals dort aufhielt. Er wollte bei dieser Gelegenheit vom Kaiser die Uebertragung des Reichslehn Unterbirg in Oesterreich zu erlangen suchen, das 1706 durch Erbfall an Z. gekommen war. Am 16. Sept. kam Z. an das kaiserl. Hoflager, das sich damals in Brandeis befand. Er scheint sich auch bei Sporck zu einem Besuch angemeldet zu haben.) 4. Sp. an Z. 19. 9. 1723. Bon repos. Sp. würde Z. gern sprechen, kann ihm aber nur eine bescheidene Wohnung anbieten. 5. Z. an Sp. 19. 9. 1723. Brandeis. Z. macht keine Ansprüche. „ein jedes Bauern Stübel wird mir commode genug sein.“ (Von dem Zusammentreffen beider erzählt kurz Spangenberg in Zinzendorfs Leben S. 268.) 6. Sp. an Z. 19. 10. 1723. Sp. erwähnt zuerst, dass ihm Z. unterm 15. 10. seine glückliche Ankunft in Berthelsdorf gemeldet habe, und dass seine Gemahlin ihm für die Bücher danke, die er ihr durch Z. übersandt hatte. Z. hatte offenbar Sporck um Ueberlassung eines Positivs (kleine Orgel) gebeten, denn Sp. schreibt, dass er ihm das Positiv nicht schicken könne, da es bereits dem hl. Hieronymus geweiht sei. Wegen Zinzendorfs Lehnssache hat er mit dem Herzog v. Braunschweig auf der Jagd, aber nur kurz, sprechen können.“

²⁸⁾ Knížku vydal právě (1720) v čes. překladě tajně, asi v Německu, M. Běl (Jungmann V, 1612, kde i o slovenském přetisku z r. 1777 a třech tolerančních pražských z let 1782—1811).

²⁹⁾ O něm uv. kniha Wieserova 282. Dodávám tu, že další spis, přičítaný zde Metternichovi, „Artes jesuiticae“ (3. vyd. z 1717 má U), není od něho (uv. Reusch, Index II, 665) a že „Freymüthig-unpartheyische Gedancken von der Religion z r. 1726 jsou překlad knihy B. de Mandeville, Free Thoughts on Religion z r. 1720. Zjev Metternichův, tak zajímavý a významný, zasluhoval by věru celé monografie.

³⁰⁾ Benedikt 442 č. 99. O tom, že je to spis Metternichův, Wieser 284 p. 46, jenž však pohříchu nepodává o knize dat, ani ji nezařadil do svého cenného soupisu liter. činnosti vyslancovy. Dopídl jsem se ne sice přetisku Šporkova, avšak aspoň jeho, jak se podobá, předlohy, a to v osvědčené univ. knih. greifswaldské (zn. F p 602). Název anonymního spisku v 32° zní: „Die wahre allein seeligmachende Religion. Worin dieselbe bestehe und wer sie habe. Das ist: Deutliche Anzeige, mit klaren Worten der H. Schrift, welche sollen seelig und welche sollen verdammt werden. Einfältigen und aufrichtigen Seelen in christl. Liebe treulich dargeleget, damit sie ... bey der unglücklichen Trennung der christenheit ihres Heils gewiss seyn können. Vermehrte

královéhradecký, kanovník Dobrohlav, hledal dokonce kritiku císařských patentů protikacířských z r. 1724. V té době je snad Špork, jenž se hned po poznání irénického projektu Metternichova zajímal mnoho o neznámého autora, s vyslancem již ve styku a podobně seznámil se nejspíš i s jiným spisovatelem evangelickým, jehož díla si taktéž oblíbil zcela neobyčejně a horlivě rozšiřoval. Je to Ph. B. Sinold, gen. von Schütz, spisovatelem jménem Amadeus v. Creutzberg (1657—1742), duchovní básník, žurnalista, hlavně pak autor spisů nábožensky vzdělávacích směru pietistického³¹). Špork rozšiřoval neméně než pět spisů Sinoldových, které shledány všecy aspoň podezřelými, „Heilige Betrachtungen“ dokonce kacířskými; vedle toho pak vydal asi v této době několik jiných spisů, které odsouzeny jako podezřelé nebo dokonce kacířské; podezření jest odůvodňováno jednou jansenismem, jednou tím, že kniha přeložena z angličtiny. Sklon k protestantismu nabývá u hraběte převahy čím dále silnější, patrně reakcí na každým rokem zesilující a přituhující režim temna. Přispělo k tomu nemálo seznámení se slezským advokátem a básníkem G. B. Hanckem, jenž se asi od r. 1723 stal Šporkovým dvorním básníkem. Získal si hraběte nejen právníckými radami, kterých sudivý velmož vždycky potřeboval, ale i obratným opatřováním tiskáren ve Svídnici a potom v Drážďanech i tím, že dovedl koupit církevního censoredora, zejména pak břitkými, bojovnými satirami, kterými Špork ulevoval svému nepřátelství k jezuitům v Žirci blízko Kukusu. Příčiněním Hanckeovým vyšlo zvláště velké a nádherně vypravené dvousvazkové dílo luterského průkopníka pohanských misí J. E. von Weltze, hraběti asi sympatického i touto činností, o životě poustevníků, ovšem anonymně, a poslední překlad spisu jansenistického „Pensées et réflexions“³²). Hancke sám složil většinu t. zv. „Hexenlieder“, vydaných v létě 1728, a satir podobného rázu, které byly namířeny na žírecké jezuity.

Spor s jezuitskou residencí žíreckou vznikl z podnětu zcela nepatrného, ze sousedského nepohodnutí o stavbu Kalvarie společným nákladem Žíreckých a Šporkovým. V několika letech zahořel však takovou prudkostí, že sotva to lze vysvětliti jinak než tím, že v hraběti vybuchla dávná nechuť proti celému řádu, jenž byl hlavním vůdcem vyhlazovacího boje

Auflage; dabey noch Baum der Erkäntnis oder Kurtzer Entwurf der Christen-Pflichten.“ Schaffhausen, Em. Hurter. — H. U. Schopfer in Franckfurt. 1721. 4 II, 112 str.

³¹) O Sinoldovi Allg. Dt. Biographie 34, 1892, 400, kdež literatura. O jeho spisech, rozšiřovaných Šporkem, v dodatku; tam i o tiscích, kterých vzpomínám hned dále.

³²) B e n e d i k t 442—3 č. 100 (dílo vyšlo 1726 resp. 1733) a 448 č. 109 (taktéž s cennými daty). Že neběží o pouhé zpracování díla Weltzova, jak se domnívá Benedikt, nýbrž o jeho přetisk, soudil bych z toho, že aspoň název díla souhlasí doslovně (H a u c k R E³ 21, 93).

proti jansenismu. Těžko se věru ubrániti podezření, že Špork s radostí uvítal příležitost k boji s jezuitou a zvláště to, že jim on, jezuitou tolik osočovaný a ohrožovaný, mohl dokazovat nedostatek zbožnosti a zvláštní horlivost náboženskou. Avšak, ani když sledujeme postup Žíreckých, nezabavíme se snadno dojmů, že také oni přijali boj s upřímnou radostí a že došli hojné opory na rozhodujících místech řádového vedení v Praze i ve Vídni, čemuž Špork marně hleděl čelit, zejména když přišlo do tuhého, nemalým úsilím o to, aby vzbudil přesvědčení, že jeho boj proti sousedům nemíří na sám řád. Spor zajisté, kdyby byl o to řád stál vážně, mohl být uklizen velmi lehko. Řádovému vedení se však zřejmě jevilo výhodnějším spor s protivníkem, o jehož nesmiřitelnosti i nebezpečnosti musilo býti přesvědčeno, spíš udržovat, ano živit až do chvíle, kdy mu Šporkova neopatrnost a prudkost sama dala do rukou zbraně, s nimiž se směle mohlo odvážiti rány rozhodné. Tak spatřily Čechy Šporkovou zásluhou také vlastní kus světového zápasu protijeziuitského. Jako v cizině setkali se v něm na téže frontě evangelíci s osvíceným katolíkem Šporkem.

Hrabě ani jeho spojenci neklamali se nikterak o vážnosti zápasu. Důkazů o tom dostávalo se jim ostatně měrou vrchovatou. Potíže s censurou množí se každým rokem, počátkem r. 1726 utkává se Špork přímo s pražským arcibiskupem, kterému došla udání žíreckých jezuitů³³): vojna je vypověděna. Jak praví o rok později sám, kněžstvo ho pronásleduje, i jím vydané knihy k obnově křesťanství skutku prohlašuje za kacířské, jeho pak za pietistu, jansenistu a husitu a kdo ví za co ještě; aby ho přivedli do neštěstí, usilují prý dnem i nocí. Také Špork přešel však z obrany k útoku, jenž prudkostí nezadá nejnebezpečnějším současným útokům na Tovaryšstvo Ježíšovo. „Máte třikrát více než templáři,“ volá veřejný leták Šporkův na jezuitu³⁴), „a přece vám nezabavují vaše bohatství, jako se stalo řádu templářskému.“ Boj jde, jak viděti, na nůž. Vyvrcholuje tiskem Hanckeovy satiry „Hercomannus clericorum“, kterou, žel, známe jen z ostré censure inkvizitora³⁵). Křesťanský rytíř, v jehož postavě dával Špork opětovně představovati sebe a svůj zápas za pravé křesťanství proti falešnému křesťanství řádu jezuitského, hájí tu J. Husa a Jeronyma Pražského a posmívá se zato jubilejnímu procesí nepomuckému z r. 1726 . . . Posmívá se oslavě světce, jehož kanonisace dosáhla právě v Římě mnohaletá agitace a kterému chystány na blížící se podzim na

³³) Doklad ze Šporkovy korespondence, kterou prvý prostudoval, podává F. S l a b ý v L F 34, 1907, 443. Citát další tamtéž 440.

³⁴) B e n e d i k t 158.

³⁵) B e n e d i k t 447 č. 105. Čím byl „Miles christianus“ Šporkovi, o tom tamtéž 194 a d.

oslavu konečného toho úspěchu nové velkolepé slavnosti. To byl ovšem neslýchaný útok na dílo pobělohorské protireformace, která právě, jak věřila, v novém světě pokatolických Čech našla nechybnou zbraň na vyhlazení památky velikého mučedníka české reformace — tato obrana M. Jana a tento výsměch světců temna. Tím však dostal konečně řád jezuitský do rukou bezpečnou zbraň proti nenáviděnému hraběti, vítané corpus delicti pro proces z kacířství. V zápětí na to nastala tedy katastrofa.

Mnohaletý proces a konečná prohra, jen navenek zastřená odprošením Žíreckých, posléze Šporka zlomily. Zanechal boje, přerušil postupně styky s evangelickými spolupracovníky a smířil se jak s jezuitou, tak i s režimem temna³⁶). Zaniklo tím snad i jeho dílo? Zůstal jeho zápas bez užítka a bez významu pro budoucnost, zejména pro náš národ?

Když se na samém úsvitě našeho obrození spojili první jeho průkopníci k dílu, jež by cizíně představilo literární a uměleckou kulturu Čech, k památným „Abbildungen der böhm. Gelehrten und Künstler“, zaujal tu místo zvláště čestné již téměř před půlstoletím zemřelý český hrabě. „Nejen Čechy — praví se tu (II, 1776, 116) — ale snad ani jiná země nemůže se pochlubit mužem z přední šlechty, jenž by našeho hraběte byl předčil nebo se mu jen vyrovnal.“ A čím si zasloužil hrabě Špork „nemsrtnelné té slávy“? F. M. Pelcl spatřuje ji v činnosti vydavatelské, v jím vydaných knihách, které mu prý zachovávají památku, dokud bude v úctě náboženství. Tak pohlížel přední náš buditel na Šporkův význam v dějinách naší vlasti, třeba se vynasnažil býti práv i nejnápadnější stránce jeho činnosti, která vzbudila oň zájmu nejvíce, jeho působení na současné umění výtvarné.

F. M. Pelcl vystihl tím pěkně hlavní význam činnosti Šporkovy pro kulturní život současných i pozdějších Čech. Špork nemohl, jak by byl rád³⁷), rozdávat knihy prostému lidu a působiti tak i na české prostředí, v němž žil. Vydavatelskou svou činnost mohl provozovati pouze s podmínkou, že svoje tisky rozdával především do ciziny (tím se hlavně bránil stihání) nebo šlechtě a duchovenské inteligenci, zvláště klášterům. Lid český, vesměs podezřelý z kacířství, byl přísně střežen misiemi a soustavnou persekucí, aby hrabě nebyl hned na počátku vydavatelské čin-

³⁶) Obrat ten vyniká nejvíce v příznivém stanovisku ke kultu nepomuckému, jemuž se dříve posmíval. Nyní vydává i rytinu s modlitbou k Janu Nep. (Benedikt 449 č. 113) a horlivě se účastní podzimních slavností nepomuckých r. 1729 (Slabý 444—5, jenž však mylně pokládá projevy ty za upřímné, neznaje dat Benediktových; co dovedla pohroma r. 29 na Šporkovi vynutit, o tom na př. tamtéž 194 nebo 208, jak pojednou, aby si získal císařovnu, dává od r. 29 slaviti její narozeniny).

³⁷) Slabý 441. Tam pěkně též o povaze kancionálu Božanova, o němž hovořím dále (str. 450).

nosti vzbudil bouři, kdyby se byl odvážil šířiti mezi ním nebezpečné svoje názory; neušel ani tak přezdívce „husity“. Mimo drobnosti zcela bezvýznamné vydal tedy vlastně jen jediný větší tisk český, známý kancionál Božanův. Zdá se, že se k jeho vydání odhodlal hlavně proto, aby trochu upokojil hněv nebezpečných misionářů jezuitských, kteří žárlivě i nenávistně sledovali vydavatelskou jeho činnost a dovedli si najíti mecenáše ve šlechtě pro vlastní literaturu, mnohem temnější, než byl tento kancionál. Ta se však hraběti z duše přičila.

Bylo-li mu však takto znemožněno působiti na lid, svědectví Pelclovo ukazuje výmluvně, v jaké úctě a čím žila Šporkova památka v buditelské inteligenci. Viděla v něm, a právem, spolubojovníka vlastního zápasu proti temnu protireformace, bojovníka za lepší časy a za vítězství dráheho osvícenství. Cítilať správně, že její kulturní ideál osvícenský má nejvýznamnější základy v obou kulturních směrech, pěstovaných a podporovaných Šporkem tak horlivě i tragicky, v jansenismu a protestantismu. Že nic nepřispělo k úspěchům osvícenství tolik, jako právě staleté úsilí francouzského katolicismu národního a nových směrů v protestantismu, jak je představuje na př. Metternich.

Žili v tomtéž boji, bojovali tentýž zápas. Nebyl dobojován dosud. Pelclovi, když psal vděčnou svoji vzpomínku, tanulo vše to před očima zvláště živě. Před třemi lety podlehl v tomto boji všemohoucí řád jezuitský a veřejné mínění Evropy, které vynutilo jeho zrušení samým papežem, slavilo tento triumf tím radostněji, že přiměl samu konservativní císařovnu k pronikavým reformám školským. Režim, který zlomil Šporka, padal i na jiných stranách pomalu, ale jistě, a nebylo takřka oboru, v němž by si nerazil cestu galikanism či jansenism a protestantism. Málokdo dovedl to oceniti lépe než bývalý právník Pelcl, jenž zažil převrat, který i v Rakousku učinil klasikem církevního práva bojovného kanonistu jansenistické církve utrechtské, van Espena³⁸). Naděje osvícenců očekávaly již vzrušeně dlouho vytoužený okamžik, kdy se vlády ujme spoluvladař Josef, osvícenec přesvědčený a energický. Skutečně, jakmile nastoupil, z prvních jeho činů byl nejen toleranční patent, nýbrž i suspense pověstné buly protijansenistické „Unigenitus“. Nový režim otevřel říši jansenistické literatury, která se záplavou rozlila po mocnářství, učenému a duchaplnému Pascalovi, Arnauldovi a Nicoleovi, jak se vyslovuje ministr Gebler³⁹), a v nových státních seminářích předepsány větší-

³⁸) O něm uv. Reusch II, 720—4.

³⁹) G. Holzknicht, Ursprung und Herkunft der Reformideen K. Josefs II. auf kirchlichem Gebiete (Forschungen zur inneren Gesch. Oesterreichs 11), 1914, 4—6. K tomu nová zajímavá data v uv. (p. 11) práci Deinhardtově v § 8—10. Tu pěkně viděti, jak jansenistická propaganda, začatá Šporkem, ožila s vítězstvím josefinismu

nou knihy francouzských spisovatelů galikánských a jansenistických, za jejichž rozšiřování trpěl Špork. Čeho nebylo dopřáno dožítí se jemu, oslavil pěkně mluvčí mladšího pokolení buditelského, Jos. Dobrovský, napsav⁴⁰⁾ o vítězném boji brněnského semináře, vedeného M. Blarerem, jenž vynutil zrušení památné buly, že to je nejkrásnější vítězství, kterého slabá nevinnost dobyla na hierarchickém despotismu...

Dodatek. K soupisu tisků Šporkových.

Pro stanovení kulturní orientace Šporkovy podrží povždy základní důležitost studium jeho tisků. Jest arci ztíženo neobyčejně tím, že souvislost se Šporkem prozrazuje většinou toliko jejich úprava, užívající ve výzdobě rodinného znaku a pod. motivů, a pak jejich anonymitou, která zakrývá stopy, vedoucí k určení jejich předloh, badatelé neméně než censure, před níž je měla uchránit. Východiskem zůstane tu na dlouho pečlivý a cennými daty o dějinách tisků těch tak bohatý soupis Benediktův (jeho knihy str. 409—54). Je založen, jako již soupisy starší, hlavně na pod. soupise obranné publikace hraběte samého, sestavené jeho tajemníkem Seliským a vyšlé 1715 a 1720, tentokrát s pseudonymním názvem: „Leben... Fr. A. v. Sporck, aufs neue entworfen durch G. C. von Stillenau“; zde ovšem najdeme jen tisky do t. r., nikoli však pozdější, neméně hojně a snad ještě důležitější. Druhý neocenitelný soupis máme v úřední zprávě gen. vikáře Dobrohlava o knihách, zabavených hraběti po přepadu Kuksu i jiných jeho knihoven, z 6. VIII. 1729 (viz svrchu pozn. 18); několik jiných seznamů pod. o Šporkových knihovnách měl v rukou Rieger, dnes však jsou, žel, neznámé. Obojí soupis jest ovšem neúplný, takže možno tu čekati ještě nemalá překvapení. Seznam Benediktův užil obojí pomůcky, ale ku podivu vynechal několik tisků, censureovaných Dobrohlavem a velmi významných, třeba se mi nepodařilo určití než zlomek. Otiskují proto tuto část seznamu, tu a tam s doplňky, jež dávám do hranatých závorek. Číslování ponechávám.

7. Heilsamer Herzenstrost. Jansenismus redolet.

11. Vollkommene Gewissensruhe [P. Poireta. Data o tomto tisku shora p. 18].

14. Himmelslust Amadäi Kreutzbergers. P. 466 excludit sacrificium missae, p. 702 peccatum originale constituit ex concupiscentia.

15. Trost der gläubigen Seelen. P. 580 suspectus.

17. Der vergnügte Mensch. P. 93 suspectus, in reliquis tolerandus videtur.

19. Erste Unterweisung der Kinder. Permitti potest.

20. Des wahren christenthums Pflicht und Vortheil. P. 135 n. III. suspectus.

u nás, a nově osvětlen zde případ M. Blarera, jehož obranou je proslulá stať Dobrovského, z níž citát mám dále a která Deinhardtovi zůstala žel neznámou stejně jako zpráva téhož časopisu Dobrovského (L M II, 1786, 145) o něm. i čes. překladech jansenistické literatury, vyšlých z brněnského semináře. Ještě 1792 vyšel v Brně překlad slavných Pascalových listů protijezuitských (Deinhardt II 2).

⁴⁰⁾ Litterarisches Magazin I, 1785, 28. Dobrovský tu otiskl celé znění císařova rozhodnutí proti moravským biskupům, kteří zavedli s Blarerem tvrdé vyšetřování pro propagandu jansenistické literatury. Zde se praví: „Die auf den 4. Beschwerdegegenstand in Ansehung des Quesnel, Pascal, Arnauld und Nicole angestellte Rechtfertigung der Priesterhausvorsteher sehen J. Majestät für gegründet an und hätten aus diesem Klagepunkt entnommen, dass die Bischöfe öfters die besten Bücher, die sie entweder nicht einmal kennen oder welche nicht mit ihren Principiis übereinkommen, verketzern und verdammen... und jene, die wegen Lesung dergl. Bücher verdächtig sind, äusserst quälen und verfolgen.“

21. Betrachtung zum künftigen Leben Am. Kreutzbergers. Hunc ipsum auctoris nomen suspectum facit, [Viz níže č. 44].

22. Am. Kreutzbergers [geistliche und andere erbauliche] Poesien. [1720]. Suspectus.

27. Anleitung zum Himmel, Am. Kreutzbergers Translazon. Libellus alias in latino idiomate bonus, sed translatio haeretici merito suspecta.

29. Innerliche Einsamkeit. Permitti posse iudicatur.

32. Am. Kreutzbergers Heilige Betrachtungen. Haeticus. [Mám i. svaz. vydání této modlitební knihy z r. 1718, vyšlého ve frankfurtském nakladatelství P. C. Monatha, jenž tiskl pro Šporka, a úplný výtisk vyd. z r. 1729 z téhož naklad.].

33. Glückseligste Insel. Haeticus.

34. Zwölf Betrachtungen über das Christenthum. Meditatio III. haeticam doctrinam clare continet.

35. Die grosse Wichtigkeit eines gottseligen Lebens. P. 47 adversatur Scripturae. Et quia ex lingua anglica translatus, egebit accurata censura.

37. Vorstellung der allernötigsten Pflichten eines rechtschaffenen Christen. Loquela eum manifestum facit; agens enim de iustificatione et peccato originali haeticorum formulis utitur.

40. Kurze Regeln des wahren und thätigen Christenthums. Ambigui et captiosi quidam versus.

44. Hochwichtige Betrachtung zur Erlangung der Glückseligkeit des zukünftigen Lebens. Suspectus, quia p. 62 asserit christianum certo scire non esse dammandum. [Jest spis Sinoldův, vyd. 1721, jak vidno z Wiesera 275 p. 49, a patrně jiné vydání je č. 21].

Dodejme ještě, že i Stillenauův soupis doplnil právě B. Lifka (XVIII. Zinkova aukce, 1929, 26 č. 145—6) zjištěním francouzského vydání Benediktova č. 14 a německého zase č. 39. Tam i popsány čtyři spisy, věnované Šporkovi (č. 143—4, 147—8).

Snad bude někdo šťastnější a určí tyto tisky, tak významné neposledně tím, že potvrzují výmluvně, jak rozhodujícího vlivu nabyl na Šporka v posledních letech před pohromou protestantism.

Karel Stloukal:

V předvečer tolerančního patentu.

V různých proměnách, jimiž prošel v průběhu svých dějin český národ, jest jedna, u které se zastavuje český člověk s jakousi rozpačitostí, ne-li s pocitem zahanbení: náboženské vyznání dnešní většiny našeho lidu, záležitost kdysi pro svědomí nejdůležitější, nevyplývá ze svobodného rozhodnutí, nýbrž bylo nám vnuceno násilím. Národ, před Bílou horou z devíti desetin nekatolický, jeví se několik desíletí potom jako římsko-katolický, dostává „pokřivenou páteř“.

Bylo by vskutku bezútesné, byla by to trapná skvrna na národním charakteru českém, kdyby tento přelom náboženského přesvědčení českého lidu se byl udál tak trpně, jak se nezasvěceným zdá. Na štěstí však je historie českého pokatolického historii nikoli trpného pokoření, nýbrž téměř dvěstiletým houževnatým zápasem o víru, zápasem, v němž ovšem mnozí podléhají, ale mnozí hájí čest národního praporu do krajních možností lidských až do doby, kdy bylo možno voliti víru podle svobodného svědomí.

Koncem roku 1777, čtyři léta před vydáním tolerančního patentu Josefa II., zabývala se státní rada vídeňská případem moravského kacíře Mikuláše Vrly, který zaslouží, aby byl vyhrabán z archivního prachu, poněvadž je vzácným, byť ne ojedinělým dokladem tohoto houževnatého zápasu českého lidu o zděděnou víru. Události, které tvoří pozadí případu Vrlova, jsou již dosti známy a byly několikrát předmětem literárního zpracování, byť dosud nebyly vylíčeny definitivně v celém rozsahu a významu¹⁾.

Zapadlé horské kraje severovýchodní Moravy, obývané svérázným

¹⁾ Pozoruhodné toto hnutí pro náboženskou svobodu na Valašsku bylo vylíčeno Pilařem a Moravcem: „Moraviae Historia“ III. (1787), 386 n., A. Arnetem: Geschichte Maria Theresias X. (1879), 60 n., M. Václavkem: Dějiny města Vsetína (1881), 200 n. (II. vyd. 1901, 122 n.), G. Trautenbergem v Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus (1880), I., 141 n. a posledně A. Rezkem: Dějiny prstonárodního hnutí náboženského v Čechách (1887), 143 n.

kmenem Valachů, nepodlehly nikdy zcela protireformačnímu nátlaku. Marny byly všechny vládní výnosy, exekuce, reformační komise, marno domlouvání a pronásledování, Valaši zůstávali nepoddajni ve svém náboženském přesvědčení. Vzдорovali vrchnostem, spojovali se se Švédy, seskupovali se v branné čety proti císařským a šli raději na popravu než do katolického kostela. Jesuité, jinde tak úspěšně pracující, dosáhli na Valašsku jen nepatrného počtu konversí nebo jen vnějšího přiznání ke katolictví. Po práci, trvající půldruha století, zůstávala východní Morava stále ještě zarostlá kacířským býlím. Nátlakem a pronásledováním bylo možno zničiti jeho časovou úrodu, ale kořeny tkvěly pevně v zemi. Všechna námaha misionářů, vysílaných na Valašsko olomouckou konsistoří, zůstávala neplodná, nepomohly hrozby ani sliby, nepoddajné selkové duše zůstávaly si důsledny po pět generací. Nepovolující útlak dosáhl jen toho, že se protestantství stalo podzemním, tajným. Lid valašský, vyhovující na oko předpisům katolickým, zůstával v duši kacířským a mařil svým pokrytectvím všechnu misijní práci. Docházel sice na rozkaz do katolických kostelů, ale v noci se scházel k tajným bohoslužbám ve staré víře, putoval k souvěrcům na Slovensko a do Těšínska, přinášeje si od nich posilu i luterské knihy, které ukrývány před pátravým zrakem katolických kněží a šířeny tajně v rodinách.

Misionáři, bezmocní proti tomuto tajnému kacířství, sáhli konečně k prostředku, který odhalil sice tajné nekatolíky, ale způsobil na celém Valašsku nebezpečné vření lidu, jež brzy překročilo hranice místního významu, takže sama vídeňská vláda byla nucena zakročiti. Původci tohoto lstivého záskoku proti valašskému lidu byli bývalí jesuité Jan Kořistka a Petr Jiříček, kteří spolu s knězem Petrem Sasinou rozhlašovali v dubnu roku 1777 po valašských obcích, že císař Josef II., jehož nábožensky snášenlivé smýšlení bylo obecně známo, povolil nekatolíkům svobodu vyznání a že je vyslal, aby provedli soupis těch, kdož se hlásí k staré víře.

Následky tohoto neprozřetelného činu byly nečekané. Jesuitští učni rozpoutali kacířského ducha, který byl utajen nejen v jednotlivcích, jak se domnívali, nýbrž ve většině lidu a šířil se nyní valem od Zlína a Přerova až k uherským a slezským hranicím. Ve třech nedělích se přihlásilo více než 60 osad většinou k protestantismu. Písemné přihlášky hrnuly se exjesuitům od jednotlivců i celých obcí a překvapeným misionářům nezbylo než obrátiti se k světské moci, aby rozpoutané duchy utišila, tím spíše, že k motivům náboženským přidružily se na chudém Valašsku brzy motivy sociální. Povstali hlasatelé převratu, kteří předvíдали lidu příchod šťastných dob, v nichž bude zrušena robot a poddanství. Revoluční nálada zachvátila celý kraj.

Bouře dostoupila vrcholu, když podvod obou neprozřetelných exjesuitů vyšel najevo. Deset až patnáct tisíc lidí přihlásilo se veřejně k protestantismu, celé obce i se svými zastupitelstvy byly kompromitovány a vydány písemným osvědčením svého nedovoleného vyznání na pospas pronásledování. Proto se jitrily a chystaly k brannému odboji.

Do Vídně došla zpráva o bouři na Valašsku v květnu 1777, za nepřítomnosti Josefa II., dlícího právě ve Francii. Vzbudila zde pravé zděšení, které je patrné i z vyslaneckých zpráv zástupců italských států²⁾). Marie Terezie nechtěla se rozhodnouti pro radikální postup za nepřítomnosti Josefovy a z obavy, aby pronásledování nevedlo k nové emigraci jejích poddaných do Pruského Slezska. Proto vyslána na Valašsko vyšetřující komise, složená ze světských i duchovních hodnostářů, jíž v čelo postaven státní rada baron František Kressl, muž proniknutý osvícenským duchem tolerance, a jejíž duší se stal mikulovský probošt Jan Leopold Háj, sám rodem Moravan, pozdější zasloužilý biskup královéhradecký. Jemu především přísluší díky za to, že valašská bouře byla uklidněna způsobem mírným, bez velkého prolévání krve a zbytečné persekuce. Zprávy Háje jsou také hlavním pramenem pro poznání valašského vzbouření.

Značného uklidnění dosaženo bylo již odvoláním obou pohoršlivých exjesuitů z Valašska a vrácením jimi vylákaných písemných příznání k protestantismu obcím i jednotlivcům. Lid valašský, mírností Háje a jeho spolupracovníků získaný, vrátil se opět, aspoň na oko, do katolických kostelů, nebezpečné projevy revoluční ustávaly.

Než naděje na dosažení svobody tak dlouho utajovaného vyznání, jednou podnícená, nedala se tak lehce vyhladiti ze srdcí tvrdých Valachů. Jednotlivci i celé obce, jako Hošťálková, Pržno, Liptál a j., byli nyní již odhodláni neupustiti ani navenek od své víry. Katolické knihy komisí rozdáváné posílali za ní nazpět a rozhodovali se vynutiti si svobodu víry po dobrém nebo po zlém.

A tu začíná historie našeho hrdiny, Mikuláše Vrly, o níž se nám zachovala paměť v protokolech rakouské státní rady z počátku listopadu 1777³⁾). Kus této historie je již v literatuře znám ze zprávy benátského vyslaneckého sekretáře Lavezzariho, poslané Signorii z Vídně 8. listopadu 1777, odkud ji vynesl Arneth⁴⁾), ale byla to dosud historie beze jména hrdiny, označeného v listě benátského diplomata pouze jako smělého vyslance několika moravských obcí. Teprve zmíněný protokol státní rady, na který mne upozornil ve vídeňském státním archivu zvěčnělý

²⁾ Srov. citáty ze zpráv Contariniho, Lavezzariho a Foscariho v poznámkách u Arnetha l. c. 758—760.

³⁾ Vídeňský státní archiv, akta státní rady z r. 1777, číslo 2063.

⁴⁾ L. c. 70 a citát v poznámce 114.

Dr. Malota, odhaluje jméno hrdiny i celý jeho proces. Ale již to svědčí o důležitosti případu Mikuláše Vrly, že o něm referováno až do dalekých Benátek a pravděpodobně i do jiných cizích států. A nemá jistě nepravdu historik Marie Terezie, přičítá-li tomuto prostému sedláku z Kudlova u Zlína zásluhu o to, že se Josef II. pod dojmem jeho věrnosti k zděděné víře rozhodl prosaditi u své matky mírnější postup proti valašským kacírům, že ji přiměl k podepsání kabinetního listu ze 14. listopadu 1777, který možno plným právem nazvati tolerančním patentem Marie Terezie.

Mikuláš Vrla se objevil ve Vídni po prvé v červnu 1777. Vypravil se tam, aby prý žaloval na moravské kněžstvo, že utiskuje lid a již tím se prozradil, že je kacír. Byl proto poslán postrkem do rodné obce, ale hned začal novou akci za svobodu vyznání. Ve dnech, kdy vyšetřující komise moravská upokojovala myslí rozvášněných Valachů, vypravil se z Kudlova do Hošťálkové, šest hodin cesty vzdálené, a nabídl se, že donese císaři žádost o povolení svobody vyznání. Příchod Vrlovi byl ohlášen obci hošťálkovské jakousi Siptákovou a svolána schůze do domu hošťálkovského sedláka Dvazatínského(?). Obecní písař hošťálkovský odevzdal Vrlovi žádost sepsanou neznámým studentem, opatřenou pečeti 12 obcí a podpisy 12 rychtářů⁵⁾). O obsahu žádosti nedovíáme se z protokolů státní rady nic bližšího, poněvadž průvodní akta vyšetřovací, na něž se státní rada odvolává, se u protokolů nezachovala. Podle zprávy Lavezzariho byl císař Josef prošen, aby pohnul svou matku k povolení svobody vyznání všem nekatolíkům.

S touto žádostí se vypravil Mikuláš Vrla k císaři Josefovi, dlícímu tehdy ve vojenském táboře v Tuřanech u Brna⁶⁾) a odevzdal mu ji v sobotu před sv. Václavem, připojiv k ní ještě zvláštní žádost za svou osobu. O tom, jak byl Vrla císařem přijat, se z aktů nedovíáme. Když se však vrátil k Hošťálkovským, nevěřili mu, že žádost skutečně odevzdal, a proto se vypravil v říjnu znovu k císaři, tentokrát do Vídně. Tu však byl zatčen a uvězněn v policejní trestnici. Na policii byl vyslýchán a akta o výslechu odevzdána česko-rakouské kanceláři, která je 30. října předložila státní radě.

Ve výtahu, který byl pořízen z vyšetřujícího protokolu v přednesení česko-rakouské kanceláře, zachovalo se aspoň několik dat z Vrlových výpovědí. Přiznal, že se hlásí stejně jako jeho otec a děd k evangelickému vyznání a že protestanti z Valašska chodili sice na oko ke zpovědi ke ka-

⁵⁾ Byly to patrně obce Hošťálková, Pržno, Jablunka, Kateřinice, Mikulůvka, Ratiboř, Liptál, Lhota, Seninka, Orlov, Rusava, uváděné V á c l a v k e m l. c. 127 jako tvrdšími kacírskými, a Kudlov, rodná obec Vrlova.

⁶⁾ O smýšlení Josefa II. v té době srovnej zajímavé citáty z jeho listů Marii Terezii u Arnetha 65 a n.

tolickým kněžím, tajně však chodívali jednotlivě nebo nejvýše po dvou v přestrojení do Trenčína a jiných míst slovenských k bohoslužbám lutherským, že kupovali v Bratislavě nebo od potulných kacířů lutherské knihy, a doznal také to, že hošťálkovská obec byla lákána od těšinských pastorů ke zpovědi.

Návrh česko-rakouské kanceláře, připojený ke zprávě o vyšetřování Mikuláše Vrly, se odlišuje od následujících dobrých zdání státní rady nápadně svou rigorosností. Je to ostatně zcela ve shodě s tím, co víme o duchu obou těchto institucí: česko-rakouská kancelář byla prosycena v době Marie Terezie ještě zcela starým nesmiřitelným duchem protireformačním, kdežto státní rada byla již ovanuta duchem osvícenské tolerance. Česko-rakouské kanceláři jest kacířství ještě zločinem a počínání Vrlovo „nejvýše trestné“. Proto navrhuje, aby byl dopraven s největší možnou opatrností na Moravu a tam v samovazbě sřežen, až do doby, kdy bude s ním podle císařského rozhodnutí zaveden proces. Akta jeho procesu mají být odevzdána se všemi přílohami delegovanému soudu v Brně, aby na základě jejich mohl pátrati po osobách podezřelých z kacířství a po místech, na nichž se dějí schůzky. Kacířské knihy mají být zničeny, domy na Slovensku, do nichž Moravané docházejí k bohoslužbám, zjištěny a uherské kanceláři nařízeno, aby je dala zavřít, aby nedávaly příležitost k utvrzování moravských poddaných v jejich kacířství. Vůbec jeví se Vrla česko-rakouské kanceláři nebezpečným individuem a zarytým kacířem, který svou drzostí a převzetím poselství do Vídně ostatní nekatolíky utvrzuje v klamně naději, že jim vymůže svobodu náboženství.

Značně jinak posuzovali smělý čin Vrlův členové státní rady. Vyslovili se o něm v dobrých zdáních svobodní páni Gebler, Löhr, známý nám již Kressl a hrabě Hatzfeld ve dnech 3.—5. listopadu. Za míněními těchto mužů vystupuje již zřejmě duch osvícenský, duch rodícího se tolerančního patentu. Kacířství není jim již zločinem, nýbrž pouze poblouzněním. Hrabě Hatzfeld píše ve svém posudku přímo: „wie ich die Irrgläubige nur bedauere und nicht sträflich finde“.

Po této stránce jsou akta případu Vrlova jedinečně cenná a zajímavá. Nevím, najde-li se v celé spoustě vídeňských archiválií vůbec jiný kus, z něhož by byl přelom v názorech nejvyšší státní instituce rakouské říše tak eklatantně patrný jako z těchto několika listů státní rady, věnovaných moravskému kacíři. Baron Gebler ve svém posudku přímo konstatuje tuto změnu. Praví, že přísný návrh česko-rakouské kanceláře na potrestání Vrlovo je zcela ve shodě s dosavadní praxí vůči kacířům uplatňovanou, že však podle nového systému, navrhovaného knížetem Kounicem, nelze již pokládati kacířství za zločin a proto že sám je toho

mínění, že Vrla má být pouze napomenut a propuštěn na svobodu, jsa ostatně již dosti potrestán dosavadním vězněním.

Ale z těchto dobrých zdání státních radů je patrna ještě jiná věc, která má význam mnohem širší než případ Vrlův. Státní rada Löhr uvádí výslovně, že posuzuje čin Vrlův „podle zásad nedávno knížetem Kounicem navržených“ a také všichni ostatní odvolávají se na „systém“ nebo mínění Kounicovo. Jsou tím míněny zásady, podle nichž má být napříště postupováno proti nekatolíkům, sankcionované za týden potom, 14. listopadu 1777, kabinetním listem Marie Terezie. Autorem tohoto památného nařízení, jímž, jak Rezek správně vystihl, byl „toleranční patent z dobré polovice připraven“, je tedy Kounic a případ Mikuláše Vrly je prvním případem podle těchto tolerančních zásad projednávaným. Věta, stojící v čele těchto zásad, znamená velké vítězství tolerance nad protireformací, jí začíná vpravdě nová epocha v náboženské politice rakouské říše: „Poznání pravé víry jest dar boží a jest způsobeno božským osvětlením; nelze ho vynutiti vnějším násilím, nýbrž pouze podporovati duchovním přesvědčováním.“

Než Mikuláš Vrla, který přispěl svou neohrožeností k tomu, že zásady Kounicovy byly Josefem u Marie Terezie prosazeny, byl přece i podle těchto zásad uznán vinným. Nikoli ovšem již jako kacíř, nýbrž jako buřič, nepokojná hlava a rušitel s t á t n í c h zákonů. K tíži mu kladeno zejména to, že o své újmě, bez svolení vrchnosti, svolal do Hošťálkové schůzi nekatolíků, k níž se dostavilo na 30 zástupců z různých obcí a že na ní přednesl návrh, aby císaři byla poslána žádost o svobodu víry, ačkoli byl již jednou s podobnou žádostí ve Vídni odmítnut. Takové schůze — mínili státní radové Löhr a Hatzfeld — jsou de genere prohibitorum a nejsou dovoleny bez císařova souhlasu ani vyšším stavům. Tím více jsou tedy trestné u poddaných, i když se posuzují ve smyslu tolerančních zásad Kounicových. Povážlivým shledala státní rada také doznání Vrlovo, že chodil i s jinými ke zpovědi a k přijímání jen na oko, poněvadž v tom nutno spatřovati sacrilegium svátostí. Tomuto zlu bude ovšem na příště zabráněno, až vejdu v platnost zásady Kounicovy, podle kterých nikdo nebude nucen k náboženským úkonům ve víře, jež neodpovídá jeho přesvědčení.

Pokrytectví ve víře, k němuž se Vrla otevřeně doznal, vzbudilo však vůči němu u státních radů jiné podezření. Poukazovali na to, že podpisy dvanácti rychtářů na žádosti Vrlou předložené vypadají, jako by byly všechny psány touž rukou, a tak Vrla obviněn z falšování podpisů. Proto i osvícený autor zásad pro mírný postup proti kacířům v Rakousku, kníže Kounic, uznal, že Mikuláš Vrla nemá být propuštěn do svého domova, jak navrhoval baron Gebler, nýbrž odevzdán delegovanému soudu brněn-

skému k dalšímu vyšetřování. „Vše ostatní závisí od rozhodnutí Jeho Veličenstva o systému, jaký bude stanoven pro postup ve věcech náboženských.“

A císař Josef II., připojuje se k mínění Kounicovu, rozhodl, že Vrla má být poslán k dalšímu vyšetřování na Moravu. „V ostatním určí směrnicí pro příští postup jiné mé rozhodnutí.“

To bylo 11. listopadu 1777. Tři dny nato vydán byl česko-rakouské kanceláři památný kabinetní list, jímž se zásadám Kounicem navrženým dostalo císařovny sankce.

* * *

Další osudy Mikuláše Vrlý jsou zahaleny tajemstvím. Snad se najdou časem v procesních aktech moravského delegovaného soudu. Víme zatím jen tolik, že rod Vrlů, k němuž mne osobně váží velmi úzké vztahy rodinné, je od počátku 19. století již katolický a že se v něm nezachovala ani upomínka na hrdinného a přese všechno osobní utrpení úspěšného bojovníka za svobodu přesvědčení. Důležité však je, že rod Vrlů na Zlínsku — a s ním jistě sta jiných rodů na Valašsku — přijal katolictví teprve tehdy, když protestantství přestalo být náboženstvím zapověděným. Tyto zatvrzelce teprve toleranční patent učinil katolíky. A v tom je něco, co vykupuje hanu, lpící na českém lidu, co vyvrací předpoklad, že naše dnešní víra nám byla vnucena. Nepatří sem ostatně také případ jiného valašského rodáka — Františka Palackého?

Jaroslav Prokeš:

Aféra Seibtova roku 1779.

Ke konci ledna 1779 zmocnilo se vzdělaných kruhů pražského obyvatelstva nemalé vzrušení. Odpoledne 29. ledna byla pod vedením radů apelačního soudu a za účasti radních osob příslušných magistrátů měst pražských provedena náhlá prohlídka skladů všech pražských knihkupců a židovských antikvářů. Při této neočekávané inkvisici bylo zabaveno množství domněle či skutečně závadných a censurou zakázaných knih; průvodcem inkvisičních komisí po skladištích byly obstavené obchodní knihy a korespondence knihkupeckých závodů. Oboje tato corpora delicti se pak stala základem dalšího přísného vyšetřování, jež se soustřeďovalo v rukách presidenta nad apelacemi, hraběte Františka Věžníka¹⁾.

¹⁾ Původ Seibtovy aféry, jak jsem již před časem upozornil v Časopise pro dějiny venkova XI, 115—116 (Jar. Prokeš, Memoriály o hospodářském stavu Čech před selskou bouří z r. 1775), jest hledati v nepřátelství vůdčích osobností úředního prostředí pražského, knížete Karla Egona Fürstenberka a hraběte Františka Věžníka, jež vyvrcholilo na počátku r. 1779. Proto k porozumění jejího vzniku a motivů nutno předeslati aspoň v nejhlavnějších rysech náčrt povahy a příčin zmíněného nepřátelství, jakož i počátků Věžníkovy vyšetřování poměrů u pražské censurní komise, z něhož bezprostředně vyrostlo i vyšetřování Seibtovo. Článek opírá se vesměs o původní prameny, uložené v archivu ministerstva vnitra v Praze, v archivu ministerstva vnitra a spravedlnosti ve Vídni (dnes asi aspoň většinou zničené požárem r. 1927), domácího, dvorního a státního archivu ve Vídni (spisy státní rady), archivu ministerstva školství ve Vídni, archivu Karlovy university a Clam-Gallasovského archivu ve Frýdlantu (velmi cenné Kresslovy pozůstalosti odtud mohl jsem použítí díky obětavé laskavosti kol. dra J. Bergla); dokumentární povahu mají též důležité dopisy, otištěné A. L. Schlözere m v jeho známém: Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts, díl V, sešit XXV—XXX (Göttingen 1780), 51—68 a díl VI, sešit XXXI—XXXVI, 87—101. Co o Seibtově vyšetřování uvedl posléze Arnost Kraus, Pražské časopisy 1770—1774 a české probuzení (Praha 1909) 27, spočívá na holém nedorozumění, zavineném z části nepřesnostmi starší literatury (srov. na př. A. Wiesner, Denkwürdigkeiten der Österreichischen Zensur, Stuttgart 1847, 137), která se mýlí mnohonásobně jak v chronologii tak i v líčení motivů a průběhu této události, již však na tomto místě podrobně uváděti a opravovati bylo by zbytečnou ztrátou času. Ze svého líčení jsem nucen pro nedostatek místa vypustiti podrobnější rozbor filosofických zásad Seibtových, ač právě ony byly přední příčinou vyšetřování; budu míti však, doufám, příležitost doplniti tento článek po uvedené stránce v době nedlouhé.

Hned 29. ledna bylo i méně zasvěceným do intrik pražského úředního světa patrné, že zahájená inkvisice jest událostí mimořádnou. Výmluvným svědectvím toho byla jak zarážející účast apelačních radů ve zvláštních vyšetřovacích komisích, kteří s dohledem nad tiskem neměli nic společného, tak nápadná neúčast zástupců českého gubernia. Již od let padesátých XVIII. století, od první pronikavé reorganizace censury v Čechách v době tereziánské, byl dozor nad domácím tiskem i nad dovozem knih ze zahraničí věcí výlučně politickou a byl tudíž ve formě censurní komise svěřen kompetenci státní správy politické³). Od poslední pak reorganizace censury v Čechách r. 1771, po krátkém intermezzu předsednictví Kresslova, stál v čele pražské censurní komise sám nejvyšší purkrabí a správce gubernia kníže Karel Egon Fürstenberk a v komisi vedle přisedících gubernia Jana Markvarda Koce z Dobrše, předsedy komise studijní, a Jana Václava z Astfeldu, nejvyššího zemského písaře, zasedali spolu s pensionovaným profesorem Hebenstreitem ze Streitenfeldu direktori čtyř fakult pražské university, po případě jejich zástupci. Ke konci r. 1778 jimi byli: převor Chmel za fakultu theologickou (jako zástupce broumovského opata Štěpána Rautenstraucha), František Jan Běšín z Běšina za fakultu právnickou, Vilém Mac Newen o Kelly za fakultu medicinskou a profesor Karel Jindřich Seibt za fakultu filosofickou. Guberniu, respektive podřízené mu censurní komisi příslušelo pak také podle instrukce výhradní právo a ovšem i povinnost konati v knihkupeckých krámech občasně náhlé prohlídky, jejichž účelem bylo zjistiti, zda knihkupci přes přísné zákazy přece jen neskrývají a potajmu neprodávají zakázané knihy, dovezené podloudně z ciziny.

Složení mimořádné vyšetřovací komise r. 1779 ukazovalo tedy zřejmě k tomu, že původ inkvisiční akce leží nejen mimo gubernium, nýbrž že akce jest namířena také a snad na prvním místě proti němu. Vskutku pak šlo o nejdramatičtější fázi několikaletého nenávistného souboje nejvyššího purkrabí knížete Fürstenberka s presidentem apelačního soudu hrabětem Věžníkem, jehož pozadí tvořily motivy nejen osobní, ale i věcné. Ctižádostivý hrabě Věžník se zejména cítil pokořen pronikavou reorganizační guberniální komisí, provedenou z popudu Fürstenberkova r. 1771, kdy jmenovitě byla školská agenda, soustředěná nově pod předsednictvím guberniálního rady barona Koce, vyňata z dosavadní pravomoci Věžníkovy jakožto předsedy komise universitní. Nechybělo ovšem nenávisti Věžníkově také jiných osobních podnětů.

Nemalou váhu měly však i rozpory věcné. Fürstenberk a Věžník byli

³) Srov. Jar. Prokeš l. c. 114 a Fr. Roubík, Počátky policejního ředitelství v Praze (Sborník archivu ministerstva vnitra RČS. I, 1926) 30—31; širše bude promluveno o této organizaci jindy.

stoupenci dvou protilehlých myšlenkových světů, které se vůbec v době tereziánské v habsburských zemích velmi prudce a namnoze rozhořčeně srážely. Fürstenberkovy sympatie stály na straně osvícenců a byly provázeny pronikavým smyslem a nadšením pro umění a literaturu. Fürstenberk patřil v Čechách k nejhrolivějším odběratelům současné knižní produkce francouzské a německé a měl přímé spojení se zahraničními firmami knihkupeckými, jejichž zásilky pro nejvyššího purkrabí požívaly z pochopitelných důvodů — ač úředně neprávem — imunity před censurními prohlídkami. Vedle toho však věnoval kníže Fürstenberk horlivou pozornost také otázkám praktickým, hospodářským, v duchu národohospodářské theorie fysiokratické; byla to ostatně jedna, u Fürstenberka jistě velmi výrazná stránka příslušenství k táboru osvícenskému. Nemálo závažným dokladem Fürstenberkova pokrokového smýšlení bylo i to, že se v jeho úředním a společenském okolí nejen pohybovali nerušeně svobodní zednáři, nýbrž byly jim dokonce svěřovány důležité úkoly. Zde stačí vzpomenouti aspoň toho, že svobodnými zednáři byli zmíněni již baron Astfeld a baron Koc³).

Naproti tomu hrabě Věžník náležel jako stoupenec starého, v podstatě protireformačního myšlenkového tábora k rozhodným nepřátelům osvícenství a novotářských myšlenek vůbec. V tomto tuhém konservativci nebylo ani stopy po smyslu pro krásno, pro umění výtvarné nebo slovesné. Omezený jurista odpuzujících vlastností osobních nechápal žízň zejména mladého pokolení po nových ideách, obsažených v záplavě nové literární produkce, nechápal vůbec mohutného duchovního přelomu, jenž se v jeho době a před jeho zrakem odehrával, a snažil se jej naopak, pokud sahala jeho moc, potlačovati i prostředky násilnými. Ne bez přílehavého vtipu a důvodu hledali protivníci Věžníkovi kořen jeho jména ve slovese „věšeti“ (Věžník sám psal se důsledně: Wieschnik) a neméně charakteristicky přisoudili mu po jeho vítězném tažení proti Fürstenberkovi epitheton „presidenta knižního moru“⁴). A nebylo ani bez významu, že se hrabě Věžník ve svém úřadě snažil obklopiti muži stejného konservativního smýšlení. Příznačné pro něho bylo též, že do komise, která r. 1779 měla vyšetřiti závady Fürstenberkovy censurní komise, jmenoval i několik kněží.

Jisto jest ovšem, že kníže Fürstenberk svým postupem v censurních otázkách dával hraběti Věžníkovi do ruky hledanou zbraň. Přes přísné censurní předpisy doby tereziánské, jejichž nejpřednějším účelem bylo izolovati habsburské země od nového ducha racionalistického osvícenství

³) Podrobněji o smýšlení Fürstenberkově Jar. Prokeš l. c., Časopis pro dějiny venkova roč. XI a XII.

⁴) Srov. Pelclovu charakteristiku Věžníka v Časopise Matice Moravské 1904, 195.

západní Evropy a německých zemí, byla pražská censura za Fürstenberkova předsednictví značně liberální. Pražská censurní komise netoliko dovolovala nemalý počet knih, jež vídeňská dvorská censurní komise současně co nejrozhodněji zakazovala, ale i, nevykonávajíc předepsaného dozoru nad skladišti knihkupců, umožňovala jim zásobovati se — podloudnou ovšem cestou — zakázanými knihami takřka bez jakéhokoli nebezpečí a risika. To bylo příčinou, proč v sedmdesátých letech XVIII. století byly Čechy a na prvním místě Praha vydatně opatřeny nejnovější literaturou německou a francouzskou, která se tak stala přístupnou i širším kruhům inteligence. V tomto stavu nutno, jak za to mám, hledati jednu z předních příčin rušného života myšlenkového v Praze za posledního desetiletí vlády Marie Teresie, neboť byl mu tímto způsobem umožněn téměř nerušený a rozsáhlý styk s novým světem ideovým.

Byl to ovšem stav, příkře odporující směrnicím a záměrům tereziánské censury. Pražská censurní komise pro bezprostřední sousedství Čech se zeměmi německými, zejména pak pro snadný styk s knižními veletrhy lipskými, měla obzvlášť důležité místo a její odpovědnost převyšovala o mnoho odpovědnost ostatních censurních komisí, i vídeňské. Vskutku však pod předsednictvím Fürstenberkovým pražská censura svých nad míru choulostivých povinností nekonala. Příčina toho spočívala pocho-pitelně především na Fürstenberkovi samém, jest však také nepochybno, že se postup nejvyššího purkrabí setkával se souhlasem a s účinnou podporou aspoň u většiny podřízených mu členů censurní komise.

Za těchto okolností pro pomstu hraběte Věžníka nebylo vhodnější příležitosti. Byl to Věžník, jenž na podzim r. 1778 upozornil vicekancléře dvorské kanceláře a předsedu dvorské censurní komise hraběte Leopolda Claryho při jeho návštěvě Prahy na protizákonné poměry u pražské censury⁵⁾. Z jeho upozornění, jež si hrabě Clary ověřil koupí několika zakázaných knih v pražských knihkupeckých závodech, vyšel pak dvorský dekret z 19. ledna 1779, jímž se zřizovala pod předsednictvím hraběte Věžníka zvláštní komise s úkolem vyšetřiti udané zlořády při pražské censurní komisi a zakročiti proti knihkupcům, prodávajícím zapověděné knihy⁶⁾. Věžníkovi byla dána pravomoc složiti vyšetřovací komisi podle své dobré vůle a guberniu bylo současně nařízeno poskytnouti presidentovi apelačního soudu jak potřebné spisy z guberniální registratury, tak i jinou případnou podporu. Bylo jistě nadbytečné ukládati Věžníkovi, aby nařízené vyšetřování bylo provedeno co nejpřesněji a nejpřísněji. President nad apelacemi byl rozhodnut použití své pravomoci způsobem nej-krajnějším.

⁵⁾ Srov. k tomu Schlözer I. c. díl V, 55 a díl VI, 95 d.

⁶⁾ Archiv min. vnitra v Praze, sbírka dekretů.

Toto opatření vídeňské vlády vzbudilo přirozeně především rozhořčení knížete Fürstenberka, jehož rozčilená protestní korespondence s kabinetní kanceláří císařovninou zůstala však bez účinku stejně jako jeho vyhrůžka resignace⁷⁾. Událost však vzbudila mimořádnou pozornost i mimo kruhy úřední. V Praze arci zprávy o vyšetřování mohly býti kolportovány nejprve jen ústně. V sousední však německé říši, která měla s Prahou intimní styky, byla o povaze věci informována veřejnost jednak lipskými a bayreutskými novinami, jednak pak Korespondencí göttingského profesora Augusta Ludvíka Schlözera, která byla na konec na návrh státní rady propuštěna censurou i v zemích habsburských⁸⁾.

Zahájené vyšetřování protáhlo se až do října r. 1779, ale ještě před jeho skončením dosáhl Věžník dokonalého vítězství. Věžník došel plně cíle svých osobních aspirací. Dekretem dvorské kanceláře z 1. května 1779 byly sloučeny studijní a censurní komise, od r. 1771 trvající odděleně, a jejich předsednictví bylo svěřeno hraběti Věžníkovi⁹⁾. Nezůstalo však jen při této aféře. Již v prvních dnech vyšetřování Věžníkova, ke konci ledna a na počátku února, a v nejužší souvislosti s ním provalila se jiná, neméně vzrušující aféra. Jejím středem se stal profesor t. zv. krásných věd a morálky na pražské universitě, Karel Jindřich Seibt, a jejím cílem bylo diskreditovati Seibtovu učitelskou činnost nařčením, že šíří mezi universitní mládeží nebezpečné a podvrtné myšlenky.

Obě aféry byly v nejužší souvislosti nejen formální, ale i věcné. Seibt patřil nejen do okruhu oblíbenců Fürstenberkových, nýbrž i do tábora osvícenského. Jsa od r. 1763 bezplatným, od r. 1771 pak řádným honorovaným profesorem na filosofické fakultě pražské university¹⁰⁾, vzbuzoval Seibt především obsahem svých přednášek pozornost širokých kruhů, nehledě ani k tomu, že první prorážel na universitní katedře pražské dosavadní monopol latiny. Byl to vskutku mimořádný zjev v pražském universitním prostředí, jenž mnohonásobně vybočoval ze zkostnatělé tradice tehdejší almae matris. Jeho působení se však neomezovalo jen na universitu, na níž se od r. 1775 stal také nástupcem zestárlého Petra Hebenstreita ze Streitenfeldu v úřadě direktora gymnasií a filosofické

⁷⁾ Srov. list Fürstenberkův sekretáři kabinetní kanceláře Pichlerovi ze 4. února 1779 (koncept v archivu Fürstenberském, jehož jsem mohl použiti laskavostí dra J. Bergla) a spis státní rady čís. 245 ex 1779.

⁸⁾ Spis státní rady čís. 839 ex 1780.

⁹⁾ Archiv ministerstva vnitra a spravedlnosti ve Vídni, IV M 2, 2 ex majo 1779, archiv min. vnitra v Praze, Publicum G 5 a M 1/36.

¹⁰⁾ Srov. dekret dvorské kanceláře z 29. října 1763 (koncept v archivu min. školství ve Vídni, 5 Prag, Philosophie, Schöne Wissenschaften, fasc. 30, 38 ex 1763; srov. i spis státní rady čís. 3081 ex 1763) a dekret dvorské kanceláře ze 16. února 1771 (koncept v archivu min. školství ve Vídni I. c. 40 ex 1771, spis čís. 473 ex 1771 státní rady).

fakulty. Jako člen censurní komise zaujímal Seibt i důležité místo úřední a stejně významné bylo i jeho postavení společenské. Jako představitel určitého myšlenkového směru, jenž měl jeho jméno, nalezl Seibt v pražské společnosti vedle oddaných přátel i odpůrce. Nepatřili k těmto jen ti, kteří se stavěli proti vpádu nových myšlenek do českého prostředí, a nebyly to jen důvody věcné, jimiž vzájemné nepřátelství, nebo aspoň nevůle a podrážděnost byly vzbuzovány.

Při aféře r. 1779 ze všech nepřátel Seibtových rozhodující úlohu hrály však jen dvě osoby. Byl to na prvním místě hrabě Věžník, jenž byl Seibtovým odpůrcem především z důvodů věcných, ač také osobní stránka jeho nepřátelství měla důležitý význam. Útokem na Seibta neměl být zasazen jen novotářský duch na pražské universitě, nýbrž také kníže Fürstenberk, a měla být tak dokumentována povaha lidí, jimiž se nejvyšší purkrabí obklopoval a jimž svěřoval důležité úřední povinnosti. Věžníkovým pomocníkem se pak stal Samuel Mende, bibliotekář pražské universitní knihovny, jehož urputná nenávist proti Seibtovi kotvila v přesvědčení, že Seibtovým přičiněním nebyla mu definitivně svěřena stolice řeckého jazyka na universitě, kterou byl na čas suploval.

Již 13. února oznamoval hrabě Věžník dvorské kanceláři do Vídně, že universitní mládež, studující krásné vědy, užívá k svému studiu zavadných knih¹¹⁾, a ke své zprávě připojil notářsky ověřené výsledky Seibtových posluchačů a jejich záznamy Seibtových přednášek, obstarané Mendem. Obdržel neprodleně striktní rozkaz, aby věc blíže vyšetřil¹²⁾. Ve vídeňských úředních kruzích nebyla v této chvíli nálada pro Seibta právě příznivá. Na počátku ledna došel kabinetní kanceláře výtisk proslulé Balbínovy Obrany jazyka českého, jejíž propuštění k tisku způsobilo Seibtovi značnou nepříjemnost již r. 1775, a státní rada byla nucena se zabývat znovu touto knihou, kterou se stanoviska politického shledala opět nikoli bezvadnou¹³⁾. Není pochyby, že opětné rozvíření otázky tisku Balbínovy Obrany mělo ten cíl, aby upozornilo na nespolehlivost pražské censurní komise, a že bylo inscenováno z Prahy Věžníkem jako úvod jak k chystanému vyšetřování o nesprávnostech Fürstenberkovy censury, tak i k aféře Seibtově. Zamýšleného účelu bylo tím vskutku dosaženo, zejména pak byla vzbuzena nedůvěra vůči Seibtovi¹⁴⁾. Od diskreditování Seibta censora zdál se pak být jen malý krok k diskreditování Seibta profesora.

¹¹⁾ „wodurch sie gar leicht verdorben und zu Ausschweifungen in ihren Sitten verleitet werden könnte“.

¹²⁾ Dekret dvorské kanceláře z 20. února 1779 (koncept v archivu min. vnitra a spravedlnosti ve Vídni, IV M 2, 195 ex february 1779).

¹³⁾ Srov. J a r. P r o k e š, Osudy prvního vydání Balbínovy Obrany jazyka českého, Časopis Matice Moravské 49 (1925), 245 d.

¹⁴⁾ Srov. poznámku státního rady L ö h r a ve spise státní rady čís. 388 ex 1779.

Ač tedy inscenace aféry Seibtovy se zcela zdařila podle záměrů jejích osnovatelů, další její průběh bral se jinou cestou, než očekával hrabě Věžník a bibliotekář Mende. Byli to na předním místě právě oni, kteří se — třebaš proti svým úmyslům — o takovýto obrat přičinili. Osobní zášť zaslepila nejen Mendeho, ale i Věžníka — šéfa apelačního soudu! — tak, že ve svých obžalobách proti Seibtovi dali nepokrytě průchod své stranické zaujatosti a nenávisti, aniž se snažili alespoň vzbuditi zdání objektivnosti a propůjčiti svým tvrzením aspoň poněkud povahu pravděpodobnosti. Na jejich nerozpačitost měla pak též, jak ze všeho patrně, nemalý vliv i jejich naprostá neznalost filosofie, filosofických pojmů a terminologie. Podstata obvinění, zaslaných Věžníkem do Vídně, spočívala na prvním místě v udání Mendeově, že mu nebyla na Seibtovo zakročení udělena stolice řečtiny na pražské universitě, dále pak na výpovědích některých studentů a na jejich záznamech Seibtových přednášek a posléze na faktu, že u Seibtových posluchačů nalezla inkvisice některé zakázané knihy, jež prý jim byly Seibtem obzvlášť vychváleny a doporučeny ke studiu.

Obsah Věžníkovy zprávy a jejích příloh narazil však na nedůvěru hned dvorské kanceláře. Ta konstatovala ve své zprávě dvoru ze dne 27. března 1779 nejen, že Mendeovo tvrzení o Seibtově intrice proti němu jest úplně falešné, nýbrž i o domnělých výrocích Seibtových — mluvil prý zejména o nesmrtelnosti duše, o svatosti katolického náboženství a o jsoucnosti boží jen jako o pravděpodobném mínění — prohlašovala jak s ohledem na jejich obsah, tak i na osobu Seibtovu, že jsou svrchovaně nepravděpodobné; poukazovala také na to, že není možno činiti učitele odpovědná za omyly, které se vloudí do poznámek jeho žáků. Za vážnější pokládala jen výpověď studentů, že jim byly Seibtem doporučovány zakázané knihy a že u dvou studentů bylo skutečně nalezeno množství takových spisů. Leč ani to nebylo ještě dvorské kanceláři průkazným svědectvím Seibtovy viny. Jaká jest skutečně povaha věci, mělo podle jejího názoru zjistiti další vyšetřování, při němž měla být Seibtovi poskytnuta plná možnost očistiti se z nařčení. Proto kancelář navrhovala, aby byl dán hraběti Věžníkovu — s výslovným připomenutím, že Mendeovy údaje jsou nesprávné — poukaz pokračovati sice ve vyšetřování, ale na jiném základě. Vyšetřování mělo vycházeti z originálu Seibtových přednášek a mělo se také úzkostlivě vystříhati všeho toho, co by ve veřejnosti mohlo vzbuzovati vzrušení, a mělo také šetřiti osoby Seibtovy. Obvinění měla být Seibtovi předložena písemně a rovněž Seibt měl tímž způsobem na ně odpověděti¹⁵⁾.

¹⁵⁾ Výťah přednesení dvorské kanceláře z 27. března 1779 ve spise státní rady čís. 473 ex 1779.

Tyto návrhy dvorské kanceláře se setkaly s plným souhlasem členů státní rady, kteří také pokládali domnělé výroky Seibtovy takřka za nemožné a pozastavovali se nad nesprávným formálním postupem Věžníkovým. Státní rada si též byla dobře vědoma úzké souvislosti Seibtovy aféry s Věžníkovým nepřátelstvím vůči knížeti Fürstenberkovi. Na její pak vřelé doporučení schválila císařovna beze změny vše, co dvorská kancelář byla navrhla¹⁶⁾.

Tomuto pro Seibta příznivému obratu pokusil se hrabě Věžník čeliti tím, že v posledních dnech dubnových vyslal do Vídně člena vyšetřující komise, apelačního radu Antonína Eberle z Ebenfeldu s úkolem, vyžádati si u císařovny audienci a podati jí Věžníkovým jménem podrobnou ústní zprávu, také o dosavadních výsledcích nařízeného vyšetřování originálních přednášek Seibtových¹⁷⁾. Vysláním Ebenfeldovým chtěl Věžník asi též paralysovati vliv Fürstenberkova exponenta barona Koce, jenž dlel toho času rovněž ve Vídni. Jak patrně, byly Seibtovy přednášky prozkoumány Věžníkem a jeho komisí velmi chvatně a ovšem také — jak nutně vyplývá z jejich rozsáhlosti a obsažnosti — velmi povrchně¹⁸⁾. Ostatně Seibt sám osobně nebyl vůbec vyšetřován a nebyly mu ani předloženy články, z nichž byl obviňován, písemně, aby se mohl brániti, ač

¹⁶⁾ Vedle hraběte Hatzfelda tlumočil nejvýrazněji stanovisko státní rady, v níž přednesení dvorské kanceláře cirkulovalo r. dubna, baron Gebl er: „Es ist mir ebenso wenig, als der Kanzley, wahrscheinlich, dass Professor Seibt, ein bekannter sittsamer und von seinem geistlichen Oberhaupt besonders geschätzter Mann, sich selbst gegen alle Vernunft so weit vergangen haben sollte. Die bloße Anrechnung eines, nebst anstößigen Stellen auch viel gutes enthaltenden Buches, wie z. B. Basedewische Erziehungsschriften sind, beweiset ja keinerdings, dass man den ganzen Inhalt billiget. Aus Notaten eines unanständigen jungen Menschen seinen Lehrer beurtheilen zu wollen, ist auch allzu hart und selbst mit den gemeinen Rechtsvorschriften nicht vereinbarlich. Mir scheint die Animosität zwischen dem Obersten Burggrafen und dem Untersuchungs-Commissario keinen geringen Einfluss in die Sache zu nehmen.“ Císařovna schválila vlastnoručním placet návrhy dvorské kanceláře 10. dubna (cit. spis státní rady čís. 473 ex 1779).

¹⁷⁾ Doporučující list Věžníkův pro Ebenfelda, vyhotovený ve formě promemoria, jest datován 27. dubna a nepochybně ještě téhož dne odcestoval Ebenfeld do Vídně, neboť již 30. dubna předložila dvorská censurní komise dvorské kanceláři své návrhy stran žádané Ebenfeldovy audiencie. Příslušné spisy v archivu min. vnitra a spravedlnosti ve Vídni, IV M 2, 94 ex majo 1779.

¹⁸⁾ Originály Seibtových přednášek, které byly předmětem vyšetřování r. 1779 — byly to přednášky o mravouce a vychovatelství (pedagogice) — jsou uloženy ve třech svazcích v archivu min. vnitra v Praze ve sbírce rukopisů čís. 2427, 2428^a a 2428^b (dříve cod. 69, 70^a a 70^b sbírky rukopisů archivu min. vnitra a spravedlnosti ve Vídni; na to, že se Seibtovy přednášky dostaly do archivu min. vnitra ve Vídni při této příležitosti, upozornil jsem již v čl. J. Opočenského, Archivní úmluva RČS. s republikou Rakouskou, Časopis archivní školy I, 1923, 90—91). První svazek obsahuje přednášky o vychovatelství (Erziehungskunst; tuto přednášku četl Seibt právě při vypuknutí své aféry, srov. jeho oznámení přednášek na škol. rok 1778/9 v archivu Karlovy university A 86, čís. 2825 ex 1779), další dvě přednášky o mravouce (Sittenlehre).

tak bylo nařízeno. Věžník zřejmě usiloval o to, aby rozhodnutí o Seibtovi nebylo ovlivňováno ať ústním či písemným dodatečným vysvětlením a obranou Seibtovou, a snažil se též paralysovati ty vlivy, které pracovaly v Seibtův prospěch. Bylo ze všeho patrné, že presidentovi apelačního soudu nejde o to, aby bylo učiněno zadost spravedlnosti, nýbrž jeho pomstychtivosti.

Po svém příchodu do Vídně žádal Ebenfeld nejen o povolení audiencie u Marie Terezie, ale též, aby se mohl účastniti porad dvorské censurní komise o pražském vyšetřování. Jest jistě pozoruhodno, že se dvorská censurní komise rozpakovala jeho poslední — o audienci rozhodovala panovnice sama — žádosti vyhověti, dobře vědoma stranickosti Věžníkovy a jeho nohsledů. Byla srozuměna připustiti Ebenfelda ke svým poradám jen tehdy, jestliže bude dovoleno účastniti se jich také baronovi Kocovi a ukazovala na právní závady Ebenfeldovy přítomnosti. Choulostivost předmětu ji posléze vedla k návrhu, aby celé vyšetřování bylo přeneseno ze stranického ovzduší pražského do Vídně a zde za přítomnosti Seibtovy skončeno a rozhodnuto. Tento návrh byl plně schválen nejen dvorskou kanceláří, ale i státní radou a císařovnou¹⁹⁾. Hraběti Věžníkovi bylo odňato další vyšetřování a rozkázáno mu, aby zaslal všechny příslušné spisy zároveň s originály Seibtových přednášek do Vídně. Zde byla vyšetřováním pověřena dvorská censurní komise.

Takovéto rozhodnutí bylo sice osobní porážkou Věžníkovou, neznamenalo však ještě úplné vítězství Seibtovo. Ukázalo se záhy, že ani vídeňské úřední prostředí nebylo zcela prosto zaujatosti proti Seibtovi a že stíny pražské stranickosti zasahují i do něho. Ebenfeldova cesta do Vídně nezůstala přece jen bez účinku. Plenum dvorské censurní komise odmítlo sice rozhodně Ebenfeldovu stranickou součinnost, nemohlo však zabrániti, aby Ebenfeld nezískal na svou a Věžníkovu stranu předsedu komise, hraběte Claryho, jenž byl na pražském vyšetřování interesován i osobně. Pod tímto vlivem se pak pokusil, ač proti výslovným intencím císařovni-
ným, hrabě Clary aranžovati vyšetřování v neprospěch Seibtův.

Vlastnoručním listem Marie Terezie z 25. června bylo na záruku objektivnosti výslovně nařízeno, že aféra Seibtova musí býti vyšetřována plnem dvorské censurní komise a že každý přísedící komise musí odevzdati

¹⁹⁾ Císařovna připsala vlastnoručně k dobrému zdání dvorské kanceláře z 30. dubna 1779 (zachovávám příznačnou orthografii Marie Terezie): „Dise sache ist von der höchsten wichtigkeit und ist leyder, wie alles in böhmén, in eine solche parteyligkeit erwachsen, das es gebraucht aller genauigkeit, umb aus der sache zu kómen und die wahrheit zu eruirn; alle mündeste parteyligkeit ist evitirn, mithin kan ebenfeld nicht beygezohen werden, wan es nicht kótz auch wurde, auch werde ich seibt selbstn hierher kómen lassen, wann er es verlangt, indeme es umb ehre und reputation gehet.“

své mínění písemně²⁰). K vydání tohoto rozkazu došlo nepochybně proto, že se dva dny před tím zabýval vyšetřováním Seibtových přednášek pod předsednictvím hraběte Claryho zvláštní čtyřčlenný výbor dvorské censurní komise, do něhož nebyl povolán ani referent komise o věci Seibtově vládní rada Hägelin — vskutku byl na této schůzi přece přítomen, z vlastní však iniciativy — zato se jeho sedění účastnil apelační rada Ebenfeld. Tento subdelegovaný výbor, zřízený hrabětem Clarym o jeho újmě proti většině censurní komise, odmítající Ebenfelda, měl býti zřejmě pouhou kulisou, jež by zakryla přímou Ebenfeldovu účast na Seibtově vyšetřování. Zmíněný rozkaz Marie Terezie zastavil ovšem včas činnost tohoto pokoutního výboru, jenž se ve své jediné schůzi 23. června zabýval za pomoci originálních Seibtových přednášek zjišťováním autentického znění citátů, uvedených ve zprávě a přílohách Věžníkůvých, soustřediv se především na Seibtovy výroky o jsoucnosti boží.

O schůzi subdelegovaného výboru podal hrabě Clary císařovně zprávu teprve 18. července, již uzavřel svým osobním názorem o povaze Seibtových výroků a návrhy na skoncování aféry. Ze zprávy jest patrné, jak mnohonásobně a pronikavě působil na hraběte Claryho vliv Ebenfeldův a tím i Věžníkův v neprospěch Seibtův, jak Clary nerozuměl či nechtěl rozuměti podstatě sporu a jak neměl také ani dosti dobré vůle ani potřebných filosofických vědomostí, aby mohl objektivně zjistiti, jaký jest skutečný smysl Seibtovy filosofie. Důkazem hraběte Claryho o povážlivosti Seibtových názorů²¹) byly jen izolované věty ze Seibtových přednášek, jimž vytržením z logické souvislosti plynulého výkladu mohl býti z předpojatosti či nevědomosti podkládán jiný smysl, než jaký jim přikládá sám Seibt, nebo i jiný vzdělaný filosof. A o takovýto „důkaz“ opíral pak hrabě Clary, upozorňuje také, že by se vyplněním rozkazu z 25. června vyšetřování nad míru protáhlo, svůj návrh na skoncování aféry. Jeho návrh byl ovšem v naprostém rozporu s návrhem dvorské censurní komise z 30. dubna, schváleným panovnicí, aby Seibt byl povolán k osobnímu výslechu do Vídně, shodoval se zato v podstatě s předchozím postupem a návrhy Věžníkůvými. Seibt měl býti potrestán bez výslechu. Hrabě Clary vydával svůj návrh dokonce za příznivější pro Seibta, než by si prý tento zaslouhoval. Tento návrh zněl, aby vyšetřování bylo zastaveno a aby

²⁰) O tomto stadiu vyšetřování spis státní rady čís. III 5 ex 1779.

²¹) Konečný úsudek hraběte Claryho o Seibtových přednáškách zněl (ve výtahu státní rady): „Graf Clary... findet in den Seibtischen Vorlesungen so viel auffallendes, so viel die Wahrheit der Religion und die Reinheit der Sitten... untergrabendes, so viel widersprechendes, so viel ungeräumt und ungegründetes, so viel lüsterne und üppiges und der Zierlichkeit unangesehen abgeschmacktes, albernes und schwankendes, so viel endlich ironisches, die theologische, juristische, philosophische Grundwissenschaften, mehrere Stände und Gattungen der Menschen muthwillig verletzendes...“.

Seibt byl donucen resignovati na místo direktora gymnasií a filosofické fakulty, jakož i na místo censora. Měl podržeti profesuru krásných věd (s vyloučením však přednášek o morálce a pedagogice), dosavadní plat a případně měl býti jmenován členem nějaké jiné komise. Cílem tohoto návrhu bylo, aby Seibt byl ze svého vynikajícího úředního postavení, jež až dosud byl v Praze zastával, odstraněn.

Státní rada odmítla však návrh Claryho co nejrozhodněji. Upozornila na to, že předložená zpráva obsahuje jen soukromé mínění předsedy dvorské censurní komise a že jest nutno, aby podle rozkazu odevzdali nejen všichni členové censurní komise písemná svá dobrá zdání, nýbrž aby se o věci vyjádřila též dvorská kancelář. Zdůraznila, že podle spravedlnosti musí býti slyšen také Seibt, o jehož dobré jméno jde především, a že vůbec nelze jeho aféru, která vzbudila velké vzrušení jak doma, tak i za hranicemi, zprovoditi se světa způsobem, navrhovaným hrabětem Clarym. Proti tvrzení předsedy dvorské censurní komise, že by Seibt nevyšel tak lehce z vyšetřování, kdyby bylo provedeno až do konce, dospěla státní rada k úsudku opačnému. Konstatovala, že výroky Seibtovy neobsahují nic protináboženského a tudíž trestného, a připouštěla nejvýše, že snad Seibt mohl místy své názory jinak formulovati. Její konečný návrh zněl, aby ve vyšetřování bylo pokračováno podle předpisu z 25. června, mělo však býti skončeno ještě před začátkem nového školního roku. Tento návrh doplnila pak císařovna rozkazem, že se má Seibt dostaviti do 8. září do Vídně.²²) Tímto rozhodnutím se nadobro ztroskotalo úsilí Seibtových nepřátel, aby Seibt byl odsouzen a potrestán bez výslechu, a aféra, která již půl roku vzbuzovala pozornost nejvyšších úředních kruhů a širší veřejnosti, blížila se ke konci, spojenému se Seibtovým dokonalým vítězstvím.

Není pochyby, že vyzvání císařovny k cestě do Vídně přijal Seibt s pocitem ulehčení. Mohl důvodně doufati, že se mu podaří rozptýliti nedorozumění, které vzbudily jeho výroky, a že tak usnadní také postavení těch, kteří v okolí panovnice pracovali v jeho prospěch. Na počátku září dlel již ve Vídni²³) a vstoupil ve styk zejména s dvorskou censurní komisí, které bylo uloženo vybrati z jeho přednášek věty, jež vyžadovaly nebo aspoň zdály se vyžadovati vysvětlení. Censurní komise zredigovala svůj výběr v 91 otázek, které byly 20. září písemně odevzdány Seibtovi, aby na ně v téže formě odpověděl. Tohoto úkolu zhostil se Seibt ve dvou týdnech²⁴).

²²) K navržené resoluci (spis státní rady čís. III 5 ex 1779) připsala Marie Terezie vlastnoručně: und bezusetzen, das er bis 8ten 7bre hier sein solle.

²³) Srov. I. sv. Ephemerid archivu Karlovy university (čís. A 135) 18.

²⁴) Vyšetřovací spis, čítající 90 archivových stránek (nápís: Puncten, über welche

Bystré a obratné odpovědi Seibtovy jsou velmi důležitým příspěvkem k bližšímu poznání jeho filosofických názorů a doplňují po nejedné stránce jeho výklady, které podával ve svých přednáškách o mravouce a pedagogice. Dokazovaly jistě přesvědčivě formální i věcnou bezvadnost Seibtových výroků, vytržených ze souvislého výkladu, a tím i neoprávněnost smyslu, jež do nich vkládala jak Věžníková vyšetřovací komise, tak i hrabě Clary. Ale i když tyto odpovědi dokazovaly pravověrnost Seibtovu se stanoviska katolického, přece jest z nich jasně patrný nový racionalistický duch filosofický, jenž si formuloval své otázky o bohu a o světě úplně jinak, než jak činila dosavadní filosofie theologická. Vysvítá to hned z počátků Seibtových odpovědí, kde byly umístěny nejožehavější otázky o jsočnosti boží, o nesmrtnosti duše atd. Seibt odmítal sice rozhodně výrok, že jsočnost boží jest problematická, neméně však rozhodně hájil svého názoru, že tato otázka jest se stanoviska filosofického problémem, jež filosofovi nutno teprve dokazovati, a obhajoval také svého metodického postupu („ve filosofii nic neplatí ani osobní autorita ani systém, jen rozum může tu rozhodnouti“), jakož i své filosofické terminologie, jichž při této příležitosti a vůbec při řešení filosofických problémů užíval. Stejně pak a rovněž vším právem odmítal Seibt odpovědnost za to, že někteří z jeho posluchačů — jejich průměrný roční počet udával Seibt na 300 až 400 osob — jeho výkladu buď z hlouposti nebo ze špatné vůle neporozuměli správně, a za nejpřednější úkol učitelův prolašoval osvětlení mládeže. S rozhořčením reagoval také na zakrytou výtku, že svými výklady o morálce sváděl své žáky na špatnou cestu, a popíral též, že by byl býval doporučoval svým žákům špatné knihy. Dokazoval však hned při této příležitosti, že díla zakázaných autorů (Rousseau, Voltaire atd.) obsahují mnoho dobrých myšlenek, a protestoval proti tomu, aby takovéto knihy byly absolutně zavrhovány.

Seibtova odpověď byla zmužilá a otevřená. Byla podrobnou obhajobou samostatnosti filosofického myšlení a práva jeho neodvislosti na myšlení theologickém, byla obhajobou svobody rozumového zkoumání. Odhalovala hlubokou znalost Seibtovu nejnovějších myšlenkových proudů evropských a nezastírala také Seibtových sympatií k nim. A právě tím osoba Seibtova v této chvíli ustupovala do pozadí. Bylo patrné, že v Seibtově vyšetřování jde především o boj konservativců proti osvícencům, o zápas

Herr Professor Seibt sich zu erklären hat), zachoval se osaměle v archivu min. vnitra a spravedlnosti ve Vídni IV M 2, 237 ex decembri 1779; již současně bylo na něm poznamenáno: Ist ganz ohne aller Expedition in fasciculo gefunden wurden. Otázky jsou psány po levé polovici archu, Seibtovy odpovědi na straně pravé. Svůj elaborát odevzdal Seibt, jak plyne z presentačního data, 4. října.

ideového světa starého a nového. Tato podstata sporu pronikala jasně nánosem osobního sporu Věžník contra Fürstenberk.

Tím se Seibtova aféra přiblížila k svému zakončení. Pisatel v Schlözerově Korespondenci ukončil svůj dopis o Věžníkově inkvisici a Seibtově počátečním vyšetřování apelem na Kounice a Kressla, aby zakročili u císařovny ve prospěch Seibtův a tím i ve prospěch celého směru osvěcenského²⁵). Vskutku také byl to osvětlený Kressel, požívající velké důvěry Marie Terezie, jenž do vyšetřování v rozhodné chvíli zasáhl velmi pronikavě. Znamenitou jeho oporou bylo, že se po některém kolísání na Seibtovu stranu postavil též broumovský opat Štěpán Rautenstrauch, jehož slovo u vídeňského dvora bylo rozhodující²⁶). Po odpovědi Seibtově, která ukazovala bezdůvodnost aspoň nejvážnějších nařčení, bylo další vyšetřování zastaveno a konečné rozhodnutí se přeneslo z dvorské censurní komise a státní rady do kabinetní kanceláře císařovny. Kressel přesvědčil Marii Terezii, že nevinný Seibt byl napaden beze všeho důvodu, a navrhl úplnou likvidaci aféry, která by Seibta dokonale rehabilitovala a poskytla mu nad to okázalé zadostiučinění²⁷). Jeho návrh byl císařovnou přijat v celém rozsahu. Z lístku, jímž Marie Terezie oznamovala Kresslovi vlastnoručně své zásadní rozhodnutí, mluvila melancholie stáří, které se místo vytouženého klidu setkávalo se stále rostoucími zmatky. Byl to starý a nový svět, jenž se prudce srážel před zraky stárnoucí panovnice a jehož zápas se přenesl i do její rodiny. Císařovna svým přesvědčením stála sice na straně světa starého, instinktivně činila však nemalé ústupky světu novému, jehož předností pod vlivem svých osvěcenských rádců nemohla neuznati²⁸).

Likvidace aféry byla tudíž vítězstvím nejen Seibtovým, nýbrž celého osvěcenského tábora. Seibt byl úplně rehabilitován jak úředně tak i společensky. Byly mu ponechány všechny úřady, které až do této doby byl zastával, a byl panovnící okázale vyznamenán brillantovým prstenem za modlitební knihu, kterou byl právě vydal v roce svého vyšetřování. Bylo

²⁵) Díl V, 68.

²⁶) Na nedatovanou notu Kresslovu císařovně z doby těsně před likvidací Seibtovy aféry (Clam-Gallasovský archiv ve Frýdlantu) Marie Terezie vlastnoručně připsala: „der prelatth gilt vill bey mir, in diser occasion scheinthe er mir schwächer als sonst, nicht zu verwundern wegen so villen streitten“.

²⁷) „Euer Majestät wollten nichts mehr davon hören und man solle davon schweigen. Dies ist oft und fast allemahl das ausgebigste Mittel gewesen gelehrte Strittigkeiten, selbst theologische, nicht weiter, als es nöthig ist, kommen zu lassen.“

²⁸) Text císařovny lístku Kresslovi (Clam-Gallasovský archiv ve Frýdlantu) zní: „Habe geglaubt also ein ende zu machen, ich werde alt, die sachen verwirren sich immer, habe also wenig trost und ruhe, auch die ewige universität controveres habe geendigt, er wird selbe heut oder längstens morgen haben; der berg hatt eine maus geböhren, bleibt alles beym alten.“

mu jen uloženo podávati své universitní výklady co nejzřetelněji a vydati své přednášky tiskem²⁹). Dne 13. prosince 1779 po svém nedávném návratu z Vídně zahájil Seibt opět svou universitní činnost a 23. prosince zasedl znovu v censurní komisi Věžníkově, která se ovšem svým složením a duchem podstatně lišila od censurní komise Fürstenberkovy. Tak Seibtovou rehabilitací dostalo Věžníkově vítězství nad Fürstenberkem hořké jádro. Věžník vyhrál sice osobní svůj spor s nejvyšším purkrabím, ale nezmohl nad myšlenkovým světem, jehož byl krajním odpůrcem a jemuž na počátku roku, jak se domníval, zasazoval denunciací Seibta ránu velmi těžkou.

Dozvukem k Seibtově aféře byly Věžníkovy rozpaky, mohou-li býti studentům vydány jejich záznamy Seibtových přednášek, kteréžto rozpaky sdílela také dvorská kancelář z toho důvodu, že zápisy studentů byly nesprávné. Dostalo se mu však z návozu státní rady a především z návozu Kresslova nařízení, aby zabavené přednášky byly vydány, bude-li o to studenty žádáno³⁰).

Osvětlení průběhu Seibtova vyšetřování přispívá nemálo k porozumění pražských poměrů ke konci vlády Marie Terezie. Jako všude jinde, tak i tu se odehrával prudký zápas myšlenkový, jenž osobními třenicemi, vyvrcholujícími v konfliktu knížete Fürstenberka s hrabětem Věžníkem, nabýval příznačného zabarvení.

²⁹) Srov. Ephemeriden I. archivu Karlovy university (A 135) 20—21.

³⁰) Spis státní rady čís. 1864 ex 1779.

Bedřich Jenšovský:

In margine českého výzkumu v archivech vatikánských.

Uplynula sotva čtyři léta od otevření archivů vatikánských vědeckému badání papežem Lvem XIII., když se na podzim r. 1887 mezi návštěvníky archivu, kteří se ze všech téměř států evropských v počtu stále hojnějším sjížděli ke studiu nepřebraných a dlouho nevyčerpatelných pramenů historických, objevili zástupci vědy české, vyslaní sem zemským výborem království Českého. Od té chvíle po dlouhou řadu let nebylo studijního období, ve kterém by v pracovně vatikánského archivu chyběli čeští badatelé, členové zemské „expedice české“. Neočekávaný takřka přístup k takovému bohatství pramenů v časovém rozpětí nejdůležitějších století dějin českých, k pramenům, jejichž obrovský rozsah byl zahalen v hluboké tajemství a znám — a to jen z části — toliko ojedinělým zasvěcením a jejichž obsah byl předmětem jediné dohadů, které na jedné straně se sotva odvažovaly naznačiti určité předpoklady, na druhé straně se však oddávaly přehnaným nadějím, snaha přehlédnouti v krátké době alespoň povšechně co možná největší počet pramenů a odtud vzniklý chvat, s jakým bylo v prvních letech po vzácném a epochálním činu Lva XIII. všeobecně pracováno v archivu vatikánském, kdyžtž nebylo jasno, v jakém rozsahu budou prameny archivu přístupny, ani jisto, ukáže-li i příští nástupce Lvův takové porozumění pro badání historická — to vše způsobilo, že v prvních letech, stejně jako při badání všech ostatních národů v archivech vatikánských, ani české badání, řízené zemskou komisí historickou a českým archivem zemským, nemělo původně podrobného programu ani heuristického ani publikačního¹).

¹) O českém výzkumu archivů a knihoven vatikánských všeobecně srv. Jaroslav Goll, *Desideria a desiderata*, Atheneum 1886; Ladislav Klicman, *Z Vatikánu*. *Čes. Čas. Histor.* I. (1895); Kamil Krofta, *Z Vatikánu*. *Čes. Čas. Histor.* VI. (1900); Kamil Krofta, *České badání v archivu vatikánském* (*Zprávy zemského archivu I.*, 1906); Vlastimil Kybal, *České badání v Římě*, *Česká Kultura* r. 1913 (*Drobné spisy historické*, Praha 1915, 78—116).

Ačkoliv pak brzy se stala prvním předmětem soustavného výzkumu českého registra papežů avignonských a písemnosti papežů velkého schismatu a výsledky těchto heuristických prací publikovány v obsáhlé a na řadu svazků rozpočtené edici: *Monumenta Vaticana res gestas Boemicas illustrantia*²⁾, přece jednotliví badatelé čeští, buď v souvislosti s přiděleným úkolem, nebo i z vlastního zájmu, obraceli se při svých pracích také k hnutí husitskému, snažíce se i pro toto významné období dějin českých nalézt další pramenné doklady v archivech kuriálních. V této práci měli však již vynikajícího předchůdce, na jehož výzkum mohli tu navázati. Byl to František Palacký, který, získav dávno před otevřením archivů vatikánských povolení pracovati ve vatikánské knihovně a o některých kodexech archivních, obrátil svou pozornost především ke hnutí husitskému³⁾. Z členů české expedice zabývali se husitiky vatikánské knihovny zvláště Ladislav Klicman, který z rukopisu Ottob. lat. 348 vydal zajímavý dokument „Processus iudiciarius contra Jeronimum de Praga“⁴⁾, a Václav Novotný, který ve studijním období 1898—1899 vedle svých prací o registrech vatikánských prohlížel všechny rukopisy, poznamenané Palackým, pokud obsahovaly husitika, rozmnoživ jejich počet ještě o některé rukopisy další. Jeho přičiněním pořízeny byly přepisy některých důležitých dokumentů zvláště z kodexů ottoboniánských, na příklad řeč, kterou měl Jeronym při odvolání bludů na koncilu kostnickém („Collatio Jeronimi facta in concilio Constantiensi“⁵⁾), nebo artykule kacířů, kteří byli v diecési eichstätské; z rukopisu palat. 595, který obsahuje zajímavé zprávy o koncilech kostnickém a basilejském, opsal list vévody bavorského a jiné dokumenty. V nejnovější pak době pracoval ve vatikánské knihovně o husitikách člen Československého ústavu historického v Římě Jaroslav Prokeš. Výsledkem jeho práce je podrobný soupis husitik v oddělení ottobiánském, palatinském, v rukopisech švédské královny a rukopisech t. zv. vatikánských knihovny vatikánské⁶⁾.

Tyto prameny, čerpané vesměs z knihovny vatikánské, nejsou však ar-

²⁾ Tato publikace je rozpočtena na 11 dílů (tomus prodomus a svazky I.—X.), v nichž vydána již jsou nebo budou akta papežů z let 1316 až 1492. Dosud vydány jsou díly I., II. a V., v nejbližší době vyjde díl III., v tisku pak jsou díly: prodomus, jakož i svazky čtvrtý a šestý.

³⁾ Fr. Palacký, *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte* (Prag 1838). O pobytu Palackého v Itálii srv. Josef Borovička, *Palackého italská cesta r. 1837 v Čes. Čas. Histor. XXIV* (1918).

⁴⁾ *Processus iudiciarius contra Jeronimum de Praga habitus Viennae a. 1410—1412. Historický archiv České Akademie č. 12* (Praha 1898). — *Srv. Čas. Arch. Školy V.*, 187.

⁵⁾ Ms. Ottob. lat. 2087, fol. 240 a 241.

⁶⁾ Jaroslav Prokeš, *Husitika Vatikánské knihovny v Římě* (Praha 1928, Publikace archivu ministerstva věcí zahraničních, řada II., čís. 3).

chivními doklady v užším slova smyslu, nejsou to úřední spisy nebo registra, pocházející z úřadů kuriálních, nýbrž rukopisy povahy literární a nejrůznější provenience, získané nejrůznějším způsobem a chované nyní v bohatých pokladech vatikánských. Toto konstatování ovšem nikterak neubírá jejich vnitřní hodnotě; přinášejí tyto rukopisy zajisté podstatné doplňky pramenů domácích a rozmnožují v nejednom směru naše znalosti literatury husitské, ale v poměru k obdobným našim pramenům domácím a jiným zahraničním jsou to právě jen doplňky, byť i velmi cenné⁷⁾. Vedle náboženských traktátů obsahují však tyto rukopisy i mnohé zápisy o jednání koncilů církevních o otázce husitské, reprodukují řeči pronesené na koncilu, ať již jde o obžaloby se strany katolické, nebo o obhajoby a vysvětlování utrakvistů; po té stránce zachovávají tedy, i když ne původní, přece jasné zprávy a autentické prameny, které právě pro svou mimořádnou důležitost byly již současníky opisovány a rozmnožovány.

Nejdůležitější úřední prameny archivů vatikánských pro dějiny středověké, hlavní totiž řady pozůstalých register kanceláře a komory papežské, zachovány jsou ve století patnáctém ve mnohem větším počtu než ve století předcházejícím; avšak zápisy z těchto register, týkajících se osob neb institucí z Čech a z Moravy, ubývá od doby koncilu kostnického stále více, jako se stále zúžuje obediencie papeže římského v zemích českých. Ale i tyto řídké záznamy o věcech českých, právě proto, že se vyskytají tak ojediněle, jsou namnoze důležitými dokumenty historickými, nejen tím, že nás poučují o rozsahu církve katolické v Čechách, nýbrž i, že nám ukazují, v jakém světle se jeví následky bouří a válek husitských v drobných žádostech a stížnostech, docházejících do kanceláře papežské. V těchto řádcích pokouším se jen krátce na malém časovém úseku prvních let pontifikátu Eugena IV. ukázati, jak právě v době, kdy se otázka česká stávala důležitým předmětem jednání koncilu basilejského, byly kanceláři papežské podávány z různých stran drobné žaloby a nářky na škody způsobené husity, nebo žádosti za různé milosti a mimořádné výhody pro osoby, které stály v boji s českými kacíři.

Registra suplik Eugena IV. z prvních čtyř let jeho pontifikátu, tedy z doby od měsíce března r. 1431 do téhož měsíce r. 1435, zachována jsou v úplnosti poměrně značné, vyplňující 36 svazků, čís. 259—294, z původních, jak lze s pravděpodobností předpokládati, 56 svazků. Ztráta 20 svazků jest ovšem citelná, ale mám za to, že obraz, který nesporně získal by na úplnosti, sotva by se změnil v celkové své podobě a snad i v poměru jednotlivých diecézí. Největší ztrátu v uvedených svazcích

⁷⁾ Srv., co o této věci uvádí Prokeš l. c. 6.

dlužno přičísti na účet čtvrtého roku pontifikátu, kde z původních čtrnácti svazků register zachována jest dnes toliko polovina. V zachovaných svazcích nalezeno bylo 107 suplik z diecése pražské a olomoucké, kdežto z jediné diecése vratislavské, zachováno jest 108 suplik; diecése ostráhomské týká se 28 suplik, diecése jagerské 18 zápisů, diecése míšeňská jest zastoupena 43 záznamy; mimo to pak 28 suplik podáno bylo císařem Zikmundem, jeho úředníky nebo osobami, které sice pocházejí z jiných diecése, avšak ve svých suplikách se zmiňují o věcech českých nebo slovenských.

Ve výběru, který zde podávám, nepřihlížím ke všem žádostem suplikantů katolických ze zemí českých, nýbrž jen k takovým suplikám, kde se činí zmínky o působení husitů, a to ovšem i tehdy, když žadatelé nejsou z diecése českých. Právě v těchto suplikách z cizích diecése, zvláště z oblastí německých, obráží se v drobných ukázkách působení a následky „rejz“ a „spanilých“ jízd husitských, které v letech, těsně předcházejících nastoupení Eugenovo, dosáhly svého vrcholu⁸⁾. Teprve podrobné badání bude však moci potvrditi, do jaké míry se žaloby na tyto „zločinné kacíře české“ zakládají na skutečných událostech, kde zveličují škody skutečně způsobené, kde jsou diktovány strachem z rostoucího a blížícího se nebezpečnosti nebo kde konečně byly vedeny jen snahou získati určité výhody odkazováním na boje s husity. U kurie, která v uplynulých letech nabyla jistých a smutných zkušeností v těchto bojích, se setkávaly podobné žádosti zajisté s uznalým porozuměním. Jestliže tedy při četbě těchto suplik musíme snad někdy připustiti určitá omezení, chtěli-li bychom na jejich podkladě nakresliti skutečný stav věci nebo následky vpádů husitských, jsou nám naproti tomu tyto prosby, předkládané papeži, nejlepším dokladem toho, jak se toto působení husitů jevílo v okolí papežově, a můžeme zajisté připustiti, že i tyto drobné fragmenty, takřka denně docházející ke sluchu hodnostářů církevních, spolupůsobily také na postup politiky papežovy.

Eugen IV. byl korunován dne 11. března 1431 a již dne 29. března téhož roku vyhláší exkomunikaci husitů⁹⁾. Z českých zemí čteme v nejbližší době v suplikách jen tyto zmínky o působení husitů: dne 24. března 1431 žádá Jiří Jakubův z Bosně (de Bosna), kněz pražské diecése, „per nequissime Wicleffistarum et Hussitarum hereticorum secte spoliatores bonis et beneficiis suis spoliatus et exulatus“, aby mu byla udělena provise na oltář Panny Marie v kostele pražském. Z dalšího textu této supliky se dovídáme, že žadatel byl husity zbaven oltáře Panny Marie v Nové Pace a že byl zároveň oltářníkem sv. Kryštofa v kostele sv.

⁸⁾ O této velké jízdě srv. *Alfons Neubaer*, Kněz Prokop Holý, *Čes. Čas. Histor.* roč. XVI. (1910), 186 a násl.

⁹⁾ *R. Vat.* tom. 371, fol. 1.

Alžběty ve Vratislavi. Dne 12. dubna 1431 jest signována suplika, v níž chudý kněz pražské diecése Jan Petrův ze Strážovic, „qui rebus omnibus et bonis suis etiam hereditariis per infideles hereticos Hussitas in partibus illis degentes est spoliatus“, žádá za faru sv. Martina v Tochovicích pražské diecése, ačkoliv i tato fara byla vypálena a zpusťována¹⁰⁾.

Také opat a konvent cisterciáckého kláštera v Oseku, žádající za ně, které úlevy při zachovávaní postu, poněvadž okolí hradu Riesenburku (Resimborg), kam se uchýlili, jest ohrožováno husity a není tudíž možno vycházeti odtud bez nebezpečnosti života, praví o svém klášteře: „cum dictum monasterium eiusque fructus, redditus et proventus juraque possessiones, res et bona fere omnia ad idem monasterium spectantia pro maximo ignis incendio a Bohemis hereticis concremata funditusque destructa et desolata existant“¹¹⁾.

O kapitule olomoucké praví se v suplice, vyřízené dne 26. ledna 1432: „nec etiam miserabilem statum et conditionem eorundem decani et capituli, qui et ecclesia predicta tam nephandorum Hussitarum hereticorum, quorum potentia undique circumsepti sunt, quam etiam alias catholicorum insultibus adeo depopulati et bonorum temporalium facultatibus destituti sunt, ut vix unde sustentari et vitam competenter ducere possint“¹²⁾. — Martin z Bavorovic, jenž založil kapli Zvěstování Panny Marie mimo hradby opavské a žádal pak za potvrzení fundace a za udělení odpustků těm, kdož přispějí ke stavbě kaple, líčí v suplice, signované dne 25. července 1433, stav Opavy takto: „quod quidem opidum propter incursus et invasiones perfidorum hereticorum regni Bohemie cum eius suburbiis ac parrochialibus ecclesiis et aliis capellis suis ignis incendio lamentabiliter destructum et devastatum existit“¹³⁾. Dne 11. března 1431 ukládá papež proboštu kláštera fulneckého, aby udělil Petru Hersovi, faráři v Neunkirchen v diecése olomoucké, beneficium stálého vikáře oltáře deseti tisíc mučedníků v témže kostele, který byl vypálen husity¹⁴⁾. Někteří suplikanti z Moravy žádají, aby pro špatné důchody mohli podržeti zároveň několik církevních prebend buď doživotně nebo alespoň tak dlouho, pokud nebude v Čechách a na Moravě zjednáno klid a nevrátí se

¹⁰⁾ *R. Suppl.* 259, fol. 73. „Que quidem ecclesia per supradictos infideles totaliter est exusta et desolata.“

¹¹⁾ Ale i statky Riesenburku jsou husity pustošeny; v suplice uvádějí žadatelé: „quod dicti religiosi monasterii supradicti dictum castrum pro regularibus cibis descendere non valeant sine maximo personarum earundem periculo propter dictos hereticos dictum castrum circumvagantes et bona eiusdem depredantes et eosdem interficientes.“ *R. Suppl.* 270, fol. 300. Suplika je signována dne 29. V. 1432.

¹²⁾ *R. Suppl.* 257, fol. 57.

¹³⁾ *R. Suppl.* 280, fol. 138 p. v.

¹⁴⁾ *Srv. Arnold*, *Repertorium Germanicum* I., 21, čís. 97.

starý řád. Tak žádá dne 16. února 1432 pražský děkan a arcijáhen břeclavský Václav Sindlin (Šindel)¹⁵⁾ a stejně děkan olomoucký a probošt u sv. Mořice v Kroměříži Petr z Račic¹⁶⁾.

Slezský vévoda Ludvík stěžuje si na zpustošení země, zvláště vévodství břežského: „idem dux usque ad exterminium contra hereticos huiusmodi se opponens omnibus facultatibus sit exutus et, ut supra, terre sue devastate“¹⁷⁾. V suplice faráře svídnického, datované dne 29. května 1432, líčí se situace města Svídnice takto: „cum ad oppidum Swidenitz Vratislaviensis diocesis in vicinia Bohemie et de illis regno constitutum fautores heresum in partibus illis, prohdolor, pulularum, qui partes illas multipliciter combusserunt et devastarunt, quandoque preter scitum et consensum consulum et universitatis opidi predicti declinare contingat, propter quod interdictum sepius servare oportet in preiudicium divini cultus, ad sustentationem et provocationem populi contra clerum, qui levissime hiis diebus incitantur, cum alias nimium sint infecti subtractionem devotionis Christi fidelium nullam occasionem interdicto prestantium et scandalum singulare partium earundem.“ Farář žádá, aby po vyloučení exkomunikovaných mohly se bohoslužby konati¹⁸⁾. O zpustošení území slezského dovidáme se též ze suppliky faráře z Bischofsfelde, který žádá za novou provisi na tuto faru, i když nemohl zatím získati vyšších svěcení pro špatný stav fary: „cum nuper parrochialis ecclesia in Silva episcopi, alias Bischofsvelde vulgariter nuncupata, Vratislaviensis diocesis cum aliis ecclesiis circumvicinis per perfidos Husitas et hereticos combusta in suis structuris et edificiis destructa extitit adeo, quod maior pars parrochianorum eiusdem ecclesiae abinde recessit“¹⁹⁾. V suplice pro kostel sv. Jakuba v Nise ve Slezsku, signované dne 29. června 1432, čteme o stavu far v okolí: „cum omnes ecclesie et capelle extra muros oppidi Nisse Vratislaviensis diocesis propter metum Hussitarum penitus sint destructe et anichilate, et sola ecclesia parrochialis sancti Jacobi in dicto oppido remansit, ad quam populus ibidem magnum gerit devotionis affectum“²⁰⁾. V žádosti za odpustky pro ty, kdož přispějí k opravě kostela ve Schwengfeldě v diecési vratislavské, se uvádí, že i tento kostel byl vypálen husity: „cum ecclesia parrochialis in Swenkenwelt Vratislaviensis

¹⁵⁾ R. Suppl. 268, fol. 92.

¹⁶⁾ R. Suppl. 262, fol. 92 p. v. Suplika signována jest téhož dne jako Šindelova, totiž XV kal. Martii anno primo.

¹⁷⁾ R. Suppl. 267, fol. 121 p. v. Suplika signována jest dne 26. ledna 1432 (VII kal. Februarii anno primo) Srv. Arnold l. c. 411, č. 2561.

¹⁸⁾ R. Suppl. 270, fol. 256.

¹⁹⁾ R. Suppl. 266, fol. 128 p. v. Suplika signována jest dne 3. ledna 1432 (III nonas Januarii anno primo).

²⁰⁾ R. Suppl. 271, fol. 27.

diocesis a perfidissimis hereticis, christiane religionis hostibus, Hussitis et Wiclefistis nuncupatis, sit per voraginem ignis in toto consumpta et que magna reparatione indiget“²¹⁾.

Ze sousedů, kteří byli s husitskými vojsky téměř ve stálých srážkách, přihlašuje se u kurie v této době především vévoda rakouský Albrecht. Vévoda žádá v suplice, datované dne 24. července 1433, za povolení vybírat zvláštní desátky z církevních beneficí na úhradu svých výloh, které má s válkou husitskou již po čtrnáct až patnáct let a které činí ročně na stotisíc dukátů, a zdůrazňuje zvláště, že dosud nikdy neuzavřel s husity smlouvy, jak učinili jiní sousedé, jimi ohrožení²²⁾. S podobnou žá-

²¹⁾ R. Suppl. 280, fol. 243. Suplika signována jest dne 25. července 1433 (VIII kal. Augusti anno tertio).

²²⁾ „Cum loca, castra, opida, terre et fortalicia dicioni devotissimi Stis Vre et Romane Ecclesie devotissimi filii Alberti ducis Austrie subiecta, metis regni Bohemie contigua numero plurima per cotidianos presidorum (sic!) hereticorum in dicto regno persecucionnes, invasiones et incursus adeo exterminio et devastacione dedita sint, quod pro ulteriori resistencia incolarum et subditorum in eisdem facultates accommode non suppetunt illaque verisimiliter maioribus cum miserabili et multiplici personarum deletu processu temporis affligentur penuriis et calamitatibus, nisi opportune succurratur eisdem, supplicat igitur Sti Vre prefatus Albertus dux, qui se et sua pro dictorum hereticorum extirpacione locorumque, castrorum etc. ac predictorum defensione et mantencionem maximis laboribus et periculis fideliter pro viribus exposuit et quamplurima dampna ac expensarum onera pertulit, per quatuordecim vel quindecim annos continuos contra eorundem Bohemorum incursus et insolencias, plurima et diversa bella et conflictus potenter et sumptuose aggrediendo ita, ut in omni anno in centum milibus ducatis reddituum bonorum diminutus sit, quatenus sibi, qui etiam cum eisdem Bohemis et Hussitis huiusmodi eorum durantibus persecucionibus aliquam concordiam seu conclusionem pacis, sicuti nonnulli alii Germanie principes fecisse dicuntur, facere non curavit hactenus neque curat, licet pro eis infestetur ac patrie et incolarum huiusmodi pie compatiendo affectu eisque de aliquo subvencionis auxilio oportune succurrendo sibi, ut ipse ab universo clero suorum ducatum, dominiorum et terrarum hereditario iure ad ipsum et duces Austrie, etiam ex successione aliorum spectantium, et presertim Austrie, Carincie, Carniole ac Stirie principatum et dominiorum ac sub illis unam integram decimam fructuum omnium beneficiorum, dignitatum, personatum et officiorum ecclesiasticorum suorum, que in eisdem ducatus, domineis, terris et principatibus obtinent, in supportacionem et relevamen onerum et expensarum, que ipsum occasione premissa dictum adhuc facere et subire oportet, recipere, exigere, sublevare possit et valeat, licentiam et auctoritatem concedere ac executores compellendi eosdem, clerum et beneficiatos deputare dignemini de speciali gratia constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque in contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque, cum clausulis oportunis. Quoniam, beatissime pater, si hoc non fieret attentio, quod ipse d. dux a nullo penitus aliquod subsidium habeat, nisi a serenissimo domino imperatore, qui sibi modo est nimis remotus et cuius regna etiam tantum infestantur, ut maiestati sue magna incumbent, ipse dux cogere vel per treugam, vel per pacem sibi et terris suis, ne ad totale exterminium devenirent, providere, quia contingente indubie alie terre fidelium circumiacentes minus ad resistenciam fulcite totaliter deleantur. Quantum autem malum ex illo succederet, quod Deus avertat, non potest edici. — Fiat de consensu concilii Basiliensis sub presidentibus nostris celebrandi. G. Datum Rome apud sanctum Petrum nono kal. Augusti anno tertio.“ — (R. Suppl. 280, fol. 159 p. v.).

dostí se obrátil již v r. 1431 na papeže biskup pasovský Leonhard, který již od Martina V. získal povolení, aby k úhradě dluhů mensy biskupské vybíral čtvrtinu všech důchodů církevních v diecési pasovské na dobu dvou let. Biskup tvrdí ve své suplice, že dosud z této povolené částky nic neobdržel a že se finanční stav biskupství od té doby značně zhoršil nájezdy husitů, „qui partes illas continuis afflictionibus persecuntur incursibus“, takže biskup je poškozován ve svých důchodech ročně nejméně o 3000 dukátů. Další náklady vznikají pak tím, že biskup musí opevňovat místa proti Čechům. Z těchto důvodů žádá Leonhard, aby povolení, udělené mu Martinem V., bylo prodlouženo na dalších šest let. Papež však povolil dne 13. prosince 1431 prodloužení této výhody jen na dvě leta²³⁾. Probošt pasovský Pavel z Polheimu, „qui etiam pro fide catholica plurimos labores et gravissimas expensas, etiam personam suam propriam periculis exponendo, ad resistendum perfidis Hussitis sive hereticis de Boemia, qui prope illas partes existunt et eisdem dietim affligere non cessant“, a, který, jak praví, v suplice „etiam alias assistendo devote creature vestre L. episcopo Pataviensi pro libertate ecclesiastica fidelissimo cum gravissimis expensis laboravit“, žádá, aby pro snazší úhradu svých velikých výloh mohl držeti tři inkompatibilní beneficia na dalších 7 let²⁴⁾. Z far a kostelů v diecési pasovské jen ve třech případech činí se zmínky o vpádu husitském. Jindřich Hegnel, kanovník frisinský, měl vedle fary v Grieskirchen též faru v Hadres, ale již Martinovi V. vyložil, „quod predicta ecclesia in Hadrenis cum villis adiacentibus extiterat per Hussitas hereticos miserabiliter igne concremata et presbyteri illic crudeliter tractati, adeo, quod difficulter posset repperiri, qui inibi vellet in divinis ministrare“. Proto dovolil Martin V. Jindřichovi, aby mohl po dobu tří let a pak ještě další dvě leta míti zároveň obě fary, požívaje však v druhém roce tohoto biennia jen skrovné důchody, pokud jich mohl užívat „proptes eorundem Hussitarum hostiles incursus“. Uchází se tedy Jindřich Hegnel podle supliky datované dne 12. srpna 1431 jen o novou provisi na faru v Grieskirchen, kdežto za uprázdněnou faru v Hadres, „cuius fructus etc. modernis temporibus propter huiusmodi incursus et devastationes octo marcharum argenti . . . non excedunt“, žádá zároveň Johannes Doliatoris z Oettingen²⁵⁾. V suplice pro kapli sv. Jeronyma ve Vídni se mluví všeobecně o škodách, způsobených husity: „Et modernis temporibus propter voraginem ignis, spolia, depopulationes, interfectiones colonorum, depredaciones possessionum ac guerras multorum anno-

²³⁾ R. Suppl. 265, fol. 268—269. Srv. Arnold, Repertorium Germanicum I., 355, č. 2196.

²⁴⁾ R. Suppl. 261, fol. 264. Papež však povolil prodloužení jen na rok dne 19. dubna 1431, srv. též Repertorium Germanicum I., 141, čís. 855.

²⁵⁾ R. Suppl. 263, fol. 162. Srv. Arnold I. c. 241, č. 1473—1474.

rum curiculis continuatis vicibus per nependissimos hereticos Hussitas Bohemos in ducatu Austrie in bonis ad dictam ecclesiam seu capellam ac usum et sustentacionem pauperularum prefatarum spectantibus illatas²⁶⁾. Kostel cisterciáckého kláštera v Pomgartenberge byl podle údajů papežské buly ze dne 18. května 1431, již se udělují odpustky těm, kdož přispějí k opravě kostela, spolu s klášteřem třikrát vypálen husity²⁷⁾.

V zemích německých byly ovšem pocítovány následky oné veliké jízdy z l. 1429—1430. Podle kronikářských a jiných zpráv současníků očekávali bychom však v těchto ročnicích register suplik více žádostí, dovoňujících se škod, způsobených husity, a více dokladů o působení husitských vojsk v Německu. Dne 17. března 1431 žádá Jindřich Plimaler, kněz diecése bamberské, „alias a perfidiis hereticis Bohomis (sic!) in bonis et rebus dampnificatus“, za faru v Böckelheimu („in Buchelmii“) v diecési augšpurské²⁸⁾. Vyhovuje suplice Wolfarda Wolfela, probošta kostela sv. Jana v Řezně, Eugen IV. prodloužuje dne 14. dubna 1431 na další dvě leta dispens Martina V., aby Wolfard mohl vedle jmenovaného proboštví zastávat též úřad faráře kostela v Taufkirchen diecése pasovské; také zde odůvodněno jest toto prodloužení poškozením důchodů husity²⁹⁾. V suplice Cormaca, opata hyberského kláštera sv. Jakuba v Řezně, činí se zmínka, že také důchody tohoto kláštera jsou zkráceny pro škody způsobené husity³⁰⁾. Dne 5. dubna 1431 jest signována suplika Bertolda Furstera z Gölenhausen („de Geilnhusen“), faráře v Gersbachu v diecési mohučské a abreviátora listin papežských, „qui propter perfidorum hereticorum regni Bohemie, qui partes illas continue affligunt, incursus et persecutiones dietim diminui et deperdi formidantur, se ad aliquem ex sacris, etiam subdiaconatu, ordinibus promoveri facere minime teneatur³¹⁾“ a žádá, aby mohl v Římě nebo jinde dokončiti studia kněžská. Dne 16. prosince 1431 žádá Johannes z Leonridu, farář v Hartmannsdorfě v diecési würzburgské za dispens, že nemohl dosud získati vyšších svěcení „propter hereticorum ecclesiam dei et fideles eiusdem multifarie invadentium, Hussitarum videlicet incursus hostiles, qui in hiis partibus formidantur in dies et alia illis et aliis diversis respectibus sibi assurgentes causas et negotia non possit comode in ipsa ecclesia continue residere ac pertimescat, quousque alio modo cum dictis Hussitarum (sic)

²⁶⁾ R. Suppl. 270, fol. 261. Suplika signována jest dne 23. dubna 1432 (IX kal. Maii anno secundo).

²⁷⁾ R. Lat. 302, fol. 232 p. v. Srv. Arnold I. c., 177, čís. 1074.

²⁸⁾ R. Suppl. 260, fol. 275 p. v. Srv. Arnold I. c., 38, č. 186.

²⁹⁾ R. Suppl. 261, fol. 72 p. v. Srv. též Arnold I. c., 120, čís. 725.

³⁰⁾ R. Suppl. 264, fol. 220. Srv. Arnold I. c., 310, čís. 1917.

³¹⁾ R. Suppl. 261, fol. 84 p. v.

pax solidetur et fiat, ad alios sacros ordines se facere promoveri³²⁾. Další doklad jest z diecése norimberské. Dne 25. července 1432 se žádá za odpustky pro ty, kdož přispějí ke stavbě kostela tornského, při čemž se uvádí: „Cum parochialis ecclesia beate Marie Virginis ville dicte Terin Nuemburgensis diocesis, que propter paupertatem parochianorum et etiam ex Bohemorum hereticorum molestiis illatis et offensis, quod in illis partibus, prohdolor, notissimum est, pluribus iam annis elapsis multum ruinosam fuerit et est de presenti, prefatorumque parochianorum bona plurima a dictis hereticis in predam sunt abducta, prefatique heretici per multas domos et loca dictorum parochianorum prefate ecclesie ignis incendio devastarunt et destruxerunt, propter que prefata ecclesia in suis fructibus, redditibus et proventibus plurimum destituta existit³³⁾. Také vévoda bavorský Ludvík starší stěžuje si na husity „attento maxime, quod currentibus heresibus in regno Bohemie ingruentibus tantis cotidie subditur ex solitudinibus prefati ducis occupationibus³⁴⁾“.

Biskup míšeňský stěžuje si rovněž, že upadl do dluhů, a mezi jinými důvody uvádí také náklady, spojené s vydržováním vojska a opevnováním míst proti husitům, kteří vpadli do Lužice: „quod necessario habuit resistere per gentes armorum, quibus providere habebat, ne heretici in Bohemia existentes, crucis Christi inimici vicini, dioc. Misnensis castra et loca dicte ecclesie, que hostiliter invaserunt, occupare[nt], prout verisimiliter, nisi sumptuosa et diligens custodia adhibita fuisset, occupassent“. Finanční tíseň biskupova byla taková, že žádá, aby mohl prodati hrad Nossen³⁵⁾. Jediný doklad nalezen byl z diecése míšeňské. V pondělí před sv. Michalem r. 1430 založili kacíři požár „in suburbiis ac aliis domibus et edificiis notabilibus extra et prope muros opidi Gerlicz diocesis Misnensis consistentibus“; tento požár ohrožoval také vlastní město, ale, jak se uvádí v suplice, signované dne 19. října 1433, po modlitbách obyvatel zhořeleckých se stalo, „quod potius divino, quam humano auxilio opidum et omnes habitatores predicti ab huiusmodi igne miraculose liberati fuerunt“. Proto se slaví ve Zhořelci onen den zvláštními bohoslužbami a v suplice se žádá, aby v ten den byly vyhlášeny odpustky pro návštěvníky farního kostela sv. Petra³⁶⁾.

Zároveň se však dočítáme jak v suplikách, tak v registrech té doby i o těch, kdož účastnili se tažení protihusitských a žádají za to různé vý-

³²⁾ R. Suppl. 265, fol. 199.

³³⁾ R. Suppl. 271, fol. 257. Viz též R. Suppl. 272, fol. 161 a R. Suppl. 278, fol. 255 p. v.

³⁴⁾ R. Suppl. 271, fol. 272 p. v. Suplika signována jest 25. července 1432 (VIII kal. Augusti anno secundo).

³⁵⁾ R. Suppl. 266, fol. 241. Suplika signována jest dne 9. ledna 1432 (V idus Januarii anno primo). Srv. A r n o l d l. c., 385, čís. 2390.

³⁶⁾ R. Suppl. 282, fol. 291.

hody. Dne 1. září 1432 vyzývá Eugen IV. kapitulu a kněžstvo kolínské, aby přispěli mense arcibiskupské: „sane quidem, sicut accepimus, propter diversos transitus, quos venerabilis frater Theodericus archiepiscopus Coloniensis personaliter fecit cum gentibus armigeris contra hereticos in partibus Bohemie existentes, qui cum et legatus sedis apostolice in provincia Coloniensi et elector sacri Romani imperii existat, non poterat peragrare nisi sui status dignitate servata³⁷⁾“.

Zvláště pak jsou to uherští a slovenští bojovníci družiny Zikmundovy, kteří žádají za mimořádné indulty pro výpravy proti Turkům a husitům. Z jejich suplik ovšem nelze přesně zjistiti, do jaké míry uváděné zásluhy se týkají obou zmíněných nepřátel církve katolické, do jaké míry se zakládají na skutečných událostech, nebo jsou pouhou přejímanou formulí. Z třetího roku pontifikátu Eugena pochází hromadná suplika družiny císařovy za povolení sloužiti mše a konati jiné obřady bohoslužebné v táborech vojenských: „cum devoti V^{re} S^{tis} oratores, barones, milites et nobiles Hungarii d. f. eiusdem sanctitatis domini S[igismundi], Romanorum imperatoris, familiares et presentialiter hic secum existentes, ex eo, quod pro fidei catholice et christianorum defensione contra perfidissimos Turcos infideles et hussitas hereticos frequenter pugnare et bellare habeant³⁸⁾“. Podobně žádá téhož dne (13. července 1433) „Nicolaus Nicolai de Warda, nobilis baro et miles Agriensis diocesis, quatenus ei, qui frequenter contra perfidissimos Turcos infideles et hussitas hereticos pro fidei catholice et christianorum defensione pugnare habet et bellare³⁹⁾“. Jan Kaplatovský žádá, aby mohl pro sebe i svou družinu vyvoliti si vhodného kněze pro úkony bohoslužebné, slyšení zpovědi a rozhřešení in mortis articulo, „quotiens eum contra Thurcos aut hereticos in campum ire contigerit⁴⁰⁾“.

O přítomnosti husitů v diecési ostrihomské dovidáme se z jediné supliky, v níž se žádá za udělení odpustků pro kostel sv. Jakuba v Levoči („in Lewtiza districtus Scepusiensis“), „ad quam singularis devotionis causa ingens Christi fidelium illarum partium confluere consuevit multitudo causantibus persecutionibus et mansionibus perfidorum hereticorum hussitarum, christiani nominis inimicorum, et aliis calamitatibus, que partes circumvicinas hactenus afflixerunt, prout sepius affligunt de presenti ac ipsa civitas prefata Lewtiza, in qua predicta ecclesia est situata, ex subordinatione prefatorum hereticorum fere totaliter fuerat igne con-

³⁷⁾ R. Vat. 372, fol. 55.

³⁸⁾ R. Suppl. 280, fol. 29 p. v. Suplika signována jest dne 13. července 1433 (III idus Julii anno tertio).

³⁹⁾ R. Suppl. 280, fol. 39 p. v. (III idus Julii anno tertio).

⁴⁰⁾ R. Suppl. 280, fol. 121.

sumpta, ex cuius ignis combustione non modicum ipsa ecclesia in suis edificiis certis ad eam spectantibus percipit detrimentum, ac in suis facultatibus adeo sit diminuta, quod de illis ecclesia ipsa in suis edificiis et structuris, que ex prefate combustionis incomodis, prout congrueret, reparari non valet.“⁴¹⁾

Přehlédneme-li v celku tyto zmínky o působení husitských vojsk a obraně proti nim, čerpané z prvních ročníků register suplik Eugena IV., vidíme ovšem, že daleko nestačí k tomu, aby pouze na jejich podkladě mohl býti nakreslen určitý obraz o činnosti husitů v těchto dobách, že jsou to skutečně jen, jak bylo výše řečeno, drobné ukázky, membra dissecta, které mohou jen doplniti zprávy jinde získané; přesvědčujeme se však také zároveň, že badání v registrech tohoto papeže není ani po této stránce bez užítku a že jest žádoucí, aby v dohledné době přivedeno bylo ke konci. Pro dějiny české neposkytnou ovšem tato registra nikdy takového bohatství zpráv, jakého poskytují archivy vatikánské pro naši historii jednak v době Karla IV., jednak v době Rudolfa II. a v době předbělohorské. Jest to však fond z onoho malého počtu pramenů, které pro dějiny husitské nebyly ještě vůbec prozkoumány.

František Šteidler:

Husovy oslavy na Rusi v jubilejním roce 1915¹⁾.

(Příspěvek ku poznání husitské tradice v našem zahraničním odboji.)

Ani trvalá odloučenost od staré vlasti nepůsobila zpravidla u našich vystěhovalců přerušení jejich duševní spojitosti se životem národa. I na nových místech v cizině žila naše emigrace ze staré národní kultury, přes to, že nové prostředí a nové poměry nutně vedly k určitému přizpůsobování a změnám. Ve státě slovanském zajisté více než kde jinde byly podmínky pro úplné přimknutí, po případě splnutí s domácím obyvatelstvem pro naše krajany sice velmi snadné a proto — s našeho hlediska — i nebezpečné, ale národní osobitost jejich přece valnou většinou nepodlehla. Udržovala se jak společnými zájmy kolonií, jež dosáhly zejména na Volyni většího rozsahu, tak zvláště blahodárným vlivem národní výchovy, pěstěné po příkladu starého domova. České kostely a školy, dále spolky, noviny, knihy a zábavy, byly našim osadám v Rusku přes všechny překážky nejrůznějšího druhu stálým živým zdrojem českého ducha a života. Tradiční láska k národní minulosti měla tu ovšem také význam nemalý.

¹⁾ Pro obtíže heuristické nemohlo být ani toto, na pohled tak speciální a úzce vymezené téma v přítomném článku plně vyčerpáno. Život našich ruských krajanů, kteří měli tehdy vůdčí roli v čsl. hnutí na Rusi, jest možno poznati podle dosavadních archivních pramenů jen kuse a úryvkovitě. Písemnosti krajanských spolků a organizací zůstaly velkou většinou na Rusi, některé z nich jsou již ztraceny definitivně, jiné z různých důvodů nemohou býti dosud k nám převezeny. Také ústní informace, které jsem získal od krajanů žijících nyní v Československu, jsou jen velmi sporé. Zprávy pak ze zájateckých táborů jsou ještě chudší a rozptýlenější. — K své práci jsem užil hlavně českých novin a publikací, vydaných v Rusku. Předválečné ročníky „Ruského Čecha“ a „Čechoslovana“ uložené v archivu legií, jsou bohužel neúplné. Z ruských novin mohl jsem užiti také jen toho materiálu, který se zachoval v archivní sbírce novinových výstřižků. Za ústní informace děkuji pp. inž. Riximu, V. Štýbnarovi, A. Hraběti, F. Zumanovi a F. Šneppovi, vesměs bývalým ruským Čechům, účastníkům a pracovníkům v ruské osvobozené akci, dále bratřím legionářům, škpt. F. Zapletalovi a mjr. J. Rousovi. Za laskavé zapůjčení sborníku „Jan Gus“ děkuji br. J. Rábovi. Prameny a literatura jsou uvedeny v poznámkách. Datování vedeno podle gregoriánského kalendáře.

⁴¹⁾ R. Suppl. 271, fol. 254. Suplika signována jest „quartodecimo kal. Augusti a secundo“, tedy dne 17. července 1432.

Za takových poměrů je zcela přirozené, nalézáme-li v českém životě na Rusi hojně stopy Husova kultu, který se jevil každoročními vzpomínkami, po případě většími oslavami na venkově i v městech. V evangelických, českobratrských a pravoslavných kruzích našich ruských krajanů měl Husův kult především ráz náboženský, zároveň však i národní a slovanský.

Náboženský život našich volyňských obcí do světové války, zejména pozoruhodný pokus některých kolonistů o sjednocení všech ruských Čechů na základě zvláštní církve husitské, dále pozdější jejich úporné boje náboženské, poměr ke katolictví a pravoslaví, byly by samy o sobě zajímavým tématem speciálního studia. Na tomto místě chci jenom upozornit, že právě tyto živější náboženské zájmy našich krajanů vyrůstaly nepochybně z národních tradic husitských a českobratrských. Oslavy Husovy se pak stávaly ideovým pojítkem mezi usedlým i fluktujícím živlem našich emigrantů a vůči ruskému prostředí nabývaly rázu manifestací národních a slovanských.

K tomu přispívaly ovšem značnou měrou české noviny. „Ruský Čech“ nebo později „Čechoslovan“²⁾ neopominul nikdy oslaviti Husův den příslušnými vzpomínkami, úvahami a básněmi, v nichž se v celku obrážel týž duch Husových oslav, jako doma ve vlasti. Často, zejména v „Čechoslovanu“ z roku čtrnáctého, nalézáme články nebo verše prostě otisknuté z naší literatury domácí a také v příspěvcích původních! setkáváme se nejvíce se stejnou protiklerikální nebo přímo protikatolickou pointou, jaká byla charakteristickým průvodním zjevem převážné většiny Husových oslav doma. Někdy připojeny též ukázky z ruské literatury o Husovi, po případě upozorněno na dobrý poměr husitství k myšlence slovanské.

Že oslavy každoročně opakované nemohly býti vždy na stejné výši a že jim často hrozilo zmechanisování, po případě zpovrchnění a zlehčení, jest při kulturní a názorové různosti naší emigrace pochopitelné. Také u nás ozývaly se před válkou vážné hlasy, usilující o nutnost prohloubení Husova kultu, a s podobným zjevem setkáváme se i na Rusi.

Již v „Ruském Čechu“ z r. 1907 v slavnostním čísle, věnovaném památce Husově, čteme sympatický návrh, jak „nahraditi povrchní, bombastické oslavy, vypočítané jen na zevnější efekt, oslavami oduševněnými, které by přinesly skutečný mravní prospěch“. Autor návrhu má na mysli především seriosní přednášky, doplněné vhodným uměleckým programem, tiskovou propagandou a p.³⁾

²⁾ Nejstarší časopis ruských krajanů „Českoruské listy“, jež vycházely od r. 1906 v Lodži, nemohl jsem si opatřiti.

³⁾ „Návrh k oslavám Husovým“ od O. L. („Ruský Čech“ 15. [28.] VI. 1907).

O rok později v témže listě protestuje se proti tomu, že by určitá část Husových ctitelů nejraději degradovala Husa jen na oprávněného pravopisu! „My přivykli viděti Husa“, píše autor, „s biblí v ruce, ale nikdy s gramatikou. — Ještě více ale tane na mysl nám Hus s rukou pro volnost přesvědčení, pro práva lidského svědomí, pro pokrok ducha se zvedající. My známe Husa jako apoštola Kristovy prostoty a mravnosti... Tak jej učili poznávati náš český lid na Volyni nezapomenutelní vůdcové jeho — bývalí čeští duchovní, t. j. učili jej poznati i ducha jeho z toho, co nám Hus jako svatý odkaz svůj byl zanechal... Vraťme se k němu i my svým životem, vírou, odvahou, nadějí a mravností.“⁴⁾

Byl-li v uvědomělých českých kruzích na Rusi Husův kult nepostradatelnou součástí národního života, je snadno vysvětlitelné, že zejména velké Husovo jubileum — pětisté výročí jeho mučednické smrti — připadající na rok 1915, mělo býti našimi ruskými krajanů oslaveno zvlášť důstojně i okázale a že přípravy k tomu konaly se po několik let.

Tyto přípravy můžeme sledovati v českém tisku již od roku dvanáctého. Provolání dra Podlipného pro odhalení Husova pomníku v Praze r. 1915, jež bylo otištěno i v „Čechoslovanu“, vzbudilo živý ohlas i mezi ruskými Čechy. A snad právě jeho vlivem zahajuje se současně veřejná novinářská diskuse o tom, jak se má Husovo jubileum oslaviti v českých koloniích na Rusi. Z došlých návrhů vyjímáme zejména tento:

„Na rok 1915 připravují se Čechové v Čechách i v Americe. Slíbili svoji účast i jiní Slované, Angličané, Francouzi. Jak oslavíte tuto důležitou památku i Vy, Čechové ruští? Doba je krátká a nutno vážně přemýšlet a přípravy konat. Cizina někdy nezná už nás jako národ, ale vždycky zná Husa jako muže velikého, který první v temnotě středověku rozsvítil pochoděň světla. Hus jest toho hoden, aby byl námi náležitě ctěn, aby i vůkolní národové viděli, že vážíme si velikých našich otců. Bolno jest našemu srdci, že tak málo jest u nás charakterů pevných, tak málo Husovy opravdovosti a lásky k mateřtině. A přec hrdě se hlásíme ke jménu Husovu. Přípravy pro rok 1915, jakož i ten rok sám nechť znamenají pro nás očištění ode všech »také Čechů«, nechť vymizí z řad našich sobeckost, zášť, stranicství, na cti utrhaní, uduševnělost, opilství, karban, závist, plané spolkování, církevní nevraživost, kéž Hus stane se svědomím naším a my vrátíme se k životu pravdy a světla a tak staneme se Husity nejen ústy, leč jednáním naším.“⁵⁾ Autor pak čtenářstvu předkládá několik konkrétních návrhů, a to: především zvoliti výbor, který by všechny návrhy přijímal a zpracovával, dále pořádati sjezd ruských Čechů (nejlépe v Kyjevě), hromadnou výpravu do

⁴⁾ J. J. HL., Husův den („Ruský Čech“ 19. VI. [2. VII.] 1908).

⁵⁾ B. P., Rok 1915 („Čechoslovan“ 29. VI. st. st. 1912).

Čech, přednášky o Husovi ve všech českých koloniích, vydati vhodný leták o Husovi, psaný ruským Čechem, pracovati o to, aby v místech, kde jsou usedlí naši krajané, byla jedna ulice nazvána jménem Husovým, vystavěti okrskové Husovy domy (nejlépe podle gubernií), v nichž by byly umístěny české školy, útulky pro opuštěné děti, čítárny, knihovny, tělocvičny atd. Zvláštní pozornost měli věnovati oslavě Husově čeští protestanté, jejichž počet v Rusku odhadoval autor na šest až osm tisíc.

Tyto návrhy byly pak postupem času doplňovány, po případě se opakovaly a určitěji formulovaly. Nově navrhováno na př. zřízení spořitelny, založení osvětových spolků, nesoucích Husovo jméno, vydání jubilejních obrazů a laciných propagačních brožur, organisování přednášek, konání sjezdů na Volyni, který by byl jakousi přehlídkou českého živlu na Rusi a podobně.

Někde přikročeno již ke konkrétnímu řešení. Tak v Lodži zahájily koncem roku třináctého spojené české spolky spolu se svobodnou reformovanou církví velkou akci k zbudování důstojného společenského střediska, „Husova domu“, v němž by byla umístěna modlitebna, škola, čítárna, tělocvična, knihkupectví, noclehárna, sociální poradna, zkrátka vše, čeho veřejný a spolkový život našich kolonistů potřeboval.⁶⁾

Vedle toho se však také množily hlasy, volající po řádné ideové přípravě k roku patnáctému, po mravní reformě českého života. Starý kulturní pracovník mezi ruskými Čechy, V. Olič, žádá v „Čechoslovanu“ důrazně, aby se Husova památka uctila především hromadným vystupováním z katolické církve a místo „plané parády“ aby bylo pamatováno peněžitými dary na zřízení Husovy lidové university v Praze⁷⁾. O něco později volá se opět po celkovém zlepšení a obrodě ruského češství, žaluje se na současnou netečnost inteligence, na rakouské vlastenčení mnohých krajanů a na zanedbávání národní výchovy...⁸⁾

Jiný Čech mluví dokonce o novohusitství, jehož stěžejními zásadami mají být „znovuobrození duševní, zdokonalení člověka v každém ohledu a zocelení jeho povahy“⁹⁾.

Také zájem o přípravy, konané k roku patnáctému u nás, o Husův pomník v Praze a o jubilejní oslavy pražské byl značný. S několika stran se navrhoval hromadný zájezd, jakási národní pout ruských Čechů do Prahy a finanční příspěví na zbudování pomníku. Chválí se dále návrh daný „Osvětou lidu“ Národní radě české v Praze, aby se organisovala vše-

⁶⁾ V. Š., Husův dům v Lodži („Čechoslovan“ 29. XII. [II. I.] 1913/14).

⁷⁾ V. Olič, Dvě jubilea („Čechoslovan“ 12. [25.] II. 1914).

⁸⁾ „Rok Husův a my — Čechové!“ („Čechoslovan“ 3. [16.] IV. 1914).

⁹⁾ Veritas, Husově památce („Čechoslovan“ 11. [24.] VII. 1914). Pro mentalitu autoru je, myslím, zvláště příznačná tato záměna slov václavského chorálu: „Nedej zahynouti nám, drahý Mistře Jene, ni budoucím!“

národní sbírka pro různé podniky kulturní, s radostí se vítá protirakouské pojetí Husova pomníku v Hořicích, odsuzuje se zaujatost pražských církevních kruhů a císaře Františka Josefa proti postavení pomníku pražského, upozorňuje se na katolickou protiaksi, organisovanou na vžitém již podkladě slovanské vzájemnosti (kult cyrilometodějský, svatováclavský), zdůrazňuje se, že „legenda o slovanských věrozvěstech byla vědecky vyvrácena“¹⁰⁾.

A nejen v tisku, také ve spolkovém životě jevil se podobný zájem o pražské slavnosti. Tak 17. června 1914 na výborové schůzi spolku „Komenského“ v Kyjevě, jednalo se mimo jiné i o návrhu jednatele spolku p. Cejpa protestovati proti tomu, aby pražská obec, oslavující každoročně ohňostrojem svátek Jana Nepomuckého, byla též protektorem jubilejních oslav Husových. „Výbor spolku uznává“, praví se v tomto protestu, „že je logicky nemožné, oslavovati světlou památku velikána M. Husa i světiti svátek Jana Nepomuckého, který, jak historie dokázala, je osobou jesuity vymyšlenou, a to jen proto, aby památka Husova tím spíše v zapomenutí přišla.“¹¹⁾ Návrh tento nebyl sice přijat, ale již sám fakt, že byl podán a projednáván, svědčí o radikálně pokrokovém směru určité části našich kolonistů v Rusku a o jejich živém smyslu pro poměry ve vlasti.

Husovo jubileum zajímalo však nejen příslušníky našeho národa v Rusku, nýbrž také Rusy samé, a právě těmto ruským ctitelům Husovým nutno děkovati za to, že jubilejní oslavy vyzněly tak velkolepou manifestací, jaká byla pořádána zejména v Moskvě. Kdežto hlavní pozornost našich krajanů se obracela ponejvíce na Volyn a ruský jihozápadní kraj, cítila se v některých kruzích ruských a také ovšem u Čechů, žijících ve městech, naléhavá potřeba, získati pro důstojnou oslavu zvláště hlavní ruská města a zabezpečiti součinnost ruského obyvatelstva. Přípravy se proto konaly stejně v Moskvě, jako v Petrohradě a v Kyjevě.

Tento plán byl nejlépe realizován v Moskvě, kde došlo již v roce čtrnáctém k ustavení speciálního spolku, nesoucího jméno Husovo. Byl to „Rusko-český spolek paměti Jana Husa“ („Russko-česckoe občestvo pamjati Jana Gusa“), založený hlavně úsilím ruského ctitele Husova, A. F. Mikuliho¹²⁾. Spolek měl za úkol propagovati Husův kult v ruském

¹⁰⁾ „Úklady proti památce Husově“ (ibidem).

¹¹⁾ „Ze spolku Jan Amos Komenský“ („Čechoslovan“ 19. VI. [2. VII.] 1914). Zamítavé stanovisko výboru „Komenského“ k podanému návrhu bylo v novinách odůvodňováno takto: „Poněvadž otázka ta má pozadí náboženské i politické a spolek „Jan Amos Komenský“, jako český spolek na Rusi, má soustřeďovat všechny Čechy v Kyjevě žijící, bez rozdílu na jejich náboženské a politické přesvědčení, návrh se zamítá. Spolek však nechce nikterak brániti svým členům, kdyby jako jednotlivci protest tento podávali chtěli.“

¹²⁾ Podle informací, které jsem obdržel prostřednictvím p. Fr. Zumana od bývalého předsedy českých spolků v Moskvě p. A. Hraběte, byl A. F. Mikulí po dědovi českého

národě, zejména pořádali Husovy oslavy, a pracovali tak zároveň o rusko-české a slovanské sblížení. Vedle Mikulího zasloužil se o spolek a realizaci jeho programu jiný Rus, ředitel státního archivu v Moskvě, I. S. Běljaev, který byl v patnáctém roce předsedou spolku a tím i hlavním činitelem velkolepé oslavy moskevské. Čechy zastupoval v první době zejména známý předák české kolonie v Moskvě Sv. Koníček¹³⁾, potom V. M. a J. V. Majdl, starodružinník O. O. Jarolímek a profesor V. F. Říha.

Prvním veřejným vystoupením spolku před ruskou veřejností byla oslava Husova r. 1914. Večer 5. července zapálena na Poklonném vrchu, západně od Moskvy, hranice a proneseny řeči. O Husově životě promluvil I. S. Běljaev, o jeho významu pro Slovanstvo F. F. Aristov, o Husově odkazu a o poměru česko-ruském S. A. Koníček¹⁴⁾.

Tato slavnost nebyla však společným dílem všech moskevských Čechů. Pěvecký spolek „Lumír“ odmítl přímo svou účast na Poklonném vrchu, nepokládáje tento způsob oslavy za nejvhodnější a volil raději účinkovati při přednášce o Husovi, pořádané „Českým kroužkem“ v Moskvě¹⁵⁾. Rozdíl v názorech na pořádání Husových oslav byl povahy zásadní a projev se, jak uvidíme, i později v roce patnáctém.

Rusko-český spolek, nejspíše vlivem Koníčkovým, pokládá naopak právě táborovou schůzi lidu u hořící hranice za nejlepší způsob Husovy propagandy a pro získání sympatií moskevské veřejnosti k slavnostem v roce příštím. Chtěl dokonce, jak se psalo i v ruských novinách, koupiti nejvyšší část Poklonného vrchu od sedláků z vesnice Fili, nazvati ji Kostnicí a pořádali tam každoročně oslavy Husovy spojené s tradičním pále-

původu, takže možno i tím vysvětliti zčásti jeho sympatie pro husitství a účinnou práci o českoruské sblížení. Po založení spolku staral se hlavně o to, aby v moskevské universitě byl odhalen roku patnáctého Husův pomník. To se mu za pomoci generálního gubernátora moskevského, knížete Jusupova, také podařilo.

¹³⁾ O Koníčkově práci v tomto spolku se naše informace rozcházejí. Podle sdělení některých našich moskevských krajanů (pp. Hraběte, Rixiho, Šneppa a j.) byla jeho součinnost ve spolku velmi malá. Naproti tomu policejní zprávy rakouské, které sledovaly již předválečnou činnost Koníčkovu v Rusku, nazývají Koníčka jednak zakladatelem Husova spolku v Moskvě (Z. Tobolka, Dotaz německých poslanců o chování se českého národa za války II, 109), jednak jeho předsedou („Album velezrádců“, redig. F. Zapletalem a pořázené podle rezervátního německého originálu, sepsaného v presidiu pražského policejního ředitelství r. 1917, str. 114). Také ze zpráv ruských novin, jež psaly roku čtrnáctého o Husově oslavě na Poklonném vrchu, jest patrné, že Koníček měl tehdy ve spolku funkci významnější. „Ranee utro“ z 10. června st. st. 1914 nazývá jej zakladatelem a jednatelem spolku. Jeho činnost byla pravděpodobně přerušena koncem roku čtrnáctého, kdy Koníček odejel z Ruska na propagační cestu do ciziny.

¹⁴⁾ „Čechoslovan“ 26. VI. (9. VII.) 1914.

¹⁵⁾ „Godovščina sožženija Jana Gusa“ („Utro Rossii“ 15. VI. st. st. 1914). Došlo-li k této druhé oslavě nebo ne, nepodařilo se mi zjistiti.

ním hranice¹⁶⁾. Těchto oslav se měly účastniti též spolky a organizace jiných slovanských národů, a Husův spolek měl tak plniti i druhou část svého programu na poli slovanské vzájemnosti.

Do těchto příprav třeskla náhle válka. Slovanská politika ruské vlády, ujmající se Srbska proti Rakousku a propagovaná v širokých vrstvách lidových jako nutný důsledek odvěkého boje mezi útočícím Germánstvem a napadeným Slovanstvem, vzbudila a živila i osvobozenké naděje našich krajanů v Rusku. Ve chvíli, vzrušené válkou a naplněné horoucí vírou v úplné vítězství koalice, nemohla přirozeně vlna patriotického zápalu přejíti bez vlivu na mysl i srdce českých lidí, kteří ve vítězství Ruska viděli ovšem i nejbezpečnější záruku politického osvobození vlastního národa.

Je známo, jak tyto revoluční myšlenky a naděje zachvátily všechny kruhy našich krajanů a jak vedly k organisování politického i branného odboje v Rusku.

Tvoření českého dobrovolnického oddílu, který měl po boku Rusů vtrhnouti do Rakouska a bráti aktivní podíl v branném konfliktu slovansko-německém, bylo ovšem nemyslitelné bez ideového navazování na národní minulost, bez duchovního kontaktu s tím, co vedlo a sílilo národ od dob obrozenských a bylo mu mravní oporou za dlouholetého těžkého boje s německo-maďarskou nadvládou. Oživly národní tradice, ozval se hlas dějin, volající do zbraně. V této osudové chvíli byly to nesporně upomínky na boží bojovníky husitské, jež se nejvíce svým vlivem uplatnily. Národní a sokolská výchova předválečná, domyšlená logicky pro dobu světového branného konfliktu, připravila mladé brance po stránce ideové a Rusko mělo se státi novodobé Čechii novým osvoboditelem, novým Blaníkem.

Že v tomto hlasu dějin, vedle vlivu obrozenské a sokolské výchovy uplatnila se právě síla tradice husitské, možno vysvětliti nejenom tím, že válečná sláva husitských bojovníků jevila se nejpůsobivějším vzorem pro nově se tvořící československé vojsko, nýbrž i proto, že byla tu též historická obdoba velikého zápasu o život národa, obranného boje proti nemectví a obhajoby obecně platných principů práva a svobody.

Již v první polovině srpna, po válečné manifestaci našich krajanů v Kyjevě, čteme v „Čechoslovanu“ nadšená slova o Husovi jako národním světci a vůdci, a po prvé se tu vyslovuje naděje, že Husovo jubileum v příštím roce oslavíme, bohdá, již co národ svobodný!¹⁷⁾

Ve výzvě ke vstupu do českého dobrovolnického pluku nazývá se tento

¹⁶⁾ „Pamjati Jana Gusa“ („Russkija vědomosti“ 13. VI. st. st. 1914).

¹⁷⁾ —reš, Manifestovali jsme... („Čechoslovan“ 31. VII. [12. VIII.] 1914). Autor tu omylem připsal známá věštecká slova Komenského (o vládě věcí) Husovi.

pluk „husitským“¹⁸⁾ a národně vojenský duch našich lidí burcuje se jak v novinách, tak v řečech náborových emisařů, hlavně připomínkami husitských předků. Tito však mají působiti nejen svými kvalitami vojenskými, nýbrž také příkladem mravním. Podle jejich vzoru má Česká družina přinést národu i obrození života!¹⁹⁾

Přirozeně, vedle motivů husitských, které byly ovšem nejčtetnější, vyskytují se v českém tisku a v proslovech řečníků té doby i motivy bělohorské, jména všech národních velikánů, počínajíc od svatých patronů a končíc národními buditeli a současnými literáty a politiky. Působila zajisté celá historie národa, všechny kladné složky národního vývoje.

Zajímavou ukázkou spojování některých tradic, jmenovitě husitské a václavské, přináší „Čechoslovan“ ve stati nadepsané „Boží bojovníci“. Jímí míní autor vojáky České družiny, táhnoucí jako Václavovi bohatýři z Blánika-Ruska ku Praze pod praporem, na němž je rudý kalich a český lev²⁰⁾. Jiným dokladem podobného pojetí je proslov našeho krajana, pravoslavného protoiereje Manuila Němečka, k dobrovolníkům petrohradským, odcházejícím do Družiny. Český kazatel nesporně vyzdvihuje v tomto proslovu ideu husitskou na místě prvním, ale v celkové reminiscenci historické nezapomíná, patrně vlivem svého pravoslaví a s ním souvisícího slavjanofilství, ani na sv. Václava, Cyrila a Metoděje. Oslovuje své krajany „Potomci Božích bojovníků“, charakterisuje Husa a Jeronyma jako nejlepší syny českého národa, mezi hymny slovanské klade za Čechy píseň „Kdož jste boží bojovníci“, s lítostí vzpomíná pobělohorských poprav na staroměstském rynku. Vedle toho vzpomíná však i sv. Václava, „orodovníka české země“, mluví o Blániku a Velehradu, o Cyrilu a Metodějovi, o staročeských chorálech „Hospodine pomiluj ny“ a „Svatý Václave“²¹⁾.

Situace na bojišti byla v počátcích války, zejména na rakouské frontě, pro Rusy tak příznivá, že se úspěch české osvobozené akce zdál býti zajištěn v době poměrně krátké. Očekávala se brzká kapitulace Rakouska a tím i vítězný pochod Družiny do našich zemí. Likvidace války předpovídána na rok příští a není divu, spojoval-li se tento očekávaný válečný a politický úspěch, jak bylo již řečeno, opět s jubilejní oslavou Husovou. Jako by sám osud chtěl symbolicky spojití Husovo pětistileté jubileum s politickým osvobozením Husova národa!

V tom smyslu psalo se v našem tisku též o dalších důsledcích obnovené

¹⁸⁾ „Čechoslovan“ 5. (18.) VIII. 1914.

¹⁹⁾ „Úkol české družiny“ („Čechoslovan“ 20. VIII. [3. IX.] 1914). Podobně mluví emisař F. Parolek v Lucku („Čechoslovan“ 3. [16.] IX. 1914) a j.

²⁰⁾ Sáša, Boží bojovníci („Čechoslovan“ 7. [20.] IX. 1914.

²¹⁾ „Čechoslovan“ 28. IX. (11. X.) 1914.

politické svobody pro příští život Československa, osvobozenému boji se dávala i náplň mravní. Nejvýznačnější ukázkou tohoto druhu jest článek „Čechoslovana“, napsaný ke dni bělohorské bitvy a ostře zahrocený nejen proti Habsburkům, nýbrž i proti katolické církvi. Pro zajímavost cituji z něho část, která se přímo dotýká našeho tématu:

„Na co se nejvíce těšíme,“ praví autor, „je to, že odhodíme svoji polovičitost.

Jak by se srovnávalo s českou ctí, kdybychom uctívali památku českého mučedníka Mistra Jana Husa, co vyznavači Říma, toho Říma, jenž byl naším největším a nejúhlavnějším vrahem a lupičem?

Pětisté výročí Husovy smrti oslavíme co národ svobodný, zbavený okovů, které 300 let svíraly české tělo. Budeme osvobozeni od jha národnostního, ale musíme pak sami osvoboditi se od jha klerikálního — římskokatolického — jinak nesmíme předstoupiti před pomník „Českého Krista“, abychom se nezarděli studem a nepropadli hanbou . . .

Jinak dojdeme k novým Lipanům, k nové Bílé hoře . . .

Památný Husův rok 1915, který nám přinese kýženou zlatou svobodu, musí nás naléztí očistěnými, neboť jen co takoví můžeme o sobě říci, že jsme syny slavných otců, kteří se za vlast, svobodu, právo a spravedlnost bili s celým znemravněným římsko-katolickým světem — a jen tak důstojně oslavíme světlou památku velkého Čecha.“²²⁾

Zmínil jsem se již o tom, jakým způsobem chtěli se naši ruští krajané účastniti všennárodní oslavy Husovy v Praze i na Rusi. Mezi jiným mělo dojíti též k velkému sjezdu ruských Čechů v některém větším středisku na Volyni. Válka změnila ovšem celý program jubilejních slavností, zájezd do Prahy byl vyloučen, ale také na Rusi samé nedalo se provésti vše, co bylo navrhováno a připravováno.

Ani volyňský sjezd se neuskutečnil, zato však dříve netušené osvobozené hnutí, jež ovládlo úplně celý veřejný život našich ruských krajanů, vedlo k jinému sjezdu, na jiném místě, a ovšem i s jiným programem.

Politicko-vojenská akce, zahájená hned na počátku války, nutně musila býti soustředěna a sjednocena ve vyšším organizačním útvaru, který by spojil všechny české spolky a komitety na Rusi. Proto prozatímní výbor připravoval již od podzimu roku čtrnáctého nový vedoucí orgán našeho hnutí v Rusku, „Svaz čl. spolků“. Přípravné práce se protáhly přes celou zimu, takže sjezd delegátů všech českých a slovenských spolků, na němž se měl ustavit Svaz, mohl se sejítí teprve na jaře roku patnáctého.

Mezi těmito spolky byl ovšem také Rusko-český spolek Husův, zastoupený na sjezdu dvěma členy, předsedou Běljaevem a místopředsedou

²²⁾ —reš, 8. listopad 1620 („Čechoslovan“ 6. [19.] XI. 1914).

Mikulim²³⁾). Hned v první pracovní schůzi, ještě před zahájením vlastního sjezdového jednání, promluvili oba zástupci Husova spolku o jubilejních slavnostech v roce patnáctém. Běljaev vystoupil s návrhem, aby se Svaz připojil k oslavě moskevské; Mikulí ukazoval, jak slavná jména tří velkých českých Janů jsou v přítomné době uctívána i v Rusku: Husův spolek v Moskvě, Komenského spolek v Kyjevě a Česká družina, uctívající památku Žižkovu, jsou toho důkazem. Končil přáním, aby památka těchto Janů sjednotila všechny Rusy a Čechy v současném společném boji²⁴⁾).

Řeči obou ruských a slovanských patriotů byly přijaty se všeobecným souhlasem, a jakmile byly provedeny volby a ustavena Správa Svazu, doporučil sjezd, po řeči kyjevského delegáta p. Dědiny, všem spolkům a českým pracovníkům, účinně spolupracovati při Husových oslavách na Rusi, zvláště pak v Moskvě. Mezi návrhy, které podal ve své řeči továrník Dědina, byl nový návrh, aby byli k Husovým dnům svoláni do Moskvy „zástupci větších měst, universit, duchovních akademií, slovanských novinářů a veřejných činitelů nejen z Ruska, nýbrž ze všech slovanských zemí“²⁵⁾). Slavnost v Moskvě měla být za souhlasu ruských i českých kruhů slavností hlavní a měla zároveň manifestovati rusko-české snahy o slovanskou jednotu. Jak pokračovaly vlastní přípravy k této slavnosti, dovídáme se jen z několika málo zpráv ruského tisku, po případě z protokolárních záznamů o schůzích správy Svazu.

Brzy po skončení moskevského sjezdu žádal známý čechofil a slavjanofil S. K. Rodionov²⁶⁾ ministra osvěty hraběte N. P. Ignateva o dovolení, aby Husův spolek mohl umístiti v moskevské universitě bustu Jana Husa, jako prvního rektora nejstarší středoevropské university. Hrabě Ignatev ochotně svolil. Stejně ochotně souhlasil také vojenský ministr generál Suchomlinov se žádostí, kterou mu přednesl předseda moskevských Čechů, inženýr Rixi, aby totiž Husova busta mohla být ulita z ukořistěného rakouského děla²⁷⁾).

Tou dobou se však již počala čechofilská nálada v některých ruských

²³⁾ V té době čítal spolek 68 členů. Patrně z oportunních důvodů byli zvoleni za jeho delegáty ne Češi, nýbrž Rusové, také fakticky ve spolku nejvíce pracující, pp. Běljaev a Mikulí. Rovněž náhradníkem jejich zvolen Rus, p. Gromov.

²⁴⁾ Oficiální zdravici přednesl p. Běljaev již na slavnostní zahajovací schůzi 7. března. Citované řeči následovaly 8. března t. r. („Trudy I-go sjezda sojuza češskich občestv v Rossii“, str. 8 a 11).

²⁵⁾ „Trudy“, str. 32—34.

²⁶⁾ Jméno S. K. Rodionova, předsedy „slovanských trapez“ v Moskvě, člena moskevského gubernského zemstva, předsedy moskevského oddělení všeruského spolku „Popečitel'stvo o plěnných Slavjanach“ atd., patří ke jménům nejzasloužiljších Rusů o první úspěchy našeho osvobozenického hnutí v jeho počátečním období. Rodionov byl již před válkou velkým čechofilem a při vypuknutí války bral činnou účast v jednání s ruskou vládou o povolení České družiny.

²⁷⁾ Podle sdělení inž. Rixiho.

kruzích poněkud kaliti, a to z důvodů politických. Nejistá role Bulharska, ovládaného vlivy německými a protiruskými, budila podezření i proti politice našeho Svazu, který usiloval, jak známo, o úplné osamostatnění československých zemí a dostával se tím ovšem do rozporu s těmi ruskými čechofily, kteří si přáli naopak připojení Československa, jako autonomní součásti, k Rusku.

Českoruské přípravy k oslavám Husovým však tím, jak se zdá, příliš netrpěly. Horší bylo, že tisková propaganda s naší strany zanikla již na počátku patnáctého roku, kdy z finančních důvodů musil být zastaven jediný český list v Rusku, kyjevský „Čechoslovan“²⁸⁾). Místo něho byl vydán počátkem března jen jakýsi český kalendář, „Sborník časopisu Čechoslovan“. I v tomto sborníku hned úvodní článek „Na prahu Husova roku“ od redaktora B. Pavlu připomíná čtenářstvu blížící se jubileum, které se slaví již plně ve znamení našeho branného odboje. K vydávání nového týdeníku, „Čechoslováka“, který byl oficiálním orgánem petrohradského Svazu, došlo teprve nedlouho před Husem, v měsíci červnu.

Ale ani nedostatek propagandy nebyl tak na újmu jubilejním slavnostem. Příčina, proč bylo nutno omeziti se na několik větších oslav v hlavních městech ruských, byla úplná změna válečného štěstí na frontě, velký ústup ruských armád z Haliče a Polska a ohrožení našich venkovských kolonií nepřitelem.

Také oslavy samy se dosti změnily.

V době, kdy otázka obrany země a reorganisace fronty i zápolí stála v popředí všeho veřejného života a kdy i československé hnutí na Rusi musilo přizpůsobiti svou taktiku změněné situaci, hleděl Svaz sám vyhnouti se všemu, co by mělo ráz příliš okázalých veřejných slavností. Proto doporučoval oslaviti i jubileum Husovo hlavně přednáškami, způsobem spíše tichým a vážným, a upustiti zejména od pálení hranic²⁹⁾). Naproti tomu, zvláště moskevští Češi, kteří se stali Husovu spolku hlavními pomocníky v pořádání slavností v Moskvě, usilovali jak z důvodů propagačních, tak i z důvodů národního prestyže o slavnost co největší, podle původního plánu. V této otázce nebylo, jak se zdá, dosaženo dohody, a Svaz proto ponechal jednotlivým spolkům na vůli, aby se rozhodly samy podle místních poměrů. Aktivně v tomto směru vůbec zasahovati nechtěl, omezil se jen na to, že doporučoval, jak bylo již řečeno, oslavy tiché a seriózní.

Podle staršího již plánu chystali se ruští Čechové vydati k Husovým oslavám zvláštní publikaci, věnovanou vylíčení Husova života a dějin-

²⁸⁾ Poslední číslo „Čechoslovana“ vyšlo 31. XII. (13. I.) r. 1914 (15). Později byl „Čechoslovan“ opět obnoven na jaře roku šestnáctého.

²⁹⁾ Protokoly správy Svazu z 26. května a 1. června st. st. 1915 (Archiv legií).

ného významu. K tomu také došlo. V Kyjevě byl vydán spis „Husův sborník“, 1415—1915³⁰⁾. V něm byli zastoupeni téměř veskrze známí spisovatelé z vlasti. Poučné články byly od Obrátla, Drtiny, Herbena, Sladkovského, Havlíčka, Loskota a Denise. Z básníků vybráni F. S. Procházka, Rokyta, Čech, Machar, R. Bojko, R. Strenický, Orloj a K. Tůma. Vedle toho obsahoval sborník i několik výňatků a citátů z Husových spisů a známé husitské písně.

K naší jubilejní Husově literatuře patří také ruská kniha „Jan Gus“³¹⁾, vydaná Husovým spolkem v Moskvě roku 1916 a obsahující podrobné vyličení moskevských slavností, po případě stenografický zápis proslovených řečí. Jest velmi cenným historickým dokumentem, jediným vlastně pramenem pro Husovy oslavy v Moskvě.

Kromě jmenovaného kyjevského sborníku vydal „Komenský“ také zvláštní český leták o Husovi, v němž zároveň podával návrh, aby se, podle možnosti, konaly všude oslavy dvoudenní. V neděli 4. července měly býti v pravoslavných chrámech slouženy bohoslužby s kázáním o Husovi, odpoledne nebo večer měly se konati českoruské přednášky, po případě národní slavnosti. Následujícího dne měly býti páleny hranice³²⁾.

Tento program nemohli ovšem za změněných poměrů dodržeti ani kyjevští sami a omezili se, jak se dále zmíním, na slavnostní panychidu.

Nový náš oficiální týdeník „Čechoslovák“ vydal k jubilejním dnům Husovo číslo³³⁾, ozdobené Husovým obrazem. Úvodní článek „Jan Hus“ z pera známého badatele o době husitské a o Českých bratřích, profesora petrohradské duchovní akademie, I. S. Palmova, byl otištěn česky.

Palmov shrnul v tomto článku hlavní výsledky svého studia, ukázal na

³⁰⁾ „Husův sborník“ 1914—1915. K oslavě 500. výročí upálení Mistra Jana Husa vydal Dobročinný a vzdělávací spolek „Jan Amos Komenský“ v Kyjevě. Redigoval a uspořádal Věnceslav Švihovský. Typograficky upravil a vysázel Jaro Mareš. Tiskem Slovanské tiskárny V. Švihovského. Razřešeno pečatati voennoj cenzuroj.

³¹⁾ „Jan Gus“. Moskovskija jubilejnyja toržestva v pamjat 500-lětija ego končiny — 1914—1915. Russko-češskoe Obščestvo ego pamjati v Moskvě. Moskva, Sinodal'naja Tipografija 1916. Stran 48. Na obálce je fotografie Husovy busty od Rachmanova, v knížce samé jsou pak dvě fotografie, po stránce dokumentární velmi cenné. První z nich představuje skupinu vynikajících účastníků Husovy oslavy v bohoslovecké posluchárně moskevské university 21. června st. st. 1915, druhá, větší, skupinu 68 osob, které se účastnily oslavného banketu, pořádaného následujícího dne v restauraci „Metropol“. Fotografie jsou provázeny jmenovým seznamem osob. Čistý výnos této slavnostní publikace byl určen pro Husův pomník v Moskvě. Šlo patrně o to, aby zatímní busta sádrová byla zaměněna bronzovou, jak o to jednal již inž. Rixi s min. Suchomlinovem. Tato publikace patří dnes k nejzácnějším tiskům naší válečné literatury ruské. V Praze, pokud vím, ješt pouze jediný exemplář, který je majetkem starodružiníka br. J. Rába.

³²⁾ Leták byl vydán zvláštním Výborem pro oslavu památky Jana Husa, který se ustavil při spolku „Komenský“.

³³⁾ Třetí číslo „Čechoslováka“ z 25. VI. (8. VII.) 1915.

rozdílné pojetí husitského problému u Němců a Rusů, charakterisoval stručně nábožensko-reformní a zvláště pak národní stránku celého hnutí, stopoval zbytky slovanské liturgie v Čechách a pokusy Husových stoupenců a následovníků (zejména Jeronyma) o sblížení Čechů s pravoslavnou církví východní. Podstatu jeho nazírání na Husa vystihuje zvláště závěr, v němž se praví: „Hus byl v organickém spojení s cyrilo-metodějskou epochou svého národa, a tudíž s hlavním základem všeslovanské kultury, s cyrilo-metodějskou myšlenkou. Proto skrze Husa národ český vstupuje v organický svaz s celým kmenem i jednotlivými větvemi Slovanstva.“

Po Palmovově článku následoval ruský článek redaktora Bohd. Pavlů, „Sovremennaja Čechija i Jan Gus“. Autor upozornil především na veliký zájem o Husa, který se jevil u nás před válkou přes všechnu náboženskou lhostejnost národní masy. Položil vedle sebe rozdílné pojetí Masarykovo, Denisovo a Kybalovo, a končil aktuálním významem Husovým pro přítomnost. Dnes vzpomíná Husa celý národ, bojující opět za právo a spravedlnost. Proti nám stojí opět Německo, podporované papežskou kurií. Husův příklad dává i nám naději na vítězství. — Husovu historii osvětluje pak podrobně třetí článek „Čechoslovák“, převzatý z domácí literatury. Je to práce Herbenova „Muž, který první neposlechl“. Četla se se zájmem hlavně v našich zajateckých táborech. Kromě těchto článků obsahuje Husovo číslo ješt začátek Ševčenkovy maloruské básně „Ivan Gus“, výňatky ze spisů Denise a Kybala, několik citátů z Husa a písně „Kdož jste Boží bojovníci“.

V dalších číslech „Čechoslováka“ následovaly četné zprávy o jubilejních oslavách v Rusku, v cizině i v českých zemích, jež svědčily jednak o vskutku světovém rozšíření Husova kultu, jednak o zcela výjimečném stavu umlčeného národa ve vlasti . . .

Také nový ruský sborník, který počal vycházeti v červenci r. 1915 v Kyjevě pod názvem „Češko-russkoe edinenie“ za redakce V. Švihovského³⁴⁾, obsahuje hojně zmínek o Husovi a jeho době. S tímto tématem se zejména setkáváme v obou Denisových článcích „Jan Gus i češskaja narodnost“ a „Voskresenie Čechii“, dále v článcích gen. Červinky „Čechi i osvoboditel'naja vojna“ a „K istorii velikoj osvoboditel'noj vojny Čechii (1419—1431)“, pak v článku Heydukově „Iz prošlago češko-russkich otnošenij“. Heyduk obrací pozornost hlavně na pobyt Jeronymův v Rusku a na jeho sympatie k církvi pravoslavné. O nacionálním Husově zápase a významu píše novgorodský profesor F. Říha v článku „Gus i bor'ba Čechov s německim zasiliem“.

³⁴⁾ Vyšly celkem jen 2 svazčky tohoto sborníku, číslo 1—3.

Všichni tito autoři kladou důraz především na národní, po případě slovanský význam Husův. Menší zmínky o Husovi jsou ovšem i v jiných článcích sborníku³⁵). Kromě toho najdeme v něm přehledný referát o slavnostech v Moskvě a pak zvláště zajímavý po stránce dokumentární otisk ruské novinářské polemiky o zákazu Sv. synodu, sloužití za Husa panychidy v pravoslavných chrámech.

Podle zpráv „Čechoslováka“ přinesly všechny ruské deníky jubilejní články o Husovi a husitství. Uvedu na tomto místě aspoň některé z nich, pokud se zachovaly v archivu legií. Jejich rozdíly v pojetí tématu jsou značné.

Kromě zmíněného již článku B. Pavlů, „Sovremennaja Čechija i Jan Gus“, který vyšel také v deníku „Birževyja vědomosti“, přinesl „Deň“ studii prof. E. V. Tarle „Značenie Gusa v istorii Zapadnoj Evropy“, „Novoe vremja“ stať Dm. Verguna „K 500-lětiju mučeníčestva Gusa“, „Rěč“ delší článek „Jan Gus“ od Petra Ryssa, „Petrogradskija vědomosti“ článek Nik. Sojedova „Naroda češkago svjatoj učitel“ a pak „Gussity“ od S. A. Zěnčenka. Z venkovského tisku zachoval se článek „Velikij Slavjanin“ ze simferopolských novin „Južnoe slovo“.

Dm. Vergun přijímá celkem pojetí Palmovovo, oceňuje význam Husův pro další život národa a ukazuje na současné utrpení v českých zemích.

Čistě pravoslavné pojetí Husa najdeme v článku Sojedova, který čerpá pro to důvody nejen z Hilferdinga, nýbrž i ze svých styků s Čechy.

Naproti tomu Petr Ryss zdůrazňuje více sociální význam Husův, vycházejí z poznání, že obrození náboženské jde obvykle ruku v ruce s obrozením sociálním. Hus sám nebyl sice podle něho velký reformátor-revolucionář, byl však spíše proti své vůli určen osudem k tomu, aby pohnul lidstvem na cestě k pokroku.

Nejšíře pojal a ocenil význam Husův pro historii světovou prof. Tarle. Na rozdíl od většiny ruských ctitelův Husových cení náboženskou a mravní stránku jeho činnosti výše než nacionální. Hus, apoštol a mučedník svobody svědomí, byl podle něho ovšem také znamenitým bojovníkem národním, ale ne proto se bil za národnost, že to byla národnost jeho, nýbrž proto, že byla ztročena Němci. Tak s konfliktem náboženským splývá v jedno i konflikt politicko-národní. Hus sám k revoluci sice neponoukal, ale jeho smrtí byla revoluce vzbuzena, a jsouc složitým hnutím náboženským, národním i sociálním, učinila tenkrát z Čechů předvoj lidstva v plném smyslu slova.

Ruští badatelé o době husitské se však neomezili jen na příležitostné články novinové, nýbrž rozmnožili ruskou literaturu Husovu též o nové

³⁵) Při prvním čísle vyšla také zvláštní česká příloha — dnes snad ztracená — která obsahovala mimo jiné článek L. Tučka, Jan Hus — český člověk — národ a stát.

práce knižní. Je to knížka Korablevova „Slavjanskij mučenik Jan Gus iz Gussinca“ (K pětistému výročí jeho smrti) a pak knížka Romanovského „Jan Gus. Velikij podvižnik češkago naroda“. První vyšla v Petrohradě, druhá v Moskvě³⁶).

Vlastní oslavy Husovy, konané většinou o jubilejních dnech, vydařily se nad očekávání skvěle. Byly pořádány za velké a vřelé účasti Rusů, a měly ráz především národní a slovanský.

Poměrně tichá byla oslava v Petrohradě. Na večeru, uspořádaném v budově „Slovanského dobročinného spolku“ místním „Českým spolkem“, promluvili o Husovi dva přední pracovníci v našem ruském hnutí, tajemník Svazu Jiří Klecanda a redaktor „Čechoslováka“ Bohdan Pavlů. První osvětlil historický význam Husův, druhý vylíčil vývoj husitství na Slovensku. Večer byl zakončen recitací Macharova „Husa“. Účastnilo se přes 400 osob.

Vedle této české oslavy Husovy chtěl i petrohradský „Slovanský spolek“ („Slavjanskoe občestvo“) uctít památku Husovu církevní panychidou. Ta však nebyla Synodem povolena, ačkoli žádost o ni byla odůvodňována tím, že Hus byl nejlepším představitelem hnutí, směřujícího k pravoslaví, a že byl ochráncem cyrilometodějských tradic i slovanského jazyka. Než pro Světější synod zůstával Hus katolíkem, příslušníkem jiné církve než pravoslavné, a tento důvod byl rozhodující.

Ale přes to, že panychidy v pravoslavných chrámech nebyly oficiálně povoleny, přec jen někde se konaly a byly mlčky trpěny³⁷).

Hlavní oslavou tohoto druhu byla slavnostní panychida, sloužená profesorem duchovní akademie protoierejem F. Pokrovským ve Vladimírském soboru kyjevském. Byla oficiální oslavou česko-ruskou v Kyjevě, již se účastnili i representanti ruských státních úřadů, university, škol, kulturních institucí, spolků a pod.

V polemice vedené v ruských novinách o zákaz Husových panychid se později vyjasnilo, že tato panychida byla sloužena bez vědomí kyjevského metropolity Flaviana, a prof. Pokrovskij byl proto dodatečně volán k odpovědnosti. Z polemiky té jest pro nás zajímavý zvláště názor „Kolo-kolu“, kde se redaktor Skvorcov snažil obhájit Husa proti stanovisku Sv. synodu tím, že ukazoval na pravoslavného ducha Husova učení a života. Proto, ač Hus nebyl formálně příslušníkem pravoslavné církve,

³⁶) A. D., Ruské knihy o nás (Novoroční bilance české otázky). „Čechoslovák“ 31. XII. (13. I.) 1915 (16) a násl. O Husovi a husitech jsou ovšem hojně zmínky i v jiných ruských pracích, zabývajících se naším osudem za světové války. Výčet jejich za rok patnáctý najde čtenář také v tomto článku A. D.

³⁷) Sv. synod se podle zpráv ruského tisku usnesl, postupovati v praxi blahovolně. („Rěč“ 21. VI. st. st. 1915).

přece se prý jím stal v duchu, přijav, podle analogie s některými starokřesťanskými mučedníky, křest krve . . .³⁸⁾

Protihusovské stanovisko Sv. synodu se pak vskutku brzy změnilo a pravoslavné duchovenstvo účastnilo se později, jak dále se zmíním, dodatečné oslavy Husovy v Petrohradě.

Jiným ruským městem, o němž máme zprávy, že uctilo Husovu památku církevní panychidou, byl Berdičev. Panychida, povolená prý samým metropolitou, konala se teprve 18. července. Sloužil ji za velké účasti českého a ruského obyvatelstva protoierej A. Bučkovskij, který ve svém proslovu ocenil Husa velmi vřele s hlediska slovanského a pravoslavného³⁹⁾.

Také v eparchii moskevské vzpomínali kněží ve svých nedělních proslovch mučednické smrti Husovy a poučovali zároveň lid o příbuzenských vztazích a společných zájmech Slovanů českých se Slovy ruskými. Zásahu o to měl předseda Českého komitétu v Moskvě inž. Rixi, který jako dobrý znalec ruského venkova hleděl využití této jedinečné příležitosti, aby i široké kruhy venkovského obyvatelstva, k nimž nemohla proniknouti propaganda ruského tisku, byly o Husovi a Čechách, zejména pak o našem hnutí osvobozenkém, poučeny při výkladu evangelia v kostelích. Návrh tento správa Svazu schválila a moskevský metropolita Makarij, na něhož se p. Rixi osobně obrátil, s radostí vyhověl⁴⁰⁾.

Hlavní slavnosti, které upoutaly zájem ruské veřejnosti a vzbudily pro nás příznivý ohlas i v cizině, byly uspořádány, jak již řečeno, iniciativou Husova spolku v Moskvě. Trvaly tři dny. Slavnost 4. července v moskevské universitě měla ráz oficiální, hostina, pořádaná následujícího dne v restauraci „Metropol“, dávala oslavě ráz spíše společenský, a konečně tábor lidu, konaný třetího dne u hořící hranice na Poklonném vrchu, měl ráz slavnosti lidové⁴¹⁾.

Oficiální oslava byla zahájena v neděli 4. července o 2½ hodině odpolední v teologické posluchárně carské university moskevské za velké účasti Husových ctitelů a vynikajících ruských hodnostářů. Přítomni byli jmenovitě vrchní velitel Moskvy generál-adjutant kníže F. F. Ju-

³⁸⁾ „Cerkovnaja raznogolosica po povodu prazdnovanija Jana Gusa“ („Češko-russkoe edinenie“, str. 111—114). — Též ve sbírce novinových výstřížků Archivu legií.

³⁹⁾ V referátě o panychidě berdičevské, uveřejněném v „Čechoslováku“ z 30. VII. (12. VIII.) 1915, nazývá se Česká družina dokonce **Družinou Husovou**. Byl by to první doklad, který jsem dosud našel, o přímém spojování Husova jména s vojenským útvarům legionářským. První střelecký pluk, vzniklý z této původní Družiny, byl úředně nazván plukem Husovým teprve po zborovské bitvě r. 1917.

⁴⁰⁾ Protokoly správy Svazu z 18. června st. st. 1915 i ústní informace od inž. Rixiho.

⁴¹⁾ Hlavním pramenem pro tyto slavnosti jest zmíněná již publikace „Jan Gus“. Podrobný a vyčerpávající referát o ní podal dr. J. Kudela v „Naší revoluci“ V., ve článku „Jubilejní Husovy oslavy v Moskvě v roce 1915“ (str. 439—446).

supov hrabě Sumarokov-Elston, za rektora moskevské university prof. E. G. Leist, starosta města M. V. Čelnokov, člen dumy M. M. Novikov, S. K. Rodionov, řada zástupců různých ruských úřadů, ústavů a společností, představitelé českých spolků, Jihoslovanů, studentů a j., celkem přes 1000 osob⁴²⁾.

Vstupní řeč jménem Husova spolku, jakožto pořadatele slavnosti, pronesl p. Běljaev, za moskevskou universitu promluvil profesor R. F. Brandt. Poté následoval hlavní akt celé slavnosti, odhalení Husovy busty v universitním vestibulu. Sádrový pomník, dílo sochaře I. F. Rachmanova, měl na podstavci dva nápisy, latinský citát z Husova dopisu pražské universitní obci a český citát z jeho projevu k studentstvu.

Pomník odhalil sám kníže Jusupov, který za zvuků carské hymny sňal roušku a na podstavec pomníku položil stříbrný věnec. Druhý věnec, květinový, dal Husův moskevský spolek. Po ukončení hymny provolána sláva carovi, načež český pěvecký sbor⁴³⁾ zapěl „Hej, Slované!“ Na konec tohoto vrcholného bodu oficiální slavnosti byly přečteny holdovací telegramy carovi a vrchnímu veliteli vojsk, velkoknížeti Nikolaju Nikolaevičovi. Poté provolal kníže Jusupov zdar Čechům a Slovanům a za hlučných ovací, platících jeho osobě, byla první část oslavy skončena.

Po půlhodinové pause, ve které došly již telegrafické odpovědi na oba holdovací telegramy, pokračováno opět v posluchárně bohoslovecké fakulty v dalším programu. Následovala řada projevů od různých ústavů, spolků a korporací, čteny příписy a telegramy, prosloveny tři přednášky. První z nich, kterou měl A. F. Mikuli, pojednávala o Husově odkazu, v přednášce druhé probral moskevský krajan R. A. Řivnáč Husovu činnost spisovatelskou a konečně v třetí přednášce, pronesené česky R. F. Jaklem, podáno téma nejaktuálnější, „Hus a současná Čechie“. Písněmi „Kdož jste boží bojovníci“, „Bývali Čechové“ a hymnou „Kde domov můj“ skončen první den oslav o 5½ hod. odpolední.

Druhého dne, 5. července v 8 hod. večer, uspořádán rusko-český banket v restauraci „Metropol“ na Divadelním náměstí, jehož se účastnilo celkem 124 lidí. Večer zahájil opět I. S. Běljaev, památce Husově třikráte zapěna „Věčná pamjat“. Po odeslání pozdravného telegramu knížeti Jusupovu, zahájeny proslovy a řeči, poté čteny nové pozdravy,

⁴²⁾ Podle referátu v „Češko-russkoe edinenie“ str. 57—59, konaly se před zahájením universitní slavnosti bohoslužby v chrámu „Serbskago podvor'ja“, které sloužil přítel Čechů, srbský archimandrita Michail. — Svou nepřítomnost na universitní oslavě omluvili gubernátor hrabě Muravěv a náš krajan protoierej M. M. Němeček, který měl také na slavnosti přednášet. Na banketě omluvil svou neúčast kníže Jusupov.

⁴³⁾ Sbor řídil moskevský Slovák M. K. Ruppeltdt. I jména pěvců jsou uvedena ve sborníku „Jan Gus“.

písemné projevy a telegramy. Nejdlejší řeč pronesl opět A. F. Mikulí, vedle něho promluvil znovu profesor R. F. Brandt a dva řečníci z našich krajanů, E. J. Škarvan a J. F. Rixi.

Třetího dne, 6. července, rovněž v 8 hodin večer započal se poslední akt Husových oslav, tábor lidu na Poklonném vrchu za velké účasti asi 10.000 lidí. Spoluúčinkoval pěvecký sbor a hudba ruských dělníků z Prochorovských závodů, čestnou stráž tvořila moskevská družina skautů. Když průvod došel k hranici a dostavil se i kníže Jusupov, zahájil tábor opět I. S. Běljaev. Následoval proslov inž. Rixiho, po něm přednesl své příležitostné verše o Husově hranici prof. Brandt, načež s kratším proslovem vystoupil náčelník moskevské družiny skautů a člen výboru Husova spolku I. M. Gromov. Řadu těchto projevů zakončil A. F. Mikulí, který se slovy „Koster zažžen!“ „Hranice vzplála!“ hranici zapálil. Pěvecký sbor zapěl tradiční písně „Hranice vzplála“, „Kdož jste boží bojovníci“, národní hymnu „Kde domov můj?“ a hymnu ruskou. Poté hrála prochorovská hudba hymny všech spojeneckých států. Po 10. hodině večerní dohořela hranice, velkolepé slavnosti moskevské se skončily.

Přihlédneme-li k obsahu pronesených řečí, pozdravných proslovů a přípisů, poznáme, že všechny tyto příležitostné projevy, vycházejíce z historického významu Husovy činnosti a zdůrazňující tu nábožensko-reformní a mravní stránku jeho učení a života, tu opět Husovy zásluhy na poli národní kultury, vždy nakonec glorifikovaly Husa jako velikého, snad největšího Čecha a Slovana, národního a slovanského bojovníka s církví římskou a s výbojným němectvím. V tom smyslu navazováno také na dobu přítomnou a Husovo jméno vytyčováno jako symbol i pro zápas Slovanů v současné válce světové.

Nejvýznamnějším projevem politického rázu byl ovšem carův oficiální dík za holdovací telegram a vyslovení radosti z obecné víry v plné vítězství všeho Slovanstva nad nepřítelem. Tento projev se přirozeně dostal i za hranice a bylo ho propagačně dobře využito⁴⁴).

Husovy oslavy, nesené duchem odboje, nebyly sice konány jen v Rusku, nýbrž ve všech státech dohodových a neutrálních, kde žili naši krajané, a pro naše hnutí byla zajisté nejvýznamnější slavnost v Curychu a v Ženevě, kde s československým revolučním programem vystoupil Masaryk, ale Rusko bylo tehdy jediným státem, kde se slavnost ko-

⁴⁴) Redakce „Československé samostatnosti“ (Francie) zhodnotila carovu odpověď pro naše osvobozené hnutí těmito slovy: „Panovník velikého slovanského státu připojil se zde projevem důvěry v konečné vítězství všeho Slovanstva k projevům, učiněným v duchu velikého českého bojovníka za pravdu a právo. Všechny slovanské národy Rakouska a především Čechové, budou z tohoto projevu čerpatí posilu své víry v osvobození.“ (Č. S. 22. VIII. 1915).

nala za oficiální účasti představitelů státu a za souhlasu a sympatií samého panovníka.

Také v druhém oficiálním blahopřání od ministra osvěty hraběte Ignatěva zvučela slovanská nota. Hus má býti, podle něho, vzorem a posilou v nynějším boji Slovanstva s Němci. Rovněž kníže Jusupov ve svém omluvném telegramu, zaslaném druhého dne do „Metropolu“, klade Husa za vzor všem Slovanům, jmenovitě pro jeho důslednou a vše obětující pevnost přesvědčení.

Vrcholem moskevských oslav bylo, jak již řečeno, odhalení Husovy busty v universitě. Svými zástupci, po případě písemnými projevy účastnily se této slavnosti kromě university moskevské též petrohradská, kyjevská, varšavská a jurjevská.

Mluvčí moskevské university profesor R. F. Brandt pěkně vylíčil mnohostranný význam Husův, na konec pak nazval Husa velikánem světových dějin, snad největším z lidí vůbec. Kromě toho pronesl také přípitek na banketě v „Metropolu“ za slovanskou jednotu, při čemž citoval v ruském překladu některé slovanské motivy z našich básníků Václava Štulce a Jar. Vrchlického. Konečně u hranice Husovy na Poklonném vrchu recitoval, jak jsem se již zmínil, vlastní příležitostné verše.

V projevu university varšavské ocenil prof. Francev Husa jako myslitele slovanského, který se v boji za pravdu a právo stal obětí latinsko-germánské nesnášlivosti a nenávisti k Slovanům.

Týž tón se také ozývá z písemného projevu university kyjevské (za rektora T. Ž. Metz), který předčítal v Moskvě prof. Sobolevskij. Kostnická hranice se v něm charakterizuje jako hranice německá, která je podnes znakem nacionálního boje Čechů s Němci za národní církev a slovanskou kulturu. Mravní význam Husův pro celé lidstvo se zvláště cítí dnes za války s německými násilníky. Nakonec se projevuje přání, aby Husovy jubilejní oslavy posloužily i k pochopení cyrilometodějského odkazu Slovanům, za což prý zemřel i sám Hus.

Za universitu petrohradskou poslal krátký pozdrav rektor Grimm, za jurjevskou děkan Krašeninnikov. Z jiných škol a vědeckých nebo kulturních institucí ruských poslaly na slavnost zdravice Rumjancevovo museum (kníže Golicyn), moskevská společnost archeologická (hraběnka Uvarovova, I. Lindeman), pedagogický institut P. Šelaputina (řed. Jasin-skij), vyšší ženské kursy v Moskvě (Čaplygin), spolek Istorija literatury (prof. Speranskij), první moskevská reálka (řed. Sokolov). Ve všech se vyjadřuje kromě velké úcty k Husovi pevná víra ve vítězství Slovanstva a ve slovanské sjednocení. Zástupce místní odbočky Imperátorské ruské vojensko-historické společnosti, plukovník gen. štábu V. A. Afanas'ev, který byl oslavě přítomen, vzpomněl ve svém proslovu též Jeronyma

Pražského a vojenských úspěchů tábořských hejtmanů, Žižky a obou Prokopů.

Jestliže se již v projevech akademických kruhů, škol a vědeckých institucí kladl takový důraz na myšlenku slovanskou, tím větší měrou bylo tomu přirozeně v řečech politiků a veřejných pracovníků.

Na prvním místě sluší tu uvést projev moskevského starosty M. V. Čelnokova, který s Husovým jubileem ideově spojil současný zápas Slovanů s Němci. Kladl Husa za vzor slovanským bojovníkům dneška a vítal jednotu Ruska se vším Slovanstvem. Končil přáním, vydržeti do konce v boji za realizaci slovanské myšlenky. Druhou politicky významnou řeč pronesl člen dumy a zároveň zástupce moskevského obchodního institutu M. M. Novikov. Vidí v dnešní slavnosti též především oslavu velikého nositele idey slovanské. Smrtí Husovou nepřestal žít a působit jeho odkaz. Slovanská idea je vůbec nepřemožitelná. „Nad Slovaný možno sice dosáhnouti místních vítězství, ale zvítěziti nad Slovanstvem je nemožné“⁴⁵). Řeči obou politiků byly vedle carova telegramu nejvíce citovány v tisku ruském i zahraničním.

K těmto projevům možno přičísti také projevy S. K. Rodionova, který promluvil celkem třikrát; jednou za moskevské gubernské zemstvo, po druhé za „Popečitelstvo o plěnných slavjanach“, po třetí za „Slovanské trapezy“. Klaněl se Husovi jako člověk, Slovan a Rus, ujišťoval, že v srdci Rusů trvá stále láska k Čechům, i když nynější válka srazila vinou osudu český národ na bojišti s Rusy. V boji Slovanstva s Němci vzývá Husa o pomoc.

Z ostatních slovanských spolků pozdravili moskevskou oslavu ještě tito zástupci: za petrohradský Slovanský dobročinný spolek akademik A. I. Sobolevskij, který zároveň pozval shromážděné ctitele Husovy na podzimní slavnosti do Petrohradu, pak zástupce Srbů a Chorvatů p. Joksimovič a v „Metropolu“ M. J. Garapič. Písemné pozdravy zaslaly Moskevský slovanský komitét (N. Gučkov) a Slovanský dobročinný spolek v Moskvě (Spasokukockij, Drossi), dále Makedonská kolonie spolu s redakcí „Makedonského hlasu“ v Petrohradě a Chorvatsko-slovinský kroužek (Geruc, Tuma, Garapič). Všichni vyslovovali přání pro společnou práci a sjednocení slovanských národů.

Při oslavách, majících tak manifestační ráz slovanský a čechofilský, nemohli ovšem chybět ani ruští Sokolové. Oficiální zdravici poslal Svaz ruského sokolstva (Sultan Krym Girej, Danilovič), kromě toho obě tělocvičné jednoty Sokola v Moskvě. Zvláště potěšitelný pro nás byl příspěvek První jednoty (A. Peresencev, A. Putilin), v němž se vděčně připomínají

⁴⁵) „Jan Gus“, II.

mínají zásluhy našich českých náčelníků, kteří po dlouhá leta jednotu cvičili a vedli. V české tělocvičné soustavě, zcela rozdílné od německé, spatřují ruští Sokolové „pozdější odraz týchž tvůrčích základů slovanské individuality“, za které zemřel i Hus⁴⁶).

Vedle zástupců ruských spolků a korporací promluví nebo poslali pozdravy a projevy ještě četní jednotlivci, mezi nimi tvůrce Husovy busty I. F. Rachmanov (mluvil v universitě), I. K. Petruchin a P. V. Velikanov (v Metropolu). Zvláště pozoruhodný byl proslov Petruchinův, věnovaný otázce české církve. Řečník věří, že pádem Rakouska zvítězí v Čechách a na Moravě opět učení Husovo a dojde k utvoření církve národní v duchu cyrilometodějství a husitství. Tato bude svým učením přimykati k církvi pravoslavné. Písemné pozdravy zaslali pp. akademik Šachmatov, profesor Savelev (čestný člen spolku českých lékařů), kníže Meščerskij, profesor Gruška, V. Zimulin, přítel Čechů slavista Grot a spisovatelka Věra Kryžanovská, která uctila památku Husovu a Jeronymovu ve své práci „Světoci Čechii“ („Světla Čech“).

Je přirozené, že v době, naplněné tak intenzivním zájmem o výsledek světového konfliktu, jehož jádrem byl podle ruských názorů odvěký spor slovansko-germánský, vyznačovaly se také čistě historické referáty slavnostních řečníků, zejména pp. Běljaeva a Řivnáče, slavjanofilským pojetím Husa a jeho doby a končily se apelem k spolupráci pro slovanskou vzájemnost, po případě jednotu.

Hlavními řečníky ruskými byli oba čelní funkcionáři Husova spolku pp. Běljaev a Mikuli.

Již ve své zahajovací řeči v universitě podal p. Běljaev zhuštěný výklad svých názorů na husitství, které pojímá především jako protest slovanské rasy proti nesnášenlivosti, panovačnosti a násilí Němců. Po vyličení Husova života přešel řečník opět k aktualitám doby současné, ukázal na nová přeskupení mocenských sil v Evropě proti době Husově, t. j. na nynější spojení světa latinského se slovanským proti světu německému, a zdůraznil, že Hus, který zachránil českou národnost, je i mocným poutem, sjednocujícím Slovanstvo. Rusové, Srbové, Češi (Česká družina) jsou dnes v jedné frontě válečné. Končil přáním, aby Husův duch pojil slovanské národy na věky.

V druhé své zahajovací řeči v Metropolu shrnul Běljaev vývody všech řečníků z prvního dne slavnosti a pokusil se o syntetický závěr, oceňující veliký význam Husův ve všech oborech jeho mnohostranné činnosti. Třetího dne na Poklonném vrchu podal p. Běljaev opět stručnou charakteristiku Husa, jako velikána dějin a zvláště Slovanstva. V nynější hranici

⁴⁶) Ibidem 39.

vidí symbol očišťování člověka v duchu Husově, který ukazuje cestu ke slovanské jednotě.

Místopředseda spolku p. Mikuli promluvil také třikráte. Ve své první přednášce „o Husových odkazech“ líčí Husa jako slovanského apoštola lásky, jenž dále šířil Kristovu lásku k lidstvu, a spojoval ji s velikou láskou k vlasti a k národu. Z tohoto vlastenectví mu též vyplývaly povinnosti řádných občanů i vládců. Řečník ukazuje dále na Husovu lásku k Slovanům, vypočítává jeho zásluhy o národ a Slovanstvo i jeho úsilí o mravní reformy lidské společnosti. Věří, že Čechové obdrží na mírové konferenci svobodu a že svůj stát povedou podle Husova odkazu, který se dá vyjádřit těmito několika slovy: „Král, lid, láska, svoboda a zákon!“⁴⁷⁾

V „Metropolu“ promluvil p. Mikuli o „Husových přátelích“, mezi něž počítá jak Husovy žáky a stoupence, tak i všechny pány a husitské bojovníky. Oslavnou vzpomínkou děkuje jim za to, „že svými jmény ozdobili nejen český národ, nýbrž i celé lidstvo“⁴⁸⁾. Třetí, krátkou řeč proslavil p. Mikuli u Husovy hranice. Vzpomněl Husovy smrti, jež byla dobrovolnou obětí poznání pravdy a lepší budoucnosti národa. Světlo kostnické hranice nechť osvětluje celému lidstvu cestu k dostižení ideálů království božího na zemi!

Z našich krajanů hlavním řečníkem po všechny tři dny moskevských slavností byl inž. Rixi. V universitě mluvil jako oficiální delegát za Svaz čsl. spolků na Rusi i za Českou družinu. Ve svém projevu připomenul analogii Grunwaldu a husitských válek s dobou přítomnou a projevil přání, aby právě dnes, kdy se řeší tisíciletý zápas Slovanstva s Germánstvem, posilovali se Slované duchem Husovým.

Největší řeč pronesl však druhého dne v „Metropolu“ na téma „Krev mučenníků volá k nebesům“. V této řeči snad nejdůrazněji ze všech vysloveno přesvědčení o přímé souvislosti Husových reforem s cyrilometodějstvím a vírou pravoslavnou a znovu vyzdvížena analogie národního a slovanského zápasu století patnáctého s válkou současnou. Rus nepustí a nezradí svých slovanských bratří! Čechy, osvobozené politicky, budou se pak moci vrátiti k své staré víře, t. j. podle názoru řečníkova, k víře pravoslavné. Řečník končí provoláním slávy sjednocenému Slovanstvu⁴⁹⁾.

K otázce rozporu mezi západní a východní církví v českých dějinách vrátil se inž. Rixi i ve své třetí řeči, pronesené u hranice na Poklonném

⁴⁷⁾ Ibidem 22.

⁴⁸⁾ Ibidem 33.

⁴⁹⁾ Tato řeč byla otištěna též česky v „Čechoslováku“ 16. (29.) VII. 1915.

vrchu. Znovu připomínal činnost Cyrila a Metoděje a ostře odsoudil římskou církev a její násilnické metody.

Ve stejném duchu promluvil o Husově díle literárním R. A. Řivnáč. Také on vidí přímé spojení Husovy činnosti s tradicemi cyrilometodějskými a ukazuje na Husovy sympatie pro církev pravoslavnou. Projev za spolek „Komenský“ v Kyjevě učinil v moskevské universitě předseda spolku p. Jindříšek. Vzpomněl vedle Husa i Komenského a přál zdaru slovanskému sjednocení. Jednota Slovanů byla též tématem řeči F. J. Škarvana, který promluvil v „Metropolu“. Řečník věří, že jedině svorným postupem a jednotou zvítězí Slované nad Němci a zamezí dalším válkám. Husovo jubileum kéž slouží tomuto sjednocení!

Všechny řeči a projevy našich krajanů byly ovšem proneseny rusky. Výjimku tvořil jen pozdrav plnomocníka Svazu u České družiny J. Országa, který promluvil za naše družiníky a zároveň i za slovenské krajaný slovensky, a pak řeč Rudolfa Jakla z Moskvy, proslovená jazykem českým.

Téma této řeči „Jan Hus a současná Čechie“ bylo čistě časové a svou koncepcí odpovídalo plně tehdejšímu názoru našich ruských krajanů na situaci. Řečník ukázal především na to, že Husův duch, který vedl národ a bděl nad jeho osudy v době husitské, je mravní posilou i našeho odboje proti témuž nepříteli, který nás ohrožoval před pěti sty lety. Národ prodělává dnes svou nejtěžší zkoušku, ale zásluhou Ruska počíná se již plnití stará báje o Blaníku. Blanickými rytíři jsou právě čeští družiníci, kteří, obětující se podle Husova příkladu za svatou ideu a za pravdu, nesou v čele ruských vojsk svému národu svobodu. Rusko, ochránce slovanských národů, jejich jazyka i víry, osvobodí také nás a koruna svatováclavská zazáří v paprscích koruny Romanovců. Osvobozené Československo zachová proto Rusku na všechny časy budoucí nejen svou velikou lásku, nýbrž i neochvějnou vděčnost!

Moskevských oslav se ovšem mohli účastniti jen zástupci některých našich krajanských spolků a organizací. Ostatní kolonie nebo jednotlivci pozdravili Husovu slavnost aspoň projevy písemnými. Tak čsl. kolonie v Petrohradě (A. Welz), čsl. komitét ekaterinoslavský, Češi kavkazští (Heyduk, Halm, Husník), kolonie a běženci z Odesy (Horálek) a pak jednotlivci, bratři Malí z Charkova, br. Myslík a j.

Zvláštní místo mezi těmito hlasy příslušníků našeho národa na Rusi zaujímají projevy československých zajatců. Byly celkem čtyři. Dva z nich, pozdrav z Nižního Novgorodu a Sergače přečetl v universitě prof. Říha, jako důkaz pravého přesvědčení českých lidí v rakouské uniformě, druhé dva, z Pokrova a Barnaulu, došly patrně později.

Nejdelší z nich, pozdrav barnaulský, podepsaný deseti českými důstoj-

níky a tamním krajanem sládkem, vzpomíná husitské i pozdější historie národa, Husova významu pro Čechy i Slovany, a děkuje Rusku za to, co dělá pro Husovu památku i pro současné osvobození Slovanstva. Pozdrav z Pokrova přeje všem Slovanům svobodu, za kterou Hus hrdinně zemřel. Telegram tento podepsalo celkem 19 důstojníků, mezi nimi 2 Poláci, 1 Ukrajinec a 1 Rumun. Zajatci ze Sergače projevují lítost nad trpčím osudem, který stihl rodnou zemi právě v jubilejním roce Husově. Trpčící vlasti vzpomíná i projev našich zajatců z Nižního Novgorodu, projev ze všech nejradikálnější. Ukazuje na hroznou tragedii národa, který se chystal oslaviti Husa slavnostní přísahou na zachování a rozmnožení jeho reformačního díla. Měla to být zároveň slavnost Slovanstva i celého kulturního lidstva. Dnes ironií osudu je český národ postaven se zbraní v ruce proti těm, kteří mu nesou svobodu... Vyslovuje se však víra, že přijde mstitel, který pomstí naše nevinné oběti, jako tomu bylo po smrti Husově...

Zmínil jsem se již o tom, jak bylo znamenitého úspěchu moskevských slavností pro naši věc propagačně dobře využito v Rusku i za hranicemi. Husovo jubileum přineslo našemu boji o svobodu nesporně veliký prospěch mravní i národně-politický. To cítili všichni účastníci osvobozené akce. „Čechoslovák“ správně vystihl tuto skutečnost, když napsal v čelo svého referátu o Husových oslavách, že „i v našem politickém boji jest jméno Husovo stále ještě jednou z nejlepších našich národních zbraní, ono nejlépe potvrzuje naše právo na samostatný život“⁵⁰⁾.

Jakýmsi dozvukem Husových jubilejních slavností v Rusku byly dva večery, uspořádané koncem roku patnáctého v Petrohradě. Vzbudily pozornost hlavně hojnou účastí pravoslavného duchovenstva.

Jak bylo řečeno již dříve, původní zamítavé stanovisko Sv. synodu k Husovi se dlouho neudrželo. Ve spojení s některými změnami v ruské vládě, jež si vynutila zhoršená situace vojensko-politická, došlo totiž brzy i ku změnám ve vedení Sv. synodu. Dosavadní vrchní prokuror V. K. Sabler byl vystřídán koncem července A. D. Samarinem, známým již dříve svým porozuměním pro věc slovanskou a schopným reorganizovati mechanický byrokratism synodu. S jeho příchodem zavanul pak vskutku i v této nejkonservativnější instituci svobodomyšlnější duch a pravoslavným kněžím dovoleno účastniti se oslav Husových.

První oslavu uspořádal v neděli 28. listopadu petrohradský „Spolek pro šíření nábožensko-pravoslavných vědomostí“ za četné účasti duchovenstva, v čele s novým kyjevským metropolitou Vladimírem, který byl zároveň „pervoprisutstvující“ v Sv. synodu. Oslavu zahájil krátkým pro-

⁵⁰⁾ „Oslavy Husovy“ („Čechoslovák“ 2. [15.] VII. 1915).

slovem otec Ornatskij, jež promluvil o šíření pravoslaví mezi Čechy a o současném utrpení Husova národa. Hlavním řečníkem byl profesor I. S. Palmov, který hlavně rozebíral rozličné vlivy, zejména pravoslavné, působící na hnutí husitské. O národním významu Husově přednášel školní inspektor V. N. Korablev, autor zmíněné již jubilejní publikace o Husovi.

Druhá oslava konala se o málo později, 7. prosince t. r., péčí Slovanského dobročinného spolku. Hlavním řečníkem byl opět Palmov a vedle něho i náš krajan (Slovák), profesor jurjevské university a badatel v historii Komenského Jan Kvačala, který svůj výklad o mravním a národním významu Husově zakončil přáním, aby Husovu národu dostalo se té svobody, po které touží, a která by byla doplněním snah Husových⁵¹⁾. Poté člen spolku Kalinkov zabýval se nejprve srovnáním obou církví, západní a východní, načež přednesl několik básní o Husovi od Ševčenka, Majkova a Tjutčeva. Zajímavý byl též doslov předsedy spolku akademika Sobolevského, který rozebíral otázky vlivu cyrilometodějství na Husa a skončil apelem na novou náboženskou orientaci našeho národa. „Češi jsou teď“ — pravil — „na úsvitě svého osvobození od Vídně, ať nezapomínají také na druhý odkaz Husův, na své osvobození od Říma!“⁵²⁾

Hlavní oslavy Husova jubilea připadly, jak jsem již dříve připomněl, do těžké doby válečných neúspěchů Ruska. Toto kritické zhoršení situace na bojišti zavinilo ovšem také, že odpadla slavnost Husova tam, kde by měla jistě nejživější smysl — u našich vojáků České družiny...

Koncem června a začátkem července účastnily se totiž i naše roty za ústupu z Haliče ariergardních bojů III. ruské armády v jižní části ruského Polska mezi Bugem a Vislou. Za takových poměrů bylo ovšem vyloučeno organizovati nějakou oslavnou akci, nehledíc již ani k úplné roztříštěnosti Družiny u třetí armády. Přece však bez vzpomínky na Husa Česká družina nezůstala.

Záložní oddíl našich dobrovolníků, který se formoval v zápolí u 26. ruského záložního praporu, uspořádal v Žitomíru vlastní intimní slavnost, na níž o Husovi a jeho významu pro dobu přítomnou promluvil starodružiník prap. Jaromír Hušek. Z této slavnosti poslán ke štábu České družiny do Cholmu bratrský pozdrav, který byl pak uveřejněn velitelem Družiny pplk. Trojanovem v denním rozkaze. Zněl takto:

„Bratři! Česká komanda v Žitomíru oslavují tichou vzpomínkou 500letí upálení Mistra Jana Husi. Ovšem rozměr není tak, jak si přejeme, ale myšlenky a snahy naše jsou ty nejlepší. Chceme sledovati cíl, vytknutý Vámi před rokem, vážíme si a jsme hrdí na Vás, že jste prvními

⁵¹⁾ „Oslava Husova v Petrohradě“ („Čechoslovák“ 11. [24.] XII. 1915).

⁵²⁾ Ibidem.

průkopníky slovanské idee na frontě, doufáme na brzkou shledanou s Vámi a všichni chceme dodržeti základní rys Husovy povahy „Jít za pravdu“ a neustoupiti nikdy, dokud společně s Vámi nedosáhneme cíle. Končíme pozdrav a provoláváme Vám nazdar i na brzkou shledanou!⁵³⁾

Není, myslím, pro náš odboj v Rusku nezajímavé připomenouti, že tato vzpomínka, platící Husovi, jest zároveň v úředních rozkazech Družiny, psaných přirozeně rusky, prvním českým slovem, které bylo v nich k našim vojákům proneseno. Teprve za českým textem následoval text ruský.

Vedle našich kolonistů a vojáků byla však tehdy na Rusi ještě třetí složka národa, počtem největší, ale svým právním a sociálním postavením nejubožejší. Byli to zajatci... Bezprávný zajatecký živel se ovšem nemohl účastniti veřejných slavností, a také speciální oslavy zajatých Čechů v táborech byly — až na nepatrné výjimky — těžko proveditelné. A tam, kde bylo našich zajatců-vojáků užito k různým pracím fysickým, zejména na venkově, přešlo Husovo jubileum snad vůbec i bez vnitřní vzpomínky...

Ani v důstojnických táborech nebylo možno při hromadném ubytování rakousko-uherských důstojníků bez ohledu na národnost, uspořádati třeba jen čistě domácí oslavu. Chyběla organisace, nebylo ani jednoty v nazírání na současnou situaci národa. Ruské porážky nesporně deprimovaly, po zastavení „Čechoslovana“ nebylo dlouho vůbec žádných informací o tom, jak náš odboj pokračuje a zejména, co se děje s Českou družinou nebo v ústředním vedení naší akce na Rusi. Také kontakt s ruským okolím byl za přísnějšího režimu velmi omezen, ne-li vůbec vyloučen. Tato naprostá nejasnost situace a také lepší poznání ruských nedostatků ve všech oborech státního života kormoutilo myslí, zmenšovalo naděje a tlumilo dřívější radikální náladu.

Přes to však se ozval i hlas zajatců. Zmínil jsem se již o telegramech a projevech, poslaných na moskevské oslavy z Nižního Novgorodu, Sergače, Pokrova a Barnaulu, které byly publikovány v „Čechoslováku“ a v uvedeném Husově památníku. „Čechoslovák“ přinesl kromě toho též dva referáty o Husových oslavách, které uspořádali naši zajatci v táboře nižněnovgorodském a taškentském.

Poměry pro konání vlastní české oslavy byly v Nižním Novgorodě poněkud příznivější než jinde. Tamní ruský velitel gen. Pljučinskij se Slovany sympatisoval a sám si Husovy oslavy přál. Revoluční skupina našich důstojníků našla kromě toho dobrého pomocníka a ochránce v osobě profesora na tamním gymnasiu, F. V. Říhy, který na moskevských slavnostech zastupoval nižně-novgorodské Čechy.

⁵³⁾ Prikaz po Češskoj družině, 4. VII. (st. st.) 1915, Cholm, No. 325, § 9.

Naproti tomu se zase cítil v tamních zajateckých kruzích silněji než kde jinde vliv generála Kuzmanka, bývalého velitele Přemyšlu, který byl nejvyšším rakouským důstojníkem v nižněnovgorodském táboře. Také mezi invalidy, shromážděnými tam za účelem odeslání do Rakouska podle mezinárodních pravidel o vzájemné výměně zajatců-invalidů, bylo dosti žvlů protičesky zaujatých, od nichž se mohla očekávati eventuální denunce v Rakousku.

Slavnost se konala v jedné z místností nižněnovgorodského „ostrogu“, za tím účelem slavnostně upravené, v neděli po Husově jubileu. Účinkoval zajatecký orchestr a pěvecký sbor, účastníků bylo na tři sta. Zasluhou slavnostního řečníka, podpor. Floriána Zapletala, vyzněla oslava ta jako mužná demonstrace našich národních a osvobozenských tužeb. Přihlížeje k tehdejší situaci, vyzdvihl řečník především nacionální význam Husovy osobnosti v české historii a srovnáním doby husitské s dobou přítomnou otevřeně a jasně formuloval aktuální mravní a národní povinnosti všech, kdo se chtějí nazývati Husovými ctiteli a následovníky. „Snažil jsem se vylíčiti“, píše Zapletal ve vzpomínce na tuto oslavu, „stručnými, ale srozumitelnými slovy význam Jana Husa pro celý národ, ale vyložiti zejména, jak Rakousko a habsburská dynastie od roku 1526 neměly pomalu jiné starosti, než potlačiti ohněm a mečem vyznavače Husových myšlenek (až do Bílé Hory), jak my za této vojny navazujeme vědomě na husitskou revoluci a protirakouský odboj z r. 1620 a jak bojujeme proti jednomu z nejhorších Habsburků, proti Františkovi Josefovi I...“⁵⁴⁾

Druhá Husova oslava v zajateckých táborech, o níž se dovídáme z českého tisku, konala se v Taškentě. Zprávu o ní cituji přímo z dopisu tamního důvěrníka Svazu p. Josefa Gottfrieda: „Ve vojenském táboře zajatců v předvečer slavnosti se shromáždilo mužstvo, počtem několika set. Za tím účelem bylo také z jiných míst mužstvo sem na slavnost dovoleno. Řečník-zajatec v krásný podvečer zahájil slavnost působivou a nadšenou přednáškou a tak zde v středu Asie, v kolébce lidstva, byl vzdán hold našemu národnímu mučedníku. Vzplála hranice a za jejího svitu tichým večerem ze set hrdel zahřměly české chorály a písně. Dojati touto národní pobožností, v sokolském pochodu za zvuku národních písní rozcházel se účastníci, budíce obdiv i u soustředěných zde nepřátel. V těchto chvílích dovedeme zvláště ceniti, co vykonalo Sokolstvo pro zachování našeho národního charakteru a sebevědomí.“⁵⁵⁾

⁵⁴⁾ F. Zapletal, Oslava Husova jubilea (Obrátilova Čítanka o našem osvobození, str. 120). Referát o nižněnovgorodské slavnosti byl v „Čechoslováku“ 30. VII. (12. VIII.) 1915.

⁵⁵⁾ „Ze života zajatců“ („Čechoslovák“ 10. [23.] IX. 1915.)

Někde byla Husova památka uctěna aspoň svátečním klidem. Tak v důstojnickém táboře v Pokrově, odkud byl poslán také pozdrav do Moskvy, byl šestý červenec považován za den sváteční; na dvoře společné zajatecké ubikace improvisován koncert, večer se konala intimní schůzka českých důstojníků, na níž zapěny národní hymny a písně, obvyklé při Husových oslavách⁵⁶).

O ostatních oslavách — byly-li vůbec jaké — nevíme, bohužel, ničeho⁵⁷). Přes to však nelze pochybovati, že, i když nemohla být láska a oddanost k Husovi z různých důvodů veřejně projevena, tvořila přece v srdcích našich lidí jednu z nejdražších hodnot národní kultury, burcovala jejich svědomí, nutila je k přemýšlení o povinnostech a utvrzovala v nich revoluční odhodlání k brannému odboji.

Proto také naše dobrovolnické zahraniční vojsko vzpomínalo vždy, a zejména v letech po ruské revoluci, Husovy památky s upřímnou vroucností, a spojujíc jméno Husovo a husitské revoluce často s revolucí vlastní, svědčilo tím samo nejlépe o nepřetržitém a plodném vlivu Husova odkazu v životě národa.

Jaroslav Prokeš:

Soupis literární činnosti prof. V. Novotného.

1886.

J ó z a h u s l a ř [báseň]. Zábavné listy VIII (1886), čís. 15, str. 359.

1892.

Z p a m ě t í m ě s t y s e B o r o v a n. Českobudějovické listy I (1892), čís. 3 (30. čce), čís. 4 (6. srpna), čís. 5 (13. srpna).

Z č e s k é u n i v e r s i t y. Českobudějovické listy I (1892), čís. 4 (6. srpna) [konfiskováno].

1893.

Č. B u d ě j o v i c e. Neodvislost I (1893), čís. 31—33.

1894.

N a š e p r á c e. Pokrok (Čes. Budějovice) I (1894), čís. 1—3 (2. června, 16. června a 7. čce).

N a š e z a s t o u p e n í v o b e c n í r e p r e s e n t a c i. Pokrok I (1894), čís. 2 (16. června).

S y s t é m? Pokrok I (1894), čís. 4 (21. čce).

S l a v n o s t i V o d ň a n s k é. Pokrok I (1894), čís. 6 (18. srpna).

1895.

R e f.: Bretholz B., Die Übergabe Mährens an Herzog Albrecht V. von Oesterreich im J. 1423 (Wien 1893). Čes. Čas. Hist. I (1895), 336—338.

⁵⁶) Podle informace br. mjr. Rouse.

⁵⁷) Redaktor legionář J. D ý m a píše sice v článku „Husovy hranice v Rusku r. 1915“ (Nár. osvobození 5. VII. 1925), že prý tehdy „zaplály hranice v táborech České družiny a také na mnohých nádvořích zajateckých kasáren v Rusku“, nepřináší však pro toto tvrzení žádných konkrétních dokladů.

1896.

- Jan Hus v novější vědecké literatuře. Radikální listy III (1896), čís. 27.
Husův glejt. Čes. Čas. Hist. II (1896), 10—24, 67—86, 146—171.
K dějinám ohňů svatojanských v Čechách. Český lid V (1896), 287.
Goll Jaroslav. Ottův Slovník Naučný X (1896), 271—273.
Ref.: Z. Tobolka, O volbě a korunování Jiřího z Poděbrad (Praha 1896). Čes. Čas. Hist. II (1896), 387.

1897.

- Hus Jan. Ottův Sl. N. XI (1897), 902—921.
Jan Železný. Ottův Sl. N. XII (1897), 1059—1061.
Jakoubek ze Stříbra. Ottův Sl. N. XII (1897), 1025—1028.
Jan z Želiva. Ottův Sl. N. XII (1897), 1061—1062.
Chelčický Petr. Ottův Sl. N. XII (1897), 126—131.
Ivanité. Ottův Sl. N. XII (1897), 957.
Izrael Jiří. Ottův Sl. N. XII (1897), 969—970.
Ref.: Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. Begründet von J. J. Herzog, in dritter ... Auflage ... herausgegeben von Albert Hauck. I. A. Aretas (Leipzig 1896), Čes. Čas. Hist. III (1897), 121.
—: H. Finke, Acta concilii Constanciensis. I. Akten zur Vorgeschichte des Konstanzer Konzils (1410—1414). (Münster 1896). Čes. Čas. Hist. III (1897), 252—255.

1898.

- Karol IV. V publikaci: Vinogradov, Kniga dlja čtenija po istorii srednich věkov. Moskva 1898.
z Jenšteina Jan. Ottův Sl. N. XIII (1898), 233—236.
z Javořice Jan. Ottův Sl. N. XIII (1898), 127.
Jeronym Pražský. Ottův Sl. N. XIII (1898), 259—263.
z Jesenice Jan. Ottův Sl. N. XIII (1898), 273—275.
Václav Vladivoj Tomek. K osmdesátým narozeninám. Čes. Čas. Hist. IV (1898), 145—161.
Ref.: J. J. Herzog—Albert Hauck, Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. II a III (Leipzig 1897). Čes. Čas. Hist. IV (1898), 335—338.

372

1899.

- Listy Husovy. Poznámky kritické a chronologické. Věstník král. čes. Spol. Nauk, roč. 1898 (Praha 1899), čís. IV, str. 89.
Nové publikace o době husitské. Čes. Čas. Hist. V (1899), 12—34.

1900.

- Ref.: V. Flajšhans, Literární činnost M. Jana Husi (Praha 1900). Listy filologické XXVII (1900), 457—504.

1901.

- Inquisitio domorum hospitalis s. Johannis Hierosolimitani per Pragensem archidiocesim facta anno 1373. Z rukopisu Vatikánského vydal ... Historický archiv České Akademie čís. 19. Praha 1901. Str. 77.
Poznámky k „Odpovědi Václava Flajšhansse“. Listy filologické XXVIII (1901), 142—157.
O „pijanství“ starých Čechů. Český Lid X (1901), 450.
Ref.: Anton Seibt, Studien zu den Königsaalger Geschichtsquellen (Prag 1898). Čes. Čas. Hist. VII (1901), 62—66.
—: V. Flajšhans, Literární činnost M. Jana Husi (Praha 1900). České knihovnictví I (1900—1901), 105—107.
—: Zdeněk Nejedlý, Česká missie Jana Kapistrána (Praha 1900). Čes. Čas. Hist. VII (1901), 67—69.
—: V. V. Tomek, Dějepis města Prahy. Díl XII (Praha 1901). Čes. Čas. Hist. VII (1901), 461—463.

1903.

- Studien zur Quellenkunde Böhmens (I. Der erste Fortsetzer des Kosmas. II. Der Mönch von Sazava. III. Annales Gradicensis et Opatovicenses). Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung XXIV (1903), 529—615.
Ad. Bachmanns Geschichte Böhmens. Čes. Čas. Hist. IX (1903), 26—46, 164—178, 262—300, 373—397.
M. Jan Hus. Slavnostní číslo „Zlaté Prahy“ k oslavě Husově, 1903.
M. Jan Hus (Otisk ze Zlaté Prahy). Praha (nákl. autorovým) 1903. Str. 52.
Ref.: Mistra Jana Husi Sebrané spisy. Řada I. Spisy latinské, seš. 1—5. Z latiny přel. M. Svoboda. Úvody a vysvětlivkami opatřil V. Flajšhans (Praha 1903). Listy filologické XXX (1903), 370—379.

373

24

Ref.: J. J. Herzog-A. Hauck, Real-Encyklopaedie für protestantische Theologie und Kirche. 3. vyd. sv. IV—X (Leipzig 1898—1901). Čes. Čas. Hist. IX (1903), 213—230.

1904.

Prof. Bachmann a české dějiny. Zvl. otisk z Čes. Čas. Hist. IX. Praha (nákl. Bursíka-Kohouta) 1904. Str. 99.

1905.

Kronika zbraslavská. Překlad J. V. Nováka. Úvodem a poznámkami provází Václav Novotný. Sběrka kronik a letopisů českých v překladech, sv. II. Praha (nákl. nadání Frant. Palackého) 1905. Str. LXXII + 663.

Mistr Jan Hus. Otisk čl. ze slavnostního čísla „Zlaté Prahy“ (r. 1903). Praha (nákl. Národní Jednoty Severočeské) 1905, Epištoly pro lid, čís. 17.

Dějepis města Prahy. Sepsal V. V. Tomek. Díl V. Druhé, rozmnožené vydání [k tisku připravil V. Novotný]. Praha (nákl. F. Řivnáče) 1905. Str. 355.

W. W. Tomek. Politik, roč. XLIV (1905), č. 161 (ze 14. VI.), 163 (ze 16. VI.) a 164 (ze 17. VI.).

1906.

Rakousko-Uhersko po stránce církevně-náboženské. Církevní a náboženský vývoj. Česká Politika, red. Zd. Tobolka, Praha (nákl. J. Laichtera) 1906, 527—663.

Dějepis města Prahy. Sepsal V. V. Tomek. Díl VI. Druhé, opravené vydání [k tisku připravil V. Novotný]. Praha (nákl. Fr. Řivnáče) 1906. Str. 350.

Dějepis města Prahy. Sepsal V. V. Tomek. Díl VII. Druhé, opravené vydání [k tisku připravil V. Novotný]. Praha (nákl. Fr. Řivnáče) 1906. Str. 431.

České dějepisectví 1899—1904. Čas 1906, č. 127, Hlídka Času čís. 5, str. 3—4.

Tomek Václav Vladivoj. Ottův Sl. N. XXV (1906), 527—547.
Kus otázky sociální — kus vědecké organizace. Pražská lidová revue II (1906), 45—47.

374

1907.

Jan Milíč z Kroměříže. Lidová čítanka moravská (uspořádal F. Bílý, vyd. Moravsko-Slezská Beseda v Praze), Praha 1907, 79—97.
Václav IV. Ottův Sl. N. XXVI (1907), 290—296.

M. Jan Hus: O svatokupectví. Světová knihovna čís. 604—606, Praha (J. Otto) 1907. Str. 186.

Ueber den Tod des Königs Ladislaw Postumus. Věstník král. čes. Spol. Nauk, roč. 1906 (Praha 1907), čís. X, str. 20.

1908.

Zur böhmischen Quellenkunde. I. Der erste Fortsetzer des Kosmas. Věstník král. čes. Spol. Nauk roč. 1907 (Praha 1908), čís. VII, str. 114.

Josef Kalousek. Ve schůzi Hist. Spolku dne 31. března přednesl... Hlídka Času III (1908), čís. 14, 18 a 22. Zvl. otisk Praha (nákl. Historického spolku) 1908. Str. 23.

Český diplomatář. Hlídka Času III (1908), čís. 6, 10.

Ref.: J. Loserth, Studien zur Kirchenpolitik Englands in 14. Jahrhundert. II. Teil. Die Genesis von Wiclifs Summa theologiae und seine Lehre vom wahren und falschen Papsttum (Wien 1907). Čes. Čas. Hist. XIV (1908), 339—343.

—: Prameny dějin českých VI. Vyd. J. V. Šimák (Praha 1907). Naše Doba XV (1908), 546—548.

—: J. Volf, Soupis nekatolíků uprchlých z Čech z r. 1735 (Praha 1907). Naše Doba XV (1908), 937—940.

—: Sborník prací historických. K šedesátým narozeninám dv. rady prof. Dra Jaroslava Golla vydali jeho žáci. Red. J. Bidlo, G. Friedrich, K. Krofta (Praha 1906). Naše Doba XV (1908), 63—66.

—: Zprávy zemského archivu král. Českého. Sv. I. Pořádá řed. Dr. V. J. Nováček (Praha 1906). Naše Doba XV (1908), 225—226.

1909.

Dekret Kutnohorský. Přednáška, proslovená dne 18. ledna 1909 v Kutné Hoře. V publikaci: Dekret Kutnohorský, přednášky a stati V. Novotného, K. Krofta, J. Šusty a G. Friedricha. Praha (nákl. Historického klubu) 1909, str. 7—28.

Antonín Rezek. Hlídka Času IV (1909), čís. 10.

Ref.: R. Dvořák, Dějiny markrabství Moravského (Brno 1906). Naše Doba XVI (1909), 149—150.

375

24*

Ref.: F. Loskot, Konrád Waldhauser, řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce M. Jana Husa (Praha 1909). Čes. Čas. Hist. XV (1909), 469—473.

—: H. Kuffner, Husitské vojny v obrazech (Král. Vinohrady 1908). Naše Doba XVI (1909), 793—794.

—: Vl. Kybal, Jindřich IV. a Rudolf IV. Dvě studie o zahraniční politice Francie a domu Rakouského v l. 1592 až 1610 (Praha 1907). Naše Doba XVI (1909), 872—874.

—: Arnold Müller, Konec samostatnosti polské a pokusy o její obnovení (Praha 1907). — Jar. Bidlo, Dějiny Ruska v XIX. století (Praha 1907—8). Naše Doba XVI (1909), 712—714.

—: Vlastivěda moravská. Okres Třebický (napsal Fr. Dvorský), okres Rožnovský (napsal Č. Kramoliš), okres Bystřický (napsal J. Tenora) (Brno 1906 a 1907). Naše Doba XVI (1909), 147—149.

1910.

Ku kritice zpráv Kl. Ptolemaia o zemích českých. Rozpravy Čes. Akad. I. tř., čís. 40, Praha 1910. Str. 34.

Beiträge zur Geschichte Přemysl Otakars II. I. Der Krieg gegen Bayern 1266—1268. II. Přemysl Otakar II. und der Adel von Steiermark. Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung XXXI (1910), 280—301.

Rukopis kroniky Pulkavovy v knihovně Nostitzské. Věstník Čes. Akademie XIX (1910), 213—245, 269—302.

Hus rektorem Pražské university. Causerie z cyklu přednášek Spolku pro podporování nemaj. filosofů. Naše Doba XVII (1910), 648—657, 727—734.

Ref.: Fr. Dvorský, O starožitném panském rodě Benešoviců. Část I. O Benešovicích — vyjímaje rod pánů z Kravař (Brno 1907). Naše Doba XVII (1910), 312—314.

1911.

Kritické příspěvy k starším dějinám českým. 1. Soluňští věrozvěstové a Řím. 2. Qui, quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit. Čes. Čas. Hist. XVII (1911), 271—282.

K tradici o smrti Svatoplukově. Čas. pro mod. filologii I (1911), 10—14.

Zur böhmischen Quellenkunde. II. Der Mönch von Sazava. Věstník král. Čes. Společnosti Nauk 1910 (Praha 1911), čís. V, str. 124.

[Odpověď K. Kroftovi na kritiku spisu: Zur böhmischen Quellenkunde II.]. Čes. Čas. Hist. XVII (1911), 361—363.

Ref.: Fr. Dvorský, O starožitném panském rodě Benešoviců. Část II. O rodě pánů z Kravař (Brno 1910). Naše Doba XVIII (1911), 708.

—: Fr. Loskot, Milíč z Kroměříže, otec české reformace (Praha 1911). Naše Doba XVIII (1911), 551—554.

—: Ant. Schulz, Jich Milostí královen Českých urození páni podkomoří a hofrychtěři (Dvůr Králové 1910). Naše Doba XVIII (1911), 708 až 710.

—: Mil. Stieber, České státní smlouvy. Historický nástin. Díl I. (Praha 1910). Naše Doba XVIII (1911), 867—868.

—: Vlastivěda Moravská II. Místopis Moravy č. 15, 71, 75, 79 (Brno 1908—1910). Naše Doba XVIII (1911), 631.

1912.

České dějiny. Dílu I. část I. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha 1912, Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných, kniha XXXVIII. Str. 782.

Vratislav II. a slovanská liturgie. Čas. pro mod. filologii II (1912), 289—293, 385—390.

Polský vpád do Čech a bitva na Trutině r. 1110. Čas. Spol. přátel starož. Čes. XX (1912), 126—134, 170—175.

M. Jan Hus. Třetí, poopravený otisk ze slavnostního čísla „Zlaté Prahy“ 1903. Světová knihovna čís. 1000, Praha (J. Otto) 1912. Str. 62.

Ref.: Časopis Matice Moravské. Roč. XXXIV (1910). Naše Doba XIX (1912), 147—149.

1913.

České dějiny. Dílu I. část II. Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha 1913, Laichterův Výbor nejlepších spisů pouč., kniha XL. Str. 1214.

Das gräflich Choteksche Archiv in Kačín bei Kuttenberg (1900). Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs I, Wien (Veröffentlichungen der Kommission f. neuere Gesch. Österreichs 4) 1913, 177—179.

Das gräflich Nostitzsche Archiv zu Prag (1900). Archivalien zur neuer. Gesch. Österr. I, Wien (Veröffentl. d. Kom. f. n. Gesch. Österr. 4) 1913, 126—132.

Das fürstlich Paarsche Familienarchiv zu Bechyn (1901). Archivalien zur neuer. Gesch. Österr. I, Wien (Veröffentl. d. Kom. f. n. Gesch. Österr. 4) 1913, 253—265.

- Ref.: Fr. hr. Lützwow, Čechy. Nástin historický. Přel. J. J. David (Hradec Králové 1911). Naše Doba XX (1913), 307—309.
 —: Archiv Český XXVII (Praha 1912). Naše Doba XX (1913), 928 až 930.
 —: Vlastivěda Moravská II. Místopis Moravy: II. Hradištský kraj, č. 33, Kroměřížský okres (napsal Fr. Peřinka); IV. Jihlavský kraj, č. 64, Telecký okres (napsal J. Tiray) (Brno 1912 a 1913). Naše Doba XX (1913), 927—928.

1914.

- Kníže-biskup Jindřich Břetislav na Moravě. Čas. Mat. Mor. XXXVIII (1914), 353—360.
 Přemysl Otakar II., kurie a říše v l. 1268—1271. Čas. Mat. Mor. XXXVIII (1914), 1—25.
 Ref.: J. Kapras, Právní dějiny zemí koruny české I. Právní prameny a vývoj právnictví (Praha 1913). Naše Doba XXI (1914), 179—181.
 —: A. Köster, Die staatlichen Beziehungen der böhmischen Herzöge und Könige zu den deutschen Kaisern von Otto dem Grossen bis Otakar II. (Breslau 1912). Čas. Mat. Mor. XXXVIII (1914), 300—307.
 —: Matěje z Janova, mistra Pařížského, Regulae veteris et novi testamenti, vyd. VI. Kybal, sv. IV. (Inšpruk 1913). Naše Doba XXI (1914), 750—751.
 —: J. Sedlák, Studie a texty k náboženským dějinám českým I. (Olomouc 1914). Čas. Mat. Mor. XXXVIII (1914), 429—447; Archiv f. slavische Philologie XXXVI (1914), 256—265; Naše Doba XXI (1914), 845—846.
 —: A. L. Krejčík, Prolegomena k vydání II. dílu T. J. Pešinova díla ‚Mars Moravicus‘ I. (Praha 1913). Čas. Mat. Mor. XXXVIII (1914), 447—450.
 —: Archiv Český XXIX (Praha 1913). Naše Doba XXI (1914), 1041 až 1042.

1915.

- František Palacký, Doba Husova. Vyňato z Dějin národu českého. Úvod napsal V. Novotný. Světová knihovna čís. 1193—1196, Praha (J. Otto) [1915].
 Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol. Část I. Do Husa. (Kurs šestipřednáškový.) Sbíрка přednášek a rozprav, serie VI., čís. 10. Praha (J. Otto). Str. 280.
 Kdy se narodil Jan Hus? Čas. Čes. Musea LXXXIX (1915), 129—146.

378

- Vývoj Husových snah reformních (Přednáška z cyklu pořádaného na paměť Husovu svazem čes. studentstva). Topičův sborník literární a umělecký II (1914—1915), 454—465.
 Hus o rodičích a dětech. Ochrana mládeže V (1915), čís. 7—8, str. 257—264.
 Na obranu [k čl. J. Sedláka, Ještě jednou: Učil Hus remanenci? Spolu ke kritické rozpravě prof. V. Novotného o Studiích a textech I v Č. M. M. 1914]. Čas. Mat. Mor. XXXIX (1915), 398—412.
 Rektor pražské university Mistr Jan Hus v historii a ve veřejném mínění své doby. Přednáška, kterou o slavnostní schůzi c. k. české university Karlovy Ferdinandovy v Praze dne 5. července 1915 na paměť pětistého výročí smrti rektora pražské university M. J. Husi proslavil Dr. Václav Novotný, řádný profesor českých dějin. Praha (nákl. akad. senátu c. k. čes. univ. Karlovy Ferdinandovy v Praze) 1915. Str. 24.
 Hus v Kostnici a česká šlechta. Poznámky a dokumenty. Se světlotiskovou reprodukcí stížného listu českých pánů do upálení M. Jana Husi ze dne 2. září 1415 a článkem Ant. Masáka: „Popis a ocenění pečeti při stížném listě.“ Praha (nákl. Společ. přátel starož. čes. v Praze) 1915. Str. 80.
 Katalog výstavy, kterou pořádá na pětistoletou paměť úmrtí rektora pražského vysokého učení Mistra Jana Husi c. k. česká universita Karlova Ferdinandova od 15. června 1915 do 22. července 1915 v místnosti Musea království českého. Sestavili Karel Chytil a Václav Novotný. Praha (nákl. universitní komise pro pořádání slavnosti Husovy) 1915. Str. 74.
 Příspěvky k Husovské bibliografii. a) Vydání spisu „Gesta Christi“. b) K něm. překladům žalárních listů Husových. Čas. Čes. Musea LXXXIX (1915), 372—377.
 K protestnímu listu české šlechty ze dne 2. září 1415. Čas. Společ. přátel starož. čes. XXII (1915), 105—122.
 Monitorium patriarchy Konstantinopolského Jana na uchvatitele církevního majetku v Čechách z r. 1418. Věstník Čes. Akad. císaře Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění XXIV (1915), 417—432.
 Josef Kalousek (Vzpomínka pronesená nad jeho hrobem). Venkov X (1915), čís. 291 (4. prosince).
 Ref.: A. Schneider, Böhmen und seine Nebenländer in ältester Zeit. A. Deutscher Sagenschatz. B. Aelteste Geschichte. C. Kulturgeschichtliches [1915]. Čas. Mat. Mor. XXXIX (1915), 234—240.

379

- Ref.: M. Uhlirz, Die Genesis der vier Prager Artikel (Wien 1914). Čas. Mat. Mor. XXXIX (1915), 287—298.
 —: B. Hubmaier, Von Wilhelm Man. Berlin-Leipzig 1912. — C. Sachse, Dr. Balthasar Hubmaier als Theologe (Berlin 1914). Čas. Mat. Mor. XXXIX (1915), 298—305.
 —: D. Martin Luthers Werke. 50 Band (Weimar 1914). Čas. Mat. Mor. XXXIX (1915), 378—380.

1916.

- Johannes Hus. Das böhmische Volk (red. Zd. V. Tobolka), Prag 1916, 17—32.
 Na obranu. Čas. Spol. přátel starož. čes. XXIV (1916), 90—93.
 M. Jeronym Pražský. Naše Doba XXIII (1916), 641—649, 742 až 748.
 Jaroslav Goll. Union LV (1916), čís. 193 (N. F. VIII, 14. Juli).
 Josef Kalousek. Čas. Mat. Mor. XL (1916), 1—34.
 Josef Kalousek. Almanach Čes. Akademie XXVI (1916), 205 až 218.
 Dr. Josef Kalousek. Zpráva (univ. Karlovy) o stud. roku 1915 až 1916 (Praha 1916), 34—36.
 Ref.: A. Patera, Bohemika knížecí Dietrichsteinské knihovny v Mikulově (Praha 1915). Čas. Mat. Mor. XL (1916), 139—141.
 —: M. Hein, Die Geschichte der älteren Bischöfe von Olmütz 1063—1207, I. Th. (Prog. Olmütz 1913—1914). Čas. Mat. Mor. XL (1916), 276.
 —: B. Hroch, Einiges über das Verhältnis des mhd. ‚Dalimil‘ zum alttsch. Original (Zwittau 1914). Čas. Mat. Mor. XL (1916), 278—279.
 —: B. Vyhíral, České husovské rukopisy c. k. studijní knihovny v Olomouci (Olomouc 1914). Čas. Mat. Mor. XL (1916), 280—282.

1918.

- M. Jan Hus. Národní čítanka (uspoř. Cyr. Merhout, Dr. B. Němec), Praha (nákl. B. Kočího) 1918 (Umělecké snahy sv. 131), 48—58.
 Husitství. Národní čítanka (uspoř. Cyr. Merhout, Dr. B. Němec), Praha (nákl. B. Kočího) 1918 (Umělecké snahy sv. 131), 60—80.
 V. V. Tomek. 1818—1918. Přednáška, proslovená 30. května 1918 v slavnostní schůzi na paměť Tomkovu v zasedací síni staroslavné radnice Staroměstské. Praha (nákl. Historického spolku) 1918, str. 9—25.
 Bibliografický přehled literární činnosti V. V. Tomka. V publikaci: V. V. Tomek (1818—1918). Na památku jeho stých narozenin vyd. Historický spolek. Praha 1918, str. 53—71.

- Univ. prof. Dr. Jaroslav Bidlo. Zlatá Praha XXXVI (1918), 47—48.
 Univ. prof. Dr. Jaroslav Bidlo. Venkov XIII (1918), čís. 274, (24. XI.).
 Ve velké chvíli (Pozdrav 28. říjnu). Topičův Sborník VI (1918 až 1919), 97—100.
 Ref.: Naegle A., Kirchengeschichte Böhmens quellenmässig und kritisch dargestellt. I. Einführung des Christenthums in Böhmen (Wien u. Leipzig 1915). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—18), str. 311 až 336.
 —: St. Zakrzewski, Czeski charakter Krakówa za Mięszka I. v světle kritiky źródel (Kwart. Hist. XXX). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917 až 1918), 486—488.
 —: Górka O., Anonymi descriptio Europae orientalis, Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia' anno MCCCVIII exarata (Cracoviae 1916). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—18), 351—357.
 —: A. Hauck, Deutschland und England in ihren kirchlichen Beziehungen (Leipzig 1917). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—18), 498—499.
 —: Fr. Bartoš, Tetragonus Aristotelis. Konciliaristický projev s počátku velikého církevního rozkolu (Praha 1916, Histor. archiv Čes. Akademie, č. 41). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—18), 365—371.
 —: A. Neumann, Neznámá statuta moravská z 15. stol. (Hlídka XXXIII). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—1918), 499—500.
 —: A. Kutschera, Aus den Tagen der Hussitenkriege. König Siegmund im Kampfe um Prag (Prag 1917). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917 až 1918), 500.
 —: Teige J., Základy starého místopisu Pražského (1437—1620). Oddíl I. Staré město pražské. Díl II. (Praha 1915). Čas. Mat. Mor. XLI až XLII (1917—18), 403—410.
 —: H. Vonschott, Geistiges Leben im Augustinerorden am Ende des Mittelalters und zu Beginn der Neuzeit (Berlin 1915). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—18), 500—501.
 —: A. Sanka, Die Böhmisches Brüder (Aus Österreichs Vergangenheit 6). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—1918), 513.
 —: Cl. Minařík, Die Provinzvikare der oesterreichisch-böhmisch-polnischen Observantenprovinz von 1451 bis 1467 (Franziskanische Studien I., 1914). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—18), 506—508.
 —: W. Dersch, Die Provinzialminister der böhmisch-polnischen Konventialenprovinz (Franziskanische Studien I., 1914). Čas. Mat. Mor. XLI až XLII (1917—18), 502—504.

- Ref.: P. Minges, Das Trilogium animae des Ludwig von Preussen O F M (Franziskanische Studien I, 1914). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917 až 1918), 508—509.
- : J. Lampel, Der mährische Anteil am Gemärke des Landbuches (Festschrift der Ver. f. Landeskunde von Niederösterreich, 1915). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—18), 488—490.
- : A. Dopsch, Epilegomena zum oesterreichischen Landrecht (Jahrb. des Ver. f. Landeskunde Nieder-Oesterreichs XIII—XIV). Čas. Mat. Mor. XLI—XLII (1917—18), 491—493.
- : Archiv Český XXXII. Praha 1915. — Sněmy české XV. Praha 1917. Naše Doba XXV (1918), 626—627.

1919.

- K pobytu kardinála Guida v zemích českých r. 1143. Čes. Čas. Hist. XXV (1919), 198—212.
- M. Jan Hus. Život a učení. Díl I. Život a dílo. Část 1. Praha 1919, Laichterův Výbor nejlepších spisů pouč., kniha XLVI. Str. 505.
- Můj dodatek [k replice F. M. Bartoše, Ještě o Tetragonu Aristotelis]. Čas. Mat. Mor. XLIII—XLIV (1919—20), 264—265.
- Z dějin vědeckého poznávání Husa. Praha 1919, Publikací Společnosti musea Husova čís. 1, 5—16.
- Za dvěma rektory university Karlovy. Přednáška, již 5. července 1919 proslovil na slavnostní schůzi universitní děkan filosofické fakulty prof. Dr. Václav Novotný. Praha 1919. Str. 20.
- Společnost Husova musea. Národní Listy XLI (1919), čís. 158, str. 1—2.
- T. G. Masaryk. Předneseno na slavnostní schůzi universitní dne 7. března 1919. Naše Doba XXVI (1919), 481—488.
- Provázecí přípis k minci pamětní [university Karlovy]. Inaugurace rektora Karlovy university dne 3. prosince 1919, 38—40.
- Ref.: O mučeních českých knihy patery. Vyd. V. Flajšhans (Praha 1917). Čas. Společ. přátel starož. čes. XXVII (1919), 75—77.

1920.

- M. Jana Husi korespondence a dokumenty. Praha 1920; Sbíрка pramenů čes. hnutí náboženského ve XIV. a XV. stol., čís. XIV, spisů M. Jana Husi č. 9. Str. LVI + 381.
- Husitský král. Národní Politika, roč. XXXVIII (1920), č. 114 (z 25. IV.).

- Frant. Aug. Slavík. Almanach České Akademie XXIX—XXX (1920), 124—140.
- Na obranu práv české university. (Projev akademického senátu.) Inaugurace rektora Karlovy university dne 23. listopadu 1920, str. 79—87.
- Ref.: H. Patzig, Die Städte Groszgermaniens bei Ptolomäus und die heut entsprechenden Orte (Dortmund 1917); G. Schütte, Ptolemy's maps of Northern Europe. A reconstruction of the Prototypes (Kjøbenhavn 1917). Čas. Mat. Mor. XLIII—XLIV (1919—20), 511—512.
- : R. Holtzmann, Die Urkunde Heinrich IV f. Prag v. J. 1086. Ein Beitrag zur Gesch. der Gründung des Bistums Prag und seines Verhältnisses zum Bistum Mähren (Arch. f. Urkundenforschung VI). Čas. Mat. Mor. XLIII—XLIV (1919—20), 512—513.
- : Šusta J., Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví (Praha 1917). Čas. Mat. Mor. XLIII—XLIV (1919—20), 302—333.
- : Kraus A., Husitství v literatuře, zejména německé. I. Husitství v literatuře prvních dvou století svých (Praha 1917). Čas. Mat. Mor. XLIII až XLIV (1919—20), 368—373.
- : Hauck A., Studien zu Johann Huss (Lipsko 1916). Čas. Mat. Mor. XLIII—XLIV (1919—20), 333—346.
- : K. Rieder, Regesta episcoporum Constantiensium (III, 1384—1430, Lief. 1—4, Innsbruck 1913). Čas. Mat. Mor. XLIII—XLIV (1919 až 1920), 516.

1921.

- Z dějin československých. Úvahy a poznámky. Brno 1921, Sborník vědeckých příruček 2. Str. 118.
- M. Jan Hus. Život a učení. Díl I. Život a dílo. Část 2. Praha 1921, Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných, kniha XLVI. Str. 552.
- Husův výklad. České Slovo roč. XIII (1921), č. 150 (z 2. VII., Setba č. 27).
- Jak byl Hus v Kostnici „usvědčen“. České Slovo roč. XIII (1921), č. 156 (z 9. VII., Setba č. 28).
- K výročí staroměstských poprav. České Slovo roč. XIII (1921), č. 138 (z 18. VI., Setba č. 25).
- Bílá Hora a doba pobělohorská v díle Jiráskově. Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek, poř. Mil. Hýsek, Praha (J. Otto) 1921, 134—158.

- Z politické činnosti J. A. Komenského. Naše Doba XXVIII (1921), 84—93, 161—170.
- Jana Amosa Komenského „Panegyricus Carolo Gustavo“. Sborník, vyd. k 60. narozeninám univ. prof. Dr. Františka Drtiny (usp. J. V. Klíma), Praha 1921, str. 188—94.
- Ernest Denis. Naše Doba XXVIII (1921), 243—249.
- In Memoriam Ernesti Denis. Vzpomínka pronesená na schůzi k uctění jeho památky v Pantheonu zem. Musea dne 21. ledna 1921. Topičův sborník VIII (1921), 322—328.
- Ernest Denis. Slavnostní představení J. J. Kollára „Pražský žid“. Ve prospěch postavení pomníku Arn. Denisovi v Praze dram. odbor polského klubu omladinářů Dandes a Unie dne 7. XI. 1921 (str. 3).
- Prof. Dr. Gustav Friedrich padesátníkem. Čas XXXI (1921), č. 129 (4. června).
- Ref.: Niederle L., Slovanské starožitnosti. Díl III. (Praha 1919). Čas. Mat. Mor. XLV (1921), 81—87.
- : Naegle A., Kirchengeschichte Böhmens quellenmässig und kritisch dargestellt I. 2. (Wien u. Leipzig 1918). Čas. Mat. Mor. roč. XLV (1921), 87—113.
- : Neumann A., České sekty ve stol. XIV. a XV. (Staré Brno 1920). Čas. Mat. Mor. roč. XLV (1921), 113—121.

1922.

- Universita Karlova v minulosti. Praha (nákl. rektorátu university Karlovy) 1922. Str. 78.
- Betlémská (t. ř.) kázání a jejich české glosy. Sborník filologický VII (1922), 128—66 (čís. IX).
- Zlomek akt o sporu kaple Betlémské s farou sv. Filipa a Jakuba. Betlémská kaple. O jejích dějinách a zachovaných zbytcích. Praha (nákl. Společ. Husova musea) 1922, str. 116—118.
- Arnošt Denis. Almanach České Akademie XXXI—XXXII (1922), 132—152.
- Ref.: Šusta J., Dvě knihy dějin českých. Kniha druhá: Počátky Lucemburské (Praha 1919). Čas. Mat. Mor. XLVI (1922), 277—284.

1923.

- Území českého státu v historickém vývoji. Encyklopedie: Politika (red. Zd. Tobolka), Praha (nákl. Čs. Kompasu) 1923, str. 55—75.

Le peuple Tchécoslovaque et la civilisation européenne. L'Illustration économique et financière, Numéro spécial, La Tchécoslovaquie 1923.

- Boreš z Rýzmburka. Čas. Mat. Mor. XLVII (1923), 189—192.
- Kde se narodil Jan Hus? Praha 1923, Knížky „Dědictví Husova“ čís. 1. Str. 28.
- Kde se narodil Jan Hus? Zvon XXIV (1924), 118—120, 129 až 131, 149—150.
- Ještě k otázce rodiště Husova. Venkov roč. XVIII (1923), č. 297 (21. prosince).
- Zdání a pravda. Venkov XVIII (1923), čís. 302 (29. prosince).
- Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava. Praha (nákl. Společ. Husova musea) 1923. Str. 27.
- Sborník Blahoslavův (1523—1923). K čtyřstému výročí jeho narozenin. Pořádali Václav Novotný a Rudolf Urbánek. Přerov (nákl. výboru pro postavení pomníku Blahoslava v Přerově) 1923.
- Řeč, pronesená u příležitosti výročí 400. narozenin Jana Blahoslava. V publikaci: Tři řeči, pronesené... Přerov (nákl. výboru pro postavení Blahoslavova pomníku v Přerově) 1923, str. 9—28.
- L'Université Charles IV dans le passé et dans le présent. Prague 1923.
- Der fünfte internationale Kongress der hist. Wissenschaften in Brüssel. Prager Presse III (1923), čís. 130 (13. Mai, Dichtung und Welt 17).
- Ref.: Podlaha A.—Patera A., Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské. I. část: A—E. (Praha 1916.) Podlaha A., Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské. II. část: F—P. (Praha 1922.) Čas. Mat. Mor. XLVII (1923), 216—221.

1924.

- O hlavních pramenech dějin doby husitské. — Předzvěsti bouře. Žižkova doba. Cyklus přednášek k pětistému výročí smrti Žižkovy, sv. I. Praha (nákl. Památníku Odboje) 1924. Str. 63.
- Les Origines du Mouvement Hussite en Bohême. Revue de l'histoire des religions 1924, 1—14.
- Hus a my. Přednáška, kterou na slavnostní schůzi k oslavě památky Husovy na staroměstské radnici pořádané pronesl Václav Novotný, univ. prof. českých dějin v Praze. Praha (nákl. Tisk. Družstva církve čsl.) 1924 (zvl. ot. z časopisu: Český Zápas, VII). Str. 30.

- Promluva o zahájení Žižkovy výstavy dne 12. dubna 1924. Zvon XXIV (1924), 433—434.
- Katalog výstavy na paměť Jana Žižky z Trocnova. Praha (nákl. výboru pro pořádání výstavy) 1924. Str. 87.
- Žižka. Národní Politika XLII (1924), čís. 281 (11. října).
- Několik příspěvků k poznání osoby a doby Žižkovy: I. Žižka, mstitel Husův. II. Žižka a Mostští. III. K písni „Ktož jsú boží bojovníci.“ IV. K otázce polské kandidatury na český trůn. Sborník Žižkův 1424—1924 (k pětistému výročí jeho úmrtí uspořádal R. Urbánek), Praha (nákl. Vědeckého ústavu vojenského) 1924, str. 82—133.
- In memoriam... [Josef Emler]. Zvon XXIV (1924), č. 22, str. 298—299, č. 23, str. 314—315.
- Pátý mezinárodní kongres věd historických v Bruselu od 8. do 15. dubna 1923. Naše Doba XXXI (1924), 149 až 155, 225—232.
- Ref.: B. Horák, Gallové v českých zemích (Brno 1923). Čas. Mat. Mor. XLVIII (1924), 385.
- : B. Horák, Samova říše (Čas. děj. venk. X). Čas. Mat. Mor. XLVIII (1924), 385—386.
- : Bretholtz B., Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag (Berlín 1923). Čas. Mat. Mor. XLVIII (1924), 250—265.
- : Neumann A., Francouzská husitica. Řada první. Akta a listy z l. 1383 až 1435 (Olomouc 1923). Čas. Mat. Mor. XLVIII (1924), 314—329.
- : Klem. Minařík, Statuta pro znojenské klarisky z r. 1436 (Sbor. hist. kroužku XXIII). Čas. Mat. Mor. XLVIII (1924), 389.

1925.

- Na Staré Boleslavi dne 28. září 929. (Z Českých Dějin I. 1). Naše Polabí II (1924—25), čís. 1, str. 7—11.
- Bemerkungen zu dem Artikel von Bretholz im I. Bande der Jahresberichte. Jahrbücher f. Kultur und Gesch. der Slaven (hgg. v. Ed. Hanisch), Neue Folge I (1925), 98—99.
- M. Jan Hus. Praha (J. Otto), 1925. Světová knihovna čís. 1000, druhé vydání.
- Rodiště Husovo — Husinec nad Blánicí. V odpověď prof. Pekařovi. Věstník král. čes. Spol. Nauk roč. 1924 (Praha 1925), čís. IV, str. 59.
- Rodiště Husovo. Kritika III (1925), 160—161.
- Husův význam historický. Praha (nákl. Svazu národního osvobození) 1925. Str. 29.

- Z posmrtných osudů Husových. České Slovo XVII (1925), čís. 156 (5. čce).
- Z dějin Husova kultu. Národní Demokracie VII (1925), čís. 150 (4. čce).
- Žižka. Na paměť 500. výročí jeho smrti dne 11. října 1924. Zlatá Praha XLII (1925), 66—78.
- Žižka. Na paměť 500. výročí jeho smrti dne 11. října 1924. Praha (J. Otto) 1925. Str. 21.
- Petr Chelčický. Praha 1925, České hlavy, sv. 33. Str. 16.
- Ernest Denis. Traduit de tchèque par M. André Guiram (Prague 1925), 1—31.
- Discours prononcé à l'occasion d'inauguration du monument d'Ernest Denis à Nîmes le 30. octobre 1925. Le Monde Slave, Nouvelle Série, IIe année, IVe trimestre, 132—134.

1926.

- Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě. Čas. Mat. Mor. L (1926), 155—170.
- František Palacký jako historik (Přednáška při oslavě padesátého výročí jeho úmrtí v Lobkovicích dne 23. května 1926). Venkov XXI (1926), č. 124 (z 26. V.).
- August Sedláček. Vzpomínka, pronesená při jeho pohřbu v Písku dne 17. ledna 1926. Časopis pro dějiny venkova XIII (1926), 1—7.
- Vzpomínky na A. Sedláčka. Čas. Společ. přátel starož. čes. XXXIV (1926), 19—23.
- Za Aug. Sedláčkem. Jihočeský Přehled I (1926), 69—73, 105—109.
- Ref.: Loserth Joh., Hus und Wiclif. 2. veränderte Auflage. (München—Berlin 1925). Čas. Mat. Mor. L (1926), 702—717.
- : Urbánek R., Konec Ladislava Pohrobka (Praha 1924). Čas. Mat. Mor. (1926), 735—738.

1927.

- Ladislav Klicman šedesátníkem. Časopis archivní školy V (1927), 186—189.
- Ref.: H. F. Schmid, Die Burgbezirksverfassung bei den slavischen Völkern in ihrer Bedeutung f. die Gesch. ihrer Siedlung und ihrer staatlichen Organisation. (Jahrbücher f. Kultur und Gesch. der Slaven, N. F. sv. II, seš. II, 1927, 81—132. Čas. Mat. Mor. LI (1927), 373—374.
- : H. F. Schmid, Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters

(Zeitschr. der Savigny Stiftung f. Rechtsgesch. XLVI, 1926, 1—161).

Čas. Mat. Mor. LI (1927), 376—377.

Ref.: R. Koss, Mocran et Mocran (Zprávy čes. zem. archivu VII). Čas. Mat. Mor. LI (1927), 375—376.

1928.

Podmínky českého dějepisectví v prvním desetiletí republiky. Zlatá Praha XLVI (1928—29), 48—55.

České dějiny. Dílu I. část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197—1253). Praha 1928, Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných, kniha LII. Str. 1085.

Čechy (dějiny). „Granát“, ruská encyklopedie, 1928.

Tradice svatováclavská. Naše národní tradice. Cyklus přednášek „O našich národních tradicích“, pořádaný péčí hist. sboru ČsOL. a sdruženými kulturními korporacemi v Praze. Praha (nákl. svazu Národního Osvobození) 1928, Knihovna svazu N. O., sv. 50, 26—55.

Kdy vznikla „Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkově“. Sborník věnovaný prof. Jar. Bidlovi k šedesátým narozeninám, Praha 1928, 229—53.

K polské kandidatuře na český trůn v době husitské [Přednáška na konferenci hist. slov. a východoevropských ve Varšavě 1927]. Conférence des Historiens des États de l'Europe Orientale et du Monde Slave. Varsovie (Société Polonaise d'Histoire) II (1928), 137—145.

Pozdrav Dr. Ant. Hajnovi. Samostatnost XXII (1928), čís. 33 až 34.

Památce buditelově. Národní Politika XLVI (1928), čís. 263 (21. září).

K stým narozeninám českého písmáka. Česká hudba XXXII (1928), 23—24.

Na českobudějovském gymnasiu v l. 1880—1887. Šedesát let gymnasia Jirsíkova (Čes. Budějovice 1928), 99—104.

O vlastivědě a studiích vlastivědných. Přednáška, kterou v ustavující schůzi Vlastivědného spol. jihočes. 11. listopadu 1928 v Čes. Budějovicích pronesl... Jihočeský Přehled III (1928), 213—219.

Zdeněk Nejedlý historik. „Padesát let Zdeňka Nejedlého“. Praha (red. a vyd. B. Bělohávek) 1928, Dobrá edice.

Ref.: G. Laehr, Das Schreiben Stephans V. an Swatopluk von Mähren (N. Arch. f. ält. deut. Gesch. XLVII, 159—173). Čas. Mat. Mor. LII (1928), 274.

388

Ref.: R. Wierer, Poměr Moravy k říši Římskoněmecké. Brno 1928. Čas. Mat. Mor. LII (1928), 424—425.

—: Strunz Fr., Johannes Hus (München 1927). Čas. Mat. Mor. LII (1928), 385—387.

—: Prokeš Jar., M. Prokop z Plzně (Praha 1927). Čas. Mat. Mor. LII (1928), 240—244.

—: Urbánek R., Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého (Praha 1926). Čas. Mat. Mor. LII (1928), 244—251.

—: Urbánek R., Husitský král (Praha 1926). Čas. Mat. Mor. LII (1928), 387—389.

1929.

Český kníže Václav Svatý. Život, památka, úcta. K tisícému výročí jeho smrti napsal... Praha (stát. naklad.) 1929. Str. 75.

Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy o Husovi a Jeronymovi. Prameny Dějin Českých (F. R. B.) VIII, Praha (z nad. Palackého vyd. Historický spolek) 1929.

389

25

Obsah:

Josef Schránil: Jak přispěla prehistorie k řešení otázky pobytu gallských Bojů v Čechách	5
Josef Dobiáš: Expeditio Germanica secunda et tertia	13
Emanuel Šimek: Levý Hradec — Pravý Hradec	37
Karel Guth: Počátky Prahy	50
Gustav Skalský: Denáry se jménem Biagoty a Emmy	65
Václav Hrubý: K otázce vzniku města pražského	77
Jindřich Šebánek: Falsa slavonická	96
Bedřich Mendl: Vyjednávání o českofrancouzský spolek 1355	111
Rudolf Urbánek: Počátky českého mesianismu	124
S. H. Thomson: The Order of Writing of Wyclif's Philosophical Works	146
Vlastimil Kybal: Učení Husovo o odpustcích	167
Jan Květ: Nejstarší české vyobrazení upálení M. Jana Husi v bibli Martinické	175
Josef Macůrek: Čeští válečníci v krajinách černomořských koncem 15. století	194
František Škrdle: Zrušení cechu ratajčků v Čáslavi roku 1540	204
František Hrubý: Nové příspěvky k dějinám moravských novokřtěnců	213
Václav Líva: Staronové prameny k dějinám pobělohorské proti-reformace a jejich původce	230
Pohuslav Horák: Pavla Stránského zeměpisný obraz Čech a jeho kartografická předloha	237
Otakar Odložilík: Komenský a anglický parlament	249
Fridolín Macháček: K hospodářskému stavu českých měst venkovských po válce třicetileté	271
Josef Volf: Domnělí knihtiskaři pražští Matouš a Karel Rosenmüllerové v 17. století	286
F. M. Bartoš: Osud hraběte F. A. Šporka	293
Karel Stloukal: V předvečer tolerančního patentu	310
Jaroslav Prokeš: Aféra Seibtova roku 1779	317
Bedřich Jenšovský: In margine českého výzkumu v archivech vatikánských	331
František Šteidler: Husovy oslavy na Rusi v jubilejním roce 1915	343
Jaroslav Prokeš: Soupis literární činnosti prof. V. Novotného	371

ČESKOU MINULOSTÍ,

práce, věnované profesoru Karlovy university

VÁCLAVU NOVOTNĚMU

jeho žáky k šedesátým narozeninám,

uspořádali

OTAKAR ODLOŽILÍK, JAROSLAV PROKEŠ

A RUDOLF URBÁNEK,

vydal

JAN LAICHTER

v 500 exemplářích

a se štočky, dodanými od Jana Štence,

vytiskla

knihtiskárna „ORBIS“, Praha XII,

typem Ronaldson

—

V PRAZE 1929